

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SANCILI YILLAR :
İZMİR 1918 - 1922
MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE
İZMİR SANCAĞI

AYRAÇ

Engin BERBER

Ayraç Yayınevi
Konur Sok. 14/2
06650 Kızılay /ANKARA
Tel-Fax: (0312) 418 22 63

ENGİN BERBER

SANCILI YILLAR : İZMİR 1918 - 1922

MÜTAREKE
VE
YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE
İZMİR SANCAĞI

Tarih Dizisi : 02

© **AYRAÇ YAYINEVİ**

ISBN : 975 - 8087 - 12 - 6

Birinci Baskı
Ayraç Yayınevi, Mart 1997, Ankara

Kapak Tasarım
Ajans Replik

Dizgi
Nurten Bozgun

Baskı
Yeni Doğu Matbaası

Kısaltmalar

A.	:	Arşiv
AEDS	:	İzmir Yunan İdaresi Arşivi
ATASE Arş.	:	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
ATTA	:	Eski Defterler Arşivi
Bel.no.	:	Belge numarası
bkz.	:	Bakınız
BSA	:	Bekir Sami Arşivi
CAA	:	Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi
Çev.	:	Çeviren
DH/İ-UM	:	Dahiliye İdare-yi Umumiye
DH-KMS	:	Dahiliye Kalem-i Mahsus
D.	:	Dolap
Dr.	:	Dernek
Ds.	:	Dosya
DÜİT	:	Dosya Usulü İradeler Tasnifi
Eİ	:	Επιτομος Ιστορια της εις Μικραν Ασιαν Εκστρατιας 1919-1922.
EK	:	Εφημερις της Κυβερνησεως
EMA	:	Η Ελλας εις την Μικραν Ασιαν
F	:	Fihrist
H.	:	Hicri
IEE	:	Ιστορια του Ελληνικου Εθνους
K.	:	Klasör
MHOC	:	Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti
MVM	:	Meclis-i Vükela Mazbataları
M.	:	Miladi
n.	:	not
tel.	:	Telgraf
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİH	:	Türk İstiklal Harbi
TSKT	:	Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi
yy ve ty	:	Yayın yeri ve tarih yok

İÇİNDEKİLER

Editörden	11
Önsöz	15
Giriş	19

Birinci Bölüm	21
Dünyadaki Sosyo-Ekonomik Gelişmelerin	
Işığı Altında İzmir ve Artbölgesi	

İkinci Bölüm	
Mütareke Döneminde İzmir Sancağı	40
I. Yönetim	40
II. Askeri Kuruluş ve Gelişmeler	46
III. Nüfus Ve Nüfus Hareketleri	57
IV. İç Güvenlik	72
1. İzmir	79
2. Kazalar	98
V. Paris Barış Konferansı Ve Yunan İstekleri	107
VI. Toplumsal Örgütler	120
1. Siyasi Partiler	122
2. Dernek vb. Örgütler	129
VII. Merkezi Yönetimin İzmir Siyaseti	170
VII. Yerel Basın	177
IX. Eğitim	199

Üçüncü Bölüm	
İşgal Döneminde İzmir Sancağı	209
I. İzmir'in İşgali ve İşgalin Yayılması	209
II. Türk Göçleri ve Sonuçları	230
III. Yunan Sıkıyönetim Mahkemeleri	247
IV. İzmir Yunan Yüksek Komiserliği	
(İzmir Yunan İdaresi)	262

V. Rum Göçleri ve İskan	317
VI. Toplumsal Örgütler	331
VII. Yerel Basın	369
VIII.Eğitim	403
1. Türkler	404
2. Rumlar	428
IX. İşgalin Son Günlerinde İzmir Sancağı	451
Sonuç	472
Kaynakça	476

TABLÖLAR

Tablo 1.	Yunan İşgalinden Önce Batı Anadolu'nun Sanayi İstatistiği	35
Tablo 2.	Osmanlı Ülkesinde Verilen Maden İmtiyazlarının Dağılımı, 1870-1911	36
Tablo 3.	Balkan Savaşları'ndan Sonra Bergama, Menemen, Foça ve Çeşme Çevresine Yerleştirilen Türkler	59
Tablo 4.	1917 Yılında İzmir Sancağı'nda Nüfus	66
Tablo 5.	Venizelos'un, Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'a Katılmasını İstedığı Batı Anadolu'nun, Osmanlı Devleti'nin 1914 Yılında Yaptırdığı Resmi Sayıma Göre Nüfusu (Bölge Rumlarının Göçettirilmesinden Sonra)	110
Tablo 6.	İttihat ve Terakki'nin 1917 Yılında Yaptırdığı Sayıma Göre Batı Anadolu Nüfusu (Venizelos'un İstedığı Bölge)	110
Tablo 7.	Mütareke Döneminde İzmir'de Yayınlandığı Saptanabilen Türkçe Gazete ve Dergiler	183
Tablo 8.	Mütareke Döneminde İzmir'de Türkçe Dışındaki Dillerde Yayınlandığı Saptanabilen Gazete ve Dergiler	194
Tablo 9.	Vilayet İstatistik Müdürlüğü'nün 1919 Yılı Ağustosunda Yayımlamış Olduğu İstatistiğe Göre, 1918 Yılı Sonu İtibariyle İzmir Sancağı'nda Bulunan Okullar	201
Tablo 10.	Aydın Vilayeti'nin 1919 Yılı Maarif Bütçesi	205
Tablo 11.	İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin Çekirdek Kadrosu	278
Tablo 12.	Hizmete Giriş Sırasıyla İzmir Sancağı'ndaki Yunan Siyasi Temsilcilikleri ve Siyasi Temsilciler (12 Ağustos 1920'den Sonra Atananlara Kaymakam Sıfatı Verilmiştir)	281

Tablo 13.	İzmir Sancağı'na Bağlı Kazalardan Bazılarında Siyasi Temsilcilik Olarak Kullanılan Binaların Sahipleri ve Aldıkları Kira Bedelleri	284
Tablo 14.	Naibzade Ali Bey Dışında İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Genel Merkeziyle Sancak Dahilindeki Taşra Örgütlerinde Çalıştıkları Saptanabilen Türkler	287
Tablo 15.	Sevr Antlaşması'ndan Sonra İzmir Yunan İdaresine Bağlı Daireler ve Müdürleri	303
Tablo 16.	Sevr Antlaşmasından Sonra İzmir Sancağı'na Bağlı Kazalara Kaymakam Olarak Atanan Yunan Siyasi Temsilcileri	307
Tablo 17.	1921 Ağustosunda Adliye Müdürlüğü Çalışanları Dışında İzmir Yunan İdaresi Personelinin Mesleklerine Göre Maaşları	309
Tablo 18.	İzmir Yunan İdaresi'nin Görevden Almadığı Türk Memurlarından İzmir Sancağı Dahilinde Görev Yapanlar	312
Tablo 19.	İzmir Belediye Dairesi Personelinin Mesleklerine Göre Maaşları	315
Tablo 20.	Batı Anadolu'da İskan Edilen Rum Göçmenler, 20 Ekim 1919-1 Aralık 1920	322
Tablo 21.	Batı Anadolu'da İskan Edilen Rum Göçmenler, 20 Ekim 1919-31 Aralık 1920	322
Tablo 22.	Batı Anadolu'da İskan Edilen Rum Göçmenlere 1 Aralık 1920 Tarihi İtibariyle Tahsis Edilen Krediler	327
Tablo 23.	1920 Yılında İzmir Sancağı'na Bağlı Yerleşim Birimlerinde Kurulu Rum İzci Takımları	341
Tablo 24.	İşgal Döneminde Dernek, Klüp, Birlik vb. Adlar Altında Çalıştıkları Saptanabilen İzmir Sancağı'ndaki Rum Örgütleri	343

Tablo 25.	Küçük Asya Savunma Örgütü'nün Maaş Defterine Göre Merkez Kazada Çalıştırdığı Görevliler	363
Tablo 26.	İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Basın Bürosunun 1919 Aralığı İtibariyle Kadrosu	379
Tablo 27.	İzmir'de Yayımlanmaya Başlayan "Yeni" Gazete ve Dergiler, 15 Mayıs 1919 - 15 Ekim 1920	382
Tablo 28.	İzmir'de Yayımlanmaya Başlayan "Yeni" Gazete ve Dergiler, 15 Kasım 1920 - 9 Eylül 1922	396
Tablo 29.	Mükelleflerden 1919 Senesinde Tahsil Edilemeyen Mesarif-i Mecbure Vergisinin Merkez Kazadaki Semtlere Dağılımı	406
Tablo 30.	1919-1920 Öğretim Yılında Merkez Kazada Eğitim Veren Türk Okulları	411
Tablo 31.	Mesarif-i Mecbure Vergisinin Daha Çabuk ve Düzenli Olarak Tahsili Amacıyla Maarif Komisyonu'nun Merkez Kazada Bulunan İlköklüklerde Yaptığı Düzenleme	422
Tablo 32.	İzmir Rum Metropolithanesi'nin Merkez Kazada Bulunan Cemaat Okullarına Aktardığı Para	429
Tablo 33.	1919-1920 Öğretim Yılında Merkez Kazada Cemaat ve Özel Olmak Üzere Eğitim Hizmeti Veren Rum Okulları, Yabancı Eğitim Kurumları ve Diğer Cemaatlere Ait Okullar	432
Tablo 34.	1919-1920 Öğretim Yılında Rum Erkek Öğretmen Okulu İçin Yapılması Öngörülen Harcama Kalemleri	436
Tablo 35.	Yunan Yüksek Komiserliği Lisesi'nin 1920-1921 Yılına Ait Bütçe Taslağı	437
Tablo 36.	1921-1922 Öğretim Yılında İzmir Sancağı'nda Eğitim Hizmeti Veren Rum Okulları	442
Tablo 37.	İzmir Yunan Üniversitesi'nin Akademik ve İdari Personeli	448

ŞEKİLLER

Şekil 1.	İzmir Sancağı Lokasyon Haritası	23
Şekil 2.	İzmir Sancağı'nda Nüfus, 1914-1917	61
Şekil 3.	İzmir Sancağı Nüfusunun Artış Oranları, 1914-1917	62
Şekil 4.	Merkez Kaza (İzmir) Nüfusu, 1914-1917	63
Şekil 5.	Merkez Kaza (İzmir) Nüfusunun Artış Oranları, 1914-1917	64
Şekil 6.	İzmir Sancağı Kazalarında Nüfus Büyüklüğü ve Nüfusun Etnik Dağılımı, 1917	68

LEVHALAR

Levha 1.	İzmir ve Kazalarında Kurulmuş Olan Rum Derneklerinden Bazılarının Mühürleri	169
Levha 2.	Müterake Döneminde İzmir'de Yayımlanan Bazı Türkçe Gazete ve Dergi Manşetleri	178
Levha 3.	Mütareke Döneminde İzmir'de Türkçe Dışındaki Dillerde Yayımlanan Bazı Gazete ve Dergi Manşetleri	198
Levha 4.	Yunan İşgal Ordusu Komutanı Albay Zafirios'un İzmir'de Yunanca Yayımlanmakta Olan Gazetelerin 15 Mayıs 1919 Günlü Nüshalarına Koydukları Bildirisi	221
Levha 5.	İşgal döneminde, İzmir'de çeşitli dillerde yayımlanan gazetelerden bazılarının başlıkları	402

EDİTÖRDEN

Son yıllarda Türkiye’de ‘azınlıkların’ en çok ‘incelenen’ konular arasında yer almasının birkaç nedeni var: Birincisi milliyetçiliğin yükselmesi ve halkların kendi etnikliklerini keşfetmesiyle konunun tüm dünyada önem kazanması; diğeri, I. Dünya Savaşı’yla başlayan ve Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın ertesinde ‘büyük ölçüde tamamlanan’ Anadolu’nun İslamlaştırılma sürecinden sonra, günümüzde Anadolu’nun Türkleştirilmesi.

Osmanlı İmparatorluğu’nun çok-etnili, çok-dilli ve çok-kültürlü yapısına methiyeler düzen ve bu toplumu özleyen, iyi niyetle kaleme alınmış, bu alandaki duygusal boşluğu dolduran onlarca yayına ulaşmak mümkün. Ancak, konunun ‘moda’ haline gelip sulandırılmasının sakıncalarını gözardı etmemek gerekiyor. ‘Azınlıkları’, rakı imalatçıları ya da ‘çalgıcı’ olmaktan öte, bir zamanlar bu toprakların asli unsurları olarak ele alan, “Yorgo’nun meyhanesi” söylemini aşan bilimsel eser sayısı ise çok az.

Başka bir deyişle, Fener Patrikhanesi’ni Türkiye’den kovmak isteyen zihniyetle, ‘azınlıkları’ kültürel renklilik, toplumun süsü olarak gören zihniyet, çok farklı sonuçlara varabilse de, ‘azınlıkların’ (ötekinin) kurgusu açısından birbirinin tersten söylenişidir: Yurttaş değil, misafir; asli unsur değil, etnik çeşni. Birincisi için yolunması gereken ot, ikincisi içinse bahçenin nadide çiçeği. Ve eminim ki bu yurttaşlarımız bu iki tip söylem karşısında da aynı rahatsızlığı duymaktadır.

Biz, Ayraç Yayınları-Tarih Dizisi’nde asıl olarak, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişle birlikte ‘millet’ olmaktan ‘azınlık’ olmaya geçişin sıkıntısını yaşayan Anadolu’nun gayri müslim anasırının izini süreceğiz.

Geleceğe ilişkin tasarımlar geçmişe ait bilgilerin üzerine kurulduğundan; bu tasarımların çok tehlikeli mecralara yöneldiği günümüzde, geçmişe ait bilgilerimizi gözden geçirmek büyük önem taşıyor. Türklerden çok daha uzun bir süredir Anadolu’da yaşayan coğrafyamızın ‘azınlıklaşan’ halklarının geleceklerini başka topraklarda aramalarının nedeni, bu toprakları paylaştıkları diğer halklar tarafından

merak edilen kelaynaklar haline gelmelerinde aranmalıdır.

Bu geç kalan merak, hiç olmamasından iyi olmakla birlikte, ‘azınlıkların’ Anadolu tarihinde hiç bu kadar ‘ötekileşmediğini’ de göstermektedir. Bu alandaki bilimsel boşluğu doldurmakta ufak katkılarda bulunacak olan dizimizde, “mozaikten mermere” olan evriminin son aşamasındaki Anadolu’nun etnik coğrafyasını, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılış sürecinde ele alan araştırmalar yayımlamayı anlamlı buluyoruz.

‘Türk’ tarihinin günah keçileri, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın düşmanları olan ‘azınlıkları’ asli unsur olarak algılamamak Türk tarihçiliği açısından da içinden çıkılması güç çelişkilere yol açıyor: Her etniklikliğin kendisiyle sınırlı olan bir ekonomik yapı düşünülmemeyeceğine göre, Türk burjuvazisinin gelişmemesinin faileri olarak gösterilen ‘azınlıktan’ burjuvaları Türklerin sırtından geçinen kompradorlar olarak algılamakla, Avrupalı tüccarların üretim sürecinden bunları sökmemesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu’nun Hindistan tipinde bir sömürge olmasını engelleyenler olarak algılamak arasındaki fark sadece ideolojiktir. Osmanlı ekonomisinin köşe başlarını elinde tutan ‘azınlıktan’ burjuvaları Türk olmayan ancak Türkiyeli olan burjuvalar olarak ele almak günümüzdeki politik ortamın yumuşamasını da gerektiriyor.

Ege Üniversitesi öğretim üyesi Engin Berber’in ‘Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı (1918- 1922)’ adlı çalışması, AYRAÇ Yayınları-Tarih Dizisi *İzmir* üçlemesinin ilk kitabı. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üzerine kurulduğu İzmir’in Yunanlılarca işgalini ve ardından başlayan Kurtuluş Savaşı’nı, İzmir Sancağı kapsamında, Türk ve Avrupa ülkeleri kaynaklarıyla birlikte ilk kez Yunan belgelerini de inceleyerek ele alıyor.

İzmir’in Yunanlılarca işgalinin basit bir işgal olmadığını,

Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu kendine ekonomik, politik ve kültürel açıdan eklemlmeye çalıştığını, Batı Anadolu Rumlarının -hatta bazı Türklerin- buna ne kadar hazır olduğunu bu çalışmada açıkça görüyoruz.

“Sevinçleri ve üzüntüleriyle uzun yıllar aynı coğrafyayı paylaşan insanların, Ege'nin iki yakasında yorgun, yoksul ve umutsuz kalabalıklara dönüşünü” titiz bir arşiv çalışmasıyla ve resmi tarihi sorgulayarak anlatan bu eser, üçlemenin diğer kitaplarıyla birlikte Anadolu Rumlarının trajik sonunun izini sürüyor.

H. Şükrü ILICAK

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap gerçekte bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Sadece Türkçe olanları değil, aynı zamanda Yunanca malzemeyi de görerek kaleme alınan bu çalışma Türkiye ve Yunanistan’da aynı konuda üretilecek tarih çalışmalarının bilimsel çizgiye taşınmasına bir nebze de olsa katkıda bulunursa, yazarına yaşatmış olduğu sıkıntıları unutturacaktır.

Birazdan isimlerini sıralayacağım insanlar, kurum ve kuruluşlar iyi ki vardı. Tez danışmanım Eıgün Aybars ile Sabri Sürgevil’in manevi desteğini hep hissettim. Fransızca çevirilerimi yapan ve yazdığım metni gözden geçiren Zeki Arıkan’a müteşekkirim. Atina’da bana rehberlik-danışmanlık yapması yolundaki dileğimi kabul etme inceliğini gösteren Thanos Veremis’in milliyetimden kaynaklanan engellerin kaldırılması yolundaki yardımları övgüye değer. Beni Yunanistan’a götüren bursu edinmem ve orada kaldığım iki yıl boyunca karşılaştığım sorunların çözümü konusunda sarfettiğı çabalardan ötürü Pinelopi Stathis’i unutamam.

Yunanistan Hükümeti Devlet Bursları Kurumu’nun tarafıma vermiş olduğu doktora araştırma bursu ve Türk-Amerikan İlmî Araştırmalar Derneğı’nin mali yardımı olmasaydı, çalışmanın içeriğı bu denli zenginleşmezdi.

Türkiye’de, Cumhurbaşkanlığı Atatürk, Başbakanlık Osmanlı, Genel Kurmay ATASE ve Türk Tarih Kurumu arşivleriyle, İzmir Milli Kütüphane; Yunanistan’da, Genel Devlet Arşivi ile, Eski Millet Meclisi, Yeni İzmir Yurdu ve Küçük Asya Araştırmaları Merkezi kütüphanelerinin yönetici ve çalışanlarının göstermiş oldukları anlayışı

her zaman hatırlayacağım. Çalışmanın başlangıcından bitimine uzanan süreçte yardımlarını gördüğüm Türk ve Yunan dostlarım: Müteveffa İlhami Soysal, Hüseyin Yıldırım, Şevket Işık, Ertan Daş, Şenay Keser, Şükrü Ilıcak, Athanasios Paresoğlu, Kiprianos Luis, Yorgos Yannakopoulos, Vassiliki Marselu, Ekaterini Eksadaktilo ve Konstantinos Puhtos'a ayrıca teşekkür etmek isterim.

Eşimin gösterdiği özveriye sözcüklerle ifade etmem çok zor. Aynı durum bugün de devam ediyor.

İzmir, 1996

Engin Berber

*Eşim Aylın ve
Kızım Aybike'ye*

*Muhterem Kütüphaneci Ustaya
Saygılarımızla..*

engellemediğini vurgulamalıyım.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü, İzmir Sancağı'nın neden ilgi merkezi olduğu sorusuna yanıt aramaktadır. İkinci bölümde ele alınan konular, sonraki bölümde zaman zaman aynı başlıkta kullanılarak işlenirken, mütareke ve işgal dönemi arasında gözlenen farklı uygulamalara dikkat çekilmek istenmektedir.

Metin içine yerleştirdiğimiz tablo, şekil ve levhalarla çalışmayı görsel açıdan zenginleştirmeyi hedefledik. Okuyucuların, genellikle metin sonuna konulan malzemeye pek başvurmadığı gerçeğini bildiğimizden ek yapmadık, dipnotlar da dahil olmak üzere herşeyi metinle birlikte vermeyi tercih ettik. Bibliyografyamızda bulunan Yunanca ifade ve eserlerin yanına Türkçe açıklamaları koymayı da unutmadık.

BİRİNCİ BÖLÜM

Dünyadaki Sosyo-Ekonomik Gelişmelerin Işığı Altında İzmir ve Artbölgesi

Sakinlerinin büyük bir kısmı ticaret, sanayi ve yönetimle ilgili işlerle uğraşan şehirler tarımsal üretimin en aza indiği yerleşim birimleridir. Bunların, çevrelerinde bulunan diğer yerleşmeler ile ilişki ve etkileşim içinde oldukları gerçeğinden hareketle, İzmir'i dönemin yönetsel örgütlenmesi içinde tanımlamak ve onu Yunan işgaline sürükleyecek değişimlerin yaşandığı son 200 yıllık dönemin iç ve dış dinamiklerini açıklamak son derece önemlidir.

1918 yılına gelindiğinde, merkez kaza-İzmir (Nif ve Karaburun'la beraber 3037 km²), Bergama (2856), Foçateyn (234), Menemen (995), Karaburun, Çeşme (557), Urla (370), Sivrihisar (472), Kuşadası (621), Nif, Tire (1.097), Ödemiş (1743) ve Bayındır (494) olmak üzere toplam 12.426 km²'lik bir alan üzerine yerleşmiş 13 kaza merkeziyle İzmir, Osmanlı Devleti'nin en zengin vilayeti olan Aydın'ın "*merkez sancağı*" ve "*yönetim merkezi*" idi. İzmir yanında Aydın, Manisa ve Denizli sancaklarının toplam 36 kaza, 55 nahiye ve 2581 köyünü bünyesinde barındıran Aydın Vilayeti,¹ kuzey ve güneyden Hüdavendigar (Bursa), güney doğusundan ise Konya Vilayeti'yle çevrelenmiş olup, batısı Ege Denizi'ne sahildi. Bu coğrafya içinde yeralan Gediz (350 km), Küçük (140) ve Büyük Menderes (350) nehirleriyle, Bakırçay (120) boyunca uzanan verimli topraklar yanında, toprak üstü ve altı zenginlikleriyle de bölge,² Avrupa'da giderek güçlenmekte olan burjuvazinin dikkatini

¹ Smyrne Turque, s. 16; Botzaris, s. 19; Aydın Vilayeti, En Son İstatistikler Mucibince Aydın Vilayeti'nin Taksimat-ı Mülkiyesi Vechile Mekatib ve Maabid ve Nufus-u Umumiyesini İtimatbahş Rakamlarla İrae...

² Çoğu tarım, orman ve maden ürünlerinden oluşan bu zenginliklerden vilayetin ihracatında en yüksek payı alanların dökümü 20. yüzyıl başlarında şöyle yapılabilir: Her türden tahıl ve bakliyat, üzüm, incir, tütün, pamuk, susam, afyon, zeytinyağı, meyan kökü, hah, kilim, pamuklu kumaşlar, kereste, palamut, zımpara, simli kurşun, civa, manganez, antimon, kömür ve krom.

çekmekte gecikmememişti. Başta demiryolu yapımı olmak üzere, birçok sektörde Aydın Vilayeti'ne akıtılan Avrupa sermayesinden Türkler hemen hiç pay alamazken güçlenen Rum³ burjuvazisinin Avrupa'daki soydaşları ve onların iş çevreleriyle olan ilişkileri bölgenin geleceğini belirlemede son derece etkili olacaktı.

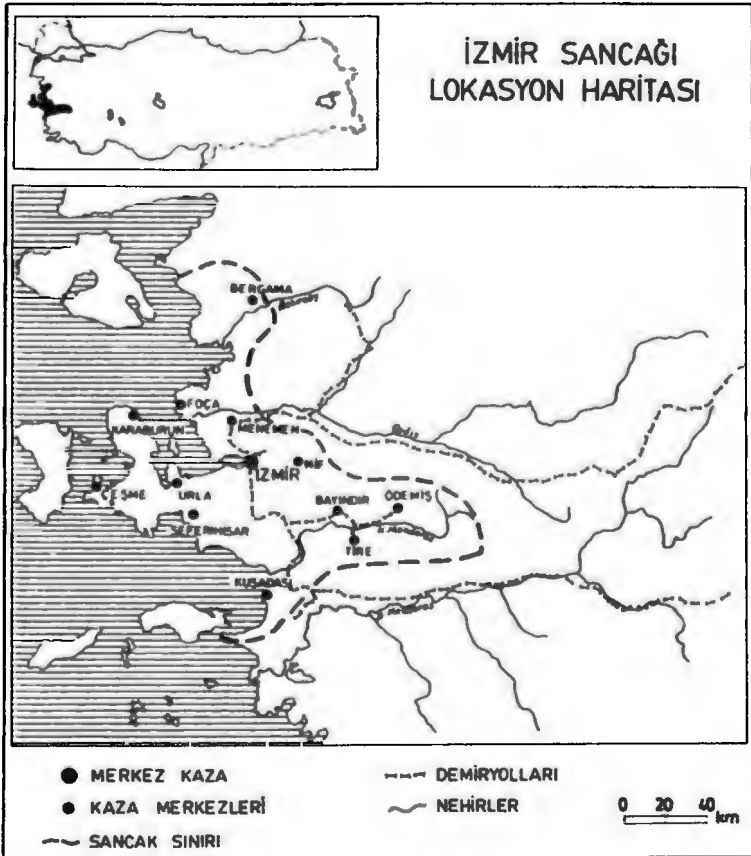
Başta Fransa ve İngiltere olmak üzere, bazı Avrupa ülkelerinin Doğu Akdeniz'de yaptığı ve hacmi giderek artan ticaretten 18. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, özellikle deniz taşımacılığı yoluyla, önemli bir pay almaya başladığı görülen Rumlar,⁴ devletin kapitülasyonlarla Avrupalı tüccarları muaf kıldığı mevzuatta bulunan ticaretlerini engelleyici bazı hükümlerden sıyrılmaya çalışıyorlardı.⁵ Aynı yüzyılın ortalarında önce Batı Avrupa, Almanya ve Avusturya'da, daha sonra Güney Rusya (Odessa) ve Fransa'da (Marsilya) yeni Yunan kolonileri oluştu. Bunlar daha önce olduğu gibi göçmenlerce değil, ticaret amacıyla yurt dışına giden Yunanlılarca kurulmuşlardı. Batılılar arasında süren rekabetten yararlanmasını bilen Yunanlı kolonistlerin bir süre sonra onların kapitülasyonlarla elde ettikleri haklardan yararlandıkları anlaşılmaktadır.⁶ Osmanlı ülkesinde oturan Rumlara gelince: 1769'da başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer alan bazı hükümler Rumların ticari konumunu olumlu yönde etkilemişti. Nitekim antlaşmayla konsolos-

³ Bu sözcük dönemin Osmanlıca kaynaklarında kastedildiği gibi "Osmanlı Devleti uyruğunda olan Yunanlı" anlamında kullanılmıştır.

⁴ Svoronos, s. 51'de "Milli Uyanış (1715-1821)" olarak tanımladığı bu ekonomik açılım ve sosyo-politik gelişme dönemi için "Yunan milletinin gelişmesinde dönüm noktası" demektedir.

⁵ Berkes, s. 83'den, bu hükümlerin en önemlilerinden biri şüphesiz Osmanlı Devleti'nin ticaret yapan kendi uyruklarına % 10 gümrük vergisi koyarken, kapitülasyonlardan yararlanan Avrupalı tüccarların sadece % 3 ödemeleri idi.

⁶ Svoronos, s. 52'de, Rumların bu haklardan nasıl yararlandıkları açık olarak belirtilmemekle birlikte "Batılılar arasındaki bu rekabet onları yerli halklarla daha sıkı ilişkiler kurmaya zorluyordu ki bu insanlardan çoğu kendilerine kapitülasyonlar yoluyla birçok ticari ayrıcalıklar tanınan batı uyruklulara katıldılar" demektedir ki, bu Rumların uyruk değiştirdikleri ihtimalini akla getirmektedir.

Şekil.1: İzmir Sancağı'nın lokasyon haritası

ajan tayin etme hakkına sahip olan Ruslar, 1774'ten sonra Osmanlı Devleti sınırları içinde sayılarını arttırdıkları konsoloslarının tamamını Rumlar arasından seçmişlerdi.⁷ Artık kapitülasyonları delme arzusu içinde bulunan Rumlar için konsolos olmak veya konsolosluklara hizmetli olarak girerek yabancı tüccarlar gibi davranmak⁸ yolu açılmıştı. Örneğin III. Selim döneminde İstanbul'un en zengin sarraflarından Tankoroğlu Simiyon, İnebahtı Konsolosu'nun tercümanı sayılarak vergi ödemekten kaçınmaktaydı.⁹ Bu arada konsolosluklara girmek Rumlar için önemli olmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'yle ticari ilişkileri çok sınırlı olan ABD bile, 1831-1911 yılları arasında açtığı elliye yakın konsoloslukta birçok Ruma konsolosluk dahil önemli görevler vermişti. Ticaret, tarım ve faizcilikle para kazanan ve çoğu Rum olan konsolosların resmi sıfatları, hükümetle ilişkilerinde onlara avantajlı bir durum sağlamakta idi. Ziya Paşa, padişaha sunduğu bir raporda şöyle diyordu: Tanzimat derebeyliği lafzen kaldırmıştır. Taşraların her birinde derebeyleri elyevm mevcut olup, fakat isimleri başkadır. Bunlar iki kısım olup bir takımı konsoloslar, öteki de servet ve nüfuz sahibi eşraftır.¹⁰ Yine Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanların koruyucusu olduğunu ve bunların denizlerde Rus bandırası ile seyretmesini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmesi, Rum ticaret filosunun gelişmesi ve dolayısıyla Rum burjuvazisinin güç kazanmasına imkan sağlamıştı.¹¹ Rum deniz ticaret filosunun taşıma kapasitesi

⁷ Kitsikis (1980), s. 104'de "Hatta 1821'de kurulan ilk hür Yunanistan'ın ilk devlet başkanı Kapodistrias Rusya'nın Dışişleri Bakanı'ydı. 1821'de Kapodistrias'ın yazdığı "Büyük Güçler ve Romanya'da Etery Hareketi" isimli kitabında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün elçi ve konsoloslar Yunan asıllı idi" demektedir.

⁸ Ticari ve mali işlerle uğraştıkları için Avrupa dillerini öğrenen Rumlar hiç zorluk çekmeksizin konsoloslukların hizmetine girmişlerdir. Fener Semtinin Rum aileleri zaten Osmanlı Devleti'nin tercümanlık işlerini yapmakta idiler.

⁹ Avcıoğlu, s. 92.

¹⁰ ibid.

¹¹ Kitsikis (1980), s. 104'de "Bu anlaşmadan sonra Yunan milletine mensup Osmanlı şehir sınıfları (yazar Rum burjuvazisini böyle tanımlamaktadır) Rusya'nın hizmetine giniyor ve ticaret filosuna Rus bayrağı çekiyordu" demektedir.

süratle artmış, Osmanlı sularının dışına taşarak¹² 18. yüzyılın sonunda devlet ticaretinin %75'ini (Osmanlı limanları arasında olmalı) ele geçirmişti.¹³ Rum burjuva sınıfı, mali bunalımlarını çözümleme arayışı içinde olan devletin, kapitülasyonları kullanan yabancı uyruklu tüccarlarca bozulduğuna inandığı dış ticaret dengesini, 19. yüzyılın başında kendi uyruklarını ticarete özendirerek yeniden kurmak isteyişi nedeniyle, daha da güçlendi.¹⁴ Ticaret yapmak için saraya başvuran yerli tüccarlara ilk kez III. Selim döneminde yabancı uyruklu tüccarların sahip oldukları haklarla dış ticaret yapmaları izni verilmiş, çoğu Müslüman olmadıkları¹⁵ ve daha çok Avrupa ülkeleriyle alışveriş yapacakları göz önünde tutularak bunlar “*Avrupa Tüccarı*” ya da “*Hayriye Tüccarı*” olarak adlandırılmışlardı.¹⁶ Ancak devletin dış ticaretinde Avrupalılar ile yerli “tüccarlar arasındaki fırsat eşitliği Tanzimat dönemine girilirken yeniden bozulmuştu. 1838 tarihli ticaret antlaşması ile yabancılar her türlü iç gümrüklerden bağışık tutulurken, Osmanlı uyruğundaki tüccarlar 1874’e kadar kara taşımacılığı, 1890’a kadar ise deniz taşımacılığında iç gümrük ödemek zorunda kalacaklardı.”¹⁷

¹² Bu filonun çalışmalarının ayrıntısı için bkz. Svoronos, s. 52.

¹³ Kitsikis (1980), s. 104; Akşin (1988), s. 100’de, Rum Armatörlerin “1816’da 600 kadar ticaret gemileri vardı” denmektedir.

¹⁴ Berkes, s. 100’de belirttiği üzere, 18. yüzyılın ikinci yarısında, mali bunalımın nedenini dış ticaret dengesinin aleyhte oluşunda gören bazı Osmanlı düşünürleri, Avrupalıların “deniz ticareti tekelinden kurtulmak üzere deniz ticaret filosofunun geliştirilmesini önermişlerdi. Avrupa şirketlerinin tekelinden kurtulmak mümkün olmadı ama devletin” özel girişimi teşvik tedbirlerinden de Rum gemiciler yararlandılar. Çünkü Osmanlı geleneğine göre Karadeniz ticareti Rum reislerinin yükümlü olduğu bir görevdi.

¹⁵ Avcıoğlu, s. 92’de Osmanlı Devleti’nde başlangıçtan beri ticaretin Türkler dışındaki etnik unsurlarda oluşunu şöyle açıklamaktadır: “Devlet işlerinin müslümanlara açık bulunması, Hristiyan tebaa için yükselme yolu olarak ticari ve mali işleri ön plana getirmiştir. Ayrıca müslüman nüfusu eriyip tüketen ve bütün enerjilerini ekonomik faaliyetlere akıtmalarını engelleyen uzun süreli askerlik hizmetinden müslüman olmayanların muaf tutulması onlara avantajlı bir durum yaratmıştır.”

¹⁶ Çadırcı, s. 238.

¹⁷ Tezel, s. 69.

Rum ticaret burjuvazisinin I. Samuel'in patriklik yaptığı dönemde (1764-68) kilise yönetimine etkin bir şekilde katılmaya başlaması,¹⁸ İstanbul'daki meslek loncalarının başkanlık seçimlerine müdahale edişi,¹⁹ cemaat yönetimine el attığını göstermenin ötesinde, içindeki "yönetmek" ve "iktidara gelmek" arzusunun siyasi gelişmelere damgasını vuracağına işaret ediyordu. Bu durum burjuvazinin, 18. yüzyıl boyunca Rumların kültürel ve politik yaşamını, Patrikhane ile işbirliği yaparak kendi ideolojileri doğrultusunda yöneten²⁰ Fener Rumları'yla olmak üzere kendi içinde ve Yunanistan'daki büyük toprak sahipleriyle çatışmasını kaçınılmaz kılıyordu. Ancak bu mücadelede, devlet işlerinde voyvodalık alacak kadar önemli görevler yüklenen ve adeta bir yönetim aristokrasisi kuran Fener Rumları'nın²¹ avantajlı bir konumda olduğu ortada idi. Burjuvazinin ekonomik üstünlüğünü siyasi iktidara taşımaya yönelik ülke içindeki bu savaşımdan, kendi adına pay almak için hiç şansı olmayan Avrupa'daki Yunan kolonilerinde sivrilen burjuvazinin²² ister istemez, Osmanlı Devleti'nden koparılacak bağımsız bir Yunan Devleti'nde siyasi iktidara oturmak amacına yöneldiği anlaşılmaktadır.²³ 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşları sırasında, Trieste

¹⁸ Çadircı, s. 360'da bu dönemde burjuvazinin, mahalli güçleri ve tüccar kesimini kilise yönetiminde söz sahibi yaptığı belirtilmektedir.

¹⁹ Svoronos, s. 54.

²⁰ Svoronos, s. 55'de bu ideoloji şöyle tanımlanmaktadır: "Genel olarak aristokrat görüşe uygun bir biçimde her çeşit sertlikten kaçınılması, uzlaşma yollarının açık bırakılması, işgal nedeniyle tüm girişimlerin sınırlı olması. Ayrıca Patrikhane yönetimine ve Bab-ı ali'ye girişi kolaylaştırarak geniş bir ilmi ve teknik kadro elde etmek"

²¹ Svoronos, s. 53'de "... bu aristokrasi kısa sürede babadan oğula geçmeğe başladı. Mavrokordatos, İpsilanti ve diğer aileler Osmanlı İmparatorluğu'nun politik yaşamında Rusya, Fransa ve İngiltere'nin doğu politikasında hatta Türklerle ilişki içinde olan diğer batılı güçlere karşı önemli bir rol oynamaya başladılar."

²² Svoronos, s. 61'de "1795-96'da Yunan Bayrağı Marsilya Limanında görülen ikinci veya üçüncü bayrak durumundaydı." denmektedir.

²³ Svoronos, s. 56'da, "Bu yeni milli güçler (kolonilerin Yunan Burjuvazisi) ilerici görüşlere dayanarak Yunanistan'a girmek ve ulusal yaşamı etkilemek ve de yönetmek amacıyla idi."

ve Avrupa'nın diğer şehirlerinde oturan zengin Yunanlıların Rus donanmasında hizmet eten Lambros Kaçonis'in komutasına verdiği küçük bir donanmanın, tüm savaş boyunca Osmanlı donanmasını tedirgin edişi, Yunan burjuvazisinin bu amaç doğrultusunda yaptığı ilk planlı eylem olmalıdır. Rusya'nın Balkanlar'da izlemiş olduğu Panslavist politika çerçevesinde yaptığı propagandist çalışmaların uzantılarından biri olan bu eylemin ardından, burjuvazinin önderliğinde Mora, Epir, Teselya ve adalarda peşpeşe ayaklanmalar patlak vermişti. Genellikle eğitim amacıyla gittikleri Fransa'da hümanizm ve milliyetçilik akımıyla tanışan, doktor, avukat, eczacı ve öğretmenlik gibi toplumun en saygın mesleklerini yapan Yunan küçük burjuvazisi bu ayaklanmaların hazırlayıcısı ve itici gücü olmuştu.²⁴

1830'da Yunanistan'ı bağımsız bir devlet yapacak ayaklanmaların hazırlık ve finansmanında ülke içinde ve dışındaki burjuvazinin birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır. Odessa'da bulunan Yunanlı tüccarların organize ettiği ihtilalin en önemli gücü, Fenerli Rumların yardımıyla kurulan "Kutsal Bölük"tü.²⁵ 1821'de başlayan ve Avrupa devletlerinin de müdahale ettiği mücadele sonucunda burjuvazinin özlediği devlet doğmuştu ancak, bu devletin bağımsız olmadığı ortadaydı. İngiliz bakan

²⁴ Rum öğretmenler, Çadircı, s. 360'da, Rum Ticaret Burjuvazisi "ticaretin gerektirdiği bürokratik işleri görececek personelin yetiştirilmesi için" kurulmasını teşvik ettiği okullarda, diğerleri ise işyerlerinde üye oldukları veya aktif olarak yönetimine katıldıkları sosyal, kültürel ve ekonomik kurumlardaki ilişkileriyle milliyetçilik tohumlarını attılar ve yeşerttiler. Ticaret Burjuvazisiyle kenetlenen 19 yüzyılın sonlarında Yunanistan'da daha da büyüyen küçük burjuvazinin propogandist tavrı Yunanistan'ın İzmir'i işgaline kadar değişmeden sürdü.

²⁵ Kitsikis (1980) s. 104, Osmanlı yönetiminde hiçte küçümsenmeyecek bir yeri olan Fener Rumları'nın (bunlar aynı zamanda Rum Burjuvazisi'nin önemli bir kanadını oluşturmaktaydı.) ülke dışındaki Yunan burjuvazisi ile kenetlenmesinde 1814'de Odessa'da kurulan "Filiki Eteria"nın (Dostluk Derneği) rolü büyük olmuştur. Svoronos, s. 53-65'de nihai amacı bağımsız Yunanistan Devleti olan dernek, sonradan Yunan halkının üyelerine "Ocaklar" adını taktığı birçok farklı grubu biraraya getirmeyi başarmıştı. Her biri kendi sosyal ve politik düşüncesini derneğin tavrında etkin kılmak isteyen bu gruplar içinde, Fener Rumları'ndan milliyetçilik akımını benimsemiş, tanınmış ailelere mensup Nikolaos Mavrokordatos ve Aleksandros Ipsilantis'te bulunmaktaydı.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Amberdin'in önerisi ile 1830 Şubatı'nda imzalanan bir protokolle, "*verasete bağlı bir monarşi olmak kaydıyla*" kuruluşu onaylanan²⁶ küçük Yunanistan'ın siyasi bağımsızlığından söz edilemeyeceği gibi, 1821-28 yılları arasında İngiltere'den toplam 2.800.000 sterlin borç aldığı için, ekonomik bağımsızlığından söz etmekte mümkün değildi.²⁷

Sadece Yunanistan'ı değil, aynı coğrafya içinde yeralan Osmanlı Devleti ve Portekiz'i de ekonomik kısılcına almaya başlayan bu yeni gücün adı "*serbest rekabetçi kapitalizm*" idi. Hindistan'da yaptığı gibi, Akdeniz'in geleneksel ekonomilerine nüfuz eden İngiliz sermayesi 19. yüzyıl başına gelindiğinde, bu ülkeleri kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleştirecek ilk adımları atmış bulunuyordu. Avrupa'nın fabrikasyon ve ucuz mallarının Osmanlı pazarını işgal edip yerli ekonomiyi çökertmesi, ülkenin toplumsal yapısını derinden etkiledi. Küçük sanatlarla uğraşan Türk esnaf ve zanaatkarlar işsiz kalırken,²⁸ Rum ticaret burjuvazisi, Avrupa sermayesinin "*dünya pazarı için metalar üreten ihracat sektörü ile birlikte, ithal malları talep eden tüketiciler grubu*" yaratacak bir ticaret sermayesine olan ihtiyacı nedeniyle,²⁹ "*işbirliği*" nitelik kazandı.

²⁶ Svoronos, s. 72.

²⁷ Psiruki, s.71'de yazar, Yunan Devleti'nin yabancı sermayeden kaynaklanan ekonomik bağımlılığının milli devrimin yapıldığı dönemde başladığını, ilki 1824'de (800.000) ikincisi 1825'de (2.000.000) verilen bu borçlarla İngiltere'nin Yunanistan'a "ekonomik pranga" vurduğunu belirterek "Bu paradan 521.624 sterlin Yunanistan'a geldi. Kalanı birçok komisyoncu ve tefeci tarafından yutuldu" demektedir.

²⁸ Nebioğlu, s. 35'de, konuyla ilgili olarak Totomjanz ve Toptschjan şöyle diyor: "Bu muazzam esnaf ve sanatkar ordusu elem ve acı dolu bir yaşayışa düştü, bütün yıllarını yarı aç veya dinlenerek geçiriyorlar. Bu Türk sanatkarlarının yıllık hatta aylık veya günlük ücretlerini belirlemek mümkün değildir... Yeni mallar daha güzel veya karşılaştırmayacak kadar ucuz... Ne yazık ki bu mallar Türk esnafının elinde değil, Batı Avrupa'nın büyük fabrikalarında üretiliyor..."; aynı konuda Novicev, s. 51'de "... Sanayi üretiminin ucuz ürünlerinin ithali köylüye belli bir destek görev yapan köy ev sanatlarını yıkmıştır. Böylelikle köylünün durumu daha da bozulmuştur" demektedir.

²⁹ Keyder, s. 12.

19. yüzyılın ilk yarısında “*uygun bir limana sahip olması ve çok zengin bir hinterlandın tek çıkışı özelliğini taşıması dolayısıyla*” Osmanlı Devleti’nin dış ticaretinde hakettiği yeri alan İzmir ve çevresi³⁰ bu işbirliğinin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Bölgeyi, gelenek ve göreneklerini yakından tanımaları, Türk dilini bilmeleri, ticaret deneyimleri ve becerileri Rumları, Avrupalılar için vazgeçilmez bir ortak yapmıştı. İzmir’deki İngiliz ticaret kolonisi ile bölgenin içerilerindeki üreticiler arasındaki tek bağ Rumlardı. “*Onlar olmadan ithal edilen Avrupa malları satılamayacağı gibi, Batı Anadolu’nun ihracat malları da üreticilerden toplanıp İzmir’e, oradan da Avrupa pazarlarına gönderilemezdi*”³¹

“*Gelişmelerinin daha ilk basamaklarında olmaları yüzünden, yetenekleri ve örgütlenmeleri Rum ve Ermeni aracıları ortadan kaldırıp kendi dağıtım ve ürün toplama mekanizmalarını kurmaya yetmeyen*” İngilizlerle Rumlar arasında ticaret anlaşmalarının yapıldığı hatta ortaklıkların kurulduğu 1825-50 dönemi, Rum ticaret burjuvazisi için parlak bir dönem olmuştur.³² 1850-70 yılları arasında, deneyimleri artan İngiliz tüccarlar, ithal ettikleri malları istedikleri aracıya vererek satmak istemişler, ilişkilerini eski temeller üzerinde sürdürmek isteyen Rum tüccarlara mal vermeyerek onları iflas ettirmişlerdi. Rumların Batı Anadolu’nun her yanında İngiliz malları satan küçük dükkanlar açması ve İngilizlerin komisyoncusu veya aracısı olmasıyla sonuçlanan İngiliz ekonomik baskısı, 1872 yılında Rumların kendi bağımsız ticaret evlerini açmaları ile sona erdi. Bu evler, İngilizlerin ekonomik inisiyatifi tamamen ellerine aldıkları 1850-70 döneminde, İzmir’den İngiltere ve Fransa’ya göç ederek, Londra ve Paris’te ithalat ve ihracat işleriyle uğraşıp zengin olan Rum tüccarların, Avrupa’dan gönderdikleri malları İngilizlerden bağımsız olarak ithal edebildikleri ve ihracat mallarını da

³⁰ Kurmuş, s. 27.

³¹ Kurmuş, s. 18.

³² Kurmuş, s. 149-150’de işbirlikçi Rum burjuvazisinin gelişimini birbirinden kolaylıkla ayrılabilirliğini söylediği üç aşamada değerlendirmektedir ki verdiği tarihlemelere biz de katılıyoruz.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

bu tüccarlara gönderebildikleri için, İngilizlerin ticari egemenliklerine güçlü bir darbe indirmişlerdi.³³ Bu gelişme, Rum ticaret burjuvazisinin işbirlikçi rolünü değiştirmemiş, İngiliz tüccarlar ile Rumlar arasındaki ilişki, tüccar-aracı ilişkisi olmaktan çıkıp bağımsız tüccarlar arasında gelişen bir ilişkiye dönüşmüştü.³⁴

Kral Othon'un monarşist yönetimi altındaki Yunanistan'da ise devlet iflas halindeydi.³⁵ İç politika alanında elle tutulur bir şey yapmayan yönetimin,³⁶ sonraki yıllarda Yunan dış politikasının dayanağı olacak “*Megali İdea*” tezini ortaya atması, halkın her an patlayabilecek tepkisini dış politikaya kanalize etmekten başka birşey değildi. Bu tezle, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak düşüncesinden hareketle Yunanistan sınırlarının “*Balkan Yarımadası'ndan Peloponez'in kuzey kıyılarına, Adriyatik Denizi'nden Karadeniz'e ve Toros Dağları'na değin genişletilmesi*” hedefleniyordu.³⁷

Bu hayal kırıcı tablo ortadayken, Yunanistan'da 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ekonomik canlanmanın nedenlerini, Anadolu'da aramak yanlış olmayacaktır. Kırım Savaşı'ndan sonra dış ticaretinin % 20'sini Türkiye ile yapan Yunanistan'a sermaye transferine başlayan Rum burjuvazisinin Yunan ekonomisini eline geçirmeye başladığı

³³ Kurmuş, s. 150-53.

³⁴ Alexandris (1983), s. 31'den, İzmir'deki İngiliz tüccarları ile Rum Burjuvazisi arasındaki ilişkilerin İstanbul'da da biçim olarak aynen geliştiği anlaşılmaktadır.

³⁵ Svoronos, s. 78'de, bu dönemde alınan 60.000 franklık kredinin tümü kraliyet ve ücretli Bayyera askerlerinin ihtiyaçları için harcanarak çarçür edilmiştir.

³⁶ Bu dönemde Yunanistan'ın en önemli iç sorunu topraksız köylülerin durumuydu ki Svoronos, s. 79'da “nüfusun %60'ını oluşturan köylüler sefalet içerisinde idi. Bu çiftçi ailelerinin çoğunluğu (aşağı yukarı %80'i) hiçbir mülkiyete sahip değildi. Geri kalanların ise, ancak yarım ila bir hektarlık toprağı vardı. Bunlar dağlık bölgelerde yaşıyorlardı. Yaylalarda yaşayan çiftçi aileleri ise 5 ilc 20 hektar arasında toprak sahibi idiler” demektedir.

³⁷ Svoronos, s. 81.

anlaşılmaktadır.³⁸ Yunanlı tarihçi Svoronos, “*Balkan ülkelerinde milliyetçilik duygularının artması, Türkiye’nin karşılaştığı ekonomik sorunlar ve Jön Türklerin Türk milliyetçiliğine sıkı sıkıya sarılmaları sonucu bu ülkelerde yaşamakta olan Yunanlı [Rum] sermayedarların servetlerini Yunanistan’a getirmelerini*” Yunanistan’da dönemin en önemli ekonomik olayı olarak tanımlamaktadır. Sanayi ve bankacılık sektörlerine yatırılan bu kaynak sahiplerine, sermaye bulunmadığı ve faiz hadlerinin % 30-40 arasında değiştiği Yunanistan’da büyük paralar kazandırmıştı.³⁹

Bu gelişmeler bir yandan Yunanistan’da burjuvaziyi iktidara getirirken, öte yandan Yunan Krallığı’nın 1830’da ikiye böldüğü Ege kıyılarındaki Yunanlıların ekonomik ve ona bağlı olarak kültürel kenetlenmesi sonucunu doğurdu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Atina Üniversitesi Yunanlılığın kültür merkezi olmuş, Yunan aydınları saygın bir geçmişe sahip olduklarını halka haykırırken, devlet de Megali İdea’yı Rumlara ihraç etmeye başlamıştı.⁴⁰

Birinci Dünya Savaşı başladığında hem Osmanlı Devleti hem de Yunanistan kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmiş uydu ülkeler konumundaydı.⁴¹ Osmanlı Devleti 1875 yılında 200 milyon İngiliz

³⁸ Svoronos, s. 91, Kırım Savaşı yılları, İngiliz Tüccarların Batı Anadolu’da Rumları piyasadan sildikleri döneme (1850-70) tesadüf etmektedir ki, bu bize Rum sermayesinin neden Yunanistan’a taşındığını açıklamaktadır. Nitekim Kurmuş, s. 151’de, Rum Burjuvazisi’nin İngiltere ve Fransa yanında Yunanistan’a da gittiğini belirtmektedir.

³⁹ Svoronos, s. 101. Oysa Muzelis, s. 6’da, Svoronos’un tersine bu kaynağın Avrupa sermayesi ile birlikte sanayi sektörüne değil devlete borç verme, demiryolu yatırımları ve daha da kötüsü kapitalist dünya pazarının istemleri doğrultusunda tefecilikte kullanıldığını belirtmekte, bu durumun yurt dışında yaşayan zengin Yunanlıların servetlerini katlarken, Yunan ekonomisinin çevreci karakteri ve bağımlılığını bilemediğini söylemektedir.

⁴⁰ Svoronos, s. 92-4.

⁴¹ Kuramsal olarak tekelsel kapitalizmin (=emperyalizm) en belirgin ekonomik özelliği, belli bir düzeye erişmiş kar oranını korumak veya daha yükseltmek için fazla sermayesini sermayenin kıt, kar oranının yüksek olduğu alanlara yöneltmektir. Sermaye ihracı önce devlet borçları şeklinde olup, daha sonra hammadde kaynakları üzerinde yoğunlaşır.

lirasına yükselen dış borçlarının yıllık masraflarını karşılayamaz hale gelince, devlet gelirlerinin bir bölümünü “*Duyun-u Umumiye İdaresi*”ne, tütün tekeli ise kısaca “*Reji*” olarak bilinen tekelci kapitalizmin kurumlara devretmişti. Dış borçları nominal olarak 639.739.000 franga yükselen (borçlar devlet gelirlerinin % 40-50’si civarındaydı) Yunanistan’da, 1893’te yeniden başbakan olan Trikupis, devletin iflas ettiğini açıkladı.⁴² İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya temsilcilerinin katılımıyla kurulan “*Uluslararası Ekonomik Denetim*” kurumu, tuz, alkol, sigara kağıdı ve petrolü tekeline aldığı gibi, tütün vergisi ve liman gelirlerini de topluyordu.⁴³ Devletin bu hiç de parlak olmayan ekonomik görüntüsüyle ters orantılı olarak, aynı dönemde burjuvazi her iki ülkede de iyice güçlendi.

Yunanistan’da 19. yüzyılın son çeyreğinde siyasi iktidarı ele geçiren burjuva sınıfının yükselişini, emperyalizm başından beri kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etmekte başarılı oldu. Avrupa sermayesinin en hassas olduğu nokta, Rum ticaret burjuvazisinin sanayiye yatırım yapmaması, başka bir deyişle Rum sanayi burjuvazisinin doğuşunu önlemektir. Bu bağlamda emperyalizm, her türlü girişimi yapmaktan çekinmedi. Örneğin, 18. yüzyılın sonlarında Rum ticaret burjuvazisinin Yunanistan’da gemicilik ve dokuma sektörlerine sanayi yatırımı, yapması üzerine tekelci kapitalizm hemen müdahale ederek bu sektörleri çökertmiş, yatırımları sadece ticaretle sınırlamıştı.⁴⁴ Öte yandan emperyalizm, Yunanistan’daki ileri karakolu olan “*Uluslararası Ekonomik Denetim*” kurumuna koyduğu bir hükümle, şeker gibi önemli bir sanayi dalının ülkede açılımını yasaklarken, Yunan bankalarına ortak olma yoluyla, ülkenin ekonomik hayatını denetlemek imkanına da kavuşmuştu.⁴⁵ Uluslararası ticarete 19. yüzyılın sonunda serbest

⁴² Bu açıklama üzerine Svoronos, s. 103-4’de belirtildiği üzere, Yunanistan’a borç veren tüm ülkelerin temsilcileri vakit geçirmeksizin Atina’da toplanarak, uluslararası bir denetleme kurulunun oluşturulması konusunu görüşmeğe başlamışlardır.

⁴³ Psiruki, s. 72.

⁴⁴ Muzelis, s. 4 ve 16’da n.2.

⁴⁵ Psiruki, s. 72.

rekabetten tekelleri kapitalizme dönüş, daha çok deniz taşımacılığından güç alan Yunan sermayesinin yapısını değiştirmiş, yabancı sermayeyle sınırlı olan bağ, uluslararası tekelleri sermaye ile bağa dönüşmüştü. Önceleri dünya pazarına egemen olan yabancı sermayeye hizmet eden, *“hiç üretken olmadığı için parazit bir görünümü”* olan Yunan sermayesi, ulusal karakterinden sıyrılarak uluslararası bir görünüm kazanıyor, artık üyesi olduğu uluslararası burjuva sınıfının tekelleri sermayesine hizmet ediyordu.⁴⁶

Rum burjuvazisinin Osmanlı Devleti’ndeki konumuyla ilgili olarak vurgulanması gereken ilk nokta, kuruluşuna en önemli harcı koymasına rağmen başlangıçta Yunanistan’da iktidara gelemeyen burjuvazinin⁴⁷ Fener kanadının devlet içindeki eski politik ağırlığını ve saygınlığını kaybetmesiydi. Fenerli tercümanlar Bab-ı Ali’deki görevlerinden alınıp, Mavrokordato ve İpsilanti aileleri Eflak ve Bağdan yönetiminden uzaklaştırılarak sürgün edilmişlerse de⁴⁸ bunlar, ekonomik güçlerini korumayı başarmışlardı. Özellikle Abdülhamit’in iktidarı döneminde (1876-1909) Bab-ı Ali ve birçok bakanlığın finans kaynağı, çoğu Rum ve Ermenilerden oluşan Galata bankerleriydi. Avrupa sermayesi ile ilişki içinde olan Galata bankerlerinin 1879 yılında Bab-ı Ali’ye verdikleri borç, 8.725.000 Osmanlı lirasına ulaşıyordu.⁴⁹ İzmir’de olduğu gibi, İstanbul’daki Rum tüccarlar da yabancı sermayeyle yoğun bir mücadele içinde olup, tekellerini korumak istiyorlardı. Fransa’nın İstanbul’daki elçisi Fournier, 3 Ocak 1879’da Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği bir telgrafta *“Türkiye’nin kamçısı”* olarak tanımladığı Galata

⁴⁶ Psiruki, s. 81.

⁴⁷ Svoronos, s. 77’de “Yunanlıların milli ve liberal devrimi, örgütlenmesi yabancı bir prence ve yabancı hükümete bırakılan ve monarşi ile yürütülen bir devletin kurulması ile sonuçlandı” demektedir. Gerçekte, 1862 yılında Yunan Kralı Othon’un tahttan indirilmesine değin, iktidarın Yunan halkının hiçbir kesimine dayandığını söylemek mümkün değildir.

⁴⁸ Ortaylı, s. 165 ve Kütükoğlu, s. 145.

⁴⁹ Alexandris (1983), s. 31’de, II. Abdülhamit’in Rum banker Leonidas Zariphis ve Ermeni komisyoncu Assani’ye düzenli olarak danıştığı, bizzat bunların tuttukları ticari kayıtlarından anlaşılmakta idi. Bir diğer Rum Christaki Zographos, Sultan V. Murat’ın bankeriydi.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

bankerlerinin Batı çıkarlarını tehdit ettiğini anlatmaktaydı.⁵⁰

İzmir ölçeğinde Rum burjuvazisinin, Yunanistan'da üstlendiği rolden farklı olarak, Batı emperyalizmi karşısında verdiği mücadeleyi kazandığı ve 20. yüzyılın başlarında sanayi burjuvazisine dönüştüğü görülmektedir. Ancak bu durum, onun işbirlikçi niteliğinin ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Nitekim, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Devleti İzmir'de uyuğunda bulunan bazı Rumları sınırışı etmek isteyince komisyoncularından yoksun kalacaklarını anlayan İngilizlerin hükümetlerine yaptığı baskı sonucu, İzmir'deki İngiliz Konsolosluğu yirmi gün içinde 2626 Ruma İngiliz pasaportu vermişti.⁵¹

4608'i Aydın Vilayeti'nde bulunan bu fabrika ve atölyelerin 4008 adedi Rumlara aittir. Tamamı Rum olmak üzere toplam 28.166 işçinin çalıştığı bu işletmelerin genele oranı % 75.75'i bulmaktadır.⁵² Tarımdaki duruma gelince: Keyder, sadece Aydın Vilayeti'nde Rumların mülkiyetinde bulunan toprağın 2.700.000 dönüm olduğu belirtmektedir ki, bu miktar vilayetteki ekilebilir arazinin 1/6'sı kadardır.⁵³ Buna İngiliz uyuğunda bulunan Rumların ellerindeki topraklarda ilave edildiğinde⁵⁴ oran daha da yükselecektir. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde tarımda kapitalist bazı şirketlerin yönetimi de Rum burjuvazisinin eline geçmişti. 20.000 dönümlük bir bağlığa sahip olan 50.000 sterlin sermayeli "*Levant Trading Agency Ltd*" bunlardan biriydi.⁵⁵ Madencilikten ise Rum burjuvazisi sanayi ve tarıma oranla daha az pay alıyordu.

⁵⁰ Kitsikis (1980) s. 124.

⁵¹ Kurmuş, s. 157.

⁵² Demirci, s. 14-15 ve 39; Keyder, s. 38'de "Savaş bittiğinde İzmir'deki 391 sanayi kuruluşundan (tamamı fabrika olmalı) 344'ünün sahibi ve işleticisi Rum nüfusundandı" demektedir.

⁵³ Keyder, s. 39.

⁵⁴ Kurmuş, s. 80, daha 1892 yılında sadece İzmir ve çevresinde bunların elinde 334.165 dönüm toprak bulunmaktaydı.

⁵⁵ Kurmuş, s. 95-96.

Tablo 1. Yunan İşgalinden Önce Batı Anadolu'nun Sanayi İstatistiği

Sancaklar	Fabrika ve Atölyeler	Buhar Gücü	Altın Türk Lirası ile değeri
İzmir	2.555	8.881	2.135.940
Manisa	1.295	1.232	528.996
Aydın	413	1.462	496.950
Denizli	345	557	192.400
Menteşe	395	189	113.145
Ayvalık ve civarı	305	888	387.550
TOPLAM	5.308	13.209	3.854.980

Tablo 2. Osmanlı Ülkesinde Verilen Maden İmtiyazlarının Dağılımı, 1870-1911

Yıllar	Türkler	Azınlıklar	Yabancılar	Toplam
1870-81	8	18	25	51
1882-91	9	7	34	50
1892-1901	14	13	18	45
1902-11	76	29	32	137
TOPLAM	107	67	109	283

20. yüzyılın başında Avrupa’da politik iktidarla artık bütünleşen burjuvazinin Ortadoğu politikası ve Osmanlı Devleti’ne yaklaşımı çok değişmişti. Süveyş Kanalı’nın açılmasından sonra Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü koruma politikasını gevşeten İngiltere ve Fransa, Almanya’nın Osmanlı pazarına etkin olarak girmeye başlamasından son derece tedirgin oldu. 1877-1880 yılları arasında İngiltere, İzmir Limanı ithalatından % 45.2’lik bir pay alırken sürekli azalma ile 1905-1908’de bu pay % 31’e düşmüştü. Aynı dönemde Avusturya ve Almanya başlangıçtaki % 14.1’lik payını sürekli arttırarak % 27.4’e çıkarmıştı.⁵⁶ Ülke geneline bakıldığında Almanya, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Osmanlı Devleti’ne 22.915.000 dolarlık ithalatla üçüncü, ondan yaptığı 5.400.000 dolarlık ihracatla altıncı sırada yer almaktaydı ki, aynı dönemde Alman sermayesi ülkedeki yabancı yatırımların % 32.77’sini kaplıyordu.⁵⁷ Tekelci sermayenin devlet mekanizmasına tamamen egemen olduğu Batılı ülkelerin, dünya pazarlarından daha fazla pay alma savaşımının, başka bir deyişle, sömürgeleri olan uydu ülkeleri yeniden paylaşmak isteyişlerinin yol açtığı Birinci Dünya Savaşı içinde İngiltere ve Fransa, Osmanlı pazarını Alman sermayesine kaptırarak, bölgede mevcut yatırımlarını tehlikeye düşürmemek için yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti’ni ekonomik nüfuz bölgelerine ayırarak bölüştüler.⁵⁸ Savaşın uzaması nedeniyle daha fazla sermaye kaybetmek istemeyen uluslararası burjuvazi, savaşı bir an önce bitirmekte, İtalya’nın yanında büyük ve deneyimli ordulara sahip Yunanistan’ın da önemli görevler yüklenebileceği düşüncesindeydi. Bu nedenle tekelci sermaye, istekleri bir süredir Yunan Kralı’nca gemlenen ve Venizelos’un sözcülüğünü yaptığı Yunan burjuva sınıfını askeri müdahalede bulunarak, Yunanistan’da yeniden iktidara getirmekte hiçbir sakınca

⁵⁶ Kurmuş, s. 164.

⁵⁷ Psiruki, s. 36, Alman sermayesinin Osmanlı pazarından aldığı payın büyümesi konusundaki tablolar için bkz. Nebioğlu, s. 46; Novıçev, s. 69-70.

⁵⁸ İngiltere ve Fransa’nın Osmanlı Devleti’ne karşı gütmüş oldukları politika ve savaş içinde yapılan emperyalist anlaşmalar hakkında derli toplu bilgi için bkz. Kurat, s. 10-21.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

görmemişti.⁵⁹ Yunan burjuva sınıfı İngiliz emperyalizmiyle birlikte hareket ederken, millî ölkü “*Megali İdea*”⁶⁰ ile maskeleydiği ekonomik istemlerini gerçekleştirmek zorunda olduğunu biliyordu. Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi, tüm Ortadoğu’da kendine yandaş bulan milliyetçi hareketler, Bolşevik Devrimi ve yerli millî burjuvazinin gelişmesi Yunan sermayesini olumsuz yönde etkilemişti. Küçük bir burjuva devleti olarak Yunanistan, emperyalist güçlere bağımlıydı ancak, kendi sermayesini komşu ölkelerin derinliklerine yayma gayretindeydi. Gerek Yunanistan içindeki, gerekse Batı ölkelerinde bulunup uluslararası burjuvazi ailesine mensup Yunanlılar, bu konuda son derece başarılı olmuşlardı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir’de de şubesi bulunan Anadolu (kuruluş 1904), Milli Alman (National Bank Für Deutschland), Milli Yunan (Ethniki Trapeza) ve Atina Bankası, Yunan sermayesi ile yabancı sermayenin ortak girişimliydi.⁶¹ 20. yüzyılda iç pazarın sürekli genişleme arzusu ve ölkedeki Yunan sermayesinin, yurt dışındaki uluslararası tekelci sermaye ile sınırlı işbirliği, Yunanistan’ın yayılmacı politikasını körüklemişti.

⁵⁹ Kurat, s. 22-23’de, İngiltere ve Fransa savaş dışı kalmak isteyen ölkelere Osmanlı Devleti’nin topraklarını peşkeş çekerek onları kendi bloklarına katmak istemişlerdi. 26 Nisan 1915’de yapılan Londra Antlaşması ile Antalya ve çevresini verdikleri İtalya’yı kendi yanlarına çekerken (İtalya 20 Ağustos 1915’de Bab-ı Ali’ye savaş ilan etmişti) savaş başında kendi yanlarında savaşa girmesi karşılığında Ege Bölgesi, Çanakkale yenilgisinden sonra ise Kıbrıs Adası Yunanistan’a teklif edilmişse de Kral Konstantin savaş dışı kalmağı tercih etmişti. Batılı devletlerin Yunanistan’a askeri müdahalesinden sonra Yunan Hükümeti 26 Haziran 1917’de İttifak devletlerine savaş ilan etmişti.

⁶⁰ 20. yüzyıla girildiğinde başlangıçta olduğunun tersine “*Megali İdea*” kavramı tüm Yunanlılar için aynı anlamı ifade etmiyordu. Kitsikis (1980), s. 117-22’de İon Dragumis’in de de içinde olduğu birinci gruba göre “*Megali İdea* kültürel bir anlam ifade ediyordu. Toprak birliği ötesinde Yunan Medeniyetinin diğer milletleri eritebileceğine inanıyordu. Bu yüzden o savaşa karşıydı. Hatta Venizolos’un savaşçı *Megali İdeasının* Batılılarca Yunanlılığı yok etmek için empoze edildiğini söylüyordu.” Venizolas’a göre ise: “*Megali idea* Yunanlılığı bir toprak ve bir bayrak altında toplamaktı. Bu yüzden Türkler ve Slavlar aleyhine Yunanistan toprakları genişlemeliydi.”

⁶¹ Psiruki , s. 72-3.

Batı sermayesiyle arasındaki bağın, kendi ülkesinin iç pazarını ortak kullanmak, küçük ya da zayıf komşu ülkelerin pazarlarında da işbirliği yapmak esasına dayanması, büyük ortağı her zaman karlı çıkartıyordu ki, bu Yunanistan'ı saldırgan yapıyordu. Yunanistan'daki burjuva sınıfı kurtuluşu Küçük Asya'nın batısındaki zengin ekonomik varlığın Yunanistan'a katılmasında görüyordu.⁶²

Savaşın bitmesinden sonra Atina'da yayınlanmakta olan Eleftheros Tipos gazetesi "*Savaşın sırtımıza yüklediği ağır yükten sonra, sınırlarımız tüm Elen halkını... tek bir Yunanistan içinde toplayacak bir şekilde genişletilmezse, ekonomik bakımdan yaşamaya devam edemeyiz.*" diye yazmaktan çekinmiyordu.⁶³ Bu şekilde ortaya çıkacak "*Büyük Yunanistan*" üzerindeki İngiliz himayesini atmakla kalmayacak aynı zamanda İngiliz emperyalizminden ekonomik ve politik bağımsızlığını da kazanacaktı.⁶⁴

⁶² Psiruki, s. 86'da, 12.3.1920'de Yunan Milli Bankası Genel Müdürü Zaimis hissedarlarına şöyle diyordu: "Beş şehir; Pire'ye Atina, İstanbul, İzmir, Selanik, İskenderiye Yunanistan'ın ekonomik yaşamındaki açılımın destekleneceği eksendir."

⁶³ Sonyel (1973), s. 31.

⁶⁴ Psiruki, s. 75-6.

İKİNCİ BÖLÜM

Mütareke Döneminde İzmir Sancağı

Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nın galip devletleriyle mütareke yaptığı 30 Ekim 1918 tarihinden başlayıp, İzmir kentinin, Yunan ordusu tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919'a kadar uzanmaktadır. Bölgedeki Türk halkı ve Osmanlı yönetimi açısından zor ve sıkıntılı geçecek olan 6.5 aylık bu süreç, hareketli ve umut dolu bir bekleyiş içindeki Rumlar için ise, sonu felaketle bitecek olan, işgal mutluluğu ile noktalanacaktı.

I. Yönetim

Mütareke dönemine girilirken İzmir Sancağı'nın, vilayet ve belediyeden oluşan sivil yönetim birimlerinde, savaş yıllarında görev yapmış olan yönetici kadro işbaşında idi. Dönemin olağanüstü koşullarında deneyim kazanan ve İttihat ve Terakki Partisi'yle diyalogundan ötürü, politize olan bu kadronun en gözde şahsiyeti; Vali Rahmi Bey'in, 24 Ekim 1918'de Dahiliye Nezareti'nce görevden alınması¹ üzerine boşalan valilik makamı, Aydın'da komutan olarak bulunan Nureddin Paşa'nın, 25 Ekim 1918'de İzmir'e getirilerek valiliğe vekalet ettirilmesiyle doldurulmuştu.² Kasım ayı başında, Aydın Vilayeti Valiliği'ne atandığı duyulan³ Suriye Valisi Tahsin Bey 9 Kasım'da görevine başlayarak vilayet memurları ve eşrafın tebriklerini kabul etmişti.⁴ 22 Kasım'da görevden alınan⁵ Tahsin Bey'in yerine atandığı anlaşılan eski Beyrut Valisi Ethem Bey, 2 Aralık 1918'de İzmir'e gelmiş ve aynı gün göreve başlamıştı.⁶ 8 Ocak 1919'da istifa eden Ethem Bey'in

¹ Taçalan, s. 31; Akşin (1976), s. 33.

² Erdeha, s. 373.

³ Ahenk, İkdâm, 1 Teşrin-i Sani 1334.

⁴ Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334.

⁵ Anadolu, 22 Teşrin-i Sani 1334, Milli Ajans, Birinci Tebliğ, Numara 41.

⁶ Anadolu, Hukuk-u Beşer, 2 Kanun-ı Evvel 1334.

yerine 20 Ocak'ta, Nureddin Paşa atanmıştı.⁷ 26 Ocak'ta İzmir'e gelerek,⁸ 1500 kuruş maaşla başladığı görevine, 4 Mart'ta oluşturulan Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nce son verilen Nureddin Paşa, yerini 11 Mart'ta tayini yapılan ve Tevfik Paşa hükümetlerinde Evkaf-ı Hümayun ve Dahiliye Nazırlığı yapmış olan, İzzet Bey'e bırakmıştı.⁹ 23 Mart sabahı İzmir'e gelişinde özel bir törenle karşılanan ve aynı gün görevine başlayan¹⁰ İzzet Bey, İzmir'in Yunanlılarca işgal edildiği 15 Mayıs 1919'da da aynı görevde bulunmaktaydı.

Valilik makamı, sekiz ay gibi çok kısa bir süre içinde beş kez el değiştirirken, vilayete bağlı dairelerde¹¹ ve kaza örgütlerinde çalışan yöneticilerin, mütarekeden hemen sonra istifa etmeleriyle görülmeye başlanan kadro açığı, daha sonra Dahiliye Nezareti'nin sadece üst değil, daha alt kademelerdeki memurlar içinde sıkça başvurduğu işten el çekirme, tutuklama ve sürgün tayinleri gibi uygulamaları nedeniyle giderek büyümüş ve pek çok memuriyet vekaletle yürütülür hale gelmişti.¹² İzmir şehrinde, 1864 tarihli "*Vilayet Nizamnamesi*" daha önce kurulup çalıştığı anlaşılan belediye örgütünün¹³ başkanlığını, savaş yıllarında kesintisiz sürdürmüş olan Evliyazade Refik Bey, mütarekeden

⁷ Akşin (1976), s. 252; Jaeschke (1970), s. 14.

⁸ Müsavat, 27 Kanun-ı Sani 1335.

⁹ Akşin (1976), s. 252; Jaeschke (1970), s. 21; Erdeha, s. 388; Kaygusuz, s. 151'de Nurettin Paşa'nın 12 Mart'ta görevinden alındığını yazmaktadır.

¹⁰ Köylü, 23, 24 Mart 1335, Jaeschke (1970), s. 23; Erdeha, s. 389'da İzzet Bey'in 27 Mart'ta, Kaygusuz, s. 152'de ise 28 Mart'ta göreve başladığını belirtilerek yanılmaktadırlar.

¹¹ Bunlardan, Vilayet Meclis-i Umumiye, Encümen-i Vilayet, Mektupçu, Kadılık, Rüsumat, Baytarlık, Müftülük, Maarif, Sağlık, Umur-u Hukukiye, Posta Ve Telgraf, Ziraat, Emniyet Müdürlükleri ve Muhasebe-yi Hususiye'nin İzmir'in Türkçe basınına yansıyan çalışmalar hakkında edindiğimiz bilgileri vermeyi gereksiz bulduk.

¹² Bu uygulamalar, İzmir'de yayımlanan Türkçe gazetelerin "*Vilayet Haberleri*" sütunlarına ayrıntılı olarak yansımıştır. Biz, vilayetlerde devleti en yüksek düzeyde temsil eden vali için merkezin yaptığı uygulamaları vermeyi yeterli bulduğumuzdan, değişik örneklemeler yapmayacağız.

¹³ Kurmuş, s. 71.

birkaç gün sonra istifa edince yerine Cemal Bey vekalet etmeye başlamıştı.¹⁴ Bu günlerde belediye meclisi üyelerinden görev süreleri biten yarısı için (altısı) yapılacak seçime nezaret etmek için oluşturulacak “*encümen-i intihab*” üyelerini belirlemek üzere, mahalle ihtiyar heyetleri tarafından seçilen üyeler 12 Kasım 1918’de belediye dairesine davet edilmişlerdi.¹⁵ Kurulan encümen-i intihabın, on üyesinden beşinin istifa etmesi üzerine, mahallelerden yeniden seçilen üyelerin katılımıyla belediye dairesinde yapılan kura sonucu, Avrati Mahallesi’nden Buhurkonyaz, Karşıyaka’nın Tomazu Mahallesi’nden Françesko, Reşadiye Mahallesi’nden Kömürcü Mehmet, Volkano Mahallesi’nden İnistatıyos Gavril Efendiler ile Karantina İslam Mahallesi’nden Esat Bey, boş üyelikleri doldurmuşlardı.¹⁶ Yasal görev süreleri dolan altı üyenin 8 Ocak’ta, görev sürelerinin ay sonuna kadar uzatılmasından sonra,¹⁷ İzmir Belediye Başkanlığı encümen-i intihapça düzenlenen seçmen defterine 14 Ocak 1919’dan başlayarak, sekiz gün içinde itiraz edilebileceğini, encümen-i intihabın tüm şikayetleri değerlendireceğini, daha sonra yapılacak başvuruların ise geçersiz sayılacağını belirtmiş, seçmen listelerinin asılacağı yerleri açıklamıştı.¹⁸

¹⁴ Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334; Ahenk, 13 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁵ Ahenk, 12 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁶ Ahenk, 20 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁷ Müsavat, 8 Kanun-ı Sani 1335.

¹⁸ Müsavat, 17 Kanun-ı Sani 1335; Sulh ve Selamet, 18 Kanun-ı Sani 1335. Öte yandan İslahat, 14 Kanun-ı Sani 1335’te, seçmen listelerinin asılacağı mahaller şöyle belirleniyordu; 1/Karantina Polis Karakolu Kapısı: Reşadiye, Göztepe, Karantina Mahalleleri, 2/Karataş Karakolu Kapısı: Karataş, Birinci Osmaniye, İkinci Osmaniye Selimiye, İkinci Mahmudiye, Mecidiye, 3/Eşrefpaşa Karakolu Kapısı: Birinci Süleymaniye, İkinci Süleymaniye, Birinci Sultaniye, İkinci Sultaniye, Üçüncü Sultaniye, Döndüncü Sultaniye, Beşinci Sultaniye, 4/Dolaplı Kapı Karakolu Kapısı: Orhaniye, Mecidiye, Kadiriye, İmariye, İkinci Aziziye, Dolaplı Kapı Mahalleleri, 5/ İki Çeşmelik Karakolu Kapısı: Dayı Emir Mahallesi, Ballı Mescidi, Kalafat Mescidi, Hacı İbrahim Efendi, Halil Efendi, Tuzcu Mescidi. 6/ Hacı Mahmut Camii Şerifi Kapısı; Ahmet Ağa Mahallesi, Hacı Mahmut Mahallesi, Sarı Hafız, Arunbot Mescidi, 7/ Guraba Hastanesi altındaki bakkal dükkânı önü; Odunkapı, Ali Ağa, Kılıcı esnafı senci. 8/ Çivici Hamamı karşısında Manifatura tüccarı Hamit Efendi Mağazası önü:

İzmir belediye seçimleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan devletlere imzalatılacak barış antlaşmaları hazırlandığı sırada yapılacağından Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendirmesi gerekirdi. Paris Barış Konferansı'nın toplandığı bir sırada (ilk oturum 19 Ocak'ta yapılmıştı) Rumların, bu seçimleri kazanması, İzmir şehrinde, Türklerden kalabalık oldukları izlenimini verebilirdi ki bu durum, müteakeden sonra Aydın Vilayeti'ni demografik gerekçelerle Osmanlı Devleti'nden koparmaya yönelik Yunan propagandasına haklılık, Yunanistan'a ise konferansta yandaş kazandırabilirdi.

18 Ocak 1919'da yapmış olduğu toplantı sonunda, "*Osmanzade Hacı Hasan Paşa, Tüccardan Selim Mirzahi Efendi, Nakipzade Cemal, Halim Ağazade Halil, Yemişçizade Sabri ve Kapanizade Tahir Beyler*"i aday göstermeye karar veren Hürriyet ve İtilaf Partisi,¹⁹ 24 Ocak'ta Nakipzade Cemal ve Yemişçizade Sabri Beyleri listeden çıkartarak, yerlerine Keresteci İbrahim ve Yemişçizade Mehmet Beyleri koymuştu.²⁰ Aynı gün Uşakzade Muammer, Eski Mektupçu Kamil, Sükkeri Tevfik Paşa, Emirler Hancısı Refik Beyler ile Hürriyet ve İtilaf Partisi adaylarından Osmanzade Hacı Hasan Paşa ve Kapanizade Tahir Bey'i aday göstermeyi kararlaştıran Teceddüt Partisi,²¹ Sorumlu Sekreteri Mahmut Celal Bey aracılığı ile Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne ertesi gün

Akçalı Mescid, Hacı Mehmed, Kahraman, Natırzade, Kestelli Mahalleleri. 9/ Asmalı Mescit Camii Şerifi önü: Tarama, Hasta Mescidi, Yukarı Ayayannis, Cedit Mahalleleri. 10/ Servili Mescid Karakolu önü: Mirali, Balıkuyu, Ali Reis, Selatinoğlu Mahalleleri.

¹⁹ Müsavat; Sulh ve Selamet, 19 Kanun-ı Sani 1335; Islahat, 20 Kanun-ı Sani 1335'te, bu listede yer alan adaylar kamuoyuna "*Partice aday olarak seçilen kişiler, memleketin fikren, tecrüben en yüksek simalarından oldukları gibi, şimdye kadar her türlü facialar ve çamura kesinlikle karışmayan en namuskar ve herkesin hürmetini kazanmış kişilerdir*" denilerek tanıtılıyordu.

²⁰ Sulh ve Selamet, 24 Kanun-ı Sani 1335; Müsavat, 27 Kanun-ı Sani 1335; Islahat, 27, 31 Kanun-ı Sani 1335'ten anlaşıldığı üzere; daha sonra Selim Mirzahi Efendi Vilayet İdare Meclisi üyeliğine seçilince, yerine Bayraklı mahdumu Rafael Levi Efendi listeye konulacaktı.

²¹ Müsavat, 25 Kanun-ı Sani 1335; Islahat, 26 ve 28 Kanun-ı Sani 1335; Anadolu, 1 Şubat 1335.

başlayacak seçime önce “*ortak*” ardından “*tarafsız*” bir liste ile katılmayı önerirken, Rumlara karşı Türk birliği cephesi kurma düşüncesindeydi.²² Aralarında İbn-i Hazım Ferit, Müsavat Gazetesi sahibi Sadık, İslahat Gazetesi sahibi Emin Süreyya, Tokadizade Şekip ve Selimzade Mehmet Beyler’in bulunduğu üyelerini Mahmut Celal Bey’le görüşmeye memur eden Hürriyet ve İtilaf Partisi, Emirler Hancısı Refik Bey çıkarıldığı takdirde listelerini kabul edeceğini Teceddüt Partisi’ne bildirmişti. Teceddüt Partisi’nin listesinde bulunan diğer adayların Refik Bey’in çıkmasına izin vermemesi nedeniyle “*ortak liste*” arayışı sonuç vermeyince²³ Hürriyet ve İtilaf Partisi “*tarafsız liste*” önerisini reddetmişti.²⁴

Her partinin kendi listesiyle seçime gireceği belli olunca, Mahmut Celal Bey Teceddüt Partisi adaylarının İzmir’in Türk birliğini temsil

²² Bayar, c.5, s. 1618’de “*İzmir Belediyesi’ne altı üye seçilecekti. Bu seçimin her zamankinden fazla önemi vardı. Şehirde Türk ve Rumlardan hangisinin daha fazla nüfusu olduğu resmen meydana çıkmış olacaktı. Siyasi bakımdan seçimi Wilson Prensipleriyle ilgili buluyorduk. İş tabii ceryanına bırakırsak Rumların galebesi ihtimali vardı. Çünkü İzmir şehrindeki Türk ve Rum nüfusu sayı bakımından birbirine yakındı. Bütün Türklerin reylerini bir namzet listesietrafından toplamak lazımdı. Düşüncemi Hürriyet ve İtilaf Partisi şubesine anlattım. Millî menfaat namına beraber çalışmamızı istedim. Adaylar arasında bazı masum şahıslarla oynamak istediler, partileri namına ayrı aday ilan ettiler” demektedir.*

²³ “Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin Temiz Niyeti”, İslahat, 26 Kanun-ı Sani 1335.

²⁴ “Anadolu ve Köylü Gazetelerinin Fırıldakları”, İslahat, 26 Kanun-ı Sani 1335’te “... İttihat Gazetelerinin tarafsız üye seçelim demesi şu anda oldukça reddedilmiş bir fikirdir. Geçen günkü makalemizde söylemiştik. Bugün seçim dolayısıyla suret-i haktan görünmek için kulakların pek de yabancı olmadığı tarzla sözlerini ortaya atıyorlar. Belediye seçimlerini mutlaka bir partiye dayanmalıdır. Ey Ahali! bir kere gazetelere (ittihatçı) sorun. Madem ki tarafsız üye seçmek memleket için daha yararlı idi, o halde iki yüz küsur mebusu tamamen İttihat ve Terakki Partisi mebuslarından neden intihab etmişlerdir. Anadolu Gazetesi şimdi de Müdafı-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti’nden ve eski Hürriyet ve İtilaf Partisi erkan-ı mühimmesinden bahsediyor. Bunların hepsi düzmece ve su katılmamış yalandır. Halkın katiiyyen bu abucehlzadelerin ifadelerine önem vermemelerini tavsiye ederiz. Dolap çevirmeye alışmış olanların bundan feragat etmeyecekleri şüphesizdir. Milletin hayatıyla oynayan bu adamlar ile katiiyyen Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin bir ilgisi yoktur.

ettiğini kamuoyuna açıklarken²⁵ İttihat ve Terakki'nin biçimlendirmiş olduğu mahalle örgütünü yardıma çağırmıştı.²⁶ Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne gelince; ülke menfaati için birleşmeleri gerektiği yolunda oy verme işlemi başladıktan sonra yapılan çağrılara²⁷ Teceddüt Partisi gibi sadece kulak tıkamamış, fakat aynı zamanda gazetelerinde ayrılığı derinleştiren son derece sert demeçler yayınlamıştı. 28 Ocak tarihli İslahat "... son Bizans İmparatorluk Patriği: Ayasofya'da Kardinal külâhu görmektense Türk sarığı görmeyi tercih ederim dediği gibi biz de, bu uğursuz hainlerin hükümet işleriyle alakadar olduklarını görmektense ölümü tercih etmek en şerefli ve ibretli bir hamiyet vazifesi olduğu inancındayız" diye yazıyordu.

Ahenk Gazetesi'nin "... Pazartesi günü [27 Ocak] yapılmakta olan belediye seçimleri için oy verme sırası Rum mahallelerinden bazılarına isabet etmekte iken, hiç bir Rum belediyeye oy getirip vermemiştir. Şu halde Rumlar belediye seçimlerine katılmamaktadırlar" satırlarıyla duyurduğu²⁸ boykotun nedenini, seçmen olabilmeyi yılda elli kuruş emlak vergisi ödemeye bağlayan seçim yasasında aramak gerekir. Rumlar, Türklerin mülkiyetinde bulunan emlakın kendilerinin sahip olduğunun yaklaşık iki katı olduğunu çok iyi biliyorlardı. Bu durum seçmen sayıları bakımından aynı oranın varlığına işaret ediyordu ki, Türklerin kendi adaylarını rahatça seçebilecekleri ortadaydı. Barış Konferansı'nda İzmir ve art bölgesinin geleceğinin konuşulduğu bir

²⁵ Bayar, c.5, s. 1618; Taçalan, s. 39; Erdeha, s. 378; Arıkan (1989), s. 52'de yazılan Türklerin uzlaşarak seçime ortak listeyle girdikleri görüşüne katılmamız mümkün değildir. İzmir gazeteleri partilerin kendi listeleriyle seçime katıldığını belirten yazılarla doludur.

²⁶ Bayar, c.5, s. 1618'de "*Henüz İttihat ve Terakki'nin mahalle teşkilatı yerli yerinde idi. Muhtarlardan çoğu partimizdendi. Kendileriyle münasebetimiz devam ediyordu. Bu seçim elemanları İzmir'in Türk olduğunu resmen göstermek gibi millî bir gaye ile harekete geçince muvaffak olmamız kesindi. Nitekim öyle oldu. Hergün kulüp bildik bilmedik seçmenlerle dolup boşalıyordu. Talimat almak ve kime rey verileceğini öğrenmek için geliyorlardı.*"

²⁷ "Belediye İntihabatı Karşısında Vazifelerimiz [3]", Ahenk, 26 Kanun-ı Sani 1335.

²⁸ Ahenk, 29 Kanun-ı Sani 1335.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

sırada, alacakları bir yenilgi ile demografik üstünlüğün kendilerinde olduğu söylemini yitirme riskini göze alamayan Rumlar, sessiz sedasız seçimlerden çekilmeyi tercih etmişlerdi.²⁹

3 Şubat'ta tamamlanan seçimler³⁰ sonucunda, Teceddüt Partisi listesinde yer alan adayların çoğunluğu sağladığı görülmüştü.³¹ Sonuçların açıklanmasından sonra, vilayet makamının uzun bir süre mazbataları tanzim etmeyerek belediye başkanını tayin etmeyişi yakınmalara neden olmuş,³² 28 Şubat'ta önceleri mahkeme üyeliklerinde bulunmuş, eşraf ve muteberandan Hacı Hasan Paşa'nın Belediye Başkanlığı'na atandığı açıklanmıştı.³³ İzmir'de, seçimler sonucunda oluşan Belediye Meclisi, şehirde bulunmayan Tevfik Paşa ve Uşakızade Muammer Bey yanında,³⁴ 17 Mart'ta üyelikten istifa eden Kapanızade Tahir Bey³⁵ nedeniyle tam kadro çalışamazken, kazalarda yapılan seçimlerde, Hürriyet ve İtilaf Partisi adaylarının seçilmesi dikkat çekmekte idi.³⁶

II. Askeri Kuruluş ve Gelişmeler

6 Kasım 1918'de, İzmir Limanı'na gelen Binbaşı Dikson komutasındaki İngiliz monitörü, mütarekenin imzalanmasından sonra

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Serçe (1996).

³⁰ Ahenk, 2 Şubat 1335.

³¹ Müsavat, 12 Şubat 1335; Hukuk-u Beşer, 13 Şubat 1335; İkdâm, 14 Şubat 1335.

³² Müsavat, 20, 22 Şubat 1335.

³³ "Hele Çok Şükür", İslahat, 29 Şubat 1335.

³⁴ Müsavat, 20 Şubat 1335.

³⁵ "İstifa ve Kesmekeş", İslahat, 17 Mart 1335'te, Tahir Bey'in yerine davet edilen Yemişizade Mehmet Bey'in daveti reddetmediği haber alınmıştı.

³⁶ Anadolu, 23 Teşrin-i Sani 1335'ten, Menemen'de Belediye Başkanı Hıfzı Efendinin istifasından sonra yapılan seçimde; Müsavat, 11 Kanun-ı Sani 1335'te da yazıldığı üzere Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlısı olduğu anlaşılan "*eşraftan Abalızade Refet, Hacı Kamil Efendizade Raşii, Dereliyeli Süleyman Beyler*" kazanmışlardı.

Osmanlı limanlarına demirleyen ilk İtilaf gemisi idi.³⁷ Sonraki günlerde, İzmir ve Foça limanlarına uğramaya başlayıp, sayıları giderek artan İtilaf Devletleri'ne mensup bu savaş gemilerinin³⁸ amaçları, mütareke hükümlerini yaşama geçirmektir. Mütarekenamenin “*sınırların korunması ve iç güvenliğinin sağlanması için gerekenin*” dışındaki askeri terhis etmeği zorunlu kılan beşinci maddesi, Harbiye Nezareti'nin 5 Kasım 1918 tarihli emriyle, İzmir Sancağı'na yayılmış durumda bulunan önce 8. Ordu, daha sonra 17. Kolordu Komutanlığı'na bağlı birliklerde de uygulanmaya başlanmıştı. “*Harbiye Nazırı namına Kazım*” imzasıyla çekilen 8 Aralık 1918 tarihli genelgeden anlaşıldığı üzere, İstanbul'daki İngiliz Fevkalade Komiserliği'nce tayin olunarak İzmir'e gönderilen Üsteğmen Hatkins'in denetiminde sürdürülen terhis işlemi sonucu;³⁹ savaş yıllarında, bazı depo birlikleri ile kıyı koruma taburlarından oluşturulmuş, subay ve erlerinin çoğu savaş içinde cephelerde yaralanmış ve yıpranmış olduklarından vücut yetenekleri düşük,⁴⁰ ancak 4000'e yakın muharip piyadeyi barındıran ve alayları İzmir Sancağı içindeki Urla ve Kuşadası'na konuşlanmış olan 17. Kolordu'ya

³⁷ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334; TİH, c. 1, s. 129'da monitorun geliş tarihi 4 Kasım 1918 olarak verilmektedir.

³⁸ TİH, c. 1, s. 130'da, bu gemiler; 4 Kasım 1918'de İzmir'e gelen M.19 monitörü (Dickson'un) ile, 24 Kasım 1918'de İzmir'e gelen İtalyan kruvazörü, 29 Kasım 1918'de Foça'ya bir İngiliz torpil arama, 1 Aralık 1918'de İzmir'e bir Fransız nakliye gemisi (bazı subay ve sivil kişileri getirmiştir), 7 Aralık 1918'de Foça'ya bir Fransız muhribi, 14 Aralık 1918'de İzmir'e bir İngiliz bir Fransız kruvazörü, bir İtalyan muhribi, iki İngiliz arama gemisi, bir İngiliz monitor'u ile bir İngiliz nakliye gemisi gelmiştir. Bu gemilerden sadece İngiliz (M.19 ve M.22) monitorları devamlı olarak İzmir'de kalmışlardır.

³⁹ ATASE Aış., D.7, Ds. H5:8, K.400, A.6/3420'den anlaşıldığına göre, Hatkins'le birlikte yine terhisi denetlemek amacıyla Aydın'a Üsteğmen Hodder, Afyonkarahisar'a Teğmen Lorrimer gönderilmişti. Aynı bilgi için bkz. Anadolu, 5 Kanun-ı Evvel 1918.

⁴⁰ TİH, c. 2/1, s. 40.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

bağlı 56. Tümen'in, iskelet haline geldiği anlaşılmaktadır.⁴¹

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin hızlanması için Osmanlı Hükümeti'ne baskı yaptığı terhis, savaş tutsaklarının memleketlerine gönderilmesi,⁴² ulaşım ve mevsimden kaynaklanan zorluklar nedeniyle güçlüklerle yapılabilmekteydi. 31 Ekim 1918'de İzmir'deki İngiliz tutsakların şehirden gönderilmesiyle başlayan savaş tutsaklarının takas edilmesi, terhislerin yoğun bir şekilde yapıldığı Kasım ve Aralık aylarında da devam etmişti. Sancak dahilinde Menemen, dışında ise Konya'da bulunan tutsak garnizonlarından, demiryoluyla İzmir'e getirilen, İngiliz, Fransız, İtalyan, Sırp ve Hint savaş tutsakları, tahsis edilen Müsavat ve Karşıyaka isimli körfez vapurları⁴³ ve Muin-i Zafer İstimbotu ile İtilaf nakliye gemilerinin kendilerini beklediği Foça'ya gönderilmisti.⁴⁴ Zaman zaman İzmir-Bandırma demiryolu hattı kullanılarak da yapılan tutsak yollama işlemi,⁴⁵ “*çifliklerde ve diğer kurumlarda çalışan tutsaklar kalmış ise derhal İstanbul'a sevk*” edilmeleri konusunda, her tarafa gönderilen genelgeden anlaşıldığı üzere, 1918 Aralığı ortalarında sona ermiş olmalıdır.⁴⁶

⁴¹ TİH, c. 1., s. 129'da, terhisten önce iki alayından herbirinde 1500 muharip piyadesi bulunan, yine 17. Kolordu'ya bağlı ve merkez karargahı Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanı Miralay Mehmet Şefik'çe 17. Kolordu Komutanlığı'na çekilen 4 Aralık 1918 tarihli, ATASE Arş., D.7.Ds.H5:8.K.400, A.6/3420'de kayıtlı 121 nolu telgrafta “*Tümende 301'den 309 doğumlulara kadar terhis edilecek 4280 nefer olduğunu*” belirtiyor, 6 Aralık 1918 tarih ve 127 nolu telde ise, 309'dan 311'e kadar doğumlu askerlerin terhisine ilişkin hazırlıkların tamamen bitirildiği yazıyordu. Şefik, s.7'de, mütarekeden sonra “*kutaat... pek cüz'î idi*” denilmektedir. 56. Tümen'in görüntüsü de bundan farklı olmasa gerektir.

⁴² Mütarekename'nin 4. maddesine göre, İtilaf Devletleri'ne mensup savaş tutsakları, Ermeni tutsak ve mahkûmlar İstanbul'da toplanarak kayıtsız-şafsız İtilaf Devletleri'ne teslim edilecekti.

⁴³ Körfez vapurlarının sevkıyatta kullanılması nedeniyle, Anadolu, 14 Teşrin-i Sani 1334'te yazıldığı üzere, zaman zaman körfezde yolcu taşımacılığı yapılamamıştı.

⁴⁴ Anadolu, 1,2,3,14,15,19,29 Teşrin-i Sani, 7 Kanun-ı Evvel 1334.

⁴⁵ Müsavat, 5 Kanun-ı Evvel 1334.

⁴⁶ Ahenk, 15 Kanun-ı Evvel 1334.

İlk kez, 1918 Kasımı sonlarında İngilizlerce Foça'ya getirildiğini saptadığımız Türk tutsakları⁴⁷ ise, 1919 Ocağından itibaren İzmir Limanı'nda Türk makamlarına teslim edilmeye başlanmış ve bu trafik Nisan sonlarına kadar devam etmişti.⁴⁸ Mütarekeyi izleyen günlerde, İzmir Limanı dışındaki sularda bulunan mayınlar temizlenmeye devam edildiği için önce Foça'da yapılan, çalışmaların bitmesinden sonra ise İzmir'e kaydırılan⁴⁹ takas yanında; savaş yıllarında Osmanlı ordusunda görev yapmış Alman ve Avusturyalı askerlerin nakliyatı, kömür yokluğu ve demiryolu hattının yetersizliği; terhisin hızını olumsuz yönde etkilemişti.⁵⁰ Geciken terhis işlemini hızlandırmak amacıyla, İngiliz Genel Karargahı insiyatifi İngiliz Yüksek Komiserliği'nden alırken, mütareke hükümlerinin tümünü yaşama geçirmek isteyen İtilaf Devletleri'nin, 1919 yılı başlarından itibaren, Aydın Vilayeti'nde yeni girişimlerde bulundukları görüldü. İlk olarak, başında İtalyan Albayı Carlgrene'nin bulunduğu, İngiliz ve Fransız üyeleri de olan karma bir *"Abluka ve Seyrüsefer Komutanlığı"* kuran İtilaf Devletleri, Edremit'ten Antalya'ya değin uzanan sahili denizden kontrol etmeye başlarken, İzmir'de bulunan askeri erkanından atadıkları askeri ve siyasi temsilcileri eliyle çalışmalarını daha örgütlü bir şekilde yürütmeye başlamışlardı.⁵¹ Nitekim, Aydın Demiryolu'na İngiliz mühendis

⁴⁷ Anadolu, 29 Teşrin-i Sani 1334.

⁴⁸ Anadolu, 5 Teşrin-i Sani 1334; Müsavat, 6 Kanun-ı Evvel 1335; Sulh ve Selamet, 7 Kanun-ı Sani 1335; Müsavat, 14, 24 Nisan 1335.

⁴⁹ Mütarekenamenin 2. maddesine göre Osmanlı sularındaki tüm mayınlar Osmanlı Hükümeti'nin de yardımları ile İtilaf Devletleri'nce temizlenecekti. Anadolu, 22 Kanun-ı Evvel 1335'te liman dışında mayın ararken, serseri bir mayına çarparak batan ve mürettebatından bir kısmı ölen Fransız mayın arama gemisi Goden'in kalan personelinin manevi istirahatlerini temin için Serî Polikarp Kilisesi'nde yapılan törene başta Vali Ethem Bey ve 17. Kolordu Komutanı olmak üzere askeri ve mülki erkanla, cemaatlerin ruhani başkanları ve konsoloslar katılmışlardı.

⁵⁰ TİH, c. 1, s. 185.

⁵¹ TİH, c. 1, s. 132'den, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nin temsilcisi James Morgan'ın 1919 Nisanı ortalarında İzmir'e gelişine değin, (DH-KMS, Ds.51-1, Bel no.27'de, 15 Nisan 1919'da İstanbul'dan İzmir'e hareket ettiği yazılmaktadır)

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Binbaşı Filkoyt, İzmir-Kasaba Demiryolu'na ise Fransız Yüzbaşısı Guicet tarafından el konularak, bundan böyle yönetim ve işletmenin İtilaf subaylarınca yapılacağı bildirilmişti. Pasaport ve vizeye Fransız Yüzbaşısı Barbier, telgraf ve kablo haberleşmesine ise, İngiliz Deniz Teğmeni Riz'in el koymasıyla, İzmir Sancağı içindeki haberleşme ve ulaştırma araçlarının aşağı yukarı tümü, İtilaf Devletleri'nin denetimine geçmiş oldu.⁵²

Kadrolarını terhis etmeye ve silahsızlanmaya başlayan Osmanlı ordusunun, bünyesindeki askeri kuruluşların yapı ve konuulanmalarıyla ilgili yeni düzenlemeler yapması doğaldı. 1918 yılı Ekim ayı başından itibaren Suriye-Filistin cephesinden İzmir'e nakledilip Batı ile Güneybatı Anadolu kıyılarının savunması görevi verilen 8. Ordu'nun bazı birlikleri, İzmir Sancağı'nda konuulanmış durumda idi.⁵³ 13 Kasım 1918 tarihinde lağvedilen bu orduya bağlı birliklerin kendisine katılmasından sonra, Batı Anadolu Bölgesi'nde en yüksek askeri makam olarak kalan, 17. Kolordu Komutanlığı'nca yapılacak askeri düzenlemeler, Osmanlı Genel Kurmayı'nın desteği sayesinde rahatlıkla yürütülebiliyordu. Genel Kurmay'ın ordunun mütareke kadrosu konusunda itilaf makamlarıyla yazışmalarda bulunduğu günlerde,⁵⁴

İzmir'deki İngiliz siyasi temsilcisi M.29 monitörü komutanı Dickson, askeri temsilci Binbaşı Smith, karargahında Teğmen S. A. Gordon ve Barker, Fransız siyasi temsilcisi: Democratie muharebe gemisi komutanı Dokter, İtalyan siyasi temsilcisi Deniz Yedek Teğmeni Şövalye Monfredi, Yunan siyasi temsilcisi Leon Torpidosu Komutanı Mavrudis idi.

⁵² TİH, c. 1, s. 131-132; Islahat, 14 Kanun-ı Sani 1335. Öte yandan, Islahat, 20 Kanun-ı Sani 1335'te *"Geçen gün mütareke koşulları gereği şehrimiz demiryollarını teftiş etmek üzere İzmir'e geldiklerini yazdığımız iki İngiliz zabiti vazifelerine başlamışlardır."* haberinden İtilaf Devletlerinin demiryolu hatlarının yönetimine Ocağın üçüncü haftasında el koydukları anlaşılmaktadır.

⁵³ TİH, c. 1, s. 128'de, 8. Ordunun karargahı, Depo Alayı, 17. Kolordu Karargahı, 6. Ağır Top Tugayı Komutanlığı, İhtiyat Taburu, Merkez Taburu, Eğitim Taburu İzmir, 56. Tümen Karargahı Seydiköy, 173. Alay Urla, 174. Alay ise Kuşadası'nda idi.

⁵⁴ Belen, c. 5, s. 236-237; TİH, c. 1, s.1 77-178 ve 186'dan derlenen bilgilere göre Osmanlı Genel Kurmayı'nın 2 Ocak 1919'da General Wilson'a verdiği bir yazıyla,

tüm ordu komutanlıkları lağvedilirken, üç ordu müfettişliği kurulmuştu. Mütarekeden sonra terhis ve firarlar nedeniyle askeri birliklerin mevcutlarının süratle azaldığını gören Rumlar, bölgede asayişin olmadığını gösterecek girişimlerde bulunarak, İtilaf Devletleri'nin bölgeye müdahale etmelerine zemin oluşturmak isteyebilirlerdi. Urula ayaklanması ile doğruluğu kanıtlanacak bu varsayımdan hareket eden Osmanlı Genel Kurmayı'nın, 17. Kolordu Komutanlığı'na bağlı birlikleri, yeni kurulan ordu müfettişliklerinin görev alanına sokmayarak, İtilaf subaylarının denetimine ve kontrolüne kapatması;⁵⁵ Rumların kıskırtmasıyla tarihsel ve demografik gerekçeler öne sürülerek, Osmanlı ülkesinden koparılabilmesi mümkün olan bölgede müdahaleye neden olacak koşulların oluşmasını engellemek için askeri birliklere hareket serbestisi vermek anlamına geliyordu.⁵⁶ Rum nüfusun mütarekeden sonra takındığı tavrın, birliklerini konuşlandırmasında büyük rol oynadığı 17. Kolordu Komutanlığı, 1919 Şubatı sonunda yapacağını bildirdiği yeni düzenlemeler de göz önüne alındığında, Yunan işgalinden hemen önce İzmir Sancağı'nda şöyle yayılmıştı:⁵⁷

mütareke dönemi Osmanlı ordusunun 9 Kolordu, 20 Tümen olarak örgütleneceği, 31 Ocak 1919 tarihini taşıyıp, 27 Ocak 1919 tarihinde 608 sayı ile General Milne'ye verdiği ve bu birliklerin tümünde 40801 tüfekli er, 632 top ve 756 makinalı tüfeğin olacağını bildirdiği proje, top sayısını 256'ya makineli tüfeğin ise 240'a indirilmesi dışında, aynen kabul edilmişti. 1919 Nisanı'nda Osmanlı ordusunun mevcudu 43 bine düşmüş bulunuyordu.

⁵⁵ Mütarekenamenin 20. maddesi İtilaf Devletleri'ne Osmanlı askeri kuruluşlarına müdahale hakkı vermekte idi.

⁵⁶ Mütarekenamenin 7. maddesine dayanılarak, işgal altına alınabilecek Batı Anadolu yanında, 24. madde gereğince aynı uygulamayla karşı karşıya kalabilecek Doğu vilayetlerinde konuşlanmış bulunan ve doğrudan İstanbul'a bağlı 13. Kolordu Komutanlığı'nın da ordu müfettişliklerinin görev alanına dahil edilmeyişi, düşüncemizi destekler niteliktedir.

⁵⁷ Bu doküm, ATASE Arş., D.7, Ds.H5:8, K.400, A.6/3420'de kayıtlı, 57. Tümen ve bağlı birliklerine gönderilen 16/1/1919 tarih ve 155/859 nolu tamim ve ATASE Arş., D.7, Ds.H1:4, K.400, A.6-3420'de kayıtlı 24/2/1919 tarih ve 54 nolu telgraf ile, Şefik, c. 1., s. 7, TİH, c. 1, s. 128-129, Ahmed; TİH, c. 2/1, s. 40-58, 73-76'dan derlenerek yapılmıştır.

A- 17. Kolordu Karargahına (İzmir, Sarıkışla’da) bağlı birlikler:

1- İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı

2- 5. Depo Alayı (İzmir’de bulunan bu alay, erlerinin çoğu terhis kapsamına dahil olmayan doğumlulardan kurulmuş olup,⁵⁸ İzmir’in asayişinin sağlanması için jandarma emrine verilmişti)

3- Merkez Taburu (İzmir’de asayiş hizmetinde kullanılan bu taburun, 1919 Şubatı sonunda, 174. Alayın Urla’ya gelecek 3. Taburuna katılarak onu takviye etmesi planlanmıştır)

4- Bağımsız Tabur (Punta’da bulunan bu taburun 1919 Şubatı sonunda Urla’daki 173. Alayın 3. Taburuna katılması planlanmıştır)

5- Piyade Talimgah Taburu (1919 Şubatı sonunda, Aydın’da bulunan piyade talimgah taburunun İzmir’e gelerek Poligon’da bulunan İzmir Piyade Talim Taburu ile birleşerek “On yedinci Kolordu Piyade Talimgah Taburu” adını alması ve bu taburun 3 piyade bölüğü ve altı tüfekli bir Alman makinalı tüfek bölüğünden oluşması öngörülmüştü)

⁵⁸ TîH, c. 1, s. 185’de belirtildiği üzere, General Wilson’ın, 27 Aralık 1918 tarih ve 2092 sayılı yazısı ile istediği, ordu kadrolarının yalnız 1310 (1894)-1313(1897) doğumlulara kadar olan erlerle doldurulması idi. Şefik, c. 1, s. 7’de bildirdiği üzere bu istek 17. Kolordu Komutanlığı’na bağlı 57. Tümen’de yerine getirilmiştir.

6- İhtiyat Taburu	(Lağvedilen 8. Ordunun 17. Kolordu bünyesinde İzmir’de bulunan bu taburunun terhis edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir)
7- 10. Asker Alma Dairesi ve İzmir Askerlik Şubesi ⁵⁹	(İzmir, Kışla’da)
8- Süvari Alayı	(İki bölüklü olup İzmir’de idi)
9- 6. Ağır Topçu Tugay Komutanlığı	(İzmir, Üçkuyularda)
10- Küçük Zabıt Taburu Komutanlığı	(İzmir, Reşadiye’de)
11- Ölçüm Müfrezesi Komutanlığı	(Seydiköy’de)
12- İstihkam Bölükleri Komutanlığı	(Seydiköy’de)
13- Nakliye Taburları Komutanlığı	(İzmir, Kışla’da)
14- Hizmet Bölümü Komutanlığı	(İzmir, Kışla’da)
15- Muhabere Muvasala Zabıtlığı	(İzmir, Kışla’da)
16- Hilal Sevkiyat Başkanlığı	(İzmir)
17- Hilal İmalathanesi	(İzmir)
18- 5. Keşif Tayyare Komutanlığı	(Seydiköy’de)
19- 12. Harp Tayyare Komutanlığı	(Menemen’de)
20- Deniz Tayyare Bölüğü	(Güzelyalı’da)

⁵⁹ TSKT, c. 3, Ek-8’de, 1914 yılında, İzmir’de bulunan 4. Kolordu’ya bağlı, İzmir’deki 10. Tümen ve Aydın’daki 11. Tümen’e bağlı olduğu belirtilen asker alma daireleri, 1918 ve 1919 yılında da aynen var olmalıdır. Bu dairelerin İzmir Sancağı’nda bulundukları yerleşim birimleri şunlardı: İzmir, Bornova, Kuşadası, Menemen, Bergama, Dikili, Ödemiş, Tire.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

- 21- Tümen Bahriye Komutanlığı (İzmir, liman dairesi)
22- Projektör Müfrezesi (Yenikale)
23- Merkez Komutanlığı (İzmir)

B. 56. Tümen Komutanlığı Karargahı (Seydiköy’de) bağlı birlikleri:

- 1- 56. Sahra Topçu Alayı (2 taburlu bu alayın karargahı ile bir taburu Seydiköy’de, diğer taburu ile Kolordu Ağır Obüs Topçu Taburu Gaziemir’de idi. Her iki garnizon “*Seydiköy Mıntıkası Komutanlığı*” unvanıyla, tümenin topçu alay komutanının emrindeydiler)
- 2- 173. Alay (Mütareke başlarında Urla’da bulunan bu alayın 1. ve 2. taburlarının İzmir kışlasında, 3. taburunun ise İzmir deposunda iskan edilmesi 1919 Şubatı sonunda planlanmışsa da, işgalden önce alayın sadece 1. Taburunun İzmir’de, büyük bir kısmının ise Urla, Seferihisar ve Çeşme’de olduğu anlaşılmaktadır)
- 3- 174. Alay (Kuşadası’ndan İzmir’e gelmiş olup, Kışla’daydı)

Öte yandan merkezi Aydın’da bulunan 57. Tümen Komutanlığı’na bağlı 135. Alay, mütarekeden bir süre önce 5. Ordu emrine alınarak Gelibolu’ya gönderilmiş, mütarekeden sonra tümene katılarak önce Ödemiş’e, 26 Şubat 1919’da da Söke’ye gelip yerleşmişti. 2. ve 3. Taburları Söke’de bulunan alayın 1. Taburu, merkezi Kuşadası’nda olmak üzere Kuşadası ile Kazıklı arasındaki sahilde gözetleme ve

koruma vazifesinde idi. Ayrıca İzmir, Ödemiş, Bergama ve Selçuk'ta Topçu Komutanlığı'na bağlı mühimmat depoları bulunmaktaydı.

Komuta kadrosuna gelince; 8 Kasım 1917'den beri, 8. Ordu Komutanlığı görevini yürütmekte olan Cevat Paşa'nın, 3 Kasım 1918'de Genel Karargah Başkanlığı görevine atanmasından sonra,⁶⁰ merkezi Aydın'da bulunan 21. Kolordu Komutanı ve İzmir Vali Vekili Nureddin Paşa, 8. Ordu Komutanlığı'na vekalet etmeğe başlamıştı.⁶¹ 21. Kolordu'nun 8. Ordu ile birlikte lağvedilmesinden sonra, 14 Kasım 1918'den başlayarak, 17. Kolordu Komutanlığı görevine atanan Nureddin Paşa'nın,⁶² Aralık ayı sonunda İstanbul'daki 25. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmesinden sonra,⁶³ komutanlık görevi Salahaddin Bey'ce yürütülmüştü.⁶⁴ 20 Ocak'ta Aydın Vilayeti Valiliği'ne tayin edilen Nureddin Paşa, bu görevi İzmir'de yürüttüğü sırada; 9 Şubat'ta 17. Kolordu Komutanlığı'nın da emrine verildiği, *"İzmir ve Havalisi Komutanlığı"*na atanmış,⁶⁵ Mart ayının ilk haftası içinde ise, hem valilik görevinden hem de adı geçen komutanlıktan alınmıştı.⁶⁶ 14 Mart'ta, Miralay Şükrü Ali Bey'in 17. Kolordu Komutanlığı'na atandığını belirten irade-yi seniyenin çıktığına ilişkin telgraflar İzmir'e ulaşmışsa da,⁶⁷ komutanlığa 17 Nisan'da bile, Miralay Süleyman

⁶⁰ Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanlarının Biyografileri, s. 23.

⁶¹ Anadolu, 4 Teşrin-i Sani 1334.

⁶² İkdâm, 3 Kanun-ı Evvel 1334; Jaeschke (1970) s. 4.

⁶³ Anadolu, 28 Kanun-ı Evvel 1334; Müsavat, 17 Kanun-ı Sani 1335'te Nurettin Paşa; "Yirmi Beşinci Kolordu-yu Hümayun Komutanlığını deruhte etmek üzere Derseadete azimet emrini aldım" açıklaması ile halka veda etmişti. Sulh ve Selamet, 13 Kanun-ı Sani 1335; Islahat, 14 Kanun-ı Sani 1335'te da belirtildiği üzere, Paşa 13 Ocak'ta İstanbul'a hareket etmişti. Erdeha, s. 377'de Nurettin Paşa'nın 30 Aralık 1918'de İzmir'den ayrıldığına ilişkin verilen bilgi doğru olmasa gerektir.

⁶⁴ ATASE Arş., D.7, Ds.H5:8, K.400, A.6/3420.

⁶⁵ Jaeschke (1970) s. 16; Müsavat, Hukuk-u Beşer, 14 Şubat 1335'te, 14 Şubat denmektedir.

⁶⁶ Müsavat, 14 Mart 1335; öte yandan İkdâm, 30 Mart 1335'te *"İzmir ve Havalisi Komutanlığı'nın"* lağvedildiği yazılmaktadır.

⁶⁷ Islahat, 14 Mart 1335; Hukuk-u Beşer, 15 Mart 1335.

FethiBey'in vekalet ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁸ Bağlı birliklerinde; Asker Alma Dairesi Başkanı Miralay Süleyman Fethi,⁶⁹ Kolordu Levazım Başkanı Kaymakam Fehim,⁷⁰ Merkez Komutanı önce İhsan,⁷¹ daha sonra Arif,⁷² Merkez Komutan Vekili Kemal,⁷³ 56. Tümen Komutanı Miralay Hürrem,⁷⁴ 173. Alay Komutanı Kaymakam Kazım,⁷⁵ 135. Alay Komutanı Mazhar Beylerin⁷⁶ görev yaptığı 17. Kolordu Komutanlığı, konuşlandığı bölgede yaşayan Rum nüfusun mütarekeden sonra takındığı tavra bağlı olarak gelişen olaylar ve mütarekenamenin bölgeyi Osmanlı Devleti'nden koparabilecek, 7. maddesi arasında sıkışıp kalmıştı. Bazen vekaletle yönetilmesine rağmen 17. Kolordu, 10 Nisan'da komutanlığa atanan⁷⁷ ve aynı ayın üçüncü haftasında İzmir'e gelen⁷⁸ Ali Nadir Paşa'nın göreve başlamasına kadar, bir yandan iç güvenliği sağlamak için emrindeki askeri birlikleri jandarma emrine verme veya doğrudan kendisi kullanma, öte yandan kolordu karargahı emrinde hazır bulunan veya İzmir'de birleştirerek oluşturduğu (Piyade Talimgah Taburunda), yeni birlikleri sorunlu Urla veya potansiyel tehlikenin hissedildiği Ayvalık gibi yerleşim birimlerindeki kuvvetlere katarak,⁷⁹ Genel Kurmay'ın kendisine sağladığı avantajı kullanmayı

⁶⁸ Erdeha, s. 390.

⁶⁹ Şefik, c. 1, s. 40.

⁷⁰ Müsavat, 24 Nisan 1335.

⁷¹ Anadolu, 22 Kanun-ı Evvel 1334.

⁷² Islahat, 14 Mart 1335.

⁷³ Müsavat, 5 Kanun-ı Evvel 1334.

⁷⁴ TİH, c. 6., Ek-1.

⁷⁵ TİH, c. 2/1., s. 60.

⁷⁶ Şefik, c. 1, s. 94.

⁷⁷ Akşın (1976), s. 256.

⁷⁸ Müsavat, 18 Nisan 1335.

⁷⁹ ATASE Arş., D.7, Ds.H 1:4, K.400, A.6/3420'de, İzmir Sancağı sınırları dışında bulunan Ayvalık'taki 56. Tümen Komutanlığı'na bağlı Kaymakam Ali Bey komutasındaki 172. Alayın her taburuna, 1919 Şubatı sonunda, Punta'daki talimgaha bağlı olarak yeni oluşan taburun birer bölüğünün katılarak takviye edilmesi kararlaştırılmıştı.

amaçlayan politikasında başarılı olmuştur.

III. Nüfus ve Nüfus Hareketleri

Belli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanların sayısı yanında, nüfusun dağılımı, bileşimi ve değişimi gibi özelliklerini bilmek, toplumu sosyal ve ekonomik boyutta tanımlamak açısından, vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Ancak düzenli nüfus sayımlarının sayısal verilerine dayandığı ölçüde,⁸⁰ daha sağlıklı ve gerçekçi olabilecek bu tanımlar, İzmir Sancağı ölçüğünde yapmak, bölgenin jeopolitik konumundan ötürü oldukça güçtür. Tanzimat döneminde emperyalizmin ilgi odaklarından biri durumuna gelen İzmir ve artbölgesine yönelttiği sermaye akışı, göç olgusunu da beraberinde getirmişti. Bu dönemde ihtiyaç duyulan işgücü açığındoldurmak amacıyla, Ege Adaları'nda yaşayan Rumların yoğun bir şekilde bölgeye göçmen olarak gelişi⁸¹ sonucu, sayısal olarak giderek büyüyen nüfusun değişen niteliği de dikkat çekmekteydi. Sonraki yıllarda artarak devam eden göç,⁸² Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı izlemiş olduğu, toprak bütünlüğünü parçalamayı hedefleyen dış politikasının bölgeye yerleşen Rum göçmenleri arasında yandaşlar bulması nedeniyle siyasi bir boyut kazandı.⁸³ Giderek uluslararası bir

⁸⁰ İzmir Sancağı'nda nüfusun nicelik ve nitelik olarak gelişimini vermek bu bölümün amacı dışındadır. Böyle bir çalışma için bkz. Sürgevil (1992), s. 63-85.

⁸¹ Sürgevil (1992), s. 65'de de belirtildiği üzere, daha 1821 yılında Mora Yarımadası'nda başlayıp daha sonra Ege Adaları'na sıçrayan Yunan bağımsızlık girişiminden önce, Epir ve Mora bölgesinde meydana gelen olaylar nedeniyle buralardan göç eden Rumlar Aydın Vilayeti'ne gelip yerleşmişlerdi.

⁸² Batı Anadolu, Rum göçmenlerin yanı sıra Türklerin de yoğun olarak iskan edildiği bir bölgeydi. Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan başlayarak devletin kaybettiği topraklarda yaşayan halkıyla birlikte merkezine çekilmesi nedeniyle İzmir ve çevresine gelen çok sayıda Türk göçmen, bölgede Türk nüfusun artmasına katkıda bulunmuştu. Bu konuda bkz. Öztürk.

⁸³ Kütükoğlu, s. 133-161 ve Arıkan (1988a), s. 571-601'den açıkça anlaşıldığı üzere, Batı Anadolu Rumları daha Yunanistan millî bir devlet olarak ortaya çıkmazdan önce de, Yunanistan'da yaşayan soydaşlarının devletle düştüğü anlaşmazlıklarda onlara aktif destek vermiş; Sürgevil (1986), s. 296-315'de de belirtildiği üzere, bu destek 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda da devam etmişti.

pazarlık konusu haline gelen İzmir ve artbölgesindeki Rum göçmenlerin, her iki ülkenin taraf olduğu ve görüşmelerle çözümlenemeyip savaşa dökülen anlaşmazlıklarda, Anadolu içinde veya Anadolu ile Adalar arasında mekik dokuması, nüfusu tanımlamada ciddi bir problem yaratmıştı. Bu anlaşmazlıkların ilki olan, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında, Rum göçü Yunan ordusuna yardıma giden Rumlarla sınırlı kalmıştı.⁸⁴ Oysa, Balkan Savaşları'nda kaybedilen topraklarda yaşayan Türklerin bir bölümünün göçmen olarak İzmir Sancağı'na yığılmasından sonra,⁸⁵ Rum nüfusun devletin bölgedeki varlığını tehdit eden ve dozu giderek artan yıkıcı çalışmalarını⁸⁶ bitirmeyi amaçlayan İttihat ve Terakki Partisi'nin, tüm ülkede yürüttüğü⁸⁷ Rum tehciri sırasında İzmir Sancağı'ndan adalara giden Rumların sayısı, Yunanistan Sosyal Yardımlar Bakanlığı'nın kayıtlarına göre 98.552 idi.⁸⁸ Savaş

⁸⁴ Sürgevil (1986), s. 315'de, savaş sırasında "Osmanlı Hükümeti'nin izlediği ihraç politikası nedeniyle (Yunan uyruklu Rumları İzmir'den), Yunan uyrukluların, uyruk değiştirmek suretiyle bu uygulamadan kurtulmaya çalıştıkları, Osmanlı uyruğuna geçtikleri gibi, İngiltere uyruğuna geçirildikleri de görülmüştür." denilmektedir. Savaştan hemen önce, İzmir Sancağı'ndaki yabancı uyruklular, Salname-yi Vilayet-i Aydın, H. 1313 (M. 1895/96), s. 536'da belirtildiği üzere 21751 kişi olup, bunlardan 7871'i Rum idi.

⁸⁵ Alim, s. 22'de, 22 Mayıs 1914'e kadar sadece İzmir'e gelen Türk göçmenlerin sayısı 100.007'yi bulmaktaydı. Bunlardan, Notara, s. 26-27'de, İzmir Sancağı'nda Bergama, Menemen, Foça ve Çeşme çevresine yerleştirilen Türklerin sayısı için bkz. Tablo 3.

⁸⁶ Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (1990), s. 61-84.

⁸⁷ Taçalan, s. 57-59'da belirtildiği üzere, İttihat ve Terakki Partisi örgütlerinin, Teşkilat-ı Mahsusa ile işbirliği içinde yaptığı tehciri, Ege Bölgesinde "Merkezi İzmir'de bulunan 4. Kolordu Komutanı Pertev (Demirhan) Paşa, bu kolordunun kurmay başkanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ile İttihat ve Terakkinin İzmir Genel [Sorumlu] Sekreteri Mahmut Celal (Bayar) Bey yürütmekle görevlendirilmişlerdi."

⁸⁸ Elianu, s. 16'da kaza bazında yapılan döküm şöyleydi: Merkez kaza 3097, Bergama 19661, Yeni Foça 8817, Menemen 2415, Urla 2070, Eski Foça 9250, Çeşme 43549, Karaburun 9693, Taçalan, s. 58'de "... Yunan Adalarına yakın kıyı şeridindeki Rumlarla, Türkleri azınlıkta bıraktıkları bölgelerde oturanlar göçe zorlanmıştı. Bergama, Foça, Çeşme ve Karaburun Rumları göçettirilenlerin başında geliyorlardı" denmektedir

Tablo 3. Balkan Savaşları'ndan Sonra Bergama, Menemen, Foça ve Çeşme Çevresine Yerleştirilen Türkler

Geldiği Yer	Aile Sayısı	Kişi Olarak
Edirne	2.178	509
Selanik	18.943	4.426
Manastır	4.064	1.078
Üsküp	19.933	4.603
Yanya	2.409	772
İşkodra	301	74
Adalardan	3.643	926
Filibe (Bulgaristan)	445	79
Girit	324	88
Tripoli	48	20
Bitlis	244	85
Erzurum	221	59
Van	398	90
TOPLAM	53.151	12.80

yıllarında 9764 Rumun daha ayrıldığı⁸⁹ İzmir Sancağı'nda, savaşa bağlı olarak Türk nüfus da hareketlenmişti. (Bkz. Şekil 2, 3, 4, 5)

Yabancı uyrukluların dahil edilmediği ve Rum tehcirinden önce Rum nüfusu gösteren 1914 verilerine göre, İzmir Sancağı'nda; etnik kökenleri ve dinleri farklı 639.657 kişi yaşamaktaydı. İttihat ve Terakki Partisi'nin savaştan önce uygulamaya koyduğu ve savaş yıllarında hız verdiği sosyal ve ekonomik anlamda kalkındırma politikasıyla⁹⁰ desteklediği Türk nüfusun sayısındaki artış, başta askerlik yapma zorunluluğu olmak üzere, savaşın getirdiği diğer olumsuzluklar nedeniyle 36.072 kişiyle sınırlı kalmıştı. Savaş sonunda, 75.391 olarak görülen Rum nüfustaki eksilme, sancakta yaşayan Yunanistan uyruğundaki Rumlar da katıldığında 108.316 kişiyi bulmakta iken,⁹¹ "diğer" unsurlardaki artış ise sadece 3.740 olup, sancağın toplam nüfusu 605.584'e düşmüştü.

Savaşa girilirken toplam nüfusu 221.013 olan merkez kazada savaş sonunda Türk nüfusun pek artmadığı görülmektedir. Batılı devletlerin gözü önünde olduğu için İzmir'de yapılamayan tehcir,⁹² 3.097'si savaştan önce, 1000'i de savaş sırasında olmak üzere 4.097 kişiyle sınırlı kalmıştı.⁹³ Rum nüfusun sancak genelinden farklı olarak savaş sonunda artmasını, çevreden merkez kazaya yapılan iç göçle açıklamak

⁸⁹ Elianu, s. 19'da bu sayı kazalara, merkez kaza 1000, Kuşadası 4972, Urla 3124, Bayındır 288, Tire 350 şeklinde dağılmaktaydı.

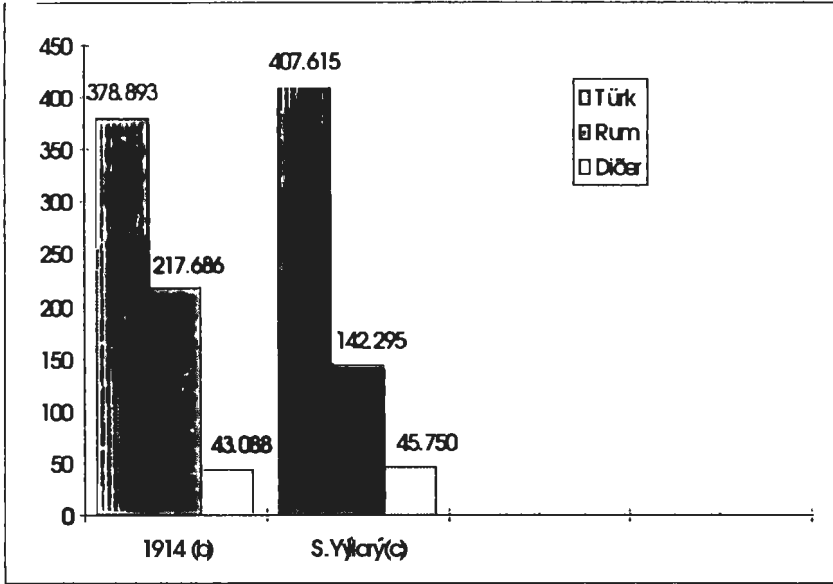
⁹⁰ Bu politikanın İzmir ve çevresinde nasıl uygulandığı konusunda, ayrıntılı bilgi için bkz. Sürgevil (1984).

⁹¹ Elianu'nun yayımladığı Yunan resmi kayıtlarında, adalara ve Yunanistan'a göç ettirilen Rumlara ilişkin sayılar, Osmanlı ve Yunan uyruğundaki Rumların tümünü kapsamaktadır. Karpas, s. 163'de 1906/7 yılında İzmir Sancağı'nda sayıları 57.218'e varan yabancı uyrukluların çoğu Yunan uyruğundaydı.

⁹² IEE, s. 100'de verilen bu bilgi, Sürgevil, 1914-1918 Yılları..., s. 83-84 ve Taçalan, s. 58'de "Siyasal nedenlerle İzmir içindeki Rumlara dokunulmamıştı. İzmir fazla gözetilmiyordu. Büyük devletlerin konsoloslarının bulunduğu bir şehirde göç ettirme işlemine girişmek sakıncalı bulunmuştu" denilerek desteklenmektedir.

⁹³ Elianu, s. 16, 19.

Şekil 2. İzmir Sancağı'nda Nüfus, 1914-1917 (a)

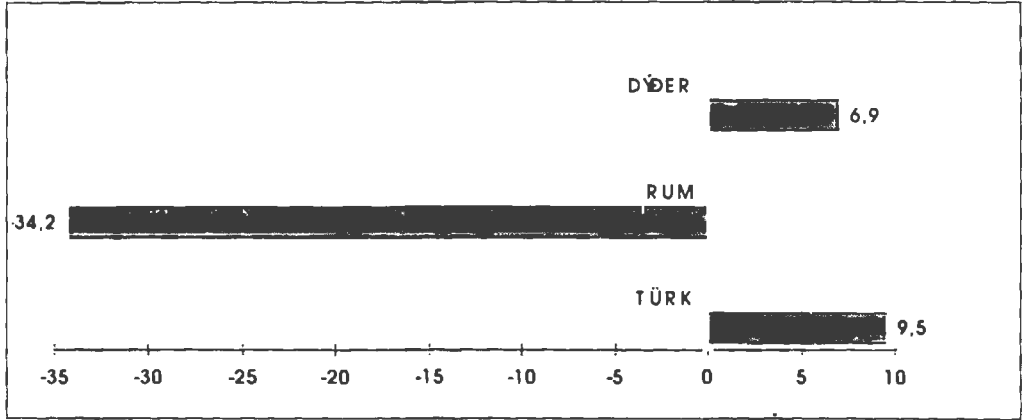

(a) Sütun grafiklerin oluşturulmasında kullanılan istatistiklerde, Türk nüfus “Müslüman” veya “İslam” başlığı altında verilmiştir. İkdâm, 28 Teşrin-i Sani 1334’de belirtildiği üzere, İzmir Sancağı’ndaki “... Müslümanlar içinde Arap, Kürt, Laz gibi Türkler dışındaki unsurlar dikkate alınamayacak derecede az” olduğundan lejantta “Türk” sözcüğünü kullanmakta sakıncı görmedik. Öte yandan lejantta gösterilen “diğer” kavramı, Yunan ve Ermeni katolikler, Protestan, Latin, Süryani ve Bulgarları kapsamaktadır.

(b) Karpat, s. 174’den alınan bu rakamlar Memalik-i Osmaniyenin 1330 Senesi (Mali) Nüfus İstatistiki, İstanbul (1919)’a dayanmaktadır. Smyrne Turque, s.16’da “Savaşın önce” başlığı altında Türk: 376.953, Rum: 218.239 ve diğerleriyle birlikte toplam 636.252 olarak verilen rakamlarla çok küçük farklılıklar içeren bu istatistik gerçekte, 1914 yılında Osmanlı Devleti’nin nüfusu nu belirlemede birçok araştırmacının kullandığı biricik başvuru tabanıdır. bkz. Shaw, s. 190-205 ve McCarthy (1983).

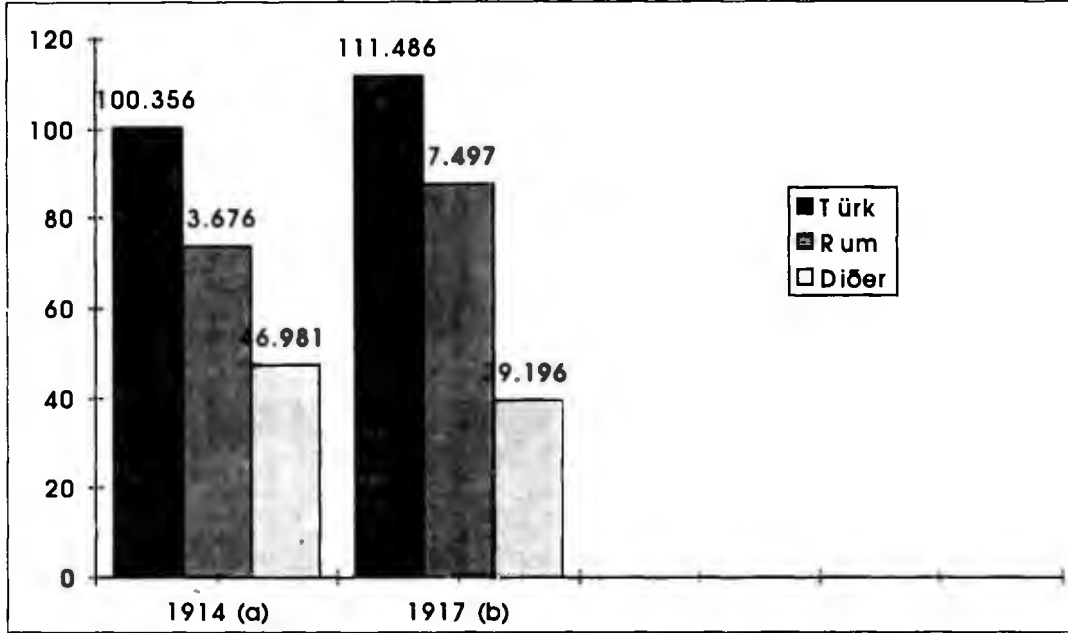
(c) Smyrne Turque, s.17’de İzmir Sancağı için “Savaş Sırasında” başlığı altında sunulan bu rakamlar İttihat ve Terakki’nin Aydın Vilayeti’nde yaptırdığı nüfus sayımına dayanmaktadır (1333 Senesi Tevellüdât ve Vefiyat İstatistiki, Aydın İstatistik Müdüriyeti). Harita Katoloğu, 503a’da bulunan ve Aydın Vilayeti’ni gösteren Fransızca haritanın “Graphique Comparative de la population du Vilayet d’Aidin par Caza Statistique 1917” başlığı altındaki lejantında, Morali (1976), s. 119-121’de yer alan rakamlar aynı veri tabanından alınmıştır..

Şekil 3. İzmir Sancağı Nüfusunun Artış Oranları, 1914-1917

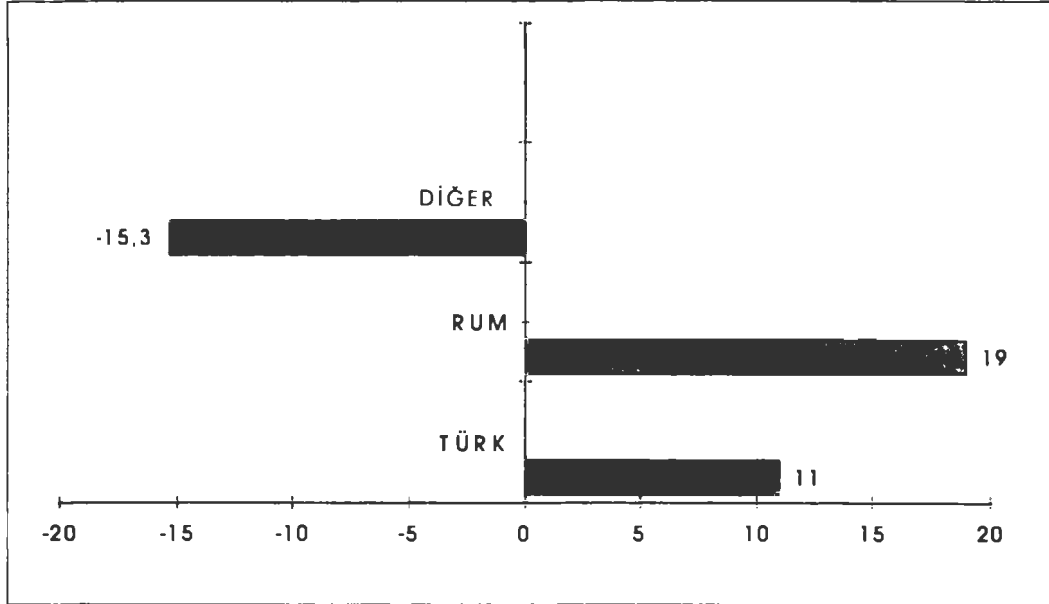
Kaynak: Şekil 2'deki veriler.

Şekil 4. Merkez Kazası İzmir Nüfusu, 1914-1917

- (a) Karpat, s. 174'de İzmir Kazası için verilen bu rakamlar, ATASE Arş. Ds.1094, K.265, F: 2-14'de bulunan ve Sürgevil (1992), s.12'de değerlendirilen belgede Türk ve Rumlar için verilen rakamlarla aynıdır.
- (b) Smyrne Turque, s. 17'de "Savaş Sırasında" başlığı altında bu rakamları verirken veri tabanına (bkz. Şekil 2. c) sadık kalmamıştır. Gerçekte 102.599 olan Türk nüfusu şişirirken, 97.787 olan Rum nüfusu indirmişti. Türklerin hukukunu korumak amacıyla yapıldığı anlaşılan bu düzenleme. Smyrne Turque'ü kullanan aşağıdaki çalışmaları yanıltmıştır: Harita Kataloğu, 503a, Aydın Vilayeti. En Son İstatistikler Mucibince Aydın Vilayeti'nin Taksimat-ı Mülkiyesi Vechile Mekatip ve Meabit ve Nüfus-u Umumiyesini İmtatbaş Rakamlarla İrae...; Sulioti, İ Katiki tis Mikras aynıdır.

Şekil 5. Merkez Kaza (İzmir) Nüfusunun Artış Oranları, 1914-1917

mümkündür.⁹⁴ Aynı dönemde İtilaf Devletleri ile yoğun ekonomik ve kültürel ilişkileri bulunan “*diğer*” unsurlardan 7790 kişinin, bu devletler tarafından şehrin havadan ve denizden bombardıman edilmesi sırasında, savaş tutsağı olarak Türk mahallelerindeki evlere yerleştirilmeleri üzerine⁹⁵ kendilerini güvende hissetmeyerek İzmir’den ayrılımlarına rağmen, merkez kaza nüfusu artmıştı. (Tablo 4)

Savaşın sonlarına doğru, İzmir Sancağı’nda nüfusu yeniden hareketlendirecek gelişmeler yaşanmaktaydı. Daha mütareke imzalanmadan önce, Dahiliye Nezareti “*savaş gereği olarak başka bir yere sevk edilen Osmanlı Rumlarının memleketlerine dönmeleri ve bunlara ait terk edilmiş mallardan memurlar veya askeri makamlarca işgal edilenlerin vakit kaybedilmeden tahliye edilmesi ve taşınabilir mallarının da döndükleri zaman kendilerine iade edilmesini*” İzmir’deki 8. Ordu Komutanlığı’na bildirmişti.⁹⁶ Mülki makamlara da verildiği anlaşılan bu bilgiye,⁹⁷ 21. Kolordu Komutan Vekili Miralay Şefik Bey’ce 57. Tümen Komutanlığı’na gönderilen 8 Kasım 1918 tarihli şifre ile açıklık kazandırılmıştı. Savaş öncesinde ve içinde yapılmış olan Rum tehcirinin “*başka yere*” ve “*dahile*” sözcükleriyle daha ayrıntılı bir şekilde tanımlandığı bu şifrede, Rumların geri dönmesine izin veren bu

⁹⁴ Bkz. Şekil 4 (a) ve (b).

⁹⁵ Sürgevil (1984), s. 77.

⁹⁶ ATASE Arş. D.7, Ds.H 1:4 K.400, A.6/3420’de kayıtlı “*21. Kolordu Komutanı namına Abdülhamit*” imzasıyla Aydın’daki 57. Tümen Komutanlığı’na gönderilen 29.10.1918 tarih ve 5375/4265 numaralı tel.

⁹⁷ ATASE Arş. D.7, Ds.H 1:4, Kls. 400, Arş. 6/3420’de kayıtlı belgelerde 57. Tümen Komutan Vekili Vehbi, Antalya’dan gönderdiği 2.11.1918 tarih ve 14295/1728 nolu “*gayet acıldır*” notlu telgrafında; daha önce Kalamaki İskelesinden göç etmiş olan ahalinin iskeledeki hanelerine nakillerinin temini için Antalya Mutasarrıflığı’nın haber vermesinc bağlı olarak Kaş Kaymakamlığı’nın durumu bölgedeki muntika komutanlığına tebliğ ettiği, ancak konuyla ilgili tumene herhangi bir emrin gelmediğini bildiriyordu. Ertesi gün 948 nolu şifre ile 21. Kolordu Komutan Vekili Şefik imzasıyla kendisine verilen yanıtta “*tehcir edilen Rumların iadeleri hakkındaki emir 28/10/1918 tarih ve 375 numara ile postaya verilmiştir*” denilmektedir.

Tablo 4. 1917 Yılında İzmir Sancağı'nda Nüfus

Kazalar	Nüfus			
	Türk	Rum	Diğer	TOPLAM
Merkez Kaza (İzmir)	111.486 (?)	87.497 (?)	39.196	238.179
Bergama	70.012	0	1.784	71.796
Foça	8.147	0	69	8.126
Menemen	22.769	4.089	619	27.477
Karaburun	8.784	0	0	8.784
Çesme	7.985	0	197	8.192
Karaburun	8.784	0	0	8.784
Çesme	7.985	0	197	8.192
Urla	9.516	22.383	471	32.370
Seferihisar	7.892	2.620	11	10.523
Kuşadası	11.190	9.000	224	20.414
Nif (Kemaipaşa)	19.948	4.765	290	25.003
Tire	39.108	3.348	1.912	44.368
Ödemiş	74.869	6.423	1.769	83.061
Bayındır	23.249	3.676	286	27.211
TOPLAM	141.955	143.801	46.828	605.584

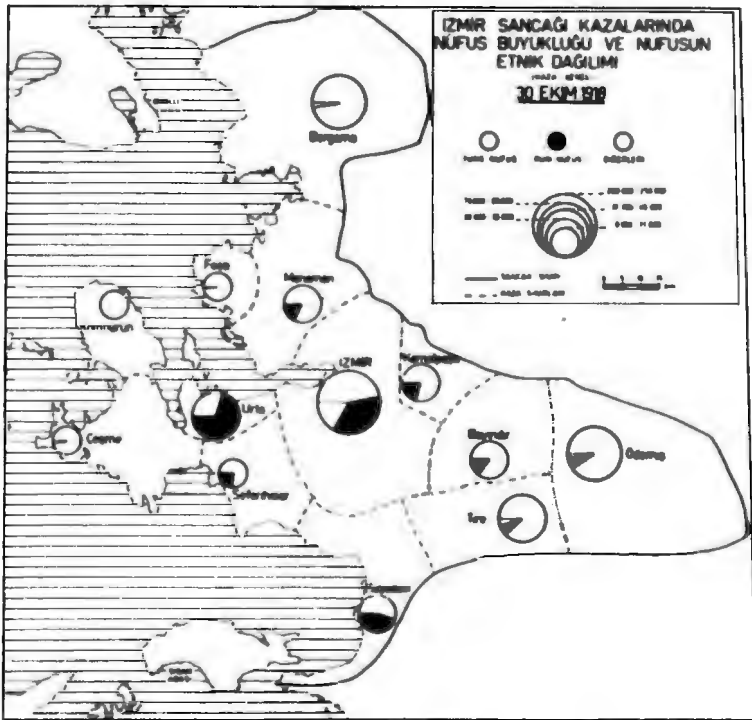
kararın nazırlarca alındığı ve Dahiliye Nezareti'nce *"bütün vilayet ve bağımsız sancaklara"* tamim edildiği belirtildikten sonra, uygulamada askeri makamların engel olmamasının hatırlatıldığı belirtiliyordu.⁹⁸ Vilayet makamının 5 Kasım 1918 tarihinde yayımladığı bir duyuruda: *"Menemen'in Seyrek ve Ulucak köylerinden İzmir'e evini taşıyan ve verleşen göçmenlerin (Rum) bir hafta içinde süratle köylerine dönmeleri ve aksi takdirde emlak ve arazilerinin ellerinden alınarak, bundan sonra kesinlikle iskan hakkından mahrum edileceklerini"* duyurması, söz konusu kararın mütarekeyi izleyen günlerde İzmir Sancağı içinde uygulanmaya konduğunu göstermekte idi.⁹⁹ Sonraki günlerde savaş sırasında *"dahile"* gönderilen Rumlar sancakta oturdukları yerlere geri dönmeye başlamışlar,¹⁰⁰ ikamet yerleri sancak sınırlarının dışında olanlar ise, Kasım sonlarında memleketlerine gönderilmek üzere toplanmaya başladıkları İzmir'de,¹⁰¹ Aya Trifoni Okulu'nda iskan

⁹⁸ ATASE Arş. D.7, Ds.H 1:4, K.400, A.6/3420'de kayıtlı 8 Kasım 1918 tarih ve 963 numaralı şifre.

⁹⁹ Anadolu, 5 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁰⁰ DH/İ-UM., Ds.7/3, Bel no. 1/18'de, Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey, tüm vilayet ve sancaklara çekmiş olduğu 11 Aralık 1918 tarihli tel.de, bunlara konulmuş *"taşınmaz malları üzerindeki tasarruf işlemlerinden men yasağının"*, Meclis-i Vükelaca kaldırıldığını bildiriyordu.

¹⁰¹ Notara, s. 25-26'da, içinde kaza ve köylerden göç ettirilen Rumların ayrıntılı tabloları bulunan ve İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliğine sunulmak üzere E. Yenidünya tarafından hazırlanan bir rapora göre, Balkan Savaşları'ndan sonra ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında, İzmir Sancağı'ndan adalara ve dahile göç ettirilen Rumların sayısı, Tire , Bayındır ve Ödemiş kazaları dışında 130.735 olarak verilmektedir. Yunanistan Sosyal Yardımlar Bakanlığı'nın resmi kayıtları aynı dönemde sancaktan adalara giden Rum nüfusu $98.522 + 9.764 = 108.316$ olarak verdiğinden $130.735 - 108.316 = 22.419$ rakamı bize sancaktan dahile gönderilen Rum nüfusun miktarını göstermekte olup, bunlar mütareke döneminde sancığa dönmüşlerdir. Karpas, s. 174 ve Aydın Vilayeti, En Son İstatistikler Mucibince Aydın Vilayeti'nin Taksimat-ı Mülkiyesi Vechile Mekatip ve Maabid ve Nüfus-u Umumiyesini İltimatbahiş Rakamlarla İrae...de Tüce, Bayındır ve Ödemiş kazalarının 1914 sayımındaki ve 1918'deki durumunu gösteren rakamlar arasında fark olmayışı, 22.419 rakamına eklenecek bir şey olmadığını göstermektedir. Sancaktan dahile gönderilen Rumları işaret eden bu rakam sağlıklı olmalıdır. Çünkü, Smith, s. 44'de,

Şekil 6. İzmir Sancağı Kazalarında Nüfus Büyüklüğü ve Nüfusun Etnik Dağılımı, 1917

edilmişlerdi.¹⁰² Sayıları 2000'i bulan ve çoğunluğunu Ayvalık ve Edremit Rumlarının oluşturduğu göçmenleri Sezai Nur Vapuru'nun memleketlerine sevk ve iade edeceği, vapurun eskortluğunu ise 3 Aralık'ta İzmir'e gelen bir monitorun yapacağı öğrenilmişti.¹⁰³ 29 Aralık günü birçok Rum göçmeniyle dolu olarak Ayvalık'a hareket eden Sezai Nur Vapuru'nun¹⁰⁴ İzmir ile Ayvalık arasında mekik dokuduğu anlaşılmaktadır. 9 Şubat 1919 tarihi itibarıyla, 1918 yılı içinde zeytin toplama ve sıkımı için gönderilmiş olanlara, Sezai Nur Vapuru'nun İzmir'den getirdikleri eklendiğinde Ayvalık Kazası'ndaki Rumların sayısı 12.300'e ulaşmıştı ki, tehcir edilenlerin sayısı 12.200 idi. Bu sayıya ticaret nedeniyle İzmir, İstanbul ve diğer bölgelerde bulunan yaklaşık 900 Rum'un daha ilave edilmesi gerekmektedir ki Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey *"Ayvalık'tan tehcir edilen Rumların kötü yaşam yüzünden mahvolmuş değil, belki bir buçuk sene zarfında artmış bile oldukları bu rakamlarla fülen ortaya çıkmıştır"* diyordu.¹⁰⁵ Ayvalık Rum göçmenlerinin tehcir edildikleri Aydın'da, Müdafı-yı Milliye Cemiyeti Aydın Şubesi'ne çok iyi beklendikleri için teşekkür etmeleri, Osman Nuri Bey'in tespitini desteklemekteydi.¹⁰⁶ Devletin Rumların yol masraflarını karşılamak için 500 bin kuruşluk bir ödenek ayırdığını,

İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliği Genel Sekreteri Gunarakis, İzmir Sancağı'nın tümü yanında Aydın ve Manisa Sancakları ile Ayvalığı da içine alan bölge için 50.000 rakamını vermektedir.

¹⁰² Anadolu, 5 Kanun-ı Evvel 1334'te bunların dikkatsizliği yüzünden 4 Aralık 1918 gecesi okulun orta katında çıkan yangın ancak binanın bir kısmı yandıktan sonra söndürülebilmisti.

¹⁰³ Anadolu, 5 Kanun-ı Evvel 1334.

¹⁰⁴ Anadolu, 30 Kanun-ı Evvel 1334.

¹⁰⁵ DH/İ-UM. Ds. 19/4, Bel.no. 1/83'de, Karesi Mutasarrıflığı'na gönderdiği 12 Şubat tarihli ve 9083 numaralı yazı, bu makamın da Dahiliye Nezareti'ne aktardığı 9 Şubat 1919 tarihli tel.den.

¹⁰⁶ Anadolu, 29 Teşrin-i Sani 1334'te gazetenin Aydın muhabirinin göçmenlerle yaptığı konuşmadan.

vilayet makamına bir telgrafla bildirmesinden sonra,¹⁰⁷ vilayet, Narlıdere, Çiftlik ve Yeniköy halkından olup daha önce “*dahile alınmış*” kişilerden dönmek isteyenlerin süratle Muhacirin İdaresine başvurmalarını istemişti.¹⁰⁸

Sancak dahilinde bu gelişmeler olurken, adalara tehcir edilen Rumların da geri dönebilmek amacıyla, yoğun bir kampanya başlattıkları görülmekteydi. Atina’da yaklaşık 100 bin kişinin katıldığı bir mitingde Rum göçmenler, Atina’daki İngiltere, Fransa ve Amerika Konsolosluklarına giderek, Anadolu’ya dönmek ve oturdukları yerlerin Yunanistan’a ilhak edilmesini istemişler,¹⁰⁹ benzer mitingler Rum göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Sisam ve Sakız’da da yapılmıştı.¹¹⁰ Aynı günlerde Patrikhane, Yunanca gazetelerde yayımladığı bir beyanname ile, Yunanistan’daki göçmenlerin kötü durumlarına dikkat çekerek “*herkesin nakit, nafaka, elbise gibi her ne suretle olursa olsun Patrikhane’ye yardım göndermesini*” rica etmişti.¹¹¹

Bir süre sonra, İzmir’in Türkçe basınında, Rum göçmenlerin memleketlerine dönmelerini Yunanistan Hükümeti’nin engellediği yolunda yazılar çıktı. Ticaretle meşgul olduğu için uzun bir süre

¹⁰⁷ Sulh ve Selamet, 7 Kanun-ı Sani 1335; Müsavat, 6 Kanun-ı Sani 1335’te bu miktar 400.000 kuruş olarak verilmektedir. Öte yandan, Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar, s. 14’de, ülkenin her yanında “*Mütareke’den sonra Osmanlı Hükümetince (1.150.000) liradan fazla masraf yapılarak ve yüzlerce memur kullanılarak, Rum ve Ermeniler sevk edilmiş oldukları yerlerden kendi memleketlerine iade edildi. Gerek bunların yerlerine sevk muamelesi gerek taşınmaz mallarının kendilerine teslimi keyfiyeti İngiltere Fevkalade Komiserliğince tayin olunan İngiliz Subayları ile Osmanlı Memurları ve ilgili milletlerden birer kişiden teşkil olunan karma heyetler marifetiyle ifa olundu*” denilmektedir.

¹⁰⁸ Hukuk-u Beşer; Müsavat, 21 Şubat 1335; Ahenk, 15 Kanun-ı Evvel 1334’ten, bu idarenin müdürlüğünü Faik Bey’in yaptığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, Akşin (1976), s. 163’de “*dahile*” gönderilip, hükümet yardımıyla memleketlerine dönen Rumların sayısı 1/3/1919 tarihine kadar 62.721, kendi kendine dönenler ise 35.000 (Ermeniler de dahil) olarak verilmektedir.

¹⁰⁹ İkdâm, 17-21 Teşrin-i Sani 1334’te, Rumca basından nakledilen haberler.

¹¹⁰ İkdâm, 22 Teşrin-i Sani 1334.

¹¹¹ İkdâm, 21 Teşrin-i Sani 1334.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Yunanistan'da oturduktan sonra 1919 Martı ortalarında İzmir'e dönen, İzmir Fenerler İdaresi Müdürü'nün oğlu (İtalyan) ile yapılan bir söyleşide muhabirin *"Foça'dan, Karaburun'dan, Çeşme'den ve diğer yerlerden tehcir edilen Rumların dönüşüne izin verilmiyormuş, veyahud onlar gelmek istemiyormuş diye burada bir şayia var, bu ne dereceye kadar doğrudur, biliyor musunuz?"* sorusuna verilen yanıtta *"Evet şayia doğrudur. Lakin şekli başka, tehcir edilen Rumlar İzmir'e dönmek için her türlü vesaite başvuruyorlar. Hatta orada vefat edenlerin kemiklerini bile buraya nakl edecekler. Yunan Hükümeti dönmelerine izin vermiyor. Çünkü mülteciler Yunanistan'da o kadar fena muameleye maruz kaldılar ki, adı geçen hükümet bunların dönmesine izin verdiği takdirde, duçar oldukları mezalime bura Rumlarının agah olmasından ve bunun doğuracağı cereyandan korkuyor. Mülteciler, dindaşlarının kucaklarında, açlık, sefalet içinde perişan oldular. Hallerine merhamet eden bulunmadı. Bunun için oradan geleceklerin söyleyecekleri Yunan Hükümeti'nin işine gelmiyor, iş bundan ibarettir"* denmekte ise de,¹¹² Yunanistan Hükümeti'nin böyle bir politikayı resmen güttüğüne ilişkin sağlıklı veriler yoktur. Aksine, İzmir Sancağı'ndan gelen çok sayıda göçmenin yerleştiği Sisam Adası'ndan Rumların, savaşın bitiminden sonra yavaş yavaş Anadolu'ya dönmeye başladıkları, aynı gelişmenin Midilli Adası'nda da yaşandığı gözlenmekteydi.¹¹³ Meclis-i Vükela'da *"Yunan Hükümeti'nin ...bazı bölgelerde nüfusça fazlalık sağlamak için birçok kişiyi iskan amacıyla Osmanlı sahillerine sevk ettiğine"* ilişkin görüşmeler yapılması da bu gelişmeyi doğrular nitelikteydi.¹¹⁴

Mütareke döneminde sancaktaki Türk nüfusta eksilme ve artma olmadığı, buna karşın dahile gönderilen Rumların tümünün, adalara

¹¹² Islahat, 18 Mart 1335, Gerçekte Yunanistan Sosyal Yardımlar Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu İ Perithalpis ton Prosfigon 1917-1920 adlı yayında, s. 162-63, belirttiği üzere, Yunanistan Hükümeti Rum göçmenlerin barınma, beslenme, tıbbi vb. her türlü giderlerini karşılamak için 1917, 18 ve 19 yıllarında toplam 10.139.313 drahmi harcama yapmıştı.

¹¹³ İ Perithalpis ton Prosfigon 1917-1920, s. 140-44, 156.

¹¹⁴ MVM, 215/157, 12 Nisan 1919.

göç ettirilenlerin ise çok az bir kısmının¹¹⁵ sancağa dönmesiyle Rum nüfusun bir miktar arttığı anlaşılmaktadır. Ancak işgalden hemen önce sancaktaki nüfus ve bu nüfusun etnik dağılımını gösteren gerçekçi veriler bulunmamaktadır.¹¹⁶

IV. İç Güvenlik

Osmanlı Devleti'nin tüm vilayetlerinde olduğu gibi, Aydın Vilayeti'nde de iç güvenlik, Dahiliye Nezareti'ne bağlı polis ve Harbiye Nezareti'ne bağlı jandarma tarafından¹¹⁷ sağlanmaktaydı. Gerekliğinde askeri birliklerce de takviye edilebilen¹¹⁸ polis ve jandarma, varolan kadrosuzluk, mekan yokluğu, ekonomik sıkıntılar ve lojistik yetersizlikler gibi sorunlar yanında, mütarekenin beraberinde getirdiği zorlukları da göğüslemek durumunda kalmıştı.

Savaş yıllarının olağanüstü koşullarına rağmen, İzmir'de başarılı bir çalışma örneği sergileyen polisin¹¹⁹ sadece belediye sınırları içinde, sancak merkezlerinde hükümet konaklarıyla, karakol binalarında, kaza merkezlerinde ise hükümet binalarındaki polis dairelerinde yerleşip hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Savaş bittiğinde, vekaleten İzmir Polis

¹¹⁵ Adalar'a göç ettirilen Rumların bölgeye iskani, işgalden sonra İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliği'nce yapılacaktır.

¹¹⁶ Yunan Hükümeti'nin propaganda amacıyla Avrupa'da yayımlattığı ve işgalden önceki dönem için tüm Anadolu'nun nüfusunu doğru olarak gösterdiği öne sürülen düzmece Yunan istatistikleri için bkz. "Paris Barış Konferansı ve Yunan İstekleri" bölümüne.

¹¹⁷ TSKT, s. 134 ve 273'den derlenen bilgilere göre, jandarmanın idari ve disiplinle ilgili işlemleri, başlangıçta Harbiye Nezareti'ne bağlı Jandarma Dairesi'nde görülürken, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştı.

¹¹⁸ Berber (1990), s. 75, n.49'da, "*Mülki idareler askeri merkezde veya merkeze bir günlük uzaklıktaki bir yerde, birden ve derhal yatırılması gereken bir ayaklanma jandarma kuvveti görevini yaparken direnme ve mukavemet gördüğünde, isyan, ihtilal ve eşkiyalık gibi olayların askeri merkez yakınında ya da uzağında olması durumunda, genel emniyet ve asayişin mahalli jandarma kuvvetiyle yatırılmasının mümkün olmadığı silahlı ya da silahsız toplanıların dağıtılmasında asker isteyebileceklerdi.*"

¹¹⁹ Sürgevil (1984), s. 58-60.

Müdürlüğü görevini yürütmekte olan Ahmet Hilmi Bey'in¹²⁰ yerine tayin olunan Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey, 1 Kasım 1918'de yeni görevine başlamışsa da,¹²¹ kısa bir süre sonra aynı göreve Balıkesir Merkez Memuru Cemil Bey önce vekaleten,¹²² daha sonra da asaleten atanmıştı.¹²³ Aralık ayı başında istifa eden ancak istifası vilayet makamınca kabul edilmediği gibi, birinci sınıf merkez memurluğu yanında, eskisi gibi polis müdürlüğü görevinde de istihdam edilmesi aynı makamca Dahiliye Nezareti'ne duyurulmuş olan Cemil Bey'in,¹²⁴ 1919 Martı ortalarında Ayvalık Kaymakamlığı'na tayin edildiği yolundaki haberlerin doğruluğu,¹²⁵ yeni polis müdürü Fikri Bey'in 23 Mart günü İzmir'e gelip, göreve başlamasıyla kesinleşmişti.¹²⁶

Savaş bittiğinde İzmir'de şehrin çeşitli semtlerine dağılmış karakollarda¹²⁷ yerleşen polis örgütü eksik kadroyla hizmet vermekteydi. Savaş yıllarında da varlığı hissedilen¹²⁸ bu sorun, ödenek söz konusu

¹²⁰ ibid. s. 58.

¹²¹ Anadolu, 1 Teşrin-i Sani 1334, Zühtü Bey, 1918 Aralığı'nda eskiden olduğu gibi yine, Ödemiş Kaymakamlığı görevini yürütmekteydi.

¹²² Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1334.

¹²³ İkdâm, 17 Teşrin-i Sani 1334; öte yandan Anadolu, 10 Temmuz 1334'te, daha savaş içinde, vilayetin eski polis başkomiserlerinden Balıkesir Merkez Memuru Cemil Bey'in, Vali Rahmi Bey'le birlikte şehre geldiği ve polis müdürlüğüne tayin edilmek üzere olduğunu yazmıştı.

¹²⁴ Anadolu, 5 Kanun-ı Evvel 1334.

¹²⁵ Müsavat, 18 Mart 1335; Köylü, 23 Mart 1335.

¹²⁶ Köylü, 24 Mart 1335.

¹²⁷ Sürgevil (1984) s. 59'da, bu karakolların Selvili Mescit, Pasaport, Fasulye, Namazgah, Çalgıcıbaşı, Göztepe, Peştemalcılarbaşı, İki çeşmelik, Keçeciler, Aziziye, Dolaplıkuyu, Hamidiye, Kemeraltı ve Kemer Karakolları yanında, yapımına yeni başlanan Çorakkapı olduğu yazılmaktadır. Anadolu, 1 Kanun-ı Evvel 1334'te yayımlanan bir haberden, Çorakkapı Karakolu'nun hizmete açıldığı; Islahat, 14 Kanun-ı Sani 1335'ten, Karantina, Karataş ve Eşrefpaşa'da da polis karakolları bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹²⁸ Sürgevil (1984), s. 60'da, 1917 yılında polis örgütünün geliştirilmesi için hazırlanan bir raporda, İzmir'de 544 civarında olan polis mevcudunun, 800'e çıkarılması öngörülmüştü. Müsavat, 26 Nisan 1335'te çıkan bir haberden, Yunan işgalinden hemen önce İzmir'de hala 544 polisin hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

olduğu için çözümlenememiş, yapılan girişimler sonuçsuz kalmıştı. Daha mütarekenin imzalanmasından 15 gün sonra polis müdürlüğü basına verdiği bir ilanda polis kadrosunda mevcut boşluğu doldurmak üzere, yaşı yirmiden az olmamak, Türkçe bilmek ve okur yazar olmak ve bedeni özürü bulunmayan Müslüman, Rum, Ermeni ve Musevi Osmanlı subaylarından polislik isteyenlerin müdürlüğe başvurmalarını belirtirken,¹²⁹ şehrin güvenliğini sağlamak için önce üç polis merkez memurluğunun tahsisi,¹³⁰ daha sonra da polis süvari kadrosunun bir kaç komiser, üç muavin ve otuz polis memuru ilavesiyle genişletilmesi istekleri, Dahiliye Nezareti'ne yazılmıştı.¹³¹ Ancak maaşlarının azlığı nedeniyle on beş polis memurunun istifa ettiği bir sırada, bu girişiminden sonuç alamayacağını anlayan polis müdürlüğü,¹³² polis maaşlarının artırılması konusunda yayımlanan padişah iradesine¹³³ dikkat çekip, polislerin işe yardım aldığını vurgulayan¹³⁴ ikinci bir ilan vermişse de,¹³⁵ maaşlarını alamadıkları konusunda basında yazılar çıktığı sırada¹³⁶ boş kadrolarını doldurması mümkün olmamıştı. 1919 Martı ortalarında, Karşıyaka Belediye Başkanlığı'nın kurmak için girişimde bulunduğu

¹²⁹ Anadolu, 17 Teşrin-i Sani 1334.

¹³⁰ Islahat, 28 Kanun-ı Sani 1335.

¹³¹ Hukuk-u Beşer, 13 Şubat 1335.

¹³² Anadolu, 12 Teşrin-i Sani 1334; öte yandan, Ahenk, 13 Teşrin-i Sani 1334'te, böyle en buhranlı ve nazik bir zamanda ve kendilerinden hizmet beklendiği bir sırada polislerin istifasının gazetece hoş görülmediği, hükümetin bütün memurların durumunu bildiği ve bu sebeble istifalarını geri almaları istenmekte idi.

¹³³ Müsavat, 6 Kanun-ı Sani 1335'de polis maaşı 1.000, komiser muavinlerinin 1.250, ikinci komiserlerin 1.500, birinci komiserlerin 1.750, merkez memurlarının 2.900 kuruş olacaktı.

¹³⁴ Müsavat, 26 Nisan 1335'te. polis müdürlüğü, kumaşı idareye ait olmak üzere, vilayet polis memurları için dikilecek 545 adet pantolonun dikimi işinin, 23 Nisan 1919'dan başlayarak açık arttırmaya konulduğunu, ilgilenenlerin polis müdürlüğü hesap dairesine başvurmasını bildiriyordu.

¹³⁵ Hukuk-u Beşer; Müsavat, 20 Şubat 1335.

¹³⁶ Hukuk-u Beşer, 7 Mart 1335.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

mahalle bekçisi örgütünü,¹³⁷ Nisan başlarında vilayette kurmak istemiş, kurulduğu kamuoyuna açıklanmış olmasına rağmen¹³⁸ ay sonuna kadar uygulamaya başlanmaması tepkilere neden olmuştu.¹³⁹ Bu arada vilayet polis müdürlüğünde görev yapan polis memurlarından Süleyman Sabri, Mehmet Nuri, Hüseyin Adil, Ali Haydar, Genç Ahmet ve İhsan Efendiler “*uygunsuz durumları*” nedeniyle işten çıkartılmışlardı.¹⁴⁰

Belediye sınırları içinde olduğu gibi, dışında da görev yapabilen ve Ocak 1903'te yürürlüğe giren “*Jandarma Teşkilat Nizamnamesi*”ne göre oluşturulan jandarma, Fransız jandarma örgütünden örnek alınmıştı. Nizamnameye göre, her vilayette, vilayetin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda piyade ve süvariden oluşacak jandarma bulunacak, vilayetin adını alacak jandarma alayı merkezde, sancakların adını alacak taburlar, sancaklarda, bölükler kazalarda, takımlar ise nahiye ve köylerde bulunan karakollarda üslendirileceklerdi. 1908 yılında, altı taburda, yirmisi yaya, altısı süvari olmak üzere, yirmi altı bölükten oluşan Aydın Jandarma Alayı'na,¹⁴¹ savaş yıllarında asli görevi olan asayiş sağlama yanında, düşman saldırılarına ve çıkarma yapma girişimlerine karşı gözcülük yapma görevi de verilmişti.¹⁴² Savaş yıllarında Vilayet Jandarma Alay Komutanlığı yapan, mütarekeden sonra Adana Ermeni tehcirinden ötürü sanık konumuna düştüğü için aranan Kaymakam Avni Bey'in¹⁴³

¹³⁷ Müsavat, 16 Mart 1335'te, Karşıyaka Belediye Dairesi, Karşıyaka ve civarının bekçiler örgütünü bir sonuca bağlamak için, Donanmacı, Herele, Bahariye, Alaybeyi, Tomazu, Osmanzade, Papas, Dedebaşı Mahalleleriyle, Şemikler Köyü ihtiyar heyetlerini, 26 Mart pazar 5:00'da, Karşıyaka Belediye Dairesine çağırıyordu.

¹³⁸ Köylü, 5 Nisan 1335.

¹³⁹ Müsavat, 23 Nisan 1335; Sürgevil (1984), s. 59'da belirtildiği üzere daha 1919 yılında 350 kuruş maaşla bir bekçi örgütü kurulması için polis müdüriyetince bir proje hazırlanmıştı.

¹⁴⁰ Müsavat, 26 Nisan 1335.

¹⁴¹ TSKT, s. 133-34.

¹⁴² Sürgevil (1984), s. 58.

¹⁴³ Sürgevil (1984), s. 58'de, Kaymakam yazılırken. Bayar, c. 5, s. 1648'de, Avni Bey'in rütbesi Miralay olarak verilmektedir. Öktem, s. 62.

yerine 1919 Şubatı'nda Hilmi Bey tayin edilmişti.¹⁴⁴ İzmir Jandarma Tabur Komutanı Kıdemli Yüzbaşı Emin Fikri Bey (Özalp),¹⁴⁵ Menemen Jandarma Bölük Komutanı ise Asım Bey'di.¹⁴⁶

Mütarekenin imzalanmasından bir gün sonra, ordunun nasıl terhis edileceği konusunda Harbiye Nezareti'nce hazırlanan bir proje gereğince, 1285'ten 1316 doğumlulara kadar tüm jandarma askerlerinin künyelerinin süratle nezarete gönderilmesinin ilgili makamlardan istenmesi,¹⁴⁷ jandarma sınıfının da, Harbiye Nezareti'nin 5 Kasım 1918'de ordu birliklerinde başlatacağını bildiğimiz terhis işleminden muaf tutulmayacağını göstermekteydi. Nitekim, savaştan önce mevcudu 40.000'e yakın olan ve savaş yıllarında ordu hizmetine alınmaları nedeniyle, sayıları 25 bin kişiye düşen¹⁴⁸ jandarma örgütünün mevcudu, 1919 yılı başında tüm ülkede 9 bin kişiden ibaretti.¹⁴⁹

Rumların Kasım'ın ilk haftası içinde İzmir'de yaptıkları taşkınlıklardan kaygılanan yönetim, poliste yapmaya çalıştığı gibi bölgedeki jandarma örgütünün kadro açığını doldurmak için harekete geçmişti. Polis Müdürlüğü'nün yaptığı gibi Vilayet Jandarma Alay Komutanlığı da silah altında bulunmayanlardan ahlak ve beden en uygun olanlarla, ordudan terhis edilenlerden jandarmaya kaydolmak isteyenlerin, bulundukları mahalle en yakın jandarma dairelerine başvurmalarını ilan etmiş;¹⁵⁰ daha sonra, bu ilanda belirtilen hususlara aykırı olarak Kolordu Komutanlığı ile diğer askeri makamlara başvurular olduğunu belirterek bundan böyle, sadece yedi yıllık idadi veya buna eş okullardan mezun olan adayların, bulundukları mahallerdeki jandarma tabur ve alay komutanlıklarına başvurmaları

¹⁴⁴ Mûsavat, 9 Şubat 1335.

¹⁴⁵ Bayar, c. 5, s. 1616.

¹⁴⁶ Özalp, s. 8-9'da belirtildiği üzere Asım Bey, mütarekede Miralay olan Kazım Bey (Özalp)'in kardeşiydi.

¹⁴⁷ Ahenk, 1 Teşrin-i Sani 1334'te, Sabah Gazetesi'nden alınan bir haberdan naklen.

¹⁴⁸ İkdâm, 27 Şubat 1335.

¹⁴⁹ Belen, s. 237; TİH, c. 1, s. 176.

¹⁵⁰ Anadolu, 13 Teşrin-i Sani 1334.

gereğini tekrar ilan etmişti.¹⁵¹ Umum Jandarma Komutanlığı da, ordudan terhis edilmeleri kararlaştırılmış olan ikinci sınıf ihtiyat subaylarından jandarma subaylığı yapmak isteyenlerin jandarmaya kayıt ve kabul edileceklerini bildirmişse de,¹⁵² ayda 200-250 kuruş maaşlı jandarmalık mesleği kimseye cazip gelmemiş,¹⁵³ 1918 Kasımı'nda İzmir'deki Jandarma Okulu'nu bitirip birliklere dağıtılan 180 jandarma dışında, kadroların doldurulması yolunda önemli bir gelişme sağlanamamıştı.¹⁵⁴ Bunun üzerine, maaşlarının düşüklüğü yanında, iâşe kendisine ait olan jandarmanın ıslahı amacıyla, Umum Jandarma Komutanı Miralay Kemal Bey'in girişimleri ile hazırlanan ve 25 Şubat'ta Bab-ı Ali'ye sunulan kanun taslağı,¹⁵⁵ Meclis-i Vükela'da görüşölmeğe başlanmıştı.¹⁵⁶ Taslak, jandarma maaşının 500 kuruşa yükseltilmesini, tayın bedeli olarak kesilmekte olan 110 kuruşun, eğer evli ise bunun iki mislinin kendisine verilmesini, onbaşı, çavuş ve başçavuşluğa terfi edenlere ellişer kuruş zam yapılmasını öngörüyordu.¹⁵⁷ Vali İzzet Bey'in 1919 Martı sonlarında halktan 1.000 kuruş maaş ile bir jandarma alayı oluşturma girişimine rağmen,¹⁵⁸ sadece İzmir Sancağı'nda değil, Aydın Vilayeti'nin tümünde jandarma kadrosundaki açığı doldurmak mümkün olamamıştı.

¹⁵¹ Müsavat, 4 Kanun-ı Sani 1335.

¹⁵² Hukuk-u Beşer, 2 Kanun-ı Evvel 1334.

¹⁵³ İkdâm, 19-27 Şubat 1335.

¹⁵⁴ Anadolu, 26 Teşrin-i Sani 1334, İkdâm, 27 Şubat 1335'te Umum Jandarma Komutanı Kemal Bey'in belirttiği üzere, jandarma subayı yetiştiren İstanbul'daki Jandarma Yüksek Okulu yanında, her müfettişliğe bağlı (Osmanlı jandarması bu dönemde sekiz müfettişlik bölgesine ayrılmıştı.) bir jandarma asker okulu her alay merkezinde ise, bir karakol komutanı yetiştirme merkezi bulunmaktaydı.

¹⁵⁵ İkdâm, 27 Şubat 1335'te, bu taslak, Miralay Kemal Bey'in bu göreve gelmesinden önce, Dahiliye Nezareti vasıtasıyla sadarete teklif edilmişti. Kemay Bey bu taslağı kısaltmış, daha sonra kendisinin "genel müfettiş sıfatıyla" ve jandarmayı düzenlemek amacıyla geldiğini söylediği Albay Fulon ile yaptığı uzun görüşmelerin ardından olgunlaştırarak Bab-ı Ali'ye sunulacak duruma getirmişti.

¹⁵⁶ İkdâm, 19, 27 Şubat 1335.

¹⁵⁷ İkdâm, 27 Şubat 1335.

¹⁵⁸ İkdâm, 29 Mart 1335, 2 Nisan 1335.

Vilayet polis örgütünde görülen ahlak erozyonu, jandarma sınıfında da vardı. Merkezi Söke’de bulunan 135. Piyade Alayı Komutanı Kaymakam Mazhar Bey’in 57. Tümen Komutanlığı’na gönderdiği bir yazıda, Söke bölgesinde jandarma kuvvetinin hemen hemen hiç olmadığı belirtildikten sonra “... mevcut olanları ise kendilerine verilen görevleri yerine getirmemekte, gittikleri yerlerde bölge halkının haklarını koruyacakları yerde hırsızlık etmektedirler... Hele ahlak ve zabtûrapı olmayan öyle jandarma ile belirlenen sahillerin korunmasını temin mümkün değildir...” diyordu.¹⁵⁹ Aynı günlerde, Batı Anadolu Bölgesi’ne gönderilen Heyet-i Nasiha’nın üyelerinden Ali Rıza Paşa tarafından Dersaadet’e iletilen bir yazıda, “Bursa ve Aydın Vilayetleri’nde jandarmanın miktarı noksan olmakla beraber, mevcud-u hazırı da iki üç lira maaşla toplanmış derme çatma askerlerden oluşması sebebiyle, arazi ve emlak sahiplerinin eşkiya saldırılarından kurtulamadıklarının başvuru ve şikayetlerden anlaşıldığı” belirtilmekteydi.¹⁶⁰

İç güvenlikten yoksun olduğu imajını vererek, mütarekename metnindeki, müttefiklerin “emniyetlerini tehdit edecek durum olduğunda herhangi bir noktayı işgal hakkına sahip olacaklarına” ilişkin 7. maddeye işlerlik kazandırmak yoluyla, bölgeyi Yunanistan’a verdirtmeyi amaçlayan Rumların yoğun çalışmalar yürüttüğü günlerde, her zamankinden daha fazla güven ve huzura ihtiyaç duyulan İzmir Sancağı’nda, polis ve jandarma örgütlerinin nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalacaklarının anlaşılması, yönetimi gerek merkezde gerekse taşrada ordu birliklerinin katkısını sağlama yoluna itmişti.¹⁶¹

¹⁵⁹ ATASE Arş., D.7, Ds.(6-2)-2, K.401, A.6/3420’de kayıtlı 10/4/35 tarih ve 1439 numaralı “aceledir” notlu telgraftan.

¹⁶⁰ MVM, 215/234, 17 Mayıs 1919.

¹⁶¹ ATASE Arş. D.7, Ds.H 1:4, K.400, A.6/3420’de kayıtlı Aydın Mutasarrıfı’ndan 57. Tümen Komutanlığı’na gönderilen 23/11/1918 tarih ve 619 numaralı tezkirede “Jandarmalar hemen genellikle terhis edilmiş ve şu anda Aydın Sancağı muntakasında ikiyüz nefer jandarma mevcut olup, verilen emir ve talimata uygun olarak bunlardan da birçokları arzu ettikleri taburlara nakil talep ve nakliye işlemleri yapıldığından jandarma kuvvetinin ideal miktarına gelmesine kadar bir bölük Söke, bir bölük Nazilli, Bozdoğan ve her ihtimale karşı taburun diğer iki bölüğü de Aydın’da muntazam

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

1. İzmir*

Savaş yılları boyunca kendisini “*hapsedilmiş*” hisseden İzmir’in Rum nüfusu,¹⁶² İtilaf Devletleri ile mütareke görüşmeleri başladığından beri coşkun duygular içindeydi. Bu coşku, mütarekenin imzalanışından sonra Binbaşı Dikson komutasındaki İngiliz monitorunun şehrin limanına demirlediği, 6 Kasım 1918 günü taşkınlığa dönüştü. Telgraf kablolarını tamir ederek, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında kesilen resmi haberleşmeyi sağlamak ve İzmir Limanı’nın açılmasını temin etmek üzere,¹⁶³ İzmir’e bir İtilaf gemisinin geleceğini öğrenen Rumlar, karşılama için çok önceden hazırlıklara başlamışlardı. Anadolu Gazetesi’ne göre, onbeş günden beri devam eden hazırlıkların delili, çevreden davet edilen Rumların son günlerde trenlerle akın akın İzmir’e gelmesiydi.¹⁶⁴ Öte yandan “*Rum matbaaları Yunan bayrakları, rozetleri basıyorlardı. Hatta bu hususda on gün evvel hükümete ruhsat için başvurulmuş, kabul edilmemesine rağmen matbaalar Yunan bayrağı basmaktan geri kalmamıştı. Bu hal gösterinin planlanmış olduğunun delilidir. Daha sonra on beş günden beridir, bütün Rum marangozlar bayrak direği hazırlamakla meşgul oluyor ve bu direkleri mavi beyaza boyuyorlar idi...*”¹⁶⁵

6 Kasım sabahı, İzmir’in Rum mahalleleri alışılmışın dışında bir görüntü içindeydi. Rıhtım ile “*Avrupa Yolu*”ndaki tüm mağazalar mavi beyaz ve müttefiklerin bayraklarıyla kaplanmıştı.¹⁶⁶ Rumların içinde

bulundurulmak üzere tümenden kuvvet verilmesine izin vermesi jandarma tabur komutanlığının ifade ve derkenarıyla arz ve temenni olunur” denilmektedir.

* Bu bölümde hırsızlık, cinayet, kumar, kalpazanlık, uyuşturucu kullanımı gibi adi suçlar kapsamına giren olayları vermeğe gerek duymadık.

¹⁶² Roda, s. 38.

¹⁶³ Yunan Ordusu İzmir’de s. 36’da, monitorun geliş sebepleri arasında sayılan “*asayişin temin etmek*” doğru olmasa gerektir.

¹⁶⁴ Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁶⁵ Roda, s. 38; Bayar, c. 5, s. 1602’de, müttefik bayrakları sallandığı halde “*İtalyan bayrağının ihmal edildiği göze çarpıyordu*” denmektedir.

¹⁶⁶ Taçalan, s. 8’de Köylü 4 Teşrin-i Sani 1334 tarihli nüshadan yapılan alıntıya göre, gösteriden önceki günlerde İzmir’de 24 bin civarında Yunan bayrağı hazırlanarak halka dağıtılmıştı.

bulunduğu psikolojik durumu gösteriyi izleyen bir Rum Gazetecisi *“İzmir Yunanlıları liman boyunca tamamen kaplamışlardı. Herkesin elinde binlerce Yunan bayrağı bulunuyordu, mağazalar, pencereler ve balkonlar baştan aşağı Yunan bayraklarıyla donanmıştı. Hala hayret ediyorum, bu kadar bayrağı nereden bulmuşlardı.*¹⁶⁷ *Yunanlıların o andaki heyecanlarını ve sevinçlerini sizlere burada kalemimle izah etmeğe imkan ve ihtimal yoktur”* cümleleriyle anlatmaktaydı.¹⁶⁸

Ufukta görülen siyah bir duman lekesi Kordon ve civarında bekleşmekte olan Rumların hareketlenmesine yetmişti. *“Herkes gülerек ve sevinerek koşuyor birbirinin elini sıkıyor, kucaklaşıyor... karışık bir kitle sevinç içinde Pasaport’a doğru ilerliyordu.”*¹⁶⁹ Öğle üzeri saat 13.00’da limanda demir atan monitorun komutanı ve beraberindeki heyet, rıhtımda *“zıto”* çığlıkları arasında kendilerine tuz ve ekmek sunan bir Ortodoks papazı tarafından kutsandıktan sonra Vali Vekili Nureddin Paşa’yla görüşmek üzere oradan ayrılmıştı¹⁷⁰ ancak, Kordon’da *“ellerinde, göğüslerinde ve kollarında mavi beyaz bayraklar”* taşıyan kalabalık *“saatlerce gemiyi tavaf ve papazlar da takdis etmişti. Sevinçlerinden denize atılanlar olmuş, küçük yük arabalarının merkeplerine köpeklerin kuyruğuna hatta araba beygirlerine”* bile Yunan bayrağı takılarak zafer ilan edilmişti.¹⁷¹ Arabaların içinde halk arasında dolaşan papazlar, halkı gösterilere katılmaya davet ederken,¹⁷² sonradan doktor ve avukat ve adının Stefanopulos olduğu öğrenilen bir Rum tarafından, Ayafotini Kilisesi’ne 1.800 lira değerinde olduğu söylenen bir Yunan bayrağı çekilirken, Osmanlı hakimiyetine hakaret eden bir nutuk atılmış ve Rumlar Türklerle kanlarının son damlasına kadar mücadele

¹⁶⁷ Mihailidis, s. 9.

¹⁶⁸ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁶⁹ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁷⁰ Taçalan. s. 8-9.

¹⁷¹ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁷² Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334.

edeceklerine yemin ettirilmişti.¹⁷³ Aynı kişinin önderliği altındaki kalabalık bu kez, İtalya'nın İzmir ve çevresiyle ilgisinden ötürü düşman olarak gördükleri İtalyan uyruklulara yönelmişti. İtalyan Grovoni tarafından kiralanmış olan Pate Sineması'na gelen Rumlar, zor kullanarak sinemaya Yunan bayrağı çekmek istemişlerse de, adı geçenin engellemesi üzerine sinemanın camlarını kırmışlardı.¹⁷⁴ Daha sonra yine çeşitli yerlere Yunan bayrağı asma girişimleri ile,¹⁷⁵ Türklerin feslerini yırtma, yakalarına zorla Yunan rozeti takmak isteme,¹⁷⁶ silah atma¹⁷⁷ milli hisleri incinen Türklerin asmış oldukları Osmanlı bayraklarının bulunduğu binalara saldırılar, tramvaylarda haremlik ve selamlığı ayıran perdeleri kaldırma¹⁷⁸ şeklindeki eylemler gecenin geç saatlerine kadar devam etmişti.

Vali Vekili Nureddin Paşa, 5 Kasım'da Dahiliye Nezareti'ne çektiği bir telde *"İzmir Rumları birçok Yunanbayrakları ile beraber İtilaf*

¹⁷³ Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334, Bayar, c. 5, s. 1602; Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1334'te, aynı günün akşamı Kozmos Gazetesi'nden Vitalis, Kordondaki Paris ve Klonaridi Gazinolarında, Osmanlı hakimiyetinin karşısında ve Yunan bayrağını öven bir konuşma yapılmıştı.

¹⁷⁴ Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁷⁵ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334'te, 6 Kasım gecesi *"Bir alay sarhoş Kramer Otelinin salonuna girerek; Ne için Yunan bayrağı asmadınız? diye oradakilere sövüp saymışlar ve zorla bir bayrak asarak oradan uzaklaşmışlardır. Bu hareket yapılırken monitor subayları ile komutan yemek yiyorlar idi. Daha sonra bu bayrak duvardan indirildiği için yeniden salona girmek istemişlerse de bizzat İngiliz Subaylarının engellemesi ile emellerinden vazgeçmişlerdi."* Bayar, V., s. 1602'de bu olayın *"Splandit Palas"* otelinde olduğunu otel müşterilerinden Bergamalı Nesim Nevaros adında Osmanlı uyruğundaki bir Musevinin zorla asılan Yunan Bayrağını Dikson'un gözü önünde alıp, çiğnediğini yazmaktadır.

¹⁷⁶ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁷⁷ İkdam, 8 Teşrin-i Sani 1334'te *"Torpidonun gelişinden sonra Rum Metropolithanesinden bir rahip, özel olarak bir dini heyetle birlikte torpedo'ya gitmiş ve gemiye çıkacağı sırada elindeki tabancayı boşaltmak suretiyle resmi bir selam verdikten sonra torpedo içindeki İngiliz Bayrağını öperek resmi bir ayın yapmıştı."* Bayar, c. 5, s. 1601-2.

¹⁷⁸ Anadolu, 8 Teşrin-i Sani 1334.

Bir süre sonra İzmir Merkez Savcılığı, durumun zabıta ve adliyece göz önüne alındığını ve evrakının divan-ı harbe verilmek üzere bulunduğunu açıklamıştı,¹⁸⁶ ancak, divan-ı harbe sevk edilenlerin, adı geçen gösteri sırasında bazı kişilere saldıracak onları bayrak ve rozet takmaya zorlayan üç Rumla¹⁸⁷ sınırlı kalması, yönetimin gerginliği tırmandırmak istemeyen temkinli bir politika izleme isteğini gösteriyordu.

Ancak, Rumların yarattığı olayların ardı arkası kesilmiyordu. Çalgıcıbaşı'ndaki Cicifan'ın kahvesi önünden Ayvalık Metropolit'i geçerken kahvedeki Rumlar hep bir ağızdan "*Yaşasın Yunanistan, kahrolsun Türkiye*" diye bağırılmışlar ve şevke gelen Cicifan, kahvesindeki müşterilerine bedava rakı ikram etmişti. Şarkıcı Madam Galinea ise, iki elinde Yunan bayrağı olduğu halde Paris Gazinosu'nun çalgı mahalline çıkarak, orada bulunanların da katılımıyla Yunan Marşı'nı söylemiş ve alkış toplamıştı.¹⁸⁸ Bu gelişmeler üzerine Dikson'un Rum Metropolithanesi'ne giderek, Rumların beyanname yayınlayan metropolit yardımcısı cemaatini ikaz etmişti.¹⁸⁹ Tüm bunların Yunan davasına zarar vereceğini anlayan Paris'teki Yunan Başbakanı Venizelos, savaş gemisi kaptanlarından ve Sakız Adası Deniz Komutanı Papazafropulos'a gönderdiği gizli bir emirle, Rumları sakinleştirmek için hemen İzmir'e gitmesini bildirdi.¹⁹⁰ 21 Kasım günü İzmir'e geldiği anlaşılan Papazafropulos'un ziyaretine, Türk kamuoyu önceleri

¹⁸⁶ Anadolu, 13 Teşrin-i Sani 1334

¹⁸⁷ Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁸⁸ Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1334

¹⁸⁹ İkdâm, 16 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁹⁰ Roda, s. 39; Mihailidis, s. 10.

bir anlam veremezken,¹⁹¹ birkaç gün içinde bu şahsın hangi görevle İzmir'e geldiği eksiksiz öğrenilmişti.¹⁹²

İngiliz monitorunun İzmir'e gelişinden sonraki en büyük Rum gösterisi şüphesiz 24 Aralık 1918'de, Deniz Albayı İlia Mavrudis'in komutasındaki "Leon" isimli bir Yunan torpidosunun limana demirlediği gün yapılmıştı.¹⁹³ Venizelos'un Mavrudis'e siyasi danışman olarak atadığı Kiklat Adaları milletvekili D. Zamanos'u da Sakız'dan alan Leon Torpidosu'nu, İzmir'de coşkulu bir Rum kalabalığı karşıladı. Olayların görgü tanığı bir Rum gazetecinin ifadesiyle karşılama sırasında "... Venizelos'un tavsiyeleri, Dikson'un emirleri, Nureddin'in ilanları, bütün bunlar gezintiye gitti... Yere iğne atsan düşmeyecek kadar kalabalık vardı, artık ne olursa olsun avazeleri göğe yükseliyordu, deniz çeşitli kayıklarla dolmuştu, yüzenler de bir hayli idi, özetle İzmir büyük bir sevinç gününü yaşıyordu... Denizden kayıklarla ve yüzerek gelenler Yunan savaş gemisine çıkmaya çalışıyorlardı."¹⁹⁴ Leon Torpidosu'nun da silah atarak selamladığı¹⁹⁵ Rumlardan Dr. Apostolos Psaltof

¹⁹¹ Köylü, 23 Teşrin-i Sani 1334'te "Evvelki akşam İzmir'e gelen bir Yunanlı memura karşı memleket Rumları büyük istikballer yapmakta ve ziyafetler çekmektedirler, Rumlar bu zatın Yunanistan Adalar Valisi olduğunu söylüyorlar. Devletler arasında henüz siyasi ilişkiler kurulmadan böyle bir valinin İzmir'e gelmiş olmasına akıl erdiremiyoruz."

¹⁹² Köylü, 28 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁹³ Anadolu, 26 Kanun-ı Evvel 1334; Bayar, c. 5, s. 1605; Taçalan, s. 21.

¹⁹⁴ Mihailidis, s. 11; Köylü, 25 Kanun-ı Evvel 1334'te, Aynı gün Leon Torpidosu'nu ziyaret etmek üzere İzmir'e gitmek için Karşıyaka İskeleyi'ne biriken Rumların ağırlığına dayanamayan iskele çökmüş, İspanyol uyruklu Edvin, Paris (35), Yorgaki İstranikos (50), Taşçı Mehmet Ağa, Espai (24), Edirneli Avı am, Konyalı Mahmut Ağa, Palamut fabrikası katiplerinden Vasil, balıkçı Andon ve Söke Osmanlı Bankası Müdürü Yorgiyadis olmak üzere toplam 10 kişi boğularak ölmüştü. Rumlar kazadan önce kendilerini uyaran iskele memurlarını dövmüşlerdi. Bir süre sonra Roda, s. 40'da, Rumların gözyaşları içinde, özgürlüklerin habercisi olarak karşıladıkları bu savaş gemisi onların ibadet yeri haline gelmişti.

¹⁹⁵ "Merasim-i Bahriye İhlal Edilir mi?", Anadolu, 26 Kanun-ı Evvel 1334.

başkanlığındaki bir heyet aynı gün gemiyi ziyaret etmişler,¹⁹⁶ ertesi gün Mavrudis, Spiraki, subaylardan Hafta, Papa, Gudi, bir doktor ve silahlı bir deniz kıtasının da hazır bulunduğu bir törenle, Yunan Konsolosluğu'na bayrak çekilmişti.¹⁹⁷ Bu arada bazı küçük rütbeli Türk subaylarının torpidonun karşısındaki bir otelde kalmalarını sabotaj hazırlığı olarak değerlendiren torpido idare subayı Panos Spiraki geminin toplanını otele çevirerek, otel sahibini gemiye davet etmiş ve kendisine şüpheli müşterilerini derhal kovmasını tavsiye etmişti. Panige kapılan otel sahibi korkudan bütün oteli derhal boşaltmıştı.¹⁹⁸

Rumların yasalara aykırı olarak kutladıkları yılbaşı yortusunun ardından¹⁹⁹ 1919 yılının ilk dikkate değer gelişmesi, savaş sırasında Vali Rahmi Bey tarafından İzmir'den uzaklaştırılan İzmir Rum Metropolitisi Hrisostomos'un şehre dönmesiydi.²⁰⁰ Dört yıllık bir aradan sonra 1 Ocak 1919 günü trenle İzmir'e gelen Hrisostomos, Basmane İstasyonu'nda Rumlar tarafından karşılanmış²⁰¹ *"... eller üzerinde gezdirilerek Ayafotini Kilisesi'ne kadar"* getirilmişti. Burada yapılan ayinde *"gözleri yaşla dolu olarak... Yunanlıları bu esareten kurtardığın için Allahım sana şükürler olsun..."* diye dua eden Hrisostomos'un İzmir'e gelişiyle, Yunan Hükümeti'nin bir süredir İzmir'de etkili kılmaya çalıştığı propaganda makinası, geçmişteki siyasi deneyimi ve misyonu

¹⁹⁶ Mihailidis, s. 12; Morali (1973), s. 42'de, Operatör Doktor Psaltos'un *"Eleniki Eteria"*'nin İzmir başkanı olduğu yazılmaktadır ki, daha sonra adları belirtilen derneğin şu üyeleri gemiyi ziyaret etmiş olmalıdır; Doktor Peştemalcioğlu, Doktor Argiropulo (pulos), Doktor Yorgiyadis, Pavlides.

¹⁹⁷ IEE, s. 105; Roda, s. 40.

¹⁹⁸ Mihailidis, s. 13.

¹⁹⁹ Müsavat, 15 Kanun-ı Sani 1335'de, yönetimin şehirdeki Yunanistan uyrukluların Osmanlı bayrağı ile birlikte olmak üzere verdiği bayrak çekme iznini, Müsavat, 16 Kanun-ı Sani 1335'te da belirtildiği üzere, Osmanlı Rumları sadece Yunan bayrağı çekerek çiğnemişler ve haklarında kanuni takibat yapılmıştı.

²⁰⁰ Roda, s. 41'de bu dönüş *"Yunan rüyasının hızla gerçekleşmeğe başlaması"* olarak değerlendirilmektedir.

²⁰¹ Hukuk-u Beşer, 2 Kanun-ı Sani 1335; Yunan Ordusu İzmir'de, s. 37.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

ile sancaktaki kilise örgütüne²⁰² bağlı Rumları harekete geçirebilecek önemli bir eleman kazanmıştı.²⁰³ Başlangıçta Anadolu Gazetesi'nin, meyhanelerde yabancı askerleri sarhoş ederek *"Türk mezalimi hakkında destanlar okumak, esir subaylara açık saçık ziyafetler vererek Yunan ideali hakkında merhamet dilemek, gösteri yapmak, kanlı istatistikler düzenlemek ve yabancıları Türkler aleyhinde kışkırtmak"*²⁰⁴ diye tanımladığı basit ve zaman zaman Yunan davasına zararı da dokunan propaganda çalışmaları, Mavrudis ve ekibiyle işbirliği yapacak Hrisostomos tarafından örgütlü ve etkili kılınmak üzereydi.²⁰⁵

Rumlarla iyi ilişkiler kuran Mavrudis ve Zamanos şehirdeki Yunan Konsolosluğu'na yerleşmişlerdi. Sessiz ve sistemli bir çalışma yürüten Mavrudis'in amacı, şehirdeki yabancı temsilcilerle iyi ilişkiler kurarak sürekli devam eden gösteriler nedeniyle müttefiklerin kızgınlığına neden olan Rum coşkusu kamufle etmek,²⁰⁶ başka bir deyişle Papazafiropulos'un yapamadığını yapmaktır.²⁰⁷ Kiklat Adaları'ndan

²⁰² Skaliere, s. 279-87'den, sancak dahilinde İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı üç metropolitlik vardı. Bunlardan Hrisostomos'un başında bulunduğu İzmir Metropolitliği, 24 metropolitlik içinde önem sırasına göre 13. sırada yer almakta olup, merkezi İzmir'de, Yovakim'in başkanlığındaki Efes Metropolitliği 2. sırada olup, merkezi Manisa'da (bağlı kiliseleri hem İzmir hem de Manisa Sancağı'nın kazalarına dağılmıştı) Çeşme Metropolitliği ise 21. sırada olup merkezi Çeşme'deydi.

²⁰³ Hrisostomos hakkında Yunanistan'da birçok çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır. Bunlardan önemli olan birinin adını vermekle yetiriyoruz: Loverdos, Spiridon. O Mitropolis Smirnis: Hrisostomos. Atina: 1929.

²⁰⁴ Anadolu, 19 Teşrin-i Sani 1334.

²⁰⁵ Köylü, 2 Kanun-ı Sani 1335'te, *"Hrisostomos Efendi'nin bundan böyle İslam ve Osmanlı Türklerle Osmanlı Rumlarını kardeş gibi geçindirecek yolları sağlayacağını ve artık iki vatan arasında allahın yüksek fermanını dinleyecek toprakkardeşliği duygusunu uyandıracak hizmetlerde bulunacağını şüphesiz sayar ve bunun için kendilerine hoş geldiniz deriz"* şeklinde yapılan iyimser yorum gerçekten uzaktı.

²⁰⁶ Roda, s. 41.

²⁰⁷ Papazafiropulos'un İzmir'e gelip çalışmalarına başlamasından sonra, Roda, s. 39'da belirttiği üzere, Follar komutasında bir Fransız savaş gemisi 26 Kasım günü İzmir Liman'na girdiğinde şehir yine yasal olmayan şekilde asılmış Yunan bayrakları ile donatılmıştı.

gelip, İzmir'e yerleşmiş oldukça önemli bir Katolik nüfusu bulunduğunu bilen Zamanos'un vakit geçirmeden kurduğu Yunan-Katolik Derneği, iki unsuru birbirine kaynaştırmada başarılı olmuştu.²⁰⁸ Yunan Hükümeti'nin daha sonra İzmir'e göndermiş olduğu, İzmir'de eskiden konsolos yardımcılığı yapmış olan Dışişleri Bakanlığı memurlarından Periklis Skeferis, bölgeyi ve sorunlarını iyi biliyordu. Yabancı unsurlar arasında sistematik propaganda ile meşgul olan Skeferis, istatistikler düzenlemek amacıyla Türklere karşı kullanılacak Rumlara ait eğitim ve sanayi verilerini toplama işinden²⁰⁹ siyasi danışmanı olan Evangeliki Rum Lisesi Müdürü Yanniki ve Avukat Athinogenini'nin yardımlarıyla olağanüstü sonuçlar almıştı.²¹⁰

Amfitrini Hastane Gemisi, Başhekim Vasilis Çunukas başkanlığındaki bir Yunan Kızılhaç heyetini 20 Ocak 1919'da İzmir'e getirmişti.²¹¹ Savaşın bitiminden hemen sonra İstanbul, İzmir ve Batı Anadolu kıyılarında yaşayan Rumların durumlarını iyileştirmek için tamamen silahsız, gerekli tıbbi malzemelerle donanmış ve önceleri gidecekleri yerlerde mevcut hastane ve kliniklere yerleşerek görev yapmaları Yunan Hükümeti'nce kararlaştırılan bu heyet,²¹² Rumlar

²⁰⁸ Katolik Yunanlıları kazanmaya yönelik bu girişimin sonucu hakkında çelişkili görüşler mevcuttur. Roda, s. 41'de girişimin başarılı olduğu yazılırken Solomonidis, Victoria, s. 32'de, Mavrudis'ten Paris'teki Yunan büyükelçiliğine gönderilen 11.3.1919 tarih ve 2475 numaralı raporda, İtalyan propagandasının az da olsa bir miktar Katolik Rumu kazandığından söz ediliyordu.

²⁰⁹ Roda, s. 42'de, bu veriler işgale kadar geçen sürede, Yunan Konsolosu S. Liatis, deniz subayı Drosinos ve pilot H. Bufis tarafından hazırlanıp düzenlendi.

²¹⁰ Roda, s. 41-42; Bayar, c. 5, s. 1606'da, Skeferis'in ekibinde yer alanların isimlerini yazmış ve bunlardan "*İstanbul'daki Mavri Mira'ya benzeyen bir heyet kuruldu.*" şeklinde bahsedilerek yanlış bilgi verilmiştir.

²¹¹ Mihailidis, s. 25, Bayar c. 5, s. 1611; Taçalan, s. 139; Sulh ve Selamet'in 23 Kanun-ı Sani 1335 tarihli nüshasında, geminin İzmir'e 23 Ocak'ta geldiğine ilişkin verilen bilgi doğru olmasa gerektir.

²¹² Pandazidi, s. 120'de verilen bu bilgi gördüğümüz tüm Yunan kaynaklarınca paylaşılmaktadır. Bkz. Roda, s. 41; IEE, s. 107.

tarafından coşkuyla karşılanmıştı.²¹³ Heyetin Aya Fotini Kilisesi'ne giderek Metropoliti ziyaret etmesinden²¹⁴ sonra, şehirdeki Rum Hastanesi'ne Mavrudis'in de hazır bulunduğu bir törenle Yunan bayrağı çekerek yerleşmesi, Türklerin tepkisine neden olmuştu.²¹⁵ Sonraki günlerde Aya Yanni Mahallesi'nde bir şube ve 14 Şubat'ta da bir bakteriyolojihane ve kimyahane açarak büyüyen Kızılhaç heyeti,²¹⁶ Yunanistan'dan eleman ve malzeme yardımı almaktaydı. 18 Şubat günü limana demirleyen ve Yunan bayrağı taşıyan bir gemiden üçyüzden fazla Kızılhaç "*neferi*" ve sandıklar dolusu ecza malzemesi çıkmıştı.²¹⁷ Ancak Türk kamuoyu bu sandıklarda silah, bomba, ceket ve askeri kumaş bulunduğu, doktor ve hastabakıcı olarak da, subay ve bölgeden kaçarak Yunanistan'da askerlik yapan yerli Rumların İzmir'e çıkarıldığı düşüncesindeydi.²¹⁸ 15 Nisan'da Atina'dan İzmir'e gelen doktor Emmanuil Labadaryo'nun siyasi yardımcısı Periklis Mazarakis başkanlığındaki "*Vatandaş Heyeti*" Bayan Rallu Kiriakidu, Limniya Kamara, Mavrudis'in hanımı Yorganta, Bay Deleparto ile Leno ve Vasilis Melas isimli iki üsteğmenden oluşmaktaydı. Yunanlılar heyeti

²¹³ Bayar, c. 5, s. 1611'de "*Rıhtımdan geçiyordum. An(m)fitrini görücüye çıkan bir kız gibi süslenmişti. Her halde beğenilmiş olacak ki bir kafil neşe içinde gemiden çıkıyordu. Bunlar Yunanlılık hesabına görev alan yerli Rumlardı. Aralarında iri vücutlu, uzun kırcıl saçlarıyla 'Amalt(h)iya' gazetesini sahibi Solomonidis de göze çarpıyordu...*" demektedir.

²¹⁴ Roda, s. 41; Bayar, c. 5, s. 1616.

²¹⁵ Müsavat, 23 Kanun-ı Sani 1335'te "*Bilindiği üzere söz konusu hastane Osmanlı Rum Cemaatinin oluşturduğu bir kurumdur ve idaresi de Metropolithane'ye aittir. Acaba Yunanlılara heba mı edildi?*" diye sorulmaktaydı.

²¹⁶ Köylü, 17 Nisan 1335.

²¹⁷ Hukuk-u Beşer, 19 Şubat 1335.

²¹⁸ İşgale kadar Türk kamuoyunun ısrarla vurguladığı bu iddiayı destekleyen gelişmeler de yok değildi. Bayar, c. 5, s. 1611-13'de, Amfitrini'de çalışan birkaç Giritli Türk, Celal Bey'i ziyaret ederek gemide tıbbi malzemeler yanında silah ve cephane ile komitacıların da bulunduğunu söylemişlerdi. Köylü, 27 Mart 1335'te, 25 Mart gecesi İzmir limanında demirli İsifya Andro adlı Yunan vapurundan bazı kimselere kıyıya çıkarılan bir bavul, polisler tarafından yakalanarak açılmış içinde (N) markalı çok miktarda fişek çıkmıştı.

getiren Adriatikos gemisinin fakirler ve savaşın kimsesiz bıraktığı çocuklara verilmek üzere yiyecek ve giyecek taşıdığını söylemekteyseler de,²¹⁹ işgalden sonra Uluslararası Tahkik Komisyonu'nun verdiği raporda, bunlarla birlikte sözkonusu gemiyle silah ve cephane de getirildiği yazılmıştı.²²⁰

Yunan Hükümeti, Girit'ten İzmir ve çevresine gelip yerleşmiş olan Girit Türklerine uzanmayı da ihmal etmemişti.²²¹ Girit olaylarında, ada Türklerine yaptığı yardımlardan ötürü Türkler arasında sevilen ve saygı duyulan, şimdi ordu komutanlığı yanında İraklio (Kandiya) Milletvekili de olan Mihail Makrakis, Venizelos tarafından bölgedeki Girit Türkleri ile Yunanlıların işbirliğini sağlamakla görevlendirilmişti.²²² 1919 Şubatı başlarında İzmir'e gelen Makrakis yerleştiği Kosti Otel'i'nde birçok Girit Türkü tarafından ziyaret edilmişti.²²³ Girit'in yerli giysileri ile şehirde dolaşan Makrakis'in propogandist çalışmaları Türk kamuoyunun gözünden kaçmamış,²²⁴ şehri işgale "hazırlayıcı" bu çalışma başarılı olmuştu.²²⁵

Papazafropulos'un İzmir'e gelişinden sonra daha çok yapılan²²⁶ ve şehirdeki Türk gazetelerinin şiddetle reddettiği, Türklerin Rumları

²¹⁹ Roda, s. 41, 44-45; Mihailidis, s. 29-30, 59.

²²⁰ Taçalan, s. 151.

²²¹ Öztürk, s. 80'de, sadece 1897 yılında İzmir'e gelen Giritli Türklerin sayısı 23 bin olup, daha sonraki yıllarda gelenler de düşünüldüğünde bu sayı kabaracaktır.

²²² IEE, s. 106; Mihailidis, s. 29-30.

²²³ Roda, s. 47.

²²⁴ Bayar, c. 5, s. 1613'de "O günlerde Yunanlı bir sergerdenin İzmir Rıhtımında yerli kıyafetiyle dolaştığı, Türk Mahallelerine sokularak Giritlilerle temas aradığı işitiliyordu... Giritli arkadaşlarımın o zaman bana anlattıklarına göre Yunan mebusu görüşebildiği eski hemşehrilerine şöyle diyordu: Büyük devletler buralarını Yunanistan'a verecekler, bu yüzden bazı olaylar çıkabilir. Siz karışmayın. İtihat Komitesinin teşviklerine kapılmayınız, sizin için sığınacak başka yer yoktur. Eski dostluğumuzu hatırlayalım. Hep beraber kardeşçe yaşayalım."

²²⁵ Roda, s. 48; Mihailidis, s. 29-30.

²²⁶ Köylü, 28 Teşrin-i Sani 1334.

katletmek için silahlandırıldığı²²⁷ yolundaki propagandanın doğru olmadığı ve Rumların silahlandırıldığı yaşanmaya başlanan olaylardan açıkça anlaşıyordu. 14 Kasım akşamı Halkapınar'da Yunan uyruğundan Yorgi Leonidopulos'un demir fabrikasını silahla basıp iki bin lira alan, 22 Kasım gecesi yine Yunan uyruklu Kosti Yenaratos'un içki fabrikasına saldıracakları öğrenilen, Yunanlı Andon Birader ve Vasil Eksendira'nın liderliğinde beşi Osmanlı uyruğunda dördü Yunanlı olmak üzere dokuz Rum, altı Türk ve iki Ermeni'den oluşan çete polisçe yakalanmıştı.²²⁸ Yaptıkları baskınlarda Türkler gibi giyindikleri belirtilen çetenin,²²⁹ Türk basınına göre basit bir eşkiyalık olmayan amacı,²³⁰ vilayetçe yapılan açıklamaya göre, yapılacak soygun ve baskınlara “*özel bir nitelik*” vermektir.²³¹

Leon Torpidosu'nun limanda demirli oluşundan cesaret aldıkları anlaşılan Rumların, 21 Aralık 1918 günü Saint Polikarp Kilisesi'nde, yabancı temsilcilerin de katıldığı bir törende yaptıkları gösteri, polis tarafından güçlükle önlenmişti.²³² Hrisostomos'un gelişinden sonra şehrin güvenliği giderek bozulmuş, Yunan Kızılhaç heyetinin İzmir'e geldiği 20 Ocak 1919 günü Nureddin Paşa da Aydın Vilayeti Valiliği'ne atanmıştı.²³³ Bu arada Rumların şehirdeki İtalyan vatandaşlarına yönelik saldırıları, Karşıyaka'da oturan Armago'yu “*boğuzlamaya*” kadar

²²⁷ “*Kimlerde Silah Var*”, Anadolu, 26 Teşrin-i Sani 1334; Köylü, 28 Teşrin-i Sani 1334, “*Kimler Silahlanıyor*” ve “*Yalanlara Dair*” Anadolu, 23 Kanun-ı Evvel 1334.

²²⁸ Anadolu, 29 Teşrin-i Sani 1334.

²²⁹ İkdâm, 11 Kanun-ı Evvel 1334'te çetenin Yunanlı üyelerinin isim ve meslekleriyle üzerlerinden çıkan para ve silahların dökümü verilmekteydi.

²³⁰ Köylü, 28 Teşrin-i Sani 1334.

²³¹ Anadolu, 29 Teşrin-i Sani 1334; İkdâm, 11 Kanun-ı Evvel 1334; öte yandan Anadolu, 1 Kanun-ı Sani 1335'te, bu çetenin yakalanmasında gösterdikleri gayretten ötürü, Çorakkapı Karakolu Komiseri Hamdi Bey'le, Çayırlihahçe Karakolu Komiser Muavini Mehmet Ali Efendi'ye vilayetçe takdirname verilmişti.

²³² Köylü, 22 Kanun-ı Evvel 1334.

²³³ Bayar, CAA, A.III-5, Ds.16, F.1-1'de, Nurettin Paşa'nın MHOC'nin bazı üyelerinin İstanbul'daki çalışmaları sonucu valiliğe atandığını belirtmektedir.

varmıştı.²³⁴ Bu saldırılar İtalya ile yönetim arasında işbirliğine neden olmuştu. Bir süre önce limana demirleyen bir Yunan vapurundan kaçak olarak kıyıya insan ve eşya çıkarıldığını öğrenen yönetim, İtalyan askerlerinin yardımıyla 19 Şubat'ta limana giren bir başka Yunan vapurunu aramaya alırken,²³⁵ hükümetin İtilaf Devletleri katında vaktiyle yapmış olduğu girişim yabancı temsilcilerce kabul edilmiş, bundan böyle İzmir'e gelecek ve İzmir'den çıkacak tüm yolcuların pasaport merkezinden geçmeleri ve kimliklerini Osmanlı memurlarına tanıtmaları ve eşya kontrolü yaptırımları zorunlu kılınmıştı.²³⁶ 21 Şubat günü sadece İzmir'de ilan edildiği anlaşılan sıkıyönetim,²³⁷ 9 Şubat'ta valilik yanında 17. Kolordu Komutanlığı'na da atanan Nureddin Paşa'nın emrindeki yönetimin daha otoriter davranma isteğinin göstergesiydi. Sıkıyönetimin hangi çeşitten olursa olsun silah satan tüm dükkan ve mağazaların kapatılmasına ilişkin 2. maddesi 22 Şubat'ta uygulamaya konulmuş,²³⁸ şehrin *"özellikle Rum mahallelerinde yapılmakta olan olayların önünü almak için"* de yakında gece ve gündüz görev yapacak süvari müfrezelerinin şehirde devriyeye çıkarılacağı öğrenilmişti.²³⁹

23 Şubat Pazar günü öğleden sonra Çayırılıbahçe'nin Hacı İstilyo civarında Memiko Niko'nun meyhanesinde içen ve çalgı çalan Rumların silah attığını gören ve o sırada iki askerle devriye gezmekte olan polis memuru Hamza Efendi meyhaneye yaklaşınca üzerine ateş açılmıştı. Hamza Efendi'nin yardım istemek amacıyla havaya ateş açması üzerine,

²³⁴ Müsavat, 22 Kanun-ı Sani 1335; Sulh ve Selamet, 22 Kanun-ı Sani 1335'te İtalyan komutanının müdahale ettiği bu cinayet sonrasında *"Acaba zabitanın bu aczi nedir? Ne vakte kadar devam edecektir? Eğer zabitanın aczi sayesinde memleket anarşi içinde, hayatımız daima tehlikede kalacaksa halk zabitasını kendisi teşkil etmeli icabında evet aramızda milis teşkilatı yapılmıyız..."* denilmektedir.

²³⁵ Müsavat, 19 Şubat 1335.

²³⁶ Müsavat, 21 Şubat 1335.

²³⁷ İkdâm, 3 Mart 1335; Köylü, 13 Mart 1335; Islahat, 14 Mart 1335, Merkez Komutanı Miralay Arif Bey'ce açıklanan sıkıyönetim beyannamesinde yer alan koşulların ayrıntısı için bkz. İkdâm, 3 Mart 1335.

²³⁸ Müsavat, 23 Şubat 1335.

²³⁹ Müsavat, 23 Şubat 1335.

Çayırlibahçe Polis Karakolu civarına dört binden fazla Rum toplanınca, mevki komutan muavini Binbaşı Hüsnü Bey komutasında atlı ve yaya kıtalar olay yerine gönderilerek, kalabalık dağıtılmıştı. Olay sırasında bir Rum yaralanırken, mermi ve bıçak yaraları alan polis Hamza Efendi şehit olmuş, dört nizamiye eri yaralanmış, Rumların hakareti altında Basmahane'ye götürülen bir polis memuru da kurtarılmıştı.²⁴⁰

Nureddin Paşa'nın yürürlüğe koyduğu sıkıyönetim yasaklarından doğal olarak hoşlanmayan Rumların, onu bölgeden uzaklaştırmak amacıyla uğraştıkları bir sırada; 1919 Martı'nın ilk haftasında, Aydın Rumlarının katledilmesi için Aydın'daki jandarma komutanlarına Nureddin Paşa tarafından gönderildiği iddia edilen iki belge ortaya çıkmıştı. Aydın jandaromasında görevli Yugoslav asıllı Türk Subayı Kulenoviç,²⁴¹ Aydın şehri eşrafından Dr. Apostolidis, Stelyo Manisalı, Kostas Hacıapostolos ve Emmanuil Anagnostopulos'u çağırarak bu belgeleri gösterdikten sonra İzmir'e gitmiş ve Mavrudis'e vermişti.²⁴² Bunları Venizelos'a verilmek üzere Paris'teki Yunan Büyükelçiliği'ne gönderen Mavrudis, Kulenoviç'i İzmir'deki Dikson ve Fransız Amirali Dokter'in huzuruna da çıkarmıştı.²⁴³ Paris'te Venizelos'un İtilaf Devletleri katında yaptığı girişimler ve Rumların tazyiki altında bulunan İzmir'deki İtilaf temsilcilerinin²⁴⁴ İstanbul'daki yüksek komiserlikleri

²⁴⁰ Müsavat, 25 Şubat 1335 ve İkdâm, 1 Mart 1335'teki Resmi tebliğden.

²⁴¹ Mihailidis, s. 35'de, bu "Türk Subayının içinde Hristiyanlık neslinin kanı koymuştu." denilmektedir.

²⁴² Belgelerin metni için bkz. Roda, s. 49, Mihailidis, s. 35, s. 79'da yazar bu telgrafların ele geçirilmesinde Köylü Gazetesi'nin tahsildarlığını yapan Türklerin dost olarak bildikleri, karısı Hristiyan olan Yunan dostu Nisim isimli Yahudinin yardım ettiğini, 1922'den sonra Yunanistan'a kaçan bu şahsa Mekadonya Genel Basın İdaresi'nde bir memuriyet işi bulduğunu belirtmektedir.

²⁴³ Mihailidis, s. 36.

²⁴⁴ DH-KMS, Ds.50/1, Bel no.48'de, İstanbul'daki Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı, Rumları katletmek üzere bazı memurların İslam halkı silahlandırdıkları, bir olay vukua gelirse bütün İslam halkıyla birlikte büyük küçük tüm memurların sorumlu olacağını bildiren bir nota verince Dahiliye Nazırı, Polis Müdüriyet-i Umumiyesine bir yazı göndererek notada bulunan iddianın doğru olup olmadığını sormuştu.

kanalıyla yaptıkları baskıya dayanamayan Osmanlı Hükümeti, Nureddin Paşa'yı hem valilik hem de komutanlık görevinden almıştı.²⁴⁵

Gerçekte bu belgeler sahteydi. Herşeyden önce, Osmanlı ordusunda bu isimde bir jandarma subayı yoktu.²⁴⁶ Nitekim, işgalden sonra İzmir ve çevresinde Yunan Ordusunun sorumlu olduğu iddiasını incelemek üzere bölgeye gönderilen Uluslararası Tahkik Komisyonu'nun raporunda, *"Tahkikat sonucunda Hristiyanların katliam edilmesini emreden ve Yunanlıların eline geçip Atina'ya gönderilen belgelerin taşıdığı imzaların Türk jandarma subaylarına ait olmadığı anlaşılmıştır. Bu belgeler şüphesiz ki gerçek değildirler"* denilmekteydi.²⁴⁷ Kaldı ki, Aydın şehrinin güvenliği konusunda son derece dikkatli davrandığı anlaşılan yönetim, Nureddin Paşa'nın valiliğe atanmasından sonra,

²⁴⁵ Mihailidis, s. 37; Roda, s. 50, Loverdos, s. 180'den, Nurettin Paşa'nın görevden alınmasında *"İzmir'in güvenliği için gizli örgüt kurmak"*, *"sıkıyönetim ilanı"*, *"Türklerle silah dağıtmak"*, *"Rumları ağır savaş vergisi ödetmeğe mecbur etmek"* gibi nedenlerle onu İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine şikayet eden Hrisostomos'un da önemli rolü olsa gerektir. Öte yandan Bayar, c. 5, s. 1640-41'de Hrisistomos'un, Paşa'nın İzmir'den uzaklaştırılmasında İzmir'deki Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni nasıl kullandığı ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. s. 1645'de ise Bayar, Rumların Nurettin Paşa'ya attettikleri suçlamaların doğru olmadığı yolunda kendisini de düş kırıklığına uğratan şu samimi itirafı yapmaktaydı: *"Nurettin Paşa ilk gününden beri hal ve tavrı ile icabında memleketi müdafa edeceği ümidini ve bunun için hazırlanmakta olduğu zannını vermişti. Bu yolda silahları ile hizmet için benimle görüşenler, düşüncemi öğrenmek isteyenler olmuştu. Bir defasında Yaver Rusuhi Bey yolu ile valinin fikrini sormuştum. Aldığım cevap olumlu değildi, meşgul olmasın demişti. Fakat sözlerinden kendilerinin aynı iş üzerinde olduğu hissini almış sevinmiştim. Nihayet sıradan her memur gibi o da merkezden emir alınca görevini terketti gitti. Arkasında organize hususi bir kuvvet yerine ancak iyi niyet sahibi olduğu duygusunu yarattı o kadar..."* Bayar'ın yine bu içerikteki itirafları için bkz. CAA, A.III-5, Ds.16, F.1-1 ve 1-2, Öte yandan CAA, A.III-5, Ds.16, F.1-3'de Bayar, *"15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan işgali vuku buldu...Kolordu meyânında yapıldığını zan ettiğimiz teşkilatla temas için İzmir'e memurlar gönderdik. Ve zabıt arasında vücut bulmuş olduğunu zan ettiğimiz teşkilatın da mevcut olmadığını üzülerek gördük"* demektedir.

²⁴⁶ TİH, c. 2/1, s. 15'de, Ds. 1611'deki Umum Jandarma Komutanlığı'nın 5203-4623 sayılı belgesi.

²⁴⁷ TİH, c. 2/1, s. 16.

vaktiyle yasak silahlar kapsamında olup halktan toplanan silahlar, hatta av tüfeklerinin bile halka iadesinin doğru olmayacağını Aydın Sancağı'na bir yazı ile bildirmişti.²⁴⁸ 3 Mart 1919'da ve daha sonra bazı İngiliz subaylarının Rumlara katliam yapıldığına ilişkin iddiaları incelemek üzere Aydın'a gelmesinden²⁴⁹ sonra, 57. Tümen komutanı Miralay Şefik Bey'ce 17. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen bir yazıda *"İslam halka silah dağıldığı ve Rumlara karşı katliam yapılması gibi, iddia edilen durumlar kesinlikle mümkün değildir"* denilmesi, söz konusu belgelerin içeriğinin de düzmece olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı.²⁵⁰

Ocak 1919 sonlarında, İstanbul'da Osmanlı güvenlik güçlerinin kontrolünü fiilen ellerine alan İtilaf Devletleri, İzmir ve çevresinde de inzibat işlerine karışmak istemişlerdi. Bu amaçla şehirdeki İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri 20 Şubat'ta Vali Nureddin Paşa ile yapmış oldukları resmi bir toplantıda, Osmanlı polisi ve jandarmasına yardım teklifinde bulununca, Nureddin Paşa *"olayların Hristiyanlar tarafından kasıtlı olarak çıkarıldığını, eğer Hristiyanlar özel olarak Rumlar şımartılmayacak, Osmanlı polis ve jandarmasının şeref ve haysiyetlerini kırarak uygulamalara meydan verilmeyecek, Yunan Siyasi Temsilcisi ile Kızılhaç'ının ve denizcilerinin ve diğer Yunanlı kışkırtıcılarının tahrik ve propagandalarına imkan bırakılmayacak olursa, hiçbir fiili yardıma ihtiyaç kalmayacağı"*²⁵¹ yanıtını vermişti. Savaşın önce İngiltere'nin

²⁴⁸ Sulh ve Selamet, 24 Kanun-ı Sani 1335.

²⁴⁹ Şefik, c. 1, s. 15'de, *"Bu bir bahriye subayı idi. İzmirli bilinen Atgen(kin)son namındaki İngiliz'in oğlu imiş. İzmir İngiliz temsilcisi tarafından gönderilmiş. Aydın'a gelir gelmez doğruca komutanlık dairesine geldi. Rumları katliam için İslam halkı bazı memurlar ve kimseler tarafından teslim ediliyormuş dedi. Bunun özel bir maksatla uydurulmuş yalan bir söylenti olduğunu anlamak için beldenin çarşı ve pazarını bir defa gezmek, müslümanlarla Rumlar arasında cereyan eden dostane ilişkileri görmek yeterlidir dedim. Adı geçen Yunan Kızılhaç'ının ve hatta izinli bile olsa tek bir Yunan erinin Aydın'a gelmesine izin verilemeyeceğini beyan ve geri dönmüştür"* denmektedir.

²⁵⁰ ATASE Arş., D.(52)-7, Ds.(1-5)-1, K.400, A.6/3420'de kayıtlı kolordunun 28/3/1919 tarih ve 1100 şifre numaralı telgrafına verilen 29/3/1919 tarihli yanıt.

²⁵¹ TİH, c. 1, s. 137, Şehirdeki İtalyan temsilci Monfredi dışındaki tüm İtilaf temsilcileri, Rumların yukarıda sayılmış olan güvenliği bozucu çalışmalarını görmezlikten gelmişlerdi.

İzmir Konsolosu olan, Albay Smith'in²⁵² Amiral Calthorpe'un sekreteri olarak Mart ayında bölgeye gelmesi durumu değiştirdi. Adliye Nezaret'i'nin cinayetten ötürü tutuklu bulunanlardan sadece Ermeni ve Rumların, diğer suçlardan tutuklu bulunanların ise tümünün serbest bırakılmasına ilişkin kararı işleme koyan Smith, 20 Mart günü yanında Rum Avukat Athinogenini olduğu halde İzmir hapishanesine gitmiş ve 1250 Hristiyanı serbest bıraktırmıştı.²⁵³ Cinayet suçundan mahkum oldukları halde kendilerinin serbest bırakılmadıklarını gören Müslüman mahkumların, "*Padişahım çok yaşa*" diye bağırarak Rum ve Ermeni mahkumları tutmaları üzerine hapishanenin etrafı askerlerle çevrilmiş, yapılan silahlı müdahale sonucu Müslüman bir mahkum hayatını kaybetmiş, bir diğeri de yaralanmıştı.²⁵⁴ Adalet terazisinin dengesini bozan bu girişim, bölgede zaten hareketli olan Rum ve Ermeni topluluğa potansiyel bir tehlikeyi daha ilave etmişti.

Rumların 25 Mart'ta Yunanistan'ın kuruluş yıldönümünü hiçbir taşkınlık yapmadan kutlayışının ardından²⁵⁵ yönetim, sıkıyönetim yasaklarını yumuşatmıştı.²⁵⁶ Bu sırada, İzmir'e gelip gelmeyeceği bir süredir tartışma konusu olan²⁵⁷ Yunanistan'a ait Hacı Kiriakon komutasındaki Averoff Zırhlısı, 16 Nisan sabahı İzmir Limanı'na girmiş, Kordon'a yığılan Rumlarca parlak olmayan bir şekilde karşılanmıştı.²⁵⁸ Gemi kaptanının aynı gün Kordon'da devriye hizmeti görmesi için 8

²⁵² Taçalan, s. 150-51.

²⁵³ Mihailidis, s. 44, 47; Bayar, c. 5, s. 1614; Roda, s. 43.

²⁵⁴ Köylü, 21, 22 Mart 1335; Hukuk-u Beşer; Anadolu, 22 Mart 1335.

²⁵⁵ "*Böyle Görmek İsteriz*", Müsavat, 8 Nisan 1335.

²⁵⁶ 1. ve 4. maddede yapılan değişiklikler için bkz. Köylü, 10 Nisan 1335; Müsavat, 11 Nisan 1335.

²⁵⁷ "*Averof Gelmeyecek*", Müsavat, 8 Nisan 1335.

²⁵⁸ Köylü; Müsavat, 17 Nisan 1335, Averoff'un İzmir'e geliş tarihi hakkında çelişkili bilgiler mevcuttur. Jaeschke (1970), s. 25'de 12 Nisan, TİH, c. 1, s. 136'da 17 Nisan tarihi verilmektedir. Roda, s. 52'de Rumların, zırhlıdan karaya çıkartılan deniz birliğini "*çok yaşa*" sloganları altında saatlerce alkışladıklarını belirtmektedir.

kişilik bir deniz birliğini karaya çıkartması²⁵⁹ havayı gerginleştirmişti. 17. Kolordu Komutanlığı'na vekalet etmekte olan Miralay Süleyman Fethi Bey'in İngiliz temsilcisi katında yapmış olduğu girişimden sonra devriye zırhlıya geri dönmüştü.²⁶⁰

Rumların son zamanlarda daha temkinli davranmalarında, Venizelos'un Yunan davası adına Paris'te diplomasi ile kazandıklarını gereksiz bir sabırsızlıkla ziyan etmeme düşüncesi yanında,²⁶¹ Türklerin tepkisinden çekinen İngilizlerin telkinleride etkili olmuştur. Daha 20 Şubat 1919'da İstanbul'da bulunan İngiliz Başkomutanı Sir George Milne, War Office'e, İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği takdirde Türklerin ayaklanmasını beklediğini bildirmek durumunda kalmış, Mavrudis İzmir'in içinde ve civarında yeni Kızılhaç merkezlerinin kurulmasını teklif ettiği zaman, Yüksek Komiser Vekili Sir Richard Webb, 1 Nisan'da propaganda olarak algılanabilecek herşeyden vazgeçmesini kendisinden ısrarla rica etmişti.²⁶² Rumların bu suskunluğu bazı Osmanlı yetkililerince kavranamamış, hatalarını anladıkları yolunda iyimser yaklaşımlara neden olmuştur. Bölgede durumu inceledikten sonra, 7 Mayıs'ta İstanbul'a dönen Umum Jandarma Komutanı Kemal Bey hasına, "*Çok memnunum. Rumlar da taşkınlıktan vazgeçmiş bulunuyor, İzmir'de ortalık süt liman, Metropolit hükümete karşı pek samimi....*" demişti.²⁶³

²⁵⁹ Ahmed, s. 3.

²⁶⁰ TİH. c. 1, s. 136, Öte yandan Harbiye Nezareti 19 Nisan'da 17. Kolordu'ya gönderdiği bir yazıda "... Yunanlıların çıkan devriyedeki er sayısını gittikçe artırarak, İzmir'i işgal ettiklerini yayma ve bu haberleri emrivaki haline getirmeleri pek muhtemeldir" dendiikten sonra bundan böyle devriye çıkartılmasına kesinlikle izin verilmeyeceğinin zırhlıya bildirilmesi istenmiştir.

²⁶¹ Jaeschke (1970), s. 24'de, Yunan bağımsızlığının yıldönümü için Rumlar İstanbul ve Samsun'da büyük gösteriler yapar ken, İzmir'de hiçbir taşkınlığın olmayışı dikkat çekmekteydi.

²⁶² Jaeschke (ty), s. 568.

²⁶³ Sarıhan, s. 227.

2. Kazalar*

Öteden beri eşkiyalık suçu, taşrada vilayet jandarma örgütünü en çok uğraştıran sorunların başında geliyordu. Aralarında savaş sırasında kıtalarından firar eden çok sayıda askerin de bulunduğu eşkiyanın, özellikle Rumlara karşı işleyebileceği herhangi bir suç, İtilaf Devletleri katında hükümeti çok zor bir durumda bırakacaktı. Bu nedenle mütarekenin imzasından sadece üç gün sonra, Umum Jandarma Komutanı Refet Bey'in (Bele) İzmir'e gelerek eşkiya takibine çıkması,²⁶⁴ Yunanistan'a bölgede güvenliğin olmadığına ilişkin propaganda malzemesi verdirmemek konusunda hassasiyetini göstermekteydi. Padişah da düşman tarafına geçenler dışında, savaş sırasında, firar, davete uymama ve süre geçirme suçlarını işleyen küçük subay, onbaşı ve askerlerin bu suçları ile, bunlardan eşkiyalığa bulaşanların işledikleri suçların affedildiğini, 25 Aralık 1918'de yayımladığı bir beyanname ile duyurmuştu.²⁶⁵

Bu girişim olumlu sonuç vermekte gecikmedi. Ödemiş ve civarında eşkiyalık yapmakta olan zeybekler, İzmir'de yayımlanmakta olan Zeybek Gazetesi başyazarı Kantarağasıade Ömer Selahattin Bey'i, gönderdikleri bir adam vasıtasıyla dağa davet ederek, hükümetten aflatlarını sağlamak için aracılık yapmasını rica etmişlerdi. Postlu Mestan ve Yanık Halil ile Bozdoğan'da uzun bir süre görüşmelerde bulunan Selahattin Bey, vilayetin daveti üzerine Vali Ethem Bey'le görüşerek kendisine bilgi vermiş ve resmen aracı tayin olunmuştu.²⁶⁶ 1919 Şubatı sonlarında Postlu Mestan, Yanık Halil, İbrahim, Çerkez Niyazi ve daha bir iki çetenin, 50 civarındaki mevcutlarıyla birlikte Salihli bölgesinde Kapanızade Tahir Bey'in çiftliğinde toplantı yapmakta oldukları ve birkaç gün içinde Salihli'de hükümete teslim olacakları duyulmuştu.²⁶⁷

Kazalarda da merkez kaza İzmir'de olduğu gibi basit adliye vakalarını incelemeyi gereksiz bulduk.

²⁶⁴ Anadolu, 3 Teşrin-i Sani 1334.

²⁶⁵ Müsavat; Sulh ve Selamet, 9 Kanun-ı Sani 1335.

²⁶⁶ Islahat, 28 Kanun-ı Sani 1335; İkdâm, 30 Kanun-ı Sani 1335.

²⁶⁷ Islahat, 28 Mart 1335.

Daha sonra 1919 Nisanı'nda Vali İzzet Bey'in, daha önce padişahın affına uğrayarak "yüze çıkmış" olan zeybekler dışında dağda kalmış şakiler varsa hemen affedilmeleri için bunların isimlerini öğrenmek istemesinden de²⁶⁸ açıkça görülen, yönetimin affedicî yaklaşımı, askeri makamların da bu politikayı destekler davranışları nedeniyle başarılı sonuçlar vermişti.²⁶⁹

Ordunun terhis edilmesinden güç alarak, mütarekename hükümlerini Yunanistan lehine işletmeyi amaçlayan Rum eşkiyaların eylemler yapabileceği, 8. Ordu Komutanlığı'nın 6 Kasım 1918'de, Rum firarı ve eşkiyaların memleket içinde güvenliği ihlal maksadıyla girişimde bulunma ihtimalinin dikkate alınması gerektiğini bağlı birliklerine hatırlatmasından²⁷⁰ sadece iki gün sonra, 8 Kasım 1918 gecesi araba ile Çeşme'den Urla'ya gitmekte olan 5 yolcu, kimlikleri belirsiz, ancak konuştukları dilden Rum oldukları anlaşılan 15 kişi tarafından soyulmuştu.²⁷¹ Bunu 5 Ocak 1919'da, bir Rum çetesinin Urla'dabir yolcu konvoyuna saldırmak 2 yolcuyu öldürmesi izlemişti.²⁷² Sayıları 15 ile 20 arasında değişen bu çetenin, jandarma ile giriştiği

²⁶⁸ Köylü, 12 Nisan 1335.

²⁶⁹ Şefik, c. 1, s. 17'de "Yunanlılara vilayeti işgal ettirmek için Rumların sebep hazırlamasından başka bir şekilde açıklanamayan bu yalanın (Rumlar aleyhinde katliam icrası) araştırılmasına gerek yok idiyse de, eşkiyanın Rumlar aleyhine işleyecekleri herhangi bir cinai vaka, asayişsizlik iftirasına ve mütareke gereğince işgale vesile teşkil edebileceğinden, eşkiyanın genel afıtan istifade ile teslim olmaları ve memleketin düşman bir devlet askeri tarafından işgaline meydan verecek olan şekaveteson vermeleri konusunda öğüt verenler gönderilerek uyandırılmaları sözlü ve yazılı olarak Aydın Mutasarrıfı Bey'e tebliğ edildiği gibi, mahalli hükümetler ile temas edilerek öğüt verenler gönderilmesi ve şekavetin mümkün olduğunca gayretle takip ve men'i alay komutanlıklarına 30.3.1919'da tamimen yazıldı. Aydın havalisinde bu nasihatler zeybeklere yapılmış ve hissedilir derecede bir sukunet gelmişse de, silahlar teslim olanların elinden düşmenüş ve sızılılar eksilmemiştir" denilmektedir.

²⁷⁰ ATASE Arş., D.7, Ds. H 1:4, K.400, A. 6/3420.

²⁷¹ Anadolu, 17 Teşrin-i Sani 1334.

²⁷² Tansel, s. 93.

çatışmada halktan ölen ve yaralananlar olmuştu.²⁷³ Urla civarındaki Rum eşkiyalarının önceleri sivil Türklere karşı giriştikleri saldırılar, bir süre sonra doğrudan doğruya güvenlik güçlerini hedef almaya başladı. 17 Ocak Cuma gecesi Haralambos adında bir suçluyu yakalamak isteyen Polis Komiser Muavini Hüseyin, Jandarma Takım Komutanı Nuri, polis İhsan ve beş jandarma eri Urla'nın Ondegirmenler mevkiine gittiklerinde, çevredeki Rum evlerinden açılan yayılım ateşiyle karşılaşmışlar, polis İhsan kalbine isabet eden bir kurşunla hemen orada ölmüş, Hüseyin Efendi hafif, jandarma eri Mehmet de ağır yaralanmışlardı.²⁷⁴ İhsan Bey'i öldüren tutuklanmıştı ancak, ayaklanan Urla Rumları bölgedeki güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alınamayınca, 22 Ocak 1919'da bir körfez vapuruna bindirilerek Urla'ya gönderilen, İzmir Jandarma Tabur Komutanı Emin Fikri Bey komutasındaki bir tabur asker ayaklanmayı bastırmıştı.²⁷⁵ Nureddin Paşa İzmir'e gelerek valilik görevine başlar başlamaz hemen isyan bölgesine gitmiş,²⁷⁶ yapılan incelemeler sonucunda, üzerlerinde özel uniformalar taşıyan ve şapkalarında "*Ya İyonya Ya Ölüm*" yazılı Rum ölülerinin resmi silahlar kullandıkları anlaşılmıştı.²⁷⁷

İsyanın Urla'da patlak vermesi raslantı değildi. İzmir'e çok yakın olması nedeniyle İttihat ve Terakki'nin Rum sakinlerini tehcir ettiremediği Urla Kazası, savaş yıllarında adalara insan kaçıran şebekelerin çalışma alanı haline gelmiş olup,²⁷⁸ savaş sonrasında

²⁷³ TİH, c. 1, s. 136.

²⁷⁴ Taçalan, s. 139; İkdâm, 20 Kanun-ı Sani 1335.

²⁷⁵ Bayar, c. 5, s. 1616.

²⁷⁶ Senai, s. 11.

²⁷⁷ Bayar, c. 5, s. 1616'da, 31 Ocak 1919'da, İtilaf Devletleri temsilcileri Nurettin Paşa tarafından Urla'ya getirtilmiş, şahitlerin dinlenmesinden sonra, Türklerin haklı olduğu ortaya çıkmıştı.

²⁷⁸ Bayar, c. 5, s. 1613'de, "*Savaş senelerinde Urla İlçesi, Demircili Rum köyü büyük insan kaçakçılığının merkezi olmuştu. Özel bir kurul Türkiye'den ayrılmak isteyen Rumları durmadan adalara kaçırmakta idi. Sakızlı kayıkçılar bu işte başlıca vasıta olarak kullanılmıştı. Olay savaş sonlarına doğru yakalanan kaçakçıların İzmir Divan-ı Harbindeki itiraflarından öğrenilmişti.*" denmektedir.

sancağın Rumların nüfus üstünlüğüne sahip olduğu tek kazası konumundaydı.

Sancağın, Rum çetecilerin saldırılarına hedef olan ikinci kazası Nif'ti. 1919 Şubatı'nda Kokluca Rumlarından beş çeteci Nif jandarma süvarilerinden Mehmet Çavuş'u yaralamış ve silahını da alarak kaçmışlardı.²⁷⁹ Bir süre sonra yine Nif'e bağlı Beşpınar köyü, yirmi Rum eşkiyası tarafından basılmış ve iki Türk öldürülmüştü.²⁸⁰

Sancaktaki Rum yerleşim birimlerinden lojistik destek sağlayan Rum çetelerinin insan kaynağını, ağırlıklı olarak yine sancakta yaşayan Rumlar oluşturmaktaydı. Savaş yıllarında dahile gönderilen yöre Rumları, mütarekeden sonra hükümetin izniyle evlerine dönmeye başlamışlardı. Adalara giden ve birçoğu savaş sırasında Yunanistan ve İtilaf Devletleri ordularında gönüllü olarak görev almış olan Rum göçmenlerden²⁸¹ özellikle Sakız, Sisam ve Midilli adalarında iskan edilmiş olanlar, kaçakçılığı meslek haline getirmiş ve bu yüzden öteden beri Anadolu'yu vuran eşkiya ile²⁸² bağlantı kurmuşlardı. Yunan davasına yürekten bağlı olan bu insanlar, bir yandan Yunan propaganda makinasının bölgede yapılmasını istediği eylemleri Osmanlı Hükümeti'nin içinde bulunduğu politik koşulların da verdiği avantajlardan yararlanarak çekinmeden yaparken, bir süreden beri Anadolu kıyılarına sevk edilmekte olan adalı eşkiyaya²⁸³ yataklık ve kılavuzluk etmekten de geri durmamışlardı. Amele taburlarından firar edip adalara geçen Rumların da, söz konusu çetelerin kadrolarında yer aldığı bilinmekteydi. 8. Ordu Komutanlığı'nın mütarekeden hemen

²⁷⁹ Anadolu, 11 Şubat 1335.

²⁸⁰ Köylü, 10 Nisan 1335.

²⁸¹ İkdâm, 21 Teşrin-i Sani 1334'te, Rum göçmenlerin Atina'da yaptıkları mitingde konuşan Filkaris isimli bir Rum "... Anadolu ve Türkiye Rumlarından 58.850 asker ve 470 subayın savaş cephelerinde askeri hizmet yaptıklarını bunun dışında daha birçok göçmenlerin müttefik ordularında olduğunu..." söylemişti.

²⁸² Adalı eşkiya ve çalışmaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (1990), s. 74-84.

²⁸³ Senai, s. 11.

sonra bağlı birliklerinin dikkatini çektiği Rum firarilerin, sancağa dönüşleri başlangıçta pek zor olmamıştı. Genellikle üzerlerinde savaşta görev aldıkları yabancı orduların üniformaları olduğu halde²⁸⁴ Rum göçmenleri taşıyan vapurlarla veya İtilaf donanmasına ait gemilerle dönmeye başlayan Rum asker kaçakları hakkında hiçbir adli işlem yapılmamış, aksine “*nezaketle karşılanmaları gerektiği*” askeri mercilere hatırlatılmıştı.²⁸⁵ Askeri makamlarda, ilan edilmesi beklenen genel affın Rum firarilerini de kapsamasının doğal olduğu beklentisi,²⁸⁶ 25 Aralık 1918 tarihli genel affa ilişkin kararnamenin “*İşbu kararname maddeleri düşman tarafına firar edenlere geçerli değildir*” diyen 4. maddesiyle boşla çıkınca,²⁸⁷ ülke içinde veya dışındaki üniforma sahibi olmayan tüm Rum asker kaçakları, yasadışı konuma düşmüştü. İtilaf Devletleri’nin Şubat ayından başlayarak İzmir Limanı’na gelenlerin Osmanlı denetiminden geçerek şehre girmeleri kararını almalarından sonra, Osmanlı yönetiminin Rum asker kaçaklarının ülkeye kabul edilmemesi, gelmiş olanların ise geri gönderilmesine ilişkin Mart ayı başında aldığı karar, askeri birliklerce vakit geçirilmeden uygulamaya konulmuştu. Antalya’daki 176. Alay Komutanlığı’na gönderilen ve 1/3/1919 tarihli bir emirde, “*Yabancı memleketlere firar eden Rumların Osmanlı ülkesine girmesine meydan verilmemesi ve herhangi bir suretle gelmiş olanların da iadesi kararlaştırılmış olduğundan, bölgenize gelmiş bu gibi kişilerin esas memleketlerine, şu anda bulundukları mahallerinde serian tahkik ve haber verilmesi, 17. Kolordu Komutanlığı’nın 28/2/35 telgraf tarihli emri gereği olduğundan, tahkik edilerek haber verilmesi*

²⁸⁴ Bayar, c. 5, s. 1614.

²⁸⁵ ATASE Arş., D.7, Ds.H 1:4, K.400, A.6/3420’de kayıtlı, 21. Kolordu Komutan Vekili Şefik Beyce 57. Tümen Komutanlığı’na gönderilen 6/11/1918 tarih ve 961 şifre numaralı telgrafta: “*İtilaf Devletleri’nin asker çıkarmaları hakkında mütareke koşullarında birşey belirtilmemiştir. Kıta halinde asker ihraç edemezler ise de gerek asker ve gerek de sivil olarak sahillerimize çıkacak kimselere düşman muamelesi yapılmayarak nezaketle karşılanması lazımdır*” denilmektedir.

²⁸⁶ ATASE Arş., D.7, Ds.H 1:4, K.400, A.6/3420.

²⁸⁷ Müsavat, 9 Kanun-ı Sani 1335.

ve sahilliden girmelerine zinhar meydan verilmemesi” bildiriliyordu.²⁸⁸ Rum firarilerden yakalanıp, kayıp bulunamamasından dolayı geriye gönderilmeleri mümkün olamayanlar hakkında ne yapılacağı, Manisa Mutasarrıfı Hilmi imzasıyla 6/3/1919 tarihinde çekilen bir telgrafla 57. Tümen Komutanlığı’na sorulurken,²⁸⁹ Antalya ve Muğla havalisine Rum firarilerin gelmediği, adı geçen tümen komutanlığına bildirilmişti.²⁹⁰ 57. Tümen Komutanlığı bölgesinde 79’u sağ, ikisi ölü olmak üzere 81 Rum firari yakalanarak yetkililere teslim edilmişti.²⁹¹

Adalardan Anadolu kıyılarına Rum eşkiyaların geçişini önlemek isteyen hükümet, gerçekte mütarekeden hemen sonra bazı önlemler almış, sancanın uzun sahillerini koruyacak bir motor ganbotu İzmir’e göndermişse de beklediği sonucu alamamıştı.²⁹² Bunun üzerine hükümet önce, Yunan Hükümeti’nin eşkiyalara yardımcı olmaması için İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunmuş, ardından 5 Mart 1919’da, kendi ganbotlarının yapamadığı hizmetin İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan savaş gemileri tarafından yapılmasını bu devletlere teklif etmek gereksizliğini göstermişti.²⁹³

²⁸⁸ ATASE Arş., D.(52)-7, Ds.(1-5)-1, K.400, A.6/3420.

²⁸⁹ ATASE Arş., D.(52)-7, Ds.(1-5)-1, K.400, A.6/3420.

²⁹⁰ ATASE Arş., D.(52)-7, Ds.(1-5)-1, K.400, A.6/3420’de kayıtlı iki ayrı belgeden.

²⁹¹ Şefik, c. 1, s. 15. Askeri birliklerin tüm çabalarına rağmen, adalardan sancak sahillerine geçiş azalarak da olsa devam etmiş olmalıdır. Islahat, 5 Mart 1335’te, Midilli ve Sakız’dan Gülbağçe ve diğer yollar ile gelen kimliği meğhul birçok şahsın Urla’da toplandığı, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 42, Bel. no. 995’de Midilli’den efrat getirmek suretiyle hükümetin koyduğu yasağa uymayan kayıkçıların yakalanarak divan-ı harbe verildiği, buna benzer olaylara engel olabilecek kuvvet olmadığından Harbiye Nezaretinden takviye kuvvet gönderilmesi isteniyordu.

²⁹² Hükümetin bu girişiminin sonuç vermeyeceği ortadaydı. Berber (1990), s. 80’de belirttiği üzere, daha Balkan Savaşları yıllarında, uzun sahillerini denizden koruyarak, adalı Rumlarca yapılan kaçakçılık ve eşkiyalığı önleyebilecek hafif tonajlı çok sayıda süratli bottan yoksun olduğunu kavrayan hükümet, sahili karadan korumayı kararlaştırmıştı. “Buna göre her beş altı mil uzaklıkta jandarma karakolları, asker, polis, gümrük memurlarından oluşan bir konuma kadrosuyla donatılacak ve telefonla birbirine bağlanacak, sahil şehidi... adeta bir örümcek ağına çevrilecekti.”

²⁹³ TİH, c. 1, s. 135.

Bab-ı Ali bu tavrıyla, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin müttefiki olduğu gerçeğini ve gayri müslimler yanlısı politikalar gütmesi için kendisine sürekli baskı yapan İtilaf Devletleri'nin tutumlarını görmezlikten geliyordu. Ancak kısa bir süre sonra İngiliz Albay Smith'in²⁹⁴ İzmir ve kazalarında yapacağı çalışmalar hükümeti kendisine getirecekti. İzmir hapishanesindeki Hristiyan tutukluları serbest bıraktırma işine nezaret ettikten sonra, 21 Mart'ta Rum Avukat Athinogenini'yi yanına alarak otomobille Urla'ya giden Smith,²⁹⁵ doğruca kaymakamlık binasına gelmiş, Yunanca Meşrutiyet Gazetesi sahibi Kosti, Dr. Karanfilidis, Kalozumen Başhekimi Nikolaki Karamanoğlu, jandarma subayı Nuri ve Noter Sabri Bey huzurunda bozuk Türkçesiyle Kaymakam Tahir Bey'i, "*Sen necisin Kaymakam Bey? Gelirken otomobilim çamur içinde kaldı. Yolların halini görmüyor musun?*" diyerek azarladıktan sonra, "*Baksanıza ... belediye reisliği açılmış. Burada Rum belediye reisi görmek isterim, bu çoğunluğun hakkıdır*" demiş, sözlerini "*Kazanızda emniyet yoktur. Rumlar bağ, bahçelerine gidemiyorlar, öldürüyorsunuz! İşitiyoruz ki teşkilat yapıyor, silahlanıyormuşsunuz! Türkiye'yi müttefikleriyle birlikte yendik. Top ve tüfenklerini aldık. Neyinize güveniyorsunuz. Yaptıklarınız, hükümetinizin programına da aykırıdır. Sizi medeniyete davet ederim. Vahşete devam ederseniz mahvolacaksınız*" diyerek bitirmişti.²⁹⁶ Urla hapishanesindeki Rumları serbest bıraktırdıktan sonra, aynı gün Çeşme'ye geçmiş, jandarma komutanı ve kaymakama göç ettirilen Yunanlıların evlerine yerleşen Arnavut göçmenlerin bu evlerden çıkmaları için bir ay süre tanımıştı. Daha sonra bir Yunan torpidosu ile Sakız'a geçerek, burada bulunan genel komutanlık bürosunda Çeşme Rumlarının evlerine dönmeleri konusunda iki saat süren bir konuşma yapmış,

²⁹⁴ Bayar, c. 5, s. 1614'de "*Kaçırılan Rum gençleri (savaş içinde Anadolu'dan) Yunanistan ve Makedonya'daki İngiliz ve Fransız Ordularına gönüllü yazılmışlardı. Bu teşkilatı ve Ege sahillerindeki casusluk işlerini.... Smith idare ediyordu*" denmektedir.

²⁹⁵ Mihailidis, s. 44.

²⁹⁶ Bayar, c. 5, s. 1615.

Çeşme üzerinden İzmir'e dönmüştü.²⁹⁷ Çeşme ziyaretinde Vilayet Muhacirin Müdürü Dimitraki Efendi'nin de yanında olduğu anlaşılan Smith, kaza hapisanesinde tutuklu bulunan iki Rumu, savaş sırasında İngiliz ordusunda hizmet ettikleri gerekçesiyle serbest bıraktırmak istemişse de, söz konusu kişilerin şekavet, hayvan hırsızlığı ve güvenlik kuvvetlerine silah çekmek suçundan alıkonulduğu yetkililer tarafından kendisine izah edilerek bu düşünceden vazgeçmeye ikna edilmişti.²⁹⁸ Sancak dahilinde Rumlarca işlenen suçlar hakkında kovuşturma yapılmasına İzmir'deki İtilaf temsilcilerinin engel olması, yakalananların da yukarıda yazıldığı üzere İngilizlerin nezaretiyle serbest bırakılması veya suçluların adalara kaçırılması²⁹⁹ gibi arkaalamalar hükümeti uyandırmış, Harbiye Nezareti, Dahiliye ve Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 23 Mart 1919 tarih ve 1592 sayılı bir yazıda, *"Cinayetleri yapanlar hakkında takibat yapılmasına İtilaf temsilcileri mani oldukça asayişin korunması"*nın imkansız olduğunu bildirmek zorunda kalmıştı.³⁰⁰

Osmanlı güvenlik güçlerinin içinde bulundukları idari, sosyal ve ekonomik koşulların zorluklarına rağmen, bölgenin güvenliğini sağlayamaya yönelik çalışmaları sonucunda, sancak İtilaf Devletleri'nin müdahalesine gerek gösterecek intizamsızlık çizgisine hiçbir zaman gelmemişse de, Rumların, Türk halkının ve güvenlik güçlerinin kendilerine saldırdığı yolunda, Türk kaynaklarının doğrulamadığı iddiaları devam edip gitmişti. Örneğin, Foça civarında Aziz İlia Pavlo Çeşmesi ve Arapdere mevkilerindeki tarlalarında çalışan Rumların etrafı Foça Emniyet Memuru Refik ile birçok jandarma ve çobanlar tarafından sarılarak, Stefanos Dislari, 25 yaşında bir genç, Vasili Çorba, Stratos Sarnikoli, İhtiyar Stavro Mobili, kilise baş şarkıcısı ve Yanni'nin

²⁹⁷ Mihailidis, s. 47-49.

²⁹⁸ Müsavat, 2 Mart 1335.

²⁹⁹ Şefik, c. 1, s. 14'de, suçluların adalara kaçırılması olayı, özellikle Şubat ayı ortalarında Söke'nin Yoran Nahiyesi'nde firari Rumlarca çıkarılan ayaklanmada açıkça görülmüştü.

³⁰⁰ TİH, c. 1, s. 135.

oğlu öldürülmüş, on kişi de ağır yaralanmıştı. Olayın İzmir’de duyulmasından sonra, 14 Mart sabahı gazeteci Mihail Rodas, Pandelis Kapsis, Nestor Boskaris ve Paris’te çıkan Figaro Gazetesi muhabiri G. Bürüten’le birlikte olay yerine giden Mihailidis, öldürülenlerin taşınmasına tanık olmuştu.³⁰¹ Efes Metropoliti Yovakim de, Heyet-i Nasiha Başkanı Abdürrahim Efendi’ye gönderdiği bir yazıda; *“Metropolitliğin hudutları dahilinde meydana gelen olaylar artık tahammül edilemeyecek bir hal aldı. Cinayetler her yerde ve her anda insafsızca işlenmektedir. Bunlara sebebiyet veren şahısların hiçbiri asla cezalanmamaktadır. Hakiki suçlular katiiyen ceza görmemekle beraber, hükümet memurları olan bunlar daha iyi mevkilere naklediliyorlar... eğer hükümetin iyi niyetleri varsa namuslu ve hakkaniyetli bir idare kurmalarını talep ediyorum. Jandarma ve emniyet teşkilatlarında kökünden bir değiştirme yapılamazsa Hristiyan halk itimatsızlık içinde bocalar durur. Bütün bu organlar mümkün mertebe Hristiyanların aleyhinde çalışır. Fakat jandarma ve emniyet organları ıslah edilip süratle ahenkleştirilirse o zaman Hristiyan halk bu hükümete itimat edebilecektir. Çünkü Türk Hükümeti’nin programında Yunanlılığı imha etmek istediğini tamamen anlamış bulunmaktayız. Çıplaklığı ile hakikat budur ve yegane hakikat budur”*, demektedir.³⁰² Bu çok önemli bir suçlamaydı. Mütareke döneminde kurulan Osmanlı Hükümetlerinin programlarında Yunanlılığı imha etmeye yönelik gizli ya da açık hiçbir saptama olmadığı gibi,³⁰³ vilayetin valisini değiştirebilecek derecede güçlü olan Yunan propaganda makinasının, metropolitin ceza almadığını söylediği daha küçük rütbedeki hükümet memurlarını kolaylıkla etkisiz hale getireceği ortadaydı.³⁰⁴

³⁰¹ Mihailidis, s. 32, Yazarın olayın tanıkları arasında zikrettiği Rodas’ın anılarında bu olaydan söz etmeyişi dikkat çekmektedir.

³⁰² Mihailidis, s. 91-92.

³⁰³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. “Merkezi Yönetiminin İzmir Siyaseti” bölümüne.

³⁰⁴ Mihailidis, s. 80-81’de, Vilayet dahilinde olup bitenleri İzmir’e aktarmak amacıyla Manisa’yı merkez seçen yazar, İngilizlerin Manisa’ya gönderdiği yedek Yüzbaşı Arthur Whittall’le iyi ilişkiler kurarak onu Türkler aleyhine kullanmaya başlar. Yazarın

V. Paris Barış Konferansı Ve Yunan İstekleri

Avusturya-Macaristan veliahtı Arşedük François Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 günü bir Sırp tarafından Saraybosna'da öldürülmesi üzerine, Avusturya'nın Sırbistan'a ilan ettiği savaşın kısa sürede dünya savaşıma dönüşmesi, savaştan önce yapılan konferanslarda uluslararası bir savaşı önlemek amacıyla konulmuş kuralların³⁰⁵ yetersizliğini açıkça göstermişti. 1917 yılına gelindiğinde savaşa katılan devletlerden hiçbirinin, henüz topyekün bir zafer ve yenilgi kazanmadığı ortadaydı. Üç yıldır devam eden savaşın giderek zorlaştırdığı yaşam koşulları, taraflarda yorgunluk ve savaşa karşı bıkkınlık yaratırken, barışa duyulan özlem kuvvetlenmişti. İşte bu ortam içinde, ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'de açıkladığı ve barışın temeli olacağını bildirdiği 14 İlkesi,Almanya'nın öncülüğünü yaptığı İttifak devletleri bloğuna dahil ülkelerin silahlarını bırakarak, İtilaf Devletleri ile mütareke imzalamalarında önemli bir rol oynamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliğinin sağlanmasını da öngören (12. İlke) bu ilkeler, dünya kamuoyuna halkların bağımsızlığı ve adalet programı olarak tanıtılmışlarsa da gerçekte, dünya pazarlarının artık tartışmasız hakim konumundaki Amerikan emperyalizminin³⁰⁶ gücünü

Mavi udis'e gönderdiği 1 Nisan 1919 tarihli yazı, Yunan propagandasının hükümet memurlarının durumunu nasıl etkilediğine açık örnektir. *"Alaşehir'e yaptığım ziyarette kaymakamın bu cıvardaki Yunanlılar için tehlikeli bir unsur olduğunu haber aldım. Manisa'ya geldiğim zaman kaymakamın icraatını Whittall'a naklettim. O da durumu derhal İzmir'e bildirerek vazifeden çektilmesini istedi ve 14 Mart günü Alaşehir'e yeni bir kaymakam geldi..."*

³⁰⁵ Bu konferanslar hakkında bkz. Berber (1989), s. 109-10.

³⁰⁶ Psiruki, s. 38-40'da, savaş yıllarında Amerikan sanayi üretimi büyük artış göstermişti. Amerika, dünya ölçeğinde, 1913 yılında kömür üretiminde %42.6'lık bir paya sahipken, 1920'de bu oran %50'ye, aynı dönemde demir üretiminde %30.8'den %59.7'ye, çelikte %41'den %59.8'e çıkmıştı. 1920'de dünya petrol üretiminin %66'sı, bakırın ise %60'ı ABD'nin elindeydi. 1918'de ABD, 3.118.000 dolarlık dış ticaret hacmiyle, dünya ticaretinde üçüncü sırada yer almaktaydı. 1914'de, 1.066.000 ton olan ABD deniz ticaret filosu 1919'da, 11 kez büyümüş olarak 11.077.000 tona ulaşmıştı. Savaş içinde ABD'den toplam 11.6 milyar dolar dış borç alan İngiltere, Fransa ve İtalya savaştan sonra her gün ABD'ye 1 milyon dolar faiz ve ana para ödüyordu.

daha da pekiştirmeyi hedefliyordu. Amerikan tekelci sermayesi, ilk iki ilkeyle (açık diplomasi ve denizlerin serbestisi) İngiltere'nin uluslararası ticaretteki güçlü yerini sarsmayı, 3. İlke (bütün ekonomik engellerin kaldırılması) ile de, sömürgelerdeki Amerikan nüfuzunun daha kolay yaygınlaştırılmasını düşünmekteydi. Psirukis'in dediği gibi, "*Basit ancak zengin üslubuyla 14 İlke, Başkan Wilson'un idealizminin değil, dünya devleti olma yolundaki Amerikan savaşçı ruhunun deliliydi*".³⁰⁷ Wilson'un İlkeleri'ni Bolşevizmin Rusya'daki zaferinden kısa bir süre sonra açıklaması raslantı değildi. Ondört İlke, emperyalizmin savaş içinde yaptığı gizli antlaşmaları açıklayan ve ortaya attığı "*ne ilhak ne tazminat*" ilkesiyle anti-emperyalist her gelişmeyi destekleyeceği anlaşılan Bolşevizme duyulan tepkinin ifadesiydi. Savaşı kaybeden ülkeler, bu tepkinin ne kadar iyi kamufle edildiğini açılma hazırlıkları tamamlanmak üzere olan Paris Barış Konferansı'nda çok iyi anlayacaklardı.³⁰⁸

26 Haziran 1917'de, geç de olsa İtilaf Devletleri safına katılan Yunanistan'ın propaganda amacıyla³⁰⁹ bir süredir Londra ve Paris arasında mekik dokuyan Başbakanı Venizelos, 30 Aralık 1918'de konferans sekreteryasına sunduğu³¹⁰ bir muhtırayla, Yunan isteklerini resmen açıklamıştı. 18 Ocak 1919 günü çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı'nın,³¹¹ 3 ve 4 Şubat günkü oturumlarında söz alan Venizelos'un, sadece Batı Anadolu'da müttefiklerinden Yunanistan'a

³⁰⁷ Psiruki, s. 53.

³⁰⁸ Barışı korumak için kurulması öngörülen Milletler Cemiyeti örgütü (14. İlke) bu kamufleji göstermek için güzel bir örnektir. Kitsikis (ty), s. 283-4'de, konferansın 28 Nisan 1919'daki oturumunda kuruluşu kabul edilen örgüt için kendisinden yardım istenen kişilerden biri de, dünya silah sanayiinin krallarından Sir Basil Zaharoff'du.

³⁰⁹ Yunan Propagandasının ayrıntıları konusunda bkz. Kitsikis (ty).

³¹⁰ Kurat, s. 54; TİH, c. 2/1, s. 7.

³¹¹ Armaoğlu, s. 460'da, Alman İmparatorluğunun kuruluşunun yıldönümü günü açılan konferansa müttefik, daha az müttefik ve ortak adı altında 32 devletin temsilcileri katılıyordu. Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya Devletlerinin başkan, başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan Onlar Konseyi, konferansın kararlarına hakim olan tek kuruldu.

katılmasını istediği bölge, bağımsız Kale-yi Sultaniye (Çanakale) ve tamamen Türklerin yaşadığı Denizli Sancağı hariç, Aydın Vilayeti'nin (İzmir, Manisa, Aydın Sancakları) tümü ile, bağımsız Karesi (Balıkesir) ve Menteşe (Muğla) sancaklarını içine alıyordu.³¹² (Tablo 5) Savaşın başlamasından sonra Rumların adalara ve dahile göçettirilmesi³¹³ söz konusu bölgenin nüfusu içinde Türklerin oranını yükseltmişti. (Tablo 6)

Venizelos'un konferansta söz aldığı 1919 Şubatı başlarında, adalara göç ettirilen bölge Rumlarından pek çoğunun, henüz Anadolu'ya dönmediği düşünülecek olursa, yukarıdaki tabloda görülen Rum nüfusta önemli bir değişiklik olmadığı anlaşılabacaktır.

Oysa Venizelos, düzmece istatistiklere dayanarak³¹⁴ bölgede 1.017.398 Türk, 818.221 Rumun yaşadığını öne sürmekteydi³¹⁵ Türk nüfusu 1/3 oranında daha az gösterip, Rumlar için verilen rakamları iki katından çok şişirmesine rağmen, Yunanistan adına istediği bölgede az farkla da olsa, Türklerin çoğunlukta olduğunu kabul etmek durumunda kalan Venizelos, bu olumsuzluğu gidermek için, ekonomik ve coğrafi

³¹² IEE, s. 111; Yunan Ordusu İzmir'de, s. 25; TİH, c. 2/1, s. 9; Kitsikis (ty), s. 32'de belirttiği üzere Venizelos, Aydın ve Bursa Vilayeti ile, bağımsız Çanakale ve İzmit Sancağını "*Batu Anadolu*" olarak tanımlıyor, kendi ifadesine göre 1.013.195, gerçekte ise Karpat, s. 174, 76 ve 84'de yazılı olduğu üzere, 1914 resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre; 539.682 Rumun bulunduğu bu bölgenin tamamını istememekle, lütüfkar davrandığı izlenimini vermek istiyordu. Venizelos, kendisini konferansta hararetle destekleyeceğine inandığı İngilizleri gücendirmek istemediğinden, ne İstanbul ne de Kıbrıs konusunda resmi bir istekte bulunmuş, çabalarını kopartabileceği topraklar üzerinde yoğunlaştırmıştı.

³¹³ Elianu, s. 16, 19'da, Yunan resmi kayıtlarına göre bunların toplam sayısı 246.507 idi.

³¹⁴ Bunlardan en önemlileri; Venizelos'un İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nden aldığını söyleyip, konferansta sürekli kullandığı "*1912 Rum Patrikhanesi İstatistikleri*" ile, bu istatistikleri desteklemek için yine Yunan propagandistlerinin uydurduğu ve hiçbir sayım sonucuna dayanmayan "*1910 Resmi Osmanlı İstatistikleri*" idi. Bu iki istatistiğin ne amaçla hazırlandığı ve düzmece olduğu konusunda bkz. McCarthy (1980), s. 66-76. Aynı yazar, üç yıl sonra yayınlamış olduğu eserde de, s. 89-99'da, bu istatistiklerin düzmece olduğu konusundaki görüşünde ısrar etmektedir.

³¹⁵ Kurat, s. 56; Kitsikis (ty), s. 33.

Tablo 5. Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'a Katılmasını İstediği Batı Anadolu'da, Osmanlı Devleti'nin 1914 Yılında Yaptırdığı Resmi Sayıma Göre Nüfusu (Bölge Rumlarınin Göçettirilmesinden Sonra)

Bölge	Türk	Rum
- Aydın Vilayeti (Denizli Sancağı hariç)	994.668	295.411
- Karesi Sancağı	359.804	97.497
- Menteşe Sancağı	188.916	19.923
TOPLAM	1.543.388	412.832

Kaynak: Karpaz, s. 174, 184.

Tablo 6. İttihat ve Terakki'nin 1917 Yılında Yaptırdığı Sayıma Göre Batı Anadolu Nüfusu (Venizelos'un İstediği Bölge)

Bölge	Türk	Rum
- Aydın Vilayeti (a)	1.043.937	230.711
- Karesi Sancağı (b)	368.404	85.547
- Menteşe Sancağı (c)	134.767	10.192
TOPLAM	1.547.108	326.450

Kaynak:

(a) : 1333 Senesi Tevellüdat ve Vefiyat İstatistiği, Aydın İstatistik Müdüriyeti, İstatistikte Aydın Vilayeti nüfusu olarak sunulan rakamlar (1.291.962 Türk ve 233.914 Rum) Denizli Sancağını da kapsamaktadır. Venizelos'un istemediği bu sancagın Türk ve Rum sakinlerinin sayısını genel toplamdan çıkarak verdik.

(b)+(c): Bayar, c. 5, s. 1632.

nedenlerden ötürü Anadolu'nun devamı sayılması gereken Oniki Adalar ile (İtalyan işgali altındaydı) İmroz, Bozcaada (Osmanlı Devleti'nin elindeydi), Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya, Rodos ve Meis Adaları nüfusunun istediği bölge için verdiği sayılara ilave edilmesini istemişti.³¹⁶ Bu yapıldığı takdirde bölgedeki Rum sayısı 1.188.359'a yükselirken, Türkler 1.042.052'de kalıyordu.³¹⁷

Müttefiklerinin dikkatini Batı Anadolu'da Rumların en yoğun yaşadıkları İzmir Sancağı üzerinde toplamak isteyen Venizelos, merkez kaza İzmir'de 243.879 Rum, 96.250 Türk, 51.872 yabancı, 16.450 Yahudi, 7.628 Ermeni ve 415 Bulgar olmak üzere, toplam 416.494 kişinin yaşadığını öne sürmüştü.³¹⁸ Venizelos'un, konferanstan önce veya konferans esnasında, Yunan isteklerini haklı bir zemine oturtmak için, bizzat kendisinin kontrolü altında, Londra, Paris ve Amerika'da piyasaya sürülen propaganda yayınlarında³¹⁹ yer alan *"1912 Rum Patrikhanesi*

³¹⁶ Venizelos, Balkan Savaşları'ndan sonra Ege Adaları'nın Yunanistan'a verilmesine Osmanlı Devleti'nin, bu adaların Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürerek karşı çıkmasından hareketle böyle bir istekte bulunuyordu ki Smith, s. 85'de de belirtildiği üzere, *"Venizelos bu nedenden çıkması gereken garıp sonucu kestirememiştir. Yunanistan'ın Batı Anadoluyla ilgili isteğinin geri çevrilmesi halinde, Türkler Venizelos'un sözlerine dayanarak kıyıya yakın adaların geri verilmesini isteyebilirlerdi."*

³¹⁷ Kitsikis (ty), s. 33, Venizelos bu adaların tümünde 1912 yılında 370.138 Rum'a karşılık, 24.632 Türk yaşadığını öne sürmüştü.

³¹⁸ Kitsikis (ty), s. 34.

³¹⁹ Kitap, broşür, harita ve istatistik olarak piyasaya çıkan ve Kitsikis (ty), s.141-54'de, bazılarının söz edilen bu yayınların tam listesini vermeyi gereksiz bulduk. Yunanlıların yayın yoluyla yaptıkları propaganda çalışmalarına karşılık, Osmanlı Devleti'nin yaptıkları sönük kalmıştır. İkdam, 3 Kanun-ı Sani 1335'te, barış konferansına sunulmak üzere Dahiliye Nezareti'nce hazırlanmakta olduğunu, nüfus genel müdürünün bizzat söylediği istatistik bitirilerek, Islahat, 20 Kanun-ı Sani 1335'te *"Dahiliye Nezareti'nin İstatistiği"* başlığı altında kamuoyuna duyurulmuştu. TİH, c. 2/1, s. 10'da, barış konferansına sunulduğu yazılan bu istatistik gerçekte, Göztepe, s. 103, 106'da belirtildiği üzere, Tevfik Paşa hükümetince bir muhtıra biçiminde İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine sunulmuştu. İkdam, 3 Mart 1335'te, tam metin olarak yayımlanan muhtıra'ya göre; Arabistan ve Suriye dışındaki Osmanlı ülkesinde 10.050.555 Türk, 1.729.738 Rum, 1.161.169 Ermeni, 107.326

İstatistikleri”nden alınan bu rakamlar, gerçekte Vital Cuinet’in 1890-94 arasında Paris’te “*La Turquie d’Asie*” başlığı altında dört cilt olarak yayımladığı kitabından, Rumlar dışındaki etnik unsurlar için aynen alınmış, ancak aynı kaynaktan 57 bin olarak gösterilen Rum nüfus, dört misliden fazla şişirilerek konferansa sunulmuştu.³²⁰

Venizelos, varlığından haberdar olduğu konusunda kuşku duymadığımız 1914 Osmanlı nüfus sayımı sonuçlarını kasıtlı olarak görmezlikten gelerek, verdiği istatistiklerin 1914’den öncesine ait olduğunu, 1914-1918 yılları arasında 450 bin Rumun Türk Hükümeti tarafından kovulup Yunanistan’a sığındığını, yüzbinlercesinin ise kıyı bölgelerinden İç Anadolu’ya sürüldüğünü söylemişti.³²¹

Yunan Başbakanı, “*Türk Küçük Asyası*” diye tanımladığı ve Türklere bırakılmasını istediği Orta Anadolu’dan ayrı olduğunu³²² iddia ettiği Batı Anadolu’nun, “*3000 yıldır Yunanlılar yerleştiği için*”, tarihi ve konferansa sunmuş olduğu yukarıda değindiğimiz demografik verilerden (!) ötürü, Wilson İlkeleri’nin 12. maddesinde yer alan self-determinasyon hakkına dayanarak Osmanlı yönetiminden çıkarılmasını

Yahudi yaşamakta olup. nüfusun %82’sini Türkler oluşturmakta idi. Bu rakamlar 1914 resmi nüfus sayımının sonuçlarıydı. Osmanlı Devleti Rum ve Ermeni tehcirinden önceki nüfusu gösterdiği için, konferans üzerinde iyi bir etki yapacağına inandığı bu istatistiği, Memalik-i Osmaniye’nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiki adı altında aynı yıl (1919), İstanbul’da yayınlamaktan Akşin (1976), s. 239’da Damat Ferit Paşa’nın sadrazamlığında resmi görüşlerini duyurmak için Fransızca “*Entente*” adlı bir gazete kurmaktan öte hiçbir şey yapamamıştı. Propaganda alanındaki bu boşluk, MHOC’nin yayınladığı Smyrne Turque ve eğitim amacıyla İsviçre’de bulunan Türk öğrencilerin büyük bir özveriyle Lozan ve Cenevre’de çıkardıkları yayınlarla doldurulamadı.

³²⁰ McCarthy (1980), s. 70, 76’daki tablo 4, Merkez kaza İzmir’in gerçek nüfusu konusunda bkz. “Nüfus ve Nüfus Hareketleri” bölümüne.

³²¹ Kitsikis (ty), s. 34-35.

³²² Kitsikis (ty), s. 34, 142’den, Venizelos, bu düşüncesini desteklemek amacı ile Bonn Üniversitesi profesörlerinden Alman coğrafyacı Alfred Philippson’un 1915 yılında yayınladığı *Reisen und Forschungen im Westlichen Kleinasien* isimli kitabını kullanıyordu. Smith, s. 85’de Venizelos’a göre “*Ege Havzası, iklim ve yapı olarak, Ege Bölgesinin bir parçasıydı. Zeytinlikleri ve bağları, Akdeniz’in ılık iklimi ve bitkileriyle Anadolu’nun sert iklimli steplerinden çok ayrıydı.*”.

ve Yunanistan'a katılmasını istiyordu. Ona göre bu bölge içinde kalacak Türklerle, Orta Anadolu'da kurulacak Türk Devleti içinde kalacak Rumlar mübadele edilmeliydi. Her iki hükümet kendi topraklarında yaşayan ve karşı tarafa geçmek isteyen Türk ve Rumların taşınmaz mallarını satın alacaktı ki, birkaç yıl içinde her iki tarafta da nüfus türdeş bir yapıya kavuşacaktı.³²³ Bu yapıldığı takdirde, Batı Anadolu'daki verimli toprakların Rumlara Orta Anadolu'daki kıraç arazinin ise Türklere kalacağı ortadaydı.

Onlar Konseyi'nin 4 Şubat günü yaptığı toplantıda, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un önerisiyle Yunan istekleri, "*karar verilmek üzere*" bir uzmanlar komisyonuna havale edilmişti. Çalışma raporunu 7 Mart'ta konseye sunan komisyon, Yunanistan'ın Trakya'daki isteklerini haklı bulurken, Anadolu ve Oniki Adalar konusundaki isteklerini, doğru bulmamıştı. Komisyonun Amerikalı üyelerinden coğrafya profesörü Westermann, 1908 tarihli askere celp kağıtlarına dayandırdığı bir çalışmasında, Venizelos'un Rumların sayısını 100.600 dolayında arttırdığını, Yunanistan'ın Batı Anadolu'da talep ettiği bölgenin nüfusunun %32'sini Rumların, %63'ünü ise Türklerin oluşturduğunu kanıtlamıştı. Enosis'e karşı olan Westermann'a göre bölgede hem Türk, hem de Rumları koruyan yeni bir devlet kurulmalıydı.³²⁴

Komisyonun diğer Amerikalı üyeleri gibi Westermann'ın da farkında olmadığı nokta, konferansın haklıyı veya haksızı belirleyecek adil bir platform olmayıp, tekelci sermayenin Ortadoğu pazarını yeniden bölüştüğü "*kurtlar sofrası*" olduğu gerçeğiydi. Amerikan emperyalizmi için önemli olan ilk nokta, Ortadoğu petrollerinin sömürsünden alınan payın devamının sağlanmasıydı. Rockefeller tröstüne bağlı Standart Oil Co., Standart Oil-New Jersey, Socony Vacum Oil Co., Indiana, Standart Oil of Colifornia, Atlantic Refining Co., Ohio Oil Co. şirketleri sadece bölgede değil, tüm dünyada Amerikan tekelci sermayesinin en güçlü temsilcileriydi. Bu şirketler 1911'de 276.365.954 dolar olan kârlarını, 1919'da beşe katlayarak 1.016.356.911 dolara yükseltmişlerdi,

³²³ Yunan Ordusu İzmir de, s. 26; Kitsikis (ty), s. 35.

³²⁴ Kurat, s. 58-9.

daha 1912 yılında Morgan tröstünün sermayesiyle birlikte bu miktar, tüm Amerikan ekonomik varlığının 1/3'üne eşitti (Toplam sermayeleri 40 milyar \$). 1915'de Fransa'nın petrol ihtiyacının %74'ünü karşılayan Standart Oil Co., aynı ülkede diğer sektörlerde de önemli yatırımlar yapmıştı. Banque de Paris (bu bankanın kontrolünde olan Cartel des Dix'de Standart Oil, Francoamericaine, Petroleenne, Compagnie Commerciale de Produits Petroliferes ve Generale des Petroles şirketlerinin önemli yerleri vardı) ve Fransız savaş sanayisinin büyük bir kısmını kontrol eden Schneider-Creusot tröstü, bunlardan belli başlılarıydı. Standart Oil Co.'nin en önemli rakibi hiç kuşkusuz Rothschild'in (bu kişi aynı zamanda Yunan Milli Bankası'nın sermayeder ve kurucularındandı) kontrolünde bulunan ve İngiliz emperyalizminin en büyük temsilcilerinden biri olan Royal Dutch Shell şirketler grubuydu. Standart Oil gibi Shell de, Fransa'da L'union Parisienne, Banque National de Credit ve Banque de la Seine ile, Novale de L'ouest, Societe Generale des Houillies de Petrole, Societe Maritime de Petroles ve Societe Pour L'exploitation de Petroles gibi Fransız petrol şirketlerini kontrol ederken, Vickers savaş sanayi ile yakın ilişkiler içindeydi. Shell, Amerikan kıtasının petrol ihtiyacının 1/8'ini karşılıyordu.³²⁵

Yukarıda sözü edilen tröst, kartel ve şirketlerin ortak veya temsilcileri konferansa katılan büyük devletlerin başkan ve başbakanları olarak masada oturmaktaydılar. İngiltere Dışişleri Bakan Vekili olarak İngiliz heyetine katılan Lord Curzon, Shell'in kurduğu "*Turkish Petroleum*"'un (şimdiki Irak Petrolleri) en önemli hissedarıydı. Fransa Başbakanı Clemenceau ise Societe Generale des Houillies ile yakın ilişki içindeydi (halefi olacak Poincare ise, Cartel des Dix ile aynı tür ilişkiler içinde olacaktır). Başkan Wilson'u yönlendiren danışmanları, John Foster Dulles, Thomas William Lemont ve Ven D. Yoone, Morgan ve Rockefeller tröstlerinin beyin takımını oluşturmuyorlardı.³²⁶

İzmir ve artbölgesini Yunanistan'ın denetimine vererek İtalya'yı

³²⁵ Psiruki, s. 50-51, 72.

³²⁶ Psiruki, s. 49-50, 62.

karşılarına alan İngiltere, Fransa ve ABD'nin emperyalist liderlerinin kendilerine özgü mantıklı gerekçeleri vardı. Uzun bir süredir Akdeniz ve Ortadoğu'yu sömürmekte olan İngiltere ve Fransa aynı coğrafya içinde yer alan Almanya, Avusturya ve İtalya'nın pazardan aldıkların payın giderek artmasından rahatsız olmuşlardı. Almanya gibi deniz aşırı sömürgeler peşinde koşmasa da sınırlarını yakın çevresine taşıyan (Bosna-Hersek) Avusturya'nın, Osmanlı ölçeğinde yaptığı ticaretin boyutu, son zamanlarda ortaya çıkan bazı engellere rağmen (boykotaj), İngiltere ve Fransa aleyhine giderek artıyordu. 1878 yılında Avusturya'nın 2.825.000 altın olan Osmanlı Devleti'ne olan ihracatı, 1913 yılına gelindiğinde iki misliden daha fazla artarak 6.146.000 altına ulaşmıştı ki, İngiltere'den sonra ikinci sırada yer almaktaydı (Fransa 3.591.000 altın).³²⁷ Birinci Dünya Savaşı, militarist Alman emperyalizmi ve Avusturya'nın ekonomik büyümesine önemli bir darbe vurmuştu ancak, Almanya gibi deniz aşırı sömürgeler peşinde koşmakta olan İtalya için durum çok farklıydı. Savaşta İngiltere ve Fransa ile aynı blokta yer alan İtalya'ya müttefikleri, savaş sırasında yaptıkları gizli antlaşmalarda İzmir ve çevresinin içinde bulunduğu³²⁸ bir pay vadetmişlerdi. Dinamik ancak İngiltere ve Fransa ile kıyaslanamayacak ölçüde küçük bir ekonomiye sahip İtalya'yı, müttefik olmasına rağmen itici yapan emperyalizminin fırsatçı oluşuydu. Bismark'm "*çakal*" diye tanımladığı İtalya, 1878-1913 döneminde Osmanlı pazarından aldığı payı yedi kat arttırarak, ihracatta 3.630.000 altın ile Fransa'nın önünde

³²⁷ Nebioğlu, s. 46; Novicev, s. 69'da, 1887-1910 arasında Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinden Avrupa ülkelerinin aldıkları pay sterlin olarak hesaplanmış, Avusturya ihracatı 1.35 milyondan 5.36 milyona çıkarmıştı. Oysa aynı dönemde Fransa'nın ihracatı, 1.9 milyondan ancak 2.9 milyona yükselbilmişti.

³²⁸ 19-21 Nisan 1917 arasında yapılan görüşmelerden sonra imzalanan St. Jean de Maurienne Antlaşması ile, Batı ve Güney-Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı İtalya'ya bırakılmışsa da, konferansta İngiltere, antlaşmanın Rusya'nın onayı ile geçerlilik kazanacağına ilişkin maddesinin gerçekleşmediğini öne sürerek antlaşmayı tanımayacaktı.

dördüncü sırada yer almağı başarmıştı.³²⁹ İtalya'nın Trablusgarb'ı ele geçirdikten sonra, Akdeniz'de stratejik önemi yüksek Oniki Ada'ya birdenbire sahip oluşu, İngiltere'nin hiç beklemediği bir gelişmeydi. İngiliz Başbakanı Lloyd George daha 10 Kasım 1912'de, İtalya'nın Oniki Adayı ele geçirmesini “*yüz karası*” olarak niteledikten sonra, “*İtalya savaşın sonu gelmeden (Balkan) çıkıp gitmezse, Yunanistan bütün adaların kendisine verilmesini barış koşulu olarak ileri sürmelidir*” diyordu.³³⁰ Gerçekte Oniki Ada İngiltere'nin öteden beri çekindiği İtalyan donanması için³³¹ önemli bir konaklama ve ikmal üssüydü. Akdeniz'de birçok köprübaşı tutmuş güçlü bir İtalyan donanmasının, Amerikan emperyalizminin de hoşuna gitmeyeceği ortada idi. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Amerika'nın Osmanlı Devleti'yle yaptığı ticaretin hacmi artmıştı. 1894 yılında Osmanlı Devleti'ne 90.000 dolar olan Amerikan ihracatı, 1912 yılına kadar elli kat artarak 5.393.000 doları bulmuştu. Bu hızlı büyüme, 1911'de Amerika'nın Osmanlı Devleti'yle yaptığı ticareti düzenleyen American Chamber of Commerce'ün kurulmasıyla sonuçlandı³³² (daha sonra, The American Chamber of Commerce of the Levant olarak adlandırılacaktır). Amerika sadece Osmanlı Devleti'yle değil, dünyanın her tarafında, açık denizlerde engellenmeden ticaret yapmak arzusundaydı. Bu konudaki hassasiyetini, Alman denizaltılarının Amerikan ticaret gemilerini torpillemesi üzerine, 1917 Nisanı'nda İtilaf Devletleri yanında savaşa girerek göstermişti. Bu konu başkan Wilson'un barış için kaçınılmaz gördüğü Ondört İlkesi içinde de yerini almıştı (İkinci İlke). Yunanistan'la kıyaslanamayacak kadar güçlü bir deniz devleti olan İtalya'nın, Batı

³²⁹ Nebioğlu, s. 46; Novıçev, s. 69-70'de, 1887-1910 arasında yaklaşık 2.500.000 sterlinle bu oranın 8 kat arttığını belirtmektedir.

³³⁰ Smith, s. 21-22.

³³¹ Smith, s. 23'de, 18 Kasım 1912'de İngiltere Deniz Bakanı Churchill, İngiltere ve Fransa'nın düşmanı olarak tanımladığı Avusturya'nın deniz gücünün tamamının, İtalya'nın ise bir bölümünün Adriyatik Denizi kapatılarak etkisiz hale getirilebileceğini söylüyordu.

³³² Psiuki, s. 42.

Anadolu'da kendisine yeni üsler edinecek donanmasının, bölgede gelişmekte olan Amerikan ticaretini engelleyebileceği ve bölgeye çok yakın olduğu için Çanakkale Boğazı'nı rahatlıkla ticarete kapayabileceği endişesi (Onikinci İlke'de bu husus açıkça belirtilmişti), Başkan Wilson'u İngiltere ve Fransa ile birlikte Yunanistan'ın yanına itmisti.

1915'de savaşa giren İtalya, Birinci Dünya Savaşı'nda 600 bin kayıp vermesine karşın, 1.600.000 nüfusa sahip 9.000 mil karelik bir arazi elde edebilmişti.³³³ Oysa, 1917'de İtilaf Devletleri safına katılan Yunanistan, savaşta sadece 5.000 civarında kayıp verirken,³³⁴ konferansın kendisine İtalya'nın yaklaşık iki misli toprak vermesi dikkat çekiciydi.³³⁵ Yunanistan, savaş biter bitmez ekonomilerini sarsan askeri giderlerini kısmak³³⁶ ve kamuoylarının baskısını hafifletmek için ordularının büyük bir kısmını terhis etmiş olan İngiltere ve Fransa'nın, Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarlarının korunması açısından ideal bir ülke görünümündeydi. İtalya'nın tersine mali kontrolünü tamamen elinde tuttuğu ve verdiği destekle yerli burjuvazisi iktidarda kalabilen Yunanistan'ın, hiçbir zaman kendisinden bağımsız bir politika izleyemeyeceği tekkelci sermayeye iyi biliniyordu. Ekonomik gücünü aşan askeri harcamalarını karşılamak amacıyla vergilendirme ve banknot basımı yanında, dış borçlanmaya da gitmek zorunda kalan Yunanistan'ın, çoğu İngiltere ve Fransa'dan olmak üzere sadece savaş içinde aldığı borç 1.115.000.000 drahmiyi bulmuş, fiyatlar ise aynı dönemde dört

³³³ Akşin (1986), s. 174.

³³⁴ IEE, s. 70-74 ve 112'den derlenen bilgilere göre: Yunan ordusu 338'i Skra (Makedonya'da) Savaşı'nda, 834'ü, 1918 Eylül'ündeki genel taarruz sırasında Makedonya cephesinde 1.172, Ukrayna'da 398 olmak üzere, toplam 1570 kayıp vermişti. Kondili, s. 141, 153'de de, aşağı yukarı aynı rakamlar verilmektedir. Ahenk, 27 Mayıs 1337'de, Sir William Davidson, İngiltere'de Avam Kamarası'nda bir soruyu yanıtlarken, Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşındaki kayıplarını 5.000 ölü, 21.000 yaralı olarak vermiştir.

³³⁵ Bkz. "İzmir Yunan Yüksek Komiserliği" bölümüne.

³³⁶ Psiruki, s. 38'de, savaş sırasında İngiltere 4.7, Fransa ise 3.8 milyar dolar ABD'ye borçlanmışlardı.

kez artmıştı.³³⁷ İngiltere ve Fransa bölgeye gitmede son derece istekli olan Yunanistan'ın savaşta hemen hiç yıpranmayan ve kendilerinin artık sahip olmadığı yaptırım gücünü yani ordu ve donanmasını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı düşünüyordu. Ancak bu, tekelci sermayenin de çok iyi bildiği gibi, yerli burjuvazinin Yunanistan'daki iktidarının devamıyla mümkün olabilirdi. 1919 Nisanı'nda, konferanstaki İngiliz heyetinden Harold Nicolson ve Arnold Toynbee'nin hazırladıkları bir raporda, "*Yunanlılar İzmir'i alamazlarsa Venizelos iktidarda kalamayacaktır*" denilmekteydi.³³⁸ Böyle bir durumda, İngiltere ve Fransa'nın son yıllarda Yunan Kralı'na karşı hasmane tavırları düşünüldüğünde, Yunanistan'da iktidara gelecek kralcı bir hükümetin hareket tarzının tekelci sermaye için birçok soru işaretini barındıracağı şüphesizdi.

İşte bu atmosfer içindeyken Wilson, Lloyd George ve Clemenceau'nun, Adriyatik'teki Fiume Limanı'nı İtalya yerine yeni kurulan Yugoslavya'ya verilmesini desteklemeleri üzerine, İtalyan temsilcilerin 24 Nisan'da konferansı terketmesi ve sonraki günlerde Güney Anadolu kıyılarında İtalyan donanmasının yoğun faaliyeti, tekelci sermayenin temsilcilerinin aradıkları fırsatı ayaklarına getirmişti. İtalyan heyetinin konferansa geri dönmesini beklemeden, 6 Mayıs tarihli oturumda Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması kararı verildi.³³⁹

Türlere, uygulanmasından sadece 12 saat önce haber verilecek bu kararın alınmasında, tekelci sermayenin hissedarlarından Avrupa'da yerleşmiş Yunanlıların önemli katkısı olmuştur. Bunların en tanınanı hiç kuşkusuz, dünyanın en büyük silah üreticilerinden biri olan İngiliz Vickers şirketinin başkanı ve büyük ortağı, Fransız Banque de La Seine (1918 Ocak'ta satın almıştı), Fransız Radyo Ajansı ve Excelsior

³³⁷ IEE, s. 84. Aynı dönemde Psiruki, s. 38'de, ABD'den 1.8 milyar dolar borç alan İtalya'da da hayat pahalılığı artmıştı ama, Yunanistan'a göre İtalyan ekonomisi çok daha iyi durumdaydı.

³³⁸ Smith, s. 88.

³³⁹ Akşin (1986), s. 177.

Gazetesi'nin sahibi olan Sir Basil Zaharoff'du.³⁴⁰ Aslen Muğla'lı bir Rum olan Zaharoff, savaş yıllarında İngiltere ve Fransa hükümetlerine küçümsenemeyecek ölçüde mali yardımlarda bulunmuş ve her iki hükümetçe de ödüllendirilmişti. Zaharoff'un başta Lloyd George ve Clemenceau olmak üzere, birçok devlet adamıyla yakın dostluğu olduğu bilinmekteydi. Örneğin, konferans sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı olan Balfour, Vickers'a ve dolayısıyla Zaharoff'a bağlı Beordmore Gemi İnşaat şirketinde murahhas üye olarak görevliydi.³⁴¹ Zaharoff, özellikle Mayıs (1919) ayının başından itibaren Yunan davası için konferansta yoğun bir kulis faaliyetine girişmiş, konferansın Yunanistan'ın İzmir'e çıkması kararını vereceğini kararın alınmasından bir gün önce Paris'teki Yunan Dışişleri Bakanı Politis'e telefonla şu cümlelerle ifade etmişti; *"Venizelos'a, İzmir'i işgal etmek üzere gemilerini ve birliklerini hazırlamasını söyleyiniz. Yüksek kurulun bu konuda karar almasını sağlamış bulunuyorum. Kurul kararını size resmen yarın bildirecek."*³⁴² Zaharoff'un Paris'te üstlendiği rol, konferansa katılan Yunan heyetinde Theodoris Petrakopulos'un yazdığı şu satırlardan daha net anlaşılacaktır: *"Bir öğle sonu, Zaharoff Mercedes Oteline (Yunan heyetinin Paris'te kaldığı yer) geldi. Pek heyecanlıydı. Derhal görüşmek istediğini, Venizelos'a gözlerinden yaşlar akarak İzmir'in Yunanistan'a bırakılacağı haberini verdi. Venizelos onu kolları arasına alıp yanaklarından öperken, Zaharoff da şunları anlatıyordu: Bugün öğle yemeğinde Clemenceau bendeydi. Bütün taleplerimizi desteklemesini, zira bunların haklı talepler olduğu belirterek, tekrar rica ettim, o da bana vadetti. Ayrılırken yazıhanemin kapısında durdurdum ve elini tutarak, İzmir'in Yunanistan'a verilmesini yalvararak rica ettim. Clemenceau vatanseverliğimi tebrik için elimi sıkı ve isteğimin gerçekleşeceğinden emin olabileceğimi söyledi. Bu sözleri işitince*

³⁴⁰ Zaharoff'un yakın zamanda Türkçeye çevrilen bir biyografisi için bkz. Lewinsohn.

³⁴¹ Kitsikis (ty) s. 278, 80, 83, 302.

³⁴² Kitsikis, (ty) s. 219, n.1'de, 7 Mayıs öğle üzeri yapıldığı yazılan bu telefon konuşması Allamani, s. 123'de de belirtildiği üzere, 5 Mayıs akşamı yapılmıştır.

bayılmış ve bir koltuğa yığılmışım. Ben kendime gelinceye kadar yanımda bekleyen Clemenceau, gözlerimi açınca bana, İzmir'in Yunanistan'a verileceğini bir kere daha söyledi."³⁴³ 1839'da kurulan ve Yunanistan'daki en eski İngiliz Bankası olan Ionian Bank Limited'in (kuruluşundan altı ay sonra merkezini Londra'ya taşıyan bu banka, Yunan Milli Bankası ile birlikte Yunan Devleti adına banknot basmaktaydı) sahibi ve başkanı, Yunanistan'ın Londra Başkonsolosu ve Lloyd George'nin yakın dostu Sir John Stavridi'de konferans sırasında Yunan davası için kişisel nüfuzunu kullanan bir diğer tanınmış Yunanlı idi.³⁴⁴ 6 Mayıs, Yunan burjuvazisinin kazandığı zaferi kutladığı bir gündü. Ancak burjuvazi ulaştığı yüksekliğin, inişinin başlayacağı nokta olacağını tahmin etmiyordu.

VI. Toplumsal Örgütler

19. yüzyılın başlarına doğru İzmir'de, Avrupalılar ve Rumlar tarafından kültürel, ekonomik ve sportif amaçlı sivil toplum örgütlerinin kurulduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Osmanlı Devleti'nde dernek kurma hakkının bulunmadığı³⁴⁶ bu yüzyılda yeraltına itilen örgütlerin

³⁴³ Kitsikis, (ty) s. 292.

³⁴⁴ Kitsikis, (ty) s. 296.

³⁴⁵ Solomonidi (1957), s. 79-94 ve 165-215'den derlenen bilgilerde, bu örgütler ve kuruluş tarihleri şöyle verilmekte idi; Avrupalıların; *'Avrupa Kulübü'* (1785), şehirdeki Fransız Konsolosunun 1826'da kurduğu bir kulüp, *"İzmir Akademisi Kulübü"*, *"Sporting Kulüp"* (Ağustos 1893), *"Deniz Kulübü"* (1911), *"Bornova İngiliz Futbol Kulübü"*, Rumların; *"Yeni Kulüp"* (1886), (Bu kulüple Avrupalıların *"Avrupa Kulübü"* 1902 yılında birleşerek, *"İzmir Kulübü"*nü oluşturmuşlardı). *"Yunan Ticaret Kulübü"* (21 Aralık 1818), (Bu kulübün adı 1842'de *"Yunan Kulübü"*ne dönüşmüştü), *"Avcılar Kulübü"* (Şubat 1891), *"Saber"* (1905). *"Apollon Spor Kulübü"* (1891). *"Orfevs"* (1890), (Bu kulüpten ayrılanlar *"Yimnasio Kulübü"*nü kurmuş, 1898 Ekiminde bu iki kulüp birleşerek *"Panionios"* Spor Kulübünü oluşturmuşlardı). *"Pelops Futbol Kulübü"* (1908), *"Thsevs"* Spor Kulübü (Haziran 1907), *"Ermis"* Spor Kulübü (Nisan 1908), *"Karşıyaka Spor ve Müzik Kulübü"* (1906), Ermenilerin; *"Ermeni Spor Cemiyeti"*, Türklerin; *"Altay Idman Yurdu."*

³⁴⁶ 1876 Anayasası'nın *"Osmanlı Vatandaşlarının Kamu Hakları"* başlığını taşıyan 2. bölümünün 13. maddesi dernek kurma ve toplanma hakkından hiç söz etmemekte, sadece ticari nitelikte şirketlerin kuruluşuna izin vermektedir.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

başında, İzmir’de de kurulup faaliyet gösteren mason locaları geliyordu.³⁴⁷ 20. yüzyıl başlarında liberal görüşlü Aydın Valisi Kamil Paşa’nın gösterdiği hoşgörünün sonucu olarak istibdat rejiminin pek hissedilmediği İzmir şehri,³⁴⁸ Türklerin mevcut iktidara karşı, “bazı” Rumların ise bölgeyi devletten koparmak amacıyla kurdukları derneklerin çalışma alanı olmuştu.³⁴⁹ Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle birlikte, mevcut anayasanın kısıtlayıcı hükmünün varlığına rağmen yerüstüne çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, İzmir Sancağı’nda ne denli güçlü olduğu hemen anlaşılmış,³⁵⁰ aynı yıl içinde yapılan seçimlere İzmir’de “örgütlü tek siyasal kuruluş” olarak katılan Cemiyet, seçimleri rahatlıkla kazanmıştı.³⁵¹ 1909’da kişilere dernek kurma hakkı veren anayasa değişikliğinin yapılmasından sonra, tüm ülkede olduğu gibi, İzmir Sancağı’nda da “Parti”, “Dernek”, “Klüp” adı altında³⁵²

³⁴⁷ Tunaya (1984), s. 383’de, İzmir’deki belli başlı localar şöyle sıralanmaktadır: *Victoria, Grande Loge de Turquie, Orhaniye, Melese, Homer Lodge*.

³⁴⁸ Kaygusuz, s. 20.

³⁴⁹ Kuran (1948), s. 361’de, Bursalı Tahir Bey’in İzmir’de İttihat ve Terakki adına çalıştığı, Kuran (1956), s. 339; Lewis, s. 201 ve Akşin (1987), s. 53’de belirtildiği üzere, İzmir’de “*Teşebbüs-ü Şahsi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin*” de (Bu cemiyet, 1902’de Paris’te kurulan Ahmet Rıza Bey’in “*İttihat ve Terakki Cemiyeti*” dışında, Prens Sabahattin Bey’ce kurulmuş olup, 1908 seçimlerine “*Osmanlı Ahrar Fırkası*” adı altında katılmıştır) bir şubesi vardı. Öte yandan, İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör’de belirtildiği üzere, 1905 yılında İzmir’de “*İttihad-ı Ermeni Heyet-i İhtilaliyesi, İzmir Komitesi*” adı ayrılıkçı bir Ermeni Cemiyeti’nin bulunduğu, adli makamların soruşturmalarından anlaşılmıştı.

³⁵⁰ Meşrutiyetin ilanını izleyen ilk günlerde, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İzmir merkezine gelen kutlama telgraflarından görüleceği üzere cemiyet, sancağın tüm kazalarında örgütlenmiş durumdaydı. Dönemin İzmir basınında tanınan yayımlanan bu telgrafların bazıları için bkz. Gündemir, s. 32-41.

³⁵¹ Demir, s. 42-48.

³⁵² 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu, siyasi partileri de cemiyet olarak görüyordu.

çeşitli örgütler kurulmuştu.³⁵³ Yasada belirtilen kısıtlamalar dışında,³⁵⁴ her düşünceye açık olan bu çapulcu örgütlenme dönemi, Ocak 1913'de Bab-ı Ali'yi basarak iktidara el koyan İttihat ve Terakki'nin sadrazamlığa getirdiği Mahmut Şevket Paşa'nın vurulmasıyla son buldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iktidarda kalacağı meşrutiyetin tek partili bu ikinci döneminde, ülkenin her yanında olduğu gibi İzmir'de de, Cemiyetin kurulmasına izin verdiği kendi yan örgütleri dışında hiçbir yeni örgütlenme görülmeyecekti.³⁵⁵

1. Siyasi Partiler

Mütareke dönemi İzmir'inin siyaset sahnesinde “*Teceddüt*”, “*Sulh ve Selamet-i Osmaniye*” ile “*Hürriyet ve İtilaf*” partileri bulunmaktaydı.

Savaşta uğranılan yenilginin tek sorumlusu olarak görülen İttihat ve

³⁵³ Demir, s. 50-51'de, İzmir'de 1908 seçimlerine katılmayan Osmanlı Ahrar Partisi'nin şehirdeki örgütlenme çabaları, partinin 31 Mart olayından sonra kapatılması ile son bulmuştu. 1911 sonunda İzmir Şubesini açan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden önce İzmir'de örgütlendiği anlaşılan tek parti, Hamit Suphi ve Bezmi Nusret'in idaresindeki Osmanlı Demokrat Fırkası idi. s. 82'de “*İzmir Rum Meşrutiyet Kulübü*” 16 Şubat 1912'de açılmıştı. s. 86'da, Ermenilerin siyasal temsileliliğini İzmir'de Taşnaksityun ve Hınçaksityun Cemiyetleri yapmaktaydı. Aynı dönemde İzmir'de Musevilerin “*İzmir Musevi Esnaf Kulübü*” vardı.

³⁵⁴ Tunaya (1984), s. 368-69'da, Cemiyetler Kanunu'nun 3., 4. ve 6. maddesi “*Kanunları, umumi adabı devletin bütünlüğünü, hükümetin değiştirilmesini, Osmanlı ülkesindeki etnik unsurları siyasal bakımdan bozucu amaçla ... gizli ... kavmiyet ve cinsiyet isimlerine ve ilkelerine dayanan*” cemiyetlerin kurulamayacağını belirtiyordu ama, bazı ayrılıkçı cemiyetlerin “*Kulüp*” tabelası altında yasallaşması önlenemeyecekti. Bayar, c. 5, s. 1469'da, daha sonra yıkıcı çalışmaları açıkça ortaya çıkacak bu örgütlerin başında “*Ermeni Tasnaksityun Cemiyeti Kulübü*” geliyordu.

³⁵⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalefeti sindirip, rejimi tek partili meşrutiyete dönüştürdüğü ve hiçbir yeni siyasi partinin kurulmadığı 1913-1918 sürecinde bu tek parti rejiminde, İzmir Sancağı dahilinde açılan örgütler Sürgevil (1984), s. 158'de, Hilal-i Ahmer, Donanma, Müdafa-yı Milliye Cemiyetleri ile Türk Ocakları olarak görülmekte ise de, bunlara Bayar, c. 5, s. 1550'da 1918 yazında, Tunaya (1984), s. 417'de, 1917 Aralığı'nda İzmir'de açıldığı belirtilen “*Halka Doğru Cemiyeti*” ile, s. 472'de 1917 Temmuz'u ortasına kadar Aydın Vilayeti içinde 54 yerde örgütlendiği belirtilen Genç Derneklerini eklemek gerekir.

Terakki Partisi, 1 Kasım 1918 günü başlayan kongresinin 5 Kasım tarihli son oturumunda kendini feshederek “*Teceddüt Partisi*” adını almıştı. Yeni partiye eskisinin “*lekelenmemiş ve utanç verici suçlara bulaşmamış*” üyelerinin girmesi kararlaştırılmıştı.³⁵⁶

İzmir’deki örgütlenme de bu doğrultuda olmuştu. İttihat ve Terakki’nin Beyler Sokağı’nda bulunan klüp binası, Teceddüt Partisi’nin İzmir merkezine dönüştürülmüş, Mahmut Celal Bey, İttihat ve Terakki’de olduğu gibi sorumlu sekreterlik görevini üstlenmişti. Eski Foça Müftüsü ve Vilayet Encümeni üyelerinden Sırrı Efendi ile, İzmir Milletvekili Rahmi, tüccardan Giritli Raşit ve Eczacıbaşı Ferit Beyler’in oluşturduğu yönetim kurulu da, daha önce İttihat ve Terakki’nin İzmir örgütünde görev almış kişilerdi.³⁵⁷

Savaş yıllarının açıkça sorgulanacağı bir döneme girilirken, kadroları İttihatçılarla dolu bulunan Teceddüt Partisi’nin uzun ömürlü olması beklenemezdi.³⁵⁸ İzmir’de faaliyet gösteren diğer iki partinin yayın organlarıncası³⁵⁹ yoğun baskı altında tutulan partinin kovuşturmayla uğrayan ilk üyesi, İzmir Milletvekilliği yanında, mütarekeden kısa bir süre öncesine kadar İzmir’de valilik görevini de yürütmüş olan Rahmi Bey’di. Aydın Vali Vekilliği’ne tayin olunan Nureddin Paşa’nın yaptığı ilk iş “*göreviyle başdaşmayan hareketlerde bulunduğu*” gerekçesiyle Rahmi Bey’i Harbiye Nezareti’ne şikayet etmek olmuştu.³⁶⁰ Dahiliye Nezareti’nce gönderilen, Arif, Nedim, Abdullah Naci ve Süleyman

³⁵⁶ Tunaya (1986), s. 93.

³⁵⁷ Sürgevil (1984), s. 155; Müsavat, 13 Kanun-ı Sani 1335; Bayar, c. 5, s. 1542’de “*Birgün ziyaretime emekli Kurmay Albay Pizrenli Selahattin Bey geldi. Kulüp kapısı üzerindeki levha dikkatini çekmiş “Teceddüt Fırkası” kelimelerinin altından “İttihat ve Terakki” ismi seçiliyormuş. Bu hali tuhaf bulduğunu anlattı. Tesadüf, öyle olmuş, dedim*” yazılmaktadır.

³⁵⁸ Bayar, c. 5, s. 1542’de “*Partinin uzun ömürlü olacağından emin olmadığını*” belirtmektedir.

³⁵⁹ Bu gazeteler hakkında “Yerel Basın” başlıklı bölümde ayrıntılı bilgi verilecektir.

³⁶⁰ DH-KMS., Ds.49/1, Bel. no.6’da, Dahiliye Nazırı Fethi Bey Nurettin Paşa’ya gönderdiği 27 Ekim 1918 tarihli tel.de, şikayetini doğrulayıp destekleyecek kanıtları kendisinden beklediğini bildiriyordu.

Beyler'den oluşan soruşturma kurulu, Kasım ayı içinde İzmir'e gelmiş,³⁶¹ 1 Ocak 1919'da Rahmi Bey de yanlarında olduğu halde İstanbul'a dönmüştü.³⁶² Rahmi Bey'in, 29 Ocak gecesi birçok İttihatçı ile birlikte İngilizlerce tutuklanması, partinin İzmir şubesini önemseydiği bir üyesinden yoksun bırakmıştı.³⁶³

Meclis-i Vükela'nın 1 Şubat'ta, ileride gereği yerine getirilmek üzere, İttihat ve Terakki'nin tüm mallarına el koymak kararını vermesinden sonra, Dahiliye Nezareti tüm vilayet ve bağımsız sancaklara bir yazı göndererek, bu partinin mal, mülk, nakit para ve tahvillerine el konulmasını bildirmişti.³⁶⁴ 4 Şubat 1919 sabahı, yanında Mahmut Celal Bey'i izlemekle görevli Polis F... 'de bulunduğu halde, Teceddüt Partisi'nin İzmir merkezine gelen polis müdürü, söz konusu kararı tebliğ ettikten sonra, mevcut eşyayı gözden geçirmiş ve kapıyı mühürlemişti.³⁶⁵ Bu olaydan sonra, parti faaliyetlerinin "*Halka Doğru Cemiyeti*"nin yayın organı olan ve müdürlüğünü Mahmut Celal Bey'in yaptığı "*Halka Doğru*" dergisinin yeni bürosundan yürütüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Başta tehcir olmak üzere, savaş yıllarında işlenen suçları araştırmak için kurulup İzmir'e gönderilen, "*Tetkik-i Seyyiat Komisyonu*"na tahsis edilen kapatılan parti merkezinde, önce Mahmut Celal ardından da, Eczacıbaşı Ferit Beyler sorguya çekilmişlerdi.³⁶⁶

³⁶¹ İkdâm, 8 Teşrin-i Sani 1334.

³⁶² Mehmetefendioğlu, s. 87.

³⁶³ Müsavat, 19 Kanun-ı Sani 1335'te, Rum Tüccar Atanasula, tütünlerinin zorla toplanması sonucu zarara uğradığı gerekçesi ile, Uran, s. 122'de, eski Bayındır Kadısı Cevat ise, intikam almak amacıyla Rum muhacereti olayından ötürü Rahmi Bey'i mahkemeye vermişti.

³⁶⁴ Müsavat, 6 Şubat, 1335.

³⁶⁵ Müsavat, 5 Şubat 1335; Bayar, c. 5, s. 1544-45'de "*Hususi bir tezkere ile Vali Nurettin Paşa'ya müracaat ve şikayet ettim. Kulüp binası cemiyetin malı değildi. Şahsım namına kiralanmıştı. Buna da işaretle müsadere devrinin yeniden açılmayacağını yazdım; Sizi hürmete değer bir devlet adamı bildiğimiz için haksızlığa vasıta olmaktan nefsinizi korumanızı dileriz dedim. Ertesi gün dilekçemin cevabını binanın Divan-ı Harb-i Mahsusa tahsis edildiğini görmekte anlamış oldum.*"

³⁶⁶ Bayar, c. 5., s. 1468-72.

“Divan-ı Harp beni sorguya çektiği halde hakkımda madde tayininden aciz kalmıştı. Ancak gün geçtikçe aleyhtar cereyan, siyasi ihtiras, azgın dalgalar gibi kabarıyor, bizi boğmak istiyordu” diyen Mahmut Celal Bey’in, tutuklanacağına ilişkin çeşitli duyumlar alıp,³⁶⁷ Mart ayı sonlarında İzmir’den ayrılmasından sonra,³⁶⁸ Haydar Rüştü Bey’in sorumlu sekreter vekili görevini üstlendiği Teceddüt Partisi’nin³⁶⁹ ülke sathına yayılmış diğer şubelerinin kapatılması konusunda Meclis-i Vükela 5 Mayıs tarihli toplantısında karar almıştı.

Doğuş nedenlerini, *“Siyasal partilerden yoksun meclislerin diktatoryası on senelik tarih-i meşrutiyetle kanunlamıştır. İç barış ancak mültarizmden yapılacak tasarrufla sağlanabilir”* şeklinde açıklayan, İttihat ve Terakki’ye ve uzantısı olan Teceddüt Partisi’ne muhalif olarak *“... meşrutiyet ve demokrasi ilkelerine dayanarak”* kurulduğunu belirten Sulh ve Selamet-i Osmaniye Partisi’nin³⁷⁰ İzmir örgütü ile, şehirde mütarekeden önce ticaret, sonra ise gazetecilik yapan Hasan Tahsin (Osman Nevres) Bey arasında, yakın bir ilişki vardı. Savaş yıllarında, Osmanlı gizli servisinde faal olarak çalıştığını bildiğimiz Hasan Tahsin Bey³⁷¹ tarafından, ilk sayısı 11 Kasım 1918 tarihinde yayımlandığı anlaşılan Hukuk-u Beşer Gazetesi,³⁷² 1 Aralık 1918 tarihli nüshasında, 20 Kasım 1918’de

³⁶⁷ CAA, A., III-5, Ds.16, F.1-3’de, Metropolitane ile İstanbul Hükümetinin Divan-ı Harb-i ve casusları tarafından takip edildiğini ayrıntılarıyla açıklayan Bayar, c. 5, s. 1645-46’da, İzmir’de herkesin filozof olarak tanıdığı Hidayet Bey’in birgün *“Halka Doğru”* dergisinin bürosuna gelerek, Divan-ı Harp Başkanı Sait Paşa’nın kendisine tutuklanacaklarını sandığı, içinde 36 isim bulunan bir liste gösterdiğini, listenin başında ise üzerine iki yıldız konulmuş olarak Mahmut Celal Bey’in bulunduğunu söylemişti. Bayar, *“Divan-ı Harp Başkanından başka vilayete de tevkiğim için emir gelliğini, emri alanlardan işitiştim”* demektedir.

³⁶⁸ CAA, A., III-5, Ds. 16, F.1-3’de, Bayar *“İzmir’de MHOC’nin toplantısı yapıldı. Tarih 18 Şubat 1918 olduğunu zan ediyorum”* diyerek yanıldıktan sonra aynı gece İzmir’den ayrıldığını belirtmektedir ki, gerçekte bu tarih 18 Mart 1919 olmalıdır.

³⁶⁹ Öktem, s. 63.

³⁷⁰ Tunaya (1986), s. 238.

³⁷¹ Hasan Tahsin Bey’in biyografisi için bkz. Kozanoğlu; Taçalan, s. 99-121.

³⁷² Bu gazetenin İzmir Milli Kütüphanesi’de bulunan ilk sayısı. 15 Kasım 1918 tarihli olup numarası beştir.

kurulmuş ve kurucuları arasında Prens Sabahattin Bey'in katibi ve yakın dostu Satvet Lütüfi de bulunan,³⁷³ Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin programını yayımlıyordu.³⁷⁴ 1917 ilkbaharında gittiği İsviçre'de öğrendiği Prens Sabahattin'in düşüncelerinden çok etkilenen Hasan Tahsin Bey'in,³⁷⁵ Cemiyetin kuruluşundan önce yayımlamaya başladığı gazetesini, cemiyetin yayın organı haline getirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir süre sonra, "*İslam duygularını rencide ettiği*" gerekçesiyle kapatılan Hukuk-u Beşer'in³⁷⁶ yerine, yine Hasan Tahsin Bey'in çıkardığı Sulh ve Selamet Gazetesi, kendisini Prens Sabahattin Bey'e bağlı ve Cemiyetin³⁷⁷ yayın organı olarak sunuyordu.³⁷⁸ Aynı gazetenin, cemiyetin İzmir merkez heyetinin kurulduğunu, hükümetten izin alındığını, kulübün açıldığını ve aday kaydına başlandığını yazmasından³⁷⁹ kısa bir süre sonra, Selamet-i Osmaniye Partisi³⁸⁰ ile birleşen Cemiyet, 14 Ocak 1919'da eski ismiyle ama bu kez "*parti*" olarak ortaya çıkıyordu. Kurucuları arasında Hasan Tahsin

³⁷³ Tunaya (1986), s. 138-39.

³⁷⁴ Taçalan, s. 115.

³⁷⁵ Taçalan, s. 111-13.

³⁷⁶ Köylü, 11 Kanun-ı Evvel 1334.

³⁷⁷ İzmir'de de faaliyet gösteren bu cemiyetin Prens Sabahattin'le bağlantısı olup olmadığı tartışma konusudur. Tunaya (1986), s. 139-40'da yazılanlardan, böyle bir bağlantının olduğu anlamı çıkarken, Akşin (1976), s. 221'de bu bağlantının olmadığını söylemektedir. Kaygusuz, s. 145'de "*Sulh ve Selamet Cemiyeti'ne Prens Sabahattin isminin karıştırılması beni alakalandırdı. Doktor Avni Muhittin ve Hasan Tahsin Recep ile görüştim. Cemiyetlerine girmemekle beraber, gazetelerine arada sırada yardım edeceğimi söyledim*" demesi bize bu bağlantı konusunda tatmin olmadığı izlenimini vermektedir.

³⁷⁸ Sulh ve Selamet, 6 Kanun-ı Sani 1335.

³⁷⁹ Hukuk-u Beşer, 30 Kanun-ı Evvel 1334'te açıldığı ve üye kabul ettiği belirtilen kulüp için verilen adres; Bakırcıyan Pasajı 47-49 numaralı odalar idi. Gerçekte hem Hukuk-u Beşer, hem de Sulh ve Selamet gazetesinin yayımlandığı bu adres, Taçalan, s. 117'de de belirtildiği üzere, aynı zamanda, önce Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin sonra ise partisinin, İzmir şubesi merkezi görevini yapmış olmalıdır.

³⁸⁰ Tunaya (1986), s. 183'de, 17 Aralık 1918'de kurulan bu parti İzmir'de de şube kurma çalışmaları yapmıştı.

Bey'in de bulunduğu yeni partinin yayın organları durumunda olan³⁸¹ İzmir'deki Hukuk-u Beşer³⁸² ile Sulh ve Selamet gazeteleri mütareke boyunca yayınlanmaya devam etmişlerdi. Kurulduğu 21 Kasım 1911 tarihinden kısa bir süre sonra, tüm ülkede İttihat ve Terakki Partisi'nin en büyük muhalifi konumuna gelen Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin İzmir merkez şubesi, 21 Aralık 1911'de hizmete sokulmuştu.³⁸³ Ülkenin her yanında olduğu gibi, şehirde yaşayan gayri müslimler ve onların kurumlarıyla işbirliği içinde hareket eden parti,³⁸⁴ İttihat ve Terakki'nin engellemeleri nedeniyle Ocak 1913'de Bab-ı Ali baskınıyla başlayıp, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ile noktalanacak sürecin sonuna gelindiğinde, 1912 yılının ilk aylarında açılan Tire Şubesi³⁸⁵ dışında, sancaktaki taşra örgütünü kurmada başarılı olamamıştı.

Mütarekeden sonra, İttihat ve Terakki'nin siyasal yaşamdaki belirleyici rolünü yitirmesiyle doğan iktidar boşluğunu doldurmak amacıyla harekete geçen, susturulmuş muhalefet içindeki Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin, 1918 Kasımı sonlarında İstanbul'da yeniden faaliyete geçme çabaları³⁸⁶ sürerken, daha önce kurulmuş taşra şubelerinin ortaya çıkmaya başladıkları görülmüştü. İstanbul'da parti genel merkezinin resmen kurulup, üyelerinin belirlendiği 10 Ocak 1919 tarihinden bir hafta önce, 3 Ocak 1919'da, partililerin İzmir'de yaptığı genel toplantıya farklı kökenlerden "*düşünceli simalar*" katılmış, avukat ve Aydın eski Milletvekili İsmail Sıtkı, avukat ve Müsavat Gazetesi sahibi ve sorumlu müdürü Sadık, avukat ve İslahat Gazetesi sahibi Emin Süreyya,

³⁸¹ Tunaya (1986), s. 237, 240.

³⁸² Müsavat, 7 Şubat 1335'ten Hukuk-u Beşer Gazetesi 6 Şubat 1919'dan sonra yeniden yayınlanmaya başlamıştı.

³⁸³ Demir, s. 51.

³⁸⁴ Demir, s. 89-97'de, bu işbirliği partinin Aydın Vilayeti'nde 1912 seçimleri için yürüttüğü kampanyada net olarak görülmekte idi. Zaten Hürriyet ve İtilaf Partisi, 1912 yılı başında Rumlar ve Ermeni Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi'yle bir uyuşma metni imzalamıştı. Bkz. Birinci, s. 275-76.

³⁸⁵ Demir, s. 52.

³⁸⁶ Bu çabalar için bkz. Akşin (1976), s. 179-80; Başmabeynci Lütfi Bey, s. 470-74.

Tavaslızade Osman, eski mektupçu Ahmet Şükrü ve Salepçizade Refik Beylerle, tüccardan Franko yanında tümü avukat; Dimostin, Agnadiyos, Amato, Kostaki Kolvo Efendileryönetim kurulu üyeliklerine seçilmişlerdi.³⁸⁷ Başkanlığını Tahir Bey'in,³⁸⁸ sekreterliğini ise Vasıf Alep'in yaptığı anlaşılan partinin İzmir merkez şubesi, önce Şişeciler'de Coya Hanı'ndaki 20 numaralı odada,³⁸⁹ daha sonra ise, Arasta'da Kuzuoğlu Caddesi'nin Manisalı Hanı'nda 24 numaralı dairede hizmet vermişti.³⁹⁰ Gün boyu üye kaydına açık tutulan İzmir merkez şubesi yanında, 1919 Nisanı'nda başkanlığını Ahmet Bey'in yaptığı Tire Şubesi hizmet vermekteydi.³⁹¹

Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra, İzmir'de yayım hayatına giren "*İtilafçı*" ve "*Selametçi*"³⁹² basın boy hedefi olan "*Teceddüt Partisi*"nin, 1919 yılı başlarına kadar ciddi bir parti muhalefetiyle karşılaşmadığı anlaşılmaktadır. Hasan Tahsin'in kişiliğine sığınmış bir görünüm çizmekte olan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti/Partisi, muhalefetin zayıf kanadını oluşturmaktaydı. 3 Ocak 1919'da yeniden faaliyete geçen Hürriyet ve İtilaf Partisi İzmir şubesi, Teceddüt Partisi'nin şehir örgütüne güçlü bir darbe indirmekte gecikmemişti. 1 Şubat'ta yapılacak İzmir belediye seçimlerine üç hafta gibi kısa bir süre içinde hazırlanan partinin, gösterdiği adaylardan birinin en çok oyu alarak belediye başkanı seçilmesi partinin başarı hanesine yazılmalıdır. Gerçi Teceddüt Partisi, İttihat ve Terakki'den miras aldığı güçlü mahalle teşkilatını yönlendiren Mahmut Celal Bey gibi çok usta bir örgütçü marifetiyle belediye meclisi üyeliklerinden çoğunu kazanmıştı ancak, artan baskılara dayanamayan Celal Bey'in şehirden ayrılmasından sonra

³⁸⁷ Müsavat, 4 Kanun-ı Sani 1335, Demir, s.52'de, bu üyelere Salepçizade Refik ve Tavaslızade Osman Bey ile Dimostin Efendi, daha önce Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin yönetim kurulunda üye idiler.

³⁸⁸ Müsavat, 14 Nisan 1335.

³⁸⁹ Müsavat, 14 Kanun-ı Sani 1335.

³⁹⁰ Müsavat, 27 Şubat 1335; Islahat, 5 Mart 1335.

³⁹¹ Müsavat, 24 Nisan 1335.

³⁹² Köylü, 20 Kanun-ı Sani 1335'te aynen bu ifade kullanılmaktadır.

hiçbir varlık gösterememişti. Politikasını İttihat ve Terakki'ye düşmanlık üzerine kuran Hürriyet ve İtilaf Partisi İzmir şubesi, bütünleşme yolunda yapılan çağrılarını geri çevirmiş,³⁹³ İttihatçı avcılığı yapmağı tercih etmişti. Değişik sebeplerden ötürü, İttihat ve Terakki'ye muhalif olan kesimlerle dayanışma arayışına giren parti, yabancılar, hükümet ve onun sancaktaki uzantısı olan vilayet makamı katında yaptığı girişimlerden özellikle Vali İzzet Bey zamanında istediğı sonuçları almıştı. Ancak dayanışma çabalarına rağmen Rumlarca dışlandığını sandığımız parti,³⁹⁴ İzmir Rum Metropolitliği'nin "*enosis*" amacına alet olmuştu.³⁹⁵ Bayar'a göre, işgal döneminde Yunan yönetimi ile işbirliği yaptığı için vatan haini damgasını da yiyecek olan bazı parti üyeleri ve parti, ülke çıkarları ile İttihat ve Terakki düşmanlığı arasındaki farkı kavrama becerisini gösterememişti.

2. Dernek vb. Örgütler

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, mevcut anayasanın engelleyici hükümlerine rağmen, ülke sathında birçok derneğin kurulmaya başlandığı, Türkler ve gayri müslimlerce kurulup bir süredir yeraltında çalışmakta olan birçok derneğin de, yerüstüne çıkarak yasallık kazandığı bu açık dernekleşme dönemi, İttihat ve Terakki'nin rejimi tek partili meşrutiyete dönüştürmesiyle son bulmuştu. Mütarekeye kadar devam edecek bu yeni dönemde, yasallık kazanmış olan Rum ve Ermeni dernekleri, tüm ülkede olduğu gibi İzmir'de de yeniden yeraltına

³⁹³ Bu çağrılar ve bunlara İtilafçı İzmir basınınca verilen sert yanıtlar için bkz. Arıkan (1989b), 40-62.

³⁹⁴ Partinin İzmir merkez şubesi, yönetim kurulunda beş Rum üyeye yer vermesine rağmen, artık "*Enosis*" dışında hiçbir çözüme yanaşmayan Rumlar, 1912 genel seçimlerinde yaptıklarının tersine, belediye seçimlerinde Tecdüddü Partisi ne karşı Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni desteklememişlerdi.

³⁹⁵ Bayar, c. 5, s. 1640-41'de, İzmir'deki Rum Cemaati, Nurettin Paşa'nın aleyhine saray ve Bab-ı Ali'ye sunulmak üzere hazırladığı mazbatayı, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin İzmir şubesi aracılığı ile Padişah'a iletmişti.

inip teröre yönelirken,³⁹⁶ aynı dönemde kurulan ve İttihat ve Terakki'nin yan örgütleri olarak tanımlayabileceğimiz derneklerin mütareke döneminde partiyle aynı geleceği paylaşacağı ortadaydı.

Bu derneklerden 25 Mart 1912'de İstanbul'da resmen kurulan Türk Ocağı'nın İzmir şubesi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin ilk haftalarında (Temmuz 1912) açılmıştı.³⁹⁷ Mütarekeyle birlikte çalışmalarına ara verdiği anlaşılan şube, Aralık 1918 sonunda yeniden faaliyete geçmişti.³⁹⁸ Ocak'ın İzmir'deki sorumlu kurulunca yapılan bir açıklamada, *"memleketiyle alakadar bütün gençler"* yeni örgütlenmenin tamamlanabilmesi için 24 Ocak 1919'da Milli Kütüphane Sineması'nda yapılacak toplantıya davet edilmişlerdi.³⁹⁹ Belirtilen yer ve günde gerçekleşen toplantıda yapılan oylamada, Doktor Hacı Hasanazade Ethem Bey başkanlığa, Nehari İdadisi Müdürü Nail, Avukat Mustafa Necati, İttihat ve Terakki Mektebi Müdürü Enver ve Demiryolları Lezavım Müfettişi Vasıf Beyler ise yönetim kurulu üyeliklerine seçilmişlerdi.⁴⁰⁰

Daha önceleri *"sekiz on gencin ara sıra toplanıp gençliğe özgü tartışmalarla vakit öldürdükleri"* bir yer olarak tanınan Ocak, bu yeni dönemde *"memleketi tehdit eden kanlı bir maceraya (Yunanistan) karşı savunma kalesi haline gelerek İzmir Türklerinin ilgi odağı"* olacaktı. *"Bütün gençliği tehlike karşısında toplu bulundurmaya amaçlayan"*

³⁹⁶ Bayar, c. 5, s. 1469'da, *"Savaş başladığı zaman, polis Taşnaksutyon Cemiyeti Kulübü'nün mutfak ocağının altında birçok bomba, tenekeler dolusu dinamit bulup çıkardı"* denmektedir.

³⁹⁷ Tunaya (1984), s. 432-36; Günver, s. 23'de İzmir Türk Ocağı'nın 1912 Ağustosunda kurulduğunu yazmaktadır.

³⁹⁸ Anadolu, 30 Kanun-ı Evvel 1334; Öktem, s. 59'da, Mütareke döneminde ocak önce İttihat ve Terakki Kulübünün bir odasında daha sonra Köylü Gazetesi idarehanesinde kiralanmış bir salonda, işgalden yaklaşık iki ay önce ise ilk müstakil binası Kemeraltı'ndaki Hacı Hasan Hanı'nın pasajına yerleşmişti.

³⁹⁹ Sulh ve Selamet; Müsavat, 24 Kanun-ı Sani 1335.

⁴⁰⁰ Müsavat, 25 Kanun-ı Sani 1335; Öktem, s. 59'da, yönetim kurulu üyesi olarak ayrıca Ragıp Nurettin ve kendisini de (Haydar Rüştü) saymaktadır.

Ocak,⁴⁰¹ onlar tarafından kurulmuş olan İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün ve İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyetleri'nin yönetimlerine kendi üyelerini dahil ettirerek yardımcı oluyordu.⁴⁰²

Haydar Rüştü Bey, *“Bütün bu çalışmalar bir taraftan İzmir halkının ve İzmir'deki yabancıların dikkatini çekerken, diğer yandan da İzmir'deki zavallı (Hükümet) 'in endişelerini tahrik etmeden geri durmuyordu. Ocak manen ve maddeten baskı ve araştırılma altında bulunuyordu. Hükümetle olan işlerimiz adeta bıçağımızın hakkı olarak sonuçlanıyordu. Vali İzzet Bey Ocak'tan çok şüpheleniyor, Ocaklıların çalışmalarına karşı adeta sinirleniyordu. Fakat biz aldurmıyorduk. Toplantılarımızı daha sıklaştırıyor, gayretlerimizi daha arttırıyor... bütün kuvvetimizle çarpışıyorduk”*⁴⁰³ diyor da, Nisan ayı sonlarında yapılan olağan bir Ocak toplantısında *“Tehlike yaklaştı, Rumlar harıl harıl silahlanıyor ve birşeyler bekliyorlar. Biz ise kalemle, muhura ve nutuklarla ... iş görmeye çalışıyoruz. Her ihtimale karşı bütün Türklüğün silahlanması icap eder. Ona göre örgütlenmeliyiz”* diyen, ancak önerisinin çoğunlukla kabul edilmeyeceğini hissederek yönetim kurulundan istifa eden Mustafa Necati Bey'den bir gün sonra kendisi de, hükümetle Ocak arasındaki ilişkilerde olumsuz rol oynadığı kanaatinin, Vasıf Bey aracılığıyla Ocak üyeleri tarafından bildirilmesi üzerine istifa etmişti.⁴⁰⁴

Yeni üyelerin seçimiyle yönetim kurulundaki boşluğu dolduran Ocak'ın *“en heyecanlı toplantısı”*, 14 Mayıs'ta Sultani binasında yapılan toplantıdan hemen önce gerçekleşti. *“Ocağa üye olmayanlarında katıldığı bu toplantıda (Yunan işgalinin gerçekleşeceği ifade edildi). Ertesi gün İzmir'i Yunan kuvvetleri işgal edecekti. Buna karşılık ne yapılmak gerekirdi. Bu konu üzerinde heyecanlı nutuklar söyleniyordu.*

⁴⁰¹ Öktem, s. 60-61.

⁴⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (Mütareke Döneminde, İzmir Sancağı'nda, Yunanistan Karşıtı Çalışmalarda Bulunan Toplumsal Örgütler, 30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919, baskıda)

⁴⁰³ Öktem, s. 61.

⁴⁰⁴ Öktem, s. 63-64.

Herkes bir *fikir söyledi ve ağladı. Ancak hiçbir karar alınamadan*" dağılmıştı.⁴⁰⁵ Ancak bir süre sonra Ocak üyelerinin de katıldığı Sultani toplantısında "*Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi*" adıyla yerüstüne çıkan "*Müdafa-yı Vatan Örgütü*" nün kendisine merkez seçtiği Ocak binası, aynı günün akşamı yapılan etkinliklerin yönlendirildiği yer olacaktı.

Ocak'ın, "*Müdafa-yı Hukuk*" hareketini de desteklediğine şüphe yoktur. Nitekim, Doktor Hacı Hasanzade Ethem Bey, Ocak başkanlığına seçildiğinde "*Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti*"nin yöneticileri arasında yer alıyordu. 14 Mayıs sabahı, İtalyan Konsolosluğu'ndaki tanıdıklarından, Yunan ordusunun İzmir'e çıkacağını öğrenen derneğin kurucu üyelerinden Menemenlizade Muvaffak Bey'in, haberi "*vakit geçirmeden*" Ocak'a ulaştırması, dernekle Ocak arasındaki ilişkilerin yakınlığını açıkça ortaya koymaktadır. Ocak'ın çalışmaları, Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasıyla "*fülen*" sona ermişti.

1909 yılı Temmuz'unda kurulan Osmanlı Donanma Cemiyeti⁴⁰⁶ ve 13 Şubat 1914'te kurulan Müdafa-yı Milliye Cemiyetini⁴⁰⁷ Padişah Vahdettin tahta geçişinden (4 Temmuz 1918) kısa bir süre sonra himayesine almıştı.⁴⁰⁸ Mütareke'den sonra, İttihat ve Terakki'ye muhalif gazetelerin şiddetli eleştirilerine uğrayan bu iki dernek, Meclis-i Vükela'nın (İkinci Tevfik Paşa Hükümeti'nin) İttihat ve Terakki Partisi'nin tüm mallarına elkonulması kararını verdiği 1 Şubat 1919 günü çıkardığı başka bir kararla, Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine bağlanmışlardı.⁴⁰⁹ Birinci Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, 22 Mart

⁴⁰⁵ Öktem, s. 64.

⁴⁰⁶ Başmabeynci Lütfi Bey, s. 457.

⁴⁰⁷ Tunaya (1984), s. 448.

⁴⁰⁸ Başmabeynci Lütfi Bey, s. 393.

⁴⁰⁹ Akşin (1976), s. 154-55. Başmabeynci Lütfi Bey, s. 459'da, Tevfik Paşa Hükümeti'nin bu dernekleri nezaretlere katmayı başaramadığını belirterek yanılmaktadır. Öte yandan, bakanlıklara katılmayı teşvik edilmelerinin ilk adımı olarak algıladıkları anlaşılabilir söz konusu derneklerden Donanma Cemiyeti'nin 20 Aralık'ta Vahdettin'e sunulan tezkeresi için bkz. Başmabeynci Lütfi Bey, s. 457-59.

1919'da aldığı başka bir kararla tüm mallarına el konularak kapatılan sözkonusu dernekler,⁴¹⁰ 2 Mayıs 1919 tarihli bir kararname ile feshedilmişlerdi.⁴¹¹

Vahdettin, Müdafı-yı Milliye ve Donanma Cemiyetlerine gösterdiği sözde ilgiyi, özellikle savaş yıllarında tüm ülkede olduğu gibi İzmir Sancağı'nda da yararlı çalışmalar yapan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne de⁴¹² göstermiş, derneğin onursal başkanlığını üzerine almıştı.⁴¹³ 9 Şubat 1919'da bir duyuru yayımlayan vilayet makamı, derneğin İzmir şubesi genel kurulunun Pazartesi günü saat 10:00'da hükümet dairesinde hazır bulunmasını istemişti.⁴¹⁴ Söz konusu yer ve zamanda toplanan genel kurulun, Baştabip Mustafa Enver Bey'i geçici başkan ve Taşlızade Doktor Ethem'le, Rüsumat Baş Müdürü Agah Beyleri başkan yardımcılıklarına seçmesinin ardından, Mustafa Enver Bey, Hilal-i Ahmer merkez kurulunun yıllık raporunu okumuştur. Söz alan Vali Nureddin Paşa'nın, dört yıldır iş başında olan merkez kurulunun çalışmalarını öven konuşmasından sonra, kuruldan çıkarılan Teceddüt Partisi İzmir Sorumlu Sekreteri Mahmut Celal ve Doktor Şahap Sıtkı Beyler ile, istifalar nedeniyle boşalan üyelikler için yapılan seçimlerde, eski üyelerden Guraba Hastanesi Başhekimisi Doktor Mustafa Enver Bey başkanlığa, Sağlık Müdürü Şükrü, Ahenk Gazetesi sahibi Ali Nazmi, Gad Franko, Doktor Şahap Sıtkı, Operatör Doktor Esat (Binbaşı), Veledehane Başhekimisi Hasan Yusuf, eski Polis Müdürü Cemal, İtibar-ı Milli Bankası Direktörü Alber Ferit, Doktor Kaşlızade Ethem Beyler ile Berberzade Hafız Ali Efendi ve Osmanlı Bankası Direktörü Mösyö Letaif göreve getirilmişlerdi.⁴¹⁵ Hilal-i Ahmer, Yunan işgalinden sonra da çalışmalarına devam edebilen nadir Türk örgütlerinden biri olmuştur.

⁴¹⁰ Akşin (1976), s. 155, n.16 ve Başmabeynci Lütfi Bey, s. 459.

⁴¹¹ Tunaya (1986), s. 449.

⁴¹² Atı, 26 Eylül 1918'de, sadece 1918 yılı içinde Hilal-i Ahmer, İzmir Müdafı-yı Milliye Cemiyeti ile işbirliği yaparak, fakirlere 3.154.159 kuruşluk yemek dağıtmıştı.

⁴¹³ Başmabeynci Lütfi Bey, s. 386.

⁴¹⁴ Müsavat, 9 Şubat 1335.

⁴¹⁵ Anadolu; Müsavat, 11 Şubat 1335; İkdam, 13 Şubat 1335.

1914 yılında kurulup, 1916 yılında feshedilen Osmanlı Genç Derneklerinin yerini alan Osmanlı Genç Dernekleri, 4 Nisan 1916'da İttihat ve Terakki'nin kontrolünde kurulmuş, yarı askeri gençlik örgütlerinin sonuncusuydu.⁴¹⁶ Savaş yıllarında, İttihat ve Terakki Partisi'nin lokallerinde çalışabildikleri anlaşılan⁴¹⁷ Genç Derneklerinin, sancaktaki şubeleri mütarekeden sonra, önce Teceddüt Partisi'nin bünyesinde daha sonra ise, sorumlu sekreterinin taşındığı *"Halka Doğru"* dergisinin yeni bürosunda sadece ismen devam etmiş olmalıdır. Nitekim, Celal Bey'in İzmir'den ayrılmasından hemen sonra Vali İzzet Bey, İzmir'deki tüm Genç Derneklerini himayesine alarak etkisiz kılmıştı.⁴¹⁸

Doktor Nazım Bey'in Tanin Gazetesi muhabirine verdiği bilgiye göre, İzmir'de İttihat ve Terakki Kulübü'nde yapılan bir toplantı sonucunda kurulan⁴¹⁹ Halka Doğru Cemiyeti'nin *"genel"* sekreterliğini ve yayınladığı derginin (Halka Doğru)⁴²⁰ müdürlüğünü, Mahmut Celal Bey, sandık eminliği ve mutemetliğini ise, eski Halep valilerinden Tevfik Bey yapmaktaydı.⁴²¹ Mahmut Celal Bey'in bir süre Teceddüt

⁴¹⁶ Bu derneklerin tümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Toprak (1979); Tunaya (1984), s. 458-73, (1986), s. 295-99.

⁴¹⁷ Tunaya (1986), s. 373-74.

⁴¹⁸ Müsavat, 25 Mart 1335, Tunaya (1989), s. 299'da, Mütareke döneminde bu dernekler hakkında Harbiye Nezareti bazı açıklamalar istemişti. Bu arada yeni atamalar yapılarak, genel müfettişliğe Miralay Halil Sami Bey getirilmişti. 1920 yılında örgütün değeri üzerinde duran Halil Sami Bey, derneklerin dağıtılmamasını ve terhis edilen subayların yönetiminde bunlardan yararlanılmasını Harbiye Nezaretine tavsiye etmişti.

⁴¹⁹ Derneğin ne zaman kurulduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Tunaya (1989), s. 417'de, *"kaynak vermeksizin"* 15 Aralık 1917 tarihini vermekle birlikte derneğin *"genel"* sekreterliğini yapmış bulunan Mahmut Celal Bey, Bayar, c. 5, s. 1550'de *"1918 yılının yazında İzmir'e gelen Doktor Nazım Bey ve Vali Rahmi Bey ile Halka Doğru Cemiyeti'nin kurulmasına karar vermiştik"* de mektedir. Anladığımız kadarıyla, Tunaya İstanbul'da bulunan aynı adlı derneğin kuruluş tarihini, İzmir'de kine maletme yanlışlığına düşmüştür. Nitekim İzmir'deki derneğin yayımladığı derginin ilk sayısı 1 Şubat 1919 tarihini taşımaktadır.

⁴²⁰ Dergiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Berber, "Mütareke...".

⁴²¹ Bayar, c. 5, s. 1550.

Partisi'nin çalışmalarını da aynı mekanın çatısı altında yürüttüğü Beyler Sokağı'ndaki asker alma şubesinin yanında bulunan dernek, onun şehirden ayrılmasından sonra, Tevfik Bey'in tutuklanarak hapsedilmesi ve banka hesaplarında bulunan yaklaşık 20.000 liranın Öksüzler Yurdu'na verilmesiyle “fülen” sona ermişti.⁴²²

Binbaşı Dikson komutasındaki İngiliz monitorunun limana demirlemesi sırasında, Rumların yaptığı taşkınlıklara tanık olan Türklerden, Tüccar Moralızade Halit ve Nail kardeşler, Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak, İtibar-ı Milli Bankası İkinci Müdürü Naci, emekli binbaşılardan Hüseyin Lütfi ile Abdurrahman Sami Beylerce⁴²³ 6 Kasım 1918 günü, “gayri resmi” olarak oluşturulan “Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti” mütarekeden sonra İzmir'de Türklerin kurma girişiminde bulunduğu ilk dernekti.⁴²⁴ Hüseyin Lütfi Bey'in “Rumların yapmakta oldukları yasa dışı gösteriyi”⁴²⁵ durdurması

⁴²² Bayar, c. 5, s. 1550-52.

⁴²³ Morali (1976), s. 6'da, sonraki günlerde derneğe eski Maliye Müfettişlerinden Arif, Doktor Hacı Hasanzade Ethem ile eski Mektupçu Hasan Vasfi Beyler'in katıldıklarını yazmaktadır.

⁴²⁴ Taçalan, s. 122-23'de, Moralızade Halit'le yapmış olduğu konuşmalara göre; derneğin kurucuları İngiliz Monitörü demirlerken tam karşısına düşen Sporting Kulübü balkonunda yemek yiyorlardı. Bu sırada öteden beri tanıdıkları Pavlidis isimli bir Rum kendilerine sataşınca, Halit Bey “Beyler, hâlâ boş konuşmalarla vakit geçirecek miyiz? İşte gördüğünüz gibi bizim desteğimizle yaşayan bir Rum böyle yaparsa, geri kalanların nankörlük ve küstahlıklarını siz hesap edin artık!... Bu günden tezi yok bir cemiyet kurup İzmir'i Yunanlılara karşı savunmak için elimizden gelen gayreti gösterelim...” demişti.

⁴²⁵ DH-KMS, Ds. 49-1, Bel. 24'de yazıldığı üzere: Nurettin Paşa 5 Kasım'da Dahiliye Nezareti'ne çektiği bir telde: “İzmir Rumları birçok Yunan Bayrakları ile beraber İtilaf Hükümetlerinin bayraklarını tedarik etmek suretiyle gösteri hazırlıklarında bulunmaktadırlar... Özel günler dışında çekilecek bayraklara polisin müdahale edeceğine ilişkin İstanbul Basınında görülen tebligat bir resmi karara dayanıyorsa süratle haberdar edilmesini” rica ediyordu. Dahiliye Nazırı Fethi Bey'in “Hariciye Nezareti'nin 16 Şubat 1912 tarihli genel duyurusu ile bildirilen talimatnamenin 5. maddesinde: yabancı bir devletin özel resmi günlerinde devlet teb'ası ve Osmanlı Devleti'nin özel resmi günlerinde tüm yabancılar ve ticarethanelerine Osmanlı bayrağı ile beraber, kendi devletinin bayrağını çekebilirler... talimat hükümlerine aykırı suretle

için, Vali Vekili Nureddin Paşa'ya telefon etmesiyle, dernek ilk eylemini yapmış oluyordu.⁴²⁶ Moralızade Halit Bey'in, İzmir'deki İngiliz dostları aracılığı ile Dikson'u evine yemeğe davet etmeyi başarması, MHOC'nin "resmiyet kazanmadan önce" yapmış olduğu bir başka eylemdi. Halit Bey'in, monitörün gelişinden kısa bir süre sonra gerçekleştirdiğini söylediği yemeğe, Dikson ile ilişki kurmanın İzmir için iyi olacağını düşünen derneğin tüm üyeleri katılmışlardı. Moralızade Kardeşlerin Karşıyaka'daki evinde, Türk emeğinin ürünü olan eşyalar özenle seçilerek dekore edilmiş bir salonda ağırlanan Dikson'un "*Demek bütün bunlar Türkiye'de bulunabiliyor?*" şeklindeki sorusunu, Halit Bey gülerek "*Bu evin çatısında kocaman bir çengel var. Sağlam bir çengel. Evle birlikte burada gördüğünüz ne varsa o çengel vasıtasıyla bir zepline bağlanıp Avrupa'dan getirildi*" diye cevaplayınca Binbaşı elini Halit Bey'in sırtına birkaç kez içtenlikle vurarak "*Bana Türkleri ve Türkiye'yi başka türlü tanıtmışlardı. İngiliz sömürgelerinden birine geldiğimi sanıyordum*" demişti.⁴²⁷

çekilen bayraklar polis tarafından indirilir..." diyen 6 Kasım tarihli cevabi telgrafının Nurettin Paşa'ya zamanında ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Anadolu, 7 Kasım 1918'de yayımlanan ve altında imzası bulunan bir haberde Paşa "*Siyasi ilişkilerin iade ve tesisi için, İzmir'e gelmiş olan İngiliz Monitörünün gelişini vesile kabul eden Rum ahalisinin kanunlara aykırı olarak bayraklar çekme ve gösteri yaptıkları görülmüştür. Bayrak çekme özel resmi günlere ilişkin olduğundan, bundan böyle bu gibi kanuna aykırı harekete polisin müdahale edeceği ve mütecasirler hakkında kanuni takibat yapılacağı duyurulur*" demektedir. (Aynı haber için bkz. Roda, s. 38-39).

⁴²⁶ Taçalan, s. 123; Bayar, c. 5, s. 1601'de, Nurettin Paşa'dan sonra Mahmut Celal Bey'i arayan Hüseyin Lütfi Bey, "*... Rıhtımdan telefon ediyorum. Burası Yunanistan'a döndü. Şiddetli bir Yunan nümayişi karşındayız. Hükümet aczinden bir şey yapamıyor, çare bulmalısınız!*" demişti. Bu telefonda sonra Nurettin Paşa'nın makamına gelen Mahmut Celal Bey, "*... Paşa yahu zıdı, vilayet makamının geniş odasında sinirli sinirli dolaşıyordu. Beni görünce Hüseyin Lütfi adında birisini tanır mısınız netuhaf bir adam!* diye söze başladı. Paşa'nın telefon konuşmasının daha sertiyle karşılaşmış olduğu anlaşılıyordu." demektedir. CAA, A. II-5, Ds. 16, F.1-2'de yer alan belgede Bayar aynı olayı küçük farklarla aktarmaktadır.

⁴²⁷ Taçalan, s. 124-125'de, Moralızade Halit'le yapılan konuşmadan.

Bu eylemlerde bulunduğu sırada dernek, kendisini “resmen” ortaya koyması için gerekli, yasal yükümlülükleri yerine getirmeye yönelik çalışmalar da yapıyordu. Nureddin Paşa’nın “*vekaleten*” yürüttüğü valilik görevinden ayrılmasından (25 Ekim-9 Kasım) “*pek az sonra*”, Moralizade kardeşlerin Aya Yorgi Caddesi’ndeki ticarethanelerinde gerçekleşen toplantının amacı derneği tanımlayacak bir tüzüğün oluşturulmasıydı. Halit Bey’in “*İngilizlerin, Rumların ve İtilaf Fırkası mensuplarının kuşkularını dağıtmak için*” çağrıldığı belirtilen Tokadizade Şekip (Şair) ve Salepçizade Hacı Mithat (Tüccar) Beylerin, bu toplantıda alınan kararlar üzerinde son derece etkili oldukları görülmektedir. Nitekim “*fazla iddialı*” olduğu gerekçesiyle Derneğin “*Müdafa-yı Hukuk*” olan adı, Tokadizade Şekip ve Hacı Midhat Beylerin ısrarıyla “*Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye*”ye dönüştürülürken, kurucu üyelerin “*kayıtsız, şartsız vatan savunması yapmasını*” düşündükleri dernek, aynı kişilerce, sadece Wilson İlkeleri dahilinde çalışacak “bilimsel” bir örgüt kimliğine hapsedilmişti. Esas tüzüğünü oluşturmasının yanısıra, aynı toplantıda ilk yönetim kurulunu da seçen dernek⁴²⁸ Teceddüt Partisi İzmir şubesi nezdinde aradığı desteği bulduktan sonra⁴²⁹ Tahsin Bey’in (Özer) başında bulunduğu vilayete

⁴²⁸ Bu toplantıyla ilgili bilgiler; Moralı (1976), s. 5-28’de bulunan, I. Ordu Komutanı Korgeneral Nurettin Paşa’nın 12.3.1923 tarihli emri üzerine Moralizade Halit ve Nail kardeşler tarafından “*Derneğin kuruluşu ve İzmir’deki çalışmalarıyla ilgili*” bilgi veren ayrıntılı rapor (Nurettin Paşa’ya verilen memorandum)la, Taçalan, s. 126’da, Moralizade Halit’le yapılmış konuşmadan derlenmiştir.

⁴²⁹ Bayar, CAA, A.III-5, Ds. 16, F. 1-1’de, “*Ferit Eczacıbaşı Doktor Hacı Hasanazade Ethem Bey’i kulübe getirdi, benimle özel görüşmek istediğini söyledi. Doktorun muhalif olmasına rağmen memleket işlerinde samimiyetimizi teslim edecek kadar temiz bir zat olduğunu bildiğim için düşüncelerimi anlattım. Aramızda memleketin genel durumu üzerine genel bir konuşma oldu. Rumların sürekli gösterilerinin yanında, Yunanlılarla beraber çalışmalarına karşı bizim de elimizden geleni yapmamız, memleketi kaplayan büyük tehlike önünde memleket çocuklarının hep beraber çalışmalarını sağlamamız lazım geleceği esasında birleştik. Bunun üzerine Doktor Ethem Bey, bizden yardım ve koruma vaadi olursa, İzmir’li birkaç arkadaşıyla bir cemiyet kurup hemen işe başlayacaklarını söyledi. Doktora ve onun arkadaşlarına en büyük teminatı verdim. memleket emrinde kendileriyle beraber olduğumu*

(9 Kasım-2 Aralık) başvurarak ilmuhaberini almış ve resmîyet kazanmıştı.⁴³⁰

MHOC'nin vilayete sunduğu esas tüzüğü 8 maddeden oluşmaktadır. Tüzüğe göre, merkezi İzmir'de olmak üzere uygun görülecek mahallerde şubeler kurup açabilecek olan MHOC, (madde 1) amacını “*Vatan bölgelerinin maddi ve manevi yönlerden ilerlemesi ve yükselmesi olanaklarını sağlamaya çalışmak, memleketin düşüncelerini ve duygularını, uygarlık alemine bildirmek ve ulaştırmak, bu amacın gerçekleşmesine engel olacak her türlü girişimlere karşı, yasal ve bilimsel savunmada bulunmak ve ülkede çoğunluğu oluşturan etnik grupların haklarını bilimsel ve inandırıcı kanıtları ile uygar bakışlara kanıtlamaktan ibaret*” olarak belirlemişti (madde 2). İç ve dış siyaset ve seçim konularıyla “kesinlikle” meşgul olmayacağını ve kurulmuş ya da kurulacak partilerin çalışmalarına katılmayacağını açıklayan derneğin (madde 3) “yönetim kurulu” 9 kişiden oluşacak, genel sekreter ve veznedar bunlar arasından seçilecekti (madde 4). Üye kaydolmak isteyenleri yönetim kurulunun oy çokluğu ile kabul edecek olan dernek (madde 5) gerekli gördüğü takdirde, yayın organı olmak üzere İzmir'de Türkçe, İngilizce veya Fransızca gazete veya broşürler yayınlayacak ve yerel basınla işbirliğine gayret edecekti (madde 6). Üyelerinin düzenli aidatlarıyla, yapılacak yardımları gelir kaydedecek olan dernek (madde 7) barış anlaşmasının imzasından sonra yapılacak bir genel kongrede bu biçimde devam edip etmeyeceğini

anlattım.” demektedir. Aynı bilgi için bkz. Bayar, c. 5, s. 1619.

⁴³⁰ Morali (1976), s. 7'de, “*Derhal ve resmen teşekkülümüze, Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının bizden kuşkulınmaları ve bunun Fransızlarla İngilizlere sirayet etmesi mani oldu. Çünkü Cemiyet'in İttihat ve Terakki yavrusu telakkisi vardı. Bir de Bolşevik önteskilatıdır diyorlardı*”, diye yazmakta ise de, henüz “*resmîyet kazanmayan ve gizli olan*” derneği, 1918 Kasımı'nda, ülkenin hiçbir yerinde yeniden faaliyete geçmemiş olan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin İzmir'deki taraftarlarının bu sırada İttihatçılık ve Bolşeviklikle suçlaması bizce mümkün görülmemektedir. Morali'nin, derneğin resmîyet kazandığı dönemde aldığı tepkileri öncesine malettiği anlaşılmaktadır.

kararlaştıracaktı (madde 8).⁴³¹

Yasallaşmasından kısa bir süre sonra Aydın Valiliği'ne, "Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlısı" Ethem Bey'in tayin edilmesi, derneği İzmir'de çalışamaz hale getirecekti. Göreve başlar başlamaz (2 Aralık-20 Ocak 1919) Doktor Hacı Hasanzade Ethem Bey'in, Mahmut Celal Bey'le yapmış olduğu Teceddüt Partisi'nin derneğe "*kayıtsız şartsız yardımcı olacağı vaadiyle sonuçlanan*" görüşmeden⁴³² haberdar olan yeni valinin, aleyhte bir tavır takınmasından sonra dernek, "*Milli Hareket girişimlerini yakından izleme görevi verdiği*" Moralizade Nail Bey'i temsilci sıfatıyla İstanbul'a göndermişti.⁴³³ İtilafçı basının başlattığı saldırılar karşısında derneğin İzmir'de bunaldığı günlerde,⁴³⁴ Tokatlıyan Otel'i'ne yerleşen

⁴³¹ Taçalan, s. 126-127, Derneğin, "*esas tüzüğü*" yle birlikte vilayete verip vermediğini tespit edemediğimiz, yayınlanmış bir "*iç tüzük*" metni bulunmaktadır. (Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin Nizamname-yi Dahili, İzmir, 1334, 8 s.) Üç bölümde, toplam 19 maddenin yer aldığı iç tüzük derneğin işleyişi ve yapısı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

⁴³² Bkz. dpn. 429.

⁴³³ Moralı (1976), s. 9, 47.

⁴³⁴ "Gülmeli mi? Ağlamalı mı?", İslahat, 8 Kanun-ı Sani 1335'te, "*Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ne oluyor? Memleketimizde bir Müdafa-yı Milliye Cemiyeti var. Düzenli bir örgüte de sahip, programı ise, vatanın yüksek çıkarlarını savunmaktadır. Bunu ihya etmek, hakikaten örgüte sahip şu kurumu daha düzgün hale getirmek namus ve düşünce sahipleri için bir vazife iken öyle olmadı. Tokadizade Şekip, Şeyh Nuri, Hacı Mithat, Doktor Ethem, Ahmet Burhanettin Beyler gibi cidden kıymetdar simalarda bunları düşünemedi. kendileri çoklukla çocukla işbirliği yaparak Müdafa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti yaptılar. Rica ederim. Müdafa-yı Milliye demek, Müdafa-yı Hukuk-u Milliye demek değil midir? O halde ikinci cemiyete ne lüzum vardı ki halkı boş yere yardımlarla müracaatlarla adeta rahatsız ediyoruz. Bununla beraber, yukarıda gösterilen insanların gerçek şahsiyetlerini biz cemiyet için hayırlı bir durum kabul ediyorken, yazık ki öyle olmadı. Bu kurulan cemiyetin kurucularından bazılarının ilk icraatı küllanbeyine bile yakışmayan Karşıyaka Olayları oldu. (İslahat gazetesi sahibi İtilafçı Sabitzade Emin Süreyya Bey'in Moralizade Nail Bey tarafından dövlümesi-Ayrıntı için bkz. Moralı (1976), s. 46) İkinci icraatları da ahaliyi borsaya toplayarak yardım istemektir. Zenginler para vermezlerse teşhir edeceğiz sözleri de burada cereyan etmiş. Vah vah. Üçüncü icraatı ise gayet garip. Henüz aklını bile tamamlamamış Moralı Ahmet Efendi'nin oğlu*

Nail Bey, İstanbul'da yardım alabileceğine inandığı kurul, kuruluş ve bazı yabancı misyon şefleriyle temasa geçmişti.

Bu kurulların başında Tunaya'nın *"Sanıldığı gibi bir kongre değil... partilerarası-hatta üstü- olarak kurulduğunu bildirmiş bir dernek"* olarak tanımladığı *"Milli Kongre"*⁴³⁵ geliyordu. Moralizade Nail Bey, programında MHOC'yi kendisini kuran 52 dernekten biri olarak gösteren (madde 1) Milli Kongre'den, Halide Edip (Adıvar) Hanımla, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Başkanı ve göz tabibi Esat (Işık) Paşa, Dahiliye Müstaşarı ve eski Fizan Milletvekili Cami (Baykut), Erkek Öğretmen Okulu Müdürü Ahmet Servet (Dülge), eski Konya Valisi Hüsnü, Doktor Adnan (Adıvar), Mütareke Komisyonu Başkanı ve eski diplomatlardan Galip Kemali Beylerle "işbirliği" yapmıştı. Nail Bey'in *"Ben onlardan yardım bekler, isterken, o hareketin başında bulunanlar benden yardım gayretine giriştiler"* diyerek *"çok garip"* bulduğu bu işbirliği⁴³⁶ yanında, basınla sıcak ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır.⁴³⁷

Nail cemiyetle hukukunu Müdafaa etmek için İstanbul'a gönderilmiş. Biz zenginlerimize diyoruz ki eğer yardım etmek istiyorsanız Müdafaa-yı Milliye'ye veriniz. Yukarıdaki namuslu insanlara da seslenerek deriz ki şu memlekette kalan namuslu insanların sizler başında bulunuyorsunuz. Sizin ağırbaşlı haysiyetinizi koruma yalnız size değil bize de aittir. Böyle çoluk çocuğun meclisleri sizin kültür muhitinizdeki sınırsız şöhretlerinizi lekeler. Memlekete hizmet etmek istiyorsanız gidiniz. Müfadaa-yı Milliye Cemiyeti'ni ihya ediniz. Bir nahiyede bile örgüte sahip olan bu kurum ve dolayısıyla bütün millet ve memleket sizinle iftihar etsin."

⁴³⁵ Milli Kongre'yle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tunaya (1986), s. 150-160.

⁴³⁶ Morali (1976), s. 47-48.

⁴³⁷ Morali (1976), s. 48-49'da, *"İstanbul'daki çalışmaların esnasında, İstanbul'da çıkan Tasvir-i Efkâr gazetesinden çok yararlandım. Bu gazetenin Mehmet Ali Bey ismindeki reportörü sarışın, kısa boylu, cevval, genççe bir zat idi. Şimdi hatırlıyorum, kendisine verdiğim beyanata, havadisleri gazetesinde öyle ballandıır, kuvvetlendirirdi ki şaşar kalırdım. İstanbul'daki yayında eski Büyükelçi Hüseyin Ragıp Bey'den, Yunus Nadi Bey'den Akşam gazetesi yazarlarından çok yardımlar gördük"* demektedir. Öte yandan Köylü, 9 Şubat 1335'te: *"İzmir Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti üyelerinden olup, milli vazifeleri gerçekleştirmek için İstanbul'a gitmiş olan Moralizade Nail Bey'in, tarihi ve milli hukukumuzu"* savunmak amacıyla renkli resimlerle süslü bir gazete yayınladığını yazıyorsa da, Nail Bey'in son derece önemli böyle bir etkinlikten anılarında söz etmeyişi nedeniyle haberin doğru olmadığı düşüncesindeyiz.

Nail Bey'in İstanbul'daki çalışmaları süredursun, bu kez "asaleten" Aydın Valiliği'ne tayin edildiği duyulan "aşırı dindar" Nureddin Paşa'nın göreve başlaması (26 Ocak-23 Mart), Teceddüt Partisi'yle olan bağlantısı artık kamuoyunca bilinen derneğin genel merkezinde kaygıyla karşılanmış olmalıdır.⁴³⁸ Göreve başlamasından kısa bir süre sonra, Nureddin Paşa'nın bir yakınına *"Bu Müdafı-yı Hukukçular neden beni arayıp sormuyorlar?"* şeklinde serzenişte bulunmasını fırsat bilen Morälzade Halit Bey'in, Paşa'yı telefonla arayıp *"Paşam, sizi arayıp sormadığımızdan yakınmışsınız. Siz hacıların hocaların kurduğu Cemiyet-i İlmiye ile meşgulsünüz. Din iman işi başka siyaset işi başka, bırakın onları öbür dünya meseleleriyle uğraşadursunlar. Yardım elinizi bize uzatın"* demesi üzerine valilik makamına çağırılmıştı.⁴³⁹ Venizelos'un, Paris Barış Konferansı'nda, sadece Batı Anadolu'da Denizli Sancağı hariç, Aydın Vilayeti'nin (İzmir, Manisa, Aydın Sancakları) tümü yanında, bağımsız Kale-i Sultaniye (Çanakkale), Karesi (Balıkesir) ve Menteşe (Muğla) Sancaklarının Yunanistan'a katılmasını mütteliklerinden talep ettiği⁴⁴⁰ günlerde (3 ve 4 Şubat) yapıldığını sandığımız görüşme sonucunda, çok yararlı olacak bir işbirliğinin temelleri atılmıştı. Halit Bey'in ifadesiyle *"geniş bir nefes"* alan⁴⁴¹ derneğin ilk işi Venizelos'un toprak taleplerini protesto etmek amacıyla Aydın Vilayeti'ne

⁴³⁸ Nurettin Paşa'nın İttihatçılara pek sıcak bakmadığı, Aydın Vali Vekilliği'ne tayin edilir edilmez, İzmir milletvekilliğinin yanısıra, mütarekeden kısa süre öncesine kadar İzmir'de valilikte yapmış olan İttihatçı Rahmi Bey'i *"göreviyle bağdaşmayan hareketlerde bulunduğu"* gerekçesiyle, Harbiye Nezareti'ne şikayet etmesinden anlaşılmıştı. DH-KMS, Ds. 49/1, Bel. 6'da, Dahiliye Nazırı Fethi Bey, Nurettin Paşa'ya gönderdiği 27 Ekim 1918 tarihli telgrafla şikayetini doğrulayıp destekleyecek kanıtları kendisinden beklediğini bildiriyordu. Paşa'nın istenen kanıtları Fethi Bey'e gönderipgöndermediğini tespit edemedik ama Rahmi Bey'i sorgulamak için İzmir'e geldiğini yazdığımız kurulun (s. 6) O'nun girişimleri sonucu oluşturulduğu düşüncesindeyiz.

⁴³⁹ Taçalan, s. 154'de, Morälzade Halit'le yapılan bir konuşmadan.

⁴⁴⁰ IEE, s. 111.

⁴⁴¹ Morali (1976), s. 9'da, Halit Bey, bu nefesin Paşa'nın *"tekrar işe başlamasından pek az süre sonra"* alındığını belirtmektedir.

bağlı yerleşim merkezlerinin yerel yönetici ve din adamlarınca İzmir’de yayınlanmakta olan Türkçe gazetelere gönderilen telgraflardan⁴⁴² cesaretle bir muhtıra hazırlamak olmuştur. *“Aşağıda imzaları bulunan biz, Aydın İliyle, Menteşe ve Karesi Sancakları Temsil Heyeti, sözü edilen bölgede (Venizelos’ça) bulunan, ırk, dil ve milli duygu bakımından tamamen Türk olan halkın beşte dördü adına açıklarız ki:”* diye başlayan muhtırada, Osmanlı Devleti’nin en esaslı bölümünü meydana getiren bu vilayet ve sancakların, nüfus çoğunluğu ve tarihi bağlantılarıyla tamamen Türk olduğu vurgulandıktan sonra, *“Üzüntüyle şahit oluyoruz ki: Kötü durumumuzdan yararlanmaya koyulan bazı küçük milletler, kendilerine tamamen yabancı olan bu milyonlardan kurulu ırka hükmetme sevdasına düşmüşlerdir. Biz Türkler, bu topraklar üzerindeki eski ve kutsal haklarımızın korunmasını isterken, yapılacak ıslahatla azınlıkların hukuku gözetileceği gibi, bu toprakların anavatana bağlı kalmaları suretiyle de Yakındoğu’da barış ve sükunetin en önemli bir amilini teşkil edeceğine inanıyoruz. Bu sebeple, ırkımızı tehdit eden tehlikenin önüne geçilerek, bu derece açık milli haklarımıza ve dolayısıyla dünya barışı siyasetine hizmet edilmesi konusunda saygılarımızı bildiririz”* denilmektedir.⁴⁴³ Dernek, Moralızade Nail yanında, Sükkerizade Tefvik Paşa, Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi, Naci Bey ve *“Hürriyet ve İtilaf taraftarlarına karşı derneğin masuniyetini temin düşüncesiyle manken olarak”* dahil ettiği koyu İtilafçı Sadık Bey’den oluşturduğu bir kurulu⁴⁴⁴ yukarıdaki

⁴⁴² “Tezahürat-ı Milliye” veya “Tezahürat-ı Vatanperverane” başlığı altında, Müsavat, 22 Şubat 1335’te Reşadiye, 25 Şubat’ta Tire, 26 ve 27 Şubat’ta Bergama ve Çeşme, 7 Mart’ta Dikili’den, Islahat, 2 Mart’ta Urla ve Eski Foça’dan, Köylü, 1 Mart’ta Denizli’den gelen telgraflar bulunmaktadır.

⁴⁴³ Muhtıra, İzmir’e Yunan Ordusunun çıkmasından sonra, çalışmalarını İstanbul’a kaydıran MHOC’nin, istatistik, grafik ve haritalarla destekliyerek Fransızca yayınladığı dört numaralı broşürü “Türk İzmir”in (Smyrne-Türque) 11. sayfasında bulunmaktadır.

⁴⁴⁴ Kurul üyelerinden Sükkerizade Tefvik Paşa, 3 Şubat’ta tamamlanan İzmir Belediye seçimlerinde, Teceddüt Partisi’nin adayları arasındaydı. Sadık Bey, İzmir’de Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin sözcülüğünü yapan gazetelerden “Müsavat”ın imtiyaz sahibi ve

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

muhtırayı İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine ve sadrazama sunmakla görevlendirmişti.⁴⁴⁵ Batı Anadolu halkını temsil etmek üzere seçimle belirlenecek birkaç üyenin barış konferansına gönderilmesi konusunda da bilgilendirilen kurul, Şubat ayı sonlarında İzmir'den ayrılmıştı.

Artık, *“İngilizlerin Yunanlıları aracı ederek kurmak istedikleri tuzağın Türkiye halkına olacağı kadar, Yunanistan'a ve bilhassa Türkiye Rumlarına da pek pahalıya oturacağını anlatmak zamanı geldiğine”*⁴⁴⁶ inanan MHOC, İzmir'deki tüm partiler, dernekler ve diğer örgütlerin temsilcilerinden bir *“danışma kurulu”* oluşturduktan⁴⁴⁷ sonra, Mart ayında, İzmir'de Türklerin hukukunu dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlayan bir kongrenin hazırlıklarına girişmişti.⁴⁴⁸ Derneğin yardım çağrısını olumlu karşılayan Nureddin Paşa, Aydın Vilayeti'yle Karesi ve Mentеше Sancakları ve kazalarına çektiği, altında imzası bulunan davet telgrafında, bu yerleşim merkezlerinin belediye başkanları ve müftüleri ile, her sancaktan dört, kazadan ise iki delegenin söz konusu kongreye katılmalarını istemişti.⁴⁴⁹

Aynı günlerde, İstanbul'da derneği yakından ilgilendiren gelişmeler olmaktaydı. İzmir'de hazırlanmış olan muhtırayı kabul edeceği

sorumlu müdürüydü. Moralı (1976), s. 10'da, Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi'nin, kişisel çıkarı uğruna davaya zarar verdiği yazılarak hakkında olumsuz referans verilmektedir. Naci Bey'e gelince MHOC'nin kurucu üyelerinden biriydi.

⁴⁴⁵ Moralı (1976), s. 10.

⁴⁴⁶ Moralı (1976), s. 11.

⁴⁴⁷ Bu kurul, bir çeşit örgütler konfederasyonu oluşturarak, kadro hareketi yaratmaya çalışan, İstanbul'daki Milli Kongre girişimini yakından tanıyan, Moralızade Nail Bey'in önerisiyle, vücut bulmuş olmalıdır.

⁴⁴⁸ Böyle bir kongrenin yapılması, derneğin esas (madde 8) ve iç (Teşkilat-madde 10) tüzüğünün gereği idi. Ancak, derneğin *“barışın gerçekleşmesinden sonra”* yapılacağını, tüzüklerinde açıkça belirttiği kongrenin toplanma tarihini, Mart ayına çekmesi, Venizelos'un Paris Barış Konferansı'ndaki toprak taleplerinin yarattığı kaygıyla açıklanabilir.

⁴⁴⁹ Taçalan, s. 154.

bilinen⁴⁵⁰ Sadrazam Tevfik Paşa'nın 3 Mart'ta görevinden istifa etmesi İstanbul'a giden kurulu boşlukta bırakmıştı. Venizelos'un Batı Anadolu'da talep ettiği toprakların St. Jean de Maurienne Antlaşması'na (17 Nisan 1917) göre kendisine bırakılması gerektiğini düşünen İtalya, 7 Mart'ta müttefiklerinin Yunanistan'ı tercih edeceğini anlayınca⁴⁵¹ konferans masasında kendi elini güçlendireceğini düşündüğü bir girişimde bulundu; İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza, bir süredir kendisiyle temasta bulunan Moralızade Nail Bey'i, İtalyan elçiliğine çağırdı. İstanbul'a geldiğinden beri, hiçbir etkinlikte bulunamamış olmanın sıkıntısı içinde bulunan MHOC kurulunun memnuniyetle karşıladığını sandığımız bu davette Kont Sforza, Nail Bey'e İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesinin an meselesi olduğunu, Yunanlılar yerine, gelişmiş uygar ve Türk'e düşman olmayan İtalya'nın, tercih edilmesini tavsiye etmişti.⁴⁵² *"Yunanlıların İzmir'e çıkmasını istemeyen İtalyanların, Türk davasına yardıma taraftar görünerek, ama gerçekte Yunanlıların yerine geçmek için"* çalıştıklarını bilen Nail Bey, Kont Sforza'nın tavsiyesini *"ne onlar ne de siz"* diyerek *"kibarca"* reddetmişti. Yunanlıların Batı Anadolu'da felaketle sonuçlanacağı ortada olan muhtemel bir işgal girişimini destekleyen İngiliz politikasına karşı ortak çalışma teklif eden Nail Bey, dernek temsilcilerinin Paris

⁴⁵⁰ Taçalan, s. 155'de, kurulun, Tevfik Paşa'yla varılan bir antlaşma sonucu, İstanbul'a geldiği yazılmaktadır.

⁴⁵¹ Kurat, s. 58-60'da, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un önerisiyle 4 Şubat'ta, Venizelos'un taleplerini karara bağlamakla görevlendirilen uzmanlar komisyonu, hazırladığı raporu 7 Mart'ta konferansa sunmuştu. Rapordan, komisyonda yer alan İngiliz ve Fransız üyelerin, Venizelos'un Batı Anadolu, Trakya ve Oniki Adalar'la ilgili tüm taleplerini onayladıkları anlaşılmaktadır. Amerikalı üye Westermann'ın Venizelos'un Batı Anadolu'daki taleplerini uygun bulmayışına, başkanı Wilson katılmadığı gibi, savaş içinde yapılan gizli antlaşmaların kendisini bağlamadığını da her fırsatta açıklıyordu.

⁴⁵² Batı Anadolu Türklerinin hukukunu korumayı amaçlayan bir derneğin, Kont Sforza'nın tavsiyesi doğrultusunda, bölgeyi İtalyan'ların işgal altına almasını tercih ettiklerini açıklayan bir muhtıra kaleme alması, İtalya için konferansta şüphesiz çok değerli bir koz olacaktı.

Barış Konferansı'na çağrılmaları konusunda daha önce yaptığı girişimle ilgili aracılığını rica etmişti. İki gün sonra İtalyanlar, barış konferansına gönderilecek bir muhtıranın hazırlanabilmesi için Bronzetto Torpidosunun, MHOC'nin İstanbul'da bulunan kurulunu İzmir'e götürmeye hazır olduğunu Nail Bey'e bildirmişlerdi.⁴⁵³ Bu gelişme üzerine Nail Bey, derneğin "İttihatçıların yavrusu ve oyunağı olduğu propagandasından *kurtulması için*" İttihat ve Terakki'nin kuvvetli muhaliflerinden biri olan Cami Bey'den yardım rica etmişti.⁴⁵⁴ Cami Bey'in öteden beri kendisini tanımış olmasının da etkisiyle⁴⁵⁵ ricasını kabul etmesi üzerine, Nail Bey'in yaptığı ilk iş onu Kont Sforza'yla tanıştırtarak Brozetto Torpidosu'nun yolcuları arasına dahil ettirmek olmuştur.⁴⁵⁶ MHOC genel merkezince hazırlanmış olan muhtırayı 12 Mart'ta ilgili mercilere veren Nail Bey'in⁴⁵⁷ İstanbul'dan ayrılmaya hazırlandığı sırada İzmir'de, Türk Ocağı'nın girişimiyle Köylü Gazetesi'nin amacını "*Kanımızla yoğurulmuş ve adeta kemiklerimizle kurulmuş olan şanlı canlı memleketimiz üzerinde bir takım haksız Yunan dileklerine karşı vatanımız üzerindeki hakkımızın yalnız tarih cihetini*

⁴⁵³ Moralı (1976), s. 51-52. Ancak bu işbirliği, İtalya'nın yukarıdaki dipnotta sözedilen niyetinden vazgeçtiği anlamında yorumlanmamalıdır. Nail Bey'in s. 50 ve 53'te belirttiği üzere, torpidoya bindirilen Arnavut kökenli İtalyan ajanı Ahmet Dino, Nail Bey ve arkadaşlarına karşı tavır almış, hatta İzmir'de bazı huzursuzluklara neden olmuştur. (Nail Bey'in, Kramer Otelinde, İtalya'ya meylettiğini yazdığı Müftüzade Şükrü (Kaya) Bey'le münakaşa edişi). Taçalan, s. 155 belirttiği üzere, gerçekte iki tarafta birbirlerini kullanma çabası içindeydiler.

⁴⁵⁴ Nail Bey, bu ricada bulunduğu Tunaya (1986), s. 237'de yazıldığı üzere, Cami Bey, İttihatçılar'a karşı muhalefetiyle tanınan Sulh ve Selamet-i Osmaniye Partisi'nin yöneticilerindendi. Cami Bey, Milli Kongre'de de aynı partiyi temsil ediyor olmalıdır.

⁴⁵⁵ Moralı (1976), s. 52'de, Nail Bey askerliğini, savaş yıllarında İzmir'de Askeri Sansür Müfettişliği görevinde bulunan Cami Bey'in yanında yapmıştı.

⁴⁵⁶ İstanbul'da bulunan MHOC kurulunun aynı torpidoyla neden İzmir'e dönmediği, kurulun İtilafçı üyelerinin henüz kurulmuş olan İtilafçı Damat Ferit Paşa Hükümeti'yle temas etmek isteği ile açıklanabilir.

⁴⁵⁷ Moralı (1976), s. 145'de, bu muhtırayı, Kont Sforza Paris Barış Konferansı'na, İzmir Amerikan Koleji Müdürü M. MacLahlan da Cumhurbaşkanı Wilson'a ulaştırmıştı.

değil aynı zamanda bilim ve hukuk yönünü de kuvvetli deliller ile ispat etme ve doğru olmayan talepleri red ile, vatanımız etrafında dönen ihtirastar, protesto eylemek” olarak açıkladığı bir toplantı yapılmak üzereydi.⁴⁵⁸

Türk Ocağı’yla birlikte, biri dışında İzmir’deki siyasi partilerin tümü, dernek temsilcileri, basın mensupları ve aydınların katılmasından⁴⁵⁹ ötürü, İstanbul’daki Milli Kongre hareketi örnek alınarak, dernekçe oluşturulduğunu yazdığımız “danışma kurulu”nun da düzenlenmesinde etkin rol oynadığını sandığımız bu toplantı, 13 Mart günü, öğleden sonra gerçekleştirildi. MHOC Kongresi için seçilmiş delegelerin çevre sancak ve kazalardan gelmeye başladığı İzmir’in Frenk Mahallesi’ndeki İzmir Tiyatrosu’nun “ağzına ve adeta tavanlarına kadar dolmuş” salonunda, Ocak’ın İzmir şubesi yönetim kurulu üyelerinden Vasıf Bey’in, İzmir’in Türk kalacağını vurguladığı, sık sık alkışlarla kesilen uzun konuşmasıyla açılan toplantı, Ocak başkanı Dr. Hacı Hasanzade Ethem Bey ve birkaç arkadaşı tarafından İzmir’deki İtilaf Devletleri temsilcilerine verilecek olan aşağıdaki metnin kabul edilmesiyle son bulmuştu.⁴⁶⁰ “1. *İzmir ve Aydın Vilayeti’nde Türkler gerek nüfus ve gerek emlak ve arazi itibarıyla çoğunluğu oluşturduklarından Wilson Prensipleri’nin 12. maddesi gereğince vilayetimize ecnebi egemenliği giremez. 2. Milletler Cemiyeti’ni oluşturan büyük devletlerin adaletkar siyasetlerinden, İzmir ve Aydın Vilayetlerindeki Türk egemenliğinin kaldırılmasının kabul edilmeyeceğini bekliyor ve inanıyoruz. 3. Gelecekte insani ve uygar ülkülerle donanmış ve gerçek bir uygar kurul meydana getirmek isteyen Türkler, memleketlerinde başka bir egemenliğin geçerli olmasını*

⁴⁵⁸ “Şanlı Toplanma”, Köylü, 14 Mart 1335.

⁴⁵⁹ Müsavat, 14 Mart 1335’te, “... Bundan böyle vatani girişimlerle alakadar olmaması daha iyi olacağını takdir eden Teceddüt Partisi”nin toplantıya katılmadığı yazılmaktadır.

⁴⁶⁰ “Şanlı Toplanma”, Köylü, 14 Mart 1335.

kesinlikle kabul etmemeye bütün kuvvetleriyle karar vermişlerdir."⁴⁶¹

Bu sırada, Cami Bey'le birlikte Brozetto Torpidosu'na binerek İstanbul'dan ayrılan Nail Bey, İtalyanların kendilerini İzmir'de "tongaya" düşürecekleri endişesiyle⁴⁶² barış konferansına gönderilecek muhtıranın müsveddesini yolculuk sürerken kaleme almıştı. Nail Bey, "*Yunan işgalinin hazmedilmesinin güçlüğünü anlatan bir yazı*" olarak tanımladığı müsveddenin, İzmir'de gereksiz tartışmalar yapılmadan onaylanması için Galip Kemali Bey ve Sadrazam Tevfik Paşa tarafından benimsendiğini söylemeyi Cami Bey'le kararlaştırmıştı.⁴⁶³ Torpido İzmir'e varır varmaz, Nail ve Cami Beylerin MHOC yönetim kurulu üyeleriyle İzmir'in ileri gelenlerini çağırdıkları belediye binasındaki toplantı planladıkları şekilde gelişmişti. Toplantıya katılanlar arasında bulunan Mahmut Celal Bey'in de belirttiği üzere, müsveddenin okunmasından sonra Cami Bey "*... bizzat Sadrazam Tevfik Paşa tarafından görülüp benimsendiğini, beğenilmeyen, tereddüt edilen yeri varsa değiştirilmesinin mümkün olduğunu*" söylemiş "*kabul edilen metnin Fransızcaya tercüme edilerek, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir halk temsilcilerine imza ettirilmesi uygun*" görülmüştü.⁴⁶⁴ Alınan karara uyularak, "Un Appel a la Justice" (Adalete Çağrı) başlığıyla Fransızca'ya çevrilen muhtıranın, broşür olarak basılmasından⁴⁶⁵ amaçlanan ise, mütarekenin imzalanmasından sonra

⁴⁶¹ Hukuk-u Beşer, 15 Mart 1335.

⁴⁶² Nitekim, İtalyan ajanı Ahmet Dino'nun bu yönde bazı çalışmaları olmuştu. Bkz. dpn. 453.

⁴⁶³ Moralı (1976), s. 53.

⁴⁶⁴ Bayar, c. 5, s. 1625, Moralı (1976), s. 53.

⁴⁶⁵ Derneğin esas (madde 6) ve iç tüzük (Teşkilat/madde 6)'ünün gereği olarak yayımlanan broşürün kapağında "*17 Mart 1919'da İzmir'de toplanan Milli Kongre tarafından kabul edilmiş ve Osmanlı Müdafai Hukuk Cemiyeti tarafından yayımlanmıştır.*" ibaresi bulunmaktadır. [DH-KMS, Ds. 52/4, Bel. no. 1'de bulunan Un appel à la justice, Publie par la societe de defense des droits Ottomans et Approuve par le Congrès National, reuni à Smyrne le 17 Mars 1919, Constantinople, Imp. Zelig Freres, Pera, rue Yazidji, Koule-Capou (nouvelle batisse) 1919, 10s+1 grafik (renkli)+1 Harita (renkli)] Esas ve iç tüzükten sonra yayımlandığı için,

*“Yunanlılarca yönlendirilen taraflı yayın organları aracılığıyla Helenizmin merkezi gibi gösterilmeğe çalışılan” İzmir ve çevresinde “çok büyük çoğunlukla Türklerin yaşadığını” uyar kamuoyuna göstermekti.*⁴⁶⁶

15 Mart'ta toplanması kararlaştırıldığı halde, bazı delegelerin henüz İzmir'e gelmeyişinden olsa gerek, kongrenin 17 Mart Pazartesi gününe ertelendiği ve toplantı yeriyle saatinin ayrıca ilan edileceği, MHOC'nin yerel basında çıkan bir duyurusundan anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷ Nitekim genel merkez, başka bir duyurusuyla kongrenin Matbaa Sokağı'nda bulunan Milli Kütüphane Sineması salonunda, saat 10'da başlayacağını, kamuoyuna bildirmişti.⁴⁶⁸ Köylü Gazetesi'nin, *“Bu verimli topraklarda zerre kadar hakları olmadığı halde, türedi bir mültecilikle bizlerden, geçmiş ve gelecek gasbına kalkışanlara karşı, kutsal hukukumuzu savunmak ve korumak üzere kurulmuş olan MHOC'nin, bugün açılacak olan büyük kongresine selam”* diyerek karşıladığı

derneğin üç numaralı yayını olduğunu sandığımız broşür, Smyrne Turque, s. 5-10'da bulunmaktadır.

⁴⁶⁶ DH-KMS, Ds. 52/4, Bel. no. 1, s. 3. Ersu Erdinç tarafından “Müdafa-yi Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin Beyannamesi, Adalet Bir Çağın”, Tarih ve Toplum, 121 (Ocak 1994), ss. 35-39'da, Türkçe'ye çevrilen broşür, Morali (1976), s. 61'de yazıldığı üzere gerçekte, Leon Maccas'ın, l' Hellenisme de L'Asia Mineure, Paris (1919) başlıklı kitabını, Düyun-u Umumiye Idaresi tarafından Türkiye'de inceleme yapmakla görevlendirilen M. Cuinet'in sonuçlarına dayanarak, çürütmeye çalışıyordu. Kitsikis (ty), s. 158'de, Fransa'da Yunan Hükümeti'nin propaganda organlarından biri olan “Les Etudes Franco-Grecues”in direktörü olan Leon Maccas *“kitabı yazmaya nasıl zorlandığını”* yazara şöyle anlatmıştı: *“... Mütarekeden birkaç gün sonra, Paris Büyükelçimiz Atos Romanos beni çağırdı. Anadolu'ya ve oradaki haklarımıza dair bir kitap yazmamı, bastırmamı ve dağıtmamı benden istedi. Baskının 25 Aralık'tan önce bitirilmesini istiyordu. Zira o tarihte toprak taleplerimizi açıklamak üzere Venizelos Paris'e gelmiş olacaktı. Kabul ettim. İstediklin istatistikler on gün sonra Atina'dan gönderilmişti. Sonra bir ay içinde “Anadolu'da Helenizm” yazılmış, basılmış, tashih edilmiş ve 5.000 önemli kişiye dağıtılmıştı. Venizelos beklenen tarihte Paris'e gelince kitabı herkesin elinde gördü.”*

⁴⁶⁷ Müsavat; Hukuk-u Beşer, 16 Mart 1335.

⁴⁶⁸ Köylü, 16 Mart 1335; Müsavat, 17 Mart 1335.

kongre⁴⁶⁹ anılan yer ve saatte, 37 müftü ve 37 belediye başkanı yanında, toplumsal kuruluşlarla basını temsil eden delegeler ve halkın katılımıyla başlamıştı.⁴⁷⁰ Başkanlığına, İzmir'in yeni Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa,⁴⁷¹ başkan yardımcılıklarına ise, tümü belediye başkanı olmak üzere Balıkesir'den Hafız Mehmet Emin, Manisa'dan Bahri, Aydın'dan Emin, Denizli'den Hacı Tefvik, Muğla'dan Rauf Beylerin seçildiği kongre,⁴⁷² daha ilk gün İtilafçı ve Selametçi basın tarafından İttihatçı oyunu olarak görülmeye başlanmıştı.⁴⁷³

Oturumlar dışındaki saatlerde dernek yöneticileri, delegeleri gruplar halinde Nureddin Paşa'nın makamına götürüyorlardı. Yaklaşık bir hafta önce hem valilik hem de komutanlık (İzmir ve Havalisi Komutanlığı) görevinden alınmış olan (11 Mart) Nureddin Paşa, delegelere kendi memleketlerinde derneğin temsilcisi sıfatıyla çalışmalarını ve muhtemel bir Yunan işgaline karşı koymaya hazır bulunmalarını öğütlemişti.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ "Kongre'ye Selam", Köylü, 17 Mart 1335.

⁴⁷⁰ "Büyük Kongre", Köylü, 18 Mart 1335. Bir gün önceki Köylü'nün "Kongre'ye Selam" başlığıyla yayımladığı makalede, "İslam halkının üç yüzü aşkın" temsilcisinin beklendiğini yazdığı kongre'ye katılımın iki günlük bir erteleme yapılmış olmasına rağmen tam gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Nitekim, Tanör, s. 63'te, kongreye 165 delegenin katıldığı belirtilmektedir.

⁴⁷¹ Taçalan, s. 160'ta, Tünk ordusunun İzmir'e girmesinden (9 Eylül 1922) az önce Atina'ya kaçan Hacı Hasan Paşa, orada ölmüştü.

⁴⁷² "Büyük Kongre", Köylü, 18 Mart 1335.

⁴⁷³ "Dünkü Kongre", Müsavat, 18 Mart 1335'te, "Memleketin kurtulması kovulmuş İttihat ve Terakki'nin Türkiye'de artık itibarlı olmadığını ve olamayacağını isbat ile mümkündür" cümlesi, büyük puntolarla dizilmişti. Hukuk-u Beşer, 18 Mart 1335'te, "Dün, Beyler (Matbaa) Sokağı'nda, Milli Sinema'da MHOC'nın genel kongresi toplanmaya başladı. Tıpkı İttihat ve Terakki Kongrelerinde olduğu gibi Evet efendimle her türlü öneriye el ve baş işaretileriyle izin veriliyor. Durumu aydınlatmak voderneğin durumunu tayin için söz söylemek isteyenler emri vakiler karşısında bulunduruluyor. Ve bu suretle efendilerimiz bildikleri gibi aracısız icraata devam ediyorlar."

⁴⁷⁴ Taçalan, s. 160'da, Moralizade Halit'in yazılı olarak verdiği bilgilerden s. 161'de, Bu görüşmelerden birinde, İzmir'e Yunan ordusu çıkar çıkmaz Denizli'de protesto mitingi düzenleyecek olan Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Nurettin Paşa'ya "... İzmir'i Yunanlılara verecekler, biz boş durmayacağız. Halkımız asker, para, besleme

Hürriyet ve İtilaf Partisi İzmir şubesinin, kongrenin ikinci günü “*İttihat ve Terakki fikri ve kanaatini temsil ve dirilme ve iç siyaset ile uğraşmak istenildiği anlaşıldığından*” toplantılarına katılmayacağını kamuoyuna açıklamasına⁴⁷⁵ paralel olarak, muhalif basının saldırılarını yoğunlaştırdığı kongre,⁴⁷⁶ 19 Mart’ta yaptığı sonoturumunda ilk olarak Moralızade Nail’in içeriği hakkında “*memleket tehlikeyi görmüş ve nasıl karşılayacağını tayin eylemişti*” dediği⁴⁷⁷ bir muhtırayı kabul etmişti. Ertesi gün, İstanbul’daki İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine tellendiği anlaşılan muhtıra metni aşağıdadır: “*Biz aşağıda imzaları bulunan İzmir, Balıkesir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla şehirleriyle, Aydın Vilayeti ve Karesi, Menteşe Sancakları içindeki bütün kazaların belediye başkanları, müftüleri, belediye ve kaza meclisi üyeleri ile çeşitli halk sınıflarının delegeleri, Türk basını ve toplumsal kuruluşların temsilcileri 17 Mart 1919 tarihinde, Türk halkının ulusal iradesine uyarak, genel kongre halinde toplandık.*

Büyük savaşın uluslar hakkında ortaya koyduğu yeni durumu ve bütün ulusların mutluluk ve gelecekteki esenliklerini sağlamak üzere, büyük devletlerce kabul edilen esasları, savaşın doğurduğu durumdan yararlanmaya çalışan, bazı ulusların ülkemiz hakkındaki tutkularını enine boyuna inceledikten sonra, oybirliği ile kabul edilen aşağıdaki istekleri bütün insanlığın vicdanına arz ederiz:

maddelerini temin eder. Yalnız noksanımız bir komutandır. Böyle bir durumda siz geriye, yani Denizli’ye gelin” demiş, Paşa’nın “Ben burada iken İzmir’e kimse çıkamaz. Karşılık veririm” demesi üzerine “Güzel Paşam ama, sızı ya azlederek veya terfi ettirerek İzmir’den uzaklaştıracaklarını tahmin ederim. İşte o zaman bize geliniz. Her ne şekilde olursa olsun İstanbul’a gitmeyiniz” diyerek ricasını tekrarlamıştı. Ancak Paşa 11 Mart’ta yerine tayin edilen vali, İzmir’e gelir gelmez İstanbul’a gidecektir.

⁴⁷⁵ Islahat, 19 Mart 1335.

⁴⁷⁶ “İttihadın İğrenç Manevraları”, Müsavat, 19 Mart 1335’te, “Dünya’da bu kadar yüzsüz, utanmaz bir komite görülmemiştir. Kendileri bu memleketi perişan ettiklerini bilmeli ve bir köşeye çekilerek, her hareketleri için zararlı olduğunu anlamalı ve hiçbir şeye karışmamalı. Millet artık o kanlı ve canileri kollayan kirli ellerin, bu memlekete bir hayır işleyeceğine asla inanmamaktadır.”

⁴⁷⁷ Moralı (1976), s. 12.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

1. *Türk Ulusu, galip uluslar tarafından takip olunan siyasetin, kendisini yok etme amacı taşımadığına güvenmek ister ve büyük devletlerin bu yoldaki çalışmalarını bekler.*

2. *Doğu'da bir bütün meydana getiren Türk Ulusunun gelecekte maddi ve manevi bakımlardan ilerleyebilmesi, ancak, parçalanarak azınlıkların boyunduruğu altına düşmemesi ve 15. yüzyıldan beri ulusal kaderine egemen olan İstanbul'un, Osmanlı başkenti kalmasıyla mümkündür.*

3. *Aşağıda imzaları bulunan halk tabakaları delegelerinin doğrudan doğruya temsilcisi bulundukları vilayet ve sancaklardan kurulu Batı Anadolu kıyılarında, Türk halkının öbür kavimlere göre daha önemli bir durumu ve nüfus çoğunluğu vardır. Emlak ve arazinin %95'ine sahip bulunan Türk unsurunun üretici, öteki unsurların ise ancak değiş tokuşçu durumunda bulunmaları dolayısıyla bu bölgede yapılacak mülki değişiklik, ulusal bünyeyi felce uğratacak ve kıyılardaki ticari kapılarının elden çıkması Türk ırkının mali, ticari ve iktisadi tutsaklığına yol açacak ve ırklar arasında çıkacak çatışma, gelecekteki barışı tehdit ve ülkemizin doğal zenginliklerini yok edecektir.*

4. *Büyük devletlerin adaletine güvenerek Türk ulusu geleceğini tehdit eden tehlikelerin karşısında soğukkanlılığını koruyor. Ancak varlığını ve haklarını korumak konusundaki kararından dolayı suçlanamayacağına da emindir.*⁷⁴⁷⁸

Daha sonra çoğu İtilafçı, Moralizade Nail'in içlerinde “*Bu Avrupalıların kuvvet ve kudretine nasıl karşı koyacağız? Bunlara nasıl meram ve dert anlatacağız. Bizi buraya seçtiler ama derneğe ve memlekete yine fayda veremeyeceğiz. Zaten bu ülke ve ulustan hayır yok... diyen beyinsiz veyahud vatansızların da*” bulunduğunu söylediği Hacı Hasan Paşa, Cami, Tokadizade Şekip, Hacı Ali Paşazade Refik, Ahmet Şükrü (eski mektupçulardan), Salepçizade Hacı Mithat, İbn-i

⁴⁷⁸ Smyrne Turque, s. 12-13; Köylü, 22 Mart 1335'te, muhtıranın 4. maddesinin eksik olarak yayımlanmasını, Taçalan'ın, s. 163'te, bu maddenin “*dolaylı da olsa tehdit edici hava taşımaya gazetelerde yer almasını engellemiştir*” şeklindeki yorumuna katılıyor.

Hazım Ferit (Müsavat Gazetesi başyazarı), Doktor Hacı Hasanazade Ethem, Kapanizade Tahir, Abdurrahman Sami, Moralizade Halit ve Nail, Ali Nazmi (Ahenk Gazetesi sahibi), Osmanzade Rüştü Beylerle, Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi'yi (gıyaben) yeni yönetim kurulu üyeliklerine seçen kongre,⁴⁷⁹ Türklerin dostu olarak bilinen Pierre Loti'ye "*ulusun şükranlarını*" bildiren bir telgraf çekmeyi de ihmal etmemiştir.⁴⁸⁰

İzmir'de kongrenin çalışmalarını tamamladığı gün, Nail Bey'in Bronzetto Torpidosu'yla İstanbul'dan ayrılırken arkasında bıraktığı kurulun İtilafçı üyeleri, 4 Mart'ta kurulan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Adliye Nazırlığı görevini üstlenen, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin, İzmir şubesi yönetim kurulu üyesi İsmail Sıtkı Bey'in aracılığıyla padişahın huzuruna çıkmayı başarmıştı. Kurulu çok iyi karşılayan Vahdettin "*İzmir'in Osmanlı vatanının asla bölünmez bir parçası olduğunu, bunun vatandan koparılmasının hatır ve hayale bile gelmeyeceğini*" (!) söylemişti.⁴⁸¹

Moralizade Nail Bey'e göre, kongrenin "*Memleketin karşılaştacağı tecavüze silahla karşılık tohumunu atarak dağılmasından*" sonra, Cami Bey'in bir emrivaki ile derneğe genel sekreter, Moralizade Halit Bey'in de veznedar yapılması⁴⁸² üzerine "*muhaliflerin yaygalarına son vermek ve derneğin gelecekteki çalışmalarını verimsizleştirmemek*" için yönetim kuruluna seçilen İtilafçı üyeler; Hacı Hasan Paşa, Salepçizade Hacı Mithat, Ahmet Şükrü, Hacı Ali Paşazade Refik, İbni Hazım Ferit Beyler ile Şeyh Nuri Efendi derneğe devamlarını kesmişlerdi.⁴⁸³ Bu olaydan

⁴⁷⁹ Köylü, 20 Mart 1335, Moralı (1976), s. 12-13'te, Osmanzade Rüştü ile Ali Nazmi Bey'in yerine, Cemal Şahingeri ve Alemdarazade Ethem Bey'in isimlerini vermekte, çiftliğinde meşgul olmasından ötürü istifa eden Kapanizade Tahir Bey'in yerine Osmanzade Rüştü Bey'in alındığını belirtmektedir.

⁴⁸⁰ Köylü, 23 Mart 1335, Taçalan, s. 163'te, 9 Eylül 1922'den hemen sonra Rodos'tan İzmir'e gelen Moralizade Halit Bey'in, MHOC'ye ait birçok belgeyle birlikte, kongre tutanaklarında içinde bulunduğu bavulunu kaybetmesi nedeniyle, oturumlarda kimlerin hangi konularda konuştuğu bilinmemektedir.

⁴⁸¹ Başmabeynci Lütfi Bey, s. 486-7.

⁴⁸² Köylü, 30 Mart 1335.

⁴⁸³ Moralı, (1973), s. 12-14.

kısa bir süre sonra valiliğe atanan “*kambur*” lakaplı İtilafçı Ahmet İzzet Bey’in, İzmir’e gelerek göreve başlaması (23 Mart 1919-5 Ocak 1920) derneği yeniden İzmir’de çalışamaz hale getirecekti.⁴⁸⁴

Moralizade Nail, Vali İzzet Bey’in “... *İzmir’e gelir gelmez Müdafı-yı Hukuk Cemiyetine musallat*” olduğunu⁴⁸⁵ “*Siz hükümet darbesi için çalışır bir kuruluşunuz. Memleket hukukunu savunma elinizde bir kalkandır. İttihatçılık ve bolşeviklikle suçlanmaktasınız*” diyerek başta “*barış konferansına gönderilmesi kongre kararına dayanan Batı Anadolu halkı seçilmiş kurulu*” olmak üzere her girişimlerinin önüne geçmeye başladığını belirtmektedir.⁴⁸⁶ MHOC genel merkezi gerçekte kongrenin toplanmasından çok önce, Batı Anadolu halkını temsil edecek bir kurulun barış konferansına gönderilmesi için çalışmalar yapmış, hatta Şubat sonunda özel bir görevle İstanbul’a yolladığını yazdığımız kurulumu bu konuda bilgilendirmişti.⁴⁸⁷ Nail Bey’in, söz konusu kurulun İstanbul’a gelişinden önce görüştüğü Sadrazam Tevfik Paşa konuyla ilgilenmiş, Ahmet Cevdet (İkdam Gazetesi sahibi) ile Ragıp Raif Bey’in (diplomat) barış konferansına gönderilecek temsilciler arasına dahil edilmesini istemişti.⁴⁸⁸

Bu isimlere Uşakizade Muammer (İzmir’in ileri gelenlerinden) ve Moralizade Nail Beyleri ilave eden kongre, üye sayısı dörde çıkan temsil kurulunun yol ve diğer masraflarını karşılamak üzere 15 bin liralık bir ödeneği onaylamıştı.⁴⁸⁹ Damat Ferit Paşa Hükümeti, 26 Mart’ta Vali

⁴⁸⁴ Moralı, (1973), s. 59-60’da, Nail Bey İstanbul’da bulunduğu sırada, arkadaşı Çallı İbrahim (ressam)’in aracılığı ile görüşmeyi başardığı Velihaht Mecit Efendi’ye, Ahmet İzzet Bey’in İzmir’e tayin edilmesine engel olması için yalvarmış, ancak velihaht Vahdettin katında söz geçiremeyeceğini açıkça belirtmişti. Aynı bilgi için bkz. Moralı (1973), s. 145.

⁴⁸⁵ Moralı (1976), s. 145.

⁴⁸⁶ Moralı (1973), s. 14.

⁴⁸⁷ Bkz. dpn. 445.

⁴⁸⁸ Taçalan, s. 158’de Moralizade Halit’in yazılı olarak verdiği bilgilerden.

⁴⁸⁹ DH-KMS, D. 50/2, Bel. 9’da bulunan, MHOC Genel Sekreter Vekili Moralizade Halit’in vilayete gönderdiği 21 Nisan tarihli pusula.

İzzet Bey'den, kurulun Avrupa'ya gidebilmesi için gereken paranın süratle toplanıp İstanbul'a iletilmek üzere kendisine verilmesi gerektiğini MHOC'ye bildirmesi ve dernekle kongrenin taşradaki teşkilatına veya temasta bulundukları derneklere, gerekirse şifre ile telgraf çekmeleri konusunda her türlü kolaylığı göstermesini istemişti.⁴⁹⁰ İzzet Bey'in bu girişime öncülük edenlerin vilayet halkının tam olarak güvenine sahip olmadığını belirten raporu üzerine⁴⁹¹ 31 Mart'ta hükümet, "*Osmanlı egemenliğini savunmak amacıyla Avrupa'ya gidecek kurula yardım etmeyi kararlaştırdığını*" İzzet Bey'e hatırlatmış, belediye başkanlığı ile Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni bu çerçevede bilgilendirmesini buyurmuştu.⁴⁹² Bu isteği yerine getiren İzzet Bey, partinin MHOC'yi değerlendiren ve kendisinin de katıldığını belirttiği bir yazısını 3 Nisan'da Dahiliye Nezareti'ne göndermişti.⁴⁹³ Başkan yardımcısı İbrahim Ethem Bey'in imzasını taşıyan "*MHOC ünvanı altında kurulmuş cemiyetin amacı partimizce her zaman şüpheli görülmüştür*" cümlesiyle başlayan yazıda özetle muhalefetleri sonucu zor duruma düşen derneğin, göz boyamak amacıyla yönetim kuruluna seçmiş olduğu parti üyeleri, Hacı Hasan Paşa ile İbn-i Hazım Ferit ve Ahmet Şükrü Beylerin dernekle ilişkilerini kesmiş oldukları, MHOC'nin amacının bir yandan "*İtilatçı Cumhuriyet*" kurarken, öte yandan hangi sebeplere bağlı olduğu anlaşılamayan İtalyan politikasıyla kenetlenmek olduğu, derneğin İtalya'yı destekleyen tutumunun uygun görülmediği ve henüz dernek yönetim kurulunda bulunan parti üyelerinin istifasından sonra söz konusu paranın toplanmasının mümkün olmadığı belirtiliyordu.⁴⁹⁴ Bunun üzerine hükümet, "... şu

⁴⁹⁰ DH-ŞFR, D. 97, Bel. 287'de bulunan "*Dahiliye Nazırı Cemal*" imzalı 5010 nolu tel.

⁴⁹¹ DH-ŞFR, D. 98, Bel. 243'te, "*Nazır Mehmet Ali*" imzalı, 30 Mart 1919 tarihli 5346 nolu tel.

⁴⁹² DH-ŞFR, D. 97, Bel. 287'de bulunan "*Dahiliye Nazırı Cemal*" imzalı 5010 nolu tel.

⁴⁹³ DH-KMS, D. 50/2, Bel. 9.

⁴⁹⁴ DH-KMS, D. 50/2, Bel. 9'da bulunan, vilayet makamına hitaben 3 Nisan tarihli yazı.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

sırada böyle bir kurulun İzmir'den Avrupa'ya gitmesinde yararın" açık olduğunu vurguladığı yanıtında, vilayet makamından *"Ancak bu adamlar madem ki şüphe uyandırmaktadırlar söz konusu kurulun güvenilir kişilerden kurulması gereğini ilgililere duyurmasını"* istemişti.⁴⁹⁵

Hükümetle vilayet arasındaki yazışmaların yoğunlaştığı günlerde İtilafçı basının saldırıları karşısında bulunan MHOC⁴⁹⁶ bir yandan İngilizleri ve Fransızları tahrik ederek kendisini dağıtmayı planladığını düşündüğünü Vali İzzet Bey'i bilimsel alanda etkinlikte bulunduğuna ikna etmeye çalışırken,⁴⁹⁷ öte yandan mütarekeden sonra Midilli'deki merkezini İzmir'e nakleden İngiliz gizli servisine bizzat veya serviste tanıdığı olanlar aracılığıyla ulaşarak *"zararlı değiliz"* mesajını vermeye uğraşıyordu.⁴⁹⁸ Ancak sonuç alamayacağını anlayan dernek, Vali Ethem Bey geldiğinde yapıldığı gibi, İstanbul'da faaliyette bulunmaya karar vermiş, Genel Sekreter Cami Bey, Moralizade Halit Bey'i yerine vekil bırakarak İzmir'den ayrılmıştı.⁴⁹⁹

Moralizade Halit Bey'in, Vali İzzet Bey'in talebi üzerine "genel sekreter vekili" sıfatıyla 21 Nisan'da kendisine gönderdiği pusulada verdiği bilgiler "temsil kurulu"nun ekonomik bakımdan da sıkıntı içinde olduğunu göstermektedir. Pusulaya göre, ne kongrenin onayladığı olağan, ne de Ragıp Raif Bey'in gereksinim duyduğu 100 bin franklık olağanüstü ödenek "bazı engeller" nedeniyle toplanmıştı. Derneğin

⁴⁹⁵ DH-ŞFR, D. 98, Bel 179'da bulunan, "Nazır Mehmet Ali" imzalı ve 15 Nisan 1919 tarihli 76 nolu tel.

⁴⁹⁶ Islahat, 30 Mart 1335'te, "20.000 lira ile MHOC'nin Morali Ahmet Efendi'nin oğlu Nail Efendi'yi Avrupa'ya göndereceğini haber aldık. Allah akıllar versin! Ne diyelim? İşte koca bir İngiliz ricalinin kanaati, işte bizim hareketimiz."

⁴⁹⁷ Müsavat, 19 Nisan 1337'te, derneğin kendiliğinden, bir yayın organı olmadığını kamuoyuna açıklamasını, bu çerçevede ki çalışmalarına örnek göstermemiz yanlış olmayacaktır.

⁴⁹⁸ Morali (1973), s. 7 ve 14-15'te, "Fransızlar katında derneği ve çalışmasını kurtarmaya Monsieur Elzear ve Fernan Guiffroy ile Madam Fernand'ın ve Fransız askeri makamlarıyla temasa memur ettiğimiz... Rıfkı Bey'in çok hizmetleri geçmişti." demektedir.

⁴⁹⁹ Morali (1973), s. 15.

masraflarının karşılanması için kongrede Mentese'nin üç, Karesi, Aydın ve Denizli'nin 5'er, Manisa'nın 6, İzmir'in ise 8 bin lira (toplam 32 bin) bağış vermesi kabul edilmişti, ancak bu tarihe kadar 25.000'i Bayındır, 4624.75'i Urla, 11.000'i Acıpayam, 20.000'i Çeşme, 15.041.75'i Fethiye, 37.500'ü Bergama, 20.800'ü Karaburun, 50.000'i Ödemiş ve 45.470'i Nif Kazası'ndan olmak üzere dahilden gelen para sadece 2294.356 (229.436.50 kuruş) liraydı. Derneğin yayımlayacağı belge, grafik ve haritalarla, genel merkez masrafları için gereksinim duyulan bin lira çıkarıldığında, temsil kuruluna ancak altı yüz küsür lira ayrılabilceğini belirten Halit Bey, gereken paranın toplanabilmesi için İzzet Bey'in "öncülük" etmesini çok önemli buluyordu.⁵⁰⁰ İzzet Bey'in böyle bir niyeti bulunmadığı, Dahiliye Nezareti'ni 15 gün sonra bilgilendirmesinden açıkça anlaşılmaktadır. "İzmir'de kurulmuş olan MHOC yönetim kurulu üyelerinin daha sonra birer bahane ile" dağıldığı ve meydanda "kurul adına hareket edecek... Moralızade Halit Bey'den başka kimselerin kalmamış olduğunu" vurgulayan İzzet Bey, Ragıp Raif, Uşakizade Muammer ve Ahmet Cevdet Beylerin "temsil kurulu"na seçilmesinin isabet olduğu "... Moralızade, Nail Bey'i ise şimdiye kadar görmemiş ve durumunu anlayamadığından hakkında görüş bildiremeyeceğini" belirtiyordu.⁵⁰¹

Sonuçta, Hürriyet ve İtilaf Partisi'yle, İzzet Bey'in aleyhinde oluşu nedeniyle⁵⁰² temsil kurulu barış konferansına gidemeyecek,⁵⁰³ Yunan

⁵⁰⁰ DH-KMS, D. 50/2, Bel. 9'da bulunan pusula.

⁵⁰¹ DH-KMS, D. 50/2, Bel. 9'da bulunan 4 Mayıs tarihli 474 nolu tel.

⁵⁰² Vali İzzet Bey'in gizliden gizliye MHOC'ye yardım ettiğini ileri sürenler de vardır. Mütareke'den sonra İzmir'e gelen Yunan gazetecilerinden Mihailidis, s. 38-39'da bulunan "MHOC Komitesi'nin genel sekreterliğine Cami Bey'in tayin edildiğini bildiriyoruz. Kendisini tanımanızı ve derhal 5.000 lira göndermeye gayret etmenizi beklemekteyiz. Bu 5.000 lira, Manisa kurulu masrafindan gösterilerek, hattı zatında Cami Bey'in bulunduğu kurulu Paris'e gönderip, oradaki resmi makamlarla temas edip Türkün haklarını açıklayacaktır" yazan, altında Vali İzzet Bey'in imzasının bulunduğu telgrafi kanıt olarak göstermektedir. Mihailidis'in 4 Nisan'da Manisa'dan Albay Mavrudis'e gönderdiği söz konusu telgrafi çekmekle İzzet Bey gerçekte, Dahiliye Nezareti'nin 26 Mart tarihli emrini yerine getirmekten öte hiç birşey

ordusunun İzmir'e çıkışından sonra, MHOC merkezini İstanbul'a nakledecekti.

30 Aralık 1918 tarihinde açılıp üye kaydına başlayan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin İzmir şubesi,⁵⁰⁴ genel merkezinin 1919 Ocağı'nda Selamet-i Osmaniye Partisi'yle birleşmesinden sonra, İstanbul'da olduğu gibi Sulh ve Selamet-i Osmaniye Partisi tabelasını asmış olmalıdır. İzmir'de kitle desteği sağlayamadığı anlaşılan dernek/parti, Hasan Tahsin Bey ve çıkardığı gazeteler ile temsil edilmmişti.

İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti'nin kurulması yolunda yapılan çalışmalar, mütarekeden kısa bir süre sonra başlamıştı.⁵⁰⁵ İzmir'de bulunan yedek subaylardan, Piyade Asteğmen M. Muammer, Raif Halil ile Nakliyatçı Asteğmen Sadettin Beyler, İstanbul'da olduğu

yapmamıştı. Yunanistan Devlet Nişanlarından ikincisine (Anoteron Taksiarhis) sahip olan İzzet bey'in (Kosmos, 6-7 Ocak 1920) İzmir Valiliği'nde bulunduğu dönemde, İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliği'yle iyi ilişkiler içinde olduğuna, "cenaze töreni" iyi bir işarettir. Bu konuda bkz. Berber (1994), s. 11-12.

⁵⁰³ Morali (1973), s. 10'da, "Lazım gelen vasıflardan hiç birisine sahip olmadığı halde yalnız kendi reklamını yapmak için Avrupa kurulumuza dahil olmak isteyen ve doğal olarak bu arzusuna muhalefetimizden alınmış olan Şeyh Nuri Efendi'nin... Vali İzzet Bey zamanında yaptığı ara bozmaya yönelik girişimleri ile, memleket için pekçok faydalar beklediğimiz bu kurul meselesini sonuçsuz kılmış ve memleketine büyük fenalık yapmıştır" denilmektedir.

⁵⁰⁴ Hukuk-u Beşer, 30 Kanun-ı Evvel 1334.

⁵⁰⁵ Roda, s. 44'de, derneği Nurettin Paşa'nın kurmaya teşebbüs ettiği yolunda verilen bilgi şüpheyle karşılanmalıdır. Derneğin kuruluş çalışmalarının yapıldığı sırada, Nurettin Paşa Vali olmasa da 17. Kolordu Komutanı sıfatıyla İzmir'de bulunuyordu. Nurettin Paşa'nın 1919 Mart'ı sonlarında İzmir Müftülüğü'ne tayin olunan Rahmetullah Efendi'ye gönderdiği 30 Nisan 1923 tarihli mektubunda, (Muzaffer Ordumuzun Kumandan ı Muhteremî Ferik Nurettin Paşa Hazretlerinin İzmir Muftüsü Rahmetullah Efendi Hazretlerine Yazdıkları Mektubun Suretidir) gerçekte oluşmasına hiçbir katkısı olmadığı halde birçok derneğin kuruluşunu kendisine malederken, İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti'nin adını belirtmeyişi dikkat çekicidir. Öte yandan, kendisine danışılarak hazırlanmış olduğu kuşkusuz olan özgeçmişinde de (Osman Senai, İzmir Fatihî, Karahisarî ve Dumlupınar Muharebeleri Galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Terceme-i Halî) İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti, Nurettin Paşa'nın kurduğunu iddia ettiği derneklerden sayılmamaktadır.

gibi bir Yedeksubaylar Yurdu⁵⁰⁶ kurmak üzere tüm yedek subaylardan, 21 Kasım'da Başdurak'ta Salepçioğlu Camii civarındaki Ardahan Otel'i'nde bulunan İnsaniyet Gazetesi idarehanesinde toplanmalarını istemişlerdi.⁵⁰⁷ Bu girişimin Türk basınına da desteklendiği günlerde,⁵⁰⁸ 13 Ocak 1919 günü Sanayi-i Nefise Okulu'nda yapılan bir toplantı sonucu, resmen kurulduğunu öğrendiğimiz derneğin başkanlığına Raif Halil, genel sekreterliğine Nuri, veznedarlığına Fazıl, sorumlu ve danışman üyeler olarak da Safvet ve Hulusi Beyler seçilmişlerdi.⁵⁰⁹ Savaşın bitiminden sonra kıtalarından terhis edilen yedek subayların ekonomik sıkıntılarını çözmek ve aralarındaki birlik ve dayanışma için kurulduğunu açıklayan⁵¹⁰ derneğin bazı üyelerinin İstanbul'a gitmeleri nedeniyle istifa etmeleri üzerine yapılan yeni seçimde, başkanlık yine Raif Halil Bey'de kalmak üzere Avukat Mehmet Tahir, İbrahim Sefa ve Safvet Beyler yönetim kurulu üyeliklerine seçilmişlerdi.⁵¹¹ Çalışmalarını Kordon'daki Macar Bankası yakınında bulunan 117 numaralı dairede yürüten dernek⁵¹² İzmir'in işgaliyle "fiilen" sona ermişti.

1919 Ocağı başında, "ülkedeki tiyatro sanatını yaşatmak" amacıyla yetenekli Türk gençlerinin katılımıyla kurulan Heveskaran Cemiyeti⁵¹³

⁵⁰⁶ Atıkan (1989), s. 356'da, İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti'ni ülkede bu doğrultuda ilk örgütlenme örneği olarak verirken yanlış olmalıdır.

⁵⁰⁷ Ahenk, 20 Teşrin-i Sani 1334.

⁵⁰⁸ Ahenk, 23 Kanun-ı Evvel 1334'te Mustafa Necati'nin kaleme aldığı "Genç Zabıtlar" başlıklı yazıda, savaş için iş, güç, okul ve fabrikasından koparılan gençlerin savaş sonucunda zihnen ve bedenen yorgun olduğu vurgulandıktan sonra, dalgın ve ümitsiz durumda olan bu insanların asıl işlerine dönmeleri ve yarım kalan eğitimlerini tamamlamaları için "İhtiyat Zabitanı Himaye Yurdu" adıyla bir derneğin kurulması öneriliyordu.

⁵⁰⁹ Sulh ve Selamet, 13 Kanun-ı Sani 1335; Müsavat, 14 Kanun-ı Sani 1335.

⁵¹⁰ "İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti Nizamnameyi Esasisi", Köylü, 16 Kanun-ı Sani 1335.

⁵¹¹ Müsavat, 19 Kanun-ı Sani 1335.

⁵¹² İslahat, 20 Kanun-ı Sani 1335.

⁵¹³ Sulh ve Selamet, 4 Kanun-ı Sani 1335.

sonraki günlerde şehirdeki Türk tiyatrolarında birçok oyun sergilemişti.

1919 Şubatı başında varlığından haberdar olduğumuz, ancak kuruluş tarihini kesin olarak saptayamadığımız Türk Hekimleri Cemiyet-i Fenniyesi'nin başkanlığını yapmakta olan, Doktor Mustafa Enver Bey,⁵¹⁴ derneğin amacını açıklarken *"Bu mesleki cemiyet öyle görülüyor ki memleketimizi yıkan hastalıklarla düelloya başlayacak ve harbin en şiddetli günlerinde ateş ve ölüm içinde vazifelerini yapan genç doktorlarımız büyük bir aşkla memleketin geri kalan evlatlarının hayatlarını kurtarmak için gayret ve himmet gösterecekler bu suretle memlekette bir faaliyet uyanarak milli mevcudiyetimiz kuvvetlenecektir"* demektedir.⁵¹⁵

Aynı günlerde, Müsavat Gazetesi'nin *"Memleketimizin muhterem ve fazıl ulemasından kurulu olarak"* beyannamesini vilayet makamına verdiğini belirttiği, Cemiyet-i İlmiye'nin genel sekreterliğine Müsavatçı İbn-i Hazım Ferit Bey seçilmişti.⁵¹⁶ Bazı yazarların, Türklerin Yunanlıların işgali altında kalan bölgelerde kurdukları Cemaat-i İslamiye ile karıştırdıkları Cemiyet-i İlmiye'nin⁵¹⁷ üyeleri arasında, Nureddin Paşa'nın seçtiği "Hürriyet kahramanlarından" emekli Miralay Selahattin Bey ile Yusuf Ziya ve Gözlüklü Ali Efendiler bulunmaktaydı.⁵¹⁸ Kongre öncesinde MHOC üyelerinin temasta bulunmayı faydalı gördükleri Cemiyet-i İlmiye'nin⁵¹⁹ koyu bir İtilafçı olan genel sekreteri ile, kongre sırasında bozulan MHOC-Hürriyet ve İtilaf Partisi ilişkileri düşünüldüğünde, ağırlığını parti yanında koyduğu bize mantıklı gelmektedir.

⁵¹⁴ Müsavat, 6 Şubat 1335.

⁵¹⁵ Ahenk, 12 Şubat 1335.

⁵¹⁶ Müsavat, 8 Şubat 1335.

⁵¹⁷ Bayar, c. 5, s. 1547'de *"Vali Nurettin Paşa kendine göre bir Cemiyet-i İlmiye kurmak istemiş"*, Morali (1976), s. 135'de *"... Bununla beraber Nurettin Paşa'nın Cemiyet-i İslamiye için seçtiği..."* gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Nurettin Paşa ile; mütareke döneminde Aydın Vilayeti dahilinde kurulmamış olan Cemiyet-i Cemaat-i İslamiye'nin sürekli birlikte telaffuz edilmesi, Paşa'nın dindar oluşundan kaynaklanmaktadır.

⁵¹⁸ Morali (1976), s. 135-36, Morali (1973), s. 24.

⁵¹⁹ Morali (1976), s. 136.

“Öğretmenler arasındaki dayanışma ve samimiyeti takviye ve öğretmenlerden yardıma muhtaç olanlara yardım etmekle beraber vefat edenlerin yetim ve dullarına her şekilde” yardım etmek amacıyla kurulan, İzmir Muallimin Cemiyeti’nin yönetim kurulu, Dar-ül Muallimin Müdürü Şerif, İkinci Mekteb-i Sultani Müdürü Kazım, Birinci Mekteb-i Sultani İkinci Müdürü Kemal ve Beden Eğitimi Öğretmeni Nuri Beylerden oluşmaktaydı.⁵²⁰

İyiliksever Türk kadınlarının öncülüğüyle, 1919 Şubatı başında kurulduğu anlaşılan Himaye-yi Etfal Cemiyeti’nin⁵²¹ amacı öksüz ve kimsesiz çocukları korumaktı.

Savaş yıllarında, İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolu hatlarında işe alınıp, mütarekenin imzalanmasından sonra yeniden iş başına gelen bu hatların imtiyaz sahiplerince⁵²² işten çıkartılan Türk işçi ve memurların “durumlarını iyileştirmek ve geleceklerini güven altına almak amacıyla” kurulduğu açıklanan,⁵²³ İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti, 13 Şubat 1919’da Milli Sinema’da yaptığı bir toplantıda, aralarında Mustafa Necati Bey’in de bulunduğu 7 kişiden oluşan bir yönetim kurulu seçmişti.⁵²⁴ İzmir İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti gibi bu derneğe de yardım etmeğe çabalayan Türk Ocağı’nın da,⁵²⁵ yönetim kurulu üyelerinden Mustafa Necati Bey, İzmir

⁵²⁰ Islahat, 10 Şubat 1335; Müsavat, 11 Şubat 1335; İkdâm, 14 Şubat 1335’te derneğin resmi ruhsatının alındığı yazılmaktadır.

⁵²¹ Ahenk, 12 Şubat 1335.

⁵²² Birinci Dünya Savaşı başlayınca, ülkedeki tüm hatlara Nafia Nezaretince el konularak işletilmeğe başlanmıştı.

⁵²³ İkdâm, 20 Şubat 1335.

⁵²⁴ Hukuk-u Beşer, 13 Şubat 1335; Köylü, 14 Şubat 1335.

⁵²⁵ Arıkan (1989a), s. 357’de, Anadolu ve Duygu Gazetelerinin sahibi ve başyazarı Haydar Rüşdü Bey “O aralık İzmir’de (İhtiyat zabıtları) bir cemiyet meydana getirmişler ve aynı zamanda Kasaba-Aydın kumpanyalarından kendilerine yol verilen yüzlerce Türk gençleri de aralarında bir birlik teşkil etmişlerdir. Ocak (İzmir Türk Ocağı) bu yeni kuvvetli teşekkül ile işbirliğine çalıştı. Emelimiz şu idi. Bütün gençliği bir arada toplamak ve tehlike karşısında toplu bulunmak. Biz bu gayeye doğru olanca kudretimizle ilerlemeğe çalışıyor ve muvaffak ta oluyorduk” demektedir.

Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti'ne danışmanlık yapılmaktaydı.⁵²⁶ İşten çıkarılmış olmalarına rağmen Osmanlı Hükümeti'nin işlerini vermeğe devam ettiği Türk işçi ve memurları çıkışı altında toplaması gereken Cemiyet'in yaptığı ilk iş askerlik hizmetini henüz yapmamış olan üyelerinin askeri birliklere sevk edilmemelerini isteyen bir dilekçeyi vilayete vermek oldu. Vilayet, söz konusu demiryollarının idareleri Osmanlı Hükümeti'ne devrolunduğu zaman bu şirketlerde çalışanların maaşlarının ödenmesince nasıl devam olunmuşsa, aynı muamelenin bunlara da yapılarak maaşlarının ödenmesi ve şimdilik askerlikten muaf tutulmalarının uygun olduğunu 24 Şubat 1919 tarihli bir yazıyla Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti. Dahiliye Nazırı Cemal Bey, 25 Mart'ta Vali İzzet Bey'e gönderdiği revabi telgrafta askerlik hizmeti yapmakla mükellef olanların celbleri konusunda İngiliz askeri temsilcisiyle konuşulduğu, sonuç belli oluncaya değin İzmir demiryolları memur ve işçilerinden askerliğini yapmayanların takip ve celblerinde müsamaha gösterilmesi uygun ve gerekli mercilere tebliğ edilmiş olduğunu bildirmişti.⁵²⁷ Kuruluşundan kısa bir süre sonra, nizamnamesinde bulunan bazı maddeler ve yönetim kurulunun hesaplarının incelenmesi amacıyla, 8 Mart Cuma günü Çalgıbaşı semtindeki Rum Kız Okulu salonunda yapılacak genel bir toplantı için vilayetten izin isteyen⁵²⁸ derneğe üye olma konusunda başlangıçta bazı sorunlar çıktığı anlaşılmaktadır. Demiryollarından çıkarılan teknik elemanların derneğe üye kaydedilmediği yolunda basında yer alan şikayetleri⁵²⁹ yanıtlayan Türk Ocağı, bu yolda yapılan hiçbir başvurunun geri çevrilmediğini açıklamıştı.⁵³⁰ Derneğin 19 Mart gününü yayımlanan ve İtilaf Devletleri'ni hukuk ve adalet çerçevesinde

⁵²⁶ Köylü, 18 Şubat 1335.

⁵²⁷ DH/İ-UM, Ds.19/5, Bel no. 1/58.

⁵²⁸ İslahat, 2 Mart 1335.

⁵²⁹ Köylü, 22 Mart 1335'te, Sanayicilerin de (teknik eleman) aynı derecede mağdur olmasından ötürü derneğin himaye kanadı altına alınmasının gerekliliği vurgulanarak, "lüzum gelenlerin dikkat gözüni çekeniz" denilmektedir.

⁵³⁰ Köylü, 23 Mart 1335.

davranmaya çağıran muhtırası büyük önem taşımaktadır.⁵³¹ Arkan'ın “Mustafa Necati'nin kaleminden çıktığına şüphe yoktur” dediği⁵³² bu muhtıranın, MHOC kongresinin kapandığı gün basına verilmesi tesadüf olamazdı. İstanbul'a gönderilen Mustafa Necati Bey'in çalışmalarıyla, üyeleri adına bazı haklar kazanan dernek,⁵³³ düzenli bir araba ve otomobil şirketi kurmaya karar vermişti. Mustafa Necati imzasıyla kamuoyuna yapılan bir duyuruda “*gerek elinde yük arabası bulunup işletilemeyenlerin gerekse işbu şirkete girmek isteyen demiryolu arkadaşların işbu ayın (Mart) sonuna kadar Kemeraltı'nda Hacı Haxan Hanında dernegimiz üyelerinden Emin Bey'e müracaat buyurmaları olunur*” denilmekte idi.⁵³⁴ Kurulacak şirketin tüzüğünün hazırlanması için, tüm üyelerini ve şirkete katılmak isteyenleri 31 Mart günü yapılacak toplantıya davet eden İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti,⁵³⁵ diğer Türk dernekleri gibi işgalle birlikte “filen” sona ermişti.

Merkezi İstanbul'da olmak üzere, 2 Şubat 1919'da çiftçilerin hukukunu korumak amacıyla kurulan Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin, İzmir ve civarında da bazı şubelerinin açıldığı anlaşılmaktadır.⁵³⁶ İşgal sırasında kapanan İzmir şubesi, daha sonra yeniden açılmıştı.⁵³⁷

Köylü Gazetesi'nin “*İşte bütün amelelerinin kurdukları cemiyetle mülkümüzden -belki ilk defa olarak- bir amele varlığı gösteriyorlar*” diyerek bahsettiği örgütlenme İzmir Tütün Amele Cemiyeti idi.⁵³⁸

⁵³¹ Köylü, 19 Mart 1335'te yayımlanan muhtıra metnini, Arkan (1988), s. 52-56'da sadeleştirerek yayınlamıştır.

⁵³² Arkan (1988c), s.55.

⁵³³ Köylü, 25 Mart 1335'te, Dernek tüm demiryolculara bu hakların içeriğini açıklamıştı.

⁵³⁴ Müsavat, 25 Mart 1335; Köylü, 26 Mart 1335.

⁵³⁵ Köylü, 28 Mart 1335.

⁵³⁶ Tunaya (1986), s. 364-65; Köylü, 26-29 Mart 1335'te, derneğin nizamnamesi yayınlanmıştır.

⁵³⁷ Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1335.

⁵³⁸ Köylü, 26 Mart 1335.

Aynı günlerde, İzmir’de çalışmakta olan avukatlardan İzmirli Mustafa Necati, Manastırlı Hasib, İzmirli Talat Nuri, Selanikli İsmail Yemeni Beyler tarafından Ekmekçibaş Hanı’ndaki bir yazıhanede dava takibi amacıyla kurulan Hukuk Yurdu yerel basınca “iş sahiplerine” tavsiye ediliyordu.⁵³⁹

Tehcir edilen Rumların boşalttığı ev ve emlak kendilerine tahsis edilen⁵⁴⁰ Türk göçmenler, mütarekeden sonra Rumların evlerine dönmeye başlaması ve hükümetin ilgisizliği yüzünden⁵⁴¹ zor durumda kalınca, 1919 Martı ortalarında kurmuş oldukları, Muhacirin-i İslamiye Müdafa-yı Hukuk ve Teavün Cemiyeti’nin çatısı altında toplanmışlardı.⁵⁴² Dernek 28 Mart günü yayımladığı bir bildirimde Resmi ruhsatla kurulup çalışmalarına başladığını belirttikten sonra, göçmenlerin hukukunu koruma ve muhtaç olanlara yardım konusunda görüş alışverişinde bulunmak için İzmir ve civarında yerleşmiş tüm göçmenleri, ertesini gün Beyler Sokağı’ndaki Milli Sinema’da yapılacak toplantıya davet etmişti.⁵⁴³ 29 Mart günü, Milli Kütüphane’de yapılan derneğin ilk kongresini açan, yönetim kurulu başkanı Doktor Hüseyin Bahtiyar Bey’in, derneğin amacı hakkında bilgi vermesinden sonra, söz olan Hukuk-u Beşer Gazetesi sahibi Hasan Tahsin Recep Bey, mevcut idarenin değişmesini istemiş, İnceoğlu Şevket Bey ise, idareyi destekleyen bir konuşma yapmıştı. Eski yönetim kurulunun yeniden seçilmesiyle sona eren kongreden⁵⁴⁴ kısa bir süre sonra, derneğin “İslam göçmenlerinin Rumeli ve adalarda terk ettikleri emlak, akar ve a razileri üzerindeki tasarruf hukuklarının güvenceye alınması için derneğimizce

⁵³⁹ Mûsavat, 2 Nisan 1336.

⁵⁴⁰ Taçalan, s. 57.

⁵⁴¹ Akşin (1976), s. 140’da, hükümet Meclisi Mebusanım 21.12.1918 günkü toplantısında bir gensoruya verdiği yanıtta, geçen dönemde 19.695 Rum ve 23.420 Ermeni’nin iskan edildiğini kıvançla ilan ederken, aynı dönemde yerleştirilen Türk sayısını 252 olarak açıklıyordu.

⁵⁴² Mûsavat, 17 Mart 1335; İkdâm, 26 Mart 1335.

⁵⁴³ Köylü, 28 Mart 1335.

⁵⁴⁴ Köylü, 1 Nisan 1335.

gerekli girişimde bulunulacağından, İzmir ve civarında yerleşmiş tüm göçmenlerin tasarruf senetlerini ve resmi belgelerini Beyler Sokağı'nda Müdafa-yı Milliye Cemiyeti merkez idaresine acilen müracaatla kaydettirmeleri ilan olunur” şeklindeki duyurusuyla çalışmalar başlamıştı.⁵⁴⁵

İzmir’de çalışan “mürettiblerin haklarını korumak ve savunmak üzere” kurulacağı duyurulan, İzmir Türk Mürettibleri-Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti’nin⁵⁴⁶ İzmir’in Türkçe basınını Yunan çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen Yunanlıların kurmaya çalıştıkları, ancak başarısızlıkla sonuçlanan “*Türk-Rum Gazetecileri Cemiyeti*”ne⁵⁴⁷ alternatif olarak geliştiği anlaşılmaktadır. Nisan ayı başında resmen kurulduğu bildirilen dernek⁵⁴⁸ daha sonra vilayetçe de tasdik edilmişti.⁵⁴⁹

Merkezi İstanbul’da olmak üzere, 15 Mart 1919’da resmen kurulmuş olan “*Türkiye’de Arnavud Teavün Cemiyeti*”nin⁵⁵⁰ İzmir’de de bir şube açtığı, Ciyon Pasajı 52 numaralı dairede üye kaydı yaptığı anlaşılmaktadır.⁵⁵¹

“*Müdafa-yı Vatan*”, İzmir Valiliği yanında, İzmir ve Havalisi Komutanlığı da yapmakta olan Nureddin Paşa’nın “*olur ve desteğiyle*”, Moralızade Halit (başkan) ve Nail, Yarbay Faik (Süvari Kolordusu Levazım Başkanı), Binbaşı Zekai (sonradan Dersim Asker Alma Dairesi Başkanı), Hulusi (Karahisar Milletvekili), Cami, Yarbay Mehmet Arış (eski İzmir Mevki Komutanı) ve Ragıp Nureddin (genel sekreter) Beylerce kurulmuş “gizli” bir örgüttü. İzmir’e Yunan ordusu tarafından çıkarma yapılacağını öğrenildiği 14 Mayıs günü, Sultani binasında

⁵⁴⁵ Köylü, 11 Nisan 1335.

⁵⁴⁶ Müsavat, 10 Şubat 1335.

⁵⁴⁷ Bu dernek hakkında ayrıntılı bilgi “*Yerel Basın*” bölümünde verilecektir.

⁵⁴⁸ Köylü, 3 Nisan 1335.

⁵⁴⁹ Köylü, Müsavat, 25 Nisan 1335.

⁵⁵⁰ Tunaya (1986), s. 452.

⁵⁵¹ Müsavat, 25 Nisan 1335.

şehrin ileri gelenleri, muvazzaf ve yedek subaylar, MHOC ve Türk Ocağı'nın yönetici ve üyeleri yanında, halkın da katılımıyla gerçekleşen toplantıda Mustafa Necati Bey'in önerisi üzerine örgütün adı Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi olarak değiştirilmişti. MHOC'nin düzenlediği anlaşılan bu toplantıda, başkanlığa Moralızade Halit, genel sekreterliğe ise Ragıp Nureddin Beylerin getirdiği "ilan" edilmiş, yönetim kurulu üyelerinin tespiti ise derneğin tasarrufuna bırakılmıştı.⁵⁵² Örgütün "atama" yoluyla görev dağıttığı Sultani toplantısı, birazdan yayımlanacak bildiri uyarınca hareket edilmesi gereğinin kalabalığa söylenmesiyle bitirilmişti.⁵⁵³

"Şehir merkezinde bulunduğu için" örgütün merkezi olmasının kararlaştırıldığı Kemeraltı'ndaki Türk Ocağı'nda, Sultani toplantısının bitiminden hemen sonra devam edilen görüşmelerde öncelikle işgalin protesto edileceği sürekli ve büyük mitingler yapılması, silahlı mücadelenin İzmir içinde değil, savaş gemilerinin top menzili dışında kalan dahilde çalışmaya başlamış olan örgütler içinde verilmesi, kaçırılması mümkün savaş malzemesinin İzmir'den nakli, hapishanenin sabaha karşı tahliyesi ve Mansurizade Emin Bey'in Nureddin Paşa, Rauf Bey ve arkadaşları, Milli Kongre ve Hilal-i Ahmer'le temas etmek üzere, özel talimatla İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁵⁴ Bu etkinlikleri "*İzmir'de devam eden 16, 17 saatlik*" süre içine sığdıran Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi'nin Yunan çıkarmasından sonra "*dahilde*" bu isimle, İstanbul'da ise MHOC olarak çalışması uygun görülmüştü.⁵⁵⁵

⁵⁵² Öktem, s. 64; Moralı (1973), s. 25-26'da, Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi'nin bu toplantıda "*resmen*" kurulduğunu yazmakta ise de, bir gün sonraki Yunan çıkarması nedeniyle vilayet makamından ilmühaber alma şansına sahip olamadığını bildiğimizin bu değerlendirmeye katılmıyoruz. Bu nedenle gerçekte kuruluşundan beri "*fili*" çalışmış olan Müdafa-yı Vatan = Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi kendisini bir bildirisinde dernek olarak ifade etmiş olmasına rağmen biz metin içinde "*dernek*" yerine "*örgüt*" demeyi tercih ettik.

⁵⁵³ Öktem, s. 66-67.

⁵⁵⁴ Moralı (1973), s. 26-27.

⁵⁵⁵ Moralı (1973), s. 27.

Mütarekeden sonra İzmir’de oluştuğunu tespit ettiğimiz ilk Rum örgütü 1918 Kasımı sonlarında İzmir’e gelen, Yunan donanması eski deniz subaylarından ve Yunanistan’da izciliğin öncüsü Konstantinos (Kokos) Melas ile çalışma arkadaşları, İngiltere’de izcilik çalışmaları yapmış olan Şair Alekos Fotiadis, İskenderiye’de izcilik takımı finanse eden Şef Yoannidi, Antonios Athinogenis ve Dimitrios Dallas’ın, izcilik takımıydı. Veznedarlığını Dimitrios Dallas’ın yaptığı, İzmir İzcilik Takımı’nın ilk yönetim kurulu Antonios Athinogenis ve K. Grigoriadis, Dimitrios Dallas, Evangelos Yoannidis, G. Papadimitrios ile G. Pesmasoğlu’ndan oluşmaktaydı. Başkanlık görevini Evangelos Yoannidis’in yüklendiği İzmir Yunan İzcileri Takımı’nın oluşumu, İzmir ve Atina’da yayımlanmakta olan Yunanca gazeteler tarafından coşkuyla karşılanmıştı. 1918 Aralığı’nda, Atina İzcilik Merkez Kurulu’na resmen tanınan örgüt, kısa bir süre içinde herbiri 50 izciden oluşmak üzere, 14 izci takımında toplam 700 izciye sahip oldu. Aya Fotini Kilisesi’nde yerleşen izcilik bürosunun sembolü, küller den doğan bir kartal olup, altında “*daima hazırız*” yazısı mevcuttu. İzmir’in işgali sırasında Yunan ordusu için çok büyük hizmetler gören örgüt, işgal yılları boyunca çalışmalarına devam etmişti.⁵⁵⁶

1919 yılı başlarında oluşturulan Yunan-Katolik Derneği ile Yunanistan Hükümeti, İzmir’de hiç de küçümsenmeyecek bir nüfusa sahip olan Katolik soydaşlarını kazanmayı amaçlamış, bunda başarılı da olmuştu.⁵⁵⁷

Merkezi Atina’da bulunan “*Küçük Asya Derneği*”nin de⁵⁵⁸ İzmir’de bir kurulu olduğu anlaşılmaktadır. İzmir’de yayımlanmakta olan Kosmos Gazetesi’ne göre, işgalden iki hafta önce bu kurulu, İzmir’deki Rum Metropolithanesi’ne giderek, Rum cemaatini başsız gösteren muamelelerden ötürü şiddetli protestoda bulunmuştu.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ Solomonidi (1957), s. 228-29.

⁵⁵⁷ Bu dernek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “İç Güvenlik” bölümüne.

⁵⁵⁸ Bayar, c. 5, s. 1456.

⁵⁵⁹ Köylü, 30 Nisan 1335.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

30 Ekim 1918'de imzalanan mütarekenamenin hükümleri, Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin Osmanlı Devleti'ni parçalamayı öngören "bilinen vaatlerini" gerçekleştirebilecekleri uygun zemini yaratmıştı.⁵⁶⁰ Yaşadıkları bölgelerin devletin bütününden kopartılacağını anlayan Türkler, örgütlü olduğu takdirde, siyasal geleceklerinin değişebileceğini düşünüyorlardı. Varlık nedeni "*Batı Anadolu Bölgesi'nin Yunan egemenliği altına girmesini önlemek*" olan MHOC mütarekeden sonra İzmir'de "kendiliğinden kurulan" ilk sivil toplum örgütüydü.⁵⁶¹ Tüzüğünde yazılanın tersine, amacı ve yaptığı etkinliklerden ötürü, "siyasi" niteliği tartışılmaz olan derneğin⁵⁶² ilk işi İttihat ve Terakki Partisi'nin uzantısı olan Teceddüt Partisi'yle bağlantı kurarak desteğini almak olmuştu.⁵⁶³ Yönetimine veya yetkili kurullarına İtilafçı üyeler

⁵⁶⁰ Nitekim 15 Mayıs'ta Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması İtilaf Devletleri'nin Vali İzzet Bey'e ulaştırdıkları notalarda yazılı olduğu üzere, mütarekenamenin 7. maddesine dayandırılacaktı.

⁵⁶¹ MHOC'yu kurma şerefini kendisine maletmek isteyenlerden biri de Nurettin Paşadır (Sezai, s. 15, Müftü Rahmetullah Efendi'ye yazdığı mektup, s. 6). Paşa'nın "*kurdurduğumuz demek*" diyerek, hakkında bilgi istediği Moralizade kardeşler, Morali (1973), s. 29'da yer alan cevaplarında uygun üslupla "*bu kuruluşun Nurettin Paşa'nın valiliğinde değil, Tahsin Ozer'in zamanında yapıldığına işaret etmekten kendimizi alamadık*" demektedirler.

⁵⁶² Moralizade Halit Bey, Nurettin Paşa'yla yaptığı telefon konuşmasında derneğin siyasi niteliğine işaret etmişti. bkz. dpn. 439.

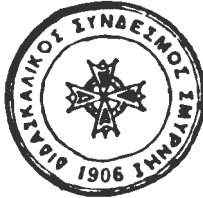
⁵⁶³ Morali (1973), s. 45'de, "*İzmir Müdafası-yı Hukuk çalışmalarında İttihat Terakki örgütünden son derece yararlandığımızı kaydetmek bir görevdir. İzmir'de o zaman Teceddüt Partisi'ni yürüten, İttihat ve Terakki eski sorumlu sekreteri Mahmut Celalettin Bey'in bizi desteklemesinden ve bunu gizliden gizliye idaresinden duyduğumuz takdir ve şükranı asla unutmamaktayız. Mahmut Celalettin Bey'le tanışmamızı, ebe doktoru Hacı Hasanazade Ethem Bey üzerine almış ve bu görevi sonuna kadar başarıyla yürütmüştür. Şöyle ki hiçbir yerde Celal Bey'le karşılaşmışımızı hatırlamıyoruz*" demektedir. Savaş yenilgisinin fatura edildiği, ittihatçılığın şiddetle yerildiği ve reddedildiği mütareke döneminde MHOC'nin son derece çelişkili olan böyle bir desteği neden aradığı sorulabilir. MHOC, İttihat ve Terakki Partisi'nin taşradaki "*mahalle örgütünün*" gücünü şüphesiz çok iyi biliyordu. Nitekim Mahmut Celal Bey'in yönettiği "*mahalle örgütü*" bu dönemde yapılan İzmir belediye seçimlerinde gücünü gösterecekti.

dahil ederek bu bağlantıyı gizlemeye çalışan derneğin, vilayet makamıyla ilişkilerinde “*İttihatçılık*” faktörünün belirleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. İtilafçı olmayan valilere karşı bile başlangıçta çekingen davranan dernek,⁵⁶⁴ Tecdüt Partisi’nden aldığı desteğin kamuoyundaki öğrenilmesinden sonra, vilayet makamında bulunan İtilafçı valilerle ilişkileri sürdürme yolunda çaba harcamışsa da sonuç alamamıştı. Hürriyet ve İtilaf Partisi’yle İtilafçı basının desteğini arkasına alan Vail İzzet Bey’in İzmir’de çalışamaz duruma getirdiği derneğin, kuruluşundan beri kontrolünü elinde tutan silahlı mücadele yanlısı “*Müdafa-yı Hukukçu*” kanadı “*Müdafa-yı Vatan*” örgütünü kurarak yeraltında da çalışmaya başlamıştı. İzmir’e Yunan ordusunun çıkacağı öğrenilmesi üzerine, yasa dışı konumuna bakmaksızın yerüstüne çıkarak halkın gözü önünde Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi ünvanını alan örgütü, MHOC’nin filizlenemeyen devrimci uzantısı saymak yanlış olmayacaktır. Adında bulunan ve sonraları Mustafa Kemal’in (Atatürk) başına geçtiği milliyetçi hareketin tümünü tanımlamada kullanılan “*Müdafa-yı Hukuk*” kavramını Türk siyasal terminolojisine katan dernek, Moralizade Kardeşlerin ifadesiyle “*Konferanslara, uluslararası kuruluşlara, hükümetlere muhtıralar ve broşürler göndermek, Avrupa’daki Türk dostu kişileri milli davaya yardımcı davet etmek*”⁵⁶⁵ suretiyle tüzüğünde yazılı amacı, eksiksiz olarak gerçekleştirmiş ve herşeyden önemlisi toplamış olduğu “*bölgesel*” halk kongresi ile, daha sonra, Yunan Ordusu ile çatışmaya girecek milli kuvvetlerin kurulmasında emeği geçecek birçok delegeyi “*ulusal bilinç*” çevresinde bütünleştirmeyi başarmıştı.

Göreve başladıktan birkaç gün sonra İstanbul’da yayımlanmış olan Sabah Gazetesi’nin muhabirine “*Halka Doğru, Türk Ocağı gibi İttihat ve Terakki meslek ve siyasetiyle bulaşık dernekler, şahsiyetlerini, zihniyetlerini ve mesleklerini değiştirmezlerse hükümet haklarında*

⁵⁶⁴ Çok kısa bir süre valilik yapmış olsa bile, Tahsin Bey’le ilişki kurduğuna dair hiçbir veriye sahip olmadığımız Dernek, Nurettin Paşa’yla ilişkiye geçmek için ilk hareketi Paşa’dan beklemişti.

⁵⁶⁵ Morali (1973), s. 15.

Levha 1. İzmir ve Kazalarında Kurulmuş Olan Rum Derneklerinden Bazılarının Muhurleri

işlem yapacaktır” diyen İzzet Bey,⁵⁶⁶ Halka Doğru Derneği’ni, genel sekreteri Mahmut Celal Bey’in İzmir’den ayrılmasını fırsat bilerek kapatmıştı.⁵⁶⁷ İttihat ve Terakki Partisi’ne olan yakınlığı nedeniyle, mütareke imza edilir edilmez çalışmalarını donduran Türk Ocağı, “İttihatçılık damgası”ndan kurtulmanın, açık kalabilmenin vazgeçilmez koşulu olduğunu bildiğinden, MHOC’nin yaptığı gibi, yeni yönetiminde İtilafçı üyelere yer vermişti.⁵⁶⁸ İzzet Bey vali olmadan önce, Türk gençlerinin kurmuş oldukları “meslek örgütlerini” yönetimlerine soktuğu kendi üyeleri kanalıyla Yunanistan’ın bölgeye yönelik emelleri konusunda bilgilendirerek “siyasallaştıran” Türk Ocağı, İzzet Bey’in valilik görevine başlamasından sonra çıkardığı tüm engellere rağmen, Yunanistan’a karşı çalışmalarda bulunan toplumsal örgütlerin birçoğunun “beraberce” çatısı altında toplandıkları biricik mekan olmuştu.

Emekli veya muvazzaf, çoğu Atina’dan gelmiş Yunan subaylarınca oluşturulan Rum örgütlerinin vilayetçe resmen onaylandığına işaret eden bir veriye rastlayamadık. İzmir’i işgale hazırlamada bir basamak olarak düşünülen bu örgütlerin, resmileşmeye gerek duymadığı için vilayete başvurmadığı, yasadışı oldukları bilindiği halde yönetimin de bunları kovuşturma cesaretini gösteremediği düşüncesindeyiz.

VII. Merkezi Yönetimin İzmir Siyaseti

Mütareke döneminde “İtilaf Devletleri’yle iyi ilişkiler kurmak” Padişah ve Osmanlı hükümetlerinin temel politikalarından biriydi. Bu politikanın başarıya ulaşması için, başta tehcir olmak üzere, Rum ve Ermenilere karşı önceki yıllarda yapılmış uygulamaların İtilaf

⁵⁶⁶ Bayar, c. 5, s. 1552’de bulunan 30 Mart 1919 tarih ve “Ulvi” imzalı telgraf.

⁵⁶⁷ Müsavat, 25 Mart 1335’te İzzet Bey dernek binasında çalışmalarını sürdürdüğü anlaşılan İttihat ve Terakki’nin yarı askeri gençlik örgütü: “*Osmanlı Genç Derneklerini*”, padişahın İstanbul’da yaptığı gibi himayesine alarak etkisiz kılmıştı.

⁵⁶⁸ Demir, s. 52’de, Ocak Başkanı Doktor Hacı Hasanzade Ethem Bey, Hürriyet ve İtilaf Partisi İzmir şubesi, 1912 yılında ilk kez çalışmaya başladığında partinin yönetim kurulu üyesiydi.

hükümetlerinde bıraktığı memnuniyetsizliği gidermek çok önemliydi. Bu durum ister istemez yönetimin, bu unsurlarla iyi bir diyalog kurmasını gerekli kılıyordu ki, daha mutarekenamenin imzalanmasından önce kurulan ve birçok İttihatçı nazırı bünyesinde barındıran Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin (14 Ekim-11 Kasım 1918) programına koyduğu; "*halkın çeşitli kesimleri arasında içten dostluğun kurulması*" ilkesi, bu gereğin ifadesiydi.⁵⁶⁹ Nitekim hükümet, tehcir edilen Rum ve Ermenilerin geri dönmelerini kolaylaştıran ve mutarekeden hemen sonra Aydın Vilayeti'nde de uygulamaya konulduğunu yazdığımız kararı alırken,⁵⁷⁰ bu sırada padişah, huzuruna kabul ederek dinlediği Patrik Naibi ve Bursa Metropolit Dorotheos'a, tüm vatandaşları eşit kabul ettiğini söylüyordu.⁵⁷¹ Birinci Tevfik Paşa Hükümeti döneminde (11 Kasım-12 Ocak 1919) Rum ve Ermenilerin önceden olduğu gibi, yeniden nazırlık da dahil olmak üzere her türlü devlet memuriyetine atanmaları uygulamasından Aydın Vilayeti de nasibini almış, savaş yıllarında vilayetin Umur-u Hukukiye Müdürlüğü⁵⁷² görevini yürütmüş olan Şarl Karabiber Efendi, mutarekenin imzalanmasından sonra istifa etmiş, yerine 1918 Kasımı ortalarında Dimitraki Efendi atanmıştı.⁵⁷³

Benzer atamaların ülke çapında yaygınlaşarak devam ettiği İkinci Tevfik Paşa Hükümeti'nin⁵⁷⁴ ardından, Damat Ferit Paşa başkanlığında

⁵⁶⁹ Akşin (1976), s. 30.

⁵⁷⁰ Bu girişimin ayrıntıları için bkz. "Nüfus ve Nüfus Hareketleri" bölümü.

⁵⁷¹ Aleksandris (1980), s. 400, Kasım ayında Fener Patrikhanesi'ni ziyaret eden Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey de aynı vaatte bulunmuştu.

⁵⁷² Bu daire yabancı, azınlıklar ve konsoloslukların vilayetle olan ilişkilerinde koordinasyonu sağlıyordu.

⁵⁷³ İkdâm, 17 Teşrin-i Evvel 1334; Anadolu, 15 Teşrin-i Sani 1335; Köylü, 28 Mart 1335, Akşin (1976), s. 141'de, Dimitraki Efendi'nin hükümetçe, 16 Aralık'ta İstanbul'da kurulan ve tehcir suçlularını yargılayacak ilk harp divanına, yedek üye olarak atandığı yazılmaktadır.

⁵⁷⁴ Bu atamalar için bkz. Akşin (1976), s. 163; Aleksandris (1980), s. 400-401'de, savaş boyunca susmaya mecbur edilen Osmanlı Rumlarının bu tayinlerle tatmin olmadığı yazılmaktadır.

kurulan yeni hükümetin, Aydın Vilayeti'ne yaptığı iki önemli tayin sadece bölgenin değil, aynı zamanda devletin geleceği açısından da son derece önemli sonuçlar doğuracaktı. *"İktidara gelir gelmez Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a ilhaki için güçlü bir kampanya ile başlamak zorunda kalan"* hükümetin⁵⁷⁵ ilk yaptığı iş, İngilizlerin ve sarayın has adamı İzzet Bey'i valiliğe getirmek olmuştur. Bu tayinle hükümet, Rumların yapmakta olduğu taşkınlıkları, İngilizlerin de desteğini alarak uygulamayı düşündüğü *"tatlı-sert"* bir politikayla dizginlemek istemiş olmalıdır. Nitekim İzzet Bey'in göreve başlar başlamaz yaptığı *"Ben Yunan halkının temiz dostuyum. Onu yakından tanıdım. İki aydan fazla bir zaman Atina'da beraberlerinde yaşadım. Yunan halkı çok terbiyelidir. Osmanlı hükümdarlığındaki Yunanlıların sanatta ve yazılarındaki büyük terakkilerine hayranım. Türklerle aynı değerde olan bu unsuru son derece ehemmiyet vermekteyim. Kardeşliğin tekrar iade edilmesi hususları için sükuneti ve garantiyi sağlamaya çalışacağım. Bu mücadelede hepinizin beni destekleyeceğinden ümitvarım"* şeklindeki yumuşak açıklamalarının ardından,⁵⁷⁶ vilayette bozulan güvenliğin yeniden temini için jandarma ve polis arayışı⁵⁷⁷ ve sansürün yeniden sıkılaştırılması faaliyetleri sözü edilen politikanın uygulanmaya başlanmasından başka birşey değildi.⁵⁷⁸

Damat Ferit Paşa, 5 Nisan 1919'da Webb'e, taşradaki karışıklık ve huzursuzluğa son vermek üzere kuvvetli bir merkezi hükümet otoritesi kurulacağını ve şehzadelerin başkanlığında biri Anadolu, diğeri Rumeli'ye gönderilmeye karar verilen⁵⁷⁹ nasihat heyetlerinin,

⁵⁷⁵ Akşın (1976), s. 244.

⁵⁷⁶ Mihailidis, s. 37-38. Nurettin Paşa'dan sonra İzzet Bey'in valiliğe tayini Rumlar üzerinde önceleri iyi etki yapmıştı. DH/İ-UM. Ds. 11/1, Bel.no. 2/67'de, 24 Mart günü yeni valiyi tebrike giden rüesa-yı ruhaniye bir müddetten beri katılmadıkları meclis-i idare-yi vilayete devam etmeğe karar verdiklerini İzzet Bey'e söylemişlerdi.

⁵⁷⁷ İkdâm, 29 Mart, 2 Nisan 1335.

⁵⁷⁸ Bu sebeble, İzmir'de Mavrudis'in emri altındaki Yunan heyeti için Vali İzzet Bey hiç bir zaman güvenilir birisi olmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Toplumsal Örgütler" bölümüne.

⁵⁷⁹ Çelebi, s. 562'de, sadarete, şehirlerin yönetimi ve vilayetlerde yapılacak ıslahatın uygulanmasıyla ilgili olarak 31 Mart 1919'da yapılan toplantıda bu heyetlerin gönderilmesi fikrinin sadrazamca benimsendiği yazılmaktadır.

hükümet adına tam yürütme yetkilerine sahip olacaklarını söylemişti. Ancak, aynı görüşmede Damat Ferit Paşa'nın bu heyetlere İngiliz subaylarının da katılmasını istemesi⁵⁸⁰ hükümetin Rum taşkınlıklarının sürekli kendisine çıkarılan faturasından sıyrılmak için, İngilizlere sorumluluk yüklemeye niyetlendiğini gösteriyordu. İşte bu sırada, Paris Barış Konferansı'nda pazarlık konusu yapıldığı hükümetçe bilinen Aydın gibi son derece önemli bir vilayette konulanmış olan ve bir süredir Miralay Süleyman Fethi Bey'in vekalet ettiği, 17. Kolordu Komutanlığı'na emekli tuğgenerallerden Ali Nadir Paşa tayin edildi. Daha önce sivil yönetimin teslim edildiği İzzet Bey gibi, askeri yönetimin başına getirilen Ali Nadir Paşa'nın da, görevini hakkıyla yerine getirebilecek vasıflara ve deneyime sahip olmadığı ortadaydı.⁵⁸¹ Akşin'in bizim de katıldığımız, hükümetin ileride Türk Kurtuluş Savaşı'nın kahramanları olacak birçok komutanı Anadolu'ya tayin ettiği günlerde, İzmir için yapıldığını söylediği istisnanın nedenini *"Hem bir İtalyan işgalini önlemek, hem de Rumların asayişsizliğine son vermek üzere İngilizlerin ya da bunlarla birlikte Fransızların bir işgali gerekli görülmüştür. Bunun için de böyle bir işgale karşı koymayacak, tersine bunu kolaylaştıracak kimselerin İzmir'de sorumlu mevkilere getirilmesi düşünülmüştür"* şeklindeki açıklaması çok mantıklıdır.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Akşin (1976), s. 249'da, Webb bu istekden *"buna imkan olmadığını, bununla birlikte İngiliz denetim subaylarının, komisyonlara, yerel koşullar ve şikayetler konusunda bilgi vererek yardımcı olmalarının buyurulmasını rica edeceğini"* söyleyerek sıyrılmıştı ama, s. 255'de yazıldığı üzere hükümet, İtilaf Devletleri'nin Aydın Vilayeti'nde ve başka yerlerde yapılmasını mümkün gördüğü bir Hristiyan kırımı nedeniyle, kendisini şiddetle eleştirmeleri yüzünden (Calthorpe'un 26 Mart tarihli teli gibi) bunalmış durumdaydı.

⁵⁸¹ Örneğin Kaygusuz, s. 152'de Vali İzzet Bey için *"Şarkta iyi bir vali, garpta iyi bir mutasarrıf olabilirdi. Fakat İzmir Valiliğini asla şenlendiremezdi"* demektedir.

⁵⁸² Akşin (1976), s. 254, öte yandan yazar, bu yorumunu destekleyen bir dizi belgeyi s. 255-56'da yayınlamıştır. TİH, c. 1, s. 138-39'da, Osmanlı Erkan-ı Umumiyesi ve Harbiye Nezareti'nin Nisan ayı başından itibaren, İzmir'e muhtemel bir Yunan çıkarması konusunda sadareti sürekli uyardığı ancak, hükümetin Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmelere rağmen böyle bir çıkarmayı olası görmediği anlaşılmaktadır.

Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in görevlerini “... *unsurlar (Türk ve Rum) arasında ortaya çıkan karışıklık ve yanlış anlamaları gidermek ve bütün unsurların birbirlerine karşı vatandaşlık hissiyle davranmalarını temin*” olarak açıkladığı⁵⁸³ heyetlerden Anadolu'ya gidecek olanı, yolculuğun ilk durağı Mudanya'ya gitmek üzere 16 Nisan 1919'da İstanbul'dan ayrılmıştı. Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığında, Ali Rıza Paşa, Korgeneral Mahmut Hayret, Süleyman Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, eski Pazarcık Müftüsü Halil Fehmi, Dahiliye Nezareti müdürlerinden Ohannes Ferit, eski Karahisar Mebusu Yanko Gevenidis' den⁵⁸⁴ oluşan Anadolu Nasihat Heyeti,⁵⁸⁵ daha önce geçtiği güzergahta (Bursa, Karesi, Manisa) olduğu gibi 26 Nisan'da geldiği İzmir'de de Türklerin coşkun gösterileriyle karşılanmıştı.⁵⁸⁶ Padişahın beyannamesini⁵⁸⁷ okuyarak (Ali Rıza Paşa tarafından Hükümet Konağı'nın balkonundan) göreve başlayan heyetin kuruluş amacı doğrultusunda yaptığı ilk eylem, heyet başkanı Abdürrahim Efendi'nin 27 Nisan'da “*zito*” (yaşasın) çığlıkları arasında Buca'ya giderek piskoposla görüşmesi oldu. Bu ziyaretin İzmir'in Rumlarca meskun diğer bir semtine değil de, Buca'ya yapılışı tesadüf değildi. Mart ayının sonlarında Rumların “*asayışı bozuk göstermek*” için çıkardıkları Buca meselesi ancak kuvvetli askeri birliklerin bölgeye yetişmesiyle bastırılabilmişti.⁵⁸⁸

⁵⁸³ İkdan, 16 Nisan 1335.

⁵⁸⁴ Aleksandris (1980), s. 397'den, adını tam tespit ettiğimiz heyetin Rum üyesini hiçbir Türkçe kaynak doğru vermemektedir.

⁵⁸⁵ Akşin (1976), s. 250.

⁵⁸⁶ İzmir'in Türkçe Basınına geniş olarak yansıyan, Nasihat heyeti gelmezden önce şehirde yapılan hazırlıklar ve karşılama töreni hakkında derli toplu bilgi için bkz. Çelebi, s. 574-84.

⁵⁸⁷ “*Hepinizin de bildiği gibi şu son on yıldır Büyük Osmanlı Devleti'mizin uğradığı dert ve belalar kanunların ve şeraatin hükümlerine aykırı davranmış olan birtakım devlet adamlarının eseridir. Özellikle dünya savaşına katılmak suretiyle gösterilen ıleriği görmezlik ve benzeri hataların tabii bir sonucu olarak bugün memleket felaketti bir durumda bulunmaktadır*” diye başlayan bu beyannamenin tümü için bkz. Başmabeynci Lütfi Bey, s. 497-99.

⁵⁸⁸ Akşin (1976), s. 245.

Buca Belediye binasında yapılan görüşmede Buca Piskoposu şehzadeye *“Buca ahalisinin prens hazretlerinin bu şerefbahş ziyaretlerinden dolayı son derece müteşekkîr ve mütehassîs olduğunu, şehzadenin buralara kadar teşriflerinin İtihat ve Terakki Komitesi tarafından bütün unsurlara karşı yapılan mezalim ve sapkınlıkları unutturacağı inancında olduklarını”* söylemişti.⁵⁸⁹

28 Nisan sabahı Hükümet Konağı’nda, Torbalı, Buca, Seydiköy, Bornova ve Kokluca’dan gelen heyetleri dinleyen Abdürrahîm Efendi, öğleden sonra Bornova’ya giderek halk ve hükümetle temaslarda bulunmuş, ardından İzmir’deki İngiliz ve Fransız kolonisi tarafından onuruna verilen bir çay ziyafetine katılmıştı. Ziyafetin Bornova’daki köşkünde verildiği Fransız Jiro’nun kızının Türk bayrağının renklerinde al-beyaz şallar giyerek heyete hizmet etmesi çok anlamlı idi.⁵⁹⁰ Çünkü şehzadenin bilip bilmediğinden emin olamadığımız bir gerçek vardı ki o da, bu ziyaretin yapıldığı sırada İzmir’deki İngiliz ve Fransız iş çevrelerinin (levantenler) bölgenin Yunanistan’a bırakılmaması için yoğun çaba sarfettiği idi.⁵⁹¹ Bu insanlar kendi burjuvazisinin çıkarlarını destekleyecek olan ve denemedikleri bir Yunan yönetiminden çok, kapitülasyonların getirdiği ticari ve ekonomik ayrıcalıklarla mevcut yönetimin kendi çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğinin farkındaydılar.⁵⁹² Ancak Osmanlı yönetimi bu tercihi lehine kullanmada başarı gösterememişti.

29 Nisan’da şehirden ayrılan Nasihat Heyeti’nin İzmir’e gelişi, her ne kadar Türk halkını coşturmuş, Türkçe basını yumuşatmışsa da⁵⁹³ bir tatil ziyaretinden öteye gidememişti. Nisan başından itibaren

⁵⁸⁹ Mûsavat, 28 Nisan 1335.

⁵⁹⁰ Göztepe, s. 143.

⁵⁹¹ Bu çabalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin (1976), s. 257-58. Kitsikis (ty), s. 203-10, Sonyel (1986), s. 57.

⁵⁹² Smith, s. 100.

⁵⁹³ “Türkiye Unsurları”, Köylü, 19 Nisan 1335, “Siyaset-i Aliye Nasihat ile Kaimdir”; Mûsavat, 25 Nisan 1335.

daha sakin bir tavır sergileyen İzmir Rumlarının, heyetle ilgili her türlü çalışmanın içinde olmakla birlikte⁵⁹⁴ samimi olmadıkları ortadaydı. Müsavat Gazetesi şehzadenin Buca'yı ziyaret ettiği gün Kosmos Gazetesi'nde *"Küçük Hakikatler"* başlığıyla yayımlanan bir makalede *"... temenni ederiz ki Heyet-i Nasiha'nın gelişi hiç olmazsa Müslümanlar üzerinde iyi tesir etsin. Bu suretle Şark Meselesi'nin halline kadar satvet-i Türk uyguladığı siyasetin sonucu olarak tahammül edilemeyecek bir halde olan vaziyet, unsurlarda iyileşme sağlayabilir"* dendiğini hatırlattıktan sonra *"Kosmos... demek istiyor ki icraat merasimden ibarettir. Değişik unsurların milli emellerine yeni bir yön vermek kuvvetini haiz olamaz"* diyordu.⁵⁹⁵ Yunan askerlerinin çirkin davranışlarda bulunmaktan çekinmediği nasihat heyetine⁵⁹⁶ İngilizlerin söylediği gibi Rumlar alaka göstermemiştir.⁵⁹⁷

Gerçekte yönetimin nasihat heyetlerinden beklediği faydayı sağlaması mümkün değildi. Çünkü heyetler yola çıktığında Rumların Osmanlı Devleti'nin çatısı altında yaşamak istemediklerine ilişkin yeterince gösterge bulunuyordu. Daha 9 Mart'ta Dorotheos Rumları vatandaşlık vazifelerinden muaf tutmuş,⁵⁹⁸ 16 Mart'ta da Patrikhane Babiali'yle ilişkilerini kestğini ve Osmanlı Rum cemaatinin tüm sorumluluğunu üzerine aldığı duyurmuştu.⁵⁹⁹ Aynı günlerde Trabzon

⁵⁹⁴ Müsavat, 23, 24 Nisan 1335'te, Aydın Valiliği'nce nasihat heyetini Manisa'da ve Karşıyaka'da karşılamak üzere kurulan komisyonlarda şu Rum üyeler bulunmakta idi. Manisa heyetinde: Belediye Meclisi üyelerinden Yoan, Rum gazeteciler; Sokratis Solomonidis (Amalthia) Leandros Ksanthakis (la liberte), Nikolaos Çürükçuoğlu (la reform) Karşıyaka heyetinde: Karşıyaka Metropolit.

⁵⁹⁵ Müsavat, 27 Nisan 1335, İzmir'deki Yunan Heyeti de bu ziyarete hiç önem vermemiştir. Nitekim Mihailidis, s. 89'da, ziyaretin tek amacının verilen yemekler olduğunu yazıyordu.

⁵⁹⁶ Müsavat, 30 Nisan, 1335.

⁵⁹⁷ Jeaschke (1970), s. 28. Öte yandan Jeaschke (1971), s. 69'da, İngiltere'nin İzmir Konsolosu Morgan 5 Mayıs 1919 tarihli raporunda *"Türkler heyete çok şevk ve heyecan gösterdiler... Rumlar dürüst davrandılar"* demektedir.

⁵⁹⁸ Jeaschke (1970), s. 20-21.

⁵⁹⁹ Aleksandris (1980), s. 40, Jeaschke (1970), s. 21'de, aynı gün (16 Mart) İstanbul Kiliselerinde Rumlar Yunanistan'a ilhak gösterileri yapmışlardı.

Metropoliti Hrisanthos, Dorotheos ve Patrikhane Müşaviri Aleksandros Pappas *“esir Yunanlılığın haklarını temsil etmek üzere”* Paris Barış Konferansı’na gönderiliyordu.⁶⁰⁰ Kısacası Rumların gözü kulağı Paris’te verilecek kararda olup, yönetimin kendileriyle ilgili alacağı hiçbir karar onları bağlamıyordu. Gelişmelerden habersiz olması mümkün olmayan yönetimin, bu heyetleri Anadolu ve Trakya’ya göndermesi bizce gereksiz bir girişimdi.⁶⁰¹

VIII. Yerel Basın*

18. yüzyılın sonlarından itibaren İzmir’de hissedilmeye başlanan ekonomik gelişme, kültür alanında meyvelerini vermekte gecikmemiş, 19. yüzyılın ilk yarısında sırasıyla Fransızca, Yunanca, Ermenice, İbranice ve Bulgarca birçok gazete yayın hayatına girmişti. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Türkçe gazetelerin de çıkmaya başladığı İzmir şehri, yüzyılın sonunda Abdülhamid’in basına koyduğu kısıtlamalara

⁶⁰⁰ Aleksandris (1980), s. 40; Kitsikis (ty), s. 335.

⁶⁰¹ Çalışmalarımız sırasında, heyetin İzmir’de yetkisi dahilinde olan yürütmeye ilgili yaptığı bir uygulamaya rastlamadık.

Bu bölümü yazarken, İzmir’de mütarekeden önce çeşitli dillerde yayımlanmış olan gazete ve dergilerin dökümünü yapmayı ve İzmir Basınının tarihsel gelişimin vermeyi gereksiz bulduk. Ancak bu konuda bilgi veren ve bazılarını kullandığımız eserleri de zikretmeden geçemeyeceğiz; Türkçe basın için: Serçe, Erkan. İzmir’de Kitapçılık (Başlangıcından Harf Devrimine), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1990; Varlık, Bülent. “Mütareke ve Milli Mücadele Basını”, Tanzimat Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 5, s. 1200-1210; Arıkan, Zeki. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını”, Tanzimat Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 1, s. 103-111; Arı, Oğuz. İzmir’de Kitle Haberleşmesi, Ankara: 1972. Gül, Mustafa. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir’de Yayımlanan Dergiler Bibliyografyası, Basılmamış Lisans Tezi. İzmir: 1984. Somar, Ziya. Bir Şehrin ve Bir Adamın Tarihi: Tevfik Nevzat. İzmir: 1948. Somar, Ziya. Yakınçağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir, c. 1, İzmir: 1944. Yabancı basın için: Solomonidi, H. İ Dimosiografia sti Smirni (1821-1922) Atina: 1959; Mager, K. İstoria tu Ellinikou Tipu, 3 Cilt, Atina: 1960; Fesch, Paul. Constantinople aux derniers jours d’ Abdul Hamid. Paris: 1907.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

rağmen,⁶⁰² Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra en önemli basın merkezi olmuştu. 1908'den sonra İzmir'de yayın hayatına katıldığı görülen her dilden onlarca yeni gazete ve dergi, hiç kuşkusuz II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kaldırılan sansürün doğal sonucuydu. İskit'in "*Hudutsuz bir matbuat hürriyeti... ki bu da hürriyet değil bir anarşi idi*"⁶⁰³ şeklinde tanımladığı birkaç yılın ardından, Balkan Savaşları'yla başlayıp mütarekeye uzanan süreçte basına yaşatılan ve Abdülhamid dönemini hiç aratmayacak sıkıntılardan İzmir basını da payını almıştı.⁶⁰⁴

Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında, şehirdeki askeri sansür kurulunca çok sıkı denetlenen Yunanca gazeteler ve Rum gazeteciler⁶⁰⁵ mütarekeyle birlikte rahatlamışlar, hatta İzmir, İstanbul, Trakya ve Trabzon'un Yunanistan'a ait olduğunu yazacak kadar ileri

⁶⁰² Bunların en önemlisi zaten varolan ancak, bu dönemde daha yoğunlaştırılan sansür uygulamasıydı. Başta vali olmak üzere, İzmir'de görev yapan devlet memurlarının tüm iyi niyet ve hoşgörüsüne rağmen İzmir basını sansürden payını almıştı. Bu dönemde İzmir'de Türkçe gazete ve kitapların muhatab olduğu sansür uygulamaları için Serçe (1990), s. 57-61'de, Yunanca gazetelere uygulanan sansür için ise; Solomonidi (1959), s. 344-47'de ayrıntılı bilgi mevcuttur.

⁶⁰³ Server, s. 130.

⁶⁰⁴ Basın özgürlüğü açısından bizce bu sürecin en tipik özelliği, mütarekeye kadar kesintisiz devam edecek olan "*askeri sansür*" uygulamasıydı. Serçe (1990), s. 78-79'dan, Balkan Savaşları yıllarında başlayıp, İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Devleti'ni savaşa soktukten sonra kapsamını genişlettiğini öğrendiğimiz bu uygulama partinin basını sindirmede kullandığı etkili bir silah olmuştu.

⁶⁰⁵ Morali (1976), s. 64'den anlaşıldığına göre, Cami Bey bu kurulda müfettiş olarak çalışmakta olup, yardımcısı Kürt İbrahim Bey'di. Yunanca mektupları Nail (Morali) Bey kontrol ediyordu. Solomonidi (1959), s. 350'de, Yunanca gazete ve dergileri Giritli bir Türk olan Muharrem'in (Bey) büyük bir dikkatle sansür ettiğini, bir İzmirli gazeteci Venizelos'dan nefret eden Muharrem Bey'i kızdırmak için ona gözlerinin Venizelos'a benzediğini söylediğinde Muharrem Bey'in "*Söylediğin şeyin doğruluğundan emin olsaydım, onları kaşıkla çıkartırdım.*" dediğini, s. 347-48'de, Yunanlı gazetecilerden Nikos Nikolaidis (Kosmos Dergisi) ile Yeorgios Anastasiadis'in (Kopanos Dergisi) divan-ı harpte yargılanarak hapse mahkum edildikleri belirtilmektedir.

gitmişlerdi.⁶⁰⁶ Bu gelişme üzerine Haydar Rüştü Bey, Anadolu Gazetesinde 2 Kasım 1918’de kaleme aldığı, “*Matbuattan Beklediğimiz*” başlıklı bir makalesinde “... Rum basını büsbütün aşkın ve taşkın yayımlarda bulunuyorlar. Unsurlar arasına nifak, şikak, nefret, garaz ekecek yazılara hemen her Rum gazetesinin Rumca ve Fransızca olarak doldurulan sütun ve satırlarında tesadüf ediyoruz⁶⁰⁷... Matbuat dördüncü kuvvettir. Bu kuvveti bugün milleti ve memleketi nifak ve şikaka düşürmek, birbirimizin kötülüklerini döküp saçmak için değil, geride kalan mülk ve milleti kurtarmak uğrunda kullanmalıyız” diyerek, Türkçe yazan gazeteleri ülke ve ulus çıkarlarını savunmak için bütünleşmeye çağırıyordu.

Mütarekeyi izleyen günlerde, İzmir’de pespeşe yayın hayatına giren ve bu çağrının muhatabı olacak, İtilafçı ve Selametçi gazeteler gerçekte İttihat ve Terakki’nin sindirmiş olduğu muhalefetin yazılı kanadını oluşturmaktaydı.⁶⁰⁸ Yakın geçmişin muhasebesini yapmanın yayın politikalarında önemli bir yer tuttuğu bu gazeteler, İzmir’de İttihat ve Terakki’nin sözcüsü konumunda olan Anadolu ve Duygu gazeteleriyle, partiyle ilgisi olmayan ancak yaklaşmakta olan tehlikeye işaret eden Köylü Gazetesine de cephe almışlar, uzatılan işbirliği elini sıkmaktan kaçınmışlardı.

“*Megali İdea*” etrafında ağız birliği etmiş, İzmir’in Yunanca gazetelerini⁶⁰⁹ dizginlemek yolunda ilk adım, askeri yönetimce atılmıştı. 8.

⁶⁰⁶ Kaygusuz, s. 148.

⁶⁰⁷ Köylü, 7 Teşrin-i Sani 1334’ten, aynı günlerde, Haydar Rüştü Bey’in Anadolu ve Duygu gazeteleri hakkında, Yunanca gazetelerin yaptığını söylediği “*asayiş bozmak*”, ve “*unsurlar arasına nifak*” soktukları gerekçesiyle dava açıldığını öğrenmekteyiz.

⁶⁰⁸ Mütareke ve işgal döneminde İzmir’de yayımlanan Türkçe gazeteler ve bunların yayın politikaları konusunda yapılmış ayrıntılı bir çalışma vardır (Arıkan, 1989b) Bu yüzden bilineni tekrarlamak yerine, haklarında hemen hemen hiç bilgi sahibi olmadığımız Yunanca ve diğer dillerde yayınlanan İzmir gazetelerinin kimliklerini tespit edip, önemli gördüğümüz bazı noktaları açmayı tercih edeceğiz.

⁶⁰⁹ Bu gazeteler, konumları gereği siyasi olarak kendilerini tanımlayamasalar da, mütareke döneminde bunları Venizelist kabul etmek yanlış olmayacaktır. Söz konusu gazeteler hiçbir zaman Yunanistan’da olduğu gibi Venizelist-Kralcı veya

Ordu İstihbarat Şubesi 14 Kasım 1918’de yayımladığı bir duyuruda, basın ve haberleşmedeki askeri sansürün henüz kaldırılmadığını, sıkıyönetimin geçerli olduğu bölgelerde basının sıkıyönetim kararnamelelerinin maddelerine tabi olduğunu belirtmişti.⁶¹⁰ Hükümetin 2 Aralık’tan başlayarak gazetelere koyduğu sansür⁶¹¹ İzmir’de zaten yapılmakta olan bir uygulamaydı. Ertesi gün, İzmir’de yayınlanan tüm gazetelerin temsilcilerini toplayan Vali Ethem Bey, basının hür olmasını kendilerinin de istediğini, gazeteler arasında birlik olduğu takdirde ülkenin kazançlı çıkacağını, bunun için basına elinden geldiği kadar yardıma hazır bulunduğunu açıklamıştı.⁶¹² Gerçekten, bu sırada İzmir’e geldiği anlaşılan Türk sansür görevlisi Hacı Bey’in yaptığı yumuşak denetim Yunanca gazeteleri memnun etmişti.⁶¹³ Aynı günlerde İngiliz,

kutuplaşmasının içinde yer almamışlar, onları Yunanistanla birleştirecek her siyasi düşüncenin hararetili destekleyicisi olmuşlardır.

⁶¹⁰ Ahenk, 14 Teşrin-i Sani 1334; Kabacalı, s. 11’de, Mütarekeden sonra sansürün kaldırıldığına ilişkin bir sonuca varılmıştır. Anadolu, 3 Kanun-ı Evvel 1334’te belirtilen, hükümetin gazetelere “*yeniden*” sansür koyacağına ilişkin bilgi Kabacalı’nın verdiği sonucu desteklemekte ise de, bu durum askeri sansürün kalkmadığını vurgulayan 8. Ordu duyurusuyla çelişmektedir. TİH, c. 1, s. 138’de, Harbiye Nezareti’nden Nurettin Paşa’ya gönderilen 23 Şubat 1919 tarihli bir yazıdan anlaşıldığı üzere, mütarekeden sonra 17. Kolordu Komutanlığı bölgesi dışında sansür kaldırılmıştı.

⁶¹¹ Akşin (1976), s. 116, Anadolu, 3 Kanun-ı Evvel 1334, “*İzmir Gazetelerine Sansür Vaz’ı*”; İkdâm, 6 Kanun-ı Sani 1335.

⁶¹² Anadolu, 4 Kanun-ı Evvel 1334; İkdâm, 1 Kanun-ı Sani 1335’te, İtilafçı Ethem Bey, Yunan topridosu komutanının (Mavrudis) Yunan Kulübü’nde söylediği bazı sözleri yayınladığı ve unsurlar arasına nifak soktuğu suçlamasıyla Köylü Gazetesi’ni divan-ı harbe vermişse de, komutanlık söz konusu yazıda böyle bir suç görmediğinden, gazete aleyhinde adliye mahkemeleri katında takibat yapılması için bu konudaki müzekkereyi vilayete iade etmişti. Ethem Bey, bu yolda yayın yapan Yunanca gazeteleri görmezlikten gelmişti.

⁶¹³ Solomoni (1959), s. 350’de, Yunanistan’ın Trikalas şehrinden olduğu ve babasının Yunan Parlemtentosu’nda milletvekili olarak görev yaptığı belirtilen Hacı Bey’in, Yunanca gazetelere “*büyük anlayış gösterdiği*” ve “*Yunan dostu tek sansürcü*” olduğu yazılmaktadır. Bu bilgi doğru olmalıdır. Çünkü Ethem Bey’in valilik yaptığı dönem içinde yeralan 3 Aralık 1918-23 Ocak 1919 arasında İzmir’de hiçbir Yunanca gazete sansür edilmemiş ve kanuni takibata uğramamıştı.

Fransız, İtalyan ve Yunan üyelerin katılımıyla İzmir’de, bir Müttefik Sansür Kurulu’nun oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Kurul içinde yer alan, müdürlüğünü Periklis Skeferis,⁶¹⁴ yardımcılığını ise Mihail Rodas’ın yaptığı Yunan Sansür Kurulu’nun diğer üyeleri, Yoannis Minardos, Ah. Vafiadis (Fransızca gazeteleri denetlemeden sorumlu), Anestis Yeorgiadis (Türkçe), Avdis Nazaretian (Ermenice), Yosif Romana (İbranice) idi. Türkçe gazeteler üzerinde işlem yapma yetkisi olmayan Müttefik Sansür Kurulu, kendi menfaatleri ile çelişen her yayını yasaklama hakkına sahipti. Üyelerinin çoğunluğunun oyuyla yayınlanmasına izin verilen bir yazıya kuruldaki Yunanlı üyeler çekince koyarsa, İzmir’deki Yunan Yüksek Komiseri (işgale kadar deniz Albayı İlia Mavrudis) uygun bir çözüm buluncaya kadar yazı yayınlanmıyordu. Kurul kararlarını dikkate almayan gazete geçici bir süre veya temelli kapatılabilecek, hatta müdürünün işine son verilebilecekti.⁶¹⁵

Osmanlı Hükümeti ülkede iç ve dış haberleşmede varolan sansürü, 18 Ocak 1919’dan itibaren kaldırırken, olayların bitip tükenmediği Aydın Vilayeti’ni bu uygulamanın dışında bırakmış,⁶¹⁶ 5.2.1919 tarih ve 3467 numaralı bir kararname ile de sıkıyönetim bulunan yerlerde yayımlanan süreli ve süresiz yayınların sansürüyle ilgili hükümleri daha da sıkılaştırmıştı.⁶¹⁷ İşte bu sırada, İzmir’e geldikleri günden beri hizmetine girdikleri Mavrudis’ten aldıkları emirle harekete geçen Yunanlı gazeteciler⁶¹⁸ Türk ve Yunan dostluğunu işleyen seri yazılarının

⁶¹⁴ Hakkında bilgi için bkz. “İç Güvenlik” bölümü.

⁶¹⁵ Solomonidi (1959), s. 350-51, Yazar sözü edilen bu ilkeler çerçevesinde Müttefik Sansür Kurulu’nun yaptığı somut bir uygulamadan bahsetmiyor. Biz de böyle bir uygulamaya rastlamadık.

⁶¹⁶ İkdâm, 17 Kanun-ı Sani 1335.

⁶¹⁷ Bu kararname ile daha öncekinin içeriğini karşılaştırmak için bkz. Akşin (1976), s. 116 ve Köylü, 12 Mart 1335.

⁶¹⁸ Mihailidis, s. 64-65’de, mütarekeden sonra İzmir’e Atina gazeteleri muhabirlerinden ilk gelenler Mihail Rodas, Pandelis Kapsis, yazar (Kostas Mihailidis) ve Grafon olmuştur. Daha sonra gelenlerle birlikte sayıları yirmiyeye yaklaşan bu gazetecilerden ilk üçü, İzmir’e geldikleri ilk günden itibaren “büyük bir memnuniyet ve istekle Yunan Heyetinin (Mavrudis’in) emrine” girmişlerdi.

Tablo7. Mütareke Döneminde İzmir'de Yayımlandığı Saptanabilen Türkçe Gazete ve Dergiler*

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmtiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı İşleri Müdürü (YİM) Başyazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKM)	Mütareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Ahenk*	21 Şubat 1895	Ali Nazmi Bey (İS ve BY)	-	1/1	Beyler Sokağı'nda Ahenk Matbaası	Hiçbir partiye bağlı değil
Anadolu ^(b)	6 Kasım 1911	Haydar Rüştü Bey (SM ve BY)	2 (23 Nisan 1919) (12 Mayıs 1919)	1/1	Önce Frenk Ma- hallesi'nde İspotini Pasajı'ndaki İttihat Matbaası'nda, daha sonra Beyler Sokağı'ndaki asker alma daireesinde	İttihat ve Terakki'nin (Tecdud Partisi) yayın organı
Duygu ^{(c)*}	Mütare- keden hemen sonra	Haydar Rüştü Bey (SM) Talay Bey (YKM)	1 (12 Mayıs 1919)	1/1	"	Anadolu Gazetesinin akşam postası

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmtiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı işleri Müdürü (YİM) Baş yazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKM)	Mütareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Köylü ^(d)	2. Meşru- tiyet'in ilanın- dan sonra	Mehmet Refet Bey (İS ve SM)	1 21 Şubat (1919)	1/1	Önce Birinci Kordon'da işgal sırasında Yunanlılarca tahrip edildikten sonra Beyler Sokağı'ndaki Köylü Yurdu'nda	Hiçbir partiye bağlı değil
Jurnal Köylü ^(e)	15 Kasım 1918	Mehmet Refet Bey (İS) Mehmet Sezar Bey (SM)	-	1/1	"	Mehmet Refet Bey Mütarekeyi izleyen günlerde ülke ve Türk'un çıkarlarını daha iyi korumak ve Avrupa'da tanıtmak amacıyla çıkardığı Köylü - nün İngilizce ve Fransızca nüshası.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmtiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı işleri Müdürü (YİM) Başyazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKM)	Mütareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Hukuk-u Beser ⁽¹⁾	11 Kasım 1918	Doktor Avni Muhıttın (SM) Hasan Tahsın Recep Bey (BY)	2 (10 Aralık 1918 Saptana- madı)	1-1	Frenk Mahallesi Bakırcıyan Pasajı'nda No: 47-49	Sulh ve Selamet CemiyetiParti- si'nin akşamları çıkan yayın organı
Sulh ve Selamet ⁽²⁾ Müsavet ³	4 Ocak 1919 1918 Kasımın ilk haftası içinde	" Mehmet Sadık Bey (İS ve SM) İbn Hazım Ferit (BY)	.	1-1	Önce Coya Hanı'nda numara 31-32'de, 17 Ocak 1919'dan başlayarak Kemeralı'n daki Ekmek- çibaşı Hanı'nda 27 numarada	Hiçbir partiye bağlı değil Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Sözcülüğünü Yapmıştır.
Islahat ⁽¹⁾	10 Kasım 1918	Sabitzade Emin Süreyya (İS ve BY) Mahmut Tahırlı Mevlevi (YKM)			Frenk Mahallesi Nikolaki Alyoti Pasajı'nda	Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Sözcülüğünü Yapmıştır.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmtiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı İşleri Müdürü (YİM) Başyazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKM)	Mütareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Zeybek(j)*	1918 Kasımı sonları	Kantarağasıade Selahattin Bey (İS ve SM)	-	7/1	?	Bol resimli ve karikatürlü mizah gazetesi
Zıllal(k)*	1919 Ocağı başları	Tokadizade Şekip (İS ve SM)	-	7/1	?	Bilimsel ve edebi içerikli bir gazete
Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi(l)*	9 Mart 1919	Salih Zeki ve Mehmet Nurettin Beyler (İS ve SM)	-	?	?	Ekonomi gazetesi
Piyasa(m)*	10 Mart 1919	İbnül Cemal Mehmet Ragıp Bey (İS)	-	7/1	?	Ekonomi Gazetesi
Efe(n)*	14 Nisan 1919	Kantarağasıade Selahattin Bey (İS ve SM)	-	7/1	?	Bol karikatürlü mizah gazetesi

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmtiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı işleri Müdürü (YİM) Baş yazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKM)	Mütareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Halka Doğru Gazetesi ^(o)	1 Şubat 1919	Mahmut Celal Bey	1(Mart Ayı Sonlarında)	15/1	Beyler Sokağı'nda ahzı asker şubesi yanı	İttihatçı, Halka Doğru Cemi- yeti'nin yayın organı
Vilson Mecmu- ası ^{(P)*}	1919 Şubatı ortaları			7/1	?	Wilson ilkelerinin uygulanmasını amaç edinen siyasi bir gazete
Yeni İzmir ^(r)	11 Nisan 1919	Mustafa Necati (İS ve SM)		15/1	Hükümet Cadde- si'nde Ekmekçi- başı Hanı'n- daki özel dairede, İttihat Matba- ası'nda basılmaktadır.	İlmi ve edebi dergi

Yanında * işareti taşıyan gazeteler Levha 2'de bulunmamaktadır.

- (a) Arıkan, "Tanzimat...", s. 106-7; Ahenk, 14 Teşrin-i Sani 1334.
- (b) Arıkan, "Tanzimat...", s. 109; Anadolu, 4 Teşrin-i Sani, 13 Kanun-ı Evvel 1334; Ahenk, 12 Kanun-ı Evvel 1334; Köylü, 24 Nisan 1335; Müsavat, 25 Nisan 1335; Akşin (1976), s. 265.
- (c) "Duygu Refikimizin Bir Teşebbüsü", Anadolu, 10 Teşrin-i Sani 1334; Öktem, s. 48; Akşin (1976), s. 265, Mihailidis, s. 67.
- (d) Arıkan (1988b), s. 188 ve 191; Köylü, 26 Mart 1335; Müsavat, 25 Şubat 1335.
- (e) Köylü, 16 Teşrin-i Sani 1334; Arıkan, "Tanzimat...", s. 110-111.
- (f) Ahenk, 12 Teşrin-i Sani 1334; Hukuk-u Beşer, 15 Teşrin-i Sani 1334; Anadolu, Köylü, 11 Kanun-ı Evvel 1334; Ahenk, 12 Kanun-ı Evvel 1334; Müsavat, 7 Şubat 1335; Müsavat; Hukuk-u Beşer, 22 Mart 1335.
- (g) Müsavat, 4 Kanun-ı Sani 1335; Sulh ve Selamet, 5, 6 Kanun-ı Sani 1335.
- (h) Müsavat, 5 Kanun-ı Evvel 1334, 17 Ocak 1335; Anadolu, 2 Teşrin-i Sani 1334'te, Müsavat Gazetesi'nin yakında çıkacağı bildirilmektedir. Bu haberden birkaç gün sonra Müsavat yayın hayatına girmiş olmalıdır. Müsavat'ın İzmir Milli Kütüphanede bulunan ilk sayısı 5 Aralık 1918 tarihli olup 26 numaraya sahiptir. DH/İ-UM, Ds. 19/3, Bel.no. 1-46'dan anlaşıldığı üzere, Gazete yüz liralık depozite akçesini yatırıp yayınlanmaya başladıktan sonra yayımcıları aynı gazeteyi Fransızca yayımlamak talebinde bulunmuş, bu gazete için yeniden yüz lira depozite akçesi yatırılıp yatırılmayacağı tartışmalara neden olmuştu. Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey imzasıyla Aydın Valisi Ethem Bey'e gönderilen 7 Aralık 1918 tarihli yazıda: Fransızca gazete için de ayrıca depozite akçesi yatırılıp beyanname alınması gerektiği belirtilmişti ki, Fransızca bir Müsavat Gazetesi'nin bulunmayışı bu gelişmenin yayımcıların vazgeçtiğini düşündürmektedir.

- (i) Köylü, 11 Teşrin-i Sani 1334; Islahat, 15 Kanun-ı Sani 1335.
- (j) Anadolu, 5 Kanun-ı Evvel 1334'te Zeybeğin üçüncü; Ahenk, 12 Kanun-ı Evvel; Anadolu, 13 Kanun-ı Evvel 1334'te ise dördüncü sayısının çıkacağı yazılmaktadır. Anadolu, 4 Teşrin-i Sani 1334.
- (k) Müsavat, 2, 14 Mart 1335; Hukuk-u Beşer, 12 Mart 1335.
- (l) Köylü, 10 Mart 1335.
- (m) Müsavat, 5 Şubat 1335; Hukuk-u Beşer, 11, 25 Mart 1335.
- (n) Müsavat, 13, 18, 26 Nisan 1335.
- (o) Halka Doğru Mecmuası, 1 Şubat 1919; Bayar, c. 5, s. 1550-52; Öktem, s. 54.
- (p) Hukuk-u Beşer, 12, 21 Şubat 1335; Müsavat, 12, 21 Şubat 1335, Anladığımız kadarıyla bu mecmua kendisinden kısa bir süre önce Manisa'da Sadıkkade Şerif İlhamî Bey tarafından çıkarılan aynı adlı gazetenin İzmir postasıdır. Nüshası üç kuruştan satılan bu gazete, İzmir'deki hususlar için Evliyazade Hanı'ndaki Kemal Bey'e başvurulmasını istemekte, hiçbir partinin boyunduruğu altında olmayıp kurtuluş ve vatan için çalıştığını belirtmektedir.
- (r) Yeni İzmir, 9 Mayıs 1335; Köylü, 12 Nisan 1335; Müsavat, 13 Nisan 1335.

ardından,⁶¹⁹ şehirdeki Türk meslektaşlarına iki unsuru (Türk ve Rum) birbirine karşı kışkırtacak türde yazıları gazetelerinde yayınlamama çağrısında bulundular. Zamanlaması çok iyi olan bu çağrıdan güdülen amaç konferansta bölgenin Yunanistan'a verileceğine ilişkin söylentilerin şehrin İttihatçı, İtilafçı ve Selametçi gazetelerini mütareke sonrasında ilk kez birbirine yakınlaştırdığı bir sırada⁶²⁰ Yunanistan'ın taşkınlıklarını dizginlemede başarılı olamadığı İzmir Rumlarını yatıştırmak ve patlayabilecek Türk tepkisini uyusturmaktı.⁶²¹

Yunanca gazetelerde görülen üslub değişikliği vilayet makamının da gözünden kaçmamış, Nureddin Paşa bu değişikliğin temel sebebinin *"Yunan emellerine karşı bundan böyle amansız bir düşman kesilecek olan İtalyanların akla gelebilecek tüm girişimlerini başarısız kılmak ve barış konferansında Türklerin Rumlardan memnun olduğunu kanıtlayarak bölgenin Yunanistan'a ilhak edilmesini sağlamak"* olduğunu, Rumların öteden beri Türklerle barış içinde yaşadığından söz eden bu yayınların devletin menfaatleri doğrultusunda kullanılabileceğini, 9 Şubat 1919 tarihli bir yazıyla Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti. Önceki Vali Ethem Bey de, *"İtalya daha önce harbe girdiği için güya İzmir ve havalisi İtalyanlara söz verilmiş. Bunu haber alan Yunanlılar ve Rumlar fevkalade telaşa düşmüşler ve kurtuluş çaresini şimdilik Türklerle anlaşımda görmüşlerdir. Çünkü oralarda İtalyanların egemenliği gerçekte Rumluğun mahvı demektir. Devletin şu vaziyetten istifade*

⁶¹⁹ Mihailidis, s. 65; Roda, s. 42'de, yazar Kosmos Gazetesi'nin 20 Ocak 1919 tarihli sayısında yazdığı ve Türkçe basınında çevirdiğini söylediği *"Yunanlılar ve Türkler"* başlıklı bir yazısında, iki halkın Makedonya örneğinde olduğu gibi geçmişte unutarak birlikte yaşamaları ve müttefikler ve onların hükümetlerinin alacakları kararlara uymaları gerektiğini belirtiyordu.

⁶²⁰ Arıkan (1989b), s. 28-34.

⁶²¹ Roda, s. 42'de, bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: *"... Öncelikle Türk Basını üzerinde Propaganda yapmalıydık. Venizelos'un genel direktifleri doğrultusunda Küçük Asya'daki değişik unsurlar ve özellikle Yunanlılar ve Türkler aralarındaki fanatizmi ortadan kaldırmalıydılar. Türk unsurunun fanatik duyguları uyandırılmamalıydı. Bunu yapmak Yunanlıların tavırlarına bağlıydı. Basını hastalığı tedavi etmek için ilaç olarak kullandık"* (Rum unsurunu yatıştırmada)

edebileceği maruzdur” diyerek, Nureddin Paşa’nın değerlendirmesine katılmıştı.⁶²²

Şehirdeki propaganda örgütünü kullanarak Yunanistan’ın gerçekleşmesi için yoğun çaba sarfettiği, Türk ve Yunan gazetecileri birleştirmeyi hedefleyen (!) toplantı şehirdeki tüm Türkçe, Yunanca ve Fransızca gazetelerin sorumlu müdür ve başyazarlarının katılımıyla, Birinci Kordon’da bulunan Köylü Gazetesi’nin matbaa ve idarehanesinde yapılmıştı.⁶²³ Toplantıda Yunan gazetecilerinin kurmaya çalıştıkları Türk-Rum Gazeteciler Cemiyeti başta olmak üzere, Türkçe gazetelerin diline kilit vurmaya yönelik her manevrayı akıllıca savuşturan Haydar Rüştü Bey’in, birkaç gün sonra gazetelerinde Rumların Çayırlihahçe Karakolu’na saldırısını şiddetle eleştiren yazılar yayımlanması bu girişimi sonuçsuz bırakmıştı.⁶²⁴

“İzmir Mevki Komutanı Kaymakam Arif” imzasıyla 6 Mart’ta hükümetin 5.2.1919 tarihli kararnamesine uygun olarak, sansür işi yapmak üzere kışla içinde oluşturulan kurulun çalışmalarına başlayacağı duyurulmuştu. Basılmadan önce ikişer nüshalarını bu kurula göndermekle yükümlü olan gazeteler, kurulun çıkardığı bir yazının yerine bir başkasını veya kurula sunulmayan herhangi bir yazı ve telgrafa sütunlarında yer vermeyecekler, tersine hareket edenler di-
van-ı harbe verileceklerdi.⁶²⁵ İstanbul’da yapılanın tersine,

⁶²² DH-KMS, Ds.50/1, Bel.no. 4. Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti 19 Şubatta gereğinin yapılması için Dahiliye Nazırı Vekili Ahmet İzzet Bey ve Sadrazam Tevfik Paşa’yı durumdan haberdar etmişse de, devletin bu konuda yapmış olduğu bir girişime rastlayamadık.

⁶²³ Bu toplantı 21 Şubat’ta yapılmış olmalıdır. Haydar Rüştü Bey anılarında (Öktem, s. 56) “... toplantıdan iki gün sonra hatırımda kaldığına göre (Çayırlihahçe) karakolumuza Rumların kudurmuşçasına bir taarruzu vuku buldu” demektedir ki, bu saldırı 23 Şubat 1919’da yapılmıştı.

⁶²⁴ Bu girişimin ayrıntıları için bkz. Öktem, s. 46-56; Arıkan (1989b), s. 26-28; Roda, s. 42-43; Mihailidis, s. 65-67.

⁶²⁵ Bu tebliğin tam metni için bkz. Köylü; Islahat, 6 Mart 1335; Hukuk-u Beşer, 7 Mart 1335.

kararnamenin İzmir’de ilk haliyle uygulanması sonucu,⁶²⁶ Türkçe ve diğer dillerdeki birçok gazete önce geçici sürelerle daha sonra ise süresiz olarak kapatılmış depozite akçelerine el konularak, sorumlu müdürleri ve imtiyaz sahipleri divan-ı harbe sevk edilmişlerdi.⁶²⁷

Türk-Yunan Gazeteciler Cemiyeti girişimi başarısız olduğundan, Türkçe gazeteleri denetlemek mümkün olmayınca Mavrudis, hiç olmazsa bir Türkçe gazeteyi elde etmenin gerekliliğine inanmış, bu amaçla Yunanlı gazeteci Kostas Mihailidis’i görevlendirmişti. Anılarında Köylü Gazetesi’ne⁶²⁸ yöneldiğini belirten Mihailidis, gazete sahibi Mehmet Refet’le açıkça konuştuğunu ve onu Yunanlılara karşı yazı yazmamaya ikna ettiğini belirtmektedir.⁶²⁹ Gerçekten 1919 Martı’nın ilk günlerinden başlayarak, yavaş yavaş iyimser bir havaya giren Köylü’nün sonraki günlerde, Yunanlılara karşı yumuşak bir dil kullanmaya başladığı gözlenmişti.⁶³⁰ Refet’in *“Göğü neden mavi yarattı da bayrağımızla aynı renkte olması için kırmızı yaratmadı diye bazen Allah’a serzenişte bulunduğunu”* yazan Mihailidis⁶³¹ şöyle demektedir:

⁶²⁶ Akşin (1976), s. 155’de, bu kararnameye duyulan tepki sonucu İstanbul’da 14 Şubat’ta toplanan bir basın kongresi hükümetle görüşerek kararnameyi değiştirmeyi başarmıştı.

⁶²⁷ Kararnamenin tam metni Köylü, 12 Mart 1335’tе yayımlanmıştır.

⁶²⁸ Bu gazetenin kısa bir tarihçesi ve Yunan işgalinden sonraki yayın politikası konusunda bkz. Arıkan (1988b), s. 187-200.

⁶²⁹ Mihailidis, s. 68. Burada sorulması gereken soru, Yunanlıların bu işe daha yatkın olabilecek İtilafçı gazeteler yerine, niye Köylü’yü tercih ettikleridir. Mihailidis bu konuda bilgi vermiyor. s. 69’da, Refet’in İtalyanlıdan nefret, Yunanlıları binlerce kez tercih ettiğini belirtmesi iyi bir açıklama olmasa gerekir. s. 66’da yazar, *“Türk-Yunan Gazeteciler Cemiyeti’ni”* kurma ve gazetecilerin anlaşması fikrini ilk kez Mehmet Refet’e açtığını ve olumlu yanıt aldığını yazmaktadır. Cemiyetin kurulması için kendi matbaasında yapılan toplantıda Öktem, s. 51’de belirtildiği üzere, Mehmet Refet’in birleşme için istekli oluşu bize Yunanlıların gözünden kaçmamış olmalıdır.

⁶³⁰ Köylü’nün bu tür yazılarından bazıları için bkz. *“Karanlıktan Aydınlığa Doğru”*, 8 Mart 1919, *“Mukadderatımız”*, 20 Mart 1919, *“Artık Venizelos da Söylüyor”*, 2 Nisan 1919, *“Yunanistan’ın Anı-ı Milliyesi”*, 5 Nisan 1919, *“Türkiye Unsurları”*, 19 Nisan 1919.

⁶³¹ Mihailidis, s. 59.

“Zavallı iyi kalpli Refet, hem Yunanlılardan hem de Türklerden şikayetçi idi. İzmirli Yunanlılarımız [Rumlar] Refet’in iç yüzünü bilmedikleri için onu eski taassupluk payesi ile, işgalin ilk günü koşup matbaasını kiremithane yaptılar. Kendisini de tartaklayarak hapishaneye teslim ettiler. Koşarak onu hapisten kurtardım. Bizzat kendim evine götürdüm ve onu muhafaza etmesi için bir nefer tahsis ettik... Türkler onun bize satıldığını zannetmektedirler. Bu bir iftiradır. Refet’in bizim tarafa geçmesinden ben sorumlu olduğum için tarafımızdan para (rüşvet) almadığını söylemek mecburiyetindeyim. Tahrip edilen yazıhanesini ve matbaasının bedelini tazmin etmek için verdiğimiz paranın bir rüşvet olduğu söylenebilir ama hakikaten zarar gören Refet neden tazmin edilmesin.”⁶³²

İzmir’de yayımlanan Yunanca gazeteleri şehre gelişinden sonra, Yunanistan’ın ulusal menfaatleri doğrultusunda yönlendiren Mavrudis’in, bunu İzmir’li Rum gazetecileri Atina’dan beraberinde getirdiği Yunanlı gazetecilerin denetimi altına vererek yapmaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yapılan girişimlerden ilki (Türk-Yunan Gazetecileri Cemiyeti) başarısız olurken, ikincisi (Köylü Gazetesi’ni elde etme) başarıya ulaşmıştı. Her birinin eleştiri dozu farklı olan Türkçe gazetelerle uğraşma yanında, yönetimin sansür yasaklarına da dikkat etmek durumunda olan Yunanca gazeteler, öteden beri yaptıkları gibi kapatılanın yerine yeni bir gazete çıkararak bu yasağı delmişlerdi.⁶³³ Zaman zaman aynı taktiği kullanan Türkçe gazetelere gelince, İzmir’in geleceği konusunda olumsuz duyumlar aldıklarında yaptıkları saman alevi misali sert çıkışların ötesinde, partizanca çekişmeler nedeniyle Yunanca gazetelerin ulusal isteklerini göğüsleyecek güçlü bir blok oluşturmayı başaramamışlardı.

⁶³² Mihailidis, s. 69.

⁶³³ Solomonidi (1959), s. 187-88’de, Örneğin Abdülhamit döneminde sansür ne zaman Amalthia Gazetesi’ni kapatsa, bu gazetenin müdürleri olan Sokratis Solomonidis ve Yeorgios İperidis, 1898 yılında yayın hakkını aldıkları Proodos Gazetesi’ni yayına sokmuşlardı.

Tablo 8. Mütareke Döneminde İzmir de Türkçe Dışındaki Dillerde Yayımlandığı Saptanabilen Gazete ve Dergiler

y: Yunanca, e: Ermenice, i: İbranice, f: Fransızca

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmdiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı İşleri Müdürü (YİM) Baş yazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKA)	Mütareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Amalthia y(a)	6 Ağustos 1838	Sokratis Solomonidis Yeorgios İperidis (İS, SM ve BY)		1/1	Avrupa Yolu'nda Amalthia Matbaası'nda	Sabah gazetesi
Proodos y(b)	1871	Lazaros Stamatiadis (SM) Hristos Angelomatis(BY)	1 (2 Nisan 1919)	1/1	Frenk Mahal- lesi'nde No:9	Sabah gazetesi
Tharros y(c)	1910	Spiros ve Hristos Solomonidis Kardeşler (İS, SM, BY)	-	1/1	Avrupa Yolu'nda	1919 Mart'ta yeniden yayına başlayan sabah gazetesi
Estia y(d)	1910	Andreas Stamatiadis (SM) Lukas Çimeris (SM) Hristos Angelomatis (BY)	1 (22 Şubat 1919)	1/1	Yeorgios Yolu'nda No: 7	Akşam gazetesi
Tilegrafos y(e)	1912 başları	Theodoros K İperidis (SM)		1/1	Avrupa Yolu'nda Tenekidos Pasajında	Sabah gazetesi
Kosmos y(f)	1917	Nikos Nikolaidis Nestor Laskaris (SM)	3 (27 Kasım 1918) (23 Mart 1919) (26 Nisan 1919)	1/1	Avrupa Yolu'nda No: 136	Sabah gazetesi
Eleftheros Tipos y(g)*	28 Kasım 1918	Nikos Nikolaidis Nestor Laskaris (İS)		1/1	"Tipos" Matbaası'nda	Kosmos Gazetesinin sıkı- yönetimce ilk kapatılışın dan sonra çıkarılmış sabah gazetesi
Vima y(h)	1918 Aralığı başı	Nikos Nikolaidis Nestor Laskaris (SM)	1 (23 Ocak 1919)	1/1	Avrupa Yolu'nda No: 136	Eleftheros Tipos'un devamı olarak çıkması sabah gazetesidir.
Eleftheros y(i)*	1918	Evangelos Karipis (İS ve SM)	1 (5 Nisan 1919)	1/1	?	Sabah gazetesi
Neologos y(j)*	1918	Evangelos Karipis (İS ve SM)	-	1/1	?	Sabah gazetesi
Proia y(k)	Mütarekeden sonra	Todoros [Theodoros] Koçu Efendi (İS) Leandros Kokkinidis	-	1/1	?	Sabah gazetesi
Patris y(l)	1919 başları	Dimitrios Lignadis (S. Müdürler) - I. Stogiannis (BY)	-	1/1	Güller Yolu'nda No:5	Sabah gazetesi

Adı	Yayına Başlama Tarihi	İmtiyaz Sahibi (İS) Sorumlu Müdürü (SM) Yazı İşleri Müdürü (YİM) Baş yazar (BY) Yazı Kurulu Müdürü (YKM)	Mutareke Döneminde Kaç Kez Kapatıldığı	Yayın Periyodu	Yazıhane ve Matbaası	AÇIKLAMALAR
Hrisos Eon Y(n)*	1919 Şubatı ortaları	Grigorios Maidonis (SM)	2 (20 Mart 1919) (23 Nisan 1919)	1/1	?	Sabah gazetesi
Kopanos Y(n)	1908	Yeorgios Anastasi- adis (SM)	1 (3 Aralık 1918)	7/1	Avrupa Yolu'nda Amalthia Matbaası'nda	Mizah gazetesi
Nea Zoi Y(o)*	1910	Stavros Kukutzakis Thediosos Daniilidis (S. müdürler)	.	7/1	"Imnerisa" Matbaası'nda	Edebi dergi
Papagalos Y(p)*	1919	Stavros Kukutzakis	.	?	?	Bu derginin (mizah dergisi olması muhtemel) mutarekede mi işgal dö- neminde mi yayımlandığı saptanamamıştır
Aravelian Mamul r(t)	1871	Hrant Mamurian (SM)	.	1/1	Mamurian Matbaası'nda	1909'a kadar devam eden yayını, mutarekeden sonra yeniden başlamıştır.
Şalom l(s)*	1876	Yosif Romano (SM)	.	1/1	Servetadika Bürolarında	Türkçe basının Mart ayında İzmir'de çıkmaya başladığını duyurduğu "Şalom" (Sulh) adlı gazete bu olmalıdır.
Nuvelik l(t)*	1888	Yakov Algranat (SM)	.	1/1	Facoğlos Hanı'nda	?
Messeret i(u)*	1893	Aleks Benkat (SM)	.	?	Hastane Yolu'nda No: 48	Dergi
La Reforme f(v)	1869 başları	Nikolaos Çürükçüoğlu (SM)	1 (4 Ocak 1919)	1/1	Frenk Caddesi'nde Aliot evi	Sabah gazetesi
L'indpendat f(y)	1918	Yoannis Çürükçüoğlu ve Paul J Georgiades (SM)	1 (4 Ocak 1919)	1/1	Frenk Caddesi'nde Aliot evi	Akşam gazetesi
Le Levant f(z)	1918 Kasımı	Mehmet Sırrı Bev (SM) Mihail Kaberoğlu (BY) Filipoçi (BY)	.	1/1	Frenk Caddesi'nde No: 136	Yunanlılar bu sabah gazetesinin bir Türk-İtalyan yayını organı olduğu düşüncesindedirler.
La Liberte f(w)	31 Kasım 1918	Ahilleas Vafiadis Leandros Ksanthakis (İS ve SM)	.	1/1	Yeorgios Yolu'nda No: 7'de "Ermos" Matbaası'nda	Sabah gazetesi

- (a) Solomonidi (1959), s. 28; Amalthia, 5 Aralık 1918; AEDS, Zarf 18-20, Bel. no. 18283/16 Haziran 1921.
- (b) Solomonidi (1959), s. 182, öte yandan s. 188'de 1912 yılında yayını kesen gazetesinin 1919 Mayıs'ında çok kısa bir zaman için yeniden yayına başladığı yazılmakta ise de, Köylü, 6 Nisan 1335 ve Müsavat, 7, 8 Nisan 1335'ten gazetesinin Nisan ayı başlarında yayında olduğu anlaşılmaktadır.
- (c) Solomonidi (1959), s. 207; Tharros, 15 Mayıs 1922; AEDS, Zarf 18-20, Bel.no.18283/29 Haziran 1921.
- (d) Solomonidi (1959), s. 224-5; Estia, 25 Mayıs 1922; Anadolu, 15 Teşrin-i Sani 1334'te, günlük olarak yayımlanacak "Estiya" gazetesi için Mühendis Dimitri Layganadi Efendiye ruhsat verildiği yazılmaktadır (Estia 1910'da başladığı yayın hayatına zaman zaman ara vermiştir); Müsavat, 23 Şubat 1335.
- (e) Solomonidi (1959), s. 226; Tilegrafos, 26 Mayıs 1922.
- (f) Solomonidi (1959), s. 228; Kosmos, 6 Aralık 1918; Anadolu, 28 Teşrin-i Sani 1334; Ahenk, 29 Teşrin-i Sani 1334; Müsavat, 23 Mart 1335; Köylü 24 Mart 1335; Hukuk-u Beşer, 25 Mart 1335; Köylü, 27 Nisan; Müsavat, 28 Nisan 1335.
- (g) Anadolu, 29, 30 Teşrin-i Sani 1334, Solomonidi (1959), s. 233'de gazetesinin 1918 Kasım sonuna yayını kestigi yolunda verilen bilgi doğru değildir. Anadolu, 5 Kanun-ı Evvel 1334 tarihli nüshada bir gün öncesi "Eleftheros Tipos"dan yapılmış alıntılar bulunmaktadır.
- (h) Solomonidi (1959), s. 233; Anadolu, 20 Kanun-ı Evvel 1334; Müsavat; Sulh ve Selamet, 24 Kanun-ı Sani 1335.
- (i) Solomonidi (1959), s. 239, Mager, c. 3, s. 318; Köylü, 6 Nisan 1335.
- (j) Solomonidi (1959), s. 239, Mager, c. 3, s. 318.
- (k) Anadolu, 15 Teşrin-i Sani 1334.
- (l) Solomonidi (1959), s. 200, 239; AEDS, Zarf, 18-20, Bel.no., 18283/29 Haziran 1921; Patris, 25 Haziran 1921.(m)
Solomonidi (1959), s. 240'da gazetesinin 1919 ortalarında çıkarıldığına ilişkin verilen bilgi doğru olmasa gerektir. Çünkü, Köylü, 21 Mart 1335'te gazetesinin 19 ve 20 Mart 1335 tarih ve 31, 32 numaralı nüshalarında yer alan yazılardan ötürü kapatıldığı yazılmaktadır. Müsavat, 25 Nisan 1335.

- (m) Solomonidi (1959), s. 240'da gazetenin 1919 ortalarında çıkarıldığına ilişkin verilen bilgi doğru olmasa gerektir. Çünkü, Köylü, 21 Mart 1335'te gazetenin 19 ve 20 Mart 1335 tarih ve 31, 32 numaralı nüshalarında yer alan yazılardan ötürü kapatıldığı yazılmaktadır. Müsavat, 25 Nisan 1335.
- (n) Solomonidi (1959), s. 335; Ahenk, Anadolu, 4 Kanun-ı Evvel 1334, Sulh ve Selamet, 22 Kanun-ı Sani 1335'ten, vilayet makamının "Kopanos" dergisi hakkında divan-ı harp tarafından takibat yapılması için 17. Kolordu Komutanlığına yazdığı anlaşılmaktadır.
- (o) Solomonidi (1959), s. 326; AEDS, Zarf, 18-20, Bel. No. 18283/29 Haziran 1921.
- (p) Solomonidi (1959), s. 338.
- (r) Solomonidi (1959), s.278, AEDS, Zarf. 18/20, Bel.no. 18283/29 Haziran 1921. İ Smirni prin apo tin katastrofi, s.34.
- (s) Solomonidi (1959), s. 279, AEDS, Zarf. 18/20, Bel. no.18283/29 Haziran 1921; Hukuk-u Beşer, 2 Mart 1335. İ Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35.
- (t) Solomonidi (1959), s. 279; AEDS, Zarf. 18/20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921, İ Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35.
- (u) Solomonidi (1959), s.279; AEDS, Zarf, 18/20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921, İ Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35.
- (v) Solomonidi (1959), s. 257, 271; AEDS, Zarf. 18/20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921; Müsavat, 6 Kanun-ı Sani 1335; Sulh ve Selamet, 7 Kanun-ı Sani 1335.
- (w) Solomonidi (1959), s. 265 ve 274. Öte yandan s. 273'de gazetenin 1919 Mayıs'ında çıktığı yolunda verilen bilgi yanlış olmalıdır. bkz. Anadolu, 30 Tegrin-i Sani 1334.
- (y) Solomonidi (1959), s. 272; Müsavat, 6 Kanun-ı Sani 1335; Sulh ve Selamet, 7 Kanun-ı Sani 1335; Islahat, 8 Kanun-ı Sani 1335'te gazetenin sorumlu müdürü ve imtiyaz sahibi olan Süreyya Bey'in meşguliyetinden ötürü gazeteden istifa ettiği yazılmaktadır. L'Independant, 20 Kasım 1920.
- (z) Solomonidi (1959), s. 265, 272-73; Öktem, s. 52; Roda, s. 42 ve 51.

Λεβha 3. Μutareke Döneminde İzmir'de Türkçe Dışındaki Dillerde Yayınlanan Bazı Gazete ve Dergi Manşetleri

Mütarekenin imzalanışından beri, Yunan emellerine dikkat çeken “*Anadolu*” ve “*Duygu*” Gazeteleri bu yüzden, sadece Yunanca basınını değil aynı zamanda diğer Türkçe gazetelerin de boy hedefi haline gelmişti.

Bunların dışında yayınlandığını öğrendiğimiz “*İstiklal*”⁶³⁴ ve edebi “*Manzur-u Mahasin*”⁶³⁵ Gazeteleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. İzmir İhtiyat Zabitani Teavün Cemiyeti’ne başkanlık yapacak olan Piyade Yedeksubay Raif Halil Bey tarafından ruhsatı alınan ve adı geçen derneğin yayın organı olarak düşünülen, yazıhanesi Başdurak’ta Salepçioğlu Camii civarındaki Ardahan Otel’inde olan “*İnsaniyet*” isimli gazetenin yayınından vazgeçilince, ruhsatı iptal edilmişti.⁶³⁶ Cemiyet-i İlmiye’nin yayın organı olması için çıkartılması düşünülen “*Nasihah*” gazetesi de yayına başlayamamıştı.⁶³⁷ Köylü’nün İzmir Rum Metropolitliği’nin “*Terakki*” adıyla çıkartacağını yazdığı Türkçe gazetenin de yayımlandığına ilişkin hiçbir veri elimizde bulunmamaktadır.⁶³⁸

IX. Eğitim

Osmanlı uyruğundaki gayri müslimlerin devam ettiği cemaat okullarıyla, yabancılara ait eğitim kurumlarının çok başlı ve karmaşık hale getirdiği Osmanlı eğitim sistemi içinde Türk öğrencilerin büyük bir kısmı devlet okullarında eğitim görmekteydi. Vilayet Maarif Müdürlüğü’nün savaş yıllarında yabancılara mülkiyetinde bulunan okullara el koyarak⁶³⁹ yerine kendi okullarını yerleştirme, kısıtlı

⁶³⁴ Köylü, 1 Kanun-ı Sani 1335.

⁶³⁵ Müsavat, 13 Nisan 1335.

⁶³⁶ Ahenk, 20 Teşrin-i Sani, 1 Kanun-ı Evvel 1334.

⁶³⁷ Müsavat, 8 Şubat 1335.

⁶³⁸ Köylü, 21 Mart 1335.

⁶³⁹ Sürgevil (1984), s. 51’de, bu okullara “*Yalnızca İzmir’in bombardımanı esnasında geçici olarak el konmuştu*” demektedir. İse de s. 76-83’den de görüleceği üzere 1917 yılı sonlarına kadar aralıksız devam eden bombardımanlardan ve mütareke dönemi uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla okul binaları sahiplerine teslim edilmemişti.

bütçesinin elverdiği ölçüde okul binalarının onarımı, okul yaptırma ve öğretmen açığını kapatma⁶⁴⁰ yolunda yaptığı çalışmalarla hedeflediği, devlet okullarının nitelik ve nicelik olarak durumlarını iyileştirmekti. Bunlar ve mülkiyeti Türklere ait olan özel okullar açısından olumlu, Musevilerin okulları dışında kalan tüm eğitim kurumları içinse pek parlak geçmeyen savaş yıllarının⁶⁴¹ ardından girilen mütareke döneminde başkanlığını Salih Zeki Bey'in yaptığı, Maarif Başmüfettişi İzzet, Merkez Sancak Müfettişi Mithat, Başkatip Hüsnü ve Özel Okullar Memuru Hakkı Beyler'in üst kadrosunu oluşturduğu⁶⁴² Vilayet Maarif Müdürlüğü, varolanlara ek olarak savaşın bitmesiyle ortaya çıkan yeni sorunları da göğüslemek zorundaydı.

Bunların başında el konulmuş olan okulların boşaltılması geliyordu. İstanbul basınında bu tür binaların boşaltılması yolunda emir verilip verilmeyeği tartışmalarının yapılmasının ardından, vilayet makamının maarif müdürlüğüne acil boşaltma için emir verdiği ve ilgili okul müdürlerinin toplantı yapılmak üzere maarif müdürlüğüne davet edildiği öğrenilmişti.⁶⁴³ Merkez kazada süratli bir şekilde yapılan boşaltma işlemi sonucu, Darü'l Muallimin⁶⁴⁴ (erkek öğretmen okulu), İkinci Sultani, Hilal Sultanisi, Kız ve Gündüz İdadileriyle (ortaokul), Karşıyaka Numune Okulu açıkta kalmıştı. Kız İdadisi'nin merhum Mithat Paşa'dan varisçilerine kalan konakta açılması İkinci Sultani'nin ikinci kısmının Birinci Sultaniye, ilk kısmının ise tamamen Aydın'daki Sultaniye'ye taşınması planlanmış ise de,⁶⁴⁵ daha Kasım ayı sonunda

⁶⁴⁰ Vilayet Maarif Müdürlüğü'nün savaş yıllarında yapmış olduğu çalışmaların ayrıntıları için bkz. Sürgevil (1984), s. 49-56.

⁶⁴¹ Verilerini İttihat ve Terakki'nin 1917 yılında yaptırdığı istatistikten alan Smyrne Tuñque, s. 24 ve 27'de verilen grafiklerden İzmir Sancağı'ndaki okul ve öğrencilerle ilgili olarak çıkarılan sayılar aşağıda gösterilmiştir.

OKULLAR				ÖĞRENCİLER			
Türk	Yunan	Ermeni	Musevi	Diğer	Türk	Yunan	Ermeni
230	84	14	17	9	18287	7118	1337
					2511	1050	30303

⁶⁴² Kaygusuz, s. 146-148; Sulh ve Selamet, 6 Kanun-ı Sani 1335 ve Müsavat, 11 Kanun-ı Sani 1335'ten derlenmiştir.

⁶⁴³ Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁴⁴ Kaygusuz, s. 137'den Darü'l Muallimin'in, Fransız Dame de Sion okulunun binasına yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁴⁵ Anadolu, 4 Kanun-ı Evvel 1334.

Tablo 9. Vilayet İstatistik Müdürlüğü'nün 1919 Yılı Ağustosunda Yayımlamış Olduğu İstatistiğe Göre, 1918 Yılı Sonu İtibariyle İzmir Sancağı'nda Bulunan Okullar

Yer	Darül-mual-limin	Darül-mual-limat	Sulta-ni	Sana-yi Mek-tebi	İslam					Musevi		Hristiyan	
					Erkek İlk	Orta	Kız İlk	Orta	Med-rese	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Merkez	1	1	3	1	62	15	5	5	27	10	2	52	25
Kaza													
Bergama					34	1	6		9	1		1	
Foça					7		2					2	2
Menemen					44		2		3	1		1	1
Karaburun					11	1	1		1			20	1
Çeşme					12	2	2	2	2	1		1	8
Urla					1		1		3	1		1	1
Selçukhisar					7		1		1			3	1
Kuşadası					9	1	1		5			3	
Nif					33		4		5			5	
Tire					1	3	2		20	1		1	1
Ödemiş					46	1	4		50			2	2
Bayındır					48		1		1			2	2
TOPLAM	1	1	3	1	315	24	32	7	127	15	2	94	44

düşünülen nakliyat⁶⁴⁶ yollarının bozukluğu ve kömür yokluğu nedeniyle trenlerin işlememesinden gerçekleştirilememiştir.⁶⁴⁷ Geçici olarak, yatılı olmamak koşuluyla Namazgah semtindeki Numune Kız Okulu'nda açılmasına karar verilerek, öğretmen ve memurlarının 13 Mart günü adı geçen okulda bulunmaları istenen Kız İdadisi dışında kalan okulların çoğunun bina bulunamamasından ötürü Nisan ayı sonunda bile açılmamış olduğu,⁶⁴⁸ bunun üzerine halkın kendi okulunu kendisinin yapması yolunda çaba sarfetmeye başladığı anlaşılmaktadır. Göztepe Mahallesi sakinleri bu amaçla aralarında imzaladıkları bir belgenin ardından, özellikle Doktor Hüsnü ve Sadık Bey'in katkılarıyla 600 lira toplamışlarsa da, Maarif Müdürlüğü bu girişimi engellemiştir.⁶⁴⁹ Bunun nedeni Vilayet Meclisi Umumisi'nin ilkokulların tüm yeni tesisat ve inşaatları ve bundan böyle inşa edilecek ilkokulların masraflarının mahalle ve köyler ahalisine bölünmek suretiyle toplanacak gelirlerden (mesarif-i mecbure) karşılanmasını öngören "*Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu Muvakkatı*"nın 15. maddesini⁶⁵⁰ 1919 yılında askıya almasıydı.⁶⁵¹

Türk (İslam) okullarına bir önceki yıla kıyasla⁶⁵² 154 okulun ilave

⁶⁴⁶ Anadolu, 26 Teşrin-i Sani 1334'te, Aydın Sultanisi ne 60 yatılı öğrencinin gönderileceği yazılıdır.

⁶⁴⁷ Anadolu, 4 Kanun-ı Evvel 1334.

⁶⁴⁸ *Okulsuzluk Yüzünden*", Müsavat, 31 Kanun-ı Sani 1335'te, çocukların birkaç aydır eğitimden yoksun olduğu vurgulandıktan sonra "*hükümetin her halde birkaç konak kiralayarak bu okulları devam ettirebilecek iktidara sahip olduğunu zan ederiz*" denilmektedir.

⁶⁴⁹ *Kırtasiyecilikten Vazgeçelim İş Adanı Olalım*", Müsavat, 26 Nisan 1335'te, Maarif Müdürlüğü'nün bu davranışı "... *İtirafedelim ki bugün milletimiz maarifçe diğer milletlerden geridir. Milletin seviyesi ancak maarifle düzeleceğinden maarifin mecburi olması ve ücra bir köyde bile cahil bir adam kalmaması icab eder iken şehirlerde elimizde paramız ile çocuklarımızı okutacak düzgün bir okul bulamamaktayız...*" denilerek eleştirilmektedir.

⁶⁵⁰ DÜİT, Ds. 66/1, Bel.no. 1/5 de bu madde vilayetin "*1918 senesi muvazene-yi adiyе nizamnamesi*"nin sekizinci maddesini oluşturuyordu.

⁶⁵¹ DÜİT, Ds. 66/1, Bel. no.1/17'deki "*1919 Senesi Muvazene-yi Adiyе Nizamnamesi*"nin 8. maddesi.

⁶⁵² n.641'deki rakamlarla karşılaştırılmıştır.

edilmiş olmasını, tamamı merkez kazada bulunan yabancılara ait okullarla, Rumların göç ettirilmeleri nedeniyle boşalan okullarının kullanılması ve yeni hizmete sokulan okul ve dersliklerle açıklamak mümkündür. Musevilerin sahip olduğu okulların sayısının 17’de sabit kalışı karşılıklı çıkarların birbirlerine yakınlaştırdığı İttihat ve Terakki ile Yahudi cemaati arasındaki dayanışmanın eğitim alanındaki yansımasıydı. Ermeni ve yabancılara ait olanlar çıkarıldığında sayısının 195 olduğu görülen Rum (Hristiyan) okulları tehcirden sonra eğitim yapmaya devam edebilenler olmalıdır. Nitekim İzmir Yunan İdaresi İlköğretim Müfettişi M. Mihailidis’in, 30 Temmuz 1922 tarihli bir raporunda, 1918-1919 öğretim yılında Sevr’in Yunanistan’a bıraktığı bölge içindeki Yunan okullarının sayısını 104 olarak vermesi düşüncemizi desteklemektedir.⁶⁵³

“Düşman devletler uyrugu”ndan olup, vilayet dahilindeki özel okullarda görev yapmakta olan öğretmenlerin savaş yıllarında yasaklanan çalışmalarına Maarif Nezareti’nin mütarekeden sonra izin vermesi,⁶⁵⁴ savaşın başlamasıyla ortaya çıkan başka bir sorunu da ortadan kaldırmış oluyordu. Mülkiyeti yabancılara veya Rumlara ait özel okullara⁶⁵⁵ savaş yıllarında getirilmiş yasak ve kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı mütareke döneminde, İzmir Sancağı dahilinde sayıları 378’i bulan Türk okulları öteden beri çözüm bekleyen kaynak yetersizliği ve kadro açıkları yüzünden zor durumdaydılar.

⁶⁵³ Mihailidi, s. 5-7, Ulaştığımız kaynakların tümünde “savaştan önce” Rum okulları için verilen sayıların yüksek olduğu görülmektedir; Mihailidi, s. 62’de 1913-1914 öğretim yılında 172 (39.370 öğrencisiyle), Botsari (1919), s. 60’da, “1912’de Küçük Asya’da Yunan okul ve kiliseleri” başlığı altında 237 (38.729 öğrencisiyle) okul görünüyordu.

⁶⁵⁴ Anadolu, 17 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁵⁵ Tamamının İzmir’de olduğunu sandığımız Rumların sahibi olduğu özel okulların sayısını tahmini olarak bulmak mümkündür. İstatistik Müdürlüğü’nün sunduğu listede İzmir’de olduğu yazılan 77 okuldan yabancılara ait olduğunu bildiğimiz 9 okul çıkarılmalıdır. Triantafillidi’deki haritada İzmir’de bulunduğu yazılı Patrikhane’nin denetimindeki 55 okul bu sayıdan çıkarıldığında kalan 13 sayısı özel Rum okullarını göstermektedir.

Maarif Müdürlüğü'nce hazırlanan 1919 yılı maarif bütçe taslağı 25 Kasım 1918 günü incelenmek üzere Encümen-i Vilayet'e sunulmuştu.⁶⁵⁶ Encümen-i Vilayet'in Maarif Müdürü Salih Zeki Bey'in de bulunduğu 11 Aralık 1918 günkü oturumunda incelediği taslak,⁶⁵⁷ Vilayet Meclis-i Umumisi'nin toplanamaması nedeniyle uzun bir süre onaylanmak için beklemek zorunda kalmıştı. 27 Şubat 1919'da Vali Nureddin Paşa'nın başkanlığında toplanan Meclis-i Umumi,⁶⁵⁸ maarif işleri için vilayet bütçesine 19.678.910 kuruş ödenek koymuştu ki, bu miktar diğer kalemler içinde en yüksek olduğu gibi,⁶⁵⁹ 62.146.140 kuruşluk tüm adi bütçenin % 31'ine eşitti. Buna 5.850.594 kuruşa bağlanan vilayet fevkalade bütçesinden maarif işleri için ayrılan 1.682.000 kuruşluk ödeneği de ilave etmek gerekir.⁶⁶⁰

Osmanlı Hükümeti 1918 yılı bütçe yasasıyla, 1916 yılında yaptığı gibi, 10 Osmanlı lirasına (=1000 kuruş) kadar aylık alan memurlara % 20, 10 liradan çok aylık alanlara ise % 15 zam yapmıştı.⁶⁶¹ Mütarekeyi izleyen günlerde valilik, vilayet bütçesinden aylık almakta olan ilkokul öğretmenlerinin zamdan kaynaklanan farklarını toplamak amacıyla mesarif-i mecbureyi gösteren defterleri İzmir'deki Rum Kabristanı, Şeyh Kasap, Hasan Hoca, Yeni Kilise, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü Ermeni, Pazaryeri, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü Aya Nikola ve

⁶⁵⁶ Ahenk, 25 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁵⁷ Ahenk, 12 Kanun-ı Evvel 1334.

⁶⁵⁸ Müsavat, 28 Şubat 1335; Kaygusuz, s. 149'da Meclis-i Umuminin 26 Şubat'ta toplandığı yazılmaktadır.

⁶⁵⁹ DÜİT, Ds.66/1, Bel. no. 1/17'de adi bütçenin diğer kalemlere paylaşımı şöyle yapıyordu: Meclis-i Umumi ve Muhasebe-yi Hususiye-yi Vilayet: 1.545.400, tarik ve maabir: 3.762.800, umur-u baytariye ve sanaiye: 6.848.800, umur-u hayriye ve sıhhiye: 10.904.370 mesarif-i muhtelif.

⁶⁶⁰ DÜİT, Ds. 66/1, Bel. no. 1/17, DÜİT, Ds. 66/1, Bel. no.1/5'de, 47.602.841 kuruş olarak bağlanan 1918 yılı vilayet adi bütçesine maarif işleri için konulan ödenek 18.715.725 kuruştur.

⁶⁶¹ Toprak (1982), s. 334.

Tablo 10. Aydın Vilayeti'nin 1919 Yılı Maarif Bütçesi

Numara	Harcama Kalemı	Miktar (kuruş)
	İdare maaşları	
1	Maarif idaresi katiplerinin maaşları	108.000
2	İlkokullar müfettişlerinin maaşları	<u>72.000</u>
	TOPLAM	180.000
	Merkez ve çevresinin çeşitli masrafları	
	Maarif idaresi masrafları	4.000
1	Memur ve müfettişlerin harcırahı	40.000
2	Ortaokulların kiralari	170.000
3	Sigorta bedeli	20.000
4	Basılmamış kağıt, kitap ve risaleler bedeli	<u>100.000</u>
5	TOPLAM	334.000
	Ortaokullar için	
1	Yatılı ve gündüz ortaokulları maaşları	1.210.800
2	Yatılı ve gündüz ortaokulları masrafları	1.400.880
3	İzmir Birinci Sultani'nin parasız yatılı öğrencileri için	<u>86.480</u>
	TOPLAM	2.698.160
	Yatılı Dar-ül Muallimin	
1	İdare ve eğitici kadronun maaşları	157.200
2	Dar-ül Muallimin'e bağlı uygulama okulu maaşları	23.400
3	Dar-ül Muallimin'in olağan masrafları	<u>1.319.600</u>
	TOPLAM	1.500.200
	Yatılı Dar-ül Muallimat	
1	Dar-ül Muallimat'ın maaşları	191.400
2	Dar-ül Muallimat'ın olağan masrafları	<u>1.120.520</u>
	TOPLAM	1.311.920
	İlkokulların eğitimi için	
1	İlkokulların maaşları	12.177.820
2	İlkokulların masrafları	1.376.800
3	Uygulama dershanesi masrafları	<u>100.000</u>
	TOPLAM	13.654.630
	GENEL TOPLAM	19.678.910

Kaynak: DUIT, Ds. 66/1, Bel. no. 1/17.

İkinci Osmaniye Mahallelerinin ihtiyar heyetlerine göndermiş,⁶⁶² vergilendirilen şahıslardan itirazı olanların dilekçeleriyle beraber onbeş gün içinde başvurmalarını istemişti.⁶⁶³ Öte yandan Meclis-i Umumi'nin toplanamaması nedeniyle⁶⁶⁴ 1919 yılı bütçesi İstanbul'a sunulup onay alınamadığından maarif ödeneğinin sarfedilmesi mümkün olamamıştı.⁶⁶⁵ Bu yüzden maaşları ödenmeyen ilkökul öğretmenleri istifa etmeğe başlamışlardı.⁶⁶⁶ Genel bütçeden maaş alan orta dereceli okul öğretmenlerinin içinde bulunduğu durum, ilkökul öğretmenlerinden farklı değildi. Kasım ayı başına gelindiğinde altı aylık havaleleri gelmemiş olan öğretmenlerin aldıkları son maaş 1918 yılı Ağustos ayma aitti.⁶⁶⁷

1919 yılı, Vilayet Maarif Müdürlüğü'nün yönetici kadrosunun baştan aşağı değiştiği bir yıl olmuştu. Salih Zeki Bey'in Ocak ayı başında İstanbul'a davet edilışinden hemen sonra, Başkatip Hüsnü Bey'ce vekalet edilen Vilayet Maarif Müdürlüğü'ne tayin olunduğu öğrenilen, eski Cebel-i Lübnan Maarif Müdürü Abdüllatif Nevzat Bey⁶⁶⁸ Şubat ayı

⁶⁶² DÜİT, Ds. 66/1, Bel. no. 1/5'de Vilayet Meclis-i Umumisi'nin 1918 yılında aldığı (1918 senesi Muvazene-yi Adiye Nizamnamesi'nin 8. maddesinde yazılmaktadır) vilayet bütçesinden maaş almakta olan ilkökul öğretmenlerinin maaşlarına yapılacak zammın önceki yıl yapıldığı gibi, mahalle ve köylere salınacak verginin toplanmasıyla karşılanması yolundaki kararı, gerçekte ilgili kanunun söz konusu 15. maddesine dayanmaktaydı.

⁶⁶³ Ahenk, 29 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁶⁴ Encümen-i Vilayet Meclis-i Umumi'nin toplanması için ilk çağırısı 1 Ocak 1919'da yapmıştı. Üye çoğunluğunun sağlanacağı 27 Şubat tarihine kadar basın aracılığı ile sık sık tekrarlanan çağrılar için bkz. Ahenk, 1 Kanun-ı Sani 1335; Müsavat, 2 Kanun-ı Sani, 8, 20, 21 Şubat 1335; Hukuk-u Beşer, 20 Şubat 1335.

⁶⁶⁵ DÜİT, Ds. 66/1, Bel. no. 1/17'de, vilayet adi ve fevkalade bütçesini uygun gören irade-yi seniye 16 Nisan 1919 tarihini taşımaktadır.

⁶⁶⁶ Sulh ve Selamet, 18 Kanun-ı Sani 1335; Müsavat, 19 Şubat 1335'te, istifalar nedeniyle Bergama'daki ilkokulların kapandığının yazılması olayın ciddiyetini ortaya koymaktadır.

⁶⁶⁷ Anadolu, 1 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁶⁸ Sulh ve Selamet, 6 Kanun-ı Sani 1335.

başında göreve başlamıştı.⁶⁶⁹ Maarif Başmüfettişi Bezmi Nusret Bey, Vilayet Meclis-i Umumisi'nce bu makamın lüzumsuzluğu gerekçesi ile görevden alınırken,⁶⁷⁰ Merkez Müfettişi Mithat Bey de Maarif Nezareti'nce ilköğretim meclisi üyeliğine seçildiğinden İzmir'den ayrılmak zorunda kalmıştı.⁶⁷¹ Nureddin Paşa'nın valilikten ayrılışından sonra görevden alındığı anlaşılan Abdülatif Nevzat Bey'in yerine geçeceği İzmir'de duyulmuş olan İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'nın akrabasından Maarif Nezareti Umumi Müfettişlerinden Mahmut Ziya Bey, beklendiği gibi vilayete maarif müdürü olarak atanmış⁶⁷² ve 27 Nisan 1919 günü İzmir'e gelerek göreve başlamıştı.⁶⁷³

1918-1919 öğretim yılını kapsayan mütareke dönemi, İzmir şehrindeki birçok Türk okulunun mekan yokluğu nedeniyle eğitim ve öğretim yapamadığı bir dönemdi. Yunanistan ve adalarda bulunan Rum göçmenler henüz memleketlerine dönmediklerinden aynı dönemde kazalardaki Türk okullarında bu sorun yaşanmamıştı ama öğretmen istifaları eğitimi ciddi şekilde aksatmıştı. Sürekliliğini engellediği için eğitimi olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör salgın hastalıklardı ki, İspanyol nezlesi bunların başında geliyordu. Hastalığın önüne geçilemeyince sağlık müdürlüğü İzmir'deki ilkokulların 20 gün tatil edilmesini Maarif Müdürlüğü'ne bildirmek zorunda kalmış,⁶⁷⁴ bu karar Kasım ayı başında İzmir'in Türkçe gazetelerinde yayımlanan bir Maarif Müdürlüğü ilanıya halka duyurulmuştu.⁶⁷⁵ 6 Kasım'da hastalığın

⁶⁶⁹ Kaygusuz, s. 148.

⁶⁷⁰ Kaygusuz, s. 149'da, bu olayı kendisine karşı mecliste çoğunluğu oluşturan İttihatçıların bir komplosu olarak değerlendirmektedir.

⁶⁷¹ Sulh ve Selamet, 24 Kanun-ı Sani 1335.

⁶⁷² Kaygusuz, s. 151-52.

⁶⁷³ Müsavat, 28 Nisan 1335.

⁶⁷⁴ Ahenk, 1 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁷⁵ Ahenk; Anadolu, 3 Teşrin-i Sani 1334; öte yandan Anadolu, 12 Teşrin-i Sani 1334'te Rum Nesturidis Okulu'nun, Maarif Müdürlüğü'nün emrine aykırı olarak iki gün tatilden sonra açıldığı yazılmaktadır.

birdenbire yayıldığı Dar-ül Muallimin de 20 gün tatil edilirken⁶⁷⁶ çevre kazalarda da ağır tahribat yaptığı anlaşılan salgına karşı, merkezdekine benzer önlemler alınma yoluna gidilmişti. Bergama Kaymakamlığı'na kazadaki tüm okulların İzmir'de olduğu gibi 20 gün kapatılması tellenmişti.⁶⁷⁷

Yunan işgalinin, 1918-1919 öğretim yılının sonunda gerçekleşmesi nedeniyle bu dönemde, önemli eğitim sorunlarıyla karşılaşmadığı iddiasına⁶⁷⁸ katılmak mümkün değildir. Yukarıda sözü edilen tüm olumsuz faktörlere rağmen Vilayet Maarif Müdürlüğü, Türk okullarının her anlamda iyileştirilmesi yolunda çaba sarfetmekten geri durmamıştı. Birinci ve İkinci Sultanilerle Darü'l Muallimin için 400'er, Darü'l Muallimat için ise 800 metre kaput bezi, Birinci ve İkinci Sultani öğrencilerinden muhtaç olanlarına elbise yaptırılmak üzere 300 metre elbiselik kumaş⁶⁷⁹ ve gaz bulunmayışı dikkate alınarak Birinci Sultani ile Dar-ül Muallimin ve Dar-ül Muallimat'a aydınlanma için günde 5'er kilo zeytin yağının verilmesi vilayete yazılmıştı.⁶⁸⁰ Muammer Bogos Efendi'nin Torbalı Nahiyesi dahilinde tamire ihtiyaç duyulan okulları belirlemesi için görevlendirilmesinden⁶⁸¹ bir kaç ay sonra, Torbalı'daki Lem'a-yı Meşrutiyet okulunun tamiri için 2200 kuruş ödenek verilmişti.⁶⁸² 26 Aralık 1918'de açılan Balçova Köy Okulu⁶⁸³ mütareke döneminde hizmete sokulduğunu saptadığımız tek Türk okulu.

⁶⁷⁶ Anadolu, 6 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁷⁷ Anadolu, 1 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁷⁸ Su (1981), s. 19.

⁶⁷⁹ Anadolu, 2 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁸⁰ Anadolu, 26 Kanun-ı Evvel 1334.

⁶⁸¹ Anadolu, 1 Teşrin-i Sani 1334.

⁶⁸² Sulh ve Selamet, 17 Kanun-ı Sani 1335.

⁶⁸³ Anadolu, 27 Kanun-ı Evvel 1334.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İşgal Döneminde İzmir Sancağı

İzmir'in işgalinden, Çeşme Kazası'nın Yunan birliklerince boşaltıldığı 16 Eylül 1922 tarihine kadar yaklaşık 3.5 yılı kapsayan bu sürecin en belirgin özelliği, işgale bağlı olarak sancağın idari, adli ve sosyal yapısında büyük değişikliklerin oluşuydu. Türk halkı için olduğu kadar Rumlar için de çok zor geçecek olan bu yıllar, sadece Türklere ama "buruk" bir mutluluk getirecekti.

I. İzmir'in İşgali ve İşgalin Yayılması*

Yunanistan Başbakanı Venizelos, 5 Mayıs gecesi Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi'nin Yunan kıtalarının İzmir'i işgal etmesine izin vereceğini öğrendikten sonra, Paris'ten Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na çektiği 6 Mayıs tarihli telgrafında *"Derhal Bay Repulis'i (Dışişleri Bakan Yardımcısı) görmenizi ve gerek yolcu ve gerekse nakliyat olmak üzere elde bulundurulanan tüm gemilerin hazırlanması için gerekli olan bütün önlemleri vakit geçirmeden almasını rica ettiğimi kendisine söylememizi istiyorum. Eğer geceleyin, yukarıda yazılanları tasdik edecek yeni telgrafımı alırsanız, gemiler Selanik'e hareket edebilecek durumda olsunlar. Oradan I. Tümen'i alacaklar ve size mevkiini sonradan telgrafla bildireceğim bir yere götüreceklerdir"* diyordu.¹ Aynı gün, Selanik'te

İzmir'in işgal edildiği gün ve Yunan işgal kuşağının genişlediği sonraki günlerle, İzmir ve kazalarında meydana gelen olaylarla ilgili olarak Türkçe ve Yunanca önemli bir malzeme yığınına sahip olmakla birlikte, bu bölümü kaleme alırken amacımız, eksiksiz bir askeri tarih yazıcılığı yapmak (Bu konuda T.C. Genelkurmay Başkanlığı'nın Türk İstiklal Harbi serisi içinde yayınladığı kitaplar oldukça doyurucudur) ve bilineni tekrarlamak olmayacaktır. Aksine konuyla ilgili ama üzerinde daha az durulan konulara değinip, bilinen ancak belirtmeden geçemeyeceğimiz noktalara kısaca dokunacağız.

¹ Allamani, s. 158'de, Venizelos'tan Dionidis'e, Repulis için *"çok ivedi"* üst notlu ve 1205 numaralı tel.

bulunan ordu komutanı Paraskevopoulos'a I. Tümen'in İzmir'e çıkarma yapmak üzere hazır hale getirilmesi direktifini veriyordu.² Venizelos'un Dışişleri Bakanlığı'na, çıkarma için hazırlanan gemilerin, I. Tümeni yüklemek için Eleftheron Limanı'na hareket etmelerini bildirmesinden³ sadece bir gün sonra söz konusu liman Yunan nakliye gemileriyle dolmuştu.⁴ 8 Mayıs günü, Selanik'teki Yunan Genel Komutanlığı'ndan vakit geçirmeden Eleftheron Limanı'na hareket etme emrini alan, Topçu Albay Nikolaos Zafirios komutasındaki I. Yunan Piyade Tümeni,⁵ her biri Yarbay Aleksandros Shinas, Konstantinos Çakalos ve Dionisios Stavrianopoulos'un komuta ettiği Dördüncü ve Beşinci Piyade, 1/38. Efzon Alayı ile (bu üç piyade alayı Albay Haralambos Çerulis'in komutasındaydı) iki adet topçu taburundan oluşmaktaydı.⁶ Venizelos'un biran önce yapılmasını istediği tümenin gemilere bindirilmesi işlemi,⁷ 12 Mayıs'ta tamamlanmıştı. Aynı gün Venizelos, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta şöyle diyordu, "*Şu anda Yüksek Konsey bugünkü toplantısında ordunun derhal İzmir'e hareket etmesini kararlaştırdığını bildirdi... Yaşasın millet.*"⁸ 13 Mayıs sabahı biri, Venizelos diğeri Paraskevopoulos'tan olmak üzere I. Tümen'e ulaşan iki telgrafta, tümenin vakit geçirmeden Eleftheron Limanı'ndan hareket etmesi bildiriliyordu.⁹ Aynı limanda toplanan 3'ü İngiliz, 4'ü Yunan olmak

² Allamani, s. 159'da, Venizelos'tan Paraskevopoulos'a "*çok ivedi*" üst notlu tel.

³ ibid. Venizelos'tan Diomidis'e 6 Mayıs 1919 tarih ve "*çok ivedi*" üst notlu tel.

⁴ IEE., s. 116; Allamani, s. 122'de, Venizelos İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiseri Kanellopoulos'a gönderdiği 6 Mayıs 1919 tarih ve "*çok ivedi*" üst notlu telgrafında, eldeki tüm gemileri Eleftheron Limanı'na göndermesini istemişti.

⁵ Psiruki, s. 13'de, 64087/1037 numaralı telefon emri.

⁶ IEE, s. 16.

⁷ Allamani, s. 161'de, Venizelos'dan Paraskevopoulos'a 10 Mayıs 1919 tarihli telgraflar.

⁸ Allamani s. 165'de, Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığı'na "*çok ivedi*" üst notlu, 4425 numaralı tel; Poda, s. 64.

⁹ EI, s. 14.

üzere, toplam 7 torpidodan oluşan ve İngiliz kaptan Gover Granvil'in komutasındaki Flotilla'nın görevi, I. Tümen'i taşıyan nakliye gemilerine eşlik etmektir. Yapılan plana göre Granvil 4 adet mayın arama-tarama gemisi ile konvoyun 4 mil önünde gidecek, İtalyan donanması ile karşılaşılırsa konvoyun İngiliz himayesinde olduğunu söyleyecekti. Onun arkasında yer alacak toplam onsekiz nakliye gemisinden oluşan filonun hemen önünde süvariliğini Sahturis'in yaptığı Leon Torpidosu olacak, sağında ve solunda ise üçer torpido bulunacaktı.¹⁰

13 Mayıs günü, saat 19:00'da halkın coşkun tezahüratı ve askerlerin "zito" çığlıkları arasında Eleftheron Limanı'ndan ayrılan Yunan kıtaları daha "gemilerin çapaları sudan alınır alınmaz" Ukrayna'ya değil, İzmir'e gittiklerini öğrenmişlerdi. Tümen Komutanı Zafirios, seyir halinde askerlere hitaben yayınladığı günlük emirde, "Yunan milletin şu andaki tek arzusu tutsak kardeşlerini yabancı boyunduruktan kurtarmaktır. Heyecan duymakta haklıyız. Fakat taşkınlığı asla affetmeyeceğiz. Bize düşen bu kutsal vazifeyi layıkıyla yerine getirmeliyiz. Unutmayalım ki yabancı boyunduruk altında inleyen kardeşlerimizi kurtarmak için bu zahmetlere katlanıyoruz. Onlara dostane bir şekilde davranmanız gerekir. Şunu da unutmayalım ki gideceğimiz yerlerde başka dinden olan insanlara da tesadüf edeceğiz. Onlara karşı takınacağımız tavır, kardeşlerimize karşı takınacağımız farklı olmamalıdır. Bilakis onlara özel bir ihtimamla bakmalıyız. Şunu da hatırlınızdan çıkarmamalısınız ki istikbalde göstereceğimiz ciddiyetle Yunan milletini temsil edeceksiniz. Her geçen dakika bizi hedefe yaklaştırmaktadır. Tanrı bizimle beraberdir" diyordu.¹¹ Konvoy, o sırada İzmir'de bulunan İngiliz Amirali Calthorpe'dan aldığı bir emirle, Midilli Adası'nın Yera Limanı'na demirledi. (14 Mayıs öğle üzeri). Çıkarma ile ilgili ayrıntıları belirlemek için verilen bir günlük bu molada, Midilli Adası ile İzmir Limanı arasında yoğun bir seyir trafiği yaşandı. Albay Zafirios ve Çerulis, alaylara komuta edecek yarbaylar ve tümen kurmay başkanı Binbaşı Andreas

¹⁰ Nider, s. 2-3'de, bu seyir planı kaptan Granvil ile Yunan Deniz Albayı Aftonidis arasında yapılan bir görüşmede kararlaştırılmıştı.

¹¹ IEE, s. 116-17; Roda, s. 65.

Spanopulos'dan oluşan I. Tümen Kurmay Heyeti, Leon Torpidosu ile akşama doğru İzmir Limanı'na gelmişti. Tanınmamak için kıyafet değiştirerek, limanda demirli Averoff Zırhlısı'na geçen heyet Mavrudis'le, Yunan kıtalarının şehre çıkartılması sırasında alınacak önlemleri görüştüktan sonra Zafirios ve Mavrudis, içinde Amiral Calthorpe'un bulunduğu Iron Duke Zırhlısı'na geçmişlerdi.¹² Burada yapılan görüşmeler sonucunda, olabilecek herhangi bir direnişin kırılması için İzmir'in çepeçevre kuşatılması ve muhtemel çatışmaları önlemek amacıyla Türk ve Rum mahallelerinin kuşatılması kararlaştırılmıştı. Bu amaçla Yarbay Stavrianopulos'un kumandasındaki 1/38. Efzon Alayı, İzmir'i güneybatıdan çevirerek, Karantina'dan Kadifekale'ye uzanan çizgiyi, Çakalos'un Beşinci Piyade Alayı şehrin kuzeydoğusunu çevirerek Punta'dan (Alsancak) Kadifekale'ye uzanan hattı, Shinas'ın Dördüncü Piyade Alayı ise Türk mahallelerini kuşatacaktı.¹³ 14 Mayıs gecesi Midilli'ye dönen Tümen Kurmay Heyeti'nin, Mavrudis'in verdiği İzmir'in harita ve planları üzerindeki çalışmaları, konvoyun Yera Limanı'ndan ayrılışına kadar devam etti.¹⁴ İşgal hazırlıkları büyük bir gizlilik¹⁵ içinde yürütülürken,

¹² EI, s. 15; Mihailidis, s. 128-9.

¹³ IEE, s. 117; Nider, s. 5.

¹⁴ IEE, s. 117.

¹⁵ Venizelos, İzmir'in işgali konusunda, ülkesindeki ilgili makamları, yeri geldiğinde ve gerektiği kadar bilgilendirmek yolunu tercih etmişti. Venizelos Dışişleri Bakanlığı'na çektiği 6 Mayıs 1919 tarihli telgrafını (n.3 deki) *"Gizliliğin şart olduğunu ilave etmek isterim. Çünkü bu şekilde hazırlıklarımız geç meydana çıkacak ve Türklerin bu çıkartmayı mümkün olduğunca habersiz ve hazırlıksız olarak karşılamaları sağlanacaktır"* diye bitiriyordu. 7 Mayıs'ta Diomides'e (Allamani s. 160'da, *"çok ivedi"* üst notlu 4249 numaralı telgraf) *"gerekli gizliliğin muhafazası için gemi toplanmasının ya Rusya'dan yeni göçmenlerin nakledilmesi veya son zamanlarda Selanik'e gelen göçmenlerin tekrar Pontus veya İstanbul'a götürülmeleri veya Yunan topluluklarının tehlikede bulunduğu Pontus'a ordu gönderilmesi için yapıldığının mümkün olduğu kadar çok zikredilmesi lazımdır"* diyordu. I. Tümen'in kurmayları Venizelos'un ilgili telgrafından (Allamani, s. 164'de, Dışişleri Bakanlığı'na 11 Mayıs 1919 tarihli *"kişiyi özel"* üst notlu. 4377 numaralı) sonra, 11 Mayıs gece yarısı Selanik'teki genel komutanlıktan gelen bir haberle tümenlerinin İzmir'i işgal edeceğini öğrenmişlerdi (IEE, s. 116).

Venizelos'un Barış konferansı'nda dile getirdiği İzmir'e yönelik isteklerinden haberli olan Rumlar umutlu, Türkler ise kaygılı bir bekleyiş içindeydiler. 13 Mayıs 1919 öğleden sonra Iron Duke zırhlısı ile İzmir'e gelen Calthorpe'un vakit geçirmeden, Komodor Fitzmaurice (İngiliz), Tümamiral Duvaux (Fransız), Albay Magliano (İtalyan), Dayton (Amerikan) ve Mavrudis ile yaptığı bir görüşme sonucunda Fransızların Foça'daki bataryalar, İtalyanların Karaburun, İngilizlerin Kösten Adası, Yunanlıların ise Sancakkalesi Tabyası'nı 120 kişilik müfrezelerle işgal etmeleri kararlaştırılmıştı.¹⁶ Bu kararın 14 Mayıs sabahı, saat 09:00'da İngiltere'nin İzmir Konsolosu Mr. Morgan tarafından valiye, Albay Smith tarafından da 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya bildirildiği (saat 11:00'da İngiliz Amirali Sir Richard Webb aynı notayı İstanbul'da Sadrazam'a vermişti) saatlerde önce İngiliz Iron Duke zırhlısının bir motoru daha sonra ise, limandaki diğer müttefik devletlere ait gemilerden silahlı deniz piyadeleri kordon boyuna çıkarak kendi konsolosluk, banka ve postahanelerini koruma altına almışlardı.¹⁷ Ali Nadir Paşa verilen nota ve içeriğini tellediği Harbiye Nezareti'nden "*mütareke ahkâmına riayet ediniz*" yanıtını alınca, notada adı geçen mevzilerin işgalinde bir fenalığa meydan verilmemesi için işgal müfrezelerine katılması istenen Osmanlı subayları (her müfrezeye bir tane) öğle üzeri saat 12:00'da Iron Duke gemisine gönderilmiş ve bu mevkillerdeki Osmanlı kıtalarına karşı koymamaları emredilmişti.¹⁸ Diğer mevkiller gibi Sancakkale Tabyası da teğmen Petropulos ve Smafor Çagar'ın komutasındaki Yunan deniz piyadelerince (Averoff Gemisi'nden) olaysız olarak işgal edilmişti.¹⁹

Aynı saatlerde Mavrudis, İzmir Metropolit Hrisostomos'tan ihtiyar meclisi üyeleri, Yunan gazetecileri, cemiyet üyeleri ve şehrin ileri gelen Rumlarını saat 16.00'da Metropolitlik binasında (Aya Fotini Kilisesi) yapılacak olağanüstü bir toplantıya davet etmesini istemişti. Belirlenen yere tam verdiği saatte gelen Mavrudis, Metropolitlik'in

¹⁶ Jaeschke (ty), s. 569.

¹⁷ Mihailidis, s. 136.

¹⁸ Altay, s. 145-7'de Ali Nadir Paşa'nın 25 Ekim 1920'de alınan ifadesinden.

¹⁹ Mihailidis, s. 137-38.

salonundan bahçesine taşan kalabalığa Venizelos'un şu mesajını okuyordu: *"Beklenen an geldi. Yunanistan, barış konferansı tarafından İzmir'in işgali ve güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Müzakere başkanları, İzmir'in Yunanistan'la birleşmesi konusunda karara varmışlardır. Balkan Savaşı'na kadar size boyunduruk vuranların kölesi durumunda idiniz, artık müsterihim, kalbim ferah, bugünden itibaren Küçük Asya Yunanlılarının ruhları ferahlasın. Vicdanlarınızın tezahüratına pek tabii engel olacak değilim. Fakat bu tezahüratın birlikte yaşadığımız unsurlara karşı bir düşmanlık kisvesine bürünmeyeceğinden emin bulunmaktayım. Bu tezahürat bir kardeşlik havası içinde cereyan etmelidir. Bu unsurlara bizim kendi egemenliğimizi kabul ettirmek için önceki boyunduruğun kaldırılmasını kullamadığımızı, Yunan hürriyetinin cins ve mezhep farkı gözetmeksizin herkese eşitlik ve adalet getirdiğini göstereyim. Mahalli halka güven ve emniyet telkin ederek, milli özümüzle uyumlu hareket etmekle kalmayacak, aynı zamanda yüksek milli çıkarlarımıza en mükemmel hizmeti yapmış olacağız. Ayrıca İtalyan unsuruna çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü Yunanlıların İzmir'i işgali konusunda İtalyanların İtilaf Devletleri'yle mutabık kaldığını unutmamalıyız. Bu mesajın Küçük Asya Yunanlılarına yararsız olmayacağını tahmin eder ve yakın bir zamanda onları ziyaret etmeyi temenni ederim. İncil milli davalarımızın dirilticisidir."*²⁰

Mesajın okunması sırasında atılmaya başlayan "zito" çığlıkları göğeyi yükselirken, Mavrudis, Rumlara sükunet ve soğukkanlılık tavsiye etmiş, cemaatin ileri gelenlerinden I. Tümen'in şehri tamamen işgal edeceği ana kadar şehirdeki bakkal, meyhane ve mağazaların kapatılmasını temin etmelerini istemişti. *"Yaşasın demir Larissa (I. Tümen) Tümeni"* çığlıkları arasında dağılan kalabalık, haberi yıldırım hızıyla mahallelerinde yaymış, dükkanlarını kapayan Rumlar gelecek gemileri gözlemek üzere rıhtıma koşmuşlardı.²¹

²⁰ IEE, s. 117; Roda, s. 59-61. Venizelos bu mesajı Atina'ya tellemiş ve Yunan kıtaları İzmir'e gelmeden birkaç saat önce Metropolitlik'e davet edilecek İzmir Rumlarına okunmasını istemişti (Allamani, s. 165-66'da, Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığı'na, Mavrudis'e iletilmek üzere, 13 Mayıs 1919 tarih ve 4443 numaralı)

²¹ Roda, s. 61; Yunan Ordusu İzmir'de, s. 49.

İzmir Türklerine gelince; Rumların yaklaşık 1.5 aydır devam eden daha sakin tavırları ve suskunluklarına rağmen son hafta içinde limandaki savaş gemilerinin sayılarının artışıyla dikkat çeken yoğun trafiğin ardından, 14 Mayıs sabahından itibaren gözlemeye başladıkları olağanüstü gelişmelerden, ertesi gün şehrin Yunan kıtalarınca işgal edileceğini anlamışlardı.²² İzmir'in Yalılar semtinde oturan Rum ve Ermenilerin arabalarla Punta'ya taşınmalarından sonra yayılan, Yeni Kale'nin işgal edildiği yolundaki söylentilerin gerçek olduğu, vilayetin öğleye doğru yayınladığı bir bildiri ile kesinlik kazanmıştı.²³ Öğleden sonra Sultani binasında yapılan toplantının ardından²⁴ Türk Ocağı'nda devam eden görüşmeler sonucunda, Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi Örgütü'nden Moralızade Halit, Ragıp Nurettin ve Mustafa Necati Beylerce kaleme alınan bildiride,²⁵ *"İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve çevresi tamamen ayakta ve heyecandadır. İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son ümidimiz milletimizin göstereceği karşı koymaya bağlıdır. Miting ve telgraflarla her yere başvurunuz. Ve vatan ordusuna katılmaya hazırlanınız"* denilirken, amaçlanan, Haydar Rüştü (Öktem) Bey'in de vurguladığı üzere alınan kararların bütün ulusa duyurulmasıydı.²⁶ Aynı saatlerde, çocuk doktoru Ali Agah Bey'in, Moralızade Kardeşlerin I. Kordon'daki ticarethanelerinde kaleme aldığı *"İlhakı Red Heyet-i Milliyesi"* imzalı bildiride ise,²⁷ İzmir'in Türk halkı

²² Özalp, c. 1, s. 4-5'de belirtildiği üzere, aynı gün Maliye Müfettişi Muvaffak Bey, İzmir'in ertesi gün işgal edileceği haberini Kemeraltı'na ulaştırmıştı.

²³ Öktem, s. 71-73'te, *"... Okuduk, beynimizden yıldırımlarla vurulmuşa döndük. Çünkü beyannamenin (Yeni Kale) müttelik kuvvetleri tarafından işgal edildiğini ifade ediyordu (Vilayet bu işgalin Yunanlılarca yapıldığını özellikle saklamış olmalıdır). Demek ki verilen teminat kapkara bir haberdan başka bir şey değildi."*

²⁴ Bkz. II. Bölüm'deki "Toplumsal Örgütler"

²⁵ Moralı (1973), s. 26-27.

²⁶ Öktem, s. 67; Taçalan, s. 196'dan aldığımız bildiriye, Moralı (1973), s. 57'de, ağabeyi Moralızade Halit Bey'in yazdığını öne sürmektedir.

²⁷ İlhakı Red Heyet-i Milliyesi'nin El İlanı; Umar (1974), s. 102'de görüldüğü üzere bu bildiri el yazısı ile de çoğaltılarak dağıtılmıştı. Bildirinin, ilk bildiriye kaleme alanların elinden çıkmadığı altındaki imzaların farklılığından açıkça anlaşılmaktadır.

Maşatlık'ta yapılacak mitinge davet ediliyordu: “*Ey Bedbaht Türk!... Wilson prensiplerinin insancıl başlığı altında senin hakkın gasp ve namusun yurtılıyor. Buralarda Rumun çok olduğu ve Türklerin Yunan’a katılmasını memnuniyetle kabul edeceği*” söylendi ve bunun sonucu olarak güzel memleket Yunan’a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan egemenliğini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Bütün kardeşlerin Maşatlık’tadır. Oraya yüzbinlerle toplan. Ve ezici çoğunluğunu orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et. Burada zengin, fakir, alim, cahil yok. Fakat Yunan egemenliğini istemeyen ezici kütle vardır. Bu sana düşen en büyük görevdir. Geri kalma. Hüsran ve düşkünlük yarar getirmez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlık’a koş ve Heyet-i Milliye’nin emrine itaat et!...” deniliyordu.

Anadolu Gazetesi matbaasında bu bildirinin basıldığı saatlerde, Amalthia Gazetesi matbaasında da Türkçe ve Yunanca olarak Yunan İşgal Ordusu Komutanı Zafirios’un İzmir halkına, Hrisostomos’un ise Rumlara hitabeden bildirileri basılmaktaydı.²⁸ Saatler 22:00’a yaklaşırken Amiral Calthorpe’un mütarekenamenin 7. maddesi gereğince müttefik hükümetlerin İzmir’in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesine karar verdiklerini belirten ikinci notası vilayete ve kolorduya ulaşmıştı. Altı maddeden oluşan bu notada sivil ve askeri makamlardan, 15 Mayıs sabahı saat 08:00’da yapılması planlanan çıkarmanın sorunsuz gerçekleşmesi için önerilen tedbirlerin alınması, tehditkar bir üslupla isteniyordu ki, bunların en önemlisi şehirdeki tüm askeri kuvvetlerin işgal sırasında kıslada toplanmasını sağlamaktı.²⁹ Osmanlı Devleti, mütarekeden beri karşılaşmamak için büyük çaba sarfettiği işgal karşısında, insiyatif kullanamayacağı ortada olan,³⁰ vilayetin mülki ve askeri yönetimini yalnız bırakmıştı.

Daha ilk notayı alır almaz Iron Duke Zırhlısı’nda Amiral Calthorpe’u ziyaret eden İzzet Bey, Yunanlılar tarafından yapılacağını

²⁸ IEE, s. 118, EI, s. 17.

²⁹ Jaeschke (ty), s. 571-72.

³⁰ Bkz. “Merkezi Yönetimin İzmir Siyaseti” bölümüne.

kestirdiği işgalin Türk halkına kötü etki edeceğini bildirince, Calthorpe gayri resmi olarak kendisine müttetikler ne karar alırlarsa alsınlar halkı sakinleştirmek konusunda elinden geleni yapmasını tavsiye ederek, ondan söz almıştı.³¹ İkinci notayı aldıktan sonra ulaştığı Sadrazam Damat Ferit Paşa kendisine Meclis-i Vükela'da karar alınmadıkça bir tavsiyede bulunamayacağını belirtince, önce kendiliğinden Calthorpe'a şehri müttetik kuvvetlerin işgal etmelerini sağlamasını rica ederek, Yunan işgalinin Türkler için hakaret olacağını bildirmişti. Daha sonra, 15 Mayıs sabaha karşı saat 5.30'da ona şu mesajı gönderdi: *"Dün gece saat 09:30 civarında Mr. Morgan ve Albay Smith bana ikinci mektubunuzu getirdiler... Şu ana kadar Bab-ı Ali'den herhangi bir emir almadım. Bundan dolayı ikinci mektubunuzun ihtiva ettiği istekleri maalesef protesto etmek mecburiteyindem."*³² İlk notayı aldıktan sonra Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya Yunanlıların İzmir'i işgal edeceğini bildirdiğinde *"revatüre kulak asmayınız"* yanıtını alan Ali Nadir Paşa,³³ gece saat 01:00'da ikinci notanın içeriğini bildirdiği İstanbul'dan bir yanıt gelmeyince, işgal sırasında notanın gerçeklerini eksiksiz yerine getirecekti.³⁴

Amalthia Matbaası'nda basılmakta olduğunu yazdığımız bildiriler, Rumlar tarafından gece yarısına doğru şehrin yol ve duvarlarında görülebilecek yerlere yapıştırılmış, Konstantinos Terzopoulos tarafından Türkçe'ye de çevrilen Zafirios'un bildirisi ayrıca ertesi gün yayınlanacak Rumca gazetelere dağıtılmıştı.³⁵ Bunlardan *"Kardeşlerim"* hitabıyla

³¹ Jeaschke (ty), s. 571.

³² Jeaschke (ty), s. 572. Bu mesaj İzzet Bey'in yapabileceği en uç girişim olacaktır.

³³ Altay, s. 145-147'de, Ali Nadir Paşa'nın 25 Ekim 1920'de alınan ifadesinden.

³⁴ Jeaschke (ty), s. 572. Gerçekte Osmanlı yönetiminin enerjik olmayışında ikinci notanın 2. maddesinde belirtildiğinin aksine, Bab-ı Ali'de işgal keyfiyetinden haberdar olanların başkalarını bilgilendirmeyişi önemli bir rol oynamıştı. DH-KMS, Ds. 52/1, Bel. no. 57'de, İzmir'den *"birkaç saate kadar Yunan ordusunun şehri işgal edeceğine"* ilişkin İstanbul'a telgraf yollayan Maliye Mufettişi Muvaffak Bey'e inanmayan Dahiliye Nazırı, 14 Mayıs'ta vilayete yolladığı bir telgrafla memurlar ve halkı (İzmir'deki) heyecana düşürdüğü için hakkında vakit geçirilmeden tahkikat ve takibat yapılmasını istiyordu.

³⁵ Roda, s. 62.

başlayan bildirisinde Hrisostomos, işgali Rumlara şu cümlelerle müjdeliyordu: “Bugün sizleri muhteşem ve ilahi bir törene davet ettik, bu öyle bir törendir ki, milletler uzun asırlar boyunca bir kez gerçekleştirme şansına sahiptirler. Huşu ve tazimle eğiliniz. Tanrı korkusuyla ve başlarınız dik durunuz, Tanrı’nın büyük, doğruluğu tartışılmaz emirlerine sadece ruhlarınızı eğiniz. Kardeşler, beklenen an gelmiştir. Asırlık arzular yerine getirilmektedir. Olağanüstü yıllar yaklaşmıştır. İrkımızın büyük umudu, anamız Yunanistan’la birleşmek yolunda bağrımızı kızgın demir misali yakan ve kavuran o şiddetli, derin ve sıcak arzunuz, işte bugün, tarihi ve minnetle anılması gereken 14 Mayıs günü gerçekleşiyor. Mayıs’ın 14’ü olan bugünden başlayarak, birleşik, şanlı, ölümsüz, büyük vatanımız Yunanistan’ın ayrılmaz bir parçasını oluşturuyoruz. Yunan tümenlerinin Küçük Asya sahillerine çıkarması başlamıştır. İzmir’in dıştaki kalesi (Sancakkale) Yunan kıtaları tarafından işgal edilmiştir, kurtarıcılarımız yarın şehrin işgali için gelecektir. Yaşasın millet!”³⁶

Akşam üzeri, Anadolu Matbaası’nda basılan bildirilerden ilki bazı değişikliklerle ülkenin tüm vilayet, sancak, kaza ve belediye başkanlıklarına tellenirken,³⁷ ikincisi, daha mürekkebi kurumadan lise öğrencileri tarafından Türk mahallelerindeki evlere dağıtılmaya başlanmış, bu sırada davul eşliğinde “Vatanını seven gençler Yahudi Maşatlığı’na gelsin” diye bağırarak gür sesli gençler okuma yazma bilmeyen halkı mitingden haberdar etmişlerdi.³⁸ Davet bildirisi içeriğinden de açıkça anlaşılacağı üzere, Yunan ordusunun karaya çıkmasına karşı koymak için değil, Rumlara oranla Türklerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğunu kanıtlamayı amaçlayan miting için yapılan yer seçimi çok anlamlıydı. Deniz kıyısına yakın yüksekçe bir tepe üzerinde bulunan

³⁶ Triantafillidi, s. 26-7.

³⁷ Taçalan, s. 196-197’de, Vali İzzet Bey’in tellenmeden önce bildirinin sonuna “Ağırbaşlılık ve hareketsizliğinizi son derece muhafaza ederek hiç kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması” cümlesini eklediği, buna çekilmesine engel olabileceği endişesiyle ses çıkarılmadığı yazılmaktadır. Telgrafın altındaki imza da artık “Redd-i İlhak Cemiyeti” değil “İlhakı Red Heyet-i Milliyesi” idi.

³⁸ Öktem, s. 76; Özalp, c. 1, s. 6.

Maşatlık, liman ve şehrin her yanından rahatça görülebildiğinden verilmek istenen mesaj için en uygun mevkiydi.³⁹

Gece yarısına doğru binlerce Türk'ün katılımıyla başlayan miting, üzerinde durulacak noktalar önceden tespit edilmediğinden her konuşmacının kendi çözümünü seslendirmesi nedeniyle son derece düzensiz geçmişti.⁴⁰ Miting devam ettiği sırada *“İzmir İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti”* üyelerinin başında bulunduğu halk, polis dairesindeki silah deposuna hücum ederek kapıları kırmış, silah ve cephaneleri almıştı. Kalabalık oradan “askeri” hapishaneye geçerek, İttihatçılık, Rumlara saygısızlık, yabancılara karşı gelme gibi bahanelerle tutuklanmış bulunan subayları tahliye etmişti.⁴¹

³⁹ Çıkarmadan bir gün önce şehrin Türk kesiminden yapılan çalışmaların Yunan makamlarınca büyük bir titizlikle izlendiği hatta müttefiklerin oldukça kaygılandıkları anlaşılmaktadır. Roda, s. 61-62'de, 14 Mayıs günü şehirdeki Yunan Konsolosluğu'nda gemi süvarisi Bufis ve Konsolos Stavris Liatis'in başkanlığında, Türklerin hareketlerini izleyecek bir haber alma merkezi kurulmuştu. Girit ve Makedonya'da Yunan davasını destekleyen, I. Dünya Savaşı yıllarında Türklerce ölüm cezasına mahkum edilen Yunan dostu İngiliz A. Vedova 14 Mayıs günü öğleden sonra ve gece Türk Mahallesi'nde kalarak tüm gelişmeleri Bufis'e aktarmış, bu bilgileri alan Mavrudis, Amiral Calthorpe'u durumdan haberdar etmişti. Mihailidis, s. 143'te, Amiral Iron Duke Zırhlısı'nın toplanın toplantı mahalli ve Türk Mahallelerine çevrilmesini emretmişti.

⁴⁰ Aksoy, s. 160'ta, Maşatlık Mitingine katılanlardan Süleyman Ferit (Eczacıbaşı) Bey şöyle demektedir; *“On binlerce kişinin katıldığı toplantıda en anlamlı konuşmayı Müftü Rahmetullah Efendi yaptı. Bu duygulu uyarıdan sonra söz alanlar arasında olayları kendi görüşlerine göre değerlendirenler oldu. Orada duygular ne kadar canlı olursa olsun eğer kitlenen başında değerli öncüler ve onların dayanacağı örgüt bulunmazsa kalıcı sonuçların alınamayacağını bir daha anladım.”*

⁴¹ Özalp, c. 1, s. 7. Bunu yapmak hiç zor olmamıştı. Çünkü Öktem, s. 75'te belirtildiği üzere, askeri hapishaneyi koruyan subayla görüşülerek tutukluları serbest bırakmaya ikna edilmişti. *“Genel”* hapishanede bulunan Türk mahkumlar ise 15 Mayıs sabahı kapıları kırarak dışarı çıkmışlardı. (Aynı hapishanede bulunan 1250 Rum ve Ermeni mahkum Adliye Nezareti'nin almış olduğu bir karar uyarınca, 20 Mart'ta yanında Rum Avukat Athinogenini olduğu halde buraya gelen İngiliz Albay Smith tarafından serbest bırakılmıştı. bkz. Mihailidis, s. 44, 47; Bayar, c. 5, s. 1614; Roda, s. 43.

Maşatlık Mitingi'nin devam ettiği sırada Punta'da yoğun bir faaliyet sürmekteydi. Yunan kıtalarının rıhtım ve iskelelere çıkışını kolaylaştırmak için Yunan donanması süvarilerinden Panos Argiropulos'un denetiminde 14 Mayıs akşamı başlayan çalışmalar, Rum mühendis, işçi ve hamalların gönüllü katkılarıyla sabaha karşı bitirilmişti. Yunan deniz devriyeleri sokaklarda sıkı güvenlik önlemleri almış, yanaşmanın olacağı iskelelere toplanmak yasaklanmıştı.⁴² Gün ışıdığında, vilayetin her yanından trenlerle İzmir'e taşınmış olan Rumlar ellerinde çiçek ve Venizelos'un resimleri olduğu halde Yunan bayraklarıyla donatılmış kordon boyuna toplanmışlardı. Gece saat 02:00'da Yera Limanı'ndan İzmir'e hareket eden Yunan konvoyu⁴³ İzmir Limanı'na girmezden kısa bir süre önce (saat 06:45'de) limanda demirli Averoff Zırhlısı'ndan ve Limnos Torpidosu'ndan karaya çıkan Yunan deniz piyadeleri, gümrük, liman dairesi, pasaporttaki polis karakolu ve telgraf merkezini Türk çalışanlarından teslim almışlardı.⁴⁴ Saat 07:30'da 18 gemiden oluşan konvoy, çıkarma yapılacak mahallelere yanaşırken, Türkler, Köylü Gazetesi'nde Vali İzzet Bey'in şu yazısını okuyorlardı: *"Bazı bedbahıtlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlardır, yalandır. Tekzib edilir."*⁴⁵ Oysa aynı sabah Yunan gazeteleri Zafirios'un İzmir'in işgalini duyurduğu ve gerçekte Venizelos tarafından kaleme alınmış olan şu bildirisiyle yayınlanmışlardı⁴⁶:

⁴² Roda, s. 67; EI, s. 17.

⁴³ Nider, s. 5'de, 15 Mayıs 1919 tarih ve 4127/2 numaralı telgrafta: Dışişleri Bakan Yardımcısı Repulis hareketinden (Midilli) kısa bir süre sonra konvoyu şu mesajı yolluyordu: *"Bakanlar kurulu namına size başarılar temenni ederim."*

⁴⁴ Mihailidis, s. 147.

⁴⁵ TİH, c. 2/1, s. 70; Islahat, 14 Mayıs 1335'te, İşgalden bir gün önce de basına, Yunanlıların İzmir'e çıkması konusunda *"Diğer bir takım rivayetki o da Yunanistan'ın emeline dairdir. Bu da sırf söylentilerden ibarettir... Bunun için bir takım efsanelere aldanıp mustarip olmak ve beyhude memlekette heyecan uyandırmak vilayetin mevcut siyasetine de uygun değildir"* diyen Vali İzzet Bey, Jaeschke (ty), s.571'de belirttiği üzere, Amiral Calthorpe'a 14 Mayıs'ta verdiği söz tutmuştu.

⁴⁶ Allamanı, s. 161'de, Venizelos'tan Repulis'e 10 Mayıs 1919 tarih *"çok gizli"* ve *"olağanüstü acil"* üst notlu 4381 numaralı tel.'de.

Friede -- Funktion für Europa -- 70 Jahre FP 63 - 1981 bis zum 1.1.82

[illegible]

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
125 WEST 47TH STREET
NEW YORK 19

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ
ΠΡΟΣ ΕΘΝΕΣ ΚΑΛΟΙΣΤΕΣ

11. Kanyasulkam
 12. Kanyasulkam
 13. Kanyasulkam
 14. Kanyasulkam
 15. Kanyasulkam
 16. Kanyasulkam
 17. Kanyasulkam
 18. Kanyasulkam
 19. Kanyasulkam
 20. Kanyasulkam
 21. Kanyasulkam
 22. Kanyasulkam
 23. Kanyasulkam
 24. Kanyasulkam
 25. Kanyasulkam
 26. Kanyasulkam
 27. Kanyasulkam
 28. Kanyasulkam
 29. Kanyasulkam
 30. Kanyasulkam
 31. Kanyasulkam
 32. Kanyasulkam
 33. Kanyasulkam
 34. Kanyasulkam
 35. Kanyasulkam
 36. Kanyasulkam
 37. Kanyasulkam
 38. Kanyasulkam
 39. Kanyasulkam
 40. Kanyasulkam
 41. Kanyasulkam
 42. Kanyasulkam
 43. Kanyasulkam
 44. Kanyasulkam
 45. Kanyasulkam
 46. Kanyasulkam
 47. Kanyasulkam
 48. Kanyasulkam
 49. Kanyasulkam
 50. Kanyasulkam
 51. Kanyasulkam
 52. Kanyasulkam
 53. Kanyasulkam
 54. Kanyasulkam
 55. Kanyasulkam
 56. Kanyasulkam
 57. Kanyasulkam
 58. Kanyasulkam
 59. Kanyasulkam
 60. Kanyasulkam
 61. Kanyasulkam
 62. Kanyasulkam
 63. Kanyasulkam
 64. Kanyasulkam
 65. Kanyasulkam
 66. Kanyasulkam
 67. Kanyasulkam
 68. Kanyasulkam
 69. Kanyasulkam
 70. Kanyasulkam
 71. Kanyasulkam
 72. Kanyasulkam
 73. Kanyasulkam
 74. Kanyasulkam
 75. Kanyasulkam
 76. Kanyasulkam
 77. Kanyasulkam
 78. Kanyasulkam
 79. Kanyasulkam
 80. Kanyasulkam
 81. Kanyasulkam
 82. Kanyasulkam
 83. Kanyasulkam
 84. Kanyasulkam
 85. Kanyasulkam
 86. Kanyasulkam
 87. Kanyasulkam
 88. Kanyasulkam
 89. Kanyasulkam
 90. Kanyasulkam
 91. Kanyasulkam
 92. Kanyasulkam
 93. Kanyasulkam
 94. Kanyasulkam
 95. Kanyasulkam
 96. Kanyasulkam
 97. Kanyasulkam
 98. Kanyasulkam
 99. Kanyasulkam
 100. Kanyasulkam

۲۰۰۰
 ۱۹۹۹
 ۱۹۹۸
 ۱۹۹۷
 ۱۹۹۶
 ۱۹۹۵
 ۱۹۹۴
 ۱۹۹۳
 ۱۹۹۲
 ۱۹۹۱
 ۱۹۹۰
 ۱۹۸۹
 ۱۹۸۸
 ۱۹۸۷
 ۱۹۸۶
 ۱۹۸۵
 ۱۹۸۴
 ۱۹۸۳
 ۱۹۸۲
 ۱۹۸۱
 ۱۹۸۰
 ۱۹۷۹
 ۱۹۷۸
 ۱۹۷۷
 ۱۹۷۶
 ۱۹۷۵
 ۱۹۷۴
 ۱۹۷۳
 ۱۹۷۲
 ۱۹۷۱
 ۱۹۷۰
 ۱۹۶۹
 ۱۹۶۸
 ۱۹۶۷
 ۱۹۶۶
 ۱۹۶۵
 ۱۹۶۴
 ۱۹۶۳
 ۱۹۶۲
 ۱۹۶۱
 ۱۹۶۰
 ۱۹۵۹
 ۱۹۵۸
 ۱۹۵۷
 ۱۹۵۶
 ۱۹۵۵
 ۱۹۵۴
 ۱۹۵۳
 ۱۹۵۲
 ۱۹۵۱
 ۱۹۵۰
 ۱۹۴۹
 ۱۹۴۸
 ۱۹۴۷
 ۱۹۴۶
 ۱۹۴۵
 ۱۹۴۴
 ۱۹۴۳
 ۱۹۴۲
 ۱۹۴۱
 ۱۹۴۰
 ۱۹۳۹
 ۱۹۳۸
 ۱۹۳۷
 ۱۹۳۶
 ۱۹۳۵
 ۱۹۳۴
 ۱۹۳۳
 ۱۹۳۲
 ۱۹۳۱
 ۱۹۳۰
 ۱۹۲۹
 ۱۹۲۸
 ۱۹۲۷
 ۱۹۲۶
 ۱۹۲۵
 ۱۹۲۴
 ۱۹۲۳
 ۱۹۲۲
 ۱۹۲۱
 ۱۹۲۰
 ۱۹۱۹
 ۱۹۱۸
 ۱۹۱۷
 ۱۹۱۶
 ۱۹۱۵
 ۱۹۱۴
 ۱۹۱۳
 ۱۹۱۲
 ۱۹۱۱
 ۱۹۱۰
 ۱۹۰۹
 ۱۹۰۸
 ۱۹۰۷
 ۱۹۰۶
 ۱۹۰۵
 ۱۹۰۴
 ۱۹۰۳
 ۱۹۰۲
 ۱۹۰۱
 ۱۹۰۰
 ۱۸۹۹
 ۱۸۹۸
 ۱۸۹۷
 ۱۸۹۶
 ۱۸۹۵
 ۱۸۹۴
 ۱۸۹۳
 ۱۸۹۲
 ۱۸۹۱
 ۱۸۹۰
 ۱۸۸۹
 ۱۸۸۸
 ۱۸۸۷
 ۱۸۸۶
 ۱۸۸۵
 ۱۸۸۴
 ۱۸۸۳
 ۱۸۸۲
 ۱۸۸۱
 ۱۸۸۰
 ۱۸۷۹
 ۱۸۷۸
 ۱۸۷۷
 ۱۸۷۶
 ۱۸۷۵
 ۱۸۷۴
 ۱۸۷۳
 ۱۸۷۲
 ۱۸۷۱
 ۱۸۷۰
 ۱۸۶۹
 ۱۸۶۸
 ۱۸۶۷
 ۱۸۶۶
 ۱۸۶۵
 ۱۸۶۴
 ۱۸۶۳
 ۱۸۶۲
 ۱۸۶۱
 ۱۸۶۰
 ۱۸۵۹
 ۱۸۵۸
 ۱۸۵۷
 ۱۸۵۶
 ۱۸۵۵
 ۱۸۵۴
 ۱۸۵۳
 ۱۸۵۲
 ۱۸۵۱
 ۱۸۵۰
 ۱۸۴۹
 ۱۸۴۸
 ۱۸۴۷
 ۱۸۴۶
 ۱۸۴۵
 ۱۸۴۴
 ۱۸۴۳
 ۱۸۴۲
 ۱۸۴۱
 ۱۸۴۰
 ۱۸۳۹
 ۱۸۳۸
 ۱۸۳۷
 ۱۸۳۶
 ۱۸۳۵
 ۱۸۳۴
 ۱۸۳۳
 ۱۸۳۲
 ۱۸۳۱
 ۱۸۳۰
 ۱۸۲۹
 ۱۸۲۸
 ۱۸۲۷
 ۱۸۲۶
 ۱۸۲۵
 ۱۸۲۴
 ۱۸۲۳
 ۱۸۲۲
 ۱۸۲۱
 ۱۸۲۰
 ۱۸۱۹
 ۱۸۱۸
 ۱۸۱۷
 ۱۸۱۶
 ۱۸۱۵
 ۱۸۱۴
 ۱۸۱۳
 ۱۸۱۲
 ۱۸۱۱
 ۱۸۱۰
 ۱۸۰۹
 ۱۸۰۸
 ۱۸۰۷
 ۱۸۰۶
 ۱۸۰۵
 ۱۸۰۴
 ۱۸۰۳
 ۱۸۰۲
 ۱۸۰۱
 ۱۸۰۰
 ۱۷۹۹
 ۱۷۹۸
 ۱۷۹۷
 ۱۷۹۶
 ۱۷۹۵
 ۱۷۹۴
 ۱۷۹۳
 ۱۷۹۲
 ۱۷۹۱
 ۱۷۹۰
 ۱۷۸۹
 ۱۷۸۸
 ۱۷۸۷
 ۱۷۸۶
 ۱۷۸۵
 ۱۷۸۴
 ۱۷۸۳
 ۱۷۸۲
 ۱۷۸۱
 ۱۷۸۰
 ۱۷۷۹
 ۱۷۷۸
 ۱۷۷۷
 ۱۷۷۶
 ۱۷۷۵
 ۱۷۷۴
 ۱۷۷۳
 ۱۷۷۲
 ۱۷۷۱
 ۱۷۷۰
 ۱۷۶۹
 ۱۷۶۸
 ۱۷۶۷
 ۱۷۶۶
 ۱۷۶۵
 ۱۷۶۴
 ۱۷۶۳
 ۱۷۶۲
 ۱۷۶۱
 ۱۷۶۰
 ۱۷۵۹
 ۱۷۵۸
 ۱۷۵۷
 ۱۷۵۶
 ۱۷۵۵
 ۱۷۵۴
 ۱۷۵۳
 ۱۷۵۲
 ۱۷۵۱
 ۱۷۵۰
 ۱۷۴۹
 ۱۷۴۸
 ۱۷۴۷
 ۱۷۴۶
 ۱۷۴۵
 ۱۷۴۴
 ۱۷۴۳
 ۱۷۴۲
 ۱۷۴۱
 ۱۷۴۰
 ۱۷۳۹
 ۱۷۳۸
 ۱۷۳۷
 ۱۷۳۶
 ۱۷۳۵
 ۱۷۳۴
 ۱۷۳۳
 ۱۷۳۲
 ۱۷۳۱
 ۱۷۳۰
 ۱۷۲۹
 ۱۷۲۸
 ۱۷۲۷
 ۱۷۲۶
 ۱۷۲۵
 ۱۷۲۴
 ۱۷۲۳
 ۱۷۲۲
 ۱۷۲۱
 ۱۷۲۰
 ۱۷۱۹
 ۱۷۱۸
 ۱۷۱۷
 ۱۷۱۶
 ۱۷۱۵
 ۱۷۱۴
 ۱۷۱۳
 ۱۷۱۲
 ۱۷۱۱
 ۱۷۱۰
 ۱۷۰۹
 ۱۷۰۸
 ۱۷۰۷
 ۱۷۰۶
 ۱۷۰۵
 ۱۷۰۴
 ۱۷۰۳
 ۱۷۰۲
 ۱۷۰۱
 ۱۷۰۰
 ۱۶۹۹
 ۱۶۹۸
 ۱۶۹۷
 ۱۶۹۶
 ۱۶۹۵
 ۱۶۹۴
 ۱۶۹۳
 ۱۶۹۲
 ۱۶۹۱
 ۱۶۹۰
 ۱۶۸۹
 ۱۶۸۸
 ۱۶۸۷
 ۱۶۸۶

1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

[illegible][illegible]

Levha 4. Yunan İsgal Ordusu Komutanı Albay Zafirios'un İzmir'de Yunanca Yayınlanmakta Olan Gazetelerin
15 Mayıs 1919 Günlü Nüshalarına Koydukları Bildirisi

“Müttefiklerinin uygun görmesiyle hareket eden bağlı bulunduğum hükümetten aldığım emir gereğince, İzmir ve civarının askeri işgaline giriyorum. İşgalden maksat, mevcut kanunların korunması suretiyle tüm halkın refahını sağlamaktır. Bu işgalin gerçekte üçbin yıldan beri Yunanistan ile birçok sebeplerden dolayı bağları bulunan söz konusu arazi hakkında, konferansça alınması beklenen kararı çabuklaştırmak düşüncesi ve amacı kesinlikle yoktur. Tamamen eskisi gibi vazifelerine devam edecek olan mülki ve dini dairelerin memurları, vazifelerinin yerine getirilmesi ve asayişin sağlanması konusunda her an askeri birliklerin yardımını isteyebilirler. Halk Yunan ordusuyla temas ederken, kendisinin dini inançlarına, adet ve geleneklerine hürmet edileceğinden emin olmalıdır. Komutanlığa başvuru her zaman serbesttir ve askeri memurlar kendilerine vaki olacak herhangi bir şikayeti şevkatle dinlemek için daima hazırdırlar. Cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın, bütün halka huzur içinde iş ve güçleriyle meşgul olmalarını ve güzel vatanlarının geleceği için konferansın kararlarını güvenle beklemelerini tavsiye ederim.”⁴⁷

Rumların “zito” çığlıkları altında, Punta İskelesi’ndeki Avcılar Kulübü önüne yapılmaya başlayan çıkarma iki saat içinde tamamlanmış, Hrisostomos’un bizzat kutsadığı üç alay kendilerine gösterilen mevkiileri işgal etmek amacıyla harekete geçmişlerdi. Görev yeri olan Karantina’yı işgal için sağında ve solunda Rumlar olduğu halde, sahil yolunu izleyerek, saat 11:00 sularında hükümet konağı önüne gelen 1/38. Efzon Alayı’na, kim veya kimler tarafından sıkıldığı kesin olarak

⁴⁷ Ahenk, 3 Temmuz 1337’de, Ali Nazmi Bey imtiyaz sahibi ve başyazarı olduğu gazetesinin (Ahenk) matbaasında bu bildirinin Türkçe kısmını “*halkı (Türk) meraktan kurtarmak için*” aynı gün ilave şeklinde basarak parasız olarak dağıttırmıştı. Aynı bildiri gazetesinin işgalden sonra çıkmış olan ilk nüshasında da (17 Mayıs 1335) bulunmaktadır. Atina’daki arşiv ve kütüphanelerde yaptığımız çalışmalarda İzmir’de yayımlanmış olan Yunanca Gazetelerin hiçbirinin 15 Mayıs 1919 tarihli nüshasına rastlayamadık.

bilinmeyen⁴⁸ kurşunlara, kısa bir panikten sonra Yunan askerleri karşılık vermişler, Osmanlı makamlarının Yunanlılara hiçbir silahın sıkılmadığını bildirdikleri Kolordu binası ve Vilayet Konağı'yla, sivillerin kümелendiği Kemeraltı Caddesi girişi ve civarındaki kahve ve oteller yaklaşık bir saat ateş altında tutulmuşlardı. Daha sonra Yunan askerleri tarafından onurları kırılarak teslim alınan kolordu mensupları ile vilayet personeli⁴⁹ binlerce Rumun kızgın bir şekilde beklediği sahil yolundan yürütülerek, çıkarmanın yapıldığı Avcılar Kulübü önüne demirlemiş bulunan Patris Vapuru'na hapsedilmişlerdi.⁵⁰ İtilaf Devletleri'nin gözü önünde yapılan bu yürüyüş sırasında, Yunan askerleri ve sivillerin yönelttiği ağır saldırılara maruz kalan yürüyüşçülerden, sadece subay olarak 9 ölü, 21 yaralı verilmiş, 27 kişiye kaybolmuştu.⁵¹

⁴⁸ Türklerce sıkıldığı kesin olan bu kurşun veya kurşunları şahıs olarak kimin attığı konusunda uzunca bir süredir devam eden tartışmalara katılmayı gereksiz buluyoruz. Gördüğümüz Türkçe kaynaklar içinde bu kurşunların Türklerce atılmamış olabileceğini belirten tek kaynak -Rumlarca tahrik amacıyla atılmış olabileceğini belirtmektedir- Ali Nadir Paşa'dır (İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütteallik Olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar'da, Ali Nadir Paşa'nın 20.5.1919 tarihli telgrafı).

⁴⁹ Nider, s. 7-8 ve EI, s. 19'de belirtildiği üzere, bunlar arasında Vali İzzet Bey de bulunmaktaydı. Hükümet Konağı'na giren Yunan askerlerince tanınmayarak yürüyüş koluna katılan vali yürüyüş esnasında tanınmış, işgal tam anlamıyla gerçekleşinceye kadar geçici karargah olarak kullanılan Leon Törpodosu'na götürülerek Zafirios ile görüştürülmüş, Roda, s. 75'de belirtildiği gibi aynı akşam yanına çevirmen ve irtibat memuru olarak verilen topçu teğmen Yerakarıs ile birlikte Karantina'daki evine gönderilmişti.

⁵⁰ IEE, s. 118'de, "*İşgalın ilk günü tutuklanan Türklerin sayısı 1000'in üzerindeydi.*" Mihailidis, s. 154'de bu sayı asker ve sivil olarak 4000 olarak verilmektedir.

⁵¹ İzmir'in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umumî Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar Vesair Vesikalar'da, Ali Nadir Paşa'dan Harbiye Nezareti'ne gönderilen 20.5.1919 tarihli şifre rapordan. Hükümet önünde başlayıp, Patris gemisine noktalanan gelişmeleri bizzat yaşayan Ali Nadir Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 20.5.1919 tarihli uzun bir rapor olaylarla ilgili tüm ayrıntıları vermesi açısından önemlidir (İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütteallik Olarak Makamat-ı Aske...da). Gördüğümüz Yunan kaynakları arasında bu yürüyüşten söz eden tek kaynak olan Mihailidis, s. 183'de, Türk esirlere yürüyüş sırasında kimse dokunmadığı halde, bir Fransız subayının Zafirios'un bürosuna gelerek bunlara kötü muamele ettiği için protesto ettiğini yazmaktadır.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Öğleden sonra saat 16:00 civarında planlanan mevkilere yerleşerek işgali tamamlayan Yunan kıtalarının kayıplarını 2 ölü 9 yaralı olarak veren Zafirios'un diğer kayıplar konusunda verdiği rakamlar şöyleydi: Türkler, 5 asker ölü, 8 subay, 8 asker ve 41 sivil yaralı; Yunanlılar, sivillerden 9 ölü 34 yaralı ve değişik milliyetlerden 47 ölü olmak üzere toplam 163 kişiydi.⁵² Bu raporu aldıktan sadece iki gün sonra, çıkarma günü yapıldığı önu sürülen uygulamalar hakkında edindiği bilgilerle, İzmir'den gönderilen bilgilerin uyuşmadığını belirterek Dışişleri Bakanlığı'ndan rapor isteyen Venizelos,⁵³ Paris'te Yüksek Konsey'in başkanlığını yapmakta olan Fransa Başbakanı Clemenceau'ya gönderdiği ve Fransızca Moniteur Oriental Gazetesi'nde de yayımlanan mektubunda, Zafirios'un verdiği genel toplamın üzerine çıkmaktan kaçınırken, kayıpların milliyetlere göre dağılımını farklı bir şekilde sunuyordu. Venizelos'a göre çıkarma günü İzmir'de cereyan eden olaylarda 63 ölü, 100 yaralı vardı. Bunlardan 62'si asker ve sivil olarak Yunanlı, 78'i Türk, 1'i Musevi, 22'si ise diğer milliyetlere mensuptu.⁵⁴ Verdiği rakamların gerçeği yansıtmadığı işgalden birkaç ay sonra İzmir olaylarını araştırmak amacıyla Yüksek Konsey'ce görevlendirilen karma komisyon tarafından verilen rapordan açıkça anlaşılacaktı. Raporun 16. maddesinde *"İzmir'in işgali sırasında ölen ve yaralananların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Tahminen Yunanlılardan 2 er ölü, 6 yaralı, 20 sivil ölü, 60 yaralı, Türklerden ise 300 veya 400 ölü ve yaralıdır"* denmekteydi.⁵⁵ Resmi Türk belgelerine göre *"İşgalin ilk 48 saati içinde İzmir ve banliyölerinde (Urla Yarımadası ve köyleri dahil) öldürülen Türklerin sayısı 2000'in çok üzerinde"* idi.⁵⁶

⁵² Allamani, s. 150, 156'da Zafirios'dan Venizelos'a 15 Mayıs kurbanları hakkında verilen ilk resmi rakamları içeren 25 Mayıs 1919 tarih ve 234 numaralı tel.

⁵³ Allamani, s. 150, 156'da Politis'ten Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 27 Mayıs 1919 tarih ve 5581 numaralı tel.

⁵⁴ İkdam, 19 Haziran 1335.

⁵⁵ Nider, s. 86.

⁵⁶ TİH, c. 2/1, s. 56.

İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafirios şehrin işgali tamamlanır tamamlanmaz (öğleden sonra) gazetelerde yayınlattığı günlük bir emirle, akşam saat 20:00'dan ertesi gün 06:00'a değin sokağa çıkma yasağı ilan etmiş, emre uymayanların hapsedileceklerini söyleyerek uyarmıştı.⁵⁷ Şehrin güvenliğinden sorumlu olmak üzere Zafirios'un kurduğu Mevki Komutanlığı'nın aynı gün yaptığı ilk iş, hangi din ve milliyetten olursa olsun birbirlerine saygılı olmalarını isteyen ve gece 02:00'dan 06:00'a kadar sokağa çıkmayı yasakladığını belirttiği bir ilan yayınlamaktır.⁵⁸ İzmir'deki Yunan kıtaları şehir merkezinde güvenliği tamamen sağladıklarını açıkladıkları gün,⁵⁹ işgal ettikleri bölgeyi genişletmeye de başlamışlardı. 4. ve 5. Piyade Alaylarına bağlı keşif ve emniyet müfrezeleri 16 ve 17 Mayıs'ta, İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra erlerinin tamamı firar eden, subayları ise 15 Mayıs'ı 16'ya bağlayan gece Tire'ye çekilen, Seydiköy ve Gaziemir'deki Osmanlı garnizonlarının⁶⁰ doğusunda bulunan Cumaovası ve Develi köyleriyle, Bornova, Karşıyaka ve Buca'yı işgal etmişlerdi.⁶¹ Böylece çıkış iskelesi ve ikmal üssü konumunda olan İzmir şehrini, daha ileri mevkilere kurduğu köprü başlılarıyla örterek (bu askeri bir zorunluluktan) küçük

⁵⁷ Amalthia, 16 Mayıs 1919.

⁵⁸ El, s. 20; Mihailidis, s. 169-70'de, İzmir'in güvenliğini sağlamak görevinin piyade Albay Babis Çerulis'e verildiği, İzmir Liman Başkanlığı'na da Deniz Yarbay Haralambos Bufis'in getirildiği yazılmaktadır.

⁵⁹ Ahenk, 17 Mayıs 1335'te, Zafirios'un 16 Mayıs 1919 tarihli günlük emri. Bu açıklama doğru değildi. Psiruki, s. 115'de, Zafirios bu bildirinin İzmir gazetelerinde yayımlandığı gün, Paris'teki Başbakanı'na şehirde düzenin sağlanamadığını belirten bir telgraf göndermekteydi. Roda, s. 76'da, çoğu Kıbrıs, Rodos, Trablusgarp, Mısır ve Faslı olduğunu söyleyen keşif Türk kitlelerinin yabancı konsoloslukları kuşatarak Avrupalılardan himaye talep ettiğini yazmaktadır.

⁶⁰ ATASE Arş. D.(49)-1, Ds.(87)-46. K.12, F.43/1/2'deki merkez dairesine yazılmış 19/6/1919 tarih ve 3863 numaralı tezkireden anlaşıldığı üzere bu garnizonların dağılmasının temel nedeni 17. Kolordu Komutanlığı'na zamanında bilgilendirilip, emir ve talimat verilmeyişi idi ki, bu husus Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevat Paşa tarafından açıkça belirtilmiştir.

⁶¹ TİH, c. 2/1, s. 58-9 ve 79.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

çaplı bir güvenlik kuşağı oluşturan Yunan kıtaları, Anadolu'nun içerilerine doğru ilerleyebildi.⁶²

Venizelos'un böyle bir hareket için Yüksek Konsey'den izin almaya çalıştığı sırada, İzmir'deki tümen karargahı iç kısımlarda Türklerin karşı saldırı için hazırlık yaptığı yolunda duyurular almaktaydı.⁶³ Mavrudis 16 Mayıs tarihli bir telgrafında, İzmir olaylarının ardından dahilde intikam (Rumlardan) almaların başladığını yeterli kuvvet olmadığından bunların önünün alınamadığını belirterek, *"İtalyanlar Türkleri teşvik ediyorlar, Kuşadası'nın işgalinden⁶⁴ sonra bunlara yardıma hazır olduklarını söylüyorlar, yabancı temsilciler asayişin temin edebileceğimizden emin değiller. Kanaatime göre işgal kuvvetlerine bir tümenin daha gönderilmesi lazım ki içerilerde başlayan asayişsizliği ortadan kaldırılsın"* diyordu.⁶⁵ Asayişin sağlanmayışında Rumlar büyük pay sahibiydi. Zafirios 17 Mayıs tarihli ve *"Aydın Vilayeti Rum Ahalisine Beyannamedir"* başlığını taşıyan mesajında, *"Her taraftan alınan malumatlara göre, vilayet dahilinde ve haricinde Rum ahali tarafından Türklere karşı silah kullanılmakta ve taşınmaz malları yağma*

⁶² TİH, c. 2/1, s. 80.

⁶³ IEE, s. 119; EI, s. 22'de, tümen istihbaratına göre çekirdeği İzmir'den çekilen 2000 piyade ile 150 süvariden oluşan bir güç iç kısımlarda örgütlenme çalışmalarına başlamış, Manisa ve Ödemiş'te çoğunluğu köylülerden oluşan milisler ve jandarma kıtaları katılmışlardı. Özellikle Aydın'da 800 asker ve 4000 başıbozuktan oluşan bir kuvvet bulunmaktaydı ki, bunlar şehirde mevcut silah depolarından donatılmışlardı.

⁶⁴ TİH, c. 2/1, s. 106-7'da, 150 kişilik bir İtalyan müfrezesinin 14 Mayıs 1919'da işgal ettiği Kuşadası, Foça ve Karaburun gibi sancığın işgal gören ilk kazalarından biriydi. İtalya'nın Yüksek Konsey'in Yunanistan'ın kontrolüne bıraktığı bu kazayı ve Büyük Menderes vadisine inen kara ve demiryolu üzerinde bulunan nahiyesi Selçuk'u (aynı gün) işgal etmesi, Yunanlılarca İtalyanların Aydın Demiryolu'nun kontrolünü eline geçirmek isteyişini olarak yorumlanmış, bu yüzden yeterince hazırlık yapmadan Aydın'ı işgal eden Yunan kıtaları Türk kuvvetlerinin sert direnişi sonucu kısa bir süre için de olsa oradan çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu işgale Yunanistan'ın güneye sarkmasını engellemeyi amaçlayan İtalya, Yunan birliklerinin Selçuk'a yaklaşması üzerine nahiye'den çekilmiş, Kuşadası ise Sada-yı Hak, 1 Mayıs 1338'de, Albay Saryannis imzalı resmi Yunan tebliğinde görüldüğü üzere İtalyanlar çekildikten sonra 30 Nisan 1922'de Yunan kıtalarının işgal edilmişti.

⁶⁵ Yunan Askeri ve Bahri Ansiklopedisi, s. 163.

edilmektedir. Söz konusu hadiselerin iffet ve namus sahibi Rum ahali tarafından olmayıp bir takım ahlaksız ve düşüncesiz kimselerden vukua geldiği muhakkak addolunuyorsa da, her fedakarlığı ve bütün inzibati teşebbüsleri göze alarak asayişin iade ve takarrürüne azm ettiğim bir dakikada bu tür olaylar ve vukuatın ortaya çıkışı asla kabul edilemeyeceğinden tekrarını kati suretle men eder ve asayişin temini hususunda son derece sert hareket edeceğimi ihtar ederim."⁶⁶

Cephe gerisinde düzeni sağlamaya çalışırken giderek genişleyen işgal bölgesini bir tümenle tutamayacaklarını bilen Yunan kurmayları İzmir'e işgalinden üç gün sonra 6. Adalar Alayı ile 500 kişilik bir jandarma taburu sevk etmişti.⁶⁷ Aynı gün Venizelos, Zafirios'a 8. Girit Alayı'nın, Atina'dan İzmir'e hareketini emrettiğini belirttikten sonra *"Elinizde 5 piyade alayı ile 500 jandarma mevcuttur. 3 piyade alayı ile İzmir ve dolaylarını işgal edebilirsiniz. Doğuda bulunan Aydın Şehri işgal edilmelidir. Ancak İtalyanlarla temasa geçmemeye çalışın"* diyordu.⁶⁸

Yüksek Konsey'in 18 Mayıs tarihli toplantısında, Yunanistan'da bulunan 300 bin Rum göçmeninin yeniden memleketlerine yerleşmesini sağlamak için, Yunan kıtalarının Ayvalık'tan Selçuk'a kadar uzanan sahil şeridini işgal etmesini isteyen Venizelos, 19 Mayıs'ta Zafirios'a *"Yüksek Konsey'in kararıyla Ayvalık Kazası ve İzmir Sancağı dahilinde bulunan araziye işgal ederek asayişin sağlanmasından sonra Yunanistan'da bulunan buralı göçmenlerin vatanlarında yerleşmelerinin temini gerekir"* diyerek⁶⁹ harekete yeşil ışık yaktığında, Yunan kıtaları Urla

⁶⁶ Ahenk, 17 Mayıs 1335; Roda, s. 77.

⁶⁷ Mihailidis, s. 190; TİH, c. 2/1, s. 105.

⁶⁸ Allamani, s. 170-71'de Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığı'na Zafirios için 18 Mayıs 1919 tarih ve 4670 numaralı tel., Takviye kıtalarının gelişi Mayıs sonuna kadar devam etmiştir. IEE, s. 120; EI, s. 23'de, bunlar 5. Adalar, 3. Süvari Alayları, İzmir Muhafız Taburu ile I. Tümen'in ikmal taburuydu. Perakende olarak gelen ve miktarı bir tümenenden fazla olan takviye birlikleri süratle işgal hareketinin devam ettiği bölgelere gönderilmişlerdi.

⁶⁹ Allamani, s. 170-71'de, Venizelos'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Mayıs 1919 tarih ve 4712 numaralı tel.

Yarımadası'nın işgalini tamamlamak üzereydi. Rumlardan kurulu silahlı milislerin eşlik ettiği Yunan birlikleri 56. Tümen'in Urla'da bulunan 18 er mevcutlu 173. Alayı ile -bunlara 120 Türk milis de katılmıştı- kısa bir çatışmadan sonra 17 Mayıs'ta Urla'ya,⁷⁰ 20 Mayıs'ta ise, bu alayın sadece gözetleme postalarının bulunduğu önce Alaçatı, daha sonra Çeşme'ye girmişlerdi.⁷¹

20 Mayıs'ta başladığı anlaşılan Yunan işgal hareketi sancağa bağlı kazaların çoğunun yerleştiği nehir vadilerinde gelişmişti.⁷² Gediz vadisinde 21 Mayıs'ta Menemen'in işgaliyle başlayan hareket, sancak sınırlarından taşarak (26 Mayıs'ta Manisa, 29 Mayıs'ta Turgutlu işgal edilmişti) hiçbir direnmeyle karşılaşmadan sona ermişti.⁷³ Küçük

⁷⁰ TİH, c. 2/1, s. 60-63.

⁷¹ Mihailidis, s. 246-48'de, bu işgalleri yapan Yüzbaşı Alekos Komutasındaki Yunan birlikleri Alaçatı'da Nahiye Müdürü ve Belediye Başkanınca davul zurnayla karşılanmış, Yüzbaşı'ya üzerinde Venizelos'un resmi bulunan bir buket vermişlerdi. Öğleden sonra 16:00 sularında Çeşme önlerine gelen Alekos'u, Sakız Adası Genel Valisi Yorgos Papandreu, savaş filosundan deniz Albayı Malikopolus'la, kaymakam, polis müdürü ve müftü ellerinde Yunan bayraklarıyla karşılaşmışlar, Çeşme Mevki Komutanı Binbaşı Kemal, hükümet binasında şehri Yunan birliklerine teslim etmişti.

⁷² Aynı tarihte Büyük Menderes Vadisi'nde başlayan, 26 Mayıs'ta ise Ayvalık yöresinin işgali için harekete geçen Yunan kıtalarıyla Türk kuvvetleri arasındaki kanlı çarpışmalar ve gelişen olaylar konumuzun kapsamı dışında olduğu için değinilmemiştir.

⁷³ Mihailidis, s. 93-103'de, Mavrudis'in 16 Nisan akşamı kendisini Leon Toipidosu'na yemek için davet ettiğini, yemekte Türk direnmesini (olabilecek) kırmak için Yunanistan'ın rüşvet vererek yerel idarecileri satın alması planladığını, bu iş için öncelikle Manisa Mutasarrıfı ile Menemen ve Turgutlu Kaymakamlarını düşündüğünü yazara söylemişti. Mavrudis "Bu iş için tahsis edilen milyonlar sakın seni ürkütmesin, milli gayemiz için sarfedilecek miktarın hiç rolü yoktur. Her birine yirmi beş milyon taksim ediyorum. Bu paraların yarısı peşin yarısı işgalden sonra verilecektir" demişti. Ertesi gün (17 Nisan) önce Menemen, daha sonra Manisa ve Turgutlu'ya geçen Mihailidis, her üç idareciyi de kazandığını söylemekte, özellikle Menemen konusunda "Menemen Kaymakamı ile yaptığım anlaşmadan çok memnun kalmışım. Menemen'in işgali başladığında göreceğimiz gibi hiçbir sözümde yalancı çıkmamışım" demektedir. Nider, s. 17'de, Mihailidis'in Menemen'deki rolü doğrulanmaktadır. Öte yandan tüm Yunan Harekatı içinde sadece Gediz Vadisi'nde gelişeninde çatışma olmayışı dikkat çekmektedir.

Menderes vadisinde 25 Mayıs'ta Bayındır, 29 Mayıs'ta Tire'yi rahatlıkla işgal eden Yunan kıtaları, vadinin son büyük yerleşmesi olan Ödemiş'te sert bir direnişle karşılaşmışlar, 1 Haziran sabahı başlayan ve gün boyu devam eden çatışmanın ardından aynı gün şehre girmişlerdi.⁷⁴ Bakırçayvadisinde ise, 12 Haziran'da rahatça Bergama'ya giren Yunan kıtaları,⁷⁵ civardaki Türk kuvvetlerinin tazyiki sonucu 15 Haziran'da şehri terk etmişler, aldıkları takviye kıtaları ile kanlı çatışmaların ardından 19 Haziran'da şehri tekrar işgal etmişlerdi. Vali İzzet Bey'in aynı günlerde yayımladığı bir tamimde bazı sorumsuz kişilerin girişimleri sonucu, Yunan ordusuna karşı konulduğunun anlaşıldığı belirtildikten sonra, çete tertibi ve gönüllü toplamak gibi girişimlerin manen ve maddeten zararlı olduğu, buna cüret eden veya hoşgörülle yaklaşanların büyük bir sorumluluk üstlendiklerinin vurgulanması, vilayetin Kuva-yı Milliye'yi nasıl gördüğünü açıklaması bakımından ilginçti.⁷⁶

20 Haziran 1919'a gelindiğinde, Yunan kıtaları Kuşadası merkez ve bazı köyleri, Bergama'ya bağlı Turanlı Nahiyesi'nin bir kısmı,⁷⁷ Ödemiş'e bağlı Kelas ve Balyambolu nahiyeleri dışında İzmir Sancağı'nın tümünü işgal etmişlerdi.⁷⁸ Tarafların bulundukları mevzileri güçlendirme,

⁷⁴ Nider, s. 27'de, Ödemiş'e giren Yunan kıtaları komutanı Yarbay Cavelas, işgalden bir gün önce İzmir'deki I. Tümen karargahına gönderdiği 1145 numaralı telgrafta: *"Şu anda Hristiyan ve Müslümanlardan kurulu bir heyet beni ziyaret etti. Heyet asilerin (Hacı İlyas sırtlarındaki Türk Kuvvetleri) Yunan ordusunun hemen geri çekilmesini isteyen bir raporunu bana verdi..."* demişti.

⁷⁵ ATASE Arş., K.320, Ds. 7, F. 16,16-1'de, 14. Kolordu Komutanı'ndan, 188. Alay Komutanı Atıf Bey'e gönderilen 17/6/1919 tarihli emirden, Bergamalıların Yunanlıları kazaya davet eden bir mazbata düzenledikleri anlaşılmakta, Özalp, c. 1, s. 25'de *"Bergama'nın Kuva-yı Milliye tarafından geri alınmasında orada işgal esnasında millete hiyanet edenlerin cezaları verildi"* demektedir.

⁷⁶ İkdam, 28 Haziran 1335; Kosmos, 12 Eylül 1919.

⁷⁷ DH/İ/UM., Ds. 10/3, Bel.no. 2/32.

⁷⁸ Özalp, c. 1, s. 11-12'de, Ali Nadir Paşa'nın 14. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği 21 Mayıs tarihli cevabi şifreden, 14 Mayıs'ta Fransız ve İtalyanlarca işgal edilen Foça ve Karaburun kazalarının Yunan kıtalarına teslim edildiği anlaşılmaktadır.

kıtalarını takviye ve karşılıklı keşif taarruzlarıyla geçirdikleri birkaç ayın ardından, İngiliz Generali Miln'in belirlediği hatta yerleşebilmek için, tüm cephelerde olduğu gibi Kelas Cephesine de⁷⁹ saldıran (21 Kasım 1919'da) Yunan kuvvetleri, şiddetli bir direnişle karşılaşarak sonuç alamamışlarsa da, 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan genel taarruzuyla bu cephede çökecekti.⁸⁰

II. Türk Göçleri ve Sonuçları

Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi'nin, İzmir'in ilhak edildiğini bildiren telgrafi, çevre kaza ve sancaklara ulaştığında şehir, Yunan kıtalarıyla işgal edilmeye başlanmıştı. Bölgedeki askeri ve mülki makamların bilgi edinmek amacıyla İzmir'deki telgraf merkezine bağlanma çabaları sonuç vermemişti.⁸¹ Ancak, özellikle demiryolu hatları üzerinde bulunan yerleşim birimlerinde oturan halk, birkaç saat içinde aralarında 17. Kolordu'ya bağlı subayların da bulunduğu tren yolcularından, Yunan kıtalarının İzmir'e çıkarma yaptığını öğrenmişti.⁸² Öte yandan, 15 Mayıs günü hükümetçe tüm ülkeye duyurulduğu anlaşılan işgal haberi,⁸³ sadece bölgede değil, ülkenin her yanında yaşayan Türklerin vicdanında derin yaralar açmış, Türk halkı 15 Mayıs ve onu izleyen günlerde Sadaret,

⁷⁹ Bu cephenin sınırları içinde yer alan Ödemiş, sancağın Batı Anadolu'da yapılan milli kongrelerden bazılarına (Alaşehir ve İkinci Nazilli) delege gönderen tek kazasıydı. Bunda Kelas Cephesi'nin Yunan işgali altında kalmayışi etken olmuştur.

⁸⁰ Ahenk, 25 Haziran 1336'da, kurmay başkanı Pangalos imzasıyla yayımlanan 24 Haziran 1920 tarihli resmi Yunan tebliğinde Kelas Cephesi'nin çöktüğü kamuoyuna duyurulmuştu.

⁸¹ Karay, s. 115-6'da yazıldığı gibi, merkezi denetlemekle görevli İngiliz subayınca konulan haberleşme yasağı nedeniyle veya n. 44'te yazıldığı gibi, Yunan deniz piyadelerinin çıkarmadan önce el koymasından ötürü mümkün olamamıştı.

⁸² Özalp, c. 1, s. 8'de, 15 Mayıs sabahı Menemen'e gitmek üzere İzmir'den ayrılanlardan biri olan Miralay Kazım Bey, bindiği tren Karşıyaka'yı geçerken Yunan nakliye gemilerinin körfeze girdiğini bizzat görmüştü.

⁸³ Akşin (1976), s. 269-70'de, hükümetin 15 Mayıs günü İstanbul basınına verdiği belirtilen (16 Mayıs'ta yayımlanmıştı.), Baykal s. 536'da yer alan "*Dahiliye Nazırı Mehmet Ali*" imzalı telgraftan anlaşılabacağı (Erzurum Vilayeti'ne gönderilmişti.) üzere tüm ülkeye tellenmişti. "

İtilaf Devletleri temsilcileri, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin genel merkezi ve şubeleriyle, matbuata çektiği telgraflar ve düzenlediği mitinglerle işgali protesto ederek tepkisini göstermekte gecikmemişti.⁸⁴

İşgal hareketlerinin sonuçlarından biri olan göç olgusunu, Yunan işgali nedeniyle İzmir ve çevresinde meskun Türklerin de yaşaması, bölgede son yıllarda cereyan eden olaylar ve Yunan askerlerinin psikolojik durumu⁸⁵ düşünüldüğünde kaçınılmaz bir gelişmeydi. I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş yıllarında, sancağın bazı kesimlerinde yaşayan soydaşlarının İttihat ve Terakki Partisi'nce zorla Adalar'a göç ettirilmelerine, dahile veya Amele Taburları'na gönderilmelerine seyirci kaldıklarından Türklere karşı iyice bilenen İzmir ve Urla Rumlarının (az da olsa bunlardan da Adalar ve dahile gönderilenler olmuştu) anılarının tazeliği, mütareke döneminde sebep oldukları olaylardan açıkça anlaşılmıştı. Nitekim, Ali Nadir Paşa'nın 15 Mayıs sabahı kışlada olunması konusunda verdiği emri dinlemeyen bazı subaylar (muhtemelen yanlarında aileleri de vardı), işgal başlamadan önce trenle Menemen ve Ödemiş yönüne,⁸⁶ Hükümet önündeki çatışmadan sonra

⁸⁴ İkdam Gazetesinin 17 Mayıs, Alemdar'ın ise 18 Mayıs'tan başlayarak sütunları elverdiği ölçüde yayımladığı bu telgraflardan, Jaeschke (ty), s. 573'de belirtildiği üzere, sadece Amiral Calthorpe'a bir iki gün içinde ulaşan telgraf sayısı 675'i bulmuştu.

⁸⁵ Yaşadıkları ortak geçmiş içinde, özellikle 18. yüzyılın sonundan itibaren gelişen olaylar nedeniyle, Türkler ve Yunanlılar sürekli olarak birbirlerine karşı kamplarda yer almışlardı. Tarihsel süreç içinde, Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında zihinleri önceki kuşakların kendisine aktardığı acı deneyimler ve anılarla dolu olarak İzmir'e gelen Yunan askerlerine, çıkarmadan sadece birkaç saat önce İzmir'deki tutsak kardeşlerini yabancı boyunduruktan kurtarmak gibi ilahi bir vazife (Zafirios'un askerlerine hitabeden günlük emrinde) de yüklenmişti ki, budurum aynı emirde belirtilen; Türklere karşı adaletli davranma tavsiyesini sıfırladığı için son derece tehlikeliydi. İzmir'e çıkan Yunan askerlerinin ilk bir iki günlük icraatı yukarıdaki değerlendirmeyi destekler niteliktedir.

⁸⁶ Özalp, c. 1, s. 7-8, Taçalan, s. 198'de, yine işgal başlamazdan önce, henüz İzmir'i terketmemiş olan ve mütareke döneminde enosis çabalarına karşı durdukları için Rumlarca mimlenen, aralarında Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak Bey'in de bulunduğu bazı Türkler İtalyan Konsolosluğuna sığınmışlardı.

bazı Türk gençleriyle⁸⁷ Kolordu'ya mensup birkaç subay da, Seydiköy'e doğru çekilmişlerdi.⁸⁸ Görgü tanıklarından ve anlatılanlardan Hükümet önünde olup biteni öğrenen, İzmir'in kenar mahallelerinde oturan Türklerin de, Rumların hışmından çekinerek işgal günü alelacele şehirden ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Atina'da yayımlanmakta olan Eleftheros Tipos Gazetesi muhabirlerinden Spiros Metaksas'ın, Türk sakinlerin içerilere doğru gittiklerini belirttiği Buca⁸⁹ dışında, Karşıyaka ve Bornova'da oturan bazı Türk aileleri de göç etmiş olmalıdır.

Yunan ordusunun işgal günü uygulamaya başladığı sokağa çıkma yasağı nedeniyle, artık kimsenin kolaylıkla ayrılmayacağı İzmir'den haberalamayan⁹⁰ Urla Kazası (İzmir'le demiryolu bağlantısı yoktu, deniz Yunan donanmasının kontrolü altındaydı), Rumların saldırarak tahrip ettiği Türk köylerinin halkı ile dolmuştu.⁹¹ Buca ve Seydiköylü Rumların yakıp yağma ettiği Cumaovası güzergahındaki Türk köyleri ahalisi de, Torbalı yönüne doğru kaçmaktaydılar.⁹²

⁸⁷ Öktem, s. 78-9'da, bu gençlerden biri, Mustafa Necati'nin babasının nereye gittiklerini sorması, üzerine "*Nereye gideceğiz baba! İzmir'den dışarıya. Düşman Kordon'da Müslüman kesiyor. Kemeraltı kan deryası halini aldı. Böyle zamanda İzmir'de durulur mu?*" demişti.

⁸⁸ Altay, s. 152-56'da, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi'nin (Cevat Paşa) 17. Kolordu Komutanı'na yönelik ithamnamesinden, işgalden sonra şehirde kalan veya şehirden ayrılmayan Türk subay ve erleriyle, işgalin genişlediği sonraki günlerde çevre kazalardan İzmir'e sevk edilen (Turan, s. 137'de, Urla'daki Türk garnizonuna bağlı subay ve erler 19 Mayıs 1919 günü bir Yunan Torpidosu ile İzmir'e gönderilmişlerdi) 17. Kolordu mensupları İkdam, 27 Mayıs 1335'te belirttiği üzere, Vali İzzet Bey'le İşgal Kuvvetleri Komutanı arasında yapılan bir antlaşma üzerine, Mayıs ayı sonunda Leon Torpidosu'nun eşlik ettiği Temistoklis Yunan Vapur'uyla Mudanya iskelesine çıkartılmışlardı.

⁸⁹ Karara , s. 142.

⁹⁰ Özalp, c. 1, s. 8 ve Öktem, s. 76-7 belirttiği üzere, çevresindeki Rum köyleri halkının olası tecavüzü nedeniyle, işgalden önce bile demiryolu dışında İzmir'den ayrılmak çok tehlikeliydi.

⁹¹ MVM, 217/626, 25 Aralık 1919.

⁹² İzmir'in Suret-i İşgali..., Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Tahir Bey'den 18.5.1919 tarih ve 2/3288, İzmir Jandarma Komutanı Süreyya Bey'den 20.5.1919 tarih ve 1-7 numara ile Umum Jandarma Komutanı Miralay Kemal Bey'e gelen şifrelerden

İzmir ve yakın çevresinin işgal edildiği birkaç gün içinde, Yunan askerleri ve Rumlar tarafından Türkleri hedef alan kötü uygulamalar,⁹³ sancağın henüz işgal görmeyen kazalarında yaşayan soydaşlarını korku ve heyecan içinde bırakmış, Vali İzzet Bey'in vilayete bağlı mülki makamlara gönderdiği, İzmir'de cereyan eden olayların iç kısımlarda mübalağalı surette anlaşıldığı, esas meselenin İtilaf Devletleri'nin uygun görmesi ve izniyle, İzmir'in Yunan askeri işgali altına alınmasından ibaret olduğu ve sükunetin avdet ve herkesin ise, iş ve gücüyle meşgul

⁹³ Öldürme, yaralama, işkence, yağma, soygun, gasp, ırza geçme, yangın çıkarma başlıkları altında toplanabilecek bu suçları, konu edinen çalışmalar Türkiye'de sıkça yapılmaktadır. Elimizde epeyce malzemenin bulunduğu bu konu hakkında, Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na ya da İtilaf Devletleri temsilcilerine sunmak amacıyla derlediği belgeleri içeren, İstanbul'da bastırıldığı Türkçe ve Fransızca kitaplarla, Batı Cephesi İstihbat Şubesi'nce (Ankara Hükümeti'ne bağlı) toplanan raporları kullanmakla yetineceğiz. "*Sancağın*" işgali sırasında Yunan askerleri ve Rumlarca işlenen suçlar hakkında bkz. İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütteallik Olarak Makamat-ı Aske...; İzmir'in Suret-i İşgali...; İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütteallik Jandarma Komutanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları; Yunan İşgalinden Mühaddis Fecayii Hakkında Vüüd Eden Raporlar İle Bazı Muharrerat, İzmir Fecayii; İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgalini ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporları Havi İkinci Kitap; bu kitapçık, Rapports Officiels Resusdes Autorities Militerres Ottomanes sur L' Occupation de Smyrne par les Troupes Helleniques. Constantinople (1919), adı altında Fransızcaya da çevrilmişti. Anadolu'da Yunan Mezalimi; Ondördüncü Kolordu Komutanlığı'nın 19.8.35 Tezkeresine Merbuten Vüüd Eden Yunan Fecayiine Mütteallik Liste; Türkiye'de Yunan Fecayii; bu kitabın İngilizcesi Greek Atrocities in Turkey başlığı altında ve içinde sadece Uluslararası İnceleme Komisyonu nun hazırladığı raporun Fransızca orijinali olduğu halde yayımlanmıştır, Türkiye'de Yunan Fecayii, bu kitap da Greek Atrocities in Turkey başlığı altında, yukarıda sözü edilen Fransızca rapor İngilizce'ye tercüme edilerek basılmıştır; Yunan Fecayiine Mütteallik Aydın Vilayeti'nin Beynelmilel Tahkik Heyetine Verilmek Üzere Topladığı Vesaik-i Resmîyeye Müstenid Hülâsa. Aynı rapor Fransızca olarak şu başlık altına basılmıştır: Les Atrocities Commises a Smyrne et aux Oenvirons Peu(n)dant L'occupation Helle'niques; Depeches Reçues sur L'occupation de Smyrne; Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna; Inedited Documents and Evidence of English and French Officers.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

olduğu ve asayiş ve sükunetin muhafazasını tavsiye eden telgrafı Türk halkını yatıştırmaya yetmemiştir.⁹⁴ İşgalin daha da genişlediği sonraki günlerde gerek İzmir'e, gerekse dahile doğru yapıldığı anlaşılan perakende Türk göçü, Türk kuvvetleriyle Yunan birlikleri arasında silahlı çatışmaların çıktığı mevkilere yakın kaza merkezleriyle, daha önce olaysız olarak işgal altına alınmış beldelerde, yeniden kitlesel göçe dönüşmüştü. Ödemiş önlerindeki Hacı İlyas ve Kate Köyü sırtlarındaki çatışmanın ardından, Yunan kıtalarının civardaki birçok köyü ateşe vermeleri üzerine⁹⁵ halk, iç kesimlere doğru göç etmeğe başlarken, servetlerini kaybetmek istemeyen Türklerden bazıları da Rumların himayesine girmeyi tercih etmişlerdi.⁹⁶

Bu arada Osmanlı makamları başlayan göçü durdurmaya çalışıyorlardı. Harbiye Nezareti 26 Mayıs'ta bölgedeki askeri birimlerine, subay ve diğer ailelerin göçünün yasaklanmasını bildiren bir telgraf gönderirken,⁹⁷ İzmir ve Menemen'in işgali nedeniyle korku ve heyecan içinde olan Bergama halkının Soma istikametine göç etmesine bölgedeki mülki yetkililerin izin verdiğini belirterek, hükümeti de uyarmıştı. Bunun üzerine hükümetin 1 Haziran 1919'da yapılan Meclis-i Vükela toplantısında *"Rumlara nüfus üstünlüğü sağlayacağı"* gerekçesiyle, mülki makamların göçü önlemesi için lazım gelen tedbirleri alması konusunda verdiği karar,⁹⁸ Dahiliye Nezareti'nce bölgedeki mülki makamlara bildirilmişti.⁹⁹ Ancak işgal ettikleri Bergama'dan çekilmek zorunda kalan Yunan askerlerinin

⁹⁴ İzmir'in Suret-i İşgali..., Manisa Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Fehmi Bey'den 18.5.1919 tarih ve 2/2633 numara ile İstanbul'da Umum Jandarma Komutanı Kemal Bey'e ulaşan rapordan (17 Mayıs'ta Manisa Mutasarrıflığına gelen telgraf).

⁹⁵ DH-KMS, Ds. 52/2, Bel. no. 21.

⁹⁶ BSA, 1/78'de, 17. Kolordu Komutan Vekili Miralay Bekir Sami Beyden Erkan-ı Harbiyeyi Umumiye Reisliğine 2/6/35 tarihinde Eşme'den gönderilen tel.

⁹⁷ Şefik, c. 2, s.16.

⁹⁸ MVM, 216/263.

⁹⁹ İkdâm, 15 Haziran 1335.

Menemen yolu üzerindeki köylerde ve Menemen kaza merkezinde yaptıklarından sonra bölge Türkleri, 19 Haziran'da doluştukları Menemen İstasyonu'ndan trenlerle İzmir ve Alaşehir yönlerine doğru göçetmeğe başlamışlardı.¹⁰⁰ Menemen olaylarının duyulması ve Dikili'ye çıkan Yunan kıtalarının güzergahı üzerindeki köyleri yakarak kazalarına yaklaşması üzerine, Bergama ve civar köylerin Türk halkının can korkusuyla İzmir ve Balıkesir yönüne doğru başlayan göçünü durdurmak da mümkün olamamıştı.¹⁰¹ İzmir Sancağı'nın büyük bir kısmının Yunan işgal kuşağı içine alındığı ilk bir ay içinde, gerek sancak, gerekse diğer bölgelerden (Bergama gibi, Yunan ordusu ile Türk kuvvetleri arasında el değiştiren Aydın'dan) İzmir veya dahile göç eden Türklerin sayısı, Uluslararası İnceleme Komisyonu'nun Türk üyesi Kaymakam Kadri Bey'in verdiği ayrıntılı bir rapora göre 120 bini geçiyordu.¹⁰² MHOC'nin 1919 yılı Ekim'i'nde Yüksek Konsey'e yaptığı bir başvuruya göreyse, Yunan baskısı sonucunda bölgeyi terk etmek zorunda kalan Türklerin sayısı 300 bini bulmuştu.¹⁰³ Kaymakam Kadri

¹⁰⁰ İzmir Fecayii, s. 20; DH-KMS, Ds.52/2, Bel. no. 46'da, İzmir Valisi İzzet Bey, İtilaf Devletleri'nce asker yetiştirilmediği takdirde, Menemen Türklerinin topluca İzmir'e göç edeceklerini, 18 Haziran 1919'da çektiği bir telgrafla Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti.

¹⁰¹ DH-KMS, Ds.52/2, Bel. no.53, İzmir, Ayvalık ve Aydın..., s.22'de, 14. Kolordu Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa imzalı ve 20-21 Haziran 1919 tarihli tel. BSA, I/59'da, 17. Kolordu Komutan Vekili Miralay Bekir Sami Bey'ce, Bergama'dakilerde dahil olmak üzere, bölgedeki birçok askeri makama hitap eden Salihli çıkışlı 29.5.1919 tarihli telgrafta şöyle denilmektedir: "*Bergama Asker Alma Şubesi subaylarının ahalinin ihtiyacını yatıştırarak, bunların heyecanına mani olacakları ve bütünleşmiş olarak soğukkanlılıklarını muhafaza edecekleri yerde, bunların da heyecan kapıldıkları anlaşılmıştır.*"

¹⁰² MVM, 217/481 16 Ekim 1919; Orhonlu, s. 488'de, MHOC'nin sadarete sunduğu bir rapora göre, ilk hamlede göç edenlerin sayısı 80 bin olarak tahmin edilmektedir.

¹⁰³ Solomonidis, s. 224'de, bu başvuru üzerine Venizelos, Yunan işgal bölgesinden göç eden Türklerin sayısının 180 bin olduğunu Yüksek Konsey'e bildirmişti. Öte yandan Konsey'in MHOC'nin Türk göçmenlerle ilgili olarak verdiği bilgileri araştırmak üzere görevlendirdiği Robert Frew, bölgeyi gezdikten sonra verilen sayının abartılı olduğunu görmüştü.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Bey'in verdiği rakam esas alınsa bile, 30 Ekim 1918 tarihi itibarıyla sahip olduğu Türk nüfusun yaklaşık % 30'u göç nedeniyle ev ve yurtlarından olan İzmir Sancağı'nda, Kuşadası Kazası dışında¹⁰⁴ işgal döneminin sonuna kadar başka bir kitlesel Türk göçü yaşanmayacak, ancak adalar ve sancak ötesindeki işgal bölgesinden sürekli olarak gelen Rum göçmenlerin iskanı nedeniyle, Türklerin iç kesimlere ve İzmir'e perakende göçleri devam edecekti.

Göçü önleyemeyen Osmanlı makamları, Türk göçmenleri evlerine döndürmek amacıyla vakit geçirmeksizin girişimlerde bulunmuşlardı.¹⁰⁵ İlk olarak hükümet, Bergamalı göçmenleri yurtlarına dönmeleri konusunda ikna etmeleri için, Haziran ayı sonunda "*Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi*" müfettişlerinden Mehmet Refet ve Seyfi Beyleri Balıkesir'e göndermişti.¹⁰⁶ Aynı günlerde, vilayet bir yandan Bergama Kaymakamlığı'na gönderdiği bir yazıda, Bergama bölgesinde asayişin tamamıyla tesis edildiğini bu yüzden hem kendilerine hem de devlet hazinesine zarar vermekte olan Bergamalı göçmenlerin (Balıkesir taraflarındaki) evlerine dönmeleri için kaza kaymakamlığının mahalli kuva-yı işgaliye komutanıyla birlikte girişimde bulunmasını isterken,¹⁰⁷ öte yandan İzmir'de bulunan Bergamalı göçmenlerin¹⁰⁸ deniz yoluyla

¹⁰⁴ İtalyan askerlerinin Kuşadası'nı boşaltacakları belli olunca, kaza'da yaşayan Türklerin göç etmeğe başladıkları anlaşılmaktadır. Sada-yı Hak, 24 Nisan 1338'de, 2500 kişinin vapurlarla Antalya'ya gittiği, 80 kişinin ise İzmir'e geldiği belirtilmektedir. Gazetenin "*Mangarı*" isimli bir vapurun Kuşadası'nda bekleyen göçmenleri almak üzere Rodos'tan hareket ettiğini yazması, Yunan kıtalarının kazayı işgal ettiği güne kadar (30 Nisan) göçün sürdüğünü göstermektedir.

¹⁰⁵ Bu girişimler, Türklerin göç ettiği tüm yerleşim birimlerinde yapılmıştı. Konumuz gereği biz sadece, sancak sınırları içinden göç eden Türklere yönelik girişimlere değineceğiz.

¹⁰⁶ Karesi, 23 Haziran 1919; İkdâm, 15, 16 Haziran 1335'te Refet ve Seyfi Beyler'den "*Heyet-i Nasiha*" olarak söz edilmektedir.

¹⁰⁷ Ahenk, 5 Ağustos 1335.

¹⁰⁸ Ahenk, 15 Ağustos 1335.

şehirden ayrılmalarını sağlamıştı.¹⁰⁹ Vilayetin bu başarısı üzerine harekete geçtiği anlaşılan Dahiliye Nezareti, İzmir'deki göçmenlerin memleketlerine iadeleri için vilayete yazdığında,¹¹⁰ Muhacirin Müdüriyeti işgalden sonra vilayet merkezine iltica eden göçmenler memleketlerine döneceklerinden 24 saat içinde Beyler Sokağı'nda bulunan müdüriyet binasına başvurmalarını çoktan duyurmuştu,¹¹¹ ancak arzulanan sonuca ulaşmak mümkün olamayacaktı. Balıkesir Sancağı tarafına giden Bergamalı göçmenlerin yerlerine iadesi konusunda hükümetin ikincigirişimi, Dahiliye Nezareti marifetiyle yapılmıştı.¹¹² Nezaret, Balıkesir Mutasarrıflığı'na gönderdiği resmi bir tebliğde, İzmir'de bulunan Bergamalı göçmenlerin evlerine döndüklerini belirttikten sonra, sancak (Karesi) dahilindeki Bergamalıların da evlerine dönmeleri için mutasarrıfın bir duyuru yapmasını istemişti.¹¹³ Ancak, Soma Redd-i İlhak Heyeti ve Kuva-yı Milliye komutanlarından birer temsilcinin 13 Ağustos 1919'da, Yunan kuvvetleriyle Türk cephesi arasında tarafsız bir hududun tespiti ve göçmenlerin yerlerine dönmeleri

¹⁰⁹ Bu başarıda o sırada İzmir'de bulunan İngiliz Generali Miln'in Aydın Valisine Türk halkının mal, can ve namusunun İtilaf Devletleri Komutanlığı'nın koruması altında olduğuna ilişkin verdiği Ahenk, 26 Ağustos 1335'te, yayımlanmış olsa da, göçmenlere daha önceden şifahen belirtildiği düşünülebilecek notanın etkisi olmalıdır.

¹¹⁰ Ahenk, 26 Ağustos 1335.

¹¹¹ Ahenk, 22 Ağustos 1335.

¹¹² Osmanlı makamlarının göçmenleri tekrar yurtlarına gönderme politikası işgal dönemi boyunca hiç değişmeden devam edecekti. MVM, 220/571'de, Dahiliye Nezareti 2 Kasım 1920 tarih ve 46638/1541 numaralı bir tezkirede, mevcut durum nedeniyle Edirne Vilayeti'yle, Aydın ve Hüdavendigar Vilayetlerinden ve Karesi (Balıkesir) ve İzmir Sancaklarından İstanbul'a gelmekte olan göçmenlerden ziraatla uğraşanların, şehir civarındaki Hazine-yi Hassa-yı Şahane ile Maliye ve Evkaf Nezaretlerine ait arazi ve çiftliklerde iskan edilmelerini Sadarete bildirmişti. 17 Kasım 1920'deki toplantısında Meclis-i Vükela, Trakya'dan gelenlerin iskanı olabilir ise de, Anadolu'dan gelenlerin İslam nüfusun çoğunluğu sağlama için ilk fırsatta memleketlerine iadesi gerektiğinden iskanlarının uygun olmadığını adı geçen nezarete bildirmeğe karar vermişti.

¹¹³ Karesi, 18 Ağustos 1335.

gibi işleri yoluna koymak iddiasıyla, Soma'ya gelen İngiliz Generali Henry'ye söyledikleri üzere, Yunanlılar işgal bölgesini tahliye etmedikçe göçmenlerin yerlerine dönmesine imkan yoktu.¹¹⁴ Çünkü aynı günlerde, Dahiliye Nezareti'nin uyarısı üzerine Vali İzzet Bey'in İzmir'deki İngiliz askeri temsilcisi Albay Henderson kanalıyla, Yunan makamlarından evlerine dönecek Türk göçmenlerinin, can ve mal güvenliğinin sağlanacağına ilişkin yazılı bir teminat alma girişimi boşa çıkmış, Yunanlılar sözlü bir teminat vermekle yetinmişlerdi.¹¹⁵ Harbiye Nezareti, 24 Kasım 1919 tarihli bir tezkereyle, göçmenlerin kendilerine güvence verilmedikçe işgal bölgesindeki evlerine dönmek istemediklerini belirtince, Meclis-i Vükela 15 Aralık 1919 günkü toplantısında, Aydın Vilayeti'nde işgale son verilmesi, bu mümkün olmadığı takdirde işgal bölgesinde bulunan İngiliz, Fransız memur ve askerlerinin yönetim ve güvenlik işlerine katılımını sağlamak yoluyla, Türklere karşı yapılan taarruzun önlenmesi için gereğinin yapılmasını, bir kez daha Hariciye Nezareti'ne tebliğ etmeye karar vermişti.¹¹⁶ Bu karar alındığında Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin padişaha sunduğu bir rapora göre, Balıkesir, Burhaniye, Edremit, Soma, Kırkağaç ve Akhisar mıntokasında 18 bin civarında göçmen bulunuyordu ki¹¹⁷ bu, bölgede bulunan göçmenlerin birçoğunun henüz memleketlerine dönmediğini gösteriyordu.

Venizelos MHOC'nin Türk göçmenlerle ilgili olarak yaptığı başvuruyu yanıtlarken Yüksek Konsey'e, Türk göçmenlerden bazılarının geriye döndüğünü, geri dönmek isteyen büyük bir bölümün ise, İzmir Yüksek Komiseri'nin sağladığı tüm kolaylıklara rağmen Kuva-yı Milliye tarafından engellendiğini belirtmişti. Çünkü İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Stergiadis, Albay Henderson ve

¹¹⁴ TİH, c. 2/1, s. 201-2.

¹¹⁵ DH-KMS, Ds.54/2, Bel. no. 70'de bulunan 16-20 Ağustos 1919 arasında gönderilen tel.lardan.

¹¹⁶ MVM, 217/596.

¹¹⁷ İzmir'e Doğru, 4 Kanun-ı Ewel 1335.

General Miln'e gönderdiği mektuplarda, Yunan bölgesine dönmek isteyen hiçbir Türk'ün, Yunan ordusuna karşı işlediği bir suçtan ya da genel hukuku ihlalden yargılanmayacağına ilişkin güvence vermiş, (sözlü güvence olmalı) Türk göçmenlere sağlık hizmetleri ve ücretsiz tarım aletleri dağıtımını da dahil, elden gelen tüm yardımın yapılacağını, kendi aralarında seçebilecekleri sivil korucuların ücretlerinin Yunan Yüksek Komiserliği'nce ödeneceğini bildirmiş, tutarlı isteklerini yerine getirmeyi de kabul etmişti. Henderson bu önerileri tatminkar bularak, Yunan işgal sahası dışında kalan bölgelerdeki Türk göçmenlerine iletmiş, ancak Uluslararası İnceleme Komisyonu'nun raporunda da belirtildiği üzere (Komisyon, Paris Barış Konferansı'na sunduğu 7 Ekim 1919 tarihli raporunun 46. maddesinde, Türk göçmenlerin Yunanlılara olan güvensizlikleri ve Türk çetecileri tarafından muhtemelen siyasi olan sebeplerle tutulduklarından evlerine dönmediklerini belirtiyordu) Kuva-yı Milliyecilerin baskısı ve ilerde Kuva-yı Milliye'nin saldırılarına maruz kalacak bu bölgeye dönmeye hazır olmadıklarından geriye dönüş gerçekleşmemiştir.¹¹⁸

Kuva-yı Milliye'nin, ihtiyaç duyduğu ayni ve nakdi kaynakları tüketen onbinlerce göçmenin evlerine dönmesini engellemeyi gerektirecek hiçbir pratik çıkarı olmadığı¹¹⁹ gibi, Yunan Yüksek Komiseri'nce yapıldığı belirtilen önerilerin samimi olmadığı, İzmir'in işgalinden itibaren Türklere karşı yapılmaya başlanan uygulamalara bakıldığında açıkça anlaşılmaktadır. Batı Anadolu sahillerinde yeralan birkaç kaza

¹¹⁸ Solomonidis, s. 224'de, yukarıdaki paragrafta bulunan bilgileri "*kaynak belirtmeksizin*" vermektedir.

¹¹⁹ Kuva-yı Milliye müfrezelerinin iase ve masrafları ağırlıklı olarak Heyet-i Milliyeler tarafından karşılanmaktaydı. Bunlardan biri olan Çine Heyet-i Milliyesi Şefik, c. 2, s. 176-7'de belirtildiği üzere, Çine'de göçmenlerin bakımını da üstlenen bir hastahane açmış bunu Nazilli ve Denizli'de açılanlar izlemişti. Komisyonun raporunda işaret ettiği "*siyasi sebepler*" son derece muğlak bir tanımlamaydı. Komisyonun bölgedeki gezisi sırasında göçmenleri komisyona göstererek Kuva-yı Milliye'nin lehine propaganda yaptığı düşünülse bile, komisyonun bölgeden ayrılmasından sonra göçmenleri engellemesi mantık dışıdır.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

merkezi dışında Rum nüfusun çoğunlukta olmadığını bilen Yunanistan'ın, barış antlaşmasının imzalanmasından önce konferanstan istedikleri bölgenin demografik yapısını lehine çevirmek istemesi (bu bölgenin Yunanistan'a bırakılmasını kolaylaştıracaktı) son derece doğaldı.¹²⁰ Bu nedenle işgalin yayılması aşamasında, 15-16 Mayıs'ta İzmir'de karışıklı olaylar bilinmesine rağmen, Rumların gerçekleştirilen askeri hareketler ve sonrasında kullanılmaları,¹²¹ işgal altına alınan bölgelerde yaygın olarak sürgün metoduna başvurulması tesadüf olması gerekir.¹²² Gerçekte gerek Bergama, gerekse Yunan ordusunun işgal altına aldığı diğer bölgelerden olup, Türk kuvvetlerince

¹²⁰ Ahenk, 6 Temmuz 1335'te, gerçi Yüksek Komiserlik şehirde bulunan bazı çevrelerin halkın huzurunu bozacak söylentiler çıkarttıklarını, halkın bu söylentilere itibar etmemesi ve göçe kalkışmamasını duyurmuştu ama, takdir edileceği üzere bu tarihte, sancak dahilinden İzmir ve iç kesimlere doğru yapılan kitlesel göç bitmiş bulunmaktaydı.

¹²¹ Uluslararası İnceleme Komisyonu'nun İstanbul'da yayımladığı 12 Ekim 1919 tarihli raporun 5. maddesinde, gerek askeri hareket sırasında, gerekse inzibat amacıyla silahlı Rumları kullanan Yunan makamlarının sorumlu olduğu teslim ediliyordu.

¹²² Sürgün iki istikamete yapılmıştı. Adalar ve Yunanistan'daki hapishane ve tutsak garnizonlarına yapılan için bkz. "Yunan Sıkıyönetim Mahkemeleri" bölümüne, henüz işgal edilmemiş bölgelere doğru yapılanı ise, daha önce Türklerce Adalar veya Yunanistan'a göç ettirilmiş Rumları iskan bahanesi ile, sancak ve kaza merkezlerinde yerleşmiş kendisine bağlı siyasi temsilcileri marifetiyle bizzat, Yunan Yüksek Komiseri'nce yürütölmekteydi. Solomonidis, s. 211, 216'da, Yüksek Komiser Vekili Gunarakis'in, Edremit Yunan Siyasi Temsilcisi'ne 9.9.1920 tarihinde gönderdiği 25545 numaralı yazıdan anlaşıldığı üzere, temsilcilige bölgesindeki Türk göçmenleri (Rumların yerine iskan edilen) yerleştirmeleri görevi verilmişti. Bunlardan bazıları yeniden Yunanistan'daki topraklarında iskan edilmişler, diğerleri ise "*Küçük Asya'nın içlerine veya İstanbul çevresindeki bölgeye gönderilmişler, bir kısmı da kendi istekleri üzerine Yunan Bölgesi içindeki köylere yerleştirilmişlerdi... Türk bir kafile iç kısımlara gönderileceği zaman izlenecek yol üzerindeki mutasarrıflar, yolculukları sırasında onlara gerekli yardımlarda bulunsunlar diye, durumdan önceden haberdar ediliyorlardı.*"

kurulan milli cephelerin ardına geçen Türk göçmenlerden çoğu can korkusuyla, Yunan ordusu Anadolu'yu boşaltıncaya kadar yurtlarına dönmekten kaçınmışlardı.¹²³

Yunan işgalinin yayılması sırasında onbinlerce Türk ve Rumun¹²⁴ akın ettiği İzmir, çok geçmeden bir göçmen şehri görünümüne bürünmüş, bu insanların yeme-içme, giyim-kuşam ve barınma gibi bazı temel ihtiyaçlarını karşılamak zorunluluğu doğmuştu. Bu konuda devletin, gerek şehirdeki vilayet örgütü içinde yeralan, gerekse İstanbul'da doğrudan kendisine bağlı olarak faaliyet gösteren deneyimli kurumları, Temmuz ayından itibaren belediye ile de işbirliği yaparak çalışmalarına başlamışlardı.¹²⁵ Başkanlığını Salih Bey'in yaptığı, Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa, Müftü Rahmetullah Efendi, İlhami Mehmet Sadık, Tüccardan Halil Zeki, Salepçizade Refik, Şeritçizade Hüseyin Galip, Türk Şirketi Müdürü Mustafa, eski Mektupçu Ahmet Şükrü, Tokadizade Şekip ve Ömer Lütfü Beylerden oluşan Muhacirin Komisyonu, 4 Temmuz 1919 günü belediye dairesinde ilk toplantısını yapmış,¹²⁶ daha sonra komisyon başkanı olduğu anlaşılan Müftü

¹²³ Bölgenin Yunan ordusunca boşaltılmasından sonra göçmenler kara, deniz ve demiryollarını kullanarak akın akın evlerine dönmeğe başlamışlardı. Geri dönüşün yarattığı sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (1985), s. 145-59.

¹²⁴ Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi "Rum Göçleri ve İskan" başlıklı bölümde verilecektir.

¹²⁵ Bu kurumların başında "*Muhacirin Komisyonu*" ve "*Muhacirin Müdüriyeti*" gelmekteydi. Öztürk, s. 27-28'de belirtildiği üzere, ilk muhacirin komisyonu 4 Ocak 1860'da kurulmuştu. 1878 yılında adı "*idare-yi Umumiye-yi Muhacirin Komisyonu*"na dönüştürülen bu kuruma, aynı yıl her sancakta kurulan muhacirin müdürlükleri bağlanmıştı. Gazete haberlerinden anladığımız kadarıyla, bu müdürlükler incelediğimiz dönemde, vilayet veya mutasarrıflıklara bağlanmış, ihtiyaç hasıl olduğunda kurulan muhacirin komisyonları ise, İstanbul'daki "*Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi*"ne bağlı olup, gerektiğinde bu müdüriyetin onayı alınmak şartıyla komisyona, vilayet ve mutasarrıflıkça da memur tayin edilebilmekteydi. Böyle bir örnek için bkz. Ahenk, 15 Temmuz 1335.

¹²⁶ Ahenk, 4 Temmuz 1335.

Rahmetullah Efendi, yerel basında 5 Ağustos 1919'da yayımlanan bir duyuruyla, Müslüman halkı göçmenlere yardıma davet etmişti.¹²⁷ Göçmenlerin iskan ve işesi için sarfedilecek parayı kendi bütçesinden karşılamayacağını farkında olan vilayet¹²⁸ makamı, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak tahsisat talep etmişti.¹²⁹ Bir süre sonra Maliye Nezareti'nin, göçmenlerin işelerini temin için aşar ve işe anbarlarında bulunan zahireden gereken kadarının muhacirin komisyonlarına verilmesini ihbar etmesi üzerine¹³⁰ İzmir'deki komisyon, vilayet aşar ve işe anbarlarından yeterli miktar zahirenin Muhacirin Müdüriyeti'ne verilmesini kararlaştırmıştı.¹³¹ Başkanlığını Sırrı Bey'in yaptığı Vilayet (Aydın) Muhacirin Müdüriyeti, Kokaryalı'da her biri 4-5 kişiden oluşan ve 150 aileyi barındırabilecek odaları bulunan bir göçmen kampı kurmuştu. Göçmenleri iş sahibi yapmak için kamp içinde açmış olduğu iş merkezi yanında¹³² Müdüriyet, basma verdiği ilanlarla da bunlara iş bulmaya çalışmıştı.¹³³ Öte yandan göçmenlerle ilgili konuları halletmek üzere, Vali İzzet Bey'in başkanlığında, Defterdar, Defter-i Hakani, Ziraat, Sıhhiye Müdürleri ile Nafia Baş Mühendisi'nden oluşan bir komisyon kurulmuştu.¹³⁴

Çoğu cami, kilise ve medreselere dolmuş¹³⁵ onbinlerce göçmenin

¹²⁷ "Teavün", Ahenk, 5 Ağustos 1335.

¹²⁸ DUİT, Ds. 66-1, Bel. no. 1-5'de, Aydın Vilayeti'nin geliri, 1918 yılında 124.872.506 kuruşken, (adi bütçe: 47.602.841, fevkalade bütçe: 87.267.500 kuruş), DUİT, Ds. 66-1, Bel. no. 1-17'de, 1919 yılında gelir, 57.530.180 kuruşa düşmüş, (adi bütçe: 62.146.140, fevkalade bütçe: 5.850.594 kuruş) ve görüldüğü üzere açıkta vermişti.

¹²⁹ İkdâm, 10 Temmuz 1335'te, bu tahsisatı karşılamak için Dahiye Nezareti sadarete

¹³⁰ Ahenk, 14 Ağustos 1335.

¹³¹ Ahenk, 2 Teşrin-i Evvel 1335.

¹³² Solomonidis, s. 217-18.

¹³³ Ahenk, 4 Mayıs 1336'da, müdüriyet çalışmak isteyen göçmenlerin veya katip, çırak, işçi, çiftçi, hizmetçi, sûtanne ve evlatlık arayanların hergün öğleden sonra bizzat veya bir mektupla muhacirin müdüriyeti dairesine başvurmalarını istemişti.

¹³⁴ Ahenk, 29 Eylül 1335.

¹³⁵ Ahenk, 3 Teşrin-i Evvel 1337

bulunduğu bir şehirde, bulaşıcı hastalıkların görülmesi son derece doğaldı. Nitekim, daha Temmuz ayında veba ve çiçek hastalığı görülünce, Sıhhiye Müdüriyeti, İkiçeşmelik ve Selvilimescit Karakollarıyla Mortakye Kilisesi ve Salepci Camii'nde oluşturduğu aşı istasyonlarında isteyenleri ücretsiz olarak aşılamaya başlamıştı.¹³⁶ Havaaların soğumaya başladığı Kasım ayından itibaren, özellikle çiçekten kaynaklanan ölümlerin artması üzerine aynı müdüriyet 15 aşı memuru ve doktorlardan oluşan tüm personelini hastalığın çok görüldüğü mahallere dağıtarak aşılamaya hız vermiş,¹³⁷ Yunan Yüksek Komiserliği de Aralık ayı başında hizmete soktuğu üç yeni aşı istasyonu ve personeliyle birlikte aşılama çalışmalarına katılmıştı.¹³⁸ Sadece Kasım ayı içinde 18.913 kişiye çiçek aşısı uygulanan İzmir'de¹³⁹ hastalığın solunum ve yakın temasla yayıldığı düşünüldüğünde, en çok etkilenenler şüphesiz göçmenler olmuştu.¹⁴⁰

Yunan makamlarının işgal bölgesi içinde kalan göçmenlere¹⁴¹ ve

¹³⁶ Ahenk; Kosmos, 24 Temmuz 1919; Ahenk; Müsavat; Kosmos, 30 Temmuz 1919; Kosmos, 25 Temmuz 1919'da, çiçek hastalığına karşı dört istasyonda başlatılan aşılama operasyonunun başarılı olamayacağı çünkü, yaklaşık 100 bin (?) nüfuslu İzmir'de herkesin bu istasyonlara uğrayamayacağı, uğrasa bile uzun kuyruklara takılacakları belirtilmekteydi.

¹³⁷ Ahenk, 25, 27 Teşrin-i Sani 1335; İzmir'e Doğru, 27 Teşrin-i Sani 1335.

¹³⁸ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1335.

¹³⁹ Ahenk; Kosmos, 9 Aralık 1919.

¹⁴⁰ Göçmenlerin sağlık sorunlarının çözülmesinde, Osmanlı Hilal-i Ahmer'iyle ve Yunan Kızılhaçı'nın büyük hizmetleri görülmüştü. Her örgütün şehrin değişik mahallerinde kurduğu kendisine ait dispanserler de ücretsiz olarak verdiği bu hizmetlerden ne kadar göçmenin yararlandığını saptamak mümkün olmadı. Bu örgütlerin İzmir'deki Türkçe ve Yunanca gazetelerde yayımladıkları faaliyet raporlarında kendilerine hizmet sunulan kişiler milliyetlerine göre sınıflandırılmışlardı.

¹⁴¹ Solomonidis, s. 217'de, Mayıs 1919-Haziran 1920 arasında henüz Yunan ordusunca işgal edilmemiş araziden (ve sancak dahilinde olmalı) çoğu İzmir'e olmak üzere Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Kürt ve Çerkes 64.500 göçmen geldiğini yazmaktadır.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

sorunlarına karşı kayıtsız kalması mümkün değildi. Bunlar arasında soydaşlarının bulunduğu gerçeği yanında, bazı diplomatik gereklilikler, İzmir’de Yunan Yüksek Komiserliği’ni özellikle sağlık alanında, “milliyet ayırımı yapmadan” hizmet sunmaya zorluyordu.¹⁴² 1919 yazında İzmir’de görülmeye başladığını yazdığımız veba vakaları üzerine, Solomonidis’in “*anti-Yunan*” olduğunu iddia ettiği bazı çevreler, İstanbul’da bulunan İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine başvurarak İzmir’de uluslararası bir sağlık dairesinin kurulmasını istemişlerdi. İtilaf yüksek komiserlerinin Yunan makamlarına önermeyi uygun buldukları bu istek, Stergiadis tarafından reddedilmiş, Yunanlı ve diğer milletlere mensup 12 doktorun yoğun çabaları sonucunda salgının önünün alınması müttefiklerin önerisini temelsiz bırakmıştı.¹⁴³ Ancak, çiçek salgını bütün şiddetiyle devam ettiğinden olmalı, müttefikler İstanbul’daki Yunan Yüksek Komiserliği’ne verdikleri ortak notada, “*Nüfusun yoğunluğu ve Yunan bölgesindeki sağlık koşullarının elverişsizliği yüzünden Karadeniz ya da Ege limanlarından (Yunanistan ve Adalar’daki) binen üçüncü sınıf bileti sahibi hiçbir kimsenin bindiği yerdeki müttefik kuvvetler temsilcisinden imzalı bir izin belgesi olmadan Türkiye’ye (Batı Anadolu kastediliyor) giriş yapamayacağını*” bildirmişlerdi.¹⁴⁴ Anadolu’ya yönelik programını yürütmesini yavaşlatan bu müdahaleleri engellemek için Yunanistan “*işgal bölgesinde yüksek bir halk sağlığı standardı oluşturmanın*” kaçınılmaz olduğunu görmüştü.¹⁴⁵ Bu gerçekleştirildiği takdirde, hem bölgede bulunan Yunan ordusu için

¹⁴² Yunan Yüksek Komiserliği’nin sağlık dışında, göçmenlere yönelik olarak sunduğu hizmetlerin aşağı yukarı tamamı, soydaş göçmenlerin durumlarının iyileştirilmesi amacıyla yönelik olup, bunlar “*Rum göçleri ve İskan*” başlıklı bölümde değerlendirilecektir.

¹⁴³ Solomonidis, s. 223.

¹⁴⁴ Solomonidis, s. 212’de Stergia İst’ten Vcnizelos a gönderilen 2.1.1920 tarih ve 19029 numaralı telgrafta Stergiadis’e gör müttefiklerin bu girişimi, Rumların İskanını örnek mek ist ven Osmanlı makamlarının yoğun çabaları sonucu gerçekleşmişti.

¹⁴⁵ Solomonidis, s. 227’de Yunan Yüksek Komiserliği ne bağlı *Halk Sağlığı Dairesi* nin 1.11.1921 tarihli bir raporunda bunun amaçları dışı ancak belirtilmişti.

daha iyi sağlık koşulları sağlanacak hem de, propaganda için kullanabilecekleri sağlam bir malzemeye sahip olunacaktı.¹⁴⁶

Yunan Yüksek Komiserliği'nin sunduğu sağlık hizmetleriyle işgal bölgesinde yüksek bir halk sağlığı standartı oluşturma hedefine yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Halk Sağlığı Dairesi, 1921 yılı sonuna gelindiğinde, 375 binin üzerinde aşılama (veba 200 bin, kolera 91.130, grip 19.839, tifo 70.215, dizanteri 376) işlemi gerçekleştirmiş, bunun sonucunda veba,   ek ve tifo hastalıkları salgın olmaktan çıkararak münferit vaka haline gelmişti.¹⁴⁷ İzmir Yunan İdaresi 1921 yılında, sadece Türk göçmenlere yönelik bir sağlık hizmetini başlatma gereği duymuştu. Bu amaçla 1 Mart'ta Keçeciler Sokağı'nda açmış olduğu bir dispanser, civardaki cami ve medreselerde yerleşmiş Türk göçmenlerin tıbbi ve ecza ihtiyaçlarını ücretsiz olarak karşılamaya başlamıştı. Doktorlar dispansere gelemeyecek durumda olan hastaları bulundukları yerlerde görüyor, rahatsızlığı ciddi olanları hastaneye sevk edip, olmayanları ayakta tedavi ederek ilaç dağıtıyor; et, süt ve yakacak maddeleri almaları için maddi yardımda bulundukları da oluyordu. Kuruluşundan sonraki 7 ay içinde, dispansere başvuran 3556 hastadan, 103'  hastaneye sevk edilmişti. 247 hastayı bulundukları yerlerde ziyaret eden doktorların, ücretsiz olarak düzenledikleri reçete sayısı 3796'yı bulmuştu. Aşılama yoluyla göçmenlere bağışıklık kazandırma

¹⁴⁶ Solomonidis, s. 225.

¹⁴⁷ EMA, s. 12-16'da, yeralan "*Toplum Sağlığı ve Yardım*" Müdürlüğü'ne bağlı, Halk Sağlığı Dairesi'nin sağlık istatistikinden, öte yandan dönemin Türkçe ve Yunanca gazetelerinde, 1920-22 arasında Yunan işgal bölgesinde salgın hastalıkların olduğuna ilişkin hiçbir haberin olmayışı bu tespiti doğrulamaktadır. Ancak, aynı raporda 1 Nisan-30 Eylül 1921 arasındaki beş ay gibi kısa bir süreçte, Yüksek Komiserlik'e bağlı sağlık kurumlarında 873'  frengili, 431'i de belsoğukluğuna yakalanmış hastanın tedavi görmekte olduğunun yazılışı Halk Sağlığı Dairesi'nin zührevi hastalıkları önlemede aynı başarıyı gösteremediğini kanıtlamaktadır. Solomonidis, s. 222'de, Nitekim, Yüksek Komiserlik'in, 1921 Nisanı'nda Manisa'da bir cilt ve zührevi hastalıklar dispanseri açması tesadüf olmasa gerektir.

çalışmaları da yapan dispanser, Vilayet Muhacirin Müdürü Sırrı Bey'in denetimindeydi.¹⁴⁸

İzmir Yunan İdaresi'nin İzmir'deki göçmenler (Türk ve Rum) için önemli bir miktar parayı bütçesinden ayırdığı tartışılmaz bir gerçektir. Osmanlı makamlarının yaptığı gibi, Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanlığı da, göçmenleri evlerine döndürmeyi amaçlayan bir gayretin içinde olmuştur. Yunan Ordu Komutanlığı'nın 13 Ekim 1920 tarihli günlük emrinde, Batı Anadolu'da yapılan askeri hareket sonucunda bölge halkının iltica ettiği İzmir'de, iskana yetecek kadar bina bulunmadığı, öteden beri varolan ekonomik zorluğun çoğalmasa,¹⁴⁹ asayiş ve genel emniyetin ihlal edilmesi, evlerde iskan olunmadıkları için genel sağlık kurallarına uygun bir hayat süremeyen göçmenlerin bulaşıcı hastalıklara yakalanmalarının an meselesi olduğu ve Yunan ordusunun işgali altında bulunan bölgede asayişin artık sağlanmış olduğu belirtildikten sonra, tahrip edilen Aydın ve Nazilli şehirleri ile, bu bölgeden gelen göçmenler hariç olmak üzere *"İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edildiği günden itibaren şimdiye kadar Yunan askeri işgali altında bulunan (Sevr Anlaşmasıyla idaresi Yunanistan'a bırakılan arazi ile Yunan ordusu tarafından sonradan işgal edilen) yerler ahalisi olup, İzmir'e iltica eden bilumum göçmenlerin Muhasara Kanunu'nun ilgili maddesi uyarınca, 14 Kasım 1920 tarihinden itibaren bir ay zarfında memleketlerine dönmeleri"* emrediliyordu. Yüksek Komiserlik, mağduriyetlerini meşru gördüğü takdirde bu süreyi 31 Aralık tarihine kadar uzatabilecekti.¹⁵⁰

¹⁴⁸ EMA, s. 32'de, yeralan 27.10.1921 tarih ve altında Sırrı Bey ile doktor Nikoludis'in imzaları bulunan *"Türk Mahallesinde çalışan Müslüman göçmenleri dispanserinin faaliyet raporu"* başlıklı bölümden.

¹⁴⁹ İşgal yıllarında İzmir'de meskene olan aşırı talep, bina sahipleri ile kiracılar arasında büyük anlaşmazlıklara neden olmuştu. Mevcut kira kanununun (bu kanun Ahenk'in 30 Mayıs 1336 tarihli nüshasından başlayarak yayınlanıyordu) tarafların ihtiyacını karşılayamamasından kaynaklanan anlaşmazlığı, Yüksek Komiserlik 1920 (Ahenk, 15 Ağustos, 5 Eylül 1336, Kosmos, 3 Eylül 1920'de sözü edilen) ve 1921 yılında (AEDS Arşivi'nde bulunan Köylü'nün 25 Teşrin-i Sani 1337 tarihli nüshasında yazılan) çıkardığı kira kanunları ile çözümlemeye çalışmıştı.

¹⁵⁰ Ahenk, 15 Teşrin-i Sani 1336.

“Muhacirin-i İslamiye Müdafı-yı Hukuk ve Teavün Cemiyeti”’nin verdiği bilgilere göre, Balkan Savaşları’ndan önce veya sonra, Batı Anadolu’ya göç edip, adalara tehcir ettirilmiş olan Rumların emlak ve arazisine iskan edilmiş Türk göçmenlerin, mütarekeden sonra buralardan ihraç edilmeye başlanması sonucu, yersiz yurtsuz kalan Türk göçmenlerin sayısı 150 bin civarındaydı.¹⁵¹ İlgalle birlikte, Batı Anadolu’yu yüzyıllardır yurt edinmiş onbinlerce Türk daha göçmen olarak bunlara eklenmişti. Yunan işgalinin bitmesinden sonra, göçmenler evlerine dönmeye başlamışlardı ama sorunlarıyla Ankara’daki hükümeti uzun yıllar meşgul edeceklerdi.

III. Yunan Sıkıyönetim Mahkemeleri*

“İzmir ve çevresinde yaşayan Hristiyanların can ve mal güvenliklerinin olmadığı” iddiası, Batı Anadolu’ya yönelik emellerini gerçekleştirmek isteyen Yunanistan’ın, mütarekeden beri işlediği bir konuydu. Bu asılsız iddia, Paris Barış Konferansı’nda tekelleri sermayenin Yunanistan’ı bölgeye göndermek olan gerçek amacını kamufle etmek için de kullanılmış (özellikle Lloyd George tarafından) ve Yüksek Konsey, Yunan ordusunu bölgedeki Hristiyanları Türk zulmünden kurtararak

¹⁵¹ İkdâm, 27 Mart 1335; İkdâm, 17 Nisan 1335’te, gazetenin resmi makamlardan aldığı bilgiye göre, Türk göçmenlerin sayısının 400 bine yaklaştığı belirtilmektedir.

* İlki, İzmir’in işgalinden iki gün sonra kurulan bu mahkemelerden, ülkemizde yapılan çalışmaların tümünde *“Divan-ı Harp”* (Yunancası: Stratodikaeio) olarak söz edilmektedir. Bu yanlışlık, İzmir’de yayımlanan Türkçe gazetelerin ve Osmanlı makamlarının bu mahkemeleri Divan-ı Harp olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır (Bu kaynaklardan aktarma yaparken, aslına bağlı kalarak bizde Divan-ı Harp olarak kullandık). Oysa, gerek İzmir’in Yunanca gazetelerinde, gerekse İzmir Yunan İdaresi’nin resmi belgelerinde bu mahkemelerden *“Sıkıyönetim Mahkemesi”* (Yunancası: Ektakto Stratodikeio) olarak söz edilmekte olup, doğrusu da budur.

huzur ve emniyeti sağlaması için İzmir'i işgal etmekle görevlendirmişti.¹⁵²

Yapılacak hizmetin kusursuz olması, Yunanistan'ın milli çıkarları açısından son derece önemliydi. Venizelos, İonia'nın (Batı Anadolu) esenlik ve güvenliğini Yunanistan'a emanet etmekle Yüksek Konsey'in Yunanistan'ı onurlandırdığını ve Yunan ırkına olan güvenini gösterdiğini düşünüyor, Barış Konferansı'nın Yunan emelleri konusunda henüz kesin bir karar vermediğini I. Tümen kurmay heyetine hatırlatarak, Yunan ordusunun gösterilen güvence layık olduğunu kanıtlayacağından kuşkusu olmadığını bildiriyordu.¹⁵³ Ancak gerek kendisi, gerekse Zafirios'un Yunan askerlerine ve Rumlara sükunet tavsiye eden (!) mesajlarına rağmen¹⁵⁴ işgalin olaylı başlaması, Yunanistan'ı hem Yüksek Konsey hem de dünya kamuoyu karşısında zor durumda bırakmıştı.¹⁵⁵ Venizelos 16 Mayıs'ta Repulis'e gönderdiği bir telgrafta, yanlışlığın sorumluları ile canı ve yağmacıları yargılamak üzere, askeri bir mahkemenin vakit geçirmeksizin faaliyete geçmesini istiyor ve İzmir'de bu günlerde milli geleceklerinin çarpıştığını eklemeyi de unutmuyordu.¹⁵⁶

¹⁵² Akşin (1986), s. 176-81'de, oturularda yapılan konuşmalar, Lloyd George'nin Türk zulmünü ispatlamak için sunduğu kanıtların temelsizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de Yunan Fecayii, c. 2, s. 281-87'de yazıldığı üzere en önemlisi, bizzat Yüksek Konsey'ce görevlendirilen Uluslararası İnceleme Komisyonu'nun raporunda, mütarekeden beri Aydın Vilayeti'ndeki Hristiyanların güvenliğinin tehdit altında olmadığının, Rumların katledileceğine ilişkin Yunanlılarca konferansa sunulan belgelerin düzmece, asayiş korumak amacıyla yapılan işgalin ise gerçekte ilhak olduğunun açıkça belirtilmesiydi. Rapor işgalin amacı asayiş korumaksa, bu görevin Yunanlılara değil müttefik askerlere verilmesi gerektiği, ancak bu defa İzmir şehri ile Ayvalık dışında Türk unsuru Rumlardan tartışmasız tazla olduğu için milliyetlere saygı prensibinin çiğneneceğini vurguluyordu.

¹⁵³ Allamani, s. 164'de, Dışişleri Bakanlığı'na 11 Mayıs 1919 tarihli, "kişiyi özel" üst notlu 4377 numaralı tel.

¹⁵⁴ bkz. "İzmir'in İşgali ve İşgalin Yayılması" bölümünde n.11 ve 20.

¹⁵⁵ Sonyel (1973), s. 54'de, İngiltere Avam Kamarası'nda 22 Mayıs 1919 günlü oturumda milletvekili Yarbay Aubrey Herbert, Dışişleri Bakanı'na Yunanlıları kasdederek "... kuduz hastalığının Paris'e kadar yayılıp yayılmadığını sorabilir miyim:" diyordu.

¹⁵⁶ Mihailidis, s. 172.

Ertesi gün (17 Mayıs), Topçu Binbaşı Travlos'un başkanlığında ve Binbaşı Malaspinas'ın askeri savcı olarak görev aldığı sıkıyönetim mahkemesi, İzmir Yunan Konsolosluğu'nda çalışmalarına başlamıştı. 18 Mayıs sabahı biri asker, diğeri sivil olmak üzere iki Yunanlıyı ölüme mahkum eden mahkemenin verdiği karar, aynı gün öğle üzeri kurşuna dizilmek suretiyle infaz edilmişti.¹⁵⁷ Sonraki günlerde önce Leonidas Oteli'nde, daha sonra Fasulye Mahallesi'ndeki yeni binasında çalışmalarını sürdüren İzmir Yunan Sıkıyönetim Mahkemesi,¹⁵⁸ İşgal Kuvvetleri Komutanı General Nider'in 17 Temmuz 1919 tarihli duyurusuna göre, kuruluşundan beri toplam 210 tutukluyu yargılamıştı. Bunlardan 26'sı Rum, 5'i Türk, 1'i Yahudi olmak üzere 42'si (32 olmalıydı) beraat etmiş, geri kalan 114'ü Rum, 5'i Yahudi,¹⁵⁹ 5'i Ermeni ve 44'ü Türk 168 kişiden, 3'ü idam, 5'i müebbed, 3'ü geçici kürek, 18'i zindan ve 139'u ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardı.¹⁶⁰

Bu duyurunun yapıldığı gün, işgal etmekle görevlendirildiği Aydın'ı Türk kuvvetlerine terketmekle suçlanan 4. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Shinas, Aydın Merkez Komutanı Triandafilos ve bazı bölük komutanlarının davalarına bakmaya başlayan mahkemeye, Albay Konstantinos Manetos başkanlık etmekteydi. Yeorgios Skandalis, Yeorgios Kondilis ve Vassilis Avagnostos (hepsi albaydı) ile askeri hakim Binbaşı Vissaris Karakufas'ın üye, Haralambos Tamiolakis'in ise savcı olarak yer aldığı bu mahkeme, 3 Ağustos günkü celsesinde İzmirli avukat Athinogenis tarafından savunulan (ordu da Yarbay Shinas'ın savunmasında yardımcı olmak üzere, Piyade Binbaşı Aristothelis

¹⁵⁷ IEE, s. 118; Roda, s. 77-8; Nider, s. 10.

¹⁵⁸ Kosmos, 31 Ağustos 1919.

¹⁵⁹ Kosmos, 9 Ağustos 1919'da, Yosef Romano İzmir'de İbranice yayınlanmakta olan *Şalom* gazetesinin 8 Ağustos tarihli sayısında, Yunan Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 50 bin (?) Yahudi içinden sıkıyönetim gereklerine uymamaları ve hırsızlıktan ötürü sadece beşini mahkum ettiğini yazıyordu. Bunun üzerine Kosmos, 11 Ağustos 1919 tarihli nüshasında Midilli Milletvekili Hristos Vasilakakis'in "*İki Eski Halk*" başlığı altında Yahudileri okşayan bir makalesini yayımlanmıştı.

¹⁶⁰ Kosmos, 22 Temmuz 1919, aynı duyuru metin içinde işaret edilen hatayla, bir gün sonraki Ahenk ve Müsavat Gazetelerinde de yayımlanmıştı.

Zavos'u görevlendirmişti) Yarbay Shinas'ı oybirliği ile suçlu bularak, askeri ceza kanununun 202. maddesi gereğince müebbet küreğe çarptırmış, diğerleri beraat etmişlerdi.¹⁶¹ Ağustos ayı başında aynı suçlu Bergama'da işlediği gerekçesiyle, Binbaşı Sirmakezis'i de yargılamaya başlayan¹⁶² mahkemenin, yukarıda belirtilen başkan ve üyelerinin sadece rütbeli şahısların davalarına bakmak üzere seçildikleri yapılan uygulamalardan açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Binbaşı Sirmakezis'in davası devam ettiği sırada, 5 Ağustos günü Stilianos Moaços'un başkanlığında¹⁶³ toplanan Sıkıyönetim Mahkemesi, eşkiyalık etmekle suçlanan Yunan askerlerinden Mihailis Biblendis ve Spiros Zernanis'i beş ay hapse, jandarma Manolis'in ise beraatine karar vermişti.¹⁶⁴ 16 Eylül'e gelindiğinde mahkemenin kuruluşundan beri yargıladığı 448 kişiden 275'ini mahkum, diğerlerini ise serbest bıraktığı açıklanmıştı.¹⁶⁵ 1922 yılı Şubatı'nda başkanlığını Mancufas'ın yaptığı bu mahkemeye¹⁶⁶ ek olarak, Fasulye Mahallesi'nde bulunan bir okula yerleşecek ikinci bir sıkıyönetim mahkemesinin kurulması hazırlıklarının tamamlanarak, başkanlığına Yunan Bağımsız Tümeni Divan-ı Harbi'nden Yarbay Asimokopulos'un tayin edildiği, Haziran ayı başında açıklanmıştı.¹⁶⁷ Daha sonra basının başkanlığını Sekonis, yardımcılığını ise savcı Saketas'ın yapacağını yazdığı¹⁶⁸ İkinci Yunan Sıkıyönetim

¹⁶¹ Roda, s. 101; Ta Gegonata tu Aidiniu. H Dolofonos Diki tu Antisintagmatarhu Alexandru Shina, s. 16-17, 23, 30 Temmuz'da başlayıp 3 Ağustos'ta sonuçlandığını öğrendiğimiz davadan Ahenk, 3 Ağustos 1335 tarihli nüshasında söz ediliyordu.

¹⁶² Binbaşı Sirmakezis'in mahkum edilip edilmediğini saptayamadığımız bu davada, Yunanca Basın (Kosmos, 7, 8 Ağustos 1919'da) davaya Albay Kondilis'in başkanlık ettiğini yazmakta ise de, bu doğru olmasa gerektir.

¹⁶³ Ahenk, 13 Ağustos 1335'te, General Paraskevopulos'la birlikte Selanik'e gitmek üzere İzmir'den ayrıldığı yazılan (29 Temmuz'da) ve kuruluşundan beri sıkıyönetim mahkemesine başkanlık etmekte olan Binbaşı Tiavlos, Temmuz ayı ortalarında bu görevi Stilianos Moaços'a devretmiş olmalıdır.

¹⁶⁴ Ahenk, 7 Ağustos 1335.

¹⁶⁵ Kosmos, 4 Ekim 1919.

¹⁶⁶ Kosmos, 6 Şubat 1922.

¹⁶⁷ Kosmos, 5 Haziran 1922.

¹⁶⁸ Islahat, 18 Temmuz 1338.

Mahkemesi'nin Temmuz ayı sonlarında (1922) dava görmeğe başladığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ Yunanlıların Kuva-yı Milliye ile ilişkileri olduğu gerekçesi ile 40 kişiyi sevkettikleri Bayındır Yunan Sıkıyönetim Mahkemesi, işgal döneminde İzmir'dekiler dışında sancakta çalıştığını belirleyebildiğimiz tek Yunan Sıkıyönetim Mahkemesiydi.¹⁷⁰

Sıkıyönetim Mahkemeleri, Yunan askeri makamlarınca konulan yasaklara uymama, hırsızlık, küfür etme, öç alma, saldırı, cinayet, yaralama, ırza geçme, yankesicilik, hakaret, silah altına çağrılan erati (Rumlardan) firara teşvik, eşkiyalık, Kuva-yı Milliye'ye yardım ve yataklık gibi pekçok davaya bakmıştı. Bu davalarda sanıklar hakkında idam (kurşuna dizilmek suretiyle infaz edilirdi), müebbed ve geçici kürek, zindan, 5 günden 101 seneye kadar hapis cezaları ile beraat kararları veren mahkemelerin, zaman zaman 100 ila 2000 drahmi arasında değişen para cezaları da kestiği (mahkeme masrafları için alındığı belirtilmektedir) görülmüştü.¹⁷¹ Kuva-yı Milliye'ye yardım ve yataklık suçunu işleyen Türkleri 101 yıl hapis veya müebbed kürek gibi son derece ağır cezalara mahkum eden mahkemeler,¹⁷² eşkiyalık ve ırza geçme gibi suçlarla ilgili olarak karara bağladıkları davalarda adil davranmayarak sanığın milliyetine göre hareket etmişlerdi. Örneğin, Urla'da Rum kadınlarına tecavüz eden Hüseyin Çavuş ve Enver'i idama mahkum eden mahkeme,¹⁷³ aynı suç bir Türk kadınına karşı işleyen Yunan çavuşunu 20 yıl hapis ve halk önünde askeri apoletlerinin kopartılması cezasına çarptırmakla yetinmişti.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Kosmos, 11 Ağustos 1922'de çıkan bir haberde "I. Sıkıyönetim Mahkemesi" başlığı altında bir gün önce bakılan davaların dökümünün verilmesi, ikincisinin de çalışmaya başladığını göstermektedir.

¹⁷⁰ Orhonlu, s. 489.

¹⁷¹ Bu bilgiler İzmir'de yayımlanan Türkçe ve Yunanca gazetelerde yer alan mahkeme kararlarından derlenmiştir.

¹⁷² Ahenk; Sada-yı Hak, 12 Nisan 1338.

¹⁷³ Müsavat, 4 Temmuz 1335.

¹⁷⁴ Ahenk , 22, 23 Temmuz 1335; Müsavat, 23 Temmuz 1335.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Sabah ve öğleden sonra olmak üzere günde iki kez toplanan mahkemeler biri başkan dördü üye olmak üzere beş askeri hakim ve savcıdan oluşmaktaydı. Ordu mensuplarını askeri ceza kanunu, sivilleri ise ceza kanunu gereğince mahkum eden sıkı yönetim mahkemesinin celseleri kamuoyuna açık olarak yapılmaktaydı. Orduya mensup rütbeli şahısların davalarında, savunma makamında yer aldıklarını gördüğümüz avukatların diğer davalarda da görev yaptıklarına ilişkin elimizde hiçbir veri bulunmamaktadır.¹⁷⁵ Bazı davalara bakmak üzere İzmir dışındaki yerleşim birimlerine de giden mahkemelerin¹⁷⁶ dönemin uluslararası hukuku içindeki yerini belirlemek son derece önemlidir.

Yunan ordusu İzmir'e çıktığında ilki 1899, ikincisi ise 1907 yılında La Haye'de yapılan barış konferanslarında belirlenen ve Milletler Cemiyeti Misakı'nın da (Paris Barış Konferansı'nda 28 Nisan 1919'da kabul edilmişti) yürürlükte bıraktığı uluslararası hukuk kuralları geçerliydi.¹⁷⁷ İlgili protokollere imza koyarak Yunanistan'ın da onayladığı bu kurallara göre işgal, barış yapıncaya kadar devam eden fiili bir durum olup (barış antlaşmasına göre ya büsbütün ortadan kalkar ya da sürekli bir mülkiyete dönüşebilirdi) işgalci kuvvetin işgal ettiği bölgede mevcut kanun ve nizamla uymasını zorunlu kılıyordu (İkinci La Haye Konferansı, madde 43).¹⁷⁸ Başka bir deyişle, toprağı işgal edilen ülkenin egemenliği açıkça tanınmış oluyordu ki, bu hem Yüksek Konsey'in hem de Yunanistan Hükümeti'nin İzmir için de teslim ettiği bir gerçektir.

¹⁷⁵ n. 171'de sözü edilen kaynaklardan.

¹⁷⁶ AEDS, Zarf: 58-59'de yer alan bir belgede, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği mahkemenin Akhisar'daki bir davaya bakmak üzere Akhisar'a gönderileceğini kaza kaymakamlığına yazmıştı.

¹⁷⁷ Misakı oluşturan yirmialtı maddenin hiç birinde daha önce imza edilmiş çok taraflı barış antlaşmalarının kaldırıldığına ilişkin bir hüküm yer almadığı gibi, misakın giriş kısmında bundan böyle uluslararası hukuk kurallarının tek gerçek rehber olduğunun kabul edildiği belirtiliyordu (Misakın tam metni için bkz. Devlet-i Aliye ile Sulh Muahedesi, s. 111).

¹⁷⁸ Fehmi, s. 568.

Durum böyle olunca, işgal eylemi devletin egemenlik göstergelerinden biri olan kaza hakkını (diğerleri yasama ve yürütme) ihlal edemeyeceğinden, mahkemelerin kendilerini kuran milli hükümet adına görev yapmaya devam etmeleri, işgal ordusunun kuracağı divan-ı harplerin ise, “*bu ordunun selamet ve emniyetine karşı*” işlenen suçlara kendi ceza karınları ve muhakeme usullerine göre bakmaları gerekiyordu.¹⁷⁹

Ancak uygulama böyle olmadı. Yunanlıların divan-ı harpler yerine işgal altına aldıkları bölgelerde sıkıyönetim mahkemeleri kurmaları, çok amaçlı ve son derece akıllıca bir davranıştı. İzmir olayları nedeniyle hassas bir konumda bulunan dünya kamuoyunu yatıştırmanın tek yolu, verdiği kararlarla adil olduğu izlenimini yaratacak bir mahkemenin vakit geçirilmeden kurulup çalışmaya başlamasıydı. Divan-ı harp sadece orduya karşı işlenen suçlara bakmaya yetkili olduğundan (ancak Türkleri yargılayabilirdi) Türklere karşı suç işleyen Rumlara uzanmak mümkün olmayacaktı. Yüksek Konsey’in İzmir hakkında nihai kararını vereceği döneme henüz girilmişken, Rumların da bizzat katıldığı olaylarda birçok Türk sorgusuz sualsiz öldürülmüş, mahkeme kararına dayanmaksızın yapılan bu infazlar uluslararası hukuka uyması gereken Yunanlıları tedirgin etmişti. 17 Mayıs’ta Rumları, Türklere saldırmamaları konusunda sert bir dille uyarın¹⁸⁰ İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, bunları bir an önce dizginlemek istiyor ancak, bunu kendi mahkemesinin marifetiyle yapmanın gereğini de görüyordu. Soydaşlarını, işgal şoku atlatılır atlatılmaz yeniden çalışmaya başlayacak Osmanlı mahkemelerinin kucağına atmak istemeyen Yunan makamları, bunların yetki alanına giren davalara bakabilecek bir mahkeme kurmak ihtiyacını hissediyorlardı. Kurulacak mahkeme, sadece orduya karşı değil “genel asayişe” ilişkin suçlara da bakabildiği takdirde¹⁸¹ kısa vadede Rumlar

¹⁷⁹ Sevig, s. 236-37.

¹⁸⁰ bkz. “İzmir’in İşgali ve İşgalin Yayılması” bölümü, n.65.

¹⁸¹ Ahenk, 30 Haziran 1336’da, Yunan Orduları Başkomutanı Paı askevopulos bir beyannamesinde, “*orduya ve genel asayişe ilişkin suçların işleyenlerin*” sıkıyönetim mahkemesine sevk edileceğini belirtiyordu.

istenildiği gibi mahkum edilecek uzun vadede ise tekellerine aldıkları yargı yetkisi ile işgallere karşı direnecek Türkler rahatça sindirilebilecekti. Osmanlı mahkemelerinin varlığının şeklen de olsa devam edeceği böyle bir çözüm uluslararası hukuka da uygun olacaktı.

Bu amaçları sadece sıkıyönetim mahkemesi gerçekleştirebilirdi. Ancak henüz sıkıyönetim ilan edilmemiş olan İzmir’de,¹⁸² çalışmaya başlayacak bir sıkıyönetim mahkemesinin varlığı, onu daha çok tartışılır hale getirecekti. Bu sorun İşgal Kuvvetleri Komutanlığı’nın, mahkemenin çalışmalarına başladığı gün (17 Mayıs), halkı “işgal anından itibaren ilan edildiğini” belirttiği sıkıyönetim gereklerini yerine getirmeye davet eden bir duyuru yayınlayarak,¹⁸³ olmayan sıkıyönetimi iki gündür uygulanmaktaymış gibi gösteren manevrasıyla çözümlenmişti.

Yunan sıkıyönetim mahkemelerinin verdiği kararların Osmanlı makamlarını rahatsız etmemesi beklenemezdi. Vali İzzet Bey Dahiliye Nezareti’ne sunduğu 5 Ağustos 1919 tarihli raporunda, pekçok Türk’ü idam ve ağır cezalara çarptırdığı için Yunan Divan-ı Harbi’ni defalarca protesto ettiğini belirtmişti.¹⁸⁴ Vilayetin iç kesimlerinde gerçekleştirilen askeri harekatlarda ele geçirdikleri yerleşim birimlerinde yaşayan Türklerden aydın, nüfuzlu ve ekonomik durumları iyi olanlar, Yunan jandarmaları tarafından uydurma sebeplerle tutuklanarak İzmir’e sevk

¹⁸² Görebildiğimiz Yunan kaynaklarının hiçbirinde, işgal günü ve sonrasında Yunanlıların sıkıyönetim ilan ettiğine ilişkin bir kayda rastlamadık. Nitekim 15 ve 16 Mayıs’ta Yunan askeri makamlarınca yapılan duyurularda sıkıyönetimden söz edilmemekteydi. El, s. 14-15’de, I. Tümen Komutanlığı’na Başkomutandan (Paraskevopoulos) 13 Mayıs sabahı gelen ve işgalden sonra nasıl davranılacağına işaret eden telgrafta, sadece sokağa çıkmanın kontrol edilmesinden söz edilmekteydi ki, tümen yukarıda belirtilen duyurularda sokağa çıkma yasakları koyarak, bu emri yerine getirmişti.

¹⁸³ Ahenk, 17 Mayıs 1335.

¹⁸⁴ Buytuluoğlu, s. 30.

ediliyorlardı.¹⁸⁵ Türkleri örgütlemelerinden çekinildiği için tutuklanan bu insanlardan çoğu mahkemeye çıkarılmaksızın ya İzmir ve çevresinde bulunan (Urla, Hilal, Gaziemir, Tepecik, Balçova, Darağacı, Pınarbaşı'nda) ya da Yunanistan (Atina, Selanik, Pire) ve adalardaki tutsak garnizonları ve hapishanelere doldurulmuş, taş ocaklarında, yol yapımlarında, orman, tarla, bağ ve bahçelerde çalıştırılarak emekleri sömürülmüştü.¹⁸⁶ Sıkıyönetim mahkemesi kaleminde görevli askeri hakim (mahkeme hakimlerinden biriydi) ihbarıyla tutuklanan birçok Türk, mahkemeye çıkartılmadan aylarca hapishanelerde tutulmaktaydı. Trabzonlu Safiye Hanım 6 Nisan 1920'de İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'ne verdiği bir dilekçede, kocası Konyalı Sadıkoğlu İbiş'in 5 aydan beri "yargılanmaksızın" hapsedildiğini belirterek, bir daha fenalıkta bulunmamak şartıyla tahliyesini talep etmekteydi. İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin bilgi istediği İzmir Merkez Hapishanesi, söz konusu şahsın Askeri Hakim Hager Andreas'ın 2/2 numaralı emri uyarınca 7 Şubat tarihinden beri eşkiyalık, kanuna aykırı silah taşıma ve işgal bölgesinde yasaklanmış savaş malzemesi bulundurmaktan hapishanede tutulduğunu 28 Nisan 1920'de adı geçen makama bildirmişti.¹⁸⁷ Vilayete verilen bu içerikli dilekçelerin bir üst yazıyla birlikte, vakit geçirilmeden Yüksek Komiserlik'e iletildiği anlaşılmaktadır. Aydın Vali Vekili Defterdar Besim Bey, İzmir Yunan

¹⁸⁵ DH/İ-UM, Ds. 20/25, Bel. no. 14/16'da, propaganda Ds. 20/25, Bel. no. 14/34'de, Kuva-yı Milliye ile alakaları olduğu gerekçesiyle tutuklandıkları belirtilen Türkler, Yunan Elllerinde Zavallı Esirlerimiz, Ankara (1339)'da, işgal dönemi bittikten sonra Türk adli makamlarına verdikleri ifadelerde, Kemalistler adına casusluk yapmak, Hristiyanları sürmek, Ermenileri katletmek, 1922 yazından itibaren Batı Anadolu'nun muhtariyetine ilişkin kağıtları imza etmemek gibi sebeplerden tutuklandıklarını söylemişlerdi.

¹⁸⁶ İşgal yıllarında Türk savaş tutsaklarının ve sivil tutuklularının yaşamı, Yunanistan ve adalara götürülmüş olanların 1923 yılında memleketlerine dönmeleriyle ilgili olarak (Yunan savaş tutsaklarıyla takas edilmişlerdi) ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (1989).

¹⁸⁷ AEDS, Zarf. 43, Bel. no.2408.

Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği üst yazı da, Sofular Köyü sakinlerinden Mustafa oğlu Halil'in iki ay önce Yunan jandarmaları tarafından sebepsiz yere İzmir'e getirilerek hapsedilmesi yüzünden, altı çocuğuyla aç kalarak sefil olduğu hanımı Ayşe tarafından 29 Nisan tarihiyle vilayete verdiği dilekçeden anlaşıldığından, gereğinin yapılması isteniyordu. Yüksek Komiserlikçe konuyla ilgili bilgi istenen merkez hapishanesi, söz konusu şahsın askeri hakim Ergazakis'in 21 Mart tarihli ve 126/2920 numaralı hapis edilmesi konusundaki emriyle hapishanede tutulduğu, suçunun eşkiyalık ve eşkiyalarla işbirliği olduğunu 7 Mayıs 1920'de bildirmişti.¹⁸⁸

Yunan sıkıyönetim mahkemelerinin çalışmaları yüzünden kendi mahkemelerinin¹⁸⁹ görevsiz kalmasına Osmanlı yönetimi tepki göstermişti. 1920 yılı başında İzmir Yunan Yüksek Komiserliği, Aydın Valiliği'ne başvurarak, Osmanlı mahkemeleri ile Yunan divan-ı harplerinin vazifelerini belirlemek amacıyla tarafların hukukçularından oluşacak bir komisyonun kurulmasını teklif etmişti. Vilayet İstinaf Savcılığı'nın ne yolda davranılacağını merkezden sorması üzerine, 26 Şubat 1920 tarihli tezkere ile konu hakkında görüş isteyen Dahiliye Nezareti'ne, Yunanlıların, İzmir'de divan-ı harpler kurarak Osmanlı mahkemelerini sürüncemede bıraktığı, "*hakk-ı hakimiyet-i Osmaniyyeye*" tecavüz ve müdahale anlamına gelen bu hareketin men'i defalarca bildirilmiş olduğundan, müzakereye girişilmesinin katiyyen uygun olmadığı 8 Mart 1920 tarihli cevabi yazıyla Adliye Nezareti'nden bildirilmişti. Aynı nezaret Hariciye'ye gönderdiği 21 Şubat 1920

¹⁸⁸ AEDS, Zarf. 43, Bel. no. 10995, 29 Nisan 1920 tarih ve 78852/772 numaralı.

¹⁸⁹ Bu mahkemeler; Hukuk-u Beşer, 22 Mart 1335 te Başkanlığını Nuri Bey'in yaptığı Bidayet Ceza Mahkemesi, Ali Bey in başkanlığındaki Cinayet Mahkemesi ile, Müsavat, 28 Nisan 1335 ve Kosmos, 28 Ağustos 1920'de, Suphi Bey'in Başkanlığındaki Şer-iye ve İstinaf Hukuk Mahkemeleriydi; Ahenk, 17 Mayıs 1335.

¹⁹⁰ DH/İ-UM Ds. 19/11, Bel. no. 1/74. Bazen divan-ı harbe sevk gerek bile görmüyorlardı. İzmir'e Doğru, 1 Şubat 1336'da, İzmir civarındaki köylerin ikisine üçüne bir Rum memur tayin olunduğu halktan bir Rum bir Türkü dava ederse bu memurun davaya baktığını, Müslümanların buna rağbet etmedikleri belirtilmekteydi.

tarihli bir tezkere ile de, Yunanlıların işgal altına aldıkları mahallerde meydana gelen her çeşit suçu, asayiş ve inzibat ile alakaladar göstererek divan-ı harplerine sevk ettiklerine dikkat çekerek bunun önlenmesini istemişti.¹⁹⁰ Hükümet, konuyu İtilaf Devletleri'ne bildirmek üzere teşebbüse geçilmesini de kararlaştırmıştı.¹⁹¹

İzmir'deki bazı Türk avukatları da, bu mahkemelerin baktıkları davalarda yargı yetkisi olmadığı itirazında bulunmuşlar ancak bir sonuç alamamışlardı. Bu avukatlardan biri olan İbrahim Ethem Bey (Postacıoğlu), işgalin sonuna doğru sebep gösterilmeden tutuklanmış ve Atina'ya sürgüne gönderilmişti.¹⁹² İzmir'de faaliyet gösteren bazı yabancı şirket temsilcilerinin de Türk avukatlarla aynı düşüncüyü paylaştığı anlaşılmaktadır. Limanda bulunan mavnalardan ticari malları çalınmakta olan Fransız Rıhtım Şirketi Direktörü Kifre *"Yunan divan-ı harbine müracaat edemeyeceğini, Osmanlı Hükümeti dışında merci tanınmadığını ve gerekirse silahlı Fransız askerleriyle mavnalardaki eşyanın Yunan hırsızlarına karşı muhafaza edileceğini resmen ve yazı ile beyan etmişti."*¹⁹³

¹⁹¹ DH/İ-UM, Ds. 19/13, Bel. no.1/2; Roda, s. 126-27'de belirtildiği üzere İzmir'deki yabancı konsoloslara İstanbul'daki komiserlerine gönderdikleri raporlarda İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin bazı memurlarını şikayet etmişler, yüksek komiserlerin Yunanistan'ın İstanbul Yüksek Komiseri Kanellopulos'a şikayetleri iletmeleri üzerine Kanellopulos 472 numaralı bir yazıyla İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Stergiadis'ten ilgi istemişti. Stergiadis'in verdiği yanıtın *"adli suçlar"* başlıklı bölümünde yazılanlar, Yunan makamlarının uluslararası hukuku çiğnediklerini çok iyi bildiklerini ancak illediklerini yapmaga da devam ettiklerinin kanıtıydı. s. 130-31'de Stergiadis, 'Tüm milletlerin öteden beri güven duymadıkları Türk adliyesine güven duymalarının mümkün olmadığını zaten Türk adliye memurlarının çoğunun İttihat ve Terakki'ye mensup olduğunu, bu nedenle Yunan işgalinin adalet dağıtımını Türk mahkemelerine bırakamayacağını belirtiyor. II. La Haye Konferansı'nın 43. maddesini çok iyi bildiğini söyledikten sonra Yunan Divan-ı Harplerinin (Sıkıyönetim Mahkemeleri deniyor) aile, hukuku ve ticaret konusu dışında, yetkisi olmadığı halde tüm davalara baktığını söylemekten çekinmiyordu. Stergiadis subay ve memurlarına Türk mahkemelerine yardım etmelerini emrettiğini de bildiriyordu.

¹⁹² Umar (1974), s. 211.

¹⁹³ İzmir'e Doğru, 26 Şubat 1336.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Yunan sıkıyönetim mahkemeleri, işgal bölgesinde yaşayan yabancı uyrukluları da yargılayıp mahkum etmişti. Yüksek Komiserlik yabancılar için kendi önerisi doğrultusunda mahkemenin verdiği mahkumiyet kararlarını, müttefiklerinin tepkisine neden olabileceği endişesiyle olmalı, zaman zaman yumuşatma gereği duymuştu. Yüksek Komiserin, küfür etme ve saldırı suçlarını işlediği için önce sürgün cezasına çarptırılması yolunda mahkemeye görüş bildirip daha sonra beraat ettirilmesini istediği İtalyan uyruklu bayan Nikoletta Skaliarinos bunlardan sadece birisiydi.¹⁹⁴

Gerçekte İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, Osmanlı adli mekanizmasını çalıştırmamak için elinden geleni yapmaktaydı. Yunan işgal bölgesinin genişlemesi sırasında birçok adliye mensubu çeşitli bahanelerle tutuklanıp sıkıyönetim mahkemelerine sevk edilmiş, yargılanarak hapse mahkum edilmişlerdi. Vali İzzet Bey 20 Kasım 1919'da, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği notta, İzmir Kadılığı'nın İzmir Yunan Divan-ı Harbi'nce altı ay hapis ve yüz drahmi para cezasına çarptırıldığını ihbar ettiği ve *"hem sıfat-ı ilmiyeyi hem de sıfat-ı hakimiyei haiz olmak itibarıyla bu tür muamelata maruz bırakılmaları"* doğru olmayanlardan biri olan Foçateyn Kadısı İsmail Sıtkı Bey ve 26 Kasım tarihli yazıyla Tire Yunan İşgal Komutanlığı'na tutuklanarak sevk edildiği Bayındır Divan-ı Harbi'nin dört yıl hapse mahkum ettiği (bu mahkumiyeti Vilayet İstinaf Savcılığı Vali'ye haber vermişti) Tire Savcısı Ahmet Hamdi Efendi'nin tahliyesini talep ediyor, Osmanlı adliye memurlarının görevlerini ifa yüzünden uğramakta oldukları haysiyet kırıcı davranışlara dikkat çekiyordu.¹⁹⁵ Tutuklanmayan adliye memurları ise gözaltında bulundurulmaktaydı. İzmir Polis Müdürü Yarbay Nikiforakis tarafından Yüksek Komiserlik'e gönderilen notta, İsmail Sıtkı isminde yüksek

¹⁹⁴ AEDS, Zarf. 21-33; Roda, s. 84-5'de verilen bir örnekten de açıkça anlaşıldığı üzere, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği sadece yabancıların davalarında değil, tüm davalarda mahkemenin vereceği hükmü belirleyebiliyordu.

¹⁹⁵ AEDS, Zarf. 43'de, bu başvuru üzerine, Yüksek Komiser Vekili Gunarakis vilayete gönderdiği bir yazıyla her ikisinin de serbest bırakıldıklarını belirtmişti.

rütbeli bir adliye memurunun 8 Eylül günü İstanbul'dan İzmir'e gelip Kramer Oteline yerleştiği, Vali İzzet Bey ve adli mercileri ziyaret ettiği belirtilerek, şehirden ayrılmasıyla ilgili olarak daha sonra ayrıntılı rapor verileceği yazılıyordu.¹⁹⁶ Bu ziyaretin yapıldığı günlerde İzmir Adliye Heyeti namına Vilayet İstinaf Mahkemesi Savcısı¹⁹⁷ tarafından hazırlanan raporda örnekler verilerek adliyenin çalıştırılmadığı ifade edilmekteydi.¹⁹⁸ İzmir Yunan İdaresi'nin boş bulunan mahkeme üyeliklerine Rumları atayarak¹⁹⁹ müdahale ettiği Osmanlı Adliyesi gerçekte, polis ve jandarmanın, Yunan Polis ve Jandarması Örgütü'nün emrine girdiğinden²⁰⁰ icra gücünü kaybetmişti. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, kendi hakimlerini başına getirecekleri Osmanlı Nizamiye Mahkemeleri'ni²⁰¹ Yunanlılar, işgal boyunca denetlemekten geri durmamışlardı.²⁰²

Osmanlı şeriye mahkemelerine gelince: İzmir Yunan İdaresi işgal dönemi boyunca bu mahkemelerin yetki alanına giren davalara hiçbir

¹⁹⁶ AEDS, Zarf. 1-7, Bel. no. 809/75, 12 Eylül 1919 tarihli.

¹⁹⁷ İkdâm, 3 Nisan 1335'te, bu göreve atandığı yazılan eski polis müdür muavini Osman Bey olmalıdır.

¹⁹⁸ Turan, s. 90'da 14 Eylül 1919 tarihli.

¹⁹⁹ DH/İ-UM, Ds. 11/6, Bel. no. 9/72'de, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in Dahiliye Nezareti'ne çektiği 13 Ocak 1920 tarihli tel.de; Bergama Bidayet Mahkemesi üyeliğinden istifa eden Hacı Niyazi Efendi'nin yerine Şalvarlıoğlu Estimât'ın tayin edildiği ve konunun 21 Aralık 1919 tarihli Ahenk gazetesiyle kamuoyuna duyurulduğu belirtiliyordu.

²⁰⁰ 1919 Haziranı başına gelindiğinde bile, İzmir'de görevli Osmanlı jandarma efradı ve subaylarının durumlarının ne olacağı konusunda henüz bir karar verememiş olduğu DH-KMS, Ds. 53/1, Bel. no. 27'de, yer alan yazışmalardan açıkça anlaşılan Osmanlı makamları, onların İşgal Kuvvetleri Komutanlığı emrine girmesine seyirci kalmıştı.

²⁰¹ Dönemin İzmir'de yayımlanan Türkçe gazetelerinde bu mahkemelerce verilmiş ilanlara rastlanmaktadır.

²⁰² AEDS, Zarf. 93-94'deki bir belgeden, Alaşehir Bidayet Mahkemesi'nin verdiği kararların dökümünü düzenli olarak Alaşehir Yunan Siyasi Temsilciliği'ne sunduğu görülmektedir.

şekilde müdahale etme gereği duymadıkları gibi, bunu yapmanın doğru olmadığını da biliyorlardı. Bu dönemde Müslümanların aile hukukunu şeriat hükümlerine göre düzenlemekten öte bir fonksiyonu olmayan kadının başkanlığını yaptığı bu mahkemelerin, Yunanistan'ın bölgedekivarlığı için bir tehlike oluşturmayacağı ortada olduğundan, Türkleri tahrik etmek akıllıca değildi. İşgalden iki ay sonra, altında Torbalı Naibi İsmail Hakkı'nın imzası bulunan, evlenecek olanların köylerinden alacakları ilmühaber ve nüfus tezkeresiyle gelecekleri Torbalı Nahiyesi Müdürlüğü'nden kendilerine bir izinname verildikten sonra nikahlarının hemen kıyılacağı (yapılacağı gibi), miras, nafaka ve boşanma işleri için "*evvelde olduğu gibi*" Torbalı Şeriye Dairesi'ne başvurmalarını belirten ilanını Yunan Matbuat Kalemi'nin bizzat yayınlaması,²⁰³ vilayetin uyarısı üzerine Foğateyn Kadısı İsmail Sıtkı Bey'in serbest bırakılması, bu düşüncenin ürünüydü. Nizamiye Mahkemeleri'nin tersine, işgalden sonra Osmanlı yönetimi ile Yunan makamları arasında yazışma konusu olmayan şeriye mahkemeleri, 1920 Ağustos'u'ndan itibaren Yunanlılar'ın kadınların özlük haklarına yaptığı müdahaleler nedeniyle hiç gündemden inmemiştir.

Yüksek Komiserlik, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra işgal bölgesinde din, eğitim ve ailevi konularda faaliyet gösteren tüm Osmanlı kurumlarını (şeriye mahkemeleri, müftüler, dar-ül-eytam, vakıflar, ilk ve orta dereceli Müslüman okulları) bünyesinde kurduğu "*Müslüman Hizmetleri Müdürlüğü*"nın şemsiyesi altında toplamıştı.²⁰⁴ Bu kurumlarda çalışan personelin maaşları da dahil olmak üzere tüm giderlerini (İşgal bölgesinde kalan şeriye mahkemelerinin yıllık harcamaları 36.448,5 Osmanlı kağıt lirasıydı) kendi veznesinden karşılayan Yüksek Komiserlik, işgal bölgesi dahilinde bulunan bütün şeriye mahkemelerini İzmir Kadısı'nın denetimine bırakmış, boşalan kadılıklara İzmir Kadısı'nın önerileri doğrultusunda atamalar yapmaya başlamıştı.²⁰⁵ Durum İzmir Kadılığı tarafından Şeyhülislamlık

²⁰³ Ahenk, 31 Temmuz 1335.

²⁰⁴ IEE, s. 144.

²⁰⁵ EMA, s. 5-7.

makamına duyurulmuş, Meclis-i Vükela 28 Eylül 1921 tarihli toplantısında konuyla ilgili olarak Hariciye Nezareti'nin bir değerlendirmesini adı geçen makama göndermekle yetinmişti.²⁰⁶ Ancak, Yüksek Yunan Komiserliği'nin 1922 yılı başında, kadıların sorumluluğunda bulunan konuları, bölgedeki Evkaf Komisyonu'na devretme teşebbüsünde bulunması üzerine, Meclis-i Vükela 18 Mayıs 1922 tarihli toplantısında *“muamelat-ı şeriyeye müdahaleye esasen hakları olamayacağından”* durumun İtilaf Devletleri nezdinde protesto olunmasını Hariciye Nezareti'ne bildirmişti.²⁰⁷ İzmir Yunan İdaresi *“Müslüman Hizmetleri Müdürlüğü”* çatısı altında topladıkları kurumların *“Müslümanların başa gelen idarenin²⁰⁸ farklılığını hissetmemeleri ve onlara yardım amacıyla”* olduğu gibi bırakıldığını kamuoyuna açıklamıştı,²⁰⁹ ancak bu düzenlemeyle hedeflenen gerçekte, Türkleri cemaate indirmekti.

Mütareke döneminde, Rum ve Ermeni mahkumların serbest bırakılması için Adliye Nezareti'nce alınan kararın İzmir ve çevresinde uygulanması yüzünden onulmaz bir yara almış bulunan bölgedeki Osmanlı yargı mekanizmasını kurdukları sıkıyönetim mahkemeleri marifetiyle çalışamaz hale getiren Yunanlılar, Türkleri sindirmede başarıyla kullandıkları aynı mahkemeler aracılığıyla uluslararası hukuk kurallarına da çiğnemişlerdi.²¹⁰

²⁰⁶ MVM, 222/338.

²⁰⁷ MVM, 223/163.

²⁰⁸ Yunanlılar, 12 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın kendilerine bıraktığı bölgenin idaresini, Aydın Vali Vekili Ahmet Besim Bey'e inzalatıkları bir protokolle, resmen devralmışlardı. İdare'den kasdedilen artık kendi idareleriydi.

²⁰⁹ EMA, s. 5.

²¹⁰ Yunan Sıkıyönetim mahkemelerinde yargılananların büyük bir kısmını Türklerin oluşturduğu tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim, İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nın 17 Temmuz tarihli duyurusundan (birçok Rum'u da mahkum ettiğini kamuoyuna göstererek adil olduğunu ispat etmek isteyen) sonra, işgal boyunca mahkemenin gördüğü davalarda mahkum olanları milliyetleriyle gösteren hiçbir istatistik'in yayınlanmaması (4 Ekim tarihli istatistik, sadece mahkemeye gelen sanık sayısı ile bunlardan mahkum edilenleri belirtiyordu) tesadüf değildi.

IV. İzmir Yunan Yüksek Komiserliği (İzmir Yunan İdaresi)

Fransızca’da “*özel ve geçici işler görevlisi*”²¹¹ anlamına gelen “*commissaire*” sözcüğü diğer dillere geçerken değişik anlamlar kazanmıştı. Bu sözcükten türetilen “*yüksek komiser*”, 20. yüzyılın başlarında askeri girişimlerin ardından, egemenliği başka ülkelere ait topraklarda mensubu olduğu ülkenin çıkarlarını, merkezi otorite, halklar, yerel yetkililerle ilişki kurarak korumak üzere gönderilen sivil veya asker devlet görevlisini tanımlamada yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı.

Mondros Mütarekenamesi’nin imzalanmasının ardından Rumların İzmir’de yapmaya başladığı, İstanbul’da ise yapmak için sabırsızlandığı hararetle gösteriler, kısa bir süre sonra toplanacak Paris Barış Konferansı’nda İzmir ve çevresini müttefiklerinden resmen istemeyi düşünen Yunanistan’ın milli çıkarları açısından son derece tehlikeli bir gelişmeydi. Çünkü Yunanistan Hükümeti’nin de çok iyi bildiği gibi, bölgede sadece Rumlar değil, başta çoğunluğu oluşturan Türkler olmak üzere, değişik milliyetlerden gelen birçok insan yaşıyordu. Bunların birbirleriyle kuracağı iyi ilişkiler, bölgenin Yunanistan’a “kolayca” katılması açısından büyük önem taşımaktaydı. Ancak Rum taşkınlıklarının katalizator görevi yaparak Türk milliyetçiliğini körükleyip, diğer milliyetlerden olanları da onların yanına itme olasılığı, Yunanistan’ı soydaşlarını dizginlemek için yukarda tanımlanan türden görevlileri bu yerleşim birimlerine göndermek zorunda bırakmıştı.

“*Yüksek Komiser*” sıfatıyla İstanbul’a gönderilen Efthimios Kanellopoulos²¹² ve bu sıfatı taşımaya da aynı görevi üstlenmesi için

²¹¹ Saraç, s. 252.

²¹² Jaeschke (1970), s. 78’de, 26 Kasım 1919’da, İstanbul’a geldiği belirtilen Kanellopoulos’un mütareke döneminde İstanbul’da olduğu kuşku götürmez bir gerçektir (bkz. “İzmir’in İşgali ve İşgalin Yayılması” bölümünde n.4). Görevine ne zaman başladığını saptayamadık ama müttefik yüksek komiserlerinin 13 Kasım’da İstanbul’a donanmalarıyla geldiği düşünüldüğünde Yunan Yüksek Komiseri’nin de bu donanmada yeralan Yunan savaş gemileriyle aynı gün veya Pandazidi, s. 120’de Yunan Kızılhaç Heyeti’ni 20 Kasım 1918’de İstanbul’a getiren Amfitrini gemisiyle şehre gelmiş olduğu düşüncesindeyiz.

İzmir'e gönderilen Sakız Adası Deniz Üssü komutanı Papazafropulos bu görevlilerin başında geliyordu. Kanellopulos işgal yıllarında da İstanbul'daki görevini sürdüreceksen, 21 Kasım 1918'de İzmir'e gelen Papazafropulos 14 Aralık'ta görevi Leon Torpidosu Komutanı deniz Albay İlia Mavrudis'e devretmişti.²¹³

Rumların 6 Kasım günü yaptıkları gösterilere Türklerin aynı gün MHOC'yi kurarak tepki vermesi Yunanistan'ın gerçekleşmesini hiç istemediği bir gelişmeydi. Bu nedenle bir yandan soydaşlarını yatıştırırmaya yönelik çalışmalar yapmak, öte yandan barış konferansında Yunan taleplerini haklı çıkaracak veriler toplamak ve diğer milliyetleri kazanmaya çalışmak Mavrudis'in temel amaçları arasındaydı. Emrinde bulunanlarla birlikte doğrudan doğruya Dış İşleri Bakanlığı'na karşı sorumlu bulunan Mavrudis, topladığı istatistiki bilgileri rapor veya harita haline getirerek Paris'te bulunan Yunan heyetine iletmekte başarılı olmuştu ama, İzmir ve çevresini Yunanistan'ın bir parçası yapma yolunda kazanmaya çalıştığı milliyetlerden bazılarının muhalefetiyle karşılaşmıştı.

Mavrudis'e göre, Küçük Asya'daki Helenizm kalıntıları aktif bir volkanın üzerinde duruyor, masum Rumların öldürülmediği birgün dahi geçmiyordu. Hristiyanlar hergün tutuklanmakta, dövülmekte, elleri kelepçeli sokaklarda dolaştırılmakta ve kendilerini savunmalarına izin verilmeden hapse atılmaktaydılar.²¹⁴ Türklerin bu davranışlarını provakasyon olarak değerlendiren Venizelos, Küçük Asya Rumlarının yapmaları gereken şeyin sadece Enosis'le ilgili isteklerini dile getirirken aynı zamanda, Türklerle birlikte yaşayabileceklerini bölgedeki müttefik temsilcilerine kanıtlamak olduğunu, bunun aksi herhangi bir davranışın

²¹³ Çalışmamızın "İç Güvenlik" başlığını taşıyan bölümünde ayrıntılarıyla verildiği üzere, Yunanistan Hükümeti Mavrudis'le birlikte veya onun İzmir'e gelmesinden sonraki günlerde, birçok memurunu özel görevlerle İzmir'e göndermişse de, bunların hepsi İzmir'e geldiklerinde şehirdeki Yunan Konsolosu gibi Mavrudis'in emrine girmişlerdi.

²¹⁴ Solomonidis, s. 30'da, Mavrudis'ten Dışişleri Bakanlığı'na 11.3.1919 tarih ve 494 nolu rapor.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Megali İdea kavramına zarar vereceğini Mavrudis'e bildirmişti.²¹⁵ Türk halkının Rumlara karşı soğuk oluşunun başlıca nedeni olarak, Türkleri sürekli tahrik eden ve tüm kötülüklerin kaynağının Rumlar olduğu konusunda “sabit fikirli” olan müttefiklerinin tutumlarını gösteren Mavrudis, şehirdeki Fransız temsilcisi Docteur'un Paris'e gönderdiği raporlarda Yunan yönetiminin bir facia doğuracağını öne sürdüğünü, İngiliz temsilcinin ise Yunanlılarla ilgili konulara soğuk ve ilgisiz davrandığı belirtiyordu. Mavrudis, bu olumsuz yaklaşımların oluşmasında müttefik temsilcilerine istihbarat alanında yardımlarını esirgemeyen Levantenlerin parmağı olduğu kanısındaydı.²¹⁶ Levantenler, müttefiklerin ortaklaşa gerçekleştirecekleri bir işgalin halkın isteklerine uygun, Yunan hareketini ise zararlı buluyorlar, Yunanistan'ın İzmir'i işgal edebileceğini düşünmek bile istemiyorlardı.²¹⁷

İtalyan temsilcilerinin tavırlarına gelince: Yunanlılar, İzmir'deki İttihat ve Terakki Komitesi'nin İtalyanların maddi ve manevi yardımları sonucu, kendilerine karşı koyma cesaretini buldukları düşüncesindeydiler. Rodas'a göre, aldığı nişanlardan son derece yetenekli olduğu anlaşılan İtalyan donanması kaptanlarından Graine, İzmir'deki Türk-İtalyan faaliyetinin lideri konumundaydı ve Kııamer Oteli'nde kurduğu karargahında İttihat ve Terakki mensuplarını kabul ediyordu. Graine'nin sekreterliğini yapan İttihatçı Ferit Bey'in²¹⁸ güzel hanımı mağlup Türkiye ile iyiliksever İtalya'yı birleştiren cazibeli bir köprü durumundaydı. İtalyan Corozziere Torpidosu bu kadının emrine tahsis edilmişti. Ferit Bey sık sık Rodos'a giderek oradaki İtalyan makamlarından aldığı buyrukları bu Torpidonun yanaştığı Anadolu kıyalarındaki Türklere aktarıyordu. İtalyan Konsolosu Montfredi İtalyan

²¹⁵ Solomonidis, s. 30.

²¹⁶ Solomonidis, s. 30-31'de Mavrudis'ten Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen değişik tarihli iki telgraftan.

²¹⁷ Roda, s. 51

²¹⁸ Bu şahıs, İtibar-ı Milli Bankası İzmir şubesi müdürlerinden Alber Ferit Bey olabilir.

vatandaşlığına geçmek isteyen Türkleri kabul edeceğini açıklamış,²¹⁹ mütarekenamenin imzalanmasından beri kilise okul ve çeşitli kurumlarda artan progagandalarına ek olarak İtalyanlar basına da el atmışlardı. Mütarekeden sonra yayına giren Fransızca “*Levant*” gazetesinin tirajı diğer Fransızca gazeteleri geride bırakmıştı ki bunun nedeni, İtalyan sermayesine dayanması ve Levantenlerden ziyade Musevi ve Türkler tarafından satın alınmasıydı. “*Günler geçtikçe İtalyan propagandasının Türklerin ruhunda zemin kazandığı*” iddiasına²²⁰ Mavrudis de katılmaktadır. Şehirdeki İtalyan faaliyetlerini kendisine verilmiş olan görevin başarıyla sonuçlandırılması karşısındaki en önemli engel olarak tanımlayan Mavrudis, Türkler ve Almanlar arasındaki işbirliğinden kurtulabilen Osmanlı Rumları’nın yok edilmeleri için İtalyanlara emanet edildiklerini yazacak kadar kızgındı.²²¹ İtalyan faaliyetlerinin etkisini azaltma yolunda basındaki girişimlerin ve diğer çalışmalarının başarılı sonuçlar vermediğini 11 Mart 1919’da Paris’teki

Yunan temsilciliğine gönderdiği bir raporda açıkça itiraf etmekten çekinmeyen Mavrudis, aynı raporda Türkler hakkında şöyle yazıyordu: “*Türkler, toprak sorunu (bunun çözülmesi ne onların ve ne de bizim elimizdedir) ne şekilde çözümlenirse çözümlensin Arnavutların, Giritlilerin, Lazların ve cezaevi kaçkını oldukları söylenen kişilerin en kötülerini içine alan çeşitli kuruluşlar ve gazeteler yoluyla mücadeleyi sürdürerek, eski ve yeni duyguların yığılmasının artık hemen hemen kapatılma olasılığı kalmayan ara açıklığının daha ziyade derinleştirilmesinin iki ırk için de zararlı olduğunu ve çıkarlarına uygun gelmediğini anlamamışlardır... Türkler bizim idaremizin liberal ve adil olduğuna inanmamaktadırlar. Buna, Alman subaylarının tamamlamadan bıraktıkları anti-Yunankampanyayı tamamlamayı*

²¹⁹ Morali (1976), s. 143’de “*İtalyanlar Kemeraltı kahvehanelerinde isteyene İtalyan pasaportu dağıtıyorlardı*” diyerek bu bilgiyi doğrulamaktadır.²²⁰ Bu bilgiler Roda, s. 43-44, 51-52’den derlenmiştir.

²²¹ Solomonidis, s. 32’de Mavrudis’ten Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen iki farklı telgraftan.

üstlenen İtalyanlar izin vermiyorlar.”²²²

Mavrudis Ermenileri kazanma konusunda başarılı olmuştu. Bir taraftan Ermeni Patriği’ni bölgede bir Ermeni eyaleti kurulması yolunda hükümetinin attığı adımlar konusunda bilgilendirirken, öte yandan tarafların dini liderlerinin yaptığı çalışmalar iki milliyet arasında *“kardeşçe bir dayanışmanın”* doğmasına neden olmuştu.²²³ Rumların Küçük Asya’daki isteklerini desteklemeleri halinde, bunun Yunanistan’da bulunan çift uyruklu soydaşlarına yararlı olacağı ve zamanı gelince de bu toprakların zenginliklerinden yararlanacakların başında gelecekleri kendilerine söylenen Yahudiler²²⁴ ise, Levantenler gibi kapitülasyon rejimi ile Osmanlı yönetiminin korunmasının çıkarlarına olacağına kuvvetleinandıklarından, liderlerinin (hamambaşılar olmalı) yönlendirici uyarılarına kulak asmamışlardı.²²⁵

Yunan birlikleri tarafından işgal edilinceye kadar, İzmir’de *“fülen”* Yüksek Komiser gibi görev yapan Mavrudis ve heyetinin tamamen başarısız olduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. Mütareke aylarında İzmir’de güçlü bir propaganda ağı kurarak, derlediği bilgileri vakit geçirmeden Paris’teki Yunan yetkililerine iletme ve bölgenin istikbaldeki

Yunan yönetimine nelerle karşılaşabileceğinin gösterilmesi, başarı hanesine yazılmalıdır. İtalyan propagandası önlenememiş, Ermeniler dışındaki milliyetler kazanılamamıştı ama *“dost müttefik yetkilileri ve muhaliflerin başarıyla oluşturdukları Türk yanlısı davranışlara”* işaret eden Yunan Hükümet yetkilileri Mavrudis’in daha fazla birşey yapamayacağı düşüncesindeydi.²²⁶

²²² Solomonidis, s. 32’de, 2475 numaralı rapor. Bu rapordan bazı alıntılar ise Smith, s. 100’de yer almaktadır ki, biz her ikisini de kullandık.

²²³ 1917-1922 yılları arasında Türkiye ve Kafkaslarda Yunan-Ermeni işbirliğini konu edinen ayrıntılı bir çalışma için bkz. Hassiotis.

²²⁴ Solomonidis, s. 33-34’de Mavrudis’ten Paris’teki Yunan Elçiliği’ne gönderilen 11.3.1919 tarih ve 2475 numaralı tel.

²²⁵ Solomonidis, s. 34’de Politis’ten Mavrudis’e gönderilen 16.3.1919 tarih ve 2926 numaralı tel.

²²⁶ Solomonidis, s. 33’de Diomidis’ten Venizelos’a gönderilen 14.3.1919 tarih ve 2295 numaralı tel.

Gerçekte Venizelos 1919 yılı Şubatı'nda istikbalde İzmir'de görev alacak Yunan Yüksek Komiseri'nin kim olacağına karar vermiş bulunuyordu. Bu kişi halen Yunanistan'ın Epir Genel Valiliği görevini yürütmekte olan 58 yaşındaki Aristidis Stergiadis'ti. 1861 yılında Girit'in İraklio kentinde büyük bir zeytinyağı tacirinin çocuğu olarak dünyaya gelen Stergiadis, aslen Makedonyalı'ydı. Babası oğlunun iyi bir eğitim görmesi için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamış, Stergiadis Atina Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamladıktan sonra gittiği Fransa, Almanya, İtalya ve Avusturya'da mesleki çalışmalar yapmıştı. 1889 yılında döndüğü İraklio'da stajını tamamlayan Stergiadis artık Girit'in en iyi avukatlarından biri olarak gösteriliyordu. Doğduğu yerle ilgili sorunlara özel bir ilgi duyan Stergiadis, 2 Mart 1906'da seçildiği İraklio Belediye Meclisi Başkanlığı görevini 1910 Aralığı'na kadar sürdürmüş, 1917 yılında ise Epir Genel Valiliği'ne atanmıştı.²²⁷

Yunanistan'da taşra valilikleri genellikle siyasi hırslı fazla olan insanların eline geçmekteydi. İzmir Yüksek Komiserliği görevine talip olduğu bilinen ve daha önce Makedonya'da genel valilik görevi yapmış, Sisamlı Themistokleus Sofoulis adlı liberal politikacı da bunlardan sadece biriydi.²²⁸ Venizelos'un Stergiadis'i tercih etmesinde birçok duygusal ve mantıksal faktörün etkili olduğu düşüncesindeyiz.²²⁹

Herşeyden önce Stergiadis de Venizelos gibi Girit'te doğmuştu ve onunla meslektaştı. Üstelik yakın arkadaşı olarak adamın Yunanistan'la birleşmesinden önce ve sonra Venizelos'la birlikte çalışmış ve onun kurduğu hükümetlerin yasama çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş (yerel yönetimle ilgili yasa onun eseriydi), Balkan Savaşları'nın ardından Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'yle imzaladığı Atina Antlaşması'nın Müslümanları ilgilendiren maddelerinin

²²⁷ Bu bilgiler Solomonidis, s. 238; Roda, s. 97'den derlenmiştir.

²²⁸ Smith, s. 104

²²⁹ Sofoulis, yüksek komiser seçilmemişti ama, Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda bulunması nedeniyle 1918 sonlarında tatil edilen Yunan Millet Meclisi 25 Kasım 1919'da açıldığında onu meclis başkanı olarak görüyoruz (bkz., İ Efimeris ton Sizitiseon tis Vulis, Atina (1931) 12 Aralık 1919 tarihli oturum.

hazırlanmasına görev almıştı.²³⁰ Bu yardımlarından ötürü Venizelos'un Stergiadis'e karşı minnet hisleri taşıması son derece doğaldı. Öte yandan 1913 yılında Venizelos'un siyasi değeri konusunda düşüncesini soran bir gazeteciye Stergiadis'in *"Ben bir tek şey söylemek isterim. Venizelos'un kaderini etkileyen bir yıldızı, büyük bir yıldızı var"* demesi²³¹ ve inanarak söylediğinden kuşku duymadığımız benzer sözleri Venizelos'un gözünden kaçmamış olmalıdır.

Seçkin avukatların Yunanistan'ın siyasi yaşamında parlak gelecekleri olmasına rağmen, Stergiadis'in politikaya atılmama konusundaki ısrarı, ona puan kazandıran özelliklerin başında gelmekteydi. Venizelos'un, Haziran 1915 seçimleri için, İraklio'dan adaylığını koymasını istediği kendisine söylendiğinde Stergiadis, *"Sınırsız olan düşünsel ve ruhsal yeteneklerine değer verdiğim Venizelos'la dostluğumu bozmamanın tekçaresi siyasete girmememdir. Siyasetçi olursam hemen kavgaya tutuşuruz"* cevabını vermişti.²³² Stergiadis'e göre, Yunanistan'ın diğer yerlerinden ziyade, özellikle Moralılar, etkin ve çalışkan insanlardı. Tüm yaşamları partiye dayanan Moralılar partizanca hareket etmeseler harikalar yaratmaları işten değildi, ama partililik illeti onları zayıf düşürmüştü. Daha maddi ve atak olan Giritliler ise hem cengaver hem de Avrupa zihniyeti ve siyasi akımlarına daha çok uyum sağlamışlardı. Bunların ilk realisti olan Venizelos, çok keskin ve süratli bir kavrama yeteneği ve idrak sahibiydi. Her gittikleri yerde mahalli bir parti kurmaya kalkışan yöneticileri (vali, mutasarrıf) kınayıp, örnek olarak Selanik'te Argiropulos, Midilli'de ise Yorgo Papandreu'yu gösteren Stergiadis *"Eğer yarın politikacılığa dönüp meclis seçimlerine katılacak olsam hangi bölgeden adaylığımı koyacağımı bilmiyorum. Bunu hiçbir zaman düşünmedim. Hiçbir kimseyi hesaba katmadım..."* diyordu. İzmir Yunan Yüksek Komiseri olarak görev yaptığı yıllarda, Komiserliğin Basın Bürosu Müdürü Mihail Rodas'a söylediği bu sözler²³³ onun siyaseti

²³⁰ Solominidis, s. 238; Smith, s. 104.

²³¹ Smith, s. 106.

²³² Smith, s. 106.

²³³ Rodas, s. 173-74.

nasıl gördüğünü ve siyasete girme konusundaki duyarsızlığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Stergiadis kendisine teklif edilen Liberal Parti Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı gibi görevleri düşünmeden reddetmiş, 1921 Martı'nda Başbakanla birlikte Londra Konferansı'na gitmeyerek *"kendisinden sadece İzmir'de, o da belirli bir süre için yararlanılabileceğini"* belirtmekle yetinmişti.²³⁴ Venizelos, Stergiadis'in diğer taşra yöneticileri gibi siyasi çıkarlar peşinde koşmayıp, sadece kendisine verilen görevin gereklerini yerine getirmek konusunda canla başla çalışacağından emindi.²³⁵ Çünkü Stergiadis'in halen yürütmekte olduğu Epir Genel Valiliği görevi sırasında siyasi arayışlar içine girmedeği Venizelos'ça da malumdur. Bizce onun İzmir Yunan Yüksek Komiseri olarak atanmasında atlama taşı işlevi gören bu görevin niteliği üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Bugünkü Yunanistan-Arnavutluk sınırının Adriyatik Denizi'ne yakın kısmını içine alan Epir bölgesi, Megali İdea'nın sınırları içindeydi. Yunan Kralı Othon'un Makedonya ve Teselya yanında, ayaklandırmak yoluyla Osmanlı yönetiminden koparmağı planladığı üçüncü bölge olan Epir, 1912 yılında Yunan ordusu tarafından işgal edilmişti. Büyük devletler 1913 Aralığı'nda düzenledikleri Fransa Protokolü ile Epir'in kuzeyini (Güney Arnavutluk) geçici olarak Arnavutluk egemenliğine bırakınca, Yunan ordusu burayı boşaltmıştı. Bir süre sonra Yunanistan'ın desteğiyle ayaklanan Kuzey Epir'deki Yunan halkı, bağımsız bir hükümet kurarak, İtalyanlar tarafından desteklenen Arnavut

²³⁴ Solomonidis, s. 239.

²³⁵ Venizelos'un siyasi hırsları olanları İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'ne atamaktan neden kaçındığını Makedonya'nın Yunanistan'a katılmasından sonra bölgede Maliye Müfettişi olarak hizmet eden Alexander Pallis in Smith, s. 107'den aktardığımız şu satırları açıklamaktadır: *"O sıralar yeni ele geçirilmiş topraklar valilerin sık sık değiştirilmelerinden çok zarar görmüştü. Bu sadece hükümetin değil, aynı zamanda o yerlere atanmış olan adamların da kusuruydu. Herhangi bir vilayette gerçekten iş yapmak isteyen bir valinin, yaşamının birkaç yılını orada geçireceği konusunda bir karara varması gerekirdi. Yeni ele geçirilmiş toprakları yönetmek için gönderilen çeşitli politikacılar sadece genel vali ünvanını almakla ilgileniyorlar ve sonra da en kısa bir zamanda Atina'ya dönmeği düşünüyorlardı..."*

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

askerlerine karşı sert bir direniş gösterince²³⁶ bölge bu kez İtalyan ordusunun işgaline uğramıştı. Yunanistan'ın elinde bulunan Güney Epir'de ise, Arnavutluk'a bağlanmak isteyen Müslüman Arnavutların çete faaliyetleri ve bölge Yunanlılarının misillemeleri yüzünden asayiş sağlaması mümkün olamıyordu. İşte bu aşamada Venizelos, Stergiadis'i Genel Vali olarak Güney Epir'e gönderdi. Bu seçimi yaparken Venizelos, onun İslam hukuku dalında Yunanistan'ın en önemli uzmanlarından biri olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Rodas'a, Epir Genel Valiliği'nin merkezi ve bölgenin en büyük kenti olan Yanya'da, sürüp gitmekte olan asayişsizliğin iç kesimlerde güvenlik kuvveti olmayışından kaynaklandığını söyleyen Stergiadis'in aldığı sert önlemler ve Tepedelenli Ali Paşa varı hareketleri, siyasi amaçlı İtalyan tecavüzleri ve kötü yönetim nedeniyle hayli ızdırap çekmiş olan Epir'de iyi etki yapmıştı. Para vermek veya yabancı ülkelere kaçırmak vaadiyle kandırdığı şakilere, reis veya arkadaşlarını öldürtmek yoluyla birçok çeteyi ortadan kaldırarak Yunan yönetimini etkin kılan Stergiadis, İtalyanlarla Arnavutluk'ta mevcut bazı sorunları çözmeği de başarmıştı.²³⁷ Venizelos yakın bir gelecekte işgal etmeyi düşündüğü İzmir ve çevresinde Yunan yönetiminin karşılaşacağı sorunların Güney Epir'dekilere benzediğini düşünüyordu. Müslüman Arnavutların Epir'deki tepkilerini, İzmir'deki Müslüman Türklerin de göstereceği Mavrudis'in verdiği raporlardan anlaşılmaktaydı. Paris Barış Konferansı'nın 6 Mayıs'ta aldığı kararda, Yunan işgalinin amacını, nüfusunun bir bölümü Rumlardan oluşan İzmir ve çevresinde huzur ve güvenin sağlanmasıyla sınırlandırması İzmir'de kurulacak Yunan yönetimini çok özel koşullarla karşı karşıya bırakmıştı. Güney Epir Yunanistan'ın "mutlak egemenliği" altındaydı ve yönetim, milli hükümeti dışında hiç kimseye hesap vermeksizin aldığı kararları uyguluyordu. İzmir'de ise durum çok farklı olacaktı. Normalde işgal sırasında uygulayıcı ile işgale uğrayan arazide egemen devlet ve onun bölgedeki yönetim birimleri arasında doğrudan bir temas olmaz, işgal

²³⁶ Svoronos, s. 81, 118-9.

²³⁷ Roda, s. 83.

kuvvetleri askeri amaçlar neyi gerektiriyorsa onu yapmaktan çekinmezlerdi. Oysa barış konferansının İzmir ve çevresinde egemen olduğunu teslim ettiği Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri'yle bir süre önce mütarekename imza ederek silahlarını bıraktığı için “düşman” bir ülke olmaktan çıkmıştı. Zaten Yüksek Konsey de yukarıda sözü edilen kararıyla Yunanistan'ı, işgaline izin verdiği bölgede, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde adalet dağıtmak zorunda bırakmış, bu durum yönetim kendisine devredilinceye kadar Yunanistan'ın Osmanlı makamlarıyla sıkı ilişkiler kurmasını kaçınılmaz kılmıştı. Güney Epir'de sahip olduğunun tersine, kağıt üzerinde de olsa egemenliğin Osmanlı Devleti'nde olduğu bir arazide özgürce insiyatif kullanmaktan yoksun kalacak Yunan yönetimi, ordusu gelmeden önce bile yatıştırmakta güçlük çektiği Osmanlı Rumlarını işgalden sonra dizginlemek ve kapitülasyondüzeninin korunması konusunda son derece hassas olan müttefiklerinin bölgede görevlendirdiği memurlarının olası müdahalelerini göğüslemek durumunda kalacaktı. Öte yandan Yunan yönetiminin Yunanistan'a katmayı düşündüğü İzmir ve çevresinde nüfusun ezici çoğunluğunu Türkler oluşturuyordu.²³⁸ Venizelos bu ve buna benzer sorunların üstesinden çok yakından tanıdığı, siyasi hırslı olmadığından emin olduğu, İslam hukukunda uzman ve başarılı bir yönetici olduğunu Epir'de kanıtlayan Stergiadis'in geleceğine yürekten inanmaktaydı.

Venizelos, Stergiadis'in istikbaldeki İzmir Yunan Yüksek Komiseri olmasına karar verir vermez onu durumdan haberdar etmişti. Uzunca bir süre suskun kalan Stergiadis'in Nisan ayında sağlık durumunun iyi olmadığını öne sürerek çekimser bir tavır takınması üzerine Venizelos, hem bir doktora danışmak, hem de yeni göreviyle ilgili ayrıntıları görüşmek üzere Stergiadis'i Paris'e davet etmiş,²³⁹ ancak o bu davete

²³⁸ Oysa Epir'de koşullar daha iyiydi. Kitsikis (ty), s. 27'de, Venizelos 30 Aralık'ta konferans serketeryasına sunduğu muhtıradaki, Epir'de 120 bin Yunanlı 80 bin Arnavut olduğunu öne sürüyordu. Bu rakam biraz abartılmış olabilir. Svoronos, s. 119'da, yarı yarıya diyor.

²³⁹ Solomonidis, s. 180'de Venizelos'tan Repulis'e 2.4.1919 tarih ve 3028 numaralı tel. Allamani, s. 147'de, n. 17.

icabet etmemişti. Venizelos, konferansın Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasına izin verdiği gün bir torpido ile hemen İzmir'e gitmesini istediğinin Stergiadis'e bildirilmesini Dışişleri Bakanlığı'ndan rica ediyordu.²⁴⁰ Dışişleri Bakan Yardımcısı Repulis, Venizelos'un isteğini ertesi gün Yanya'da bulunan Stergiadis'e iletmışti,²⁴¹ ancak ondan hiçbir yanıt alamamıştı. Bu durumun Başbakanı ne denli rahatsız ettiği 11 Mayıs tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na çektiği, Repulis'in, Stergiadis'in İzmir'e gitmek için hazır olup olmadığını kendisine bildirmesi, eğer Stergiadis reddederse görevi Meclis Başkanı Adosidis'e vermeyi uygun bulduğunu söyleyen telgrafından açıkça anlaşılmaktadır.²⁴² Stergiadis'in 13 Mayıs'ta yine hastalığını bahane ederek Atina'ya gitmeyeceğini bildirmesi²⁴³ Dışişleri Bakanlığı üzerinde soğuk düş etkisi yapmış, haberi Venizelos'a iletmeyen bakanlık, *"ikna etmek için"* olmalı, ertesi gün Stergiadis'e yeni bir telgraf daha göndermişti.²⁴⁴ Venizelos'un bu kez Yunan birliklerinin İzmir'e çıkarma yaptığı gün, Stergiadis'in İzmir'e varıp varmadığı konusunda bilgisizlik ve endişe içinde olduğunu bildirip, hala Yanya'da bulunuyorsa bir torpidonun vakit geçirilmeden onu almak üzere gönderilmesi buyruğu²⁴⁵ üzerine bakanlık, aynı gün Stergiadis'e bir kez daha yazmak zorunda kalmıştı.²⁴⁶ 16 Mayıs'a gelindiğinde ise Venizelos, Dışişleri Bakanlığı'nı beceriksizlikle suçlamaktan çekinmiyordu. İzmir'e gitmesi için yaptığı ilk davetin üzerinden dokuz gün geçmesine rağmen

²⁴⁰ Allamani, s. 159'da Venizelos'dan Diomidis'e 4226 numaralı tel.

²⁴¹ Solomonidis, s. 180'de, Repulis'ten Stergiadis'e 7.5.1919 tarih ve 3686 numaralı tel.

²⁴² Allamani, s. 165'de 4485 numaralı tel.

²⁴³ Solomonidis, s. 180'de, Gunarakis'den Repulis'e 305 numaralı tel., Allamani, s. 155'de n. 48.

²⁴⁴ Allamani, s. 155'de Diomidis'ten Stergiadis'e gönderilen 14.5.1919 tarih ve 4079 numaralı bu telgrafın içeriğini ne yazık ki göremedik.

²⁴⁵ Allamani, s. 166'da, Dışişleri Bakanlığı'na 4521 numaralı tel.

²⁴⁶ Allamani, s. 155'de, Diomidis'ten Stergiadis'e gönderilen 4098 numaralı bu telgrafında içeriğini görmek mümkün olmamıştır.

belirsizliğin devam ettiğini, Epir Genel Valisi eğer görevi kabul etmiyorsa İskenderiye’de bulunan Sahturis’in İzmir Yüksek Komiseri olarak tayin edildiğinin²⁴⁷ acele bir telgrafla kendisine bildirilmesini ve Pire’de onu İskendireye’den alıp İzmir’e götürecek yedek bir torpido bulunmuyorsa, hemen İzmir’etelgraf çekilerek oradan bir torpido gönderilmesinin sağlanmasını istemişti.²⁴⁸ Stergiadis’in Epir’den ayrıldığı haberinin Dışişleri Bakanlığı’na ulaştığı 17 Mayıs²⁴⁹ günü Stergiadis, Preveze Limanı’ndan kendisini Atina’ya getirecek “*Pilaru*” isimli gemiye biniyordu.²⁵⁰

Venizelos, Stergiadis’e öylesine güveniyordu ki, onun göreve gelmesindeki gecikmeyi iletişimdeki bir aksaklığa ya da Atina’da olabilecek entrikalara yormuştu.²⁵¹ Oysa Diomidis’in Venizelos’a açıkça yazdığı üzere gecikmenin gerçek nedeni Stergiadis’in “isteksiz” oluşuydu.²⁵² Gerek Stergiadis, gerekse yakın çevresinde bulunmuş olanlar, bu isteksizliğin kökeninde nelerin yattığı konusunda bizi aydınlatacak bilgiler vermemişlerse de, yüksek komiser olarak İzmir’e gidişinden sadece iki ay sonra şehirdeki Amerikan Büyükelçisi Horton’a,

²⁴⁷ Stergiadis’in İzmir’de Yüksek Komiser olması teklifini reddetmesi olasılığını Venizelos’un düşünmediği kanaatindeyiz. 11 Mayıs ta Adosidis’i bu göreve layık gören Venizelos’un, beş gün sonra fikrini değiştirerek Sahturis’i uygun bulması, Stergiadis dışında zihnine yerleşmiş başka bir ismin olmadığını göstermektedir.

²⁴⁸ Allamani, s. 166-67’deki Venizelos’tan Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen 4575 ve 4591 numaralı telgraflar.

²⁴⁹ Allamani, s. 136, 155’de, Marangopulos tarafından gönderilen 319 numaralı tel. Roda. s. 80’de, Stergiadis’in Venizelos’un bizzat kendisine yazdığı bir telgraf üzerine İzmir Yunan Yüksek Komiserliği görevini kabul ettiği öne sürülüyorsa da, biz böyle bir telgrafa rastlayamadık. Allamani, s. 170’de, Venizelos’un Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği ancak üzerine “*Stergiadis için*” notunu düştüğü tarih ve numarasız bir telgraf (Vakas, s. 269’dan alınmıştır) vardır ki, üslub ve içeriği Venizelos’un bu telgrafi Stergiadis’in görevi kabul etmesinden sonra gönderdiğini ortaya koymaktadır.

Roda, s. 80.

²⁵¹ Solomonidis, s. 181’de, Venizelos ile Diomidis arasındaki çeşitli telgraflar.

²⁵² Allamani, s. 149, n.48’de, içeriği yazılan 20 Mayıs tarihli tel.

Küçük Asya'nın Yunanistan'ın mezar taşı olacağı ve Atina'nın İzmir'de kendisini bir daha toparlayamayacağı ikinci bir Sirakuza Seferi'nde bulunacağını söylemesi,²⁵³ onun Anadolu seferine taraftar olmadığını göstermektedir. Öte yandan, idari tecrübesine dayanarak teklif edilen görevin zorluğunu kavrayan Stergiadis'in, Epir'de rayına oturtmayabildiği işlerin artık meyvelerini toplamak arzusunda bulunduğu yolunda mantıksal bir çıkarım yapabiliriz. Görevi niye kabulettiğine gelince; Venizelos'la olan dostluğunun "evet" demesinde ağır bastığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Politis'in, Venizelos'un "İzmir'de olucakları sezdiği için Stergiadis'in göreviyle ilgili ayrıntıları önceden hazırladığı" yolundaki tespiti doğrudur.²⁵⁴ Nitekim belirlemiş olduğu ilkeler üzerinde görüşmek için Nisan ayı başında Paris'e davet ettiği Stergiadis'in Yunan birlikleri şehre çıkmadan önce İzmir'de bulunması isteğini, 6 Mayıs tarihli telgrafında açıkça ifade eden Venizelos "ancak bu şekilde oradaki çeşitli problemleri başarılı bir şekilde karşılayabilecek, aynı zamanda ileride bizim elimize geçecek yönetimin zeminini şimdiden hazırlamış olacağız. Stergiadis'e istediği memurları verin, çünkü İzmir'de mevcut yönetim bizim kontrolümüzde olacaktır" diyordu.²⁵⁵ Çıkarmanın tamamlanmasından sonra Amiral Calthorpe, İzmir'de bulunan Yunan Amirali Kakulidis'i şehirdeki Osmanlı idaresinin lağvedildiği konusunda uyarınca, Kakulidis'in verdiği yanıt²⁵⁶ Venizelos'u hiç memnun etmemişti. Stergiadis'in Epir'den ayrıldığı haberi henüz kendisine ulaşmamış olan Venizelos 17 Mayıs'ta Repulis'in bir torpido ile hemen İzmir'e giderek Stergiadis gelinceye kadar şehirde durumu düzenlemesini, ne

²⁵³ Solomonidis, s. 238-9.

²⁵⁴ Solomonidis, s. 181'de, Diomidis'e yazdığı 17.5.1919 tarihli mektuptan.

²⁵⁵ Allamani, s. 159'da Venizelos'tan Diomidis'e 4226 numaralı tel.

²⁵⁶ Allamani, s. 150'de, n. 49'un işaret ettiği, Mavrudis'ten Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 16 Mayıs tarihli ve 1138 numaralı telgrafta bu yanıt yazılmaktaydı. Solomonidis, s. 181'de belirtildiği üzere, Kakulidis'in kendisinde verdiği yanıtı aynı günkü ve 4164 numaralı bir telgrafla, Denizcilik Bakanlığı'na yollamıştı.

şekilde yaparsa yapsın Osmanlı yönetiminin devamını sağlamasını istiyordu. Yunan ordusunun İzmir’de kaos yarattığı izleniminin doğmaması için Venizelos valinin makamına dönmesi, istifa etmesi halinde ise, yüksek rütbeli bir Osmanlı memurunu bu makama oturtması konusunda Repulis’i uyarmıştı. İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Zafiriyu’ya da aynı emri veren Venizelos, farklı olarak *“Türk memurlar kasden grev yaparlarsa hizmetlerinin devamını sağlamakiçin maaşlarına zam yapılacağı konusunda kendilerine söz verilmesi uygun olacaktır”* diyordu.²⁵⁷

İşgal Kuvvetleri Komutanı bu direktifleri çıkarmadan önce almamış değildi. Nitekim 15 Mayıs tarihli, mülki ve dini dairelerin eskiden olduğu gibi çalışmaya devam edeceğini belirten işgal bildirisinin altında Zafiriyu’nun imzası bulunuyordu.²⁵⁸ 16 Mayıs günü Zafiriyu, makamına dönmesini sağlamak için Hrisostomos’u Vali İzzet Bey’in Karantina’daki evine göndermiş *“uzun tartışmalardan sonra İzzet Bey gerek kendi gerekse maiyetindeki memurların selamet ve emniyeti hakkında kesin güvence aldıktan sonra Hükümet Konağı’na giderek tüm memurları vilayete davet etmiş ve onlardan işgalden önce olduğu gibi vazifelerine devam etmelerini istemişti.”*²⁵⁹ Ertesi gün *“İşgal nedeniyle meydana gelen olaylardan sonra memleketin asayışı tamamiyle sağlandığı için tüm mülki ve dini memurları vazifeleri başına davet ediyorum...”*

²⁵⁷ Allamani, s. 167-8’de, Venizelos’tan Repulis-Diomidis’e 4606 ve Dışişleri Bakanlığı’na, gönderdiği 4607 numaralı ve 17 Mayıs tarihli telgraflar, Venizelos şehirdeki Osmanlı yönetiminin devamının sağlanması konusunda o denli hassastı ki, Allamani, s. 170’de Venizelos’un Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği ancak üzerine *“Stergiadis için”* notunu düştüğü telgrafta Stergiadis’ten, İzmir’deki Girit kökenli Osmanlı memurlarını kendilerinin hatırı için görevleri başına çağırmasını isteyecek kadar ileri gitmişti. Solomonidis, s. 181’de, bu isteğin 4606 ve 4607 numaralı telgraflarda yer aldığını yazıyorsa da bu doğru değildir.

²⁵⁸ Bu bildiri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “İzmir’in İşgali ve İşgalin Yayılması” bölümü, n. 47.

²⁵⁹ Roda, s. 75; Matbuat, Dersaadet (1335)’de, Sabah, 26 Mayıs 1919’dan aktarıldığına göre *“... Cuma olmasına rağmen Vali İzzet Bey, iki Yunan Subayı tarafından Kokaryalı’daki evinden alınarak makamına”* götürülmüştü.

diyen İşgal Kuvvetleri Komutanlığı yanında, vilayet makamının “*devlet ve millet işlerinin*” gecikmemesi için mülkiye, adliye ve belediye memurlarını hemen görevleri başına gelmeleri konusunda uyarıcı bildirimleri yayınlanıyordu.²⁶⁰ Sabah Gazetesi bu bildirinin “*haiz-i tesir*” olmadığını yazmışsa da²⁶¹ 18 Mayıs günü vali ve bazı memurlar, kapısında biri Türk diğeri Yunanlı olmak üzere iki askerin nöbet tuttuğu hükümet konağına gelerek göreve başlamışlardı.²⁶² 17 Mayıs tarihli telgrafı²⁶³ alır almaz İzmir’e hareket eden Repulis,²⁶⁴ ertesi gün İzmir’den Venizelos’a “*durumun sakinleşmekte*” olduğu ve tüm emirlerinin yerine getirileceği konusunda kendisine güvence verilen valinin görevi başına döndüğünü yazıyordu.²⁶⁵ 19 Mayıs’ta “*düzen sağlanmıştı*” ancak belediye memurlarının vazifeleri başına dönme konusundaki kararsızlıkları devam ediyordu. Repulis, Makedonya’da olduğu gibi, itibarlarının Yunan makamları tarafından gözetileceğinden emin olurlarsa bunların işbaşı yapacakları inancındaydı.²⁶⁶ Ancak valilik makamının, 25 Mayıs’ta memurları vazife başına çağırarak, gelmeyenlerin ilişkilerinin kesileceğini belirten, hatta davete uymayanları sıkıyönetimin uygun göreceği en ağır cezalara çarptıracağı tehdidiyle korkutan yeni bildirisi²⁶⁷ Repulis’in inancının boşa çıktığını gösteriyordu.

²⁶⁰ Ahenk, 17 Mayıs 1335’te, Zafirios’un 16 Mayıs tarihli günlük emri ile, makamı vilayet beyannamesi.

²⁶¹ Matbuat’da, Sabah, 26 Mayıs 1335 tarihli nüsha.

²⁶² İkdâm, 24 Mayıs 1335.

²⁶³ Allamani, s. 167-8’de Repulis’ten Diomidis’e 4606 ve Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği 4607 numaralı tel.

²⁶⁴ Roda, s. 80’de, Başbakan Yardımcısı Emmanuel Repulis yanında, Valkanikos Thahidromos Gazetesi Müdürü Cimidoros bulunduğu halde, Nea Yenya Törpodosu’yla İzmir’e gelmişti.

²⁶⁵ Allamani, s. 136, 156’da Repulis’ten Venizelos’a gönderilen 18 Mayıs tarih ve 4230 numaralı tel, yazarlar kendisiyle birlikte Makedonya’dan İzmir’e varan iki müslüman milletvekilinin gelişini teşvik ettiği anlaşılmasın diye, Repulis’in İzmir’de görünmekten kaçındığını belirtmektedirler.

Allamani, s. 140, 156’da, Mavrudis’in Dışişleri Bakanlığı’na, gönderdiği 19 Mayıs 1919 tarihli ve 143 numaralı tel.’de bulunan Repulis’in ayrıntılı raporu.

²⁶⁷ Ahenk, 25 Mayıs 1335.

19 Mayıs'ta Atina'ya varan Stergiadis, Dışişleri Bakan Yardımcısı Diomidis'le görüştüktan sonra, akşam üzeri katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında, İzmir'deki diplomatik trafik ve durum hakkında bilgi almış, daha sonra kendisini İzmir'e götürmek için Pire Liman'nda demirlemiş bulunan Leon Torpidosu'na binmişti.²⁶⁸ Ertesi gün sabahı Pire'den ayrılan Torpido, 20 Mayıs'ı 21 Mayıs'a bağlayan gece İzmir'e varmıştı.²⁶⁹ Yaklaşık bir haftalık bir gecikmeyle İzmir'e gelen Stergiadis'in²⁷⁰ üstlendiği görevi başarıyla tamamlayabilmesi için iyi bir kadro oluşturmaının önemini bilen Venizelos, Stergiadis'in istediği bürokratların verilmesi konusunda ilgili makamı uyarmış,²⁷¹ çalışma arkadaşlarını seçebileceğini kendisine hatırlatmıştı.²⁷² İzmir'e beraberinde getirdiği memurlara bakıldığında, Stergiadis'in son derece titiz ve akılcı bir seçim yaptığı anlaşılmaktadır. Stergiadis, Epir Genel Valiliği sırasında genel sekreterliğini yapan Petros Gunarakis'le, Preveze Mutasarrıfı Krionas'ı yakından tanyordu. Drama Mutasarrıfı Naibzade Ali Bey²⁷³ Milli Ekonomi Bakanlığı ileri gelenlerinden Yorgos

²⁶⁸ Roda, s. 80.

²⁶⁹ Allamani, s. 151, n. 61'de içeriği açıklanan Stergiadis'ten İçişleri Bakanlığı'na gönderilen 23 Mayıs 1919 tarih ve 4460 numaralı tel.

²⁷⁰ Smith, s. 104'de, Venizelos, Repulis'e yazdığı 29 Mayıs tarihli mektupta, bu gecikmenin kendisini çok üzdüğünü belirtmişti.

²⁷¹ Allamani, s. 159'da Venizelos'tan Diomidis'e 4226 numaralı tel.

²⁷² Allamani, s. 170'de Venizelos'un Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği ancak üzerine "*Stergiadis için*" notunu düştüğü tel.

²⁷³ Allamani, s. 159'da Venizelos'tan Diomidis'e gönderdiği 4226 numaralı tel.'de Venizelos'un ordunun çıkmasından hemen sonra İzmir'e gönderilmesini uygun gördüğü Drama Mutasarrıfı Naibzade Ali Bey'in 18 Mayıs'ta İzmir'e geldiği yolundaki bilgi (El, s. 21'de) doğru değildi. Mihailidis, s. 184'de Venizelos'un eski dostu olduğu yazılan Ali Bey, Allamani, s. 147, n. 18'de belirtildiği üzere Türkleri kendi milliyetlerinden birini kullanarak Yunan makamlarıyla işbirliğine çekmek amacıyla Stergiadis'in grubuna katılmıştı. Ali Bey yeni göreviyle ilgili direktifleri alacağı Selanik'teki ordu komutanı Paraskevopoulos'u görmek üzere 11 Mayıs günü Drama'dan hareket etmişti (Goçis'den Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 12 Mayıs tarih ve 10042 numaralı, Repulis'ten Paraskevopoulos'a gönderilen 9 Mayıs tarih ve 3891 numaralı teller).

Tablo 11. İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin Çekirdek Kadrosu

Numarası	İlgili Bölüm veya Birimin Adı	Başkanı
1	Genel Sekreterlik	Petros Gunarakis
2	İçişleri*	Petros Evripeos
3	Dışişleri*	Spiros Vasilas
4	Sıhhiye*	Evangelos Papandonios
5	Göçmenler*	Önce Haralambos Roylos Daha sonra I Irisanthos Nosrakis
6	Hapishaneler*	Stilyanos Glikofridis
7	Nafia*	Maçis ve Ortencatos
8	Polis*	Nikiforos Nikiforakis
9	1914 yılında kovulan göçmenlerin (Osmanlı Devleti'nden-Rum) yerleştirme ve iyileştirilmesi için Yorgos Ksinopulos	Yorgos Ksinopulos
10	Görünmeyen işlerin halledilmesinde	Vasilis Krokos
11	Maliye işlerinin organize edilmesi için	Konstantinos Samarakis
12	Müslümanlarla ilgili konularda Yüksek Komiserlik temsilcisi	Ali Naipzade
13	Postahanelerde	Çrimonakis
14	Karantinahanede	Ianagras
15	Çeviride	Andreas Psaras

Kaynak: Roda, s. 119; AEDS'deki çeşitli belgeler.

Ksinopulos, aynı bakanlığın genel hesap dairesinden Evangelos Kufidakis²⁷⁴ gibi Atina'da kendisine katılan diğerleri ise, Yunanistan'ın başarılı bürokratları arasındaydı.

Mütareke dönemi boyunca Mavrudis ve heyetine çalışma merkezi ve ev sahipliği yapmak suretiyle hizmet veren İzmir'deki Yunan Konsolosluğu binasını Yüksek Komiserlik makamı için uygun gören Stergiadis 22 Mayıs 1919'da görevine başlamıştı.²⁷⁵ Bunun üzerine, 24 Aralık 1918'den beri "*fülen*" yüksek komiser olarak görev yapmakta olan Mavrudis, İzmir'deki Yunan Deniz Üssü Komutanı olarak Averof'taki asli görevinin başına dönerken, heyetinde yeralan görevliler Stergiadis'in emrine girmişlerdi.²⁷⁶ Bu katılımla oluşan İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin çekirdek memur kadrosunu²⁷⁷ büyümeğe zorlayan ilk neden Stergiadis'in İzmir'e gelir gelmez komiserlik bünyesinde kurmaya başladığı bölüm ve birimlerin²⁷⁸ işgücü açıklarıydı.

Rodas bir süre sonra önemli kadro ve yapısal değişiklikler geçirerek yeniden örgütlenecek olan bu bölümleri kuruldukları "ilk biçimleriyle" anlatan tek kaynaktır.²⁷⁹ Solomonidis'in 12 olarak verdiği Yüksek

²⁷⁴ Roda, s. 80.

²⁷⁵ Yüksek Komiser konsolosluk binasını ikamet etmek için uygun bulmanış olmalı ki, Roda, s. 85'de belirttiği üzere Papadimitrios'un hanesine yerleşmişti.

²⁷⁶ Solomonidis, s. 182.

²⁷⁷ Smith, s. 104-5'de, bu kadroyu Atina ve Epi'i'den getirilmiş genç yöneticilerden oluşan "*çocuk bahçesi*"ne benzeten tanımı bize yersizdir.

²⁷⁸ Çıkarmadan önce Yunan yetkililerinin bazı memurlarını İzmir Yunan Yüksek Komiserlik'inde bulunacak ismi belirlenmiş bölümlere tayin etmesi, Yunanistan Hükümeti'nin bu konuda hazırlıklı olduğunu göstermektedir. 6.5.1919'da "*Muhasebe Bölümü*"ne atanan E. Kufidakis ile 20.5.1919'da "*Mali Hizmetler Bölümü*"ne atandığını öğrendiğimiz Selanik Gümrük Müdürü Nikolaos Solanakis bunlar arasındaydı (AEDS, Zarf: 75 a). Metin içinde yeralan listede, "*Muhasebe*" ve "*Mali Hizmetler*" adını taşıyan bölümlerin bulunmayışı ve tayin olunan şahısların başkanlık görevini üstlenmeyişi (tespitlerimize göre Solanakis İzmir'e dahi gelmemiştir) Stergiadis'in örgütlenmeyi kendi görüş ve düşünceleri doğrultusunda yaptığını göstermektedir.

²⁷⁹ Roda, s. 119, Rodas'ın sadece soyadlarını zikrettiği bazı müdürlerin isimlerini AEDS Arşivi'nden edindiğimiz belgelerden bulup ekleyerek yukarıdaki listeyi olgunlaştırdık.

Komiserlik'in bölüm sayısı gerçekte 7 olup (yanlarında * işareti taşıyanlar) Rodas bunları "*bölüm*", başkanlarını da "*müdür*" olarak açıkça tanımlamıştı.²⁸⁰ Bu sözcükleri kullanmaksızın varlığını belirttiği birimlerin üstlendiği görevi Rodas genellikle, daha ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır. İlk bakışta "bazıları" yukarıda ismi yazılı bölümlerin alt birimleri gibi görünmekteyse de, bunların doğrudan yüksek komisere mi bağlı oldukları, yoksa ilgili bölümün bir "*şubesi*" mi oldukları konusunda bilgi sahibi değiliz. Bölümlerle ilişkilendirilemeyecek bazı birimler ise "*müfettişlik*" sıfatı altında doğrudan Stergiadis'e karşı sorumluydular. 1919 yılına ait bir belgede, başında K. Samarakis'in bulunduğu birim, dört kişiden oluşan bir "*Maliye Müfettişliği*" olarak tanımlanmaktadır ki bu, birimlerin başkanlığını yapan kişilerin "*müfettiş*" sıfatı taşıdıklarını göstermektedir.²⁸¹

Yüksek Komiserlik'in memur kadrosunu büyümeğe zorlayan ikinci neden başlangıçta sadece İzmir ve yakın çevresini içine alan Yunan işgal bölgesinin bir ay gibi kısa bir sürede sancak sınırlarının ötesine dek uzanmasıydı. Yunan yönetimi, Osmanlı mülki birimlerinin denetimi ve Türk halkıyla ilişkilerin düzenlenmesi gibi sadece İzmir'de uğraştığı sorunlarla artık taşrada da mücadele etmek durumundaydı. Öte yandan işgal bölgesi sakinlerinden olup, daha önce Türkler tarafından Adalar ve Yunanistan'a tehcir ettirilmiş Rumların, yeniden iskan edilmesini sağlama başta olmak üzere, birçok sorun acil çözümler beklemekteydi. Yüksek Komiserlik'in İzmir'den yüzlerce kilometre uzaktaki bu sorunların üstesinden sadece İzmir'de üstelik henüz gelişim aşamasında bulunan "*merkez örgütlenmesi*" ile gelmesi beklenemezdi. Bu gerçeğin farkında olan Stergiadis'in, 1919 yazında İzmir dışındaki yerleşim birimlerinde kurmaya başladığı "*siyasi temsilcilikler*", Yüksek

²⁸⁰ Yüksek Komiserlik'in 12 bölümden oluştuğuyla ilgili bilgiyi bizce Rodas'tan ancak dipnot vermeden kullanan (s. 184'de) Solomonidis, polis müdürlüğünden söz etmediği gibi "*Müslüman Sorunları*" gibi başlangıçta varolmayan bir bölümü, var gibi göstermektedir.

²⁸¹ AEDS, Zarf: 75 a.

Tablo 12. Hizmete Giriş Sırasıyla İzmir Sancağı'ndaki Yunan Siyasi Temsilcilikleri ve Siyasi Temsilciler (12 Ağustos 1920'den Sonra Atananlara Kaymakam Sıfatı Verilmiştir)

Numarası	Temsilciliğin Bulunduğu Merkez	Temsilcinin Adı ve Tayin Tarihi (eğer mevcutsa)
1	Ödemiş	1.8.1919'da: Hristoforos Dardandis, 15.3.1920'de: Yoannis Argiropulos
2	Bergama	10.8.1919'da: Yoannidis Aleksakis
3	Menemen	1919 Eylülü başında: Yoannis Argiropulos (Daha sonra Ödemiş'e nakledildi), 24.3.1920'de: Yorgos Poniridis (Kaymakam olarak, 26.11.1920'de istifa etti)
4	Tire	25.9.1919 da: Mihail Apostolidis (Daha sonra Urla'ya nakledildi) 20.12.1919'da: Yoannis Spatharis
5	Çeşme	Nikolaos Rapisis (Daha sonra Manisa'ya tayin olundu) 5.10.1920'de: Theodosiadis Sofiklis (Kaymakam olarak)
6	Eski Foça	24.3.1920'de: Nikolaos Valasopoulos
7	Urla	5.3.1920'de: Yorgos Theodorakis (Daha sonra Karaburun'a nakledildi) Mihail Apostolidis
8	Bayındır	24.3.1920'de: Yorgos Psarellis
9	Karaburun	8.8.1920'de: Nikolaos Sofokles, 24.11.1920'de Mihail Apostolidis (Kaymakam olarak)
10	Nif	9.5.1920'de: Yorgos Bellos (Daha sonra Soma'ya nakledildi) 8.8.1920'de: Mihail Apostolidis (Daha sonra Karaburun'a nakledildi)
11	Seferihisar	10.6.1920'de: Emmanuel Anagnostopoulos
12	Kuşadası	Yunan kıtalarının Kuşadası'nı işgalinden sonra Athanasopoulos (Kaymakam olarak)

Kaynak: AEDS, 75 a, b, g, d, e.

Komiserlik'in taşra örgütünü oluşturma yolunda attığı ilk adımdı.²⁸² Yüksek Komiser'in iç kesimlerdeki gözü-kulağı olacak bu temsilcilikler, ordu birliklerinin desteğiyle sorunları yerinde çözerek İzmir'deki genel merkezin yükünü de hafifletecekti.

Yüksek Komiserlik'in başlangıçta, İzmir'den çevreye doğru genişleyen değil, çevreden merkeze doğru yaklaşan bir taşra örgütlenme modelini benimsediği anlaşılmaktadır. Tespitlerimize göre, Anadolu'da ilk Yunan siyasi temsilciliği 1919 Temmuzunda başında Ayvalık'ta kurulmuş, onu birkaç gün sonra Kasaba'da (Turgutlu) açılan bir diğeri izlemiştir. O tarihte Ayvalık'ın, Yunan ordusunun kuzey istikametinde, Kasaba'nın ise doğu yönünde işgal ettiği en uç nokta olması dolayısıyla İzmir'e en uzak yerleşim merkezleriydi. Ağustos ayı başında hizmete soktuğu Ödemiş temsilciliği ile, Stergiadis'in İzmir Sancağı dahilinde de başlattığı taşradaki örgütlenme çabaları, 1920 yazına gelindiğinde İtalyan işgali altında bulunan Kuşadası hariç, Sancağın tüm kazalarına yaygınlaştırılarak tamamlanmıştı. Aynı dönemde kurulan (Ağustos 1919) Manisa ve Aydın temsilcilikleriyle birlikte Yüksek Komiserlik, 1920 Haziranı'nda yapılacak genel Yunan taarruzundan önce, ordunun işgal ettiği tüm sancak ve kaza merkezlerinde örgütlenerek gelecekteki Yunan yönetiminin temelini atmıştı.²⁸³

Stergiadis'in rotasyon yoluyla daha verimli kılmaya çalıştığı siyasi temsilciliklerin en yüksek memuru olan siyasi temsilci, ister birinci ister ikinci sınıf rütbeye sahip olsun, ayda 700 drahmi maaş almaktaydı. Diğer personel, temsilciliklerin görev alanı ve iş kapasitesine göre sayıları azalan veya çoğalan yazıcı, posta dağıtıcısı ve mübaşir gibi tüm temsilciliklerde görev yapan memurlarla, bazılarında rastladığımız

²⁸² İkdâm, 22 Ağustos 1335'te, Stergiadis'in işgal bölgesinde temsilcileri olmak üzere hükümetinden talep etmiş olduğu mülkiye memurlarının İzmir'e gönderildiğinin Yunanca gazetelerde yazıldığı belirtilmektedir.

²⁸³ Gerek 1920 Haziranı'nda yapılan Yunan genel taarruzunda gerekse daha sonraki askeri operasyonlarda ele geçen arazi üzerinde, Yüksek Komiserlik'in örgütlenme çabaları devam etmişse de, konumuzun kapsamı dışında olduğundan ne bunlar ne de Yüksek Komiserlik'in bu arazideki sorunlara yaklaşımı üzerinde duracağız.

koruma, tercüman, tarım süvarisi (tohum dağıtıyor) ve temizlikçiden oluşmaktaydı. Bunlardan hangi sınıf ve rütbeden olursa olsun sekreterler 250-300, posta dağıtıcıları 180, mübaşirler 150-200, koruma ve tercümanlar 350, tarım süvarileri 180-300, temizlikçiler ise 100 drahma aylık alıyordu.²⁸⁴

Venizelos, Savaş Bakanlığı'na gönderdiği 10 Mayıs 1919 tarihli bir telgrafta I. Tümen İzmir'e çıkarken aşağıdaki mesajın Mavrudis'e iletilmesini istemişti: *"Subay ve hizmetlilerin yerleşmesi için Türklere ait evlere el koymaktan özenle kaçınacaksınız. Hizmetlerin görülmesinde kamu binalarını, subayların yerleşmesi içinse, subay, Metropolitik temsilcisi ve bölge ileri gelenlerinden bir Rumun katılımıyla oluşturulacak özel bir komitenin uygun göreceği Yunanlılara ait evleri kiralayarak kullanacaksınız. Kiralar Yunan hazinesinden ödenecektir. Subayların yerleşmesi için israftan kaçınılarak ucuz mekanlar seçilecektir. Ayrıca bina sahiplerine fiyatı düşürmeleri için baskı yapılmaksızın gerçek kiranın ödenmesini istiyorum. Eğer çok yüksek fiyatlarla karşılaşılırsa sadece mülkiyeti Yunanlılara ait binalara el koyacaksınız. Subaylarınızı, vatandaşların yerleşme konusunda hediye olarak yapacakları yardımlardan kaçınmaları konusunda sert bir şekilde uyarınız..."*²⁸⁵ Bu direktif doğrultusunda hareket eden Yüksek Komiserlik, siyasi temsilciliklerin mülkiyeti Yunanlılara ait olan binalara yerleştirilmesi için gayret sarfetmiş, bu mümkün olmadığı takdirde, Türklerin sahibi olduğu binaları da, Yunanlıların sahip olduğu binalara yapıldığı gibi, kontrat yapmak suretiyle kiralama yoluna gitmişti. Binanın hizmete sokulması aşamasında, *"yerleşme masrafları"* adı altında kendisine 1000 drahma para tahsis edilen siyasi temsilcinin, İzmir'edüzenli olarak yazdığı ısınma, aydınlatma, kırtasiye, seyahat vb. giderleri Stergiadis'in onayı alınarak Yüksek Komiserlik veznesinden ödenmekteydi.²⁸⁶

²⁸⁴ AEDS, 75 a, b, g, d, e.

²⁸⁵ Allamani, s. 162'de, 4383 numaralı

²⁸⁶ AEDS, Zarf: 28-36, Bel. no.: 1475 ve değişik zarflarda bulunan birçok belgeden, Siyasi temsilcilikler merkezle olan ilişkilerinde son derece dikkatli olmak zorundaydılar. Çünkü Ahenk, 24 Kanun-ı Evvel 1336'da belirtildiği üzere, komiserlik sekreteri Gunarakis teftiş amacıyla sık sık temsilcilikleri ziyaret ediyordu.

Tablo 13. İzmir Sancağı'na Bağlı Kazalardan Bazılarında Siyasî Temsilcilik Olarak Kullanılan Binaların Sahipleri ve Aldıkları Kira Bedelleri

Numara	Bina Sahibinin İsmi	Binanın Bulunduğu Kaza	Aylık Kirası (Drahmi)
1	Ali Süleyman	Menemen	145 (1919 Kasım)
2	Ramiz Bey	Tire	70 (1919 Kasım)
3	Yorgos Mihailidis	Urla	250 (1919 Kasım)

Kaynak: AEDS, Zarf: 75 b, Bel. no. 1510.

Yunanistan Anadolu'da Yüksek Komiserlik'in giderek daha büyüyen merkez ve taşra örgütleriyle, İzmir'deki Yunan Konsoloslugu, kaymakamlıklar ve tamamı tercüman olmak üzere belediye örgütleri ve askeri birlikler içinde yüzlerce memur istihdam ediyordu. Bunların en kıdemlisi konumunda olan Stergiadis, Yüksek Komiserlik görevini 21 Mayıs 1919'da üstlenmişti ama, resmi olarak atanması 25 Ocak 1920 tarihinde yapılmıştı. Stergiadis 1920 Şubatı'nda kral tarafından yemin ettirilmek üzere Atina'ya gitmişse de, kralın Selanik'te bulunması nedeniyle yemin töreni gerçekleşmemişti.²⁸⁷ Resmi olarak atandığı tarihe kadar, Epir Genel Valisi olarak almakta olduğu maaşı aylık 5000 drahmi eklenerek kendisine ödeme yapılan²⁸⁸ Stergiadis'in, Epir Genel Valiliği görevini de sürdürdüğü arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.²⁸⁹ "Büyük bir kısmı" ya Stergiadis gibi Yunanistan'ın taşrasında bulunan mülki idare birimlerinden,²⁹⁰ ya da Atina'daki bakanlıklardan gelen memurların kadroları gelmiş oldukları yönetim biriminde saklı tutuluyor, Yüksek Komiserlik hizmetine girdikleri andan itibaren bunlar sadece Stergiadis'e karşı sorumlu oluyorlardı.²⁹¹ "Kadrolu" olarak da tanımlanan bu memurlara, İstanbul veya İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserlik merkezine Anadolu'daki Yunan işgal bölgesi dâhilinde görev almak amacıyla başvuranlar arasından Stergiadis'in uygun görerek

²⁸⁷ Solomonidis, s. 240'da, Politis'ten Venizelos'a Stergiadis'in ziyareti ile ilgili 27.2.1920 tarihli mektup.

²⁸⁸ Solomonidis, s. 240'da, Diomidis'ten Venizelos'a 25.5.1919 tarih ve 5002 numaralı tel.

²⁸⁹ AEDS Arşivi'nin koleksiyonları içinde Stergiadis'e vali sıfatı kullanılarak Epir'den gönderilmiş birçok belge bulunmaktadır. Solomonidis, s. 240'da, Stergiadis'in resmi gazetede kayıtlara göre 1919 Ekimi sonlarına kadar Epir ile ilgili kanun ve emirleri genel vali olarak imzaladığını belirtmektedir.

²⁹⁰ Kiklat Adaları Valisi olup, komiserliğin Menemen ve Ödemiş siyasi temsilciliği görevinde bulunan Yoannis Argiropulos ile Meçovon Kaymakamı olup Urla ve Karaburun siyasi temsilciliği yapan Yorgos Theodorakis bu birimlerden gelen üst düzeydeki memurlardan bazılarıydı.

²⁹¹ Solomonidis, s. 182'de, Venizelos'tan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 14.5.1919 tarih ve 4536 numaralı tel.

iş verdiği “kadrosuz” memurları da eklemek gerekir. Yunanistan’ın çeşitli şehirlerinde oturan Yunanlılar, Kıbrıs ve Anadolu Rumları, Türkler hatta Rusların bile aralarında bulunduğu birçok işsiz insanın, kadrosuz memur olmak için verdiği dilekçeler büyük bir yığın oluşturmaktadır.²⁹² Yüksek Komiser’in, Osmanlı uyruğundan olan Rum ve Türkler arasından seçmeye özen gösterdiği anlaşılan kadrosuz memurlar tercüman, sekreter, koruma, temizlikçi, kapıcı veya şoför olarak istihdam ediliyordu ki, genel memur sayısı içinde bunlar “küçük bir yer” tutmaktaydı.

Yüksek Komiserlik’in emrinde çalışan memurların miktarı konusunda net bilgiler vermeyen arşiv kayıtları,²⁹³ Venizelos’un İzmir Yunan İdaresi içinde Yunanlı gençler kadar, Türk gençlerinin de “önemli mevkiler” işgal etmesi yolundaki düşüncesinin²⁹⁴ gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Yunanca kaynakların açıkça belirttiği üzere, Yüksek Komiserlik’e bağlı memurlardan önemli sayılabilecek bir mevkidebulunan tek Türk, Naibzade Ali Bey’di.²⁹⁵ Türklerin “*kafirden farkı yoktur*” dediği Naibzade Ali Bey’e,²⁹⁶ Yunan Hükümeti vatani için yapmış olduğu büyük hizmetlerin karşılığı olarak 1919 sonbaharında altın haç nişanı takmıştı.²⁹⁷

²⁹² AEDS, Zarf.37’de bulunan, örneklemeyi gereksiz bulduğumuz bu dilekçeler, özellikle Anadolu Rumlarının kültürel durumları ve yerleşme coğrafyası açısından son derece önemlidir.

²⁹³ AEDS, Zarf. 11-14’de yer alan “Yüksek Komiserlik’in Memurlarının Katoloğu” başlıklı belgede, isim, maaş ve bazılarının çalıştığı bölümlerin de gösterildiği memur listesi eksiktir. Zarf: 67-70 ile 75 b’da rastladığımız maaş bordrolarından hareket ederek sadece “içişleri” ve “postaneler”de çalışan memurların tam kadrosunu ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Öte yandan Zarf: 75 a’da yer alan bir belge sıhhiye örgütü çalışanları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

²⁹⁴ Solomonidis, s. 183.

²⁹⁵ Allamani, s. 147, n.18.

²⁹⁶ ATASE Arş., D.(52)-7, Ds.(48)-12, Ks.404, F. 1-19, BSA, III/172’de bulunan aynı belge.

²⁹⁷ Kosmos, 13 Ekim 1919.

Tablo 14. Naibzade Ali Bey Dışında İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Genel Merkeziyle Sancak Dahilindeki Taşra Örgütlerinde Çalıştıkları Saptanabilen Türkler

Numarası	İsmi	Genel Merkez Aylık Maaşı (drahmi olarak)	Üstlendiği Görev
1	Hüseyin Hüsnü	500	Şoför
2	Bekir Zihni	400	Şoför
3	İsmail Varadanakıs	300	Çevirmen
4	Ahmet Kiami Memişakıs	300	Çevirmen
5	Selim Sezal Sadık	250	Yazıcı
6	Ali Nebel	180	Kapıcı
7	Ali Çavuş	180	Kapıcı
Taşra Örgütleri			
1	İbrahim Salih	150	Kapıcı (Bayındır Siyasi Temsilciliği'nde)
2	Bilal oğlu Bekir	100	Temizlikçi (Nif Siyasi Temsilciliği'nde)
3	Hazım Mustafa	50	Temizlikçi (Çeşme Siyasi Temsilciliği'nde)

İşe alınan Türk memurların hareketleri büyük bir dikkatle izleniyordu. Stergiadis, Menemen’de bulunan Yunan tugayının isteği üzerine, Girit’in Resmo şehrinde doğmuş olan Osmanoğlu Hüseyin Çavuş’u, 12 Ağustos 1919’da 250 drahmi aylıkla tugay çevirmeni tayin etmişti. Yazışmalarının kontrolü sonucu, bir süre sonra Kemalistler hesabına casusluk yaptığı anlaşılan Hüseyin Çavuş, 14 Şubat 1920’de Stergiadis’in emriyle tutuklanarak görevinden ihraç edilmişti.²⁹⁸ Daha

İzmir’e gelir gelmez, şehirdeki Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin liderlerine, gelecekteki Yunan İdaresi’nde çalıştırılmak üzere belli miktarda nitelikli Ermeni ve Yahudiye ihtiyaç duyulacağını söyleyen Stergiadis’in,²⁹⁹ işgal bitinceye dek Yüksek Komiserlik’in ne merkezinde ne de taşra örgütlerinde görev verdiği bir Yahudi veya Ermeni memura rastlayabildik.

Yüksek Komiserlik’in Stergiadis tarafından biçimlendirilen merkez ve taşra örgütleriyle, Venizelos’un görmek istediği, Yunan Devleti’nin Anadolu’daki etkin idari uzantısı kurulmuş oluyordu.³⁰⁰ Ancak bu gelişme, Yunan işgalinin bölgede eski yönetimi tasfiye edemeyişi nedeniyle, ilk bakışta aynı topraklar üzerinde biri Osmanlı diğeri Yunanlı olan iki başlı garip bir yönetim modeli ortaya çıkarmıştı. Bu görüntü, İtilaf Devletleri’nin bölgenin yönetimini resmen Yunanistan’a bıraktığı Sevr Antlaşmasının imzalanışına kadar devam etmişse de, gerçekte yönetim Osmanlı makamlarını sıkı denetim altında tutan Yunanlıların,³⁰¹ başka bir deyişle Yüksek Komiserlik’in elindeydi. Umum Jandarma Komutanı Miralay Ali Kemal 4 Haziran 1919 tarihli raporunda “*Mülki idare ancak hayalen tesis etmiştir. Hakikatte vilayet*

²⁹⁸ AEDS, Zarf: 43.

²⁹⁹ Solomonidis, s. 183’de, Stergiadis’ten Venizelos’a 17.6.1919 tarih ve 2884 numaralı tel.

³⁰⁰ Bu, Stergiadis’in gerçekleştirmek zorunda olduğu amaçların başında geliyordu.

³⁰¹ Venizelos 6 Mayıs 1919’da, Allamani, s. 159’da yeralan Diomidis’e gönderdiği 4226 numaralı tel.de, Osmanlı yönetiminin devamını Yunanistan’ın çıkarları açısından gerekli görmüş, ancak yönetimin “*Yunanlıların kontrolü altında olacağını*” açıkça ifade etmişti.

merkezi, Ayafotini Kilisesi, Avcılar Kulübü (I. Yunan Tümeni karargahı oraya yerleşmişti) ve Yunan Konsoloshanesi'dir. Valileriyle, jandarma komutanı ve polis müdürüyle, izcileriyle velhasıl bütün memurları ile İzmir'e Yunan kanunları hakim bulunmakta ve İzmir bu suretle idare edilmektedir. Bunun dışındaki haber ve bilgiler gerçek dışı ve Osmanlı egemenliğinin varlığı kanaatini göstermek dahi vatan ve millet için büyük bir hıyanettir." diyerek ta İstanbul'dan bu gerçeği kavramışken, İzmir'de bulunan valinin anlayışsızlığını açıklamak mümkün değildir. Stergiadis'in, 25 Mayıs günü makamında ziyaret ettiği İzzet Bey, bu görüşme hakkında bilgi isteyen bir gazeteciye şöyle diyordu: "Evet, Mösyö Steryadi ile görüştim. Muktedir bir zat, daha doğrusu ince bir diplomattır. Mülakatımız pek samimi cereyan etti. Müşarileyh Yunan işgalinin sadece askeri nitelik taşıdığını ve mülki hükümetin eskisi gibi devamı lazım geldiğini beyan ve bu konuda bana her türlü yardım ve kolaylığın gösterilmesine hazır olduğunu söyledi. Kendisine bazı mühim şeyler söyledim ve bazı şikayatta bulundum. Derhal not alarak gereğini yapacağını vaadetmek suretiyle ilk asar-ı itilafcuyanesini gösterdi. Kendisiyle herşeyi, bağlı olduğum devletin kanun ve islam halkın menfaatine uygun surette halledebileceğimi ve bu sayede memlekette inşallah hiçbir fenalığa meydan bırakmayacağımı ümit ederim."³⁰²

Oysa bu görüşmeden sadece birgün sonra ziyaretine gittiği Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'ya, "şehirin uygun bir mahallinde modern hirsalhanenin kurulması gerektiğinden.... şehrin aydınlatılması için gerekli tedbirlerin alınması ve şehirde sürüp gitmekte olan yolsuzlukların önlenmesini" söyleyen Stergiadis, Yüksek Komiserlik'in şehir yönetimine müdahale edeceğini hissettirmişti.³⁰³ Nitekim bu ziyaretten birkaç ay sonra Yunan jandarmalarının yaptığı, arabalara Yunanca yazılı plakalar taktırma, tramvaylarda bulunan ve haremlikle selamlığı ayıran perdeleri kaldırma gibi uygulamalar, belediye işlerine karışmaktan başka birşey değildi.³⁰⁴ Aynı günlerde, İzmir ve Karşıyaka'nın havagazi

³⁰² Ahenk, 26 Mayıs 1335.

³⁰³ Umar (1971), s. 52.

³⁰⁴ İzmir'e Doğru, 20 Kanun-ı Evvel 1335.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

ile aydınlatılması için, havagazı kumpanyası ile bizzat mukavele yapan Yüksek Komiserlik'in,³⁰⁵ İzmir'deki en yüksek mülki birim konumunda olduğu yerel yönetimler tarafından anlaşılmıştı. Karşıyaka Belediye Başkanı Ömer Lütfi Bey, 12 Temmuz 1920 tarihli yazısında Karşıyaka Belediyesi'nin sorunlarının çözümü için komiserliğin hangi kısmına başvuracaklarını sormuş, Krokos imzalı cevabi yazıda, ilgili mercinin Genel Sekreter Petros Gunarakis olduğu belirtilmişti.³⁰⁶

Bazı kazaların mülki örgütlerine Yunanlı yöneticiler atamak suretiyle, vilayet yönetimine de müdahale etmekte gecikmeyen Yüksek Komiserlik'in işe Urla'dan başlaması tesadüf değildi. 1919 Nisan başında Kamil Paşazade Osman Bey'in Urla'ya Kaymakam Vekili olarak tayin edilmesi³⁰⁷ Mavrudis heyetince iyi karşılanmamıştı.³⁰⁸ Urla'nın Yunan kıtalarınca işgalinden sonra Nikolaki Efendi'nin³⁰⁹ Yunanlılarca kaymamaklık vekaleti makamına getirilmesi oldu bittisine, vilayet makamı Yüksek Komiserlik ile iyi geçinilirse karşılaşılabilecek sorunların üstesinden gelineceğini düşündüğünden tepki göstermemişti.³¹⁰ Hatta vilayet daha ileri giderek, komiserliğin hoşuna gidecek atamalarda bile bulunmuştu. İzmir Nüfus Müdürlüğü'nün emekli memurlarından biri olup, İzmir'e bağlı Seydiköy Nahiyesi Müdürlüğü'ne tayin edilen Rum Mih. V. Çilidis bunlardan sadece

³⁰⁵ Ahenk, 15 Nisan 1336, altı aylık bu mukavelenin süresi 15 Nisan 1920'de dolmuştu. Kumpanya fiyatı arttırmak isteyince, Yüksek Komiserlik mukaveleyi yinelenmekten kaçınmış, İzmir ve Karşıyaka akşamları karanlık içinde kalmıştı.

³⁰⁶ AEDS, Zarf: 1-7, 14 Temmuz 1920 tarih, 19617 numaralı.

³⁰⁷ Müsavat, 8 Nisan 1335.

³⁰⁸ Mihailidis, s. 92'de, Kamil Paşazade Osman Bey'in askeri komite başkanı olarak Rumlara eziyet ettiği öne sürülmektedir.

³⁰⁹ Nikolaki Efendi, Bayar, c. 5, s. 1615'de sözü edilen Klazomenai Başhekimi Nikolaki Karamanoğlu olmalıdır.

³¹⁰ İkdâm, 10 Temmuz 1335'te, Culus-u humayun'a tesadüf eden günde yapılan tebrik merasiminde, Nikolaki Efendi'nin padişah adına halk ve memurları kabul ettiğini vilayet, Dahiliye Nezareti'ne bildirmekten geri kalmıyordu.

biriydi.³¹¹ Vilayetin bu yaklaşımına karşılık, başta vali olmak üzere, İzmir ve kazalarındaki Osmanlı memurları ve mülki birimlerini dikkatle izleyen Yüksek Komiserlik'in ihtiyatı elden bırakmadığı anlaşılmaktadır. Stergiadis'in 25 Mayıs'taki ziyaretinin ardından, Yüksek Komiserlik'in önem attığı konularda yazmak yerine Naibzade Ali Bey kanalıyla ilişki kurduğu Vali İzzet Bey, Yunan jandarması tarafından sıkı bir şekilde izlenmekteydi. Beraberinde Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'nın denetiminde bulunan bir heyet, valilik personeli olan bazı memurlar ve Osmanlı jandarması komutanı olduğu halde, Temmuz ayı ortalarında Urla ve Karaburun'u ziyaret eden valinin, yolculuğu ile ilgili tüm ayrıntılar saati saatine Stergiadis'e bildirilmişti.³¹² Mültecilerle ilgili sorunların çözümü için 11 Eylül 1919'da Hızır Reis Ganbotu'yla gittiği Çeşme'de³¹³ önceki yolculuğunda olduğu gibi yine adım adım izlendiği anlaşılan İzzet Bey'in mektupları da açılarak kontrol ediliyordu.³¹⁴ Kazalarda denetim konusunda en büyük görev ise, Yunan siyasi temsilciliklerine düşmekteydi.

İzzet Bey'in 5 Ocak 1920'de ölümü³¹⁵ nedeniyle boşalan valilik makamı, Dahiliye Nezareti'nin 6 Ocak tarihli telgrafla "*yeni vali*

³¹¹ Kosmos, 24 Temmuz 1919, İstanbul Hükümeti'nin de sancağın Yunanlılarca işgal edilmesini izleyen günlerde yaptığı bazı tayinler Yüksek Komiserlik'i memnun etmiş olmalıdır. Ahenk, 18 Temmuz 1335'te, Ödemiş savunmasının gerçekleşmesinde büyük katkıları olan Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey azledilerek yerine Nif Kazası Kaymakamı Hikmet Bey'in getirilmişti.

³¹² AEDS, Zarf: 1-7, Bel. no. 4549/1, 24 Temmuz 1919 tarihli yazı.

³¹³ Kosmos, 11 Eylül 1919.

³¹⁴ Solomonidis, s. 187'de Stergiadis'in Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 24.9.1919 tarih ve 7338 numaralı tel.

³¹⁵ AEDS, Zarf: 1-7, Bel. no. 4987/i, 11/11/1919 tarihli; DH-KMS, Ds. 57, Bel. no. 2/27; İkdâm, 17, 23, 24 Eylül 1335; İzmir'e Doğru, 30 Kasım 1335; Ahenk, 7 Kanun-ı Sani 1336; Kosmos, 25, 28 Kasım 1919, 6, 7 Ocak 1920'den derlediğimiz bilgilere göre İzzet Bey ilk kez Çeşme'den döndükten sonra kalbinden rahatsızlanmış, Gıraba Hastanesi Başhekimî Mustafa Bey ile özel doktoru Kondolion tarafından tedavi edilmişti. Doktorlar çalışmaktan men etmelerine rağmen birkaç gün sonra,

gelineceye kadar” vekaleten valiliği üstlenmesini istediği vilayet mektupçusu Ali Saib Bey tarafından doldurulmuştu.³¹⁶ Aynı günlerde valiliğe, mütareke döneminde de İzmir’de valilik yapmış olan Tahsin Bey’in tayin edildiğinin işitildiğini yazan İzmir basını,³¹⁷ daha sonra eski Sadaret Müsteşarı Emin Bey’in bu göreve tayini hakkında irade-yi seniye çıktığını yazmış,³¹⁸ hatta Emin Bey’in Vakıf Gazetesi’nden alınan bir özgeçmişini de yayımlamıştı.³¹⁹ Ancak, Yüksek Komiserlik’in İzmir’e yeni bir vali gönderilmemesi, gönderildiği takdirde ise karaya çıkmasına izin verilmeyeceğini belirterek Bab-ı Ali’yi uyarması üzerine,³²⁰ Emin Bey İzmir’e gönderilmemiş olmalıdır. Öte yandan, hastalığı nedeniyle üstlendiği yeni görevi yürütemez hale geldiği anlaşılan

makamına dönen İzzet Bey’in öldüğüne ilişkin İstanbul basınında haberler çıkmıştı. 24 Kasım günü öğleden sonra, Kokaryalı’daki evine giderken makam arabasında rahatsızlanan İzzet Bey, hemen Amerikan Kızılhaç Hastahanesi’ne kaldırılmış, suni teneffüs ve şırınga uygulamalarıyla kendine gelmişti. 15 gün hastanede yattıktan sonra evine çıkan İzzet Bey, bir süre sonra yeniden vilayete gidip gelmeğe başlamışsa da, Aralık ayı sonunda tekrar rahatsızlanmış, bu kez evinde değil vilayetteki makam odasının yanında hazırlanan bir odada istirahat etmeye başlamıştı. Ancak 5 Ocak 1920 günü gelen bir krizi atlatabarak, öğle üzeri saat 12:30’da vefat eden İzzet Bey’in cenazesi, ertesi gün Yunan kıtaları, yabancı devlet temsilcileri, vilayet personeli, öğrenciler ve kalabalık bir halk kitlesinin katıldığı hükümet önündeki şaşaalı törenden sonra öğle üzeri, Hisar Camii’ne getirilmişti. Müftü Rahmetullah Efendi’nin kıldıracağı cenaze namazını müteakip İzzet Bey, Şeyh Mahallesi’nde bulunan ve on gün önce vefat eden kardeşi Süleyman Bey’in de defnedildiği Emir Sultan Dergahı’nda gömülmüştü. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (1994), s. 11-12.

³¹⁶ Ahenk, 8 Kanun-ı Sani 1336. Ali Saib Bey’in göreve başladıktan sonra yaptığı ilk iş İşgal Kuvvetleri Komutanı’nı ziyaret ederek Yunan subaylarının İzzet Bey’in cenaze merasimine katılmalarını ötürü teşekkürlerini bildirmek olmuştu. bkz. Kosmos; Ahenk, 12 Ocak 1920.

³¹⁷ Ahenk, 9 Kanun-ı Sani 1336.

³¹⁸ Ahenk, 13 Kanun-ı Sani 1336.

³¹⁹ Ahenk, 14 Kanun-ı Sani 1336.

³²⁰ Roda, s. 179.

Ali Saib Bey'e iki ay ücretli izin verilmiş,³²¹ Vilayet Defterdarı Ahmet Besim Bey, 1920 Martı ortalarında vali vekili tayin edilmişti.³²² Mayıs ayı ortasında İzmir Vali Vekilliği'ne tayin edilip, kısa bir süre içinde İstanbul'dan İzmir'e hareket edeceği yazılan Aydın Mutasarrıfı Cavid Bey de³²³ Emin Bey gibi İzmir'e gelememişti. Kazalara tayin edilen kaymakamların görevlerine başlayıp başlamadığı konusunda ise Sevr Antlaşması'nın imzalanışına kadar geçen dönemde bizi aydınlatacak bir veriye rastlayamadık.³²⁴

İtilaf Devletleri'yle Osmanlı Devleti arasında, Mondros Mütarekenamesi'nin imzalanışıyla birlikte dondurulan savaş hali, Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis'ten oluşan Osmanlı heyetinin 10 Ağustos 1920'de altına imza koydukları Sevr Barış Antlaşması metniyle tamamen sona ermişti. Antlaşma hükümlerine göre, Osmanlı Devleti, Ödemiş Kazası'nın küçük bir bölümü dışında İzmir Sancağı'nın tümüyle, Manisa ve Aydın sancaklarının bir kısmını içine alan yaklaşık 1 milyon insanın yaşadığı 17.452 km²'lik bir arazi üzerindeki egemenlik hakkını Yunanistan Hükümeti'ne devrediyordu (Madde 69). Söz konusu arazinin yönetimini memurları marifetiyle yürütmekle sorumlu kılınan Yunanistan'a (Madde 70), asayişin muhafazası için gereken askeri kuvveti bulundurmak (Madde 71), gümrüklerin kontrolü (Madde 76)

³²¹ Ahenk, 30 Mart 1336; Ahenk, 3, 4 Mayıs 1336'da, Ali Saib Bey'in Mayıs başında vefatı üzerine, vekaleten mektupçuluğa atanan Vilayet Mektubi Mümeyyizi Haşmet Bey'in DH/İ-UM, Ds: 20/29, Bel. no. 14/21'de belirttiği üzere, Yunanlılarca tutuklanmasından sonra Ahenk, 28 Mayıs 1336'da, Hükümet Aydın Vilayeti Mektupçuluğu'na, Ankara Vilayeti Mektupçuluğu'ndan ayrılmış Halet Bey'i tayin edip iade-yi seniyesinin çıktığını Dahiliye Nezareti marifetiyle vilayete duyurmuştu. DH-KMS, Ds. 52/5, Bel. no. 75 ve MVM 219-245, 21 Haziran 1920'de, Yüksek Komiserlik Haziran ayı başında İzmir'e gelen Halet Bey'in görevine başlamasına izin vermeyerek onu İstanbul'a geri göndermişti.

³²² İzmir'e Doğru, 17 Mart 1336.

³²³ Ahenk, 10 Mayıs 1336.

³²⁴ Ahenk, 16, 28 Mayıs 1336'dan anlaşıldığı üzere, bu dönemde Bozkır Kazası Kaymakamı Abdullah Fevzi Bey Ödemiş, Ulukışla Kaymakamlığı'ndan ayrılan Hasan Neşet Bey ise Çeşme Kaymakamlığı'na tayin edilmişti.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

ve yurttaşlık (Madde 79) gibi egemenlik haklarını bizzat kullanma imkanı sağlanırken, Osmanlı egemenliği şehrin dış istihkamına çekilecek bir Osmanlı Sancağı ile sınırlandırılıyordu (Madde 69). Bu durumun geçici olduğu yazılan (Madde 65) Antlaşmayla büyük bir toprak parçasının Yunanistan'a ilhak edilmesi için uygun zemin hazırlanmaktaydı; ırk, dil ve din farkı gözetilmeksizin bölge insanların tümünün katıldığı mahalli bir parlamento kurulacaktı ancak, seçim sistemiyle ilgili yasal düzenlemeler Yunanistan Hükümeti tarafından yapılacaktı (Madde 72, 73). Bu parlamento beş yıllık bir süre sonunda temsil ettiği bölgenin kesin olarak Yunanistan Krallığı'na ilhakını Milletler Cemiyeti Meclisi'nden isteyebilecek, meclisin tayin edeceği koşullar çerçevesinde yapılacak plebisit uygulaması mahalli parlamentonun verdiği kararı desteklerse, Osmanlı Hükümeti söz konusu arazi üzerindeki hukuk ve tasarrufundan Yunanistan lehine feragat edecekti (Madde 83).³²⁵

Daha 1920 Şubatı'nda Venizelos, imzalanacak barış antlaşmasının Yunanistan'a bırakacağı bölgenin yönetiminin mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda devralınmasını sağlayacak temel çalışmaları yapmasını, İzmir Yüksek Komiseri'nden istemişti.³²⁶ Stergiadis'in 17 Temmuz 1920 tarihinde Vilayet Konağı'na gönderdiği genel sekreteri Petros Gunarakis ve Naibzade Ali Bey vasıtasıyla, Vali Vekili Ahmet Besim Bey'e barış antlaşması imza edilir edilmez hükümlerinin uygulamaya konulacağını söylemesi,³²⁷ Yüksek Komiserlik'in gerekli çalışmaları tamamladığını

³²⁵ Tamamı 433 maddeden oluşan Sevr Barış Antlaşması metni 13 kısım ve bir ekten oluşmaktadır. 3. kısmın 4. faslı "*İzmir*" başlığı altında 18 madde içermektedir (65-83). Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. Devlet-i Aliye ile Sulh Muahedesi (Türkçe transkripsiyonu için bkz. Erim, s. 525-691). Sonyel (1986), s. 82-84'de yazıldığı üzere Osmanlı Devleti, yukarıda bazılarını açtığımız antlaşmanın İzmir'le ilgili maddelerini iyileştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşsa da sonuç alamamıştı. Şimşir (1975)'de yer alan belgelerden de açıkça görüleceği üzere, Mustafa Kemal'e bu antlaşmayı kabul ettirmenin zorluğu İngiliz mekanlarıncı da bilinmekteydi.

³²⁶ Solominidis, s. 200'de, Venizelos'tan Stergiadis'e gönderilen 11445 numaralı ve 25.2.1920 tarihli tel.

³²⁷ Su (1979), s. 56'da, Aydın Vilayeti'nin 17 Temmuz 1920 tarihli yazısı.

göstermekteydi. Nitekim Stergiadis, Temmuz ayı sonlarında Yunanlı yetkililerin vilayet yönetimini devr almaya hazır olduklarını, adli ve mali kısımlarda görev yapmak üzere Atina'dan yeterli miktarda deneyimli memurun İzmir'e gelmiş olduğunu Venizelos'a rapor etmişti.³²⁸

Sevr Antlaşması'nın imza edilmesinin ertesi günü, 11 Ağustos 1920 Çarşamba öğleden sonra Hükümet Konağı'na gelen genel sekreter Petros Gunarakis, Vali Vekili Ahmet Besim Bey'e barış antlaşmasının Ağustos'un onuncu salı günü Osmanlı delegeleri ve İtilaf Devletleri başkanları tarafından imza edildiğini, artık İzmir şehri ile barış antlaşmasında yazılı artbölge içindeki yerlerde yönetimin yasal olarak Yunanlılara geçtiğini, İzmir ve artbölgesinin İstanbul Hükümeti ile hiçbir ilgi ve ilişkisi kalmadığından yarından başlayarak yönetime el koyacaklarını bildirmişti. Ahmet Besim Bey, Naibzade Ali Bey, tarafından Yunanca'dan Türkçeye çevrilen bu sözleri, yanında bulunan vilayete bağlı dairelerin müdürleriyle birlikte üzüntü içinde dinlemiş, daha sonra ertesi gün yapılacak devir teslim töreniyle ilgili ayrıntıları Gunarakis'le konuşarak karara bağlamıştı. Ahmet Besim Bey daire müdürlerinden ertesi gün saat 9:30'da görevleri başında olmalarını ve memurlarına işlerinin başına gelmeleri için haber göndermelerini istemişti. Ağustos'un 11. gününü 12. güne bağlayan gece yarısından sonra Yunan jandarmaları asayişi sağlamak için hükümete geleceklerinden Osmanlı polis ve jandarmalarının da aynı saatte karakollarda ve hükümette hazır bulunmaları polis müdürlüğü ile jandarma alay komutanlığına duyurulmuştu. 12 Ağustos günü hükümet konağı Yunan jandarmaları tarafından işgal edilmiş, Osmanlı memurlarının kimlik denetimlerini yaparak içeri alınmalarına yardımcı olmaları için kapılara birer Osmanlı polisi de konulmuştu.³²⁹ Aralarında Gunarakis ve Naibzade Ali Bey'in de bulunduğu Yunan Yüksek Komiserliği

³²⁸ Solominidis, s. 201'de, 818 numaralı ve 18.8.1920 tarihli tel.

³²⁹ DH/İ-UM, Ds. 20/24, Bel. no.14/31'deki Ahmet Besim Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 15 Ağustos 1920 tarihli rapor.

memurlarıyla Osmanlı memurları vilayetin büyük salonunda toplanmışlar, Ahmet Besim Bey'i bekliyorlardı. *“Besim Bey belirlenen saatte görüldü. Siyah bir redingot giymişti. Benzi uçmuş, bakışları sabitlemiş bir vaziyette salonun ortasında dimdik durduktan sonra odasına yöneldi. Büyük kader anı gelmiş, bu vazifenin ifası için kör talih onu seçmişti. Büyük masanın önünde dimdik ama ölü gibi duruyordu. Gözleri yaşarmıştı. Bu sırada şehrin devir teslim protokollerinin okunmasına başlandı... Okumanın bitiminden sonra Besim Bey büyük masaya eğilerek, titrek eliyle protokolü imzaladı. Kendisinden pek derin bir inleme işitilmiş ve diplomatik merasim sora ermişti.”*³³⁰

Yüksek Komiserlik, İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra “fiilen” eline aldığı vilayet yönetimini, bu protokolle “resmen” üstlenmiş oluyordu. Bu gelişmenin doğurduğu sorunların başında vilayetin merkez ve taşra örgütlerinde görev yapmakta olan Osmanlı memurlarının durumu geliyordu. 1920 Haziranı'nda başarıyla gelişen Yunan taarruzundan hemen sonra Yüksek Komiserlik, 14 Temmuz 1920 tarihinde vilayete gönderdiği bir yazıda *“Yunanistan'ın barış konferansından talep ettiği topraklar dışında gerçekleştirdiği askeri hareketlerde ele geçirdiği bölgelerde çalışan Osmanlı memurlarının yerlerinde kalmaları hususunda gerekli önlemlerin alındığı, askeri memurlar dışında polis ve jandarmaların ve mevcut bütün memurların resmi sıfatıyla kabul edilmeleri, yerlerini bırakıp gitmiş olanların yerlerine dönmeleri için çaba harcanması konusunda yeni işgal bölgesindeki komutanlara gerekli emirlerin verildiği, boş memurluklara yeni memur atanmasına komiserliğin itirazı bulunmadığı, ancak memlekette barış ve esenliğin korunması ve Osmanlı memurlarıyla işgal komutanlarının ahenkli bir biçimde işbirliği yapabilmeleri için Osmanlı Hükümeti'nce Mustafa Kemal millî teşkilatına bağlı bulunan kişilerin atanmasından sakınılması...”*nı istiyordu.³³¹ Üç gün sonra Vilayet Konağı'na gelen Petros Gunarakis, vali vekiline barış antlaşmasının imzalanmasından sonra *“... memurlardan San Remo Antlaşması hükümlerine göre, görev*

³³⁰ Roda, s. 180.

³³¹ Su (1979), s. 55-56'da 20688 numaralı yazı.

yapacaklarını bir beyanname ile Yunan makamlarına bildirenler görevleri başında kalabileceklerdir. Yalnız hakimlerden görevleri başında kalmak isteyenlerin işlerine devam edebilmeleri için yeniden atanmaları gerekecek... dairelere birer Yunanlı müdür konulacak... görevlerine devam etmek isteğinde bulunmayan memurlar devir işlemlerini yaptıktan sonra her türlü yolluk harcamaları ödenerek istedikleri yere gönderileceklerdir” demişti.³³² Ahmet Besim Bey 17 Temmuz’da tegrafla, 27 Temmuz’da ise, Yunan telsizini kullanarak Dahiliye Nezareti’nden talimat istemişse de karşılık alamamıştı. Bunun üzerine vali vekili gelişmeleri Dahiliye Nezareti’ne iletmek ve alacakları talimatı İzmir’e getirmek üzere, Vilayet Adliye Müfettişi Nazif Bey ile Maarif Müdürü Ziya Bey’i İstanbul’a göndermişti.³³³ Dahiliye Nezareti’nin söz konusu kişilerden aldığı bilgileri 3 Ağustos 1920 tarih ve 1085 numaralı bir yazıyla, aktardığı Meclis-i Vükela, devir teslim protokolünün imzalanmasından dört gün önce 8 Ağustos’ta Aydın Vilayeti “*memurlarının Yunanlılar tarafından hizmetlerine son verilinceye kadar görevlerine devam etmeleri, memuriyetten çıkarıldıktan sonra dahi hükümetçe yasal haklarının saklı tutulmasının uygun olacağı*” yolunda bir karar alınmıştı.³³⁴

Yüksek Komiserlik merkez ve taşra örgütleriyle devraldığı yönetim yapısını “tamamen” bozmak veya tasfiye etn ek yerine, yeni yönetimin gereksinimleri doğrultusunda düzenlemeyi düşünüyordu. Osmanlı yönetimin jandarma, polis ve adliyesi, Stergiadis’in çeşitli nedenlerle yeniden düzenlemek istediği Osmanlı dairelerinin başında geliyordu.³³⁵

³³² Su (1979), s. 56.

³³³ Solomonidis, s. 201’de, yazar kaynak göstermeksizin Nazif ve Ziya Bey’i Osmanlı Hükümeti’nden talimat almak üzere Stergiadis’in İstanbul’a gönderdiğini yazmaktadır ki, bu bilginin gerçekte ilgisi yoktur.

³³⁴ MVM, 219/350.

³³⁵ Stergiadis’in bu daireleri neden yeniden düzenlemek istediği; İstanbul’da bulunan İtilaf Yüksek Komiserlerinin İzmir’deki Yunan memurlarını yolsuzlukla suçlayan bir notayı 1919 Aralık’ında Yunanistan’ın İstanbul Yüksek Komiseri Kanellopulos’a vermeleri ve onun bu notayı İzmir’e iletmesi üzerine Stergiadis’in onayıyla İstanbul’a gönderilen 472 numaralı cevabi yazıdan açıkça anlaşılmaktadır. Roda, s. 127-30’da, işgal ordusunun selameti ve Türklerle Rumların iyi ilişkiler kurması için Osmanlı

Osmanlı jandarma örgütünden ayrılarak, onun eşdeğeri Yunan jandarmasına katılmak isteyenleri istihdam etmeyi düşünen Stergiadis, mevcut haliyle kendi yönetimlerinde bulunmayan polis müdürlüğünün tasfiye edilmesinin gerekli olduğu inancındaydı. Türk adliyesinin Yunan adli sistemine dahil olabilmesi ise, bazı yasal düzenlemelerin yapılmasına bağlıydı. Bu düzenlemeler yapıldıktan sonra Türk adliyesi çalışanlarına Yunan yönetimi içinde görev alıp almayacakları sorulacaktı.³³⁶ Yüksek Komiserlik'in devir-teslim protokolüne *"İzmir'de kurulan yeni yönetim mevcut Osmanlı memurlarını yerlerinde bırakmak ya da bırakmamak hakkına sahiptir"* şeklinde bir hüküm koydurmak konusundaki ısrarı,³³⁷ Stergiadis'in yukarıda sözü edilen değişimleri gerçekleştirmeye yönelik olarak yapacağı çalışmaları, haklı bir zemine oturtmak gayretinden başka birşey değildi.³³⁸ Diğer dairelerde çalışan Osmanlı memurları becerilerine göre birinci veya ikinci dereceden memur olmaları kesinleşinceye kadar geçici olarak eski

jandarmasının yetkileri sınırlandırılmıştı. Çünkü İttihat ve Terakki'ye bağlı olan Osmanlı jandarması Türk ve Rum unsurların barışmasına muhalefet ediyor, Kuva-yı Milliye'ye yardımcı bulunuyor, işbirliği yapıyor, casusluk ediyor, çeşitli nedenlerle Yunan Jandarmasına müracaat eden Türklere baskı yapıyordu. Kızlara çıkan Osmanlı jandarmaları zorla alındığını söyleyerek silahlarını eşkiyaya teslim ediyorlar ya da teçhizatlarıyla birlikte eşkiyaya katılıyorlardı. Bu iddiaları örnekleyen Stergiadis suç işleyen birçok Osmanlı jandarmasını Yunan işgal bölgesini hemen terketmeleri koşuluyla serbest bıraktırmış, sıkıyönetim mahkemelerinin Osmanlı jandarmaları hakkında idam cezaları vermelerine engel olmuştu. Osmanlı jandarmaları sadece Yunan jandarma birliklerinin bulunduğu bölgelerde mahkeme kararlarının uygulanması, kamu binalarının korunması, posta torbaları ve vergi tahsildarlarını taşırada korumakla görevlendirilmişti. Kuruluşu Osmanlı jandarması gibi askeri sistemde olmadığı için görevlerini yapma yetkisi konusunda jandarma gibi kısıtlanmayan Osmanlı polisleri bile, birçok suça katıldıkları için Yüksek Komiserlik şikayetçiydi. Stergiadis'in bu raporda belirttiği Türk adliyesiyle ilgili görüşleri için bkz. "Yunan Sıkıyönetim Mahkemeleri" bölümü.

³³⁶ Solomonidis, s. 201.

³³⁷ DH/İ-UM, Ds. 20/24, Bel. no. 14/31'de, Vali Vekili Ahmet Besim Bey bu hükmü kaldırtmak için Gunarakis'e epeyce direnmişti.

³³⁸ Devir-teslim protokolünün tam metni için bkz. Roda, s. 180 ve Su (1979), s. 132.

görevlerinde kalabilecekler, Müftülük, Türk okulları ve Osmanlı Bankası personeline hiçbir değişiklik yapılmayacaktı. Yunan memurlarının göreve başladıktan sonra yaptıkları yemin töreni yerine, milliyeti Türk olan memurlar mahalli parlamentonun belirleyeceği bir tarihe kadar yeminli bir beyan imzalayacaklardı.³³⁹

Devir-teslim protokolünün imzalanmasından, sonra vilayetin büyük salonunda bulunan Yunan memurlarıyla tanıştıran dairelerin Türk olan müdürleri, görevi devredecekleri Yunanlı memurlar yanlarında olduğu halde, salondan çıkarak dairelerine gitmişlerdi. Buralarda Yunanlı müdürlere yanlarında çalışan memurları tanıştırdıktan sonra demirbaş eşyaların dökümünün yer alacağı protokolleri düzenlemeye koyulmuşlardı. Vali Vekili Ahmet Besim Bey'e, Vali Vekili sıfatının kaldırıldığı Defterdarlık göreviyle ilgili olarak hakkında verilecek karar kendisine bildirilinceye kadar evinde istirahat etmesini tavsiye eden Yunanlılar, maarif, evkaf ve eytam daireleriyle, şeriye mahkemesi dışındaki dairelere birçok Yunanlı memur atamışlardı. Jandarma dairesi ve polis müdürlüğü ile, şehir içindeki bütün polis karakolları işgal edilerek Türk personelin buralara girmesi yasaklanmıştı. Polis memurları yasivil olarak evlerinde kalıyor ya da ne yapacaklarını bilmeden orada burada dolaşıyorlardı. Jandarma alayında görevli olanlar önceden üstmakamlardan almış oldukları emre uyarak Balıkesir'e nakil için hazırlıkta bulunuyorlardı. Türk hakimlerin hemen hepsinin işlerine son verilerek, yerlerine Türkçe bilmeyen Yunan hakimleri tayin edilmiş, adliye memur ve hizmetlileri devir teslim işlemleri dışında hükümet dairesine bile giremez olmuşlardı.³⁴⁰ Yerlerini Yunanlı meslekdaşlarına bırakan dairelerin Türk müdürleriyle, bu dairelerde görevli birçok müfettiş ve rütbeli memur işten çıkarılmış, birkaç ay sonra bunlar maaşlarını alamaz hale gelmişlerdi.³⁴¹ Demirbaş eşyanın ve resmi evrakın

³³⁹ Solomonidis, s. 201-2.

³⁴⁰ DH/İ-UM, Ds. 20/24, Bel. no. 14/31.

³⁴¹ AEDS, Zarf: 15-17'de yer alan bir belgede, daire müdürleri dışında işini kaybeden memurlardan şunların isimlerini saptadık: Vilayet Mektupçu Vekili Mümeyyiz Haşmet, Merkez Tapu Memuru, Nafia Komiseri, Emniyet Müfettişi Süreyya, Maliye Tahsil Müfettişi Ziya.

devir tesliminden sonra daire kapıları bunları teslim alan Yunan memurlarınca kilitlenmiş olduğundan, hükümete devamlarına izin verilen Türk memurları bürolarına giremiyor, açık buldukları diğer bürolarda hiçbir iş yapamadan vakit geçiriyorlardı. Devir teslim işleminin üzerinden 15 gün geçmiş olmasına rağmen, birçok dairenin henüz açılmaması, açık olanlarda ise, resmi mühürlere Yunan memurlarınca el konulması nedeniyle iş görülemediğinden, mülki mekanizma işler hale getirilememiştir. İş sahiplerinden ve bazı yabancılardan gelen şikayetler üzerine Türkçe olmak üzere, fakat Yunan memurlarının denetimi altında sadece katib-i adlinin (noter) çalışmasına izin verilmiştir.³⁴² Yüksek Komiserin emriyle geçici olarak vilayet makamına oturtulan Naibzade Ali Bey'in işleri düzenlemek için sarfettiği çabadan kısa sürede sonuç almak mümkün değildi. Çünkü dairelere atanan Yunan memurlarının çoğu Türkçe bilmiyordu. Tercüman kullanımının işleyişi yavaşlatacağının farkında olan Stergiadis, Vilayet Konağı içindeki bir odanın dershaneye dönüştürülmesini emretmiş, bundan böyle memurların ilerleme ve terfi etmelerinde Türkçe bilip bilmemesinin önemli bir rol oynayacağını açıklamıştı.³⁴³ Başta hemen Yunanca'ya çevrilmeye başlanan vergi vetahsilat defterleri³⁴⁴ olmak üzere, dairelerde bulunan Türkçe yazılı evrakın Yunanca'ya çevrilmesi tamamlanmadan işlerin eskisi gibi görülmesine zaten imkan yoktu.

Osmanlı yönetimini devralan İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin statüsünü belirleyen yasal bir düzenlemenin yapılmayıp da, Osmanlı yönetiminin yenisiyle bütünleştirilmesi çabalarını olumsuz yönde etkiliyordu. Ahmet Besim Bey'in "*idareyi... devren teslimi alan Yunan memurlarının İzmir'in idare biçimi hakkında gerçek ve kesin bir talimata sahip olmadıkları anlaşılmakta...*" diyerek tespit ettiği bu gerçeği kavramakta gecikmeyen Yunanistan Hükümeti "*İzmir ve Artbölgelerinin*

³⁴² DH/İ-UM, Ds. 20/24, Bel. no. 14/31.

³⁴³ AEDS Arşivi'ndeki "*Pek Mühim ve İsabetli Bir Tedbir*"; Köylü, 25 Teşrin-i Sani 1337.

³⁴⁴ Su (1979), s. 134.

Yunan İdaresi Hakkında” başlığını taşıyan 2493 numaralı yasayı meclisinden geçirmişti. 23 Eylül 1920 tarihli Yunan resmi gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5 maddelik bir yasayla *“İzmir Yunan Yüksek Komiserliği”* makamı tasfiye ediliyor, yerine *“İzmir Yunan İdaresi”* kuruluyordu. Bu idarenin başında bulunan *“İzmir Yüksek Komiseri”*nin seviyesi bakanla eşdeğer tutulmuştu. Hükümet Yüksek Komiseri aldığı maaş dışında, ev kirasını ve diğer masraflarını karşılamak üzere her ay 5000 drahmi daha ödeyecek, mahalli parlamentonun çalışmaya başlamasına kadar bölgedeki tüm mülki ve askeri makamlar onun mutlak hakimiyetine girecekti.³⁴⁵ Stergiadis’i memnun etmiş olduğu tartışılmaz olan bu düzenlemeden kısa bir süre sonra Yunanistan’daki hükümet değişikliği ve onu izleyen bazı gelişmeler, Yüksek Komiserin, bütünleşmeyi hızlandırarak yeni idarenin biran önce şekillenmesi yolunda yapacağı çalışmaları baltalayan faktörlerin başında geliyordu.

14 Kasım 1920’de yapılan genel seçimleri Liberal Parti kaybedip, Venizelos hükümetten çekilir çekilmez Stergiadis de istifasını sunmuştu.³⁴⁶

Ancak yeni Başbakan Dimitris Rallis, Stergiadis’e gönderdiği bir telgrafta, *“... Şu andaki olağanüstü durumda üstlendiğiniz memuriyeti muhafaza ederek milleti kıymetli hizmetlerinizden mahrum etmemenizi rica ederim”* diyerek istifasını kabul etmemiş, başta Venizelos olmak üzere birçok kralcının yoğun çabaları ve ricaları üzerine Stergiadis istifasını geri aldığını bildirmişti.³⁴⁷

Asker-sivil ayrımı yapmadan Venizelist personeli görevden alan yeni hükümetin, Stergiadis’in emri altında bulunan sivil görevlilerde yapmış

³⁴⁵ EK, 206.

³⁴⁶ Roda, s. 189’den, Stergiadis Kraliyet Naipliği’ne gönderdiği 15 Kasım 1920 tarihli açık telgrafta şöyle diyordu: *“Sandalyesiz bakan sıfatıyla diğer hükümet üyeleriyle birlikte lütfen istifamın kabulünü ıstırham ederim. Hükümetçe yeni komiserin gönderilmesine kadar üstlendiğim vazifeyi muhafaza etmeği vazife bilirim. Bu son ıstırhamının yeni hükümete ıblağını rica eylerim.”*

³⁴⁷ Roda, s. 189; Solomonidis, s. 254; Kosmos, 21 Kasım 1920.

olduğu değişiklikler Stergiadis'i çileden çıkarmıştı. Her hükümetin güven duyacağı bir görev adamı olduğu yolunda verdiği garantiye rağmen, İçişleri Bakanı'nın Epir'de de hizmetinde çalışmış olan Polis Şefi I. Karidis'in değiştirilmesini emretmesi üzerine Stergiadis hükümete gönderdiği uzun bir telgrafta, Yüksek Komiser olarak görev yaptığı 19 aydır emrindeki sivil memurlarla polislerin kadro durumlarıyla ilgili sorunları, atamaları ve izinleriyle ilgili konularda hükümetin müdahale etmediği bir yönetim şekli uygulamaya çalıştığını belirtmişti. Bu Epir'de uygulamış olduğu, şimdi ise İzmir'de daha geniş bir şekilde tekrarlamaya çalıştığı bir yöntemdi. Bu politikanın, Anadolu'da özenli uygulanmasının önemli olduğunu iddia eden Stergiadis, sivil memurların değiştirilmesi gerektiğinde kendisine danışılmasını istiyordu.³⁴⁸ Bu sert çıkış Stergiadis'in bilgisi dışında başka değişikliklerin yapılmasına engel olduğu gibi, hükümet Karidis'in değiştirilmesinin İçişleri Bakanlığı'nın yanlış bir değerlendirmesinden kaynaklandığını belirterek, üstü kapalı olarak ondan özür de dilemişti.³⁴⁹

Bu dairelerden Genel Sekreterlik, İçişleri, Eğitim, Milli Ekonomi, Toplum Sağlığı ve Yardım, Müslüman Hizmetleri daireleriyle, Adliye Müdürlüğü'ne bağlı Küçük Asya Hapishaneleri bölümü Hükümet Konağı içine yerleşmişti.³⁵⁰

Yunanistan Hükümeti, barış antlaşmasının imzalanmasından hemen önce devralınacak yönetimin bazı dairelerinde istihdam edilmek üzere Stergiadis'in emrine memurlar göndermişse de, İzmir Yunan İdaresi'nin merkez kadrosu ağırlıklı olarak kuruluşundan beri Yüksek Komiserlik'te görev yapmakta olan tecrübeli personelden oluşuyordu. Osmanlı yönetiminde görev almış Türk memurlardan ne kadarının yeni yönetimde görev almak üzere beyanname doldurduğunu belirleyecek verilere sahip olmamakla birlikte, gerçekte çalışmaya devam edebilmek

³⁴⁸ Solomonidis, s. 254-55'de, Stergiadis'ten Başbakan'a 27.11.1920 tarih ve 15374 numaralı tel.

³⁴⁹ Solomonidis, s. 255'de, Dışişleri Bakanlığı'ndan Stergiadis'e gönderilen 28.11.1920 tarih ve 15374 numaralı tel.

³⁵⁰ Ahenk, 9 Kanun-ı Evvel 1337.

Tablo 15. Sevr Antlaşması'ndan Sonra İzmir Yunan İdaresi'ne Bağlı Daireler ve Müdürleri

Numara	İlgili Dairenin Adı ve İçerdiği Bölümler	Daire Müdürü
1	GENEL SEKRETERLİK a) Yüksek Komiserin Bürosu b) Politik İşler Bölümü c) Dışişleri Sorunları Komisyonu d) Basın Bürosu e) Tahsisat ve Evrak Kalemi ve Mülkiye Müfettişliği	Petros Gunarakis
2	ADLİYE MÜDÜRLÜĞÜ a) Personel Bölümü b) Küçük Asya Hapishaneleri İdaresi c) Çeviri Bürosu d) Tahrirat Kalemi	Ali Bey Naibzade (Mülkiye Müfettişi olarak) Gulielmos Tomas
3	İÇİŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ a) İdari Bölüm b) Taşra İdareleri c) Kamu Güvenliği d) Dini İşler e) Tahrirat Kalemi ve Müfettişlik	Spiros Skarpetis
4	EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ a) Yüksek, Orta Dereceli, İlk Eğitim Bölümü b) Eski Eserler Bölümü c) Hıfzısıhha Okulu d) Genel Müfettişlik Bürosu e) Tahrirat Kalemi	Petros Evripeos (Müfettiş olarak) N. Kapetanikis

Numara İlgili Dairenin Adı ve İçerdiği Bölümler

Daire Müdürü

5	MALİYE MÜDÜRLÜĞÜ a) İdari Bölüm b) Vasıtalı Vergiler Bölümü c) Vasıtasız Vergiler Bölümü d) Devlet Malları (Emlakı Emiriyye) e) Tahrirat ve Evrak Kalemi I. GENEL MUHASEBE a) İdari Bölüm b) Vezne Hesapları Kontrol Bölümü c) Gümrük Hesapları Kontrol Bölümü d) Evrak ve Hesapları Karşılaştırma Bölümü e) Sarfedilmesine İzin Verilmiş Harcamalar Bölümü	Konstantinos Samarakis
6	MİLLİ EKONOMİ MÜDÜRLÜĞÜ I. TİCARET VE SANAYİ ALT MÜDÜRLÜĞÜ a) Ticaret Bölümü b) Sanayi, İstihdam ve İstatistik Bölümü c) İaşe Bölümü d) Madenler Bölümü II. TARIM ALT MÜDÜRLÜĞÜ a) Tarım Bölümü b) Tarım Ekonomisi Bölümü c) Baytarlık d) Orman Bölümü e) Tahrirat ve Evrak Kalemi	Konstantinos Samarakis Spiros Vasilas Yoannis Karamanos

Numara	İlgili Dairenin Adı ve İçerdiği Bölümler	Daire Müdürü
7	KAMU İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ a) İdari Bölüm b) Yol, Su ve Liman İşleri Bölümü c) Mimarlık Bölümü d) Elektrik Mühendisliği Bölümü e) Tahrirat Kalemi	Aleks Ortencatos
8	POSTA, TELİ GRAFİ TELEFON MÜDÜRLÜĞÜ a) Postaneler Bölümü b) Telgraf ve Telefon Bölümü c) Tahrirat Kalemi	Fotios Kiriakos
9	TOPLUM SAĞLIĞI VE YARDIM MÜDÜRLÜĞÜ a) Toplum Sağlığı Bölümü b) Göçmenlerin İskanı Bölümü c) Seferber edildiği halde henüz silah altına alınmayan askerlere yardım bölümü d) Sosyal Yardım Kurumları e) Tahrirat Kalemi	Yorgos Ksinopulos
10	MÜSLÜMAN HİZMETLERİ MÜDÜRLÜĞÜ a) Kurumlar Bölümü b) Adli Sorunlar c) Müslüman Eğitimi d) Tahrirat Kalemi	Dimitrios Vuduris

doldurulacak beyannameye değil, devir-teslim protokolünde de vurgulandığı üzere Yüksek Komiser'in vereceği karara bağlı idi. Nitekim Stergiadis'in, yeniden düzenlemek istediği jandarma, polis ve adliye dairesinde görevli olan Türk memurların tümü devir teslim merasiminden sonra işsiz kalmışlardı.³⁵¹ Taahhüt ettikleri gibi Yunanlılar, maarif, evkaf ve eytam daireleriyle şeriye mahkemesinin kadrosuna dokunmamışlar, ancak bunları başkanlığına Dimitrios Vuduris'i atadıkları *"Müslüman Hizmetler Müdürlüğü"* şemsiyesi altında toplama yoluna gitmişlerdi. Aralarına çoğu tercüman Yunanlı meslektaşları katılan diğer dairelerde çalışmakta olan Türk memurlardan çoğu, birkaç ay sonra işsiz kalacaklardı. İşlerinde bırakılanlar ise bir süre sonra, Yunan personel rejimine uygun olarak birinci ve ikinci derece olarak sınıflandırılmışlardı.

Taşradaki duruma gelince; Gunarakis'in 11 Ağustos 1920'de Vilayet'e geldiğinde Ahmet Besim Bey'e imzalatırdığı *"Barış anlaşıldığının imza olunduğu Yunan Fevkalade Komiserliği'nden Mösyö Gunarakis ve Naibzade Ali Bey marifetiyle şimdi vilayete tebliğ edilmiştir. Merkezi hükümetçe de uygun görüldüğü üzere, memurlar birer protokol tanzimi ile idareyi müracaat edecek Yunan memurlarına devredecek, vazifelerini Yunan İdaresi altında yerine getirecektir"* diyen telgraf, aynı gün İzmir Sancağı'nın tüm kazalarıyla barış antlaşmasının Yunanistan'a bıraktığı Manisa Mutasarrıflığı, Kasaba ve Akhisar kaymakamlıklarına çekilmişti.³⁵² Devir-teslim protokolünün imza edildiği 12 Ağustos günü

Yüksek Komiserlik merkeze olduğu gibi, ilgili kaymakamlıklara da kazalardaki siyasi temsilcileri marifetiyle el koymuş olmalıdır. Siyasi temsilcilikleri kapatan Yunan İdaresi buralarda görevli Yunan personeli, kaymakamlıkların çalışanlarına ilave etmiş, Türk kaymakamları görevlerinden alarak yerlerine o beldelerin eski Yunan siyasi temsilcilerini "kaymakam" olarak atamıştı.

Yunanistan Hükümeti, ister Atina'dan gönderilmiş ister Anadolu'da

³⁵¹ Adliye dairesi çalışanlarının yeni yönetime katılımı için yapılacağı bildirilen yasal düzenlemelerin yapıldığına ilişkin bir veriye rastlayamadık.

³⁵² DH/İ-UM, Ds. 20/24, Bel. no. 14/31.

**Tablo 16. Sevr Antlaşması'ndan Sonra İzmir Sancağı'na Bağlı
Kazalara Kaymakam Olarak Atanan Yunan Siyasi Temsilcileri**

Numarası	Kaymakamın İsmi	Görev Yeri
1	Kazancıoğlu	Ödemiş
2	Yoannidis Aleksakis	Bergama
3	Yorgos Poniridis	Menemen
4	Yoannis Spatharis, Yorgos Bellos	Tire
5	Sofiklis Theodosiadis	Çeşme
6	Nikolaos Valasopoulos	Eski Foça
7	Yorgos Psarellis, Yoannidis Vamvakios	Bayındır
8	Nikolaos Sofiklis	Karaburun
9	Mihail Apostolidis	Nif

Kaynak: AEDS, Zarf: 11-14, 60-62, 67-70 ve 75 g.

işe alınmış olsun, İzmir Yunan İdaresi içinde görev verilen tüm memurların derece, terfi, emeklilik gibi haklarının saklı tutulduğunu belirtmiş, bu konudaki düzenlemeleri yapması için Yüksek Komiser'e yetki vermişti.³⁵³ Stergiadis bir yıl sonra 12 Eylül 1921'de "*İzmir Yunan İdaresi Memurlarının Özlük Hakları Konusunda*" başlığını taşıyan 17 maddelik bir yazıyla 1 Ağustos 1921 tarihinden geçerli olmak üzere yapmış olduğu düzenlemeleri personeline duyurmuştu.

Adliye Müdürlüğü'nün 1 Ağustos 1921 tarihli uyarısı üzerine Stergiadis, Atina, Pire, Selanik ve Edirne'deki devlet memurlarının aylıklarına %10 zam yapılmasını öngören 2494 numaralı yasanın 7/3'ncü maddesi uyarınca, 14 Temmuz 1920'den geçerli olmak üzere İzmir'deki memurlara da aynı zammın verilmesi için 5 Ağustos'ta Maliye Müdürlüğü'ne talimat vermişti.³⁵⁴ 1922 yılında % 30'luk yeni bir zam daha alan personelden³⁵⁵ Yunan milliyetinden olanların maaşlarının ödenmesiyle ilgili sorunları olduğunu gösteren bir arşiv kaydına rastlamadık. Yunan makamları devir teslim işleminden sonra, İzmir Yunan İdaresi'nin merkez ve taşra örgütlerinde görev yapmalarına izin verdiği Türk memurların, Ağustos (17 günlük), Eylül ve Ekim maaşlarını ödemişlerdi. Kasım ayında sadece Maliye Müdürlüğü'nde çalışan bazı memurlara aylıklarını veren Yunan İdaresi, bundan böyle maaş verilemeyeceği, verilenlerin ikramiye olduğu, istedikleri yere gitmekte serbest olduklarını Türk memurlarına bildirmişti. Bunun üzerine, yerlerini Yunan müdürlere bırakmış çoğu daire müdürü bir grup memur, 10 Aralık 1920 tarihli bir dilekçe ile, maaşlarının verilmesini İzmir Yunan İdaresi'nden istemişti. Ertesi gün toplanan Meclis-i Vükela, henüz onaylanmadığı için yürürlüğe girmeyen barış

³⁵³ Efimeris tis Kiverniseos. Arithmos fillu: 206'da 2493 numaralı yasanın 5. maddesi.

³⁵⁴ AEDS, Zarf: 60-62, Bel. no. 11350'deki bu talimatla Stergiadis, nüfusu 50 binin üzerinde olan yerleşim birimlerinde görev yapan adliye mensuplarının aylıklarına 100 drahmi zam yapılmasını öngören 24 Temmuz 1920 tarih ve 1865 numaralı yasanın 1/2. maddesi uyarınca bu zammın yapılması ve yasanın çıkış tarihinden 1921 yılı Haziran sonuna kadar dokuz aylık birikmiş zamlarında ödenmesini emretmişti.

³⁵⁵ AEDS, Zarf: 67-70.

**Tablo 17. 1921 Ağustosunda Adliye Müdürlüğü Çalışanları Dışında
İzmir Yunan İdaresi Personelinin Mesleklerine Göre Maaşları**

Memuriyet ve Derecesi	Maaşı (Drahmi)
Genel Sekreter	2000
Daire Müdürü (1. Derece) ve Mutasarrıf	1200
Daire Müdürü (2. Derece)	1050
Bölüm Başkanı (1. Derece)	900
Bölüm Başkanı (2. Derece) Siyasi temsilci ve	750
Kaymakam (1. Derece)	
Danışman, Siyasi Temsilci ve Kaymakam (2. Derece)	675
Sekreter (1. Derece)	600
Sekreter (2. Derece)	475
Koruma	375
Daktilograf (1. Derece)	300
Daktilograf (2. Derece)	250
Tercüman (1. Derece)	600
Tercüman (2. Derece)	475
Birinci Derece Tercüman Yardımcısı	375
İkinci Derece Tercüman Yardımcısı	300
Başkapıcı	250
Kapıcı (1. Derece)	240
Kapıcı (2. Derece)	200
Kapıcı (3. Derece)	150
Temizlikçi	150
İşçi	600

Kaynak: AEDS, Zarf: 75 c, Bel. no. 1148.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

antlaşmasında konuyla ilgili açık bir kayıt olmadığından Yunanistan’a bırakılan bölge dahilindeki Türk memurların maaşlarının mahalli gelirlerden ödenmesi ve bu tür müdahalelerin tekrarını önlemek üzere siyasi girişimlerde bulunması için Hariciye Nezareti’ni görevlendirmiş, Dahiliye Nezareti 16 Aralık’ta Müsteşar Refik imzalı bir yazıyla bu kararı Aydın Vilayeti Mektubi Mümeyyizi Haşmet Bey’e iletti. Ancak 17 Ocak 1921’de Naibzade Ali Bey tarafından Türk memurlara aylık verilemeyeceği, bu kez sözlü olarak, ifade edilmisti. Bunun üzerine daha önce Yunan İdaresi’ne dilekçe verdiklerini yazdığımız memurlar *“Bu ana değin... resmi bildirimde bulunulmadığından beklemede bulunan memurlar hiçbir iş tutamayacak birçok borca girmek ve elde mevcut eşyasını satmak suretiyle hayatına devam edebilmiş ve bugün cidden yardıma muhtaç bir hale gelmiş olduklarından ve Muhacirin İdaresi memurlarına iki maaş verildiği haber alındığından”* hiç değilse Kasım ve Aralık maaşlarının ödenmesini aynı makamdan istemişlerdi.³⁵⁶ 1921 yılı Temmuz’unda Dahiliye Nezareti, Sadaret’e gönderdiği bir yazıda, Yunan İdaresi’nin geçmiş yıllara ait borçlar da dahil olmak üzere tüm mahalli gelirleri toplamasına rağmen Türk memurların aylıklarını 8 aydan beri ödemediğini, bunların acınacak derecede yardıma muhtaç duruma düştüklerini bildiriyordu.³⁵⁷ 13 Ağustos 1920 tarihinde İzmir’deki memurlarına maaş ödemesini durdurmuş olan Osmanlı Hükümeti,³⁵⁸ hazineden onlara yardım etmeyi düşünmüş, tahsis edilecek paranın dağıtımını yapmak ve memurların durumlarını anlamak üzere kurulan bir komisyonun 9 Ağustos 1921’de İzmir’de göreve başladığı, İzmir Müftülüğü tarafından duyurulmuştu.³⁵⁹ Bu girişimden de bir sonuç

³⁵⁶ AEDS, Zarf: 15-17; MVM, 220/618, 11 Aralık 1920; Kosmos, 9 Ekim 1920. Bu isteğin yerine getirildiğine ilişkin bir kayda rastlamadık.

³⁵⁷ Su (1981), s. 60.

³⁵⁸ AEDS, Zarf: 15-17’deki bir belgeden anlaşıldığı üzere, Maliye Nezareti Ağustos ayına ait 13 günlük maaşı İzmir’deki memurlarına ödemişti.

³⁵⁹ Ahenk, 11 Ağustos 1337’de çıkan bu ilana göre, vilayetin merkez örgütü memurlarından olup, halen İzmir’de ikamet edenler komisyondan alacakları bir beyannameyi doldurup 9 Eylül’e kadar komisyona bizzat getirip verecekler, komisyonun tutacağı maaş defterine mühür ve imzalarını koyacaklardı. Kazaların

çıkmayacak, Yunanistan'a bırakılan bölgede kalan Türk memurların büyük bir kısmı işgal bitinceye kadar yokluk çekecekti. Maarif, evkaf ve eytam daireleriyle şeriye mahkemelerinde çalışan Türk memurlar dışında³⁶⁰ İzmir Yunan İdaresi'nin görevinden uzaklaştırmadığı Türk memurların tamamı, İzmir'deki defterdarlık dairesiyle onun kazalardaki alt birimleri olan mal müdürlüklerinin personeliydi. Yunan meslektaşlarının maaşlarına yapılan zamlardan bunlar da yararlanmaktaydı.³⁶¹

Yunan makamları devir-teslim protokolünün imzalanmasından sonra vilayet makamına yaptıkları gibi, öteden beri işlerine müdahale ettikleri İzmir Belediye Dairesi'ne de el koymuşlar, eski Preveze Mutasarrıfı A. Krionas'ı belediye idaresini gözden geçirmekle görevlendirmişlerdi.³⁶² Belediye binasına Yunan bayrağı çekilmiş,³⁶³ şehir içinde çalışan yükürbalarına Yunanca tarifeler asılmıştı.³⁶⁴ İmarla ilgili konularda Yunan İdaresi'nin Kamu İşleri Müdürlüğü'yle birlikte hareket etmek zorunda olan İzmir Belediye Dairesi'nin³⁶⁵ idari işlerde İşçileri Müdürlüğü'nün mutlak denetimi altında olduğu söz konusu

memurlarından olup İzmir'de oturanların boş yere komisyona başvurmaması çünkü kazaların memurları hakkında buradaki müftülere bildirimde bulunulmak üzereydi.

³⁶⁰ Bu daireler içinde öğretmen olarak en kalabalık memur kadrosunu barındıran maarif müdürlüğü çalışanlarını "Eğitim" başlığını taşıyan bölümde işleyeceğimizden burada değinmiyoruz.

³⁶¹ Kosmos, 19 Ekim 1920.

³⁶² Solomonidis, s. 207.

³⁶³ Su (1979), s. 134.

³⁶⁴ Ahenk, 19 Teşrin-i Evvel 1336'da, *"Arabalara konulan tarifelerin bir de Türkçe olarak asılmasını belediyenin hizmetinden bekleniz. Çünkü halkımızın büyük bir bölümü Rumca'ya aşina olmadıklarından arabacılar kendilerini kandırıyorlar, halkın zararını izale etmek Türkçe bir listenin de asılmasıyla bertaraf olacaktır"* deniliyordu.

³⁶⁵ AEDS Arşivi'ndeki 58 nolu zarfta, İzmir Belediyesi'nin 31.12.20-16.7.21 tarihleri arasında söz konusu müdürlüğe can güvenliğini tehdit eden binaların keşfi için yazdığı birçok belge bulunmaktadır. Bu durumlarda Kamu İşleri Müdürlüğü'nün mühendisleri belediye mühendisleri ile ortak keşifler yapmışlar, yıkılması gereken binalar polis marifetiyle yıkılmış, onarını gereken binaların sahipleri ise onarıma zorlanmıştı.

Tablo 18. İzmir Yunan İdaresi'nin Görevden Almadığı Türk Memurlarından İzmir Sancağı Dahilinde Görev Yapanlar

Numarası	Memurun Adı	Memuriyet ve Derecesi	Çalıştığı Kurum	Bulunduğu Yer
1	Sabri Bey	2. derece holüm başkanı	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
2	Osman Hilmi	2. derece sekreter	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
3	Mehmet Nevzat	2. derece sekreter	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
4	İbrahim Rasim	2. derece sekreter	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
5	... Fethi	2. derece sekreter	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
6	Mehmet Ramiz	2. derece sekreter	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
7	Ali ...	Koruma	1. Mal Müdürlüğü	İzmir
8	Rifat Efendi	1. derece sekreter	2. Mal Müdürlüğü	İzmir
9	Mehmet Rifat Muzakis	2. derece sekreter ve tercüman	Mal Müdürlüğü	Tire
10	Mehmet Nurettin	1. derece daktilograf	Mal Müdürlüğü	Tire
11	Ahmet Necip	1. derece daktilograf	Mal Müdürlüğü	Tire
12	Ahmet Efendi	Koruma	Mal Müdürlüğü	Ödemiş
13	Emin Efendi	1. derece daktilograf	Mal Müdürlüğü	Bergama
14	Mehmet Ali	1. derece daktilograf	Mal Müdürlüğü	Bergama
15	Mehmet Bahattin	Koruma	Mal Müdürlüğü	Bayındır
16	Turşudakis	Koruma	Mal Müdürlüğü	Menemen
17	Mehmet Emin Efendi	Koruma	Mal Müdürlüğü	Nif
18	Mustafa Nuri	2. derece tercüman	Mal Müdürlüğü	Seferihisar
19	Mustafa Sarıdakıs	Koruma	Mal Müdürlüğü	Eskifoça
20	Mehmet Rasim Bergamalis İbrahim İncoğlu	1. derece daktilograf	Mal Müdürlüğü	Karaburun

müdürlüğe gönderdiği 4 Haziran 1922 tarihli şu yazıdan açıkça anlaşılmaktadır: *“Un fiyatında ekmek fiyatına zammı gerektirecek derecede artış oluşu, belediye meclisinin inceleme ve araştırmaları sonucu anlaşıldığından yarınki pazar gününden itibaren, birinci kalite ekmeğin kıyyesine bir kuruş zamlı onsekiz kuruşa satılması kararlaştırılmış ve durum gazetelerde ilan edilmiş olduğu bera-yı malumat arz olunur efendim.”*³⁶⁶ Nahiye veya köy statüsündeki yerleşim birimlerinden Bornova, Karşıyaka ve Buca’da varolan ve bazıları İzmir Belediyesi’ne bağlı bulunan çevre belediyelerin³⁶⁷ Yunan makamlarınca denetlenmesinde İzmir Belediyesi’nin yardımı olmuştu. Buca Belediyesi’nin Buca’dan İzmir’e ihraç ettiği zeytin ve emsali mahsulattan duhuliyec resmi namıyla para aldığı, oysa sınırları dahiline girdiğinden dolayı bu resmi sadece kendilerinin alması gerektiğini 16 Ocak 1922 tarihli bir yazıyla Yunan makamlarına bildiren İzmir Belediyesi, kanuna aykırı olan bu tür resimlerin konulup toplanmasının önlenmesi ve tekrarına meydan verilmemesinin sağlanmasını aynı makamdan istemişti.³⁶⁸ Durumları İzmir ve çevre belediyelerinden farklı olmayan kaza belediye örgütleri de, almış oldukları kararları uygulamaya koyabilmek için Yunan İdaresi’nin onayını almak zorundaydılar.³⁶⁹ İçişleri Müdürlüğü’nün 8 Nisan 1922’de kaymakamlıklara gönderdiği

³⁶⁶ AEDS, Zarf: 63-65, Bel. no. 526.

³⁶⁷ Salname-yi Vilayet-i Aydın, Mali 1307 (M. 1891/92) c. 2, s. 557’de: Nahiye merkezi Birunabad’ın (Bornova) “iri” bir belediyesi olduğu (s. 558’de bu belediyenin “müstakil” olduğu yazılı) Karşıyaka Belediyesi’nin ise İzmir Belediyesi’ne bağlandığı yazılmakta ise de bu bilgi Kurt s. 28’de, Hizmet, 14.12.1887’ye dayanılarak verilen, “Birkaç yıldır kurulması için çalışılan Karşıyaka Belediyesi bu defa Aralık 1887’de valilikçe kesin olarak kurulmuştur...” şeklindeki haberle gelişmektedir. Karşıyaka Belediye Dairesi’nin müstakil olmakla İzmir Belediyesi’ne bağlanmak arasında gelip gittiği anlaşılmaktadır. Sürgevil, (1984) s. 69’da bağımsız bir belediye dairesi olduğu yazılan Karşıyaka Belediyesi’nin 1918 Yazında İzmir Belediyesi’ne bağlanmış olduğu Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1334’te belirtilmektedir.

³⁶⁸ AEDS, Zarf: 63-65, Bel no. 50.

³⁶⁹ AEDS, Zarf. 63-65, Kaza belediyelerinin 1921-1922 yılında uygulama kararı aldıkları kasaplık hayvanlardan alınacak kesim vergisini onaylaması için Yunan İdaresi’ne gönderdikleri yazılarla dolup taşmaktadır.

bir genelge ile, 1 Mart'ta yeni mali yılın girdiğini belirterek, Belediye Meclisleri ve başkanlarının 1921-1922 mali yılına ait bütçe gelir ve gider listelerini hazırlamalarını istemesi³⁷⁰ Yunan İdaresi'nin belediye bütçelerini de denetim altına aldığını göstermektedir.

İzmir Belediyes'i'nin İçişleri Müdürlüğü'ne gönderdiği bir yazı, dairede çalışan personelin sayısı, konumu ve ekonomik durumları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. 18 Nisan 1922 tarihli bu yazıya göre belediye çalışanları, Paskalya yortusu nedeniyle Yunan İdaresi'nin personeline yarım maaş ikramiye verdiğini, yaklaşmakta olan ramazan nedeniyle kendilerinin de sevindirilmesi gerektiğini başkanlığa verdikleri bir dilekçeyle istemişlerdi. Bunun üzerine belediye, 1922 senesi gelirlerinin “*şayan-ı şükran*” bir dereceye yaklaştığından bahisle, Belediye Meclisi'nin çalışanlarına vermeyi uygun gördüğü 2584 buçuk liralık yarım maaş ikramiyeyi Yunan İdaresi'nin onayına sunan aşağıdaki ayrıntılı listeyi düzenlemişti. (Bkz. Tablo 19)

Stergiadis 30 Nisan 1922 tarih ve 4653 numaralı yazısı ile İzmir Belediye Meclisi'nin almış olduğu kararı onayladığını ve belediyenin 1922-23 yılı bütçesinin olağanüstü harcamalar fashından 2584 Türk lirasının tahsis edilmesini bildirmişti.³⁷¹

Yunan makamlarının İzmir Belediye Dairesi'nde görev yapmakta olan memur ve işçileri işten çıkardıklarını gösteren bir kayda rastlamadık. Yunan İdaresi'nin devir teslimden önce belediyede görevlendirdiği tek Yunanlı memur, 300 drahmi maaşlı tercüman Yoannis Lenkofridis'di.³⁷² Mütareke döneminde belediye başkanı seçildiğini yazdığımız Hacı Hasan Paşa işgal bitinceye kadar görevini

³⁷⁰ AEDS, Zarf: 63-65'de 3726 numaralı genelge.

³⁷¹ AEDS, Zarf. 63-65'den çevre belediyelerin de personel maaşlarını Yunan İdaresi'nin onayı ile ödedikleri anlaşılmaktadır. Buca Belediyesi, 16 Mayıs 1922 tarih ve 39 numaralı yazı ile, Mayıs ayının ilk onbeş gününün maaşlarını ödemek için, İçişleri Müdürlüğü'nden istediği 6000 drahminin ödenmesini, Stergiadis 19 Mayıs 1922 tarih ve 5948 numaralı yazı ile Maliye Müdürlüğü'ne bildirmişti.

³⁷² AEDS, Zarf. 11-14.

Tablo 19. İzmir Belediye Dairesi Personelinin Mesleklerine Göre Maaşları

Personel	Mevcut	Maaş (lira)	Mevcud Göre Maaş
Reis Paşa Hazretleri	1	200	200
Şube Müdürleri	2	75	150
Baş Muhasebeci	1	67.5	67.5
Sandık Emni ve Doktor	2	60	120
Birinci Derece Memurlar	11	50	550
Baş Tercüman	1	50	50
Yardımcı Memurlar	20	40	800
İkinci Tercüman	1	40	40
Birinci Derece Yazıcı	27	30	810
İkinci Derece Yazıcı	3	25	75
Birinci Derece Çavuşlar	35	25	875
İkinci Derece Çavuşlar	33	24	792
Üçüncü Derece Çavuşlar	13	20	260
Dördüncü Derece Çavuşlar	9	15	135
Müstahdemler	11	15	165
Şoför	1	80	80
TOPLAM	171		5169.5 kuruş

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

aralıksız olarak sürdürmüştü. 1919 yılı belediye bütçesinin bağlandığı 8 Nisan 1919 günü, 4000 kuruş aylık alması kararlaştırılan Hacı Hasan Paşa'nın maaşı³⁷³ 1922 Nisanı'nda 5 misli artarak 20.000 kuruş'a (200 lira) yükselmüştü. Belediyenin diğer çalışanları vilayetin görevde bırakılan memurları gibi Yunan personel rejimine uygun olarak derecelendirilmişlerdi. İzmir Belediye Dairesi çalışanlarına yılda 62.034 Türk lirası aylık ödeyen Yunan İdaresi'nin, çevre belediyelerde görevli Türk memurlara karşı takındığı tavrı detaylı olarak bilmemekle beraber, birçok beldede işgal dönemi boyunca görev yaptığını bildiğimiz Türk belediye başkanları, bize Yunanlıların yerel yönetimlere daha yumuşak davrandıklarını düşündürmektedir.³⁷⁴

Barış antlaşmasının yönetimini Yunanistan'a bıraktığı toprakları, kanun hükmünde kararnamelerle yöneten Stergiadis'in³⁷⁵ 8 Eylül'de Vilayet Konağı'nın anahtarlarını Fransız Konsolosu'na bırakarak körfezde demirli İngiliz zırhlısı Iron Duke'a binmesiyle, İzmir Yunan İdaresi sona ermişti.³⁷⁶

Birçok sorunla karşılaşmış olmasına rağmen³⁷⁷ onbinlerce Rum

³⁷³ Köylü, 9 Nisan 1335.

³⁷⁴ AEDS, Arşivindeki belgelerden ismini belirlediğimiz Karşıyaka Belediye Başkanı Ömer Lütfi Bey'le, Ödemiş Belediye Başkanı Mehmet Bin Ahmet bunlardan sadece ikisiydi. İsim ve görev yerlerini belirlediğimiz Yunan Belediye Başkanlarını sayma gereği duymadık.

³⁷⁵ AEDS Arşivi'ndeki Köylü, 25 Teşrin-i Evvel 1337'de yeralan üç numaralı "*ıcar ve isticar*" kararnamesinde "*2493 numaralı yasanın 1. ve 3. maddelerine dayanarak*" kararnamenin yürürlüğe konulduğunu yazıyordu.

³⁷⁶ Solomonidis, s. 264.

³⁷⁷ Rumların Türklere karşı durdurulamayan eylemleri, Yunan Genel Karargahı ile Küçük Asya İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nın Stergiadis'in kontrolüne girmek istemeyişi, Metropolithane'nin Türklere karşı düşmanlığı körüklemesi, Osmanlı Hükümeti'nin şikayeti üzerine İzmir ve İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerinin Yüksek Komiserlik'e baskı yapmaları, Kuva-yı Milliye'nin direnişi ve İtalyan yetkililerinin Anadolu'daki anti-Yunan çalışmaları gibi başlıklar altında toplayabileceğimiz Stergiadis'in önündeki bu sorunları tek tek açmak konuyu çok uzatacağından derlediğimiz malzeme yazıya dökmeyeceğiz.

göçmeni Anadolu’da yeniden iskan edip durumlarını iyileştirme, toplum sağlığını koruma ve Yunan eğitim kurumlarını takviye etme politikası izleyen İzmir Yunan İdaresi’nin,³⁷⁸ bölgenin Yunanistan’la bütünleşmesini sağlama açısından başarılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁷⁹

V. Rum Göçleri ve İskan

I. Dünya Savaşı yıllarında, İzmir Sancağı’ndan “dahile” gönderilmiş olan Rumlar, mütareke döneminde Osmanlı Hükümeti’nin almış olduğu kararlar gereğince, evlerine gönderilip iskan edilmişlerdi. Aynı hükümet adalara göç ettirilmiş olup, mütarekeden sonra yurtlarına dönmeye başlayan Rumları, önceleri hoşgörüyü karşılarken bir süre sonra güvenliğin bozulup mütarekenamenin 7. maddesinin uygulanabileceği kaygısıyla, tavrını değiştirmişti. Alınan polisiye önlemlerle Batı Anadolu’ya geçişleri oldukça sınırlanan Rum göçmenlerin³⁸⁰ terketmiş oldukları mahallere iskanı, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği’nin kuruluşundan sonra el attığı konuların başında geliyordu.

İşgal edeceği arazide nüfus üstünlüğünü sağladığı takdirde bölgenin kendisine bırakılması yolunda önemli bir avantaj

³⁷⁸ Yunan İdaresi’nin toplum sağlığı ile ilgili olarak yapmış olduğu çalışmalara kısmen de olsa “Türk Göçleri ve Sonuçları” başlıklı bölümde değinmiştik. Yunan eğitim kurumlarına yapılan yardımlara ise “Eğitim” başlıklı bölümlerde değinilecektir. Bu konular önümüzdeki yıllarda tamamlamayı düşündüğümüz “Yunanistan’ın Anadolu’da İzlediği Sosyo-Kültürel Politika (1918-1922)” başlıklı çalışmamızda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

³⁷⁹ İşgal döneminde İzmir’de bulunmuş veya bölgeyi gezmiş olan Batılılar da aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Değerlendirmeler için bkz. Horton, George, *The Blight of Asia*, Indianapolis: 1926; bu kitap 1980’de *İ Katara tis Asias*, başlığıyla Yunanca, 1985’de, *Report on Turkey*, U.S.A. Consular Documents başlığıyla İngilizce, 1992’de ise *Anafrika me tin Turkia* başlığıyla yine Yunanca olarak Atina’da basılmıştır. *Töynbee, Arnold, The Western Question in Greece and Turkey*, London: 1922.

Dahile veya adalara göç ettirilen Rumlarla ilgili ayrıntılı bilgi “Nüfus ve Nüfus Hareketleri” bölümüyle “İç Güvenlik” bölümünün “Kazalar da” alt başlıklı kısmında verilmiştir.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

kazanacağıının farkında olan Yunanistan'ın, Batı Anadolu'da güdeceği iskan politikasının ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalacağı ortadaydı. Bunlardan ilki Osmanlı Hükümeti'nin adalara göç ettirdiği Rumların ev ve arazilerine yerleştirmiş olduğu, Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk, Epir, Yunan Adaları ve Girit'ten gelen 30 bin civarındaki³⁸¹ göçmenin boşaltılmasıydı ki,³⁸² işgal sırasında yapılan uygulamalar ve sonrasında kurduğu baskı sayesinde, Yunanistan tamamen olmasa da, bu sorunu en çabuk şekilde çözümlemişti.³⁸³

Yunanistan Hükümeti'nin Stergiadis'in İzmir'e hareket ettiği gün, izin belgesine sahip olmayan hiçbir kimsenin bölgeye yerleştirilmemesi yolunda askeri makamlara verdiği emre rağmen³⁸⁴ Rum göçmenlerin Anadolu'ya geçişi durdurulamamıştı. Savaş yıllarında Midilli Adası'nda yerleştirilmiş olan Ayvalık Rumları, kazanın Yunan birliklerince işgalinden sonra büyük gruplar halinde ve silahlı olarak geri dönmeye başlamışlar, ev ve arazilerine iskan edilmiş göçmenleri zorla yerlerinden çıkarmaya koyulmuşlardı.³⁸⁵ Yüksek Komiserlik belge almaksızın evlerine dönmeyi düşünenleri engellemek amacıyla, başlangıçta sınırdışı edileceklerini açıkladığı Ayvalık Rumlarının Türklere saldırılarından çekindiğinden tazminat ödemeleri koşuluyla kalmalarına izin vermişti.³⁸⁶ Rum göçmenlerin Anadolu'ya geçişini kontrol etmek isteyen Yüksek Komiserlik'in amacı, Solomonidis'in

³⁸¹ Solomonidis, s. 211'de sadece Bergama'ya yerleştirilmiş olan göçmenlerin sayısının 12 bini bulduğu yazılmaktadır.

³⁸² Yunanistan Hükümeti'nin boşaltma işlemini mütareke döneminde, İngiliz Albay Smith marifetiyle Osmanlı Hükümeti'ne yaptırtmağa çalıştığı bilinmektedir.

³⁸³ Bu uygulamaların nasıl yapıldığı ve Osmanlı makamlarının gösterdiği tepkiler "Türk Göçleri ve Sonuçları" ile "Yunan Sıkıyönetim Mahkemeleri" başlıklı bölümde ayrıntılarıyla işlenmiştir.

³⁸⁴ Solomonidis, s. 210'da, Diomidis'ten Paraskevopulos'a gönderilen 20.5.1919 tarih 4263 numaralı tel.

³⁸⁵ Solomonidis, s. 210.

³⁸⁶ Solomonidis, s. 210'da, Stergiadis'ten Venizelos'a 18.9.1919 tarih 8021 numaralı tel.

öne sürdüğü gibi, “*terkettikleri mahallere yerleşen Türklerin oralardan çıkarılmalarından doğacak anlaşmazlıkları*” önlemek³⁸⁷ değil, iskanın plan ve programlı bir şekilde yapılmasını sağlamaktı.³⁸⁸

Preveze Mutasarrıfı Krionas’ın, göçmenlerin evlerine dönmeleri konusunda gerekenlerin yapılması için görüş alışverişinde bulunmak üzere Çeşme yoluyla Sakız’a gitmesinden³⁸⁹ kısa bir süre önce Stergiadis, Haralambos Roylos’un başkanlığında temel görevi göçmenlerin bölgeye dönüşüne izin verilmeyecek dönemde iskanı kolaylaştıracak araştırma, hazırlık ve düzenlemeleri yapmak olan bir bölüm kurmuştu.³⁹⁰ Nitekim Edremit’ten Söke’ye uzanan kıyı boyunca Rumlara ait 45 bin evin 23 bini yıkılmış, 18 bini kısmen zarar görmüş olup, yalnızca 4 bin kadarının kullanılabilir durumda olduğu bu bölümün yapmış olduğu bir araştırmadan öğrenilmişti.³⁹¹

1919 sonbaharına gelindiğinde bu araştırma dışında, Rum göçmenlerin yerleştirilmesini kolaylaştıracak hiçbir somut çalışma yapılamadığı anlaşılmaktadır. İşgal bölgesinde kalan Osmanlı makamlarının Türk halkı göç etmemesi konusunda uyarması, göçmenleri geri döndürme çabaları ve Bab-ı Ali’yi yetkilerini kullanması için teşvik etmesi söz konusu bölümün yapacağı çalışmaları engellemişse de³⁹² Yüksek Komiserlik’in beceriksizliği de göz ardı edilmemelidir.

³⁸⁷ Solomonidis, s. 210.

³⁸⁸ Yüksek Komiserlik’in taşrada çevreden merkeze doğru yaklaşan bir örgütlenme modelini benimsemesi tesadüf değildi. Büyük bir kısmı, Batı Anadolu kıyılarına serpilmiş kaza merkezlerinden olan Rumlar, Türk göçmenleri zorla evlerinden çıkarırken oradaki Osmanlı yetkilileri muhatap olacakları bir Yunan siyasi makamı bulamayacaklardı.

³⁸⁹ İkdâm, 14 Haziran 1335.

³⁹⁰ Kosmos, 20 Eylül 1919’dan anlaşıldığı üzere bu bölüm, Avraam Sokağı’nda Yunan Agios Haralambos Hastanesi yanındaki 22 numaralı hanede bulunmaktaydı.

³⁹¹ Solomonidis, s. 213; Kosmos, 30 Aralık 1920’de, Rumlara ait 50 bin evden, 17 binin tamamen yıkılmış 10 binin de kısmen zarar görmüş olduğu yazılıyordu.

³⁹² Solomonidis, s. 211, Osmanlı makamlarının bu yöndeki faaliyetleri “Türk Göçleri ve Sonuçları” başlıklı bölümde işlenmiştir.

İzmir'in işgalinin üzerinden üç ayı aşkın bir süre geçmesine rağmen, Yüksek Komiserlik Adalar ve Yunanistan'da bulunan Rum göçmenleri Batı Anadolu limanlarına taşıyacak nakliye gemilerini bulamamıştı.³⁹³

Bu durum Yunanistan Hükümeti'ni harekete geçirmiş, Sosyal Yardım Bakanlığı yayınladığı bir genelge ile, gemicilik şirketleri ve vapur sahiplerini Küçük Asya'nın İzmir, Ayvalık, İskele, Urla, Dikili ve Çeşme limanlarıyla, Çeşme ve Karaburun kazalarına bağlı küçük iskelelere seferler düzenlemeye davet etmişti. Genelgeye göre, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin belirleyeceği sayıdaki Rum göçmen, gemilerle İzmir'e gelecekti. Barınacak yer ve onları memleketlerine götürecek kara nakliye vasıtaları bulunmadığından Rum göçmenlerin şehre çıkmalarına kesinlikle izin verilmeyecekti. Yüksek Komiserlik'ten izin belgesi alan Rum göçmenler, kendilerini İzmir'e getiren gemilerle evlerine götürüleceklerdi.³⁹⁴

İzmir'de yayımlanan Yunanca gazetelerin "Yunan işgali altında bulunan yerlerin halkından olup savaştan önce Yunanistan'a göç eden Rumların memleketlerine dönüşleri *kararlaştırılmıştır*" şeklinde yazmalarından³⁹⁵ birkaç gün sonra, Pire'den hareket eden Arkadia Vapuru Eski Foça'lı 50 göçmenle İzmir'e demirlemiş,³⁹⁶ Yüksek Komiserlik'ten izinbelgesi aldıktan sonra Foça'ya gitmişti.³⁹⁷ Bu sırada Sakız'da bulunan Yunan Filotilla Komutanı Amiral Manikopulos'un "İşgal altında bulunan yerlere Yunanistan ve Adalar'daki Rumların dönüşü mahalli siyasi memuruyla, jandarmanın bilgisi olmaksızın men olunacak, itiat etmeyenler *Midilli Divan-ı Harbi'ne sevk olunacaktır*" diyen günlük emri³⁹⁸ geriye dönmek için sabırsızlanan göçmenlerin kaçak olarak Anadolu'ya geçmeye çalıştıklarını

³⁹³ Solomonidis, s. 210'da, Stergiadis'ten Venizelos'a gönderilen 23.8.1919 tarih ve 2082/6925 numaralı tel.

³⁹⁴ Kosmos, 30 Kasım 1919.

³⁹⁵ Ahenk, 5 Teşrin-i Evvel 1335.

³⁹⁶ Kosmos, 8 Ekim 1919.

³⁹⁷ Solomonidis, s. 212'de, Stergiadis'in 19.10.1919 tarih ve 13319 numaralı emri.

³⁹⁸ Ahenk, 9 Teşrin-i Sani 1335'te Estia Gazetesi'nden alınmıştır.

gösteriyordu. Yunanistan'dan gelenlere³⁹⁹ Midilli'de olanların eklenmesiyle⁴⁰⁰ sonraki günlerde daha da hareketlenen Rum göçü, 1920 yılında da aralıksız devam etmişti.⁴⁰¹

Yunan Başbakanı Gunaris'in Lord Curzon'a sunduğu 12.11.1921 tarihli muhtıraya göre, 31 Aralık 1920'ye gelindiğinde Anadolu'ya gelen Rum göçmenlerin sayısı yaklaşık 16 bin artarak 126 bine ulaşmıştı.

1921 yılı başı itibarıyla, I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş içinde İzmir Sancağı'ndan göç ettirilen Rumların yaklaşık 3/4'ü geriye dönmüş bulunuyordu. Önceki yıllardaki yoğunlukta olmasa da 1921 yılı içinde de göç devam etmişti.⁴⁰²

Osmanlı Hükümeti birkaç yıl önce Adalar'a göç ettirmiş olduğu Rumların evlerine dönmesine muhalefet etmemiş,⁴⁰³ ancak Yunanistan Hükümeti'nin bunlar dışındaki Rumları Anadolu'da iskan etmemesi konusunda çok hassas davranmıştı. Hariciye Nezareti'nin Amerika'dan birçok Rum'un Yunanistan'a göç ettikleri,⁴⁰⁴ aralarında Güney

³⁹⁹ Kosmos, 16 Kasım 1919'dan, Atromitos ve Arkadia Vapurları, birçok Rum göçmeniyle dolu olarak İzmir Limanı'na demirlemişlerdi.

⁴⁰⁰ Ahenk, 12 Teşrin-i Sani 1335'te Midilli gazetelerinin dönmeğe başladıklarını yazdığı Rum göçmenleri Dikili, Foça, Ayvalık ve Urla limanlarına nakletmek için Yunanistan Hükümeti dört adet vapur kiralamıştı. bkz. Ahenk, 22 Kanun-ı Evvel 1335'te Tharros Gazetesi'nden alıntı.

⁴⁰¹ İzmir'e Doğru, 1 Şubat 1336'da, Çeşme'ye gelen Rum göçmenlerin, evlerine iskan edilmiş Boşnak göçmenleri çıkararak yerleştikleri, Ahenk, 11 Şubat 1336'da, Makedonya Vapuru ile Foça'nın Söğütçük Köyü'ne 180 hane Rum göçmeni gelmişti.

⁴⁰² Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1337'de, "*Limanlarımıza gelen vapurlarla Atina'dan bazı göçmenler gelmekte ise de bunlar şehrimize çıkmayarak ikamet edecekleri mahalle gitmektedir*" denilmektedir.

⁴⁰³ Ahenk, 17 Temmuz 1335'te görüleceği üzere, İzmir'in işgalinden sonra hükümet, tapuya geçirilmiş olan göçetmiş Rumlara ait terkedilmiş taşınmaz malların, önceki sahipleri adına kaydedilmelerini vilayete bildirmişti.

⁴⁰⁴ Çukalas, s. 30, n. 11'de, 1901-1910 yılları arasında Amerika'ya yılda ortalama 25 bin Yunan köylüsü göç ederken, 1920-1930 yılları arasında bu rakam ortalama 12 bine düşmüştü. Bu düşüşte, ABD'nin 1922 yılında yürürlüğe koyduğu yeni göç yasası yanında, Yunan köylüsünün artık ülkesinin toprağı olan yanibaşındaki Anadolu'ya göç etmeyi düşünmüş olabileceği de küçümsenmeyecek bir etki yapmış

Tablo 20. Batı Anadolu'da İskan Edilen Rum Göçmenler, 20 Ekim 1919-1 Aralık 1920

Gittiği Yer	Sayısı
Dikili + Bergama	12.000
Urla	5.000
İzmir-Urla	2.600
Çeşme	27.000
Menemen	3.000
Karaburun	8.700
Foça	10.500
İzmir + çevresi	4.000
TOPLAM	72.800
Ayvalık	20.000
Edremit	9.800
Akhisar	8.000
GENEL TOPLAM	110.600

Kaynak: Kosmos, 30 Aralık 1920.

Tablo 21. Batı Anadolu'da İskan Edilen Rum Göçmenler, 20 Ekim 1919-31 Aralık 1920

Gittiği Yer	Sayısı	Bir ay öncesine göre
Dikili + Bergama	12.500	+ 500
Urla	5.500	+ 500
Urla İskelesi	2.800	+ 200
Çeşme	30.000	+ 3.000
Menemen	3.500	+ 500
Karaburun	9.000	+ 300
Foça	11.000	+ 500
İzmir	4.500	+ 500
TOPLAM	78.800	+ 6.000
Ayvalık	22.000	+ 2.000
Edremit	10.000	+ 200
Akhisar	8.200	+ 200
Manisa + Tire + Ödemiş	7.000	+ 7.000
GENEL TOPLAM	126.000	+ 9.400

Kaynak: Şimşir (1989), s. 13

Rusya'dan olanların da bulunduğu birçok Rum'un da Trabzon ve İstanbul civarına göç edip yerleşmek arzusunda olduklarını istihbar etmesi üzerine Meclis-i Vükela 11 Ocak 1920 tarihli toplantıda, *"İaşenin bulunmadığı bir zamanda çeşitli yerlerden gelecek Rumların iaşelerini sağlamaya memleketin ekonomik durumu kesinlikle izin vermeyeceği gibi, Güney Rusya'dan göç edeceklerin kabulü ise asayiş açısından uygun olmadığından, bunlar geldiği takdirde, iade edilmelerini"* kararlaştırmış, konuyla ilgili olarak itilaf temsilcilerine bilgi verilmesini ilgili nezarete bildirmişti.⁴⁰⁵ Söz konusu bilgilendirme yapılmış olmalı ki, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Bab-ı Ali'ye gönderdiği 21 Ocak 1920 tarihli bir yazıda, Batı Anadolu sahillerindeki limanlara gelenlerin I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında devlet tarafından evlerinden göçe mecbur edilen Rumlar olduğunu, beş-altı yıldır çok güç şartlar altında yaşamakta olan bu insanların, Aydın Vilayeti içindeki Türk göçmenleri gibi köylerine dönmek istedikleri düşüncesinde olduğunu belirtmişti.⁴⁰⁶

Uğramış oldukları İzmir'den, yolcuları olan Rum göçmenler için izin belgesi alan gemiler yanaşacakları limanlara vardıklarında, o limanlara en yakın kaza merkezinde bulunan Yunan iskan memurunca karşılanmaktaydılar.⁴⁰⁷ Çoğunda henüz Yunan siyasi temsilciliğinin bulunmadığı kazalarda oturmakta olan iskan memurlarının görevi iskanın yapılacağı köy ve nahiye gibi daha küçük yerleşim birimlerinde papaz, öğretmen ve diğer Rum ileri gelenlerinin katılımıyla oluşan

olmalıdır. Nitekim Yunan basınında yayımlanan birçok ilanın bu düşüncede olan Yunanlıları teşvik ettiği anlaşılmaktadır. İ Smirni prin apo tin katastrofi'de 1922 yılı buşlarında, Atina gazetelerinin birinde, İzmir-Karşıyaka'da satışı çıkarılan 1000 m²'lik bir arsa *"büyük gelecek"* başlığıyla alıcıya sunuluyordu.

⁴⁰⁵ MVM, 218/9.

⁴⁰⁶ Orhonlu, s. 491-92.

⁴⁰⁷ Su (1981), s. 8'de, Aydın Valiliği'nin 13 Ocak 1920 tarihli yazısına göre, Çeşme, Karaburun ve Foça'da bu memurlardan bulunmaktaydı. AEDS, Zarf. 75 b'da bulunan maaş bordrolarından anlaşıldığı üzere Çeşme iskan memuru 400 drahmi maaşlı Markos Hacimarkos'du

“yerleşme komitesi”⁴⁰⁸ ile işbirliği yaparak, göçmenlerin ulaşım, mesken, iâşe vb. gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktı. Bulundukları kaza merkezlerinde Yunan siyasi temsilcilikleri kurulduktan sonra iskan memurlarının siyasi temsilciliğe değil, eskiden olduğu gibi doğrudan Yüksek Komiserlik’in merkez örgütüne karşı sorumlu oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹

Rum göçmenlerin Anadolu’ya geçmelerine izin verildiğinde, Osmanlı Hükümeti’nin bunların evlerine yerleştirmiş olduğu Türk göçmenlerden büyük bir kısmının bu mekanları boşaltmış olduğunu söylemek, yanlış olmayacaktır. Bazılarının evleri yıkılmış olan Rum göçmenler kışı açıkta geçirmemeleri için, hasarlılar da dahil kullanılabilir durumdaki diğer evlere yerleştirilmişlerse de, bekledikleri yaşam koşullarını bulamadıklarından birçoğu geri dönmeği düşünür olmuştur.⁴¹⁰ Yunanistan’ın milli çıkarlarıyla bağdaşmayan butehlikeli gelişmeği sezen Stergiadis, yetkililere “*ne şekilde olursa olsun Küçük Asyalıların Yunanistan’a gümlerine engel olmalarını emrederken*”⁴¹¹ İzmir Metropoliti Hrisostomos’u, göçmenlere yardım için asker, işçi, işadamı gibi toplumun tüm katmanlarını kapsayacak bir bağış kampanyasına önayak olmaya davet etmişti.⁴¹²

Osmanlı Hükümeti, Rum göçü daha sistemli olarak başlamadan önce aldığı bir kararla, Türk halkının geri dönen Rumların arazisinde yapmış olduğu zirai çalışma sonucu elde edilecek tarım ürünlerinden,

⁴⁰⁸ AEDS, Zarf. 85-86’daki birçok belgede, köy ve nahiyelerde kurulu bu komitelerden söz edilmektedir.

⁴⁰⁹ AEDS, Zarf. 85-86’da bulunan kazalardaki iskan memurlarının aynı kazalardaki siyasi temsilciliklere gönderdikleri yazılar, bunların siyasi temsilcilik emrinde olmayıp doğrudan merkeze bağlı olduklarının göstergesidir.

⁴¹⁰ İkdâm, 15 Tsrin-i Evvel 1335’te “*Yunanistan’dan büyük vaatlerle getirilen Rum göçmenler yapılan vaatler yerine getirilmediğinden ve son günlerde cephelerden kaçan Yunan askerleri durumu fena anlattıklarından birçokları geri gitmek arzusunu gösteriyorlar...*” diye yazılmaktaydı.

⁴¹¹ Karara, s. 142-143.

⁴¹² Kosmos, 14 Aralık 1919.

tohum için kullanılacak miktarın çıkarılmasından sonra, kalan kısmının taraflar arasında uygun bir şekilde bölüştürülmesi gerektiğini yetkililere bildirmişti.⁴¹³ Bu paylaşıma rıza gösterdiklerinden emin olmadığımız Rum göçmenlerin, hasat mevsiminin bitiminden hemen sonra Anadolu'ya gelmelerinin işe kıtlığı sorunuyla karşılaşılma riskini azalttığı kuşku götürmez bir gerçektir. Buna rağmen Stergiadis, göçmenlerin bu yolda yapacakları sızlanmalarla karşı karşıya kalmamak için, bir önlem olarak, yeteri kadar un, zahire ve gerekli maddelerin İzmir'e gönderilmesini hükümetinden istemişti.⁴¹⁴ Osmanlı Hükümeti'nin Yunan gemilerinin İzmir'e getirdiği işe erzakından "*fukara ahaliye ait olduğu*" için gümrük vergisi almama kararı, Rum göçmenlere yönelik genel politikası ile uyum içindeydi.⁴¹⁵

Yunanistan ve Adalar'dan Anadolu'ya dönen Rum göçmenlerin durumlarını iyileştirmek yolunda, Yüksek Komiserlik'inyapmış olduğu çalışmaların başında, çiftçi ailelerin topraklarını ıslah için kredilendirilmesi geliyordu. Kredi dağıtımının sistemli ve adil olmasının, bir devlet bankası eliyle yapılmasıyla mümkün olabileceğini düşünen Stergiadis, çıkarmadan kısa bir süre sonra İzmir'de bir şube açma çalışmaları yapmaya başlayan Milli Yunan Bankası'nın hararetli destekçisi olmuştu.⁴¹⁶ Bankanın personel yokluğu nedeniyle ancak 1919 Kasım'ında açılabilen şubesi 1920 yılı Mayıs'ına kadar, yerleştirilmişi durumda olan 80 bin Rum göçmenini kavrayan toplam 15 milyon drahmi kredi dağıtmış, 5 milyon drahmiyi ise gelecek olanlar için alıkoymuştu. Yüksek Komiserlik'in göçmenlerle ilgili bölümünün denetimi altında dağıtılan paraların geri ödenmesi için, kredilendirilen

⁴¹³ Ahenk, 29 Temmuz 1335.

⁴¹⁴ Ahenk, 7 Kanun-ı Sani 1336.

⁴¹⁵ MVM, 219/302, 12 Temmuz 1920.

⁴¹⁶ Veremis, s. 35-36'da, Milli Yunan Bankası'nın genel müfettişi Aleksandros Korizis şube açmaya uygun koşullar olup olmadığını araştırmak üzere İzmir'in işgalinden sonra şehre gelmişti. Banka idaresine sunduğu 29 Eylül 1919 tarihli raporunda şube açılması yolunda görüş bildiren Korizis'i Stergiadis işgalden sonraki ilk aylarda Yüksek Komiserlik'in ekonomik işler müdürü olarak görevlendirmiştir. (?)

Rum grupları toplu olarak sorumlu tutulmaktaydılar. Stergiadis'in bölgelerin ihtiyaçlarına göre dağıtılmasına gayret ettiği krediden, Atina ile yakın ilişki içinde bulunan bazı göçmen grupları öncelikli ve daha çok pay almaya çalışmışlar, belirlenmiş olan 20 milyon drahmilik toplam kredi miktarının arttırılması için başkenti baskı altında tutmuşlardı. Bu arttırmaya karşı olan Stergiadis, talep edilen her paranın tahsis edilmesi halinde kredinin Küçük Asya'daki nüfusun günlük harcamalarında kullanılacağı düşüncesindeydi.⁴¹⁷ 1920 yılı Ağustosuna gelindiğinde çiftçilere dağıtılan kredi miktarı 16 milyon 500 bin drahmeyi bulmuş, kalan 3 milyon 500 bin drahmî Edremit ve Akhisar'da⁴¹⁸ iskan edilecek Rumlar için ayrılmıştı. Bu miktarın sayıları 30 bini bulan Edremit ve Akhisar göçmenleri için yeterli olmadığını düşünen hükümet, kötü hava koşullarının Bergama'da neden olduğu ürün kaybını da dikkate alarak İzmir'e 5 milyon drahmilik ek bir ödenek göndermeyi kararlaştırmıştı.⁴¹⁹

Verilen kredilerle iskan bölgelerindeki tarım alanlarının % 80'i işlenebilir hale getirilmiş, şiddetle ihtiyaç duyulan pulluklar, ABD'den ithal edilerek ucuz bedellerle, hatta bazı durumlarda ücretsiz olarak, çiftçi ailelerine dağıtılmıştı. Kurulması kararlaştırılan İzmir Yunan Üniversitesi'nde makinalı tarıma geçişi özendirecek olan Ziraat Fakültesi'nin bulunacağı Tepeköy'deki 30 bin dönümlük arazi ıslah edilerek deneme çiftliği haline getirilmiş, burada çiftçilere kısa dönemli kurslar verilmişti.⁴²⁰ Bu araziye gezip Yunanlı müdürüyle görüşen

⁴¹⁷ Solomonidis, s. 214'de, Stergiadis'ten Venizelos'a gönderilen 18.5.1920 tarih ve 563 numaralı tel. Atina'ya baskı yapan grupların başında, Ayvalık Rumları geliyordu. Konumuz dışında olduğu için bu konuya değinmeyeceğiz.

⁴¹⁸ Edremit ve Akhisar Rumları, bu merkezlerin Yunanlılarca işgal edildiği 1920 Haziranı'ndaki genel taarruzdan sonra bu kazalara yerleştirilmişlerdir. Çalışmamızın kapsamı dışında olmakla birlikte bu merkezlerdeki Rum iskanının nasıl yapıldığını gösteren bazı temel bilgiler "Türk Göçleri ve Sonuçları" başlıklı bölümde verilmiştir.

⁴¹⁹ Solomonidis, s. 217'de, Gunarakis'den Atina'da bulunan Stergiadis'e gönderilen 28.8.1920 tarih ve 11.300 numaralı tel.

⁴²⁰ Solomonidis, s. 216.

Tablo 22. Batı Anadolu'da İskan Edilen Rum Göçmenlere 1 Aralık 1920 Tarihi İtibariyle Tahsis Edilen Krediler

Numara	Kaza	Kredi Miktarı (Drahmi)	Kaç Kişiye Verildiği
1	Bergama	2.899.350	1491
2	İzmir + Urla	813.265	993
3	Çeşme	3.889.650	4957
4	Menemen	798.950	660
5	Karaburun	2.899.350	2886
6	Foça	1.687.350	1838
7	Ayvalık	3.323.150	2248
8	Akhisar	1.192.700	1063
TOPLAM		17.503.765 = 2.200.000 TL.	16.136

Kaynak: Kosmos, 30 Aralık 1920

Toynbce izlenimlerini şöyle anlatıyordu: “Müdür, çiftliği bakımsızlıktan harap olmuş, sundurmaları pislige boğulmuş, asmaları otlar sarmış ve budanmamış incir ağaçlarını soysuzlaşmaya bırakılmış halde bulmuştu. Beraberinde iki eski traktör getirmişti... Traktörlerle tek adamın bir yılda on hektar toprağın tarımsal işlemlerini yapabileceğini hesaplamaktadır. Müdürün kafasındaki (kendisini atamış olan Stergiadis’in kafasındaki) sorun Tepeköy’deki en önemli şey olan eğitim sorunudur. Bu örnekle çiftçiler-Türkler ve Yunanlılar arasında fark gözetmeksizin-İzmir yöresinin tarımsal zenginliklerinden faydalanacaklar. Ama Tepeköy’deki deneme, yerel olmaktan çok daha büyük bir anlam taşıyor. Çünkü bu yoldan bütün Anadolu’da durum *değişebilir*.”⁴²¹ Öte yandan, Rum göçmenlerin yerleştikleri kazamerkezlerinde bulunan siyasi temsilcilikler de kadrolu tarım süvarileriyle çiftçilere, ücretsiz kaliteli tohumluk dağıtmışlardı.⁴²²

Yerleştirildikleri mekanlar ve çevrelerinin imar ve inşa edilmesi, Yüksek Komiserlik’in Rum göçmenlerin durumlarını iyileştirmek için yapmış olduğu bir diğer önemli çalışmaydı. Stergiadis’in, göçmenleri son derece rahatsız eden bu konuyu ele almak için 1920 Haziranına kadar beklemesinin nedeni inşaat mevsiminde bulunulmayıştıydı. İnşaat ve onarım malzemelerinin işgal bölgesinde az bulunması, doğal olarak bunların fiyatlarını yükseltmişti. Stergiadis, Rum göçmenlerin savaş

⁴²¹ Smith, s. 115, Deneme çiftliğinin üzerine kurulduğu arazi, vilayetin Seydiköy’deki Ziraat Okulu’nun uygulama alanı olmalıdır. Arazinin bakımsız olmasının nedeni vilayetin, Sanayi Ziraat Okulu adını vererek, bu okulu Akhisar’a taşımış olmasındandı. Anadolu; Sulh ve Selamet, 17 Teşrin-i Sani 1335’te, mütarekeden sonra, Ziraat Nezaretiokulunun eski adıyla Seydiköy’deki binasına taşınmasını vilayete yazmış, ayrılma için gerekli çalışmalar başlatılmışsa da Mûsavat, 7 Şubat 1335’te, okulda birçok usulsüzlüklerin olduğu anlaşıp, Islahat, 4 Mart 1335’te, daha önce Ziraat Okulu hesap memurluğunda bulunmuş olan Tepeköy Emlak-ı Emiriye İdaresi Başkatibi Şükrü Efendi’nin soruşturma yapılmak üzere İstanbul’a çağırılması okulun taşınmasını engellemişti.

⁴²² AEDS, Zarf. 75 a’dan, Çeşme’de: Petros Kufopulos ve Yoannis Papasarıandis, Menemen’de: PPangan, Urla’da: S. Arvanitakis, Karaburun’da ise: Yeorgios Kozakis tarım süvarisi olarak görev yapmaktaydı.

yıllarında Sakız Adası'nda kaldıkları barakaları söktürerek, Urla Yarımadası'ndaki 31 adet yerleşim biriminde bulunan hasarlı evlerin onarımında kullanılmasını sağlamıştı. Bunlara ek olarak, iskan bölgelerine İzmir'den yapı malzemesi gönderilmiş, Yorgos Ksinopulos'un başkanlığını yaptığı Toplum Sağlığı ve Yardım Müdürlüğü de göçmenler arasından seçtiği 800 kadar yapı ustası ve teknisyeni 30 gruba ayırarak, ev, kilise, okul, yol yapımında ve su pompalarının temizlenmesinde çalıştırmıştı.⁴²³

İşgalin yayılması aşamasında Yunan birliklerinin ele geçirip, Kuva-yı Milliye'nin baskısı sonucu boşaltmak zorundakaldıkları veya zaten Kuva-yı Milliye'nin denetiminde bulunan yerleşim birimlerinde oturan Rumlar öldürülme korkusuyla İzmir'e gelmişlerdi.⁴²⁴ Başlangıçta çoğu kiliselere yerleştirilen bu insanlardan Aydın ve Nazilli'den gelenler, Temmuz ayı içinde Bahri Baba Parkı'nda kurulduğu anlaşılan göçmen kampında iskan edilmişlerdi. 23 Temmuz'da Fransız Albay Delatur, ertesi gün ise, Yüksek Komiserlikten Haralambos Roylos'un eşlik ettiği Başkomutan Leonidas Paraskevopoulos kampı ziyaret ederek, koşulların iyi olmasından ötürü yetkililere teşekkür etmişlerdi.⁴²⁵ Aynı günlerde, Aydın göçmenlerine yardım için açılan bir bağış kampanyası da tüm hızıyla devam ediyor, yapılan bağışlar şehirde yayımlanan Yunanca gazetelerle kamuoyuna duyuruluyordu.⁴²⁶

Akhisar Rumlarının oluşturduğu kalabalık göçmen grupları da İzmir'e gelenler arasındaydı. Manisa ve çevresine de göç etmiş olan Akhisar Rumlarına ait bağların üzerinde mahsülü olduğu halde sahipsiz kalması vilayeti rahatsız etmiş, ileride sorun çıkmaması açısından bunların bizzat malları başına gelmelerinin veya muteber evrak ile birer vekil göndermelerinin menfaatleri gereği olduğu Ağustos ayı başında verilen bir ilanla kendilerine duyurulmuştu.⁴²⁷ Akhisar

⁴²³ Solomonidis, s. 213.

⁴²⁴ Bunlara verilen sadıkyk hizmetlerine "Türklerin Göçü ve Sonuçları" baplıkyk holümde deñinmiřtik.

⁴²⁵ Kosmos, 24, 25 Temmuz 1919.

⁴²⁶ bkz. Kosmos Gazetesi'nin Temmuz 1919 nüshaları.

⁴²⁷ Ahenk, 4 Ağustos 1335.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Kaymakamlığı'nın uyarısı ile vilayet ay sonunda verdiği bir ilanda buğday, arpa, tütün ve üzüm mahsülleri ekili arazide kaldığından çürümekte olduğunu belirterek, bir önceki duyurunun gereklerini yerine getirmeleri konusunda kaza Rumlarını bir kez daha uyarıyordu.⁴²⁸ Bunların aynı günlerde Akhisar'a dönmeye başlamaları⁴²⁹ vilayetçe yapılan girişimlerin etkili olduğunu göstermektedir.

Yüksek Komiserlik'in İzmir'de açmış olduğu ve göçmenlere günde 2000 kap yemek veren (1000'i Türklere, 1000'i Rumlara)⁴³⁰ aşevi, sadece 1-7 Eylül 1919 tarihleri arasında ekmeğiyle birlikte 26.289 porsiyon yemek dağıtmıştı.⁴³¹ Yunanistan ve Adalar'dan gelen göçmenlerin durumlarının iyileştirilmesi için yoğun çaba ve büyük paralar sarfedildiği bir sırada İzmir'de yığılan göçmenlerle uğraşmanın Yüksek Komiserlik için maddi ve manevi açıdan büyük külfet olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Yunanistan Sosyal Yardım Bakanı Simos'un, 5 Ekim'de göçmenlerin sorunları ve iyileştirme konusunda Stergiadis'le görüş alışverişinde bulunmak üzere İzmir'e gelmesinden⁴³² birkaç gün sonra, Yüksek Komiserlik Aydın ve Nazilli'den gelenler dışındaki tüm göçmenlerin (Türk ve Rum) memleketlerine dönmelerini istemişti.⁴³³

Yunanistan Hükümeti'nin Küçük Asya kökenli olmayan Yunanlıları Anadolu'da iskan ettiğine ilişkin bir saptamamız olmamakla birlikte, güdülen politikanın yayılmacı olduğunu gösteren veriler de yok değildir. Yunanlıların başlangıçta Türklerin mutlak çoğunlukta bulundukları kazalarda bile zor kullanarak onları iç kesimlere göç ettirmelerinin barış konferansının nüfus yüzünden bölgeyi Yunanistan'a

⁴²⁸ Ahenk, 24 Ağustos 1335.

⁴²⁹ Turan, s. 35'de, ATASE Arş., K. 118, Ds. 81 423, F. 44-2; K. 184, Ds. 88-19, F. 256'daki belgelerden.

⁴³⁰ EMA, s. 27.

⁴³¹ Kosmos, 25 Eylül 1919.

⁴³² Kosmos, 6 Ekim 1920.

⁴³³ Ahenk, 15 Teşrin-i Sani 1336.

birakmamasını önlemeye yönelik bir uygulama olduğu düşünülse bile, Sevr Antlaşması'nın Yunanistan'a bırakmadığı ortada olan Edremit ve A' sar'da iskan faaliyetinde bulunmasını açıklamak çok zordur. Türk ordusunun 1922 yazındaki başarılı hareketi sonucu bir kez daha Adalar ve Yunanistan'a göçetmek zorunda kalacak olan Rumlar II. Dünya Savaşı öncesi dönemde Yunanistan'ın siyasi ve ekonomik çehresini belirleyecek derecede önemli bir rol oynayacaklardı.

VI. Toplumsal Örgütler

Mütarekenamenin imzalanmasından sonra, İzmir ve kazalarında örgütlendiğini gördüğümüz siyasi partilerden 15 Mayıs 1919 tarihine kadar açık kalabilenler, doğal olarak İttihat ve Terakki'nin uzantısı konumundaki Teceddüt Partisi'ne muhalif olanlardı. İzmir'in işgaliyle birlikte bir daha hiç başlamamak üzere faaliyetlerini durdurmak zorunda kalacak olan bu partilerden ilki İzmir şubesini Hasan Tahsin Bey'in kurduğu Osmanlı Sulh ve Selamet Partisi'ydi. Avni Muhittin Bey'in desteğini arkasına alarak, çıkardığı gazetelerle İzmir'de tek başına omuzladığı partinin merkez yönetim kurulunda da üyelik yapan Hasan Tahsin Bey'in, işgal günü Yunan askerleriyle hayatına da mal olacak silahlı bir çatışmaya girmesiyle, Osmanlı Sulh ve Selamet Partisi'nin İzmir şubesi sönmüştü. İşgale kadar varlığını sürdürebilen ikinci parti konumunda olan Hürriyet ve İtilaf Partisi İzmir şubesinin, yönetim kurulunda Rum üyelere yer vermiş olmasına rağmen, işgalden sonra çalışmalarını sürdüremeyişi, mütareke dönemi boyunca gütmüş olduğu Yunan emellerini önlemeyi amaçlayan her girişime İttihatçı damgası vurarak engelleme politikasının yanlışlığını açıkça ortaya koymuştu ama, bu durum bazı parti üyelerinin körükörüne İttihatçı düşmanlığına devam etmesini hatta, Yunan makamlarıyla işbirliği yapmasını önlemeyecekti.⁴³⁴

⁴³⁴ Bunların başında İslahat Gazetesi'nin imtiyaz sahibi ve başyazarı Avukat Sabitzade Emin Süreyya Bey geliyordu ki, Berber (1987), s. 456-458'de belirtildiği üzere, kurtuluştan kısa bir süre sonra İzmir'de çalışmaya başlayan İzmir I. Divan-ı Harb-i Askerisi Emin Bey'i idama mahkum etmişti.

Mütareke dönemi İzmir’inde faaliyet gösteren Türk derneklerinden Hilal-i Ahmer, Muallimin ve Çiftçiler Derneği ile, Arnavut Teavün Cemiyeti dışında kalanlar, işgalden sonra çalışmalarını durdurmuşlardı. İşgalden üç gün sonra, 18 Mayıs 1919’da Vali İzzet Bey, Karantina’daki evine çağırdığı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İzmir şubesi Başkanı Eczacıbaşı Ferit Bey’e,⁴³⁵ Yunan işgal komutanının hayır derneklerinin siyaset yapmamaları koşuluyla çalışabileceklerini söylediğini belirtmişti. Eczacıbaşı Ferit Bey’in, “*insanlığın milliyet ve din farkı gözetmediğini*” söyleyerek, siyasetle ilişkisi olmadığına dair güvence verdiği Hilal-i Ahmer Cemiyeti,⁴³⁶ “*işgal boyunca*” açık kaldığını saptadığımız tek Türk örgütüydü. Uluslararası İnceleme Komisyonu’na, Yunanlıların yapmış olduğu kötü uygulamaları gösteren belgeleri sunarak, uluslararası kamuoyunun dikkatini Batı Anadolu’ya çekmek⁴³⁷ yanında Hilal-i Ahmer, İki Çeşmelik semtinde bulunan dispenseri marifetiyle yerli ve göçmen olarak İzmir’de bulunan Türklerle, diğer milliyetleremensus bakıma muhtaç insanların yaralarını sarmabüyükliğini göstermişti.⁴³⁸ Muallimin Cemiyeti’nin⁴³⁹ 1921 Temmuz’unda Hilal İdadisi’nden Mehmet Şevki, Ahmet Nazmi, Mustafa Enver, Darü’l Muallimin’den Halit, Karşıyaka’dan Daniş ve Saim, Terakki-yi Emel’den Fehmi, Numune’den Gaffar, Karantina’dan Rüknettin Beylerle, Darü’l Muallimat’tan Hoca Sırrı Efendi’yi oy çokluğu ile yeni yönetim kuruluna seçtiğini açıklaması⁴⁴⁰ işgalden sonra yeniden faaliyete geçmiş olduğunun kanıtıydı. Osmanlı Çiftçiler Derneği İzmir şubesi, 1919 Ekimi sonunda yayımladığı bir duyuru ile açıldığını,

⁴³⁵ Ferit Bey’in bu göreve hangi tarihte seçilmiş olduğunu saptayamadık.

⁴³⁶ Aksoy, s. 165-66.

⁴³⁷ Aksoy, s. 173.

⁴³⁸ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, işgal dönemi boyunca İki çeşmelik dispenseri ziyaret eden hastaların milliyet ve rahatsızlıklarına göre sayısal dökümünü gösteren bildiriler yayımlamıştı. İzmir’in Türkçe gazetelerinde geniş ölçüde yer bulan bu açıklamaları sıralamayı gereksiz buluyoruz.

⁴³⁹ Hakimiyet-i Milliye, 23 Kanun-ı Sani 1339.

⁴⁴⁰ Ahenk, 4 Temmuz 1337.

derneğin programını anlamak veya üye olmak isteyenlerin, geçici merkez olan hükümet caddesindeki Ragıp Paşa Otel'i'nin 4 numaralı odasında kalan dernek sekreterine başvurmalarını bildirmişti.⁴⁴¹ Mütareke döneminde kurulan Türk derneklerinin en önemlisi olan MHOC, işgalden sonra çalışmalarını başka bir yerleşim birimine kaydıran tek örgüttü.

23 Mayıs 1920'de bir duyuru ile üyelerini kayıtlarını yenilemeye davet eden Arnavut Teavün Cemiyeti'nin,⁴⁴² iki ay sonra senelik hesapların incelenmesi ve yeni yönetim kurulunun seçilmesi için üyelerine yaptığı başka bir çağrıdan Bakırcıyan Pasajı'na taşındığı anlaşılmaktadır.⁴⁴³ 1920 yılı Mart ayı sonunda kurulan "*Teşvik-i Maarif Cemiyeti*"⁴⁴⁴ işgalden sonra İzmir'de Türklerce kurulduğunu saptadığımız ilk örgüttü. Dernek esas tüzüğünde⁴⁴⁵ kurulma amacını diğer ülkelere kıyasla geri kalan ülkeyi uygar toplumlara yetiştirmenin tek koşulu olup, şu anda eksik olan bilimsel çabayı sarf etmek olarak belirliyordu (Madde 1). Merkezi, eskiden "*milli*", bundan böyle ise "*islam*" kütüphanesi olarak bilinen yerde olacak derneğin (Madde 2), merkez yönetim kurulu 7, şube kurulları ise 3-5 kişiden oluşacaktı (Madde 4). Masraflar kütüphaneyi de beslemekte olan sinema gelirinden karşılanacak, üyelerden aidat talep edilmeyecek, ancak bunlar bağış yapabileceklerdi (Madde 5). Herkesin almaya gücünün yetmeyeceği doğu ve batının en önemli eserlerini sağlamaya, gerekirse gazete ve dergi çıkarmak suretiyle kütüphane gelirini arttırmaya çalışacak olan

⁴⁴¹ Ahenk, 26 Teşrin-i Evvel 1335; Ahenk, 28 Teşrin-i Evvel 1335'te sekreterin Mustafa Hulusi olduğu yazılmaktadır.

⁴⁴² Ahenk, 23 Mayıs 1336.

⁴⁴³ Ahenk, 8 Ağustos 1336.

⁴⁴⁴ Ahenk, 30 Mart 1336'da derneğin resmi izin almak için dilekçe verdiği de yazılmaktadır.

⁴⁴⁵ Ahenk, 12 Mayıs 1336'da yayımlanan ve 8 maddeden oluşan (3. madde sansürce çıkarılmıştır) tüzüğün transkripsiyonunu Arıkan (1989a), s. 362-64'te, derneğin kitapçık olarak basılan iç tüzüğü ise yine Arıkan (1989a), s. 403-421'de yayımlanmıştır.

dernek, öğretmen ve öğrencilere yardımcı olacak, cami ve mescidlerin kible yönünü en ayrıntılı biçimde saptamaya özen gösterecekti (Madde 6). Başkanlığını Muallim Celal, genel sekreterliğini Mahmut Tahirü'l Mevlevi, üyeliklerini ise, Doktor Esat, Şehbender Şefik, Avukat Sadık, Tacir Selahattin, Eczacı Faik ve Muallim Yusuf Rıza Bey'in yaptığı (Madde 7) derneğin, Milli Kütüphane ile sıkı bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda adları yazılı olanların aşağı yukarı tamamı, Milli Kütüphane'nin yetkili organlarında görev yapmaktaydı. Dernek başkanı Muallim Celal, Milli Kütüphane'nin müdürü olup, Doktor Esat ve Mahmut Tahirü'l Mevlevi dışındaki tüm dernek üyeleri, Milli Kütüphane'nin yönetim kurulunda bulunuyorlardı.⁴⁴⁶ Derneğin, kütüphanenin adını değiştirmesini “*milli*” sözcüğünden rahatsız olmaması düşünülemeyecek olan Yunanlıların baskısıyla açıklamak mantıklı olacaktır.⁴⁴⁷ 1919-1920 öğretim yılında Türk eğitimini içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak isteyen, Milli Kütüphane çevresinde toplanmış bir kaç Türk aydınının yapmış olduğu bu girişim, sonuçsuz kalacaktı. İşgal dönemi boyunca dağılmadan kalabildiğinden kuşku duyduğumuz Teşvik-i Maarif Cemiyeti'nin Arıkan'ın da belirttiği üzere, Yunan makamlarının denetimindeki bölgelerde eğitimi arzuladığı gibi yönlendirmeyi başarması hem olanaksızdı, hem de derneğin gücünü aşmaktaydı.⁴⁴⁸ 1921 yılı Temmuzunda Muallimin Cemiyeti'nin yeniden faaliyete geçmiş oluşu, bizce “*Teşvik-i Maarif Cemiyeti*”nin başarısız oluşunun sonucuydu.

Vilayet makamını devraldıktan kısa bir süre sonra, kaza merkezlerinde müftülerin başkanlığı altında Cemaat-i İslamiye⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Arıkan (1989a), s. 360.

⁴⁴⁷ Yunanlıların Türklüğü hatırlatacak motiflere karşı tepkisini gösteren değişik örnekler için bkz. III. bölüm içindeki “Eğitim” bölümü.

⁴⁴⁸ Arıkan (1989a), s. 360, kuruluşundan sonra Cemiyet'in belirleyebildiğimiz tek çalışması Ahenk, 4 Mart 1337'de yazıldığı üzere, Milli Kütüphane'de toplanarak Türk müziğinin yayılması ve ilerlemesi için bazı kararlar almasıydı.

⁴⁴⁹ Cemaat-i İslamiye, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve adalardan çekilmesinden sonra boşaltılan bölgelerde kalan Türk ve Müslümanların ekonomik varlığı ve kültürel kimliğini korumak ve kendileriyle ilgili işleri yürütmek üzere kurdukları örgüte verilen isimdi.

heyetlerinin kurulmasına izin veren Yunanlılar, merkez kazada bu izni vermekten ısrarla kaçınacaklardı. 1920 Eylülü başında önce Çeşme’de,⁴⁵⁰ daha sonra Menemen’de Cemaat-i İslamiye heyetlerinin kurulması⁴⁵¹ Türk eğitiminin içinde bulunduğu kötü durumu yakından izleyen İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi’yi, merkez kazada da böyle bir heyetin kurulması yolunda düşünmeye sevk etmişti. Ekim ayında yapılan bazı çalışmaların ardından⁴⁵² Rahmetullah Efendi, İzmir Sultanisi’nin kapatılmasını önlemek amacıyla 17 Kasım 1920’de gittiği Yüksek Komiserlikte, Genel Sekreter Gunarakis’e düşüncesini açmış, ancak olumlu yanıt alamamıştı.⁴⁵³ İşgal bölgesindeki Türk ilkokullarının yönetim biçimini belirlemek üzere, Yunan makamlarınca hazırlanan 18 Şubat 1921 tarihli kararnamenin 1. maddesinden Yunanlıların İslam Cemaati hakkında bir kanun hazırlamakta olduğu izlenimi çıkmaktaysa da⁴⁵⁴ İzmir’in Türkçe basınınca da desteklenen cemaat-i islamiye heyetini⁴⁵⁵ işgal dönemi sonuna kadar İzmir’de kurmak mümkün olamamıştı.

1920 yılı Ekimi’nde İzmir’de bulunduğunu belirlediğimiz, başkanlığını Mehmet Elmas Bey’in yaptığı “*Avukatlar Cemiyeti*”nin⁴⁵⁶ işgal dönemi boyunca faaliyetine devam ettiğini ya da bulunduğu etkinlikleri gösteren bir bilgiye rastlayamadık. Aynı yılın Kasım ayında, İzmir’de bulunan orta dereceli Türk okullarına devam eden öğrenciler tarafından “*Türk Okulları İdman Birliği*” adı altında bir spor

⁴⁵⁰ Kendi arşivimizde bulunan iki adet belgeden.

⁴⁵¹ Ahenk, 28 Eylül 1336.

⁴⁵² Ahenk, 18 Teşrin-i Evvel 1336’da, İslahat Gazetesi’nin 17 Ekim tarihli nüshasına dayanılarak verilen bir habere göre; Cemaat-i İslamiye teşkilatı için Meveddet Salonunda bir toplantı yapılmıştı.

⁴⁵³ Su (1981), s. 27-28.

⁴⁵⁴ Su (1981), s. 53.

⁴⁵⁵ “*İzmir’de Cemaati İslamiye Teşkilatı Münasebetiyle*”, Ahenk, 25 Ağustos 1336’da, örgütün “*dini ve idari olmaktan ziyade*” milli ve sosyal ihtiyaçların gereği olduğu yazılıyordu.

⁴⁵⁶ Kosmos, 25 Ekim 1920.

kulübü kurulmuştu. Yönetim kuruluna Hilal Sultanisi'nden Mustafa, İzmir Sultanisi'nden Nevzat ve Darü'l Muallimin'den Fuat Efendilerin seçildiği kulübe asli ve fahri olmak üzere iki tür üye kaydediliyordu.⁴⁵⁷ Başkanlığını Şark Gazetesi sahibi Halil Zeki Bey'le tüccardan Hacı Hüseyin Bey'in yaptığı kulüp, Rum Apollon Kulübü'nün Yunan bayrağının mavi-beyaz renklerini almış olması yüzünden, önce yeşil-beyaz olan renklerini daha sonra kırmızı-beyaza çevirmişti.⁴⁵⁸

1922 yılı Şubatı'nda kurulan "*Türk-Amerikan Klübü*"nün amacı önce, memleketin terbiye ve eğitim bakımından seviyesini yükseltmek olarak kamuoyuna duyurulmuştu. Aynı açıklamaya göre, haftanın beş günü erkekler için ve perşembe günü ise kadınlara hizmet verecek olan kulüp, beden eğitimi yanında, İngilizce, Fransızca, defter tutma, müzik, piyano, dikiş, çocuk bakımı dersleri verecekti. Kulübe üye olmak için yıllık olarak erkeklerden 300, kadınlardan ise 100 kuruş aidat alınacaktı.⁴⁵⁹ 1 Nisan günü resmi açılışını yapan Türk-Amerikan Kulübü'nün amacı bu kez "*Karşılıklı olarak Türk-Amerikan ticaretini kurma ve İngiliz dilini Türk gençlerine öğretmek olarak*" açıklanmıştı. İzmir'in tüccar, aydın ve ulemasının hazır bulunduğu açılış töreninde kulübün başkanı Mr. Bere tarafından İngilizce olarak yapılan konuşma, Şerifpaşazade Remzi Bey tarafından Türkçe'ye çevrilmişti. Daha sonra doktor Ethem Bey, Türkçe bir konuşma yapmıştı.⁴⁶⁰ Açılıştan bir süre sonra kulüp, üyeleri arasından 20 kişilik bir tiyatro grubu oluşturmuştu. Ayda bir kez gösteri düzenleyecek olan bu gruba, eski Heveskaran Cemiyeti üyelerinden birkaç kişi de katılmıştı.⁴⁶¹

İşgal döneminde Türkler tarafından kurulduğunu saptadığımız sondernek, 1920 Haziranı sonunda dernek defterine kayıtlı veya

⁴⁵⁷ Ahenk, 6 Teşrin-i Evvel, 3 Teşrin-i Sani 1336.

⁴⁵⁸ Umar (1974), s. 238.

⁴⁵⁹ Ahenk, 14 Şubat 1338.

⁴⁶⁰ Islahat, 2 Nisan 1338.

Şark, 12 Nisan 1338'de, gençleri tiyatrodan başka herşeye benzeyen eğlencehanelere gitmekten men eden bu girişimden otürü. kulüp başkanı Mr. Bere'ye teşekkür ediliyordu.

kayıtsız olsun tüm kunduracı esnafını Temmuz ayının ikinci pazar günü öğleden sonra saat 14:00'da İki Çeşmelik Camii karşısındaki Aynalı Kahvehane'de yapılacak açılış törenine davet eden *"İzmir Kunduracı Esnafı Cemiyeti"* idi.⁴⁶²

Yunan işgali altında bulunan Balıkesir, Bandırma, Erdek, Gönen, Biga, Kirmasti, Mihaliç, Bursa, İnegöl, Yenişehir, Aydın, Manisa, İzmir, Eskişehir ve Afyonkarahisar ile işgal bölgesi dışındaki İzmit, Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu ve havalisinden yirminin üzerinde Çerkes asıllı Osmanlı vatandaşının katılımıyla 24 Ekim 1921 tarihinde, İzmir'de bir Çerkes Kongresi yapılmıştı. Çoğu Yunan İdaresi'nin resmen tanımış olduğu *"Şark-ı Karib Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti"* nin de⁴⁶³ kurucuları arasında yer alan kongre üyeleri, İtilaf Devletleri ve dünya kamuoyuna hitaben yayımladıkları bir beyanname ile, azınlık halindeki milletlerin hukukunu üstlenip, yenilmiş devletlere kabul ettirmeyi taahhüt eden İtilaf Devletleri'yle ortakları ve özellikle Yunan Hükümeti'ne Çerkeslerin iltica ettiğini açıklamışlardı. Anadolu'da iki milyona yakın Çerkes'in bulunduğu belirtilen aynı beyannamede devamla, Çerkeslerin tarihinden sözediliyor, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türkçülük ve Turancılık düşüncesinin zorla kabul ettirilmeye çalışılması yüzünden Çerkes milletinin uğradığı ağır kayıplara dikkat çekilerek, benzer muamelenin Kemalistler'den de görülmesi nedeniyle Çerkeslerin yaşamsal ve milli çıkarlarını koruyacağına inanılan Yunan İdaresi'ne katılma kararı alındığı belirtiliyordu.⁴⁶⁴ Şark-ı Karib

⁴⁶² Islahat, 30 Haziran 1338.

⁴⁶³ Çerkes Ethem'in Hatıraları'nda, 1921 yılı Nisan ayına kadar İzmir'de bulunmuş olan Çerkes Ethem'in anılarında bu dernekten hiç söz etmemesi, derneğin bu tarihten sonra kurulmuş olduğunu göstermektedir.

⁴⁶⁴ Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, s. 267-72'de bulunan *"Çerkes Milletinin Düvel-i Muazzama ve Alem-i İnsanîyet ve Medeniyete Umumi Beyannamesi"*nden. 24 Ekim 1921 tarihli bu beyannamenin altına *"Tevfik"* imzasını koyan kişi, Çerkes Ethem'in abisi Tevfik Bey olmalıdır. Beynamede kongreye katıldıkları belirtilen üyelerin sayısı 23'ken Soysal s. 61'de, üye sayısı 17 olarak verilmiş olup, bazı isimler tutmamaktadır. Bu 17 kişi 150 hikler listesinde bulunmaktadır.

Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti'nin, Yunan Başbakanı Gunaris'in İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiseri Simopulos'la birlikte, Mustafa Kemal'e Yunanistan'la barış antlaşması imzalatmak için tezgahladığı bir oyunun⁴⁶⁵ ilk perdesi olduğu sonraki gelişmelerden açıkça anlaşılan bu kongre⁴⁶⁶ sırasında kararlaştırdığı programı, 22 Aralık 1921'de *"esas tüzük"* olarak bastırdığı, derneğin Balıkesir sekreterinin üzerinde ele geçirilen esas tüzüğe ek metinde yazılmaktadır. Bu metinde Çerkeslerin *"Bütün geleceklerini Yunan Hükümeti'nin adalet eli ve fazilet gayesine teslim ettiği buna karşılık sonsuz merhamet ve şefkat görüp, kendilerine karşı dozu sürekli artan iyiliklerle mesut bir şekilde hayatlarını sürdürdükleri... Yunan Hükümeti'nin iyilikseverlik ve medeniyetinde bulunmakla övündükleri..."* gibi, kongrenin yayımlanmış olduğu beyannemede de yer alan görüşler dışında, derneğin sivil ve askeri örgütlenmesi detaylı olarak tanımlanmaktaydı.⁴⁶⁷ Çerkes kongresine

⁴⁶⁵ Sonyel (1986), s. 256.

⁴⁶⁶ Sonyel, (1986), s. 256'da, Yunanlıların amacı *"Batı Anadolu Türk Yönetimi"* adı altında Büyük Millet Meclisi yönetimine rakip ve başkenti Bursa olacak bir yönetim kurmaktır. İngiliz istihbaratı, 1921 yılı Kasım'ında bazı Çerkeslerle, Hürriyet ve İtilaf Partisi ve diğer muhalefet partilerinin işbirliği ile bir plan hazırlandığını bildirmişti. Buna göre, Batı Anadolu'da Türkiye'deki tüm uyrukların temsilcilerinden oluşacak bir meclis kurulacak, padişahın egemenliği Yunan koruyuculuğu altında sürdürülecek, meclisin masraflarını karşılamak üzere Yunan Başbakanı Gunaris'in izniyle Bursa ilinin gelirinden yararlanılacaktı. Bu arada kurulacak kukla yönetim Mustafa Kemal'in askeri gücünü ve örgütünü basıp yıkarak, tüm Anadolu'yu onun pençesinden kurtaracak, ilk olarak Yunan yönetimiyle barış imzalayacak, daha sonra Türkiye ile Yunanistan arasında bir ittifak kurulması için gerekli ortamı hazırlanacaktı. Yunan Başkomutanının izniyle gönüllülerden oluşacak bir ordu kurulacak, Yunanlıların eğitilip donatacakları bu ordu Mustafa Kemal'e karşı seferber edilecekti. İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'un Bursa bölgesindeki Türklerin bu plandan yana olduklarına inanmadığını Lord Curzon'a bildirmesinden sonra bu plan hakkında hiçbir şey duyulmayacaktır.

⁴⁶⁷ Çerkes Cemiyeti Nizamname-yi Esasısını Açıklayıcı Ek (1921), Teksir suretiyle çoğaltılan bu metnin üzerinde *"Balıkesir'de Çerkes Cemiyeti katibi üzerinde mukayyit, Çerkes Cemiyeti Nizamnamesine sureti zeyildir"* notu, altında ise yine *"Tevfik"* imzası bulunmakta olup, onyedî maddeden oluşmaktadır.

katılan üyelerden eski İzmir Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey'in,⁴⁶⁸ derneğin İzmir şubesi başkanlığını üstlendiği, 1922 yılına girilmesi nedeniyle Yunan Kralı'na çekmiş olduğu tebrik telgrafından anlaşılmaktadır.⁴⁶⁹ 1922 yılı Şubatı'nda yaptığı bir toplantı sonucunda aldığı karar gereği dernek, Metropolitane'ye bir yazı göndererek işgal sahası dahilinde bulunan Çerkeslerin, İzmir Rumlarının milli emellerine ulaşmak için yaptıkları girişimleri takdirle takip ettiğini ve amaçlarının Yunanlılarla birleşmek olduğunu belirtmiş ve derneğe bir Rum üyenin tayin edilmesini istemişti.⁴⁷⁰ Nisan ayında Çerkeslerden oluşturulacak bir heyetin Küçük Asya Savunma Örgütü ile işbirliği yapacağı haberlerinin basına sızmasından⁴⁷¹ kısa bir süre sonra, söz konusu heyet İzmir Ermeni Başpiskoposu Turian'ı ziyaret ederek, Çerkeslerin çıkarlarının Yunan çıkarlarıyla aynı, siyasi geleceklerinin ise Ermeni ve Yunan emelleriyle kaynaşmış olduğundan Küçük Asya Savunma Örgütü'ne iltihak ettiklerini bildirmiş, daha sonra Metropolitane'ye giderek Hrisostomos'u bilgilendirmişti.⁴⁷²

Mütarekenamenin imzalanmasından kısa bir süre sonra İzmir'de kurulduğunu gördüğümüz Rum İzcilik Takımı, işgal yıllarında hem örgüt hem de kadro bakımından büyüyecekti. 1920 yılında 17 takımda 820'liçinin bulunduğu İzmir şehri yanında Çeşme, Urla, Tire, Ödemiş, Bergama, Seferihisar, Torbalı gibi sancağa bağlı kaza ve nahiyelerle işgal bölgesi içinde yer alan diğer yerleşim birimlerinde toplam 1512

⁴⁶⁸ Soysal, s. 61.

⁴⁶⁹ Amalthia, 24 Ocak 1922'de, Kral Konstantin bu telgrafı "*Siz ve sevgili Küçük Asya Çerkeslerine yürekten teşekkürler*" diye yanıtlarken, İzmir'deki Yunan Mevki Komutanı A. Vlahopoulos'la, Küçük Asya Ordusu Kurmay Başkanı Pallis "*Yunan milli emellerinin gerçekleşmesi için dile getirdiği temennilerinden ötürü*" İbrahim Hakkı ile şubenin diğer üyelerine teşekkürlerini bildirmişlerdi. A. Vlahopoulos'un telgrafı, Ahenk, 25 Kanun-ı Sani 1338'de de yayımlanmıştı.

⁴⁷⁰ Ahenk, 14 Şubat 1338'de Tharros Gazetesi'nden naklen.

⁴⁷¹ Sada-yı Hak, 4 Nisan 1338.

⁴⁷² Islahat, Şark, 11 Nisan 1338.

izci 34 takım oluşturmaktaydı.⁴⁷³

Rum İzçilik takımı gibi, mütareke döneminde kurulmuş olan Yunan Katolik Derneği, 14 Eylül 1919'da üyelerinin katılımıyla "*Halk Merkezi*"nde bir toplantı yapmıştı. İzmir'in Yunanca gazetelerinin Yunan Katolik Derneği'nin kurulması amacıyla yapıldığını yazdığı bu toplantı, ile gerçekte dernek yerüstüne çıkıyordu. İşgal Kuvvetleri Komutanı Nider'in Ortodoks ve Katolik Yunanlıları birleştirmeyi hedeflediği için derneğe teşekkür etmesiyle açılan toplantıda yapılan seçimlerde Katolik öğretmen Alfredos Vitalis, Leandros Ksanthakis, Fok. Savvopulos, Rodolfo Filipoçi ve Josef Galıçis, dernek tüzünü oluşturmakla görevlendirilen geçici yönetim kurulu üyeliklerine seçilmişlerdi. Daha sonra Ksanthakis'in önerisiyle Venizelos'a bir telgraf çekilmesine karar verilmişti.⁴⁷⁴ Birkaç gün içinde istenen tüzüğü hazırlayan geçici yönetim kurulu, 19 Eylül 1919'da yayımlanan bir gazete ilanımla tüzüğü onaylamaları ve yeni yönetim kurulunu seçmeleri için üyelerini 21 Eylül günü 10.30'da "*Halk Merkezi*"ne davet etmişti.⁴⁷⁵ Söz konusu gün ve saatte yapılan toplantıda tüzük onaylanmış, dernek başkanlığına La liberte Gazetesi Müdürü Ksanthakis, başkan yardımcılığına Fok. Savvopulos, genel sekreterliğine Stefanos Depallas, veznedarlığa Levent Gazetesi'nden Rodolfo Filipoçi, idare memurluğuna Lanrendios Varoçis, yönetim kurulu üyeliklerine ise Yosif Kaliçis, Yosif Ksenopulos ve Yakovos Misir seçilmişlerdi.⁴⁷⁶ Venizelos dernek başkanına Paris'ten göndermiş olduğu telgrafta "*değişik unsurları Yunanistan'ın mutluluğu için kardeşlik çerçevesinde birleştiren derneği tebrik ediyorum*" diyordu.⁴⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin ülke dışına göçe zorladığı Anadolu Rumlarının, Yunanistan'da politik haklar kazanmasını sağlamaya çalışan

⁴⁷³ Solomonidi (1957), s. 235-6'da bu takımların bazıları hakkında daha ayrıntılı bilgi verilmektedir (Bkz. Tablo 2^a).

⁴⁷⁴ Kosmos, 15 Eylül 1919. Bu toplantıyı ertesi günkü Ahenk Gazetesi küçük bir haberle okuyucularına duyurmuştu.

⁴⁷⁵ Kosmos, 19 Eylül 1919.

⁴⁷⁶ Kosmos, 23 Eylül 1919.

⁴⁷⁷ Kosmos, 29 Eylül 1919'da 27 Eylül 1919 tarih ve 222 numaralı tel.

Tablo 23. 1920'de İzmir Sancağına Bağlı Yerleşim Birimlerinde Kurulu Rum İzci Takımlarından Bazıları

Bulunduğu Yer	Başkanın Adı	İzci Sayısı	Takım Sayısı
Karataş	-	120	3
Buca	-	70	2
Bornova	-	80	2
Kato Panagia (Çiftlik-Çeşme)	Periklis Papahacıdakıs	40	1
Urla	Marinos Hacı-mihalıs	150	3
Çeşme	P.Papadopoulos	35	1
Agia Paraskevi (Şifne-Çeşme)	Sideris	30	1

Küçük Asya Derneği'nin İzmir şubesi mütareke döneminde olduğu gibi işgal döneminde de çalışmalarına devam etmişti.⁴⁷⁸

Üzerinde daha ayrıntılı bilgi vermek amacıyla, yukarıdaki tabloya dahil etmediğimiz Küçük Asya Savunma Örgütü, sancak dahilindeki en önemli yapılanmaydı. Yunan işgal kuvvetlerinin Türk ordusuyla baş edemeyeceğini Sakarya Savaşı'ndan sonra kavrayan Rumlar, doğal olarak geleceklerinden endişe etmeye başlamışlardı. Muhtemel bir yenilgi durumunda, Yunan ordusuna 35 bin asker veren Rumlar için, birkez daha Anadolu'dan göç etmek dışında seçenek bulunmuyordu.⁴⁷⁹ 1921 Ekimi sonlarında A. Psaltos, Ah. Labru, P. Evripeos, Sokratis Solomonidis, Dulgeridis, Yovakimidis, I. Hariatis gibi çoğu İzmirli Rumlar tarafından gizli olarak kurulan Küçük Asya Savunma Örgütü'nün⁴⁸⁰ amacı, başta işgal bölgesi içinde olmak üzere, dünyanın her yanında Yunanlılığın maddi ve manevi *"tüm gücünü işgal ordusu yararına seferber ederek"* yeniden Türk yönetimi altına düşmemeyi

⁴⁷⁸ Mamoni, s. 103.

⁴⁷⁹ Şimşir (1989), s. 295'de de belirtildiği üzere, *"Anadolu Rumları Yunan ordusuyla işbirliği yaptıkları için "muharip" muamelesi göremezlerdi, çünkü Osmanlı vatandaşiyken Türk Hükümeti'ne karşı çıpmışlardı. Yani hukuken "muharip" ya da "savaş tutsağı" değil, olsa olsa "asi" sayılabileceklerdi. Kemalistler gelince bir genel af... olsa bile üç yıllık Yunan işgali boyunca Rumların Türk komşularına yaptıkları zulümleri hatırlayanlar, önüne geçilemeyen misillenelere kalkışabilirlerdi. Yunan Orduları çekildikten sonra Türk halkıyla Rumlar arasında kaçınılmaz kanlı patlamalar olabilirdi."*

⁴⁸⁰ Roda, s. 262-264'de örgütün "gizli" oluşu bizzat, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Stergiadis'in, 1921 Ocağı'nda Atina'dan İzmir'e gelen politikacı G. Duzinas'ın, İstanbul'daki *"milli savunma"* hareketine benzeyen ihtilalcı bir örgütü İzmir'de de kurma girişimini engellemesinden kaynaklanıyordu. Duzinas, bu ziyareti sırasında Doktor Psaltos ve İzmir'in diğer Rum ileri gelenleriyle görüşmüş, Hrisostomos'un da onayı alınarak, mevcut Yunan Hükümeti'nin nüfuzunu yalamadan ülke dışında Venizelos tarafından temsil edilmek düşüncesi etrafında anlaşılmıştı. Stergiadis, alınan kararı Venizelos'a bildirmek üzere yazılan telgrafa el koydurtmuş, Anadolu'da seyahat etmesini yasakladığı Duzinas da, Atina'ya dönmek zorunda kalmıştı.

Tablo 24. İzzat Demiremiz Dernek, Kurup, Birlik ve Adlar Altında Çabıştıkları Suprematisten İzmir Savaşçı ulalı Rum Örgütleri

İZMİR ŞEHİRİNDE BULUNANLAR

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Avukatlar Derneği (Bora)		Mih. Argiropulos	1862 yılında Yunanca ve İtalyanca olarak basılan tüzüğünde, avukatlık mesleğine saygın ve itibarlı bir yer kazandırmayı hedeflediği yazılan derneğin başkan yardımcılığını S. Depastis, genel sekreterliğini O Thallis yapıyordu.
Yunan-Fransız Derneği		A. Fotiadis	
Fırıncılar Derneği			Dernek, İzmir ve çevresi fırıncılarını 28 Aralık 1920'de, yeni yönetimi kurulunun seçileceği Halk Merkezi'ndeki toplantıya davet ediyordu.
At Yarışçılığı Derneği			Adından anlaşılacağı üzere at yarışçılığı üzerine faaliyet gösteren bir dernekti.
Mandolinata			Yunancada bir müzik enstrümanının adını taşıyan (mandolin) dernek, müzikle ilgileniyor olmalıdır.
Kahve ve Bira Satıcıları Derneği		E. Stefanopulos	Derneğin başkan yardımcılığını Dr. Dimopulos, sekreterliğini I. Hoseydon, veznedarlığını ise H. Kritikos yapıyordu.
Kithiralılar Kardeşlik Derneği	1806		İzmir'e yerleşmiş olan Kithiralılarca kurulmuştu.
Yunan Klubu	1819		Kulüp, 1920'den sonra Küçük Asya Klübüne dönüşen Sporting Kulüple 1922 Nisanı'nda birleşmiş ve Yunan Klubu adı altında aynı yılın Eylül ayına kadar yaşantısını sürdürmüştür.

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Berberler Derneği	1845	M. Kostoyannakis	Üyelerinin mesleki ve ekonomik açıdan ilerlemelerine neden olacak çalışmalar yapmak, onları himaye ederek, ülke yararını gözetecek davranışlarda bulunmalarını sağlamayı amaçlayan derneğin başkan yardımcılığını G. Kuritis, veznedarlığını P. Massalas, sekreterliğini N. Korakakis, yönetim kurulu üyeliklerini ise M. Vakalos, S. Lukudis, V. Halikiopulos, S. Kanaris, G. Luçis, D. Desipris, K. Kaldis yapıyorlardı.
İzmir'in Yunan Doktorları Derneği	1872		19 Temmuz 1920 tarihinde, İzmir ve çevresinin Yunan Doktorlarını şehrin Yunan hastanesine (Agios Haralambos) davet eden dernek, 1872'de kurulan " <i>Bilgili Doktorlar Derneği</i> "nin uzantısı olmalıdır.
Yunanlı Pastaneciler Derneği	1884		Derneğin yönetim kurulu, P. Gavriil, G. Zarbonis, A. Kastridis, K. Ksenakis, A. Stratigos, H. Çinisizelis, I. Hristopulos'tan oluşuyordu
Öğretmenlerin Cömert Kardeşliği	1889	Ekaterini Laskaris	Kurulması için dönemin İzmir Yunan Konsolosu Yeorgios Argiropulos'un hanımı Ekaterini Laskaris'in (başkanlığı sürekli elinde tutacaktı) ilk girişimi yaptığı bu dernek, yoksul kızlara sanat öğretmeği hedefliyordu. Dernek Sarno Sokağı'nda

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Panionios Spor Klübü	1890	D.Dallas	Fransız Konsoiosluğu'na çok yakın bir mevkide bulunan, ve içinde atelyeler, değişik sanatların öğretildiği dershaneler bulunan üç katlı bir binada çalışmalarını sürdürmekteydi. Atletizm, futbol, yüzmeye ve atıcılık kısımları bulunan kulübe 500 civarında sporcu kayıtlıydı. Kulübün başkan yardımcılığını H. Apostolos ve I. Sakellaridos, genel sekreterliğini M. Grigoriadis, eksperliğini A. Eleadis, veznedarlığını ise S. Stampadopoulos yapıyordu.
Orfevs Müzik Derneği	1890		
Avcılar Klübü	1890		Uluslararası bir kulüptü.
Apollon	1891		Başlangıçta bir müzik derneği olan Apollon bir süre sonra spor derneğine dönüşmüştü.
Sporting Kulüp	1893		Yönetim kurulu E. Kifre ve E. Perosle (başkan yardımcıları), I. Spinkeltal (genel sekreter), L. Kuzinieri (sekreter), I. Yeorgiadu, S. Papamihail, A. Psaltos, A. Skala, K. Musmuzi, A. Evfremidis, M. Simonian'dan (üyeler) oluşan kulübün bir tiyatroya sahip olup, 1920 yılından sonra "Küçük Asya Kulübü" adı altında yaşantısını sürdürmüştü.

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Filarmoniki Smirnis	1893		Ekonomik sıkıntıları nedeniyle çalışmalarına ara veren dernek, Hrisostomos'un maddi desteği ile işgal yıllarında yeniden çalışmalarına başlamıştı.
Dini Kardeşlik	1893	Hrisostomos (İzmir Metropolit)	
Pelops Spor Klübü	1905	V. Durudoğlus	Deniz sporları yapan kulübe seksen civarında sporeu kayıtlıydı. Yönetim kurulunda 16 üye bulunan kulübün başkan yardımcılığını O. Sonnas, genel sekreterliğini A. Elaforulos, veznedarlığını ise A. Simeonidis yapıyordu.
Ticaret Memurları Derneği	1907		Tüzüğünün I. maddesinde, İzmir'deki tüm ticaret memurlarını biraraya getirmeğe amaçladığı yazılan derneğin geçici yönetim kurulu Th. Benakis, N. Ballis, N. Orestiadis, S. İglesiş, I. Yeorgopulos, Th. Aronis, H. Mancavigos, K. Simi-riotis, G. Samuilidis, D. Karas'tan oluşuyor, yönetim kuruluna iki yılda bir üye seçiliyordu.
Arabacılar Derneği	1908		
Memur Yardımlaşma Derneği	1909	Andr.Stamatiadis	Üyelerinin mesleki çıkarlarını koruma, ahlaki ve ekonomik açıdan desteklemeyi hedefleyen derneğin başkan yardımcılığını M. Konstantinidis, yönetim kurulu üyeliklerini ise H. İkar,

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Halk Merkezi	1909		S. Durvas, D. Skordollis, A. Veledis, D. Milonas, G. Papagelis, E. Perivolaris, S. Vurlakis, N. Sabuhos, E. Alibertis, A. Libusis, L. Papayoannu, S. Delarmos yapıyordu. Çalışan kesimleri açmış olduğu kurslarla aydınlatmayı hedefleyen Halk Merkezi, Metropolit Hrisostomos'un çabalarıyla 1911 yılında yerleşmiş olduğu Fasulye Mahallesi'ndeki binasında hizmet vermekteydi.
İzmir Tütün İşçileri Derneği	1918	Mih.Dalkıranis	Muhtemelen 1891 yılında kurulan "Tütün İşçileri Kardeşlik Derneği"nin uzantısı olan bu derneğin genel sekreterliğini Aleks Karababas yapıyordu. Derneğin 1922 yılında yaptığı seçimlerde Yanko Papadopoulos, Panayotis Parasıtmakis, Yorgos Katalos, Manolis, Bayındırlı Sotiris, Zoti Kamçis, Yorgos Estimatis, ve Akif Süleyman Efendilerin oy çokluğu ile üye tayin edildiği, Apostolis Faronis, Dimitris Mabalatos ve Parathos Meshos'tan oluşan yönetim kurulunca kamuoyuna açıklanmıştı.
Yunan Öğretim Derneği	1918		

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Gençlerin Edebi Arkadaşlığı	İşgal yıllarında		Derneğin 1922 yılında bastırdığı " <i>İzmir Gençleri-nin Kitabı</i> " başlıklı broşürde, o zaman pek tanınmayan ancak daha sonra isimlerini duyuracak Angelos Simiriotis, Pavlos Floros, G. Stoyannis, Olga ve Fici Vatidos kardeşler, Mih. Rodas, Hr. Angelomatis gibi Küçük Asyalı birçok edebiyatçı ve yazara rastlanmaktadır. Derneğin sanatın bağımsızca ıera edilmesini istediği vurgu-ladığı aynı broşürde derneğe bağlı edebiyat, folklor, dram ve müzik kollarının bulunduğu belirtiliyordu. Dernek cephedeki orduya kitap toplayıp göndermek ve Küçük Asya Yunanlığının ayaklar altına alınmış olan haklarını dünya kamuoyuna hatırlatmayı amaçlayan dini içerikli bir protesto metni yayımlamak gibi vatansever çalışmalarında bulunmuştu.
Agios Yeorgios Kardeşlik Derneği	İşgal yıllarında		
Makedonya Birliği	İşgal yıllarında		İzmir'e Makedonya'dan gelmiş Yunanlılarca kurulmuştu.
Psidyalılar Derneği	İşgal yıllarında		Göller Bölgesi'nden olup, İzmir'de oturan Rumlarca kurulmuştu.

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
İzmir İlkeğitim Derneği	İşgal yıllarında		Bu derneğin temsilcisi 1921 Nisanı'nda yapılan I. İzmir Eğitim Kongresi'ne katılmıştı.
İzmir Ortaeğitim Derneği	İşgal yılları	İl.Altınoglu	I. İzmir Eğitim Kongresi'nde temsilci bulun- duran dernek. 1922 yılında Küçük Asya Savunma Örgütü'ne katılmıştı.
İzmir'in Yunan Gazeteleri Yazarları Derneği	1919	Önce Ant. Zanos daha sonra Aristos Peridis	Derneğin yönetim kurulu I. Angelomatis, I. Anastasiadis, Th. Danilidis, S. Kukuçakis, I. Minardos, V. Bekiaris, L. Ksanthos, G. Peridis, G. Rumis, G. Stoyannis'den oluşuyordu.
Ekmek İşçileri Derneği	1919	A.Drosotukos	
Boyacılar Derneği	1919	K.M.Papamarkos M.Argiropulos	Boya işçile rinin mesleki ve ahlaki açıdan gelişimlerini sağlamayı hedefleyen derneğin giderleri, üye kaydı sırasında tahsil edile n paralarla ve üyelerinin aidatlarından karşılanıyordu. Yönetim kurulunu başkan yardımcısı H. Hristodulos, veznedar Th.. Mikropoulos, sekreter F. Leonidas'in oluşturduğu dernek, 1922 Nisanı'na gelindiğinde 51 mahallede örgütlenmiş durumdaydı 1886 yılında bakkal ve tüccarların ilaç satmasını engellerek, mesleğe hakettiği saygın yeri kazandırmak amacıyla kurulan "Eczacılar Derneği"nin uzantısı olduğunu sandığımız derneğin yönetim kurulu üyeliklerinde, F. Savvopulos,
İzmir ve Semtleri Bakkallar Derneği	1919	K. Perras	
Eczane Memurları Derneği	1919		

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
İzmir Yunan Yavrukurt Takımı	Temmuz 1919	Miltiadis Seyzanis	A. Psaradellis, Tabaoğlu, Passalis, Yosifopulos, Lorens bulunuyordu. Derneğin sekreterliğini I. Sklavos, veznedarlığını ise E. Angelidis yapıyordu Evangeliki Okulu, Yanniki ve Aroni Liselerinin üst sınıflarında okuyan öğrencilerin önerisiyle kurulan takıma, Evangeliki okulunda beden eğitimi öğretmeni olarak çalışan Yeorgios Leonidos gönüllü olarak yardımcı oluyordu. Başkan yardımcılığı avukat Antonios Athinogenis, sekreterliğini avukat Spiridon Anastasiadis, veznedarlığını Hollanda uyruklu Vanderze'nin yaptığı takımda tüccar ve sanayici; Hristos Athanasulas, Aleksis, St. Kondorusis ve Yoannis Diamantakis, doktorlar; Anastasios Gimikopulos ve Konstantinos Eleftheriadis yönetim kurulu üyeliklerinde bulunuyorlardı. Takımın Yeorgios Leonidos tarafından hazırlanan tüzüğünü onaylayan Stergiadis, takıma "kutsal bölük" adını takmıştı. Haki ve lacivert renkler taşıyan üniformalar giyen yavrukurt takımının sembolü çiftbaşı kartaldı. İzmir'in değişik liselelerinden mezun olan 17 yaş kuşağındaki gençleri katılacakları orduya hazırlayıcı askeri bir eğitimi vermeyi hedefleyen takım, 300 gençten oluşan ilk bölümünü kurduktan sonra büyümüştü. Oymaklara ayrılan yavrukurtlar Gıra tüfekleriyle donatılmışlardı.

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Değirmen İşçileri Derneği	1919		
Genç Hristiyanlar Derneği	Eylül 1919	Stiris	Amerikan'ın İzmir büyükelçisi Horton'un 1 Eylül'de yaptığı " <i>dernek</i> " binasını açma konuşmasından anlaşıldığı üzere, açılan bir dernek olmayıp orduviydi. Horton 25 yıl önce ilk kez Yunanistan'a gittiğinde gördüğü derneğin bir dalını Amerika'nın şimdi İzmir'e getirdiğini, Yunan askerleri ve mülki amirlerinin dernekte Amerikalılar ile karşılaşabileceklerini okuyup, eğlenebileceklerini belirtiyordu. Fransız ve İngilizlerin kendi orduevlerinin olduğu, Amerikalıların Yunanlıların da kendi orduevlerinin olması gerektiğini düşünerek burayı açtığını söyleyen Horton, Venizelos'u, Stergiadis'i ve Küçük Aşa'da Yunanlık için yapılan tüm çalışmaları desteklediklerini bildiriyordu. Yunan ordusuna mensup subaylar için kurulan kulüp, İzmir'de daha önce Avusturya Konsoloslugu olarak kullanılan binada hizmet verecekti. Subayların üye olarak kaydolabilecekleri kulüp astsubay ve çavuşlara kapalı olacaktı.
Askeri Kulüp	Aralık 1919		

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Ordunun Küçük Asyalı Kız Kardeşi Derneği	Temmuz 1919	Lili Vafiadakis	Annas Papadopoulos Balkan Savaşları'nda ve 1916-18 yılında Makedonya'da cepheye giderek Yunan askerlerine kitap, iç çamaşırı vb. eşyalar dağıtmıştı. " <i>Asker Anası</i> ", ünvanını alan bu kadının çabası, Anadolu'lu topçu albayı Z. Mihailidis'in hanımı Amalia'yı harekete geçirmişti. Yönetim kurulu 17 kadından oluşan derneğin genel sekreterliğine S. Th. Ktena getirilmişti. İzmir'in çeşitli semtlerinde açmış olduğu şubelerine toplamış olduğu ayni ve nakdi yardımları cepheye gönderen derneğin çalışmalarına 1920 yılından sonra Anna Papadopoulos' ta katılmış, ancak Venizelos propagandası yaptığını düşünen Yunan karargahı onu Anadolu'dan göndermişti. 1870 Martı'nda kurulan " <i>İzmir Okuma Odası</i> "na üye yazılmış olan İzmir'de bulunan Kayserililerin kurmuş olduğu bu dernek, söz konusu okuma odasının bir şubesi olarak faaliyet göstermekteydi. Derneğin amacı, Küçük Asya'nın iç kesimlerinde yaşayan Yunanlıları maddi, ahlaki ve politik açıdan desteklemektir. Mütareke döneminde İzmir'e gelen Vatandaş Heyeti'nden fakirlere yemek dağıtmak için para yardımı almıştı.
Kapadokya Derneği	1919	A. Petridis	
Agios Yoannis Fakır Dostları Kardeşlik Derneği	1919		

İZMİR'İN YAKIN ÇEVRESİ VE KAZALARINDAKİLER

Adı	Kuruluş Tarihi	Başkanı	AÇIKLAMALAR
Urla Bayanlar İyilik ve Kardeşlik Derneği	1908	S. Paspatis	Maria Coannu'nun sekreterliğini yaptığı dernek, işgal yıllarında askerlere hizmet edecek özel bölümler kurmuştu. 1922 Eylülü'nden kısa bir süre önce, Küçük Asyalı Yunan Kadınları Savunma Örgütünden, örgütün Urla şubesi olarak çalışmaları çağrısını almıştı. İşgaden çok önceleri Kato Panagiaslı bakkallarca kurulan dernek, işgal yıllarında da çalışmaktaydı.
Taksiarhis			
Urlalılar Derneği	1919		
Edepli Kadınlar Derneği	1919		Menemeni'de kurulan bu dernek, 1922 yılında İzmir Kadın Dernekları Birliği bünyesinde yer alacaktı.
Alaçatı Kadınları Fakir Dostu Kardeşlik Derneği	1921	Meropi Gogola	Dernek Küçük Asyalı Yunan Kadınları Savunma Örgütü'ne yardım ediyordu.
İthalat ve İhracat Şirketi	1921	Ar. Sarikas	Kato Panagias'tan birçok çiftçinin katıldığı kooperatif bir süre sonra kapanmış, ancak Nisan 1922'de yine Sarikas " <i>İlerleme</i> " isimli başka bir kooperatifi devreye sokmuştu.
Kadınlar Din Dostluğu ve Kardeşlik Derneği	1921	Pınelopi İliadi	Agios Yeorgios Kilisesi'nin tamiri için kurulmuştu.
Karantina Edebiyat Derneği	Mart 1922		
Yeni Foça Kadınları Fakir	1922	Maria Pavlidu	Sekreterliğim Andr. Livadeos. veznedarlığını Nik. Vassalu'nun yaptığı dernek, Küçük Asyalı Yunan Kadımları Savunma Örgütü'nü destekliyordu.

Kaynak: ATTA, 467, 468, 470; Kosmos, 1, 19, 23, 29 Eylül, 21, 31 Aralık 1919, 19 Temmuz, 13, 18 Ağustos, 6, 8, 25 Eylül, 18, 27 Aralık 1920, 11 Ocak 1921, 24 Ocak 1922; İkdâm, 24 Eylül 1335; Islahat, 3, 7 Nisan 1338; Sada-yı Hak, 1 Nisan 1338; İ Smirni prin apo tin katastrofi, s.31, 32, 33; Mamoni, s. 65, 82-83, 85-86, 88-91, 97, 99-100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 113-114, 115, 118, 121, 122, 123, 124, 125-126, 131, 132-133, 134, 135, 136, 139, 141, 145, 146, 147; Mihailidi, s. 62, 63-68; Solomonidi (1959), s. 236-239, 243; Solomonidi (1957), 236-39; Roda, s. 255, 256, Appels des femmes de Thrace et d Asie Mineure. Appeal of the Women of Thrace and of Asia Minor. Diamartirai ginaikon Thrakis ke Mikrasias.

sağlamaktı.⁴⁸¹ 25 Aralık 1921’de örgüt üyesi ve aynı zamanda Yüksek Komiserlik müfettişi olan P. Evripeos’u nezdine çağırarak Küçük Asya Savunma Örgütü hakkında bilgi alan Stergiadis, 31 Ocak 1922’de kendisini ziyaret eden Psaltof’a örgüte izin verdiğini bildirmişti.⁴⁸² Ateşin üzerinde kanatları açık olarak duran Anka kuşunu amblem edinen Küçük Asya Savunma Örgütü’nün Başkanlığını L. Konstantinidis, veznedarlığını Karakasis yapıyordu.⁴⁸³ Başlangıçta A. Spaltof, K. Tenekidis ve H. Dimas’tan oluşan merkez yönetim kurulundan⁴⁸⁴ Nisan ayı başında istifa ettiği anlaşılan Tenekidis’in yerine örgüt, 11 Nisan akşamı yaptığı toplantıda Sokratis Solomonidis’i tayin etmişti.⁴⁸⁵ Örgütün, Thomas Themanakis’in başkanlığını yaptığı

⁴⁸¹ Burada yapılmış olan bir dizi yanlışın düzeltilmesi konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Öncelikle vurgulamak istediğimiz nokta, işgal döneminde Anadolu’da, biri İstanbul’da (Yunanistan’da yapılan 14 Kasım 1920 tarihli seçimlerden hemen sonra), diğeri İzmir’de olmak üzere “iki farklı savunma hareketi” gelişmişti Umar. (1974), s. 246250; Arkan (1991a) s. 6’da yazılanlardan bu farklılığın kavranılamadığı anlaşılmaktadır. Arşiv belgeleri de dahil olmak üzere tüm Yunan kaynaklarında rastladığımız gibi bunlardan İstanbul’da olan kendini “*Milli Savunma*” (Ethniki Amina) İzmir’deki ise “*Küçük Asya Savunma*” (Mikrasiatiki Amina) hareketi olarak tanımlamaktadır. “*Bağımsız bir İyonya Devleti kurma*” düşüncesi İstanbul’daki “*Milli Savunma*” örgütü içinde yer alan askeri kanatın (seçimlerden sonra birliklerini terk ederek İstanbul’a gelen Venizelist subayların oluşturduğu) Kral Konstantin ve anti-Venizelist Hükümeti devirmede basamak, sivil kanatın ise (Rum burjuva sınıfı mensuplarından oluşan) Yunanistan Anadolu’yu boşalttığı takdirde kendisi için güvence olacağından destekledikleri bir projeydi (İEE, s. 189). Milli savunma hareketiyle görüş alışverişinde bulunduğunu bildiğimiz İzmir’deki Küçük Asya Savunma Örgütü’nün bu projeyi desteklemiş olduğu savı doğru değildir. Örgütün kaleme aldığı telgraflar düşüncemizi desteklemektedir. Roda, s. 272’de, Küçük Asya Savunma Örgütü yönetim kurulu üyesi Tenekidis tarafından kaleme alınıp 8 Mart 1922’de İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Başbakan ve Dışişleri Bakanlarına çekilen telgrafta “... Yunan ordusunun Küçük Asya’dan ayrılması anarşi ve istikrarsızlığa yol açacak ve ülkeye felaket getirecektir...” denilirken, Roda, s. 274’de, 1922 Martı’nda toplanan Paris Konferansı nedeniyle, Yunanistan’ın Anadolu’yu boşaltacağı yolunda söylentilerin çıkması üzerine, Küçük Asya Savunma Örgütü tarafından 15 Mart’ta Yunanistan Hükümeti’ne çekilen başka bir tel.de “... *Küçük Asya Savunma Örgütü Yunan ırkının dayanışma ve birliği adına millet meclisinin*

hamiyetine başvurmakla üçbin yıldan beri Yunan ailesinin tek ve bölünmez bir ögesini oluşturan Küçük Asya Rumlarını terk etmeyerek tekrar gelmekte olan vahşilere karşı mücadeleye devam eylemesini istihram eyler. Küçük Asya Yunanlılığı bu kutsal ve bunalımlı anda bunca Yunan kaniyle kutsanan topraklarını savunmağa kesinlikle azmettiğini ve artık uğrunda milli ordunun yanında savaşmak üzere bu orduyu desteklemeğe hazır bulunduğunu beyan eder” deniliyordu. Öte yandan Şimşir (1989), s. 295-96’da, Anadolu Rumları’nın Mustafa Kemal hareketini adeta taklitle işe başlamış gibi görüldüğünü, bunların *“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti”* gibi Milli Savunma Örgütü kurduklarını belirtmektedir. Bu bilgiden hareketle birçok araştırmacı aynı yanlış yinelemiştir (Umar (1971), s. 247-48, Arıkan (1989b), s. 144). Gerçekte savunma örgütlerinin örnek aldığı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti değil, 1916’da Selanik’te, Venizelos’ça başlatıldıktan kısa bir süre sonra Kral Konstantin’i ülkeyi terketmek zorunda bırakan ve Yunanistan’ı İtilaf Devletleri yanında savaşa sokan *“Milli Savunma”* isimli yapılanmaydı.

⁴⁸² Roda, s. 265, 270’de, Stergiadis’in bu görüşmeden kısa bir süre sonra 5 Mart’ta yurt dışına bir kurul gönderilmesi konusunda görüşlerini almak için kendisini ziyaret eden Psaltof, Solomonidis, Omiros ve Tenekidis’ten oluşan Küçük Asya Savunma Örgütü temsilcilerini planladıkları hareketin tehlikeli ve Papulas, Meletios (29 Kasım 1920 tarihli bir kraliyet kararnamesiyle Atina Metropolitliği görevinden alınan Venizelist Meletios Metaksakis 1921 Aralığı’nda patriklik seçilmiş ve *“Milli Savunma”* hareketinin en güçlü şahsiyetlerinden biri olmuşt) ve savunma subaylarının (askeri kanadı kastediyor) ne yaptıklarını bilmedikleri söyleyerek huzurundan kovması, gerçekte Küçük Asya Savunma Örgütü ile İstanbul Milli Savunma Hareketi’ni birbirinden ayıramadığını gösteriyordu. Bağımsız bir İyonya Devleti kurulması yolunda işbirliği imkanlarını araştırmak üzere Şubat ayı başında ikinci kez İzmir’e gelen İstanbul Milli Savunma Örgütü’nden Doktor Yanko Siotis (ilk olarak 1921 Aralığı sonunda gelip sadece Papulas’la görüşmüştü) hem Stergiadis hem de Papulas’la görüşmüştü. Proje’ye sıcak bakmadığını hissettiren Stergiadis, Küçük Asya Savunma Örgütü ile Siotis’in temsil ettiği *“Milli Savunma”* hareketini aynı kefeye koyma yanlışlığına düşmüştü. s. 273’de bu gelişme üzerine Hrisostomos’un başkanlığı altında toplanan Küçük Asya Savunma Örgütü üyeleri yayımladıkları bir bildiri ile bu yanlış anlaşılmağı düzeltme yoluna gitmişlerdi: *“Küçük Asya Hareketi Anadolu’nun hukukunu savunurken kendiliğinden hareket etmekte, herhangi bir örgütün parçası sayılmamaktadır.”*

⁴⁸³ ATTA, 477’de bulunan Miliadu Katikopulos adına kesilmiş 5 TL. değerinde 001393 numaralı başış mabzundan.

⁴⁸⁴ IEE, s. 189; Roda, s. 275.

⁴⁸⁵ Sada-yı Hak, 13 Nisan 1338.

Yoannis Çolakoğlu, Spiratis Yordanidis, N. Vasiliadis, Yeorgios Lekakis, Nikolaos Pavlidis, Al. Petridis, Nikolaos Simepnidis, Yoannis Argiros, Omiros Onasis, Yoannis Solomonidis, Ksenofon Dimas ve Antonios Elaforulos'tan oluşan bir maliye komisyonuyla,⁴⁸⁶ üyelerini belirleyemediğimiz bir askeri komisyonu mevcuttu.⁴⁸⁷ Merkez yönetim kurulunun denetiminde bulunan irtibat, yardım, halkla ilişkiler, ve izcilik kısmıyla, basın bürosu örgütün alt birimleriydiler.⁴⁸⁸

Küçük Asya Savunma Örgütü'nün irtibat kısmı taşradaki örgütlenme biçimini tanımlayan bir bildiri bastırmıştı. "*Yapılanma Hakkında Rehber*" başlığını taşıyan 14 maddelik bu bildiriye göre,⁴⁸⁹ köydeki şubelerde 3, şehirdekilerde ise 5 üye bulunacaktı (Madde 1). Bölge ileri gelenleriyle işbirliği yapılarak, halkın güvenini kazanmış kişiler arasından seçilecek üyelerin ihtiyaçları, kilise tarafından karşılanacaktı (Madde 2, 3). Üyeler aralarından bir başkan ve veznedar seçeceklerdi (Madde 4). Örgütün İzmir'de bulunan merkez yönetim kurulunun emri altında çalışacak şubeler "*özgürce yaşamaya devam etmek için*" Yunanlılığın henüz kullanılmamış olan gücünü harekete geçirecekler,

⁴⁸⁶ ATTA, 469, maliye komisyonunun 7 Nisan 1922 tarihli toplantısında alınan kararlara imza koyanlar. 3 Mayıs 1922 tarihli toplantıda, maliye komisyonu başkanı Thomas Themanakis istifasını sunmuştu. Aynı kişinin 25 Ağustos 1922 tarihli toplantı tutanağı içinde bulunan maliye komisyonuna hitaben yazılmış ve istifa ettiğini bildiren bir mektubu 3 Mayıs'ta sunduğunu yazdığımız istifasının kabul edilmemiş olduğunu göstermektedir. Maliye komisyonunun yukarıda adları yazılan üyelerinin tümü İzmirli olup Roda, s. 273-74'de belirtildiği üzere başta tüccarlar olmak üzere şehrin ileri gelen Rumları arasındaydılar. Bunlardan tüccar Omiros Onasis, yakın dönemin tanınmış zenginlerinden armatör Aristothelis Onasis'in babasıydı.

⁴⁸⁷ ATTA, 464, 465; İslahat, 15 Nisan 1922'de Patris Gazetesi'nden alınan bir haberde Küçük Asya Savunma Örgütü'nün Rumları silah altına aldığı belirtilmektedir. Roda, s. 278'de asker toplayan subayların başında Yunan ordusu Kurmay Başkanı Albay Sariyannis'in bulunduğu yazılmaktadır. Şimşir (1989), s. 304'de, İzmir'deki İngiliz askeri temsilcisinin Haziran ayı sonunda Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir rapora göre "*Bursa-Bandırma-Soma-Manisa ve Simav havzasında 20 bin kişilik bir kuvvet kurulmuş ve 48 tabur halinde teşkilatlanmıştı.*"

⁴⁸⁸ ATTA, 464, 465.

⁴⁸⁹ ATTA, 466.

Tablo 25. Küçük Asya Savunma Örgütü'nün Maaş Defterine Göre Merkez Kazada Çalıştırdığı Görevliler

Numara	İsim	Görevi	İşe Başladığı Tarih	Maaşı	AÇIKLAMALAR
1	Vasilios Zafiropulos	Sekreter	14 Nisan 1922	100 kr.	Daha önce 70 kr. olan maaşı 10 Ağustos'da arttırıldı.
2	Ahillevs Spartopulos	Kapıcı	26 Nisan 1922	50 kr.	
3	Pavlos Adamopulos	Tahsildar	23 Haziran 1922	75 kr.	-
4	İlias Çelidis	Tahsildar	30 Haziran 1922	75 kr.	-
5	Yeorgios Panettas	Tahsildar	3 Temmuz 1922	75 kr.	-
6	Mihail Arolanoğlu	Muhasebeci	28 Temmuz 1922	-	-
7	Antonios Evdomadopulos	Muhasebeci	10 Ağustos 1922	50 kr.	10 Ağustos'da istifa etti.

Kaynak: ATTA, 471, s. 3.

bu amaçla bağış ve vergilendirme yoluyla para toplayacaklardı (Madde 5, 6). Millet ve vatan için yaptığı hizmetler konusunda halkı aydınlatacak olan şubeler, bulundukları mahallerde kanun ve düzenin sağlanması 21 Mart 1922’de yayımladığı bir bildiride Küçük Asya Savunma Örgütü, Anadolu Yunanlılığının seferber etmeyi düşündüğü “*maddi ve manevi gücünü*” şöyle tanımlıyordu: Cephede savaşmakta olan Yunan ordusunun saflarını sıklaştırmak için öncelikle 18-50 yaşları arasındaki Rumların gönüllü olarak orduya katılmaları çağrısında bulunulacak, katılmak istemeyenlere özel görevliler tarafından yaptırımlar uygulanacaktı. Gerekli para Rumlara ait menkul ve gayri menkullerin %20’sine el konulması, kiliselerde bulunan değerli madenlerin kullanılması ile dernek ve cemaat kurullarınca yapılacak bağışlardan sağlanacaktı.⁴⁹⁰ Küçük Asya Savunma Örgütü’nün kurucuları gibi yeniden Türk yönetimi altına girmek istemeyen Rumlar örgüte büyük bir ilgi göstermişlerdi. Nisan ayı başına gelindiğinde Bursa, Balıkesir, Bandırma havalisine kadar bütün köy ve kabalarda savunma şubeleri teşkil edilmiş durumundaydı.⁴⁹¹ Bağış yapanlara kesilmek üzere 2.975.000 kuruş değerinde 180 bin adet makbuz bastıran Küçük Asya Savunma Örgütü’ne⁴⁹² Rumlarca yapılan para yardımının miktarı yıl sonuna gelindiğinde 3.427.231 kuruş 10 parayı bulmuştu.⁴⁹³ Buna, Amerika’nın Boston şehrinde oturan Yunanlıların göndermiş olduklarını saptayabildiğimiz 5000 dolarla ($x175=850.000$ kuruş)⁴⁹⁴ maliye

⁴⁹⁰ Roda, s. 273’de, Yunanca yayımlanan Tharros Gazetesi’nde çıkan bu bildirinin yabancı basında büyük ilgi uyandırdığı belirtilmektedir.

⁴⁹¹ Islahat, 9 Nisan; Şark, 19 Nisan 1338’de, İzmir’de Ermenice yayımlanan Kogiamart Gazetesi’nden naklen, Roda, s. 273’de, cesaret verici sonuçlar alındığını Küçük Asya Savunma Örgütü’nün orduyu destekleyecek gerçek bir güç olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.

⁴⁹² ATTA, 469, s. 3-8’de, 5 kuruşluk (50000 adet), 10 (50000), 25 (10000), 50 (50000), 100 (5000), 250 (5000), 500 (5000), 1000 (2000), 5000 (2000), 10.000 (1000) kuruşluk makbuzlar bastırılmıştı.

⁴⁹³ ATTA, 464.

⁴⁹⁴ Islahat, 2 Eylül 1338, Doların kuru Amalthia, 30 Ağustos 1338’den saptanmıştır.

komisyonunun 19 Mayıs 1922 tarihli toplantısında aldığı karar gereği kabuledilmeye başlanan aynı bağışları da⁴⁹⁵ eklemek gerekir.

Meblağın bu denli büyük oluşunda kilise örgütünün oynadığı rol gerçekten büyüktü. Halk Merkezi yanında birçok toplantısını Metropolithane’de (Ayafotini Kilisesi) yapan Küçük Asya Savunma Örgütü’nün “*fahri başkanı*” konumunda olan Hrisostomos⁴⁹⁶ Anadolu Rumları’nın büyük özveride bulunması gerektiğini düşünüyordu. Şimdi zafer için kullanılmadığı takdirde, kiliselerde bulunan birkaç milyon lira değerindeki altın ve gümüş takımların Mustafa Kemal’in eline geçeceğini söylemesi⁴⁹⁷ Rumları ateşlemekteydi. 1922 Nisanı başında Patrikhane’nin de Küçük Asya Savunma Örgütü’nü desteklemeleri için çağrıda bulunduğu dernek ve cemaat kurulları⁴⁹⁸ harekete geçmiş, sadece 9 Mayıs günü dernekler 81.675, cemaat kurulları ve şubeler ise 213.028 olmak üzere toplam 302.703 kuruşu örgüt sandığına yatırmışlardı.⁴⁹⁹ Bu arada, örgütün izlemiş olduğu akılcı politika da gözardı edilmemelidir. Tüm bağış makbuzlarının üst kısmına konulmuş büyük hafiflerle dizili “*vatani yardım*” ibaresiyle milli duygular okşanırken⁵⁰⁰ maliye komisyonu 17 Nisan 1922’de yaptığı toplantıda bağışların kiliselerde toplanmasını uygungörerek⁵⁰¹ vicdanlara seslenmeyi de ihmal etmemişti. Aynı komisyonun 10 Nisan 1922 tarihli toplantısında aldığı,

⁴⁹⁵ ATTA, 469, s. 13-14; Islahat, 18 Haziran 1338’de Kosmos Gazetesi’nden yapılan bir alıntıya göre, Konyalı olup, İzmir’de ticaretle uğraşan Nikolaidis isimli bir Rum’un 50 bin drahmi tutarında yüz teneke sadeyağ bağışladığının yazılması, aynı olarak yapılan yardımların da büyük rakamlara ulaşmış olduğunu düşündürmektedir.

⁴⁹⁶ Bu bilgiler 1922 yılında İzmir’de yayımlanan Türkçe ve Yunanca yazılı gazetelerde çıkan haberlerden derlenmiştir.

⁴⁹⁷ Roda, s. 273.

⁴⁹⁸ Islahat, 8 Nisan 1338.

⁴⁹⁹ ATTA, 467, s. 1-130, 2. sayfada tarih 3 Mayıs olarak gösterilmiştir.

⁵⁰⁰ ATTA, 477’de bulunan bağış makbuzundan.

⁵⁰¹ ATTA, 469, s. 4-5.

yapılan bağışların yerel gazetelerde yayımlanması kararıyla⁵⁰² bir yandan kamuoyunun dikkati çekilirken, öte yandan rekabet körüklenmişti. Toplanan paranın nasıl sarfedildiği konusuna gelince; kırtasiye, iç (Anadolu'da) ve dış propaganda, personel giderleri ve yapılan yardımlar saptayabildiğimiz harcama kalemleri arasındaydı. Kırtasiye giderlerinin başında yukarıda sözünü ettiğimiz makbuzların bastırılması için ödenen 600 lira ile⁵⁰³ piyasaya sürülmesi kararlaştırılan toplam değeri 1000 lira olacak bağış pullarının⁵⁰⁴ basımı için harcanmış ancak, bizim miktarını tespit edemediğimiz para geliyordu. İç propaganda için yapılan temel harcama, yayımlatılan örgüt bildirimleri için basın bürosunca yerel gazetelere ödenen ilan parasıydı ki, 16 Mayıs 1922 itibarıyla 370 lirayı buluyordu.⁵⁰⁵ İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, 4 Ağustos 1922'de Avam Kamarası'nda verdiği söylevine teşekkür etmek amacıyla, 13 Ağustos günü İzmir'de yapılan mitingin⁵⁰⁶ daha iyi

⁵⁰² ATTA, 469, s. 4, gerçekten, 1922 yılında İzmir'de yayımlanan Türkçe ve Yunanca gazetelerin sütunları yapılan bağışlarla ilgili haberlerle dolup taşmaktadır. Gereksiz olduğuna inandığımızdan bunları sayıp dökmeyeceğiz.

⁵⁰³ ATTA, 469, s. 10-12'de maliye komisyonunun 16 Mayıs 1922'de yaptığı toplantıdan.

⁵⁰⁴ Şark, 21 Nisan 1338.

⁵⁰⁵ ATTA, 469, s. 10-12'de maliye komisyonunun 16 Mayıs 1922 tarihli toplantısından.

⁵⁰⁶ Bu mitingin anlamını kavrayabilmek amacıyla 1922 yazında cereyan eden siyasi gelişmelere bir göz atmak gerekir. İstanbul'daki Milli Savunma Hareketi temsilcilerinin 1921 sonlarından beri İzmir ve Atina'da yapmış oldukları girişimler sonucu, Yunan devlet adamları önceleri "ayınacı" gördükleri İlyonya Devleti Projesi'ni, desteklemeye karar vermişlerdi. Bu değişikliğin nedeni, Yunan Hükümeti'nin insan ve ekonomi kaynaklarının artık savaşı sürdürmeye yetmeyeceğini anlamasıydı. Eninde sonunda Anadolu'yu boşaltacağından, arkasında soydaşı olan Rumları himaye edecek, kendine yeterli bir İlyonya Devleti bırakmayı düşünen Yunanistan, insiyatifi ele almayı uygun görmüştü. Çanakkale Boğazı'nı koruyacağı güvencesi verilerek, İngiliz Hükümeti'nin siyasi desteği de alınan Proje, Stergiadis'in 30 Temmuz günü yayımladığı bir bildiri ile yürürlüğe konulmuştu. Bildirinin yayınından birgün sonra 31 Temmuz günü İzmir'de yapılan miting, Küçük Asya Savunma Örgütü'nün bağımsız İlyonya Devleti Projesi'ne hala sıcak bakmadığının kanıtıydı. Roda, s. 315'de "Miting günü

düzenlenmesi için tahsis edilen 1000 lirayı da⁵⁰⁷ iç propaganda faslına dahil etmek gerekir. Dış propaganda amacıyla yapılan harcamalardan ilki, yurt dışı ve Yunanistan'daki devlet adamlarıyla, cemaatlara çekilen telgraflardı ki, 16 Mayıs itibarıyla bunlar için 950 lira ödenmişti.⁵⁰⁸ İkincisi ise yurt dışına gönderilen kurullara tahsis edilen paraydı. Doktor Psaltof'un başkanlığında 28 Nisan günü İtalyan bandıralı Barletta Vapur'uyla Atina'ya hareket eden Mih. Argiropulos ve K. Hacıapostolos⁵⁰⁹ için yapılan harcamaların miktarını saptayamamakla beraber, 24 Mayıs 1922'de Amerika'ya gönderilmesine karar verilen Ant. Athinogenini ve Seferiadis'den oluşan Küçük Asya Savunma Örgütü kurulu⁵¹⁰ için 4000 dolar harcırah uygun görülmüştü.⁵¹¹ Yapılan yardımlar doğal olarak örgütün en yüklü harcama kalemini oluşturuyordu. Maliye komisyonunun kayıtlarına göre ilk olarak Söke göçmenleri için 1000 lira yardımda bulunan örgüt,⁵¹² daha sonra sırasıyla ordunun ihtiyacı

Hrisostomos Foça'ya, üyelerden E. Hacıapostolos Atina'ya, Mih. Argiropulos, Evfremidis ve St. Papamihalis'de Çeşme banyolarına gitmişlerdi. Mitinge iştirak eden Küçük Asya Savunması üyeleri halk arasında gizlenmek istemekteydiler" diye yazmaktadır. İyonya Devleti girişimi, bazı İngiliz çevrelerinde tepkiyle karşılanmış, İngiliz Parlamentosu üyelerinden Kenworthy'nin 4 Ağustos'ta açmış olduğu genel görüşmede Lloyd George, İyonya Devleti'ni tanıma anlamına gelecek bir konuşma yapmıştı. 13 Ağustos'ta yapılan miting bu konuşmaya teşekkür içindi.

⁵⁰⁷ ATTA, 469, s. 31'de, yönetim kurulunun önerisinden sonra, maliye komisyonunun 11 Ağustos 1922 tarihli toplantısında aldığı karardan.

⁵⁰⁸ ATTA, 469, s. 10-12'de maliye komisyonunun 16 Mayıs 1922 tarihli toplantısından.

⁵⁰⁹ Roda, s. 282; Islahat, 29 Nisan 1338; Ahenk, 5 Mayıs 1338'den kurulun 6 veya 7 Mayıs'ta İzmir'e döneceği anlaşılmaktadır. Nitekim Islahat, 9 Mayıs 1338'de, kurul 8 Mayıs'ta Stergiadis tarafından kabul edilmişti.

⁵¹⁰ Roda, s. 296-97; Ahenk, 25 Mayıs 1338; Islahat, 10 Haziran 1338, Yine 24 Mayıs'ta Avrupa'ya gönderilmesine karar verilip, A. Psaltof, Ah. Labru, St. Papamihalis ve Evstothopulos'dan oluşturulan kurul, Stergiadis'in muhalefeti nedeniyle Avrupa'ya gidemeyecekti.

⁵¹¹ Islahat, 21 Temmuz 1338.

⁵¹² ATTA, 469, s. 10-12'de, 16 Mayıs 1922 tarihli toplantıdan.

olan iç çamaşır alımı için 10.000, tütün için önce 5.000⁵¹³ sonra 3692.5 lira⁵¹⁴ ve yaralılar için 5000 lira⁵¹⁵ olmak üzere toplam 24.692.5 lira tahsis etmişti.

Mütareke döneminde, Yunan emellerine tepki gösteren İzmir'deki mesleki veya siyasi amaçlı Türk sivil toplum örgütleri şehrin Yunan birliklerince işgal edilmesinden sonra ister istemez çalışmalarını durdurmuşlardı. Aynı dönemde Yunanistan karşıtı çalışmalarda bulunmayan bazı Türk meslek örgütleri, işgal sırasında ara verdikleri çalışmalarına bir süre sonra yeniden başlamışlarsa da, Yunanlıların ilk kez açılmalarına izin verdiği bazı Türk Dernekleri gibi tabela asmaktan öte bir etkinlikte bulunamamışlardı. İşgal bölgesini Yunanistan'ın parçası olarak gören Yüksek Komiserlik'in Türklerin burada siyasi çalışmalarda bulunmasına izin vermiyeceği ortada idi. Stergiadis'in yeniden toplanması kararlaştırılan Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılacak seçimlere (12 Ocak 1920'de açılacaktı) işgal altındaki Osmanlı topraklarında "güvenliği" öne sürerek izin vermeyişi, bu düşüncenin ürünüydü.⁵¹⁶ İzmir Yunan İdaresi, Ankara'dakimilli hareketi zaafa düşürecek her türlü yapılanmayı bölgede desteklerken, denetlemesi koşuluyla Rumlara sınırsız örgütlenme imkanı sunmuştu. Toplumsal örgütler açısından işgal yıllarının bizce en çarpıcı gelişmesi, bölgenin kimin elinde kalacağını kestiremeyen Amerikan emperyalizminin hem Türk, hem de Yunanlıların sırtını sıvazlayarak geleceğe yatırım yapan kaypak politikasıydı.

⁵¹³ ATTA, 469, s. 18-19'da, 22 Haziran 1922 ve s. 20-21'de 29 Haziran 1922 tarihli toplantılardan.

⁵¹⁴ ATTA, 469, s.23'de, 25 Ağustos 1922 tarihli "olağanüstü" toplantıda genel kurulun aldığı karar sonucu Amerikan malı, her biri 70 para olmak üzere 527.500 paket sigara alımı uygun görülmüştü.

⁵¹⁵ Şark, 3 Eylül 1338.

⁵¹⁶ DH-KMS, Ds. 52/4, Bel. no. 54, Ds. 52/5, Bel. no. 8.

VII. Yerel Basın

Mütareke dönemi İzmir’inde, Türklerin kurmuş oldukları bazı sivil toplum örgütlerinin, Yunan emellerine karşı gösterdiği tepkilere, sütunlarını açmak ve matbaalarını kullandırmak yoluyla destek vermiş olan Türkçe gazetelerin işgalden sonra yayımlanmaya devam etmeleri mümkün değildi. Bu gazetelerin başında Haydar Rüştü Bey’in sahibi bulunduğu Anadolu ve Duygu geliyordu. 12 Mayıs’ta yayımdan men edilmiş olan söz konusu gazetelerin⁵¹⁷ basıldığı Anadolu Matbaası, işgal günü Rumlarca tahrip edilmiş, Haydar Rüştü Bey’in oturduğu evde arama yapan Yunan askerleri bulabildikleri Anadolu ve Duygu nüshalarına el koyarak gitmişlerdi.⁵¹⁸ Son zamanlarda Yunanlılara karşı yumuşak bir dil kullanmasıyla dikkat çeken Köylü Gazetesi matbaası da Rumların saldırılarına hedef olmaktan kurtulamamıştı. Gazete sahibi Mehmet Refet, matbaasına hücum eden Rumlara bir el bombası atmış, patlamayınca tabancasındaki kurşunları boşaltmış, daha sonra süngü, kurşun, balta ve sopa darbeleriyle yaralanmıştı.⁵¹⁹ Matbaasında dizgici

⁵¹⁷ Jaeschke (1971), s. 77’de kapatma kararının Yunan işgalinin sessiz sedasız gerçekleşmesini sağlamağa yönelik bir uygulama olduğu belirtilmektedir.

⁵¹⁸ Haydar Rüştü Bey’in ne Roda, s. 75’de yazıldığı gibi; işgal günü meydana gelen çatışmadan sonra dahile çekildiği, ne de Öktem, s. 14-15’de, Atina’da yayımlanmakta olan Le Message d’Athenes Gazetesi’nin 5 Haziran 1919 tarihli sayısında belirtildiği üzere; dağa çıkarak 1200 kişilik bir çete kurduğu, Ödemiş Köprüsü’nu havaya uçurduktan sonra kazayı ateşe vermek üzereyken yakalandığı haberleri doğrudur. s. 15-18’de Yunan Hükümeti’nin ihbar edenle başını getirene 100 bin drahmi ödül koymuş olduğu Haydar Rüştü Bey, anılarından da açıkça anlaşılacağı üzere işgalden itibaren üç ay kadar İzmir’deki değişik mekanlarda saklandıktan sonra, temin ettiği bir tren biletiyle şehirden ayrılmıştı. Gitmiş olduğu İstanbul’da Vakıf Gazetesi’nde makaleler yazan Haydar Rüştü Bey, İstanbul’un işgalinden sonra, önce Ankara’ya gitmiş, daha sonra Antalya’ya geçerek Anadolu’yu orada çıkarmaya başlamıştı. Türk birliklerinin İzmir’e girmesinden kısa bir süre sonra şehre dönen Haydar Rüştü Bey’in İzmir’e taşıdığı Anadolu gazetesi yayın hayatını 1954 yılına kadar sürdürmeği başarmıştı.

Ahmed, s. 19.

olarak çalışmakta olan iki gencin parçalanarak öldürüldüğü⁵²⁰ bu olaydan sonra, Rumlarca hapisaneye atılan Mehmet Refet, Yunan gazeteci Mihailidis tarafından oradan çıkarılarak evine götürülmüş, güvenliğini sağlamak için kapısına bir Yunan askeri dikilmişti.⁵²¹ Kısa bir süre sonra, işgal makamlarınca 50 bin drahmi verilerek tazmin edilen Mehmet Refet,⁵²² işgal yılları boyunca kalemini Yunan çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmeyecekti.⁵²³ Mütareke döneminde çıkarmış olduğu gazetelerde, Yunanlılara karşı son derece sert yazılar kaleme alan Hasan Tahsin Bey, işgal günü Hükümet Konağı önünde çıkmış olan çatışmada hayatını kaybetmişti.⁵²⁴

İşgalin yayınına ara vermediği tek Türkçe gazetenin, İtilafçı İslahat olduğu anlaşılmaktadır. İşgal günü akşamı yayımladığı nüshasında, *“pek ehemmiyetsiz bir işgal”* diyerek⁵²⁵ yaşanan olayları görmezlikten gelen İslahat’ın, ertesi günkü nüshasında yer alan bir yazı, Türklerin vicdanında onulmaz yaralar açacaktı. Gazete sahibi ve başyazarı Sabitzade Emin Süreyya tarafından kaleme alınan ve *“ne ekersen onu biçersin”* anlamına gelen Arapça *“el cezai min cinsü’l-amel”* atasözünün başlık olarak seçildiği yazıda, işgalin geçmişte İttihat ve Terakki tarafından yapılan kötü işlerin karşılığı olduğu belirtiliyordu. İşgal eyleminin, Yunan emellerinin gerçekleşmek üzere olduğunu yazdıklarında *“vatanperverlik*

⁵²⁰ Yunan İşgalinden Mütelhaddis Fecayi Hakkında Vürud Eden Raporlar İle Bazı Muahharat, s. 59.

⁵²¹ Mihailidis, s. 69.

⁵²² Kosmos, 23 Aralık 1919.

⁵²³ Soysal, s. 31’de, İşgalin son günlerinde Mıdillî’ye kaçan Refet, Heyet-i Vükela’nın 1.6.1340 tarihli toplantısında 150’liklerin sonuncusu olarak listeye alınmıştı. Arıkan (1988b), s. 191’de, eşi üvey oğlu ve üvey kızının 1927’de İzmir’e dönmesine İçişleri Bakanlığı’nca izin verilmiş, 150’liklerin bağışlanmasından sonra kendisi de İzmir’e dönmüş ve birkaç yıl sonra da ölmüştü.

⁵²⁴ Hasan Tahsin Bey’ce çıkarılan Hukuk-u Beşer ve Sulh ve Selamet Gazetelerinin İzmir Milli Kütüphanesi’nde bulunan günümüze ulaşmış eksik nüshaları içinde rastladığımız en sert yazı Hukuk-u Beşer’in 19 Şubat 1919 tarihli nüshasında, onun imzasıyla yayımlanan *“Namus Uğrunda...!”* başlığını taşıyan başmakaleydi.

⁵²⁵ Arıkan (1989b), s. 74.

kisvesine bürünme” ile suçladığı⁵²⁶ Anadolu, Duygu ve Köylü Gazetelerinin haklılığını ispatladığı bir sırada, Arıkan’ın belirttiği üzere *“Konak meydanı, Gümrük dolayları ve Pasaport çevresinde Türk ölüleri yerlerde yatmakta, Millet Hastahanesi’nin morgu ve Cemal Paşa Konağı’nın bodrumu ağzına kadar cesetler ile dolu iken”*⁵²⁷ Emin Süreyya Bey’in takındığı partizanca tavır, Türklerin belleklerinden silinmeyecekti. İzmir Rum Metropolitliği’nden ayda 150 Osmanlı Lirası tahsisat alan Sabitzade Emin Süreyya,⁵²⁸ Mehmet Refet gibi, işgal boyunca kalemini Yunan çıkarları doğrultusunda kullanacaktı.⁵²⁹

İşgal nedeniyle yayımlanmayı durduran Türkçe gazetelerin yeniden çıkmaları durumunda, sayfalarında İşgal Kuvvetleri Komutanlığı’nın bildirimlerine yer verip, halka herşeyin eskisi gibi olduğu izlenimini vereceklerini düşünen Müttefik Sansür Kurulu’nun Yunanlı üyelerinden Periklis Skeferis ve Mihail Rodas, Albay Zafirios nezdinde girişimde bulunarak tutuklu bulunan Türk gazetecilerin serbest bırakılmalarını muğlamışlardı. 17 Mayıs’da yeniden yayımlanmaya başlayan Köylü, Ahenk ve Müsavat Gazeteleri I. Tümen Komutanlığı Karargahı’nın da içine yerleşmiş olduğu Avcılar Kulübü’ndeki sansür dairesinde, mütareke döneminde de aynı işi yapmış olan Ahilleas Vafiadis tarafından dikkatle sansür edilmekteydiler.⁵³⁰

⁵²⁶ “*Biraz İnsaf Edelim*”, İslahat, 26 Kanun-ı Sani 1335.

⁵²⁷ Arıkan (1989b), s. 74.

⁵²⁸ Solomonidi (1959), s. 246’da, İtalyan Albayı Corcano’nun üstlerine verdiği 2 Şubat 1920 tarihli rapordan.

⁵²⁹ bkz. n. 434.

⁵³⁰ Rodas, s. 75; Ahenk 17 Mayıs 1335 tarihli nüshası küçük boyda ve sadece ön yüzü basılı olarak çıkmıştı. İşgal Kuvvetleri Komutanlığı bildirimleri ve suya sabuna dokunmayan küçük ve yüzeysel haberleriyle bu nüsha, gerçekte Yunan makamlarının işgal döneminde görmek istediği Türkçe gazete örneğiydi. Köylü ve Müsavat’ın aynı tarihli nüshaları İzmir Milli Kütüphanesindeki sayıları içinde bulunmamaktadır. İkinci, 24 Mayıs 1335’te, Müsavat’ın bu tarihli (17 Mayıs) sayısında “*İzzet-i Nefsimiz*” başlıklı başmakalesinde “*düşman çiçekle karşılaşmaz, böyle karşılaşır*” diye yazdığını belirtiyorsa da, biz Yunan sansür memurlarının böyle bir yazının yayınına izin vermiş olabileceğini sanmıyoruz.

İzmir'e gelir gelmez Stergiadis, basının işgale zarar verecek hiçbir hareketine izin vermeyeceğini belirtmiş, Türkleri tahrik edecek makalelerin yayınlanmasına engel olunmasını Yunan Sansür Kurulu memurlarından özellikle istemişti.³¹ Bir pazar günü mizah dergisi Kopanos'ta yayımlanan İttihatçılarla alay eden bir şiir, kiralık ev ilanlarının yer aldığı köşelerine kadar, gazeteleri eksiksiz olarak okuyan Yüksek Komiser'in gözünden kaçmamıştı. Son derece hiddetlenen Stergiadis, sadece sansür memurunu değil aynı zamanda sorumlu gördüğü sansür kurulu başkanı Skeferis'i de görevinden alarak, yerine yardımcılığını yapmakta olan Rodas'ı atamıştı. ³² Ancak bu atamayı yapmadan önce Stergiadis, basın konusunda isteklerini sıraladığı 7 maddelik bir çalışma protokolünü Rodas'ın imzalamasını şart koşmuştu. Yunan Sansür Kurulu'nun çalışma ilkelerini tanımlayan bu protokole göre, İzmir gazetelerinde, muttefikler ve genel siyasetleri, yapılacak askeri hareketler, alıntı şeklinde olsa bile askeri ve ruhani yetkililerin sözleri, Yüksek Komiser'in davranışları, sözleri ve İtilaf Devletleri temsilcileriyle görüşmeleri, bazı maddi konular hariç devlet memurlarının çalışmaları hakkında ve işgal bölgesi dahilindeki değişik unsurların-millî duyguları ve izzet-i nefsinin yaralayacak haberler bulunmayacaktı.³³ Oysa Kuva-yı Milliye'nin Aydın'ı Yunan birliklerinden geri alması üzerine, İzmir'de yayımlanmakta olan Yunanca gazetelerde Türklerin katliam ve çapulculuk yaptığı, kilise ve okulları yaktığı gibi onların millî duyguları ve izzet-i nefsinin yaralayacağı açık olan birçok makalenin yer alması, Yüksek Komiserlik'in işine geldiği zaman koymuş olduğu yasakları çiğnediğinin kanıtıydı.³⁴ Ancak

Roda, s. 8" de, Stergiadis'ın, "Türk'ün ilderde tehlikeli olmaması için ona ruhi morfin verilmesinin gerekli olduğunu sık sık söylediği" belirtilmektedir.

³² Solomonidi (1959), s. 353; Roda, s. 86-87'de Stergiadis'in kendisi tarafından atanmayan memurları çekemediği için Skeferis'i görevinden aldığı öne sürülmektedir.

³³ Roda, s. 86-87.

³⁴ Oysa aynı dönemde İzmir'de yayımlanmakta olan Türkçe gazetelerde, Yunanlıların Menemen ve Bergama'da yapılan kötü uygulamalara ilişkin bir satıra bile rastlanmamaktadır.

İşgal Kuvvetleri Komutanı Nider'in 16 Temmuz 1919 tarihli bir bildirisinden ordunun, Yüksek Komiserlik'in yasagın delinişine göz yummasından pek memnun olmadığı izlenimi çıkmaktadır. İlk maddesinde kamu düzenini alt üst ederek, vatandaş ve askerleri heyacana sürükleyecek haberlerin yayınlanmasının yasaklandığı belirtilen bildirinin 2. maddesinde, insanlarda "*millet bilinci, iktidara karşı düşmanlık ve kin doğmasını teşvik edici*" bilgi ve haberlerden sakınılması gerektiği vurgulanıyordu.⁵³⁵

Yunan Sansür Kurulu'nun, Aydın olaylarıyla ilgili olarak Yunanca gazetelerde yayımlanmasına izin verdiği makalelerden Müttefik Sansür Kurulu da rahatsız olmuştu. Kurulun İtalyan üyesi, aslen İzmirli ve İtalyan ordusunda yedek doktor olarak görev yapan Yedek Teğmen Enia Brunetti'nin önerisiyle söz konusu makaleler tercüme edilmiş, kurulun İngiliz üyesi Levanten Yedek Teğmen Spens'in de imzaladığı bir raporla birlikte İstanbul'daki Yüksek Komiserlere gönderilmişti. İzmir'de yayımlanmakta olan gazetelerde çıkan makalelerin, Müttefik Sansür Kurulu'nca şimdiye kadar yapıldığının tersine, Yunan Sansür Kurulu'nun yaptığı gibi, yayından önce sansür edilmesini isteyen rapor, Yüksek Komiserlerce hemen kabul edilmişti. Müttefik Sansür Kurulu'nun Yunan yetkililerine haber vermeksizin, yayımlanmak istenen yazıların provalarının yayımdan önce Müttefik Sansür Kurulu'na gönderilmesini isteyen bir yazıyı gazete idarelerine göndermesiyle, Rodas'ın ifadesiyle "*unsızın ikinci bir sansür*" ortaya çıkmıştı. İki farklı sansür kurulunun varlığı gazetelerin yayımını zora sokunca, Yunan Yüksek Komiseri ve şehirdeki İtilaf Devletleri konsolosları tarafından barış antlaşmasının imzalanmasına kadar görev yapacak ortak bir sansür kurulunun oluşturulmasına karar verilmişti.⁵³⁶

Gazeteleri denetlemek yetkisini Müttefik Sansür Kurulu'yla paylaşması, doğal olarak Yunan makamlarının hoşuna gitmemişti. Ancak

⁵³⁵ Vima 19 Temmuz 1919.

⁵³⁶ Roda, s. 116'da yazar bu bilgileri "*Levantenizm'in Rolü*" başlıklı bir bölümde verirken, Müttefik Sansür Kurulu'nda yeralan levantenlerin Yunanistan karşıtı tavırlar içinde olduğuna dikkat çekmek istemektedir.

bu durum, Türkçe gazeteler üzerindeki baskının gevşediği anlamına da gelmiyordu. Gazetesinin 14 Eylül 1919 tarihli ve 7172 numaralı nüshasına koymak istediği, ancak Müttefik Sansür Kurulu'na yayımlanmasına izin verilmeyen bir makale yüzünden Ahenk Gazetesi sahibi Ali Nazmi Bey tutuklanmış, tahliye edilmesi için 24 Eylül'de, Türkçe gazetelerin müdürleriyle Amalthia Gazetesi müdürü Sokratis Solomonidis'in katıldığı bir toplantıdan sonra, General Nider katında girişimde bulunulmuştu.⁵³⁷

Yunanistan'ın Müttefik Sansür Kurulu'ndaki temsilcisi Rodas, kurulda İtilaf Devletleri'ni temsil eden Levanten üyelerin, Türklere hizmet ettiği ve Türkçe gazetelerin yayınlamak istediği, Türklerin Yunanistan karşıtı faaliyetlerini yüreklendirecek makalelere izin vermesi yolunda olağanüstü gayret gösterdikleri düşüncesindeydi.⁵³⁸ İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliği'nce de paylaşılan bu düşünce nedeniyle, Müttefik Sansür Kurulu içinde bir süredir yaşanmakta olan gerginlik,⁵³⁹ Yunanlıların kısa bir süre önce çıkmasına izin verdiği Türkçe Şark Gazetesi'nin yayımlamak istediği bir yazı yüzünden açık bir çatışmaya dönüşmüştü. Ekim'in 15'inde, Müttefik Sansür Kurulu'na gönderildiği anlaşılan söz konusu yazının yayımlanmasına Rodas, Panislamizm propagandası yaptığı gerekçesiyle karşı çıktığını

⁵³⁷ Ahenk, 25 Eylül 1335.

⁵³⁸ Roda, s. 117.

⁵³⁹ Roda, s. 117'de ilk anlaşmazlık, Fransızca yayımlanan Echo de France isimli gazeteden Brunetti ve Spens'in bir makale sansür etmesinden sonra patlak vermişti... İzmir'de bulunan Avusturalya'lı gazeteci Loyd tarafından kaleme alınan Türkiye aleyhindeki yazının sansüre takılması üzerine gazete müdürü Karolos Fleri makaleyi yayınlamamıştı ama, sansür dairesine kadar giderek makalenin müttefiklerden hiçbirine karşı tecavüz teşkil etmediğini protesto şeklinde söylemişti. Brunetti ve Spens söz konusu gazeteyi üç gün müddetle kapatma kararlarına katılıp katılmadığını sordukları Rodas'tan olumsuz yanıt almışlardı. Solomonidis, s. 191'de, Müttefik Sansür Kurulu'nun, Fransız ve Yunan çıkarlarının Küçük Asya'da tam bir uyum içinde olduğunu belirten ve bir Fransız mühendisi tarafından kaleme alınan yazıyla, geceleri sokakların aydınlatılması için aldığı önlemlerden dolayı Stergiadis'i öven makalenin yayımlanmasına izin vermeyişi gerginliğin devam etmesine neden olan diğer gelişmelerdi.

belirtiyorsa da, gerçek neden kendisinin de itiraf ettiği üzere yazının, Yunanlıları ve genel olarak Türkiye ile savaşanları “*bir buçuk asırdan beri Türklerin kanını emen zararlı haşarat*” olarak tanımlamasıydı. Kurulun İtalyan üyesi Doktor Brunetti, yazının yayınlanmasından yana tavır koymuş, diğer üyelerin de kendisini desteklemesi sonucu Rodas’ın muhalefetine rağmen oy çokluğu ile yazının çıkmasına izin verilmişti. Şark Gazetesi’nin 16 Ekim 1919 tarihli sayısında imzasız olarak yayımlanan yazı Rodas’a göre, “*Büyük devletlerin Türk Devrimi’ne hoşgörüyle baktıkları, Yunanlılar’a ise düşmanca yaklaştıkları*” düşüncesinin işgal bölgesindeki Türkler arasında zemin bulmasına neden olmuştu. Rodas’ın 15 Ekim günü kendisine göndermiş olduğu provadan ötürü durumdan haberdar olan Stergiadis, gazetenin imtiyaz sahibi Halil Zeki ve sorumlu müdürü Kenan Tefvik Beylerin tutuklanarak sıkıyönetim mahkemesine çıkarılmalarını emretmişti.⁵⁴⁰ 17 Ekim günü Şark Gazetesi’nin idarehanesine gelen Yunan jandarmaları burada yaptıkları aramadan sonra, söz konusu kişileri ve Muhabir Doktor Yunus Fehmi Bey’i tutuklayarak gitmişlerdi.⁵⁴¹ Şark Gazetesi’nin, merkez hapisshanede tutulan mensuplarının serbest bırakılması için yetkililer nezdinde teşebbüslerde bulunacağı, yapılan uygulamanın basının gelişmesini engellemesi yanında adaletle de bağdaşmadığını yazmasından⁵⁴² sadece birgün sonra, 23 Ekim 1919’da sıkıyönetim mahkemesi konuyu görüşmek üzere toplanmıştı.⁵⁴³ Mahkemenin Albay Veruços’un başkanlığında saat 9:30’da başlayan oturumunda söz alan Askeri Savcı Binbaşı Haralambos Tamiolakis, sanıkları “*heyecan verici ve iktidara karşı düşman edici haberler yayınlamakla*” suçlamıştı. Yunan Basın Bürosu Müdürü Mihail Rodas ve tutuklamanın yapıldığı gün gazete idarehanesinde arama yapan jandarma subayının tanık olarak

⁵⁴⁰ Roda, s. 118, 137-38.

⁵⁴¹ Ahenk, 19 Teşrin-i Evvel 1335; Kosmos, 19, 22 Ekim 1919.

⁵⁴² Kosmos, 22 Ekim 1919’dan naklen.

⁵⁴³ Kosmos, 23 Ekim 1919.

dinlenmesinden sonra⁵⁴⁴ söz alan sanıklar, suçlamaları reddederek beraatlerini talep etmişlerdi. Savunmanın yapılmasından sonra mahkeme ceza yasasının 204. maddesi uyarınca Halil Zeki ve Yunus Fehmi Beyleri bir yıl hapis ve 2.000 drahmi para, Kenan Tevfik Bey'i ise altı ay hapis ve 300 drahmi para cezasına çarptırdığı açıklanmıştı.⁵⁴⁵ Duruşmanın bitmesinden birkaç gün sonra Şark Gazetesi'nin hüküm giyen mensuplarının aileleriyle vedalaşmalarına bile izin verilmeden Atina'ya gönderildiklerini yazıyordu.⁵⁴⁶

İzmir'de bulunan İtilaf Devletleri konsolosları, Müttefik Sansür Kurulu'nun onayından geçmiş bir yazının yayınlanma-sından ötürü Yunan makamlarınca yapılan bu uygulamayı sansürün görevine müdahale olarak değerlendirmişler ve Stergiadis'in makamına giderek protesto etmişlerdi.⁵⁴⁷ Bunun üzerine Stergiadis, konsoloslara bir rapor göndererek, bölgedekendilerince yapılan işgalin, Yunan ordusu, genel asayiş, Türk ve Hristiyan halkın emniyet ve selametiyle, mağlup düşmanı barış yapılıncaya kadar muzaffer müttefiklere zarar veremeyecek ve yapılacak barışın koşullarına direneme-yecek bir mevkide tutmayı hedeflediğini hatırlatmış, sıkıyönetim mahkemesinin bu cezaları *"bölgede gelişebilecek bir Türk ayaklanmasına karşı frenleyici bir etki yapması"* düşüncesiyle verdiğini bildirmişti. Raporunu İzmir'de askeri bir sansür kurulu oluşturmadıklarını belirterek noktalayan Stergiadis,⁵⁴⁸ iyi niyetleri konusunda konsolosların dikkatlerini çekmekten de geri kalmıyordu.

Gerçekte uluslararası hukuk kuralları, Yunan Silahlı Kuvvetleri'ne

⁵⁴⁴ Kosmos, 19 Ekim 1919'da, Türkçe Medeniyet Gazetesi'nden aktarıldığına göre, aramada suç teşkil edecek hiçbir şey bulunamamıştı.

⁵⁴⁵ Kosmos, 24 Ekim 1919, Roda, s.138.

⁵⁴⁶ Kosmos, 27 Ekim 1919'dan naklen.

⁵⁴⁷ Roda, s. 118, 141'de, Stergiadis'in, protestolarını bildirmek için makamında bulunan konsoloslara *"eğer yeterince kuvvetli olsaydım, Türk gazetecileri yüreklendiren sansür memurlarını da tutuklardım"* dediği yazılmaktadır.

⁵⁴⁸ Roda, s. 137-38.

ışgalden sonra İzmir’de basımın sansür edilmesi hakkını veriyordu.⁵⁴⁹ Bu, İzmir’de Yunanca yayımlanmakta olan Proodos Gazetesi Başyazarı K. Spanudis’in de belirttiği üzere, Müttefik Sansür Kurulu’nun ilgası anlamına gelmekteydi.⁵⁵⁰ Ancak Yunanistan müttefiklerinin hassasiyetini gözönüne alarak, Müttefik Sansür Kurulu’nun varlığına tahammül göstermiş, başlangıçta bu kuruldan ayrı bir Yunan Sansür Kurulu oluşturmuştu.⁵⁵¹ Yunan makamları, özveride bulunmaları nedeniyle birkaç aydır yürüdüğüne inandıkları sansür kurulları ilişkilerinin, Şark Gazetesi olayından sonra bu şekilde devam edemeyeceğini görmüşlerdi.⁵⁵² Rodas, Müttefik Sansür Kurulu’yla, kendisinin hukukunu açık olarak ortaya koyacak bir düzenlemenin yapılmasını Stergiadis’ten istemişti. Stergiadis ile konsololar arasında yapılan görüşmelerde 1919 Aralığı sonunda şu konularda görüş birliğine varılmıştı: Barış antlaşması imzalanıncaya kadar işgal bölgesinde Yunanca ve Türkçe yeni gazete yayını yasak olacak, diğer dillerde gazete yayını ise Müttefik Sansür Kurulu’nun iznine bağlı olacaktı. Müttefik Sansür Kurulu müttefiklerin çıkarlarıyla, genel asayiş zedeleyici yayınları sansür edecek, verilen kararlara uymayanlar şimdiye kadar yapıldığı gibi gazetenin kapatılması suretiyle cezalandırılacaklardı.

⁵⁴⁹ Sevig, s. 237’de, “*Basın işgal kuvvetleri için bir tehlike teşkil edebileceğinden bunun hürriyetini sınırlama ve koşullara bağlama veya gazete bayilerini büsbütün tatil etmek yetkisi işgal kuvvetlerine aittir*” denilmektedir.

⁵⁵⁰ Solomonidis, s. 190’da, İstanbul Yunan Yüksek Komiseri Kanellopulos’a yazdığı 23.11.1919 tarihli mektuptan.

⁵⁵¹ Rodas, s. 139’da, böyle ikili bir sansür uygulamasının bizzat müttefikler tarafından Yunanistan’da yapıldığı belirtilmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan işgal altında bir ülke olmamasına rağmen, müttefiklere ait üstelik “askeri” bir sansür kurulu, Selanik’te bulunan Yunan Sansür Kurulu’ndan bağımsız olarak çalışmalarını sürdürmüştü. Stergiadis protestocu İtilaf Devletleri konsololarına verdiği raporda bu konuya değinmişti.

⁵⁵² Solomonidis, s. 191’de, Venizelos Yüksek Konsey’in de başkanlığını yapmakta olan Fransız Başbakanı Clemenceau’ya gönderdiği 4.11.1919 tarihli bir mektubunda, Müttefik Sansür Kurulu’nun Yunan tarafları yayınlara karşı göstermiş olduğunu öne sürdüğü gereksiz düşmanlıktan söz ediyordu.

Müttefik Sansür Kurulu'nca izin verilen makalaları yayımlayan gazete mensupları takibata uğratılmayacaktı. Sansür kurulunda bulunan üyelerin çoğunluğunun onayladığı bir yazıya Yunan üye itiraz ettiği takdirde yayın ertelenecek, durum İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcileriyle İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'ne bildirilecekti. Sorun bu makamlar arasındaki görüş alışverişiyle çözümlenecekti.⁵⁵³

Stergiadis'in basın denetimine ilişkin sürtüşmelerin en aza indirildiğini belirttiği bu anlaşmayla⁵⁵⁴ gerçekte tüm denetim, Müttefik Sansür Kurulu'nun eline geçiyordu.⁵⁵⁵ Ancak bu, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin bünyesinde ve Mihail Rodas'ın⁵⁵⁶ müdürü bulunduğu basın bürosunun tasfiyesi anlamına gelmiyordu.

Yapılan antlaşma Stergiadis'in beklediğinin tersine, basının denetlenmesi konusunda Müttefik Sansür Kurulu üyeleri daha doğrusu, Rodas'la İtalyan Brunetti arasındaki sürtüşmeyi önleyememişti. Rodas'a göre, sonraki günlerde giderek gerginleşen ilişkilerin tek sorumlusu,

⁵⁵³ Rodas, s. 117-118'de, Stergiadis tarafından İzmir'deki İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika konsoloslarına gönderilen 23 Aralık 1919 tarih ve 18283 numaralı 7 maddelik protokolden.

⁵⁵⁴ Solomonidis, s. 192'de, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 12/12/1919 tarih ve 12492 numaralı tel.

⁵⁵⁵ Rodas, s. 139.

⁵⁵⁶ Rodas, s. 25-30'da "*Mihail Rodas'ın yaşamı ve düşüncel gelişimi*" başlığı altında Vas. İliadi tarafından kaleme alınan özgeçmiş metnine göre Mihail Rodas, Yunanistan'da Arahova Köyü'nde doğmuştu. Küçük yaşta Atina'ya gelen Rodas, gündüzleri bir matbaada çalışıyor, geceleri ise okuyordu. 1906-1911 yılları arasında ünlü tiyatrocu Ekaterini Veroni'nin grubunda bulundu. İstanbul'daki Odion Tiyatrosunda çalıştı. Deneri'nin "*İnanç, Ümit Ve Merhamet*" isimli dramasında topal Pedro, Sheakspare'in Romeo ve Juliet'in de Romeo rollerinde başarıyla oynadı. Daha sonra İzmir'e giderek orada yayımlanmakta olan dergi ve gazetelere birçok yazı verdi. Balkan Savaşı'nda yaralanan Rodas, iyileştikten sonra yeniden gazetecilik yapmağa başladı. I. Dünya Savaşı yıllarında, Atina'da yayımlanmakta olan Patris Gazetesi'nin muhabiri olarak Limni'den Çanakkale Savaşları'nı izledi. Mondros Mütarekenamesi'nin imzalanmasından sonra Yunan Deniz Albay Mavrudis'i İzmir'e getiren Leon Torpidosu ile İzmir'e geldi ve Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilişine kadar orada kaldı.

**Tablo 26. İzmir Yunan Yüksek Komiserliği Basın Bürosunun 1919
Aralığı İtibariyle Kadrosu**

Numara	Memurun Adı	Görevi	Maaşı (drahmi)
1	Mihail Rodas	Müdür	1000
2	Ahilleas Vafiadis	Basın Bürosu Memuru	400
3	Yosif Romano	Basın Bürosu Memuru	250
4	Avdis Nazaretian	Gazete sansürü memuru	300
5	Yoannis Minardos	Gazete sansürü memuru	300
6	Mihail Altıntop	Telgraf sansürü memuru	250
7	Yorgos Fumis	Telgraf sansürü memuru	250
8	Fokion Polidoros	Basın bürosu kapıcısı	100
TOPLAM			2850

işgal bölgesindeki Türk halkı ayaklandırmaya çalışan Brunetti idi. İzmir'deki Evangeliki Rum Okulu'nda okuması nedeniyle Yunanca bilen Brunetti, Türkçe gazetelerde yayımlanacak makalelerin en tahrir edici olanlarını bile kurula onaylatmak için yoğun çaba sarfediyordu. Kurulda bulunan Fransız temsilci aslen Fransız sömürgelerinden olan bir yüzbaşıydı. Guzi ismindeki bu kişi sakin ve düşünceli birisi olup, tartışmaya girmemek için Brunetti'nin yanında yer alıyordu. İngiliz temsilci Spens'in yerini alan Yedek Deniz Teğmeni P. Taker hiçkimsenin etkisi altında kalmıyordu. Brunetti'nin getirdiği sansür kurulunun şehirde yayımlanan tüm gazetelere karşı tarafsız bir program uygulaması önerisine Rodas itiraz etmiş, Türkiye'nin mağlup ve müttefiklerin denetimi altında olduğunu, Türk gazetelerinin Panislamizm fikrini savunan makaleleri yayımlayamayacağını belirterek kurulun diğer üyelerini de kendi yanına çekmişti.⁵⁵⁷ Bunun üzerine Brunetti, Atina gazetelerinin İzmir'de sansüre tabi tutulması gerektiğini öne sürmüştü, Rodas Avrupa gazetelerinin de sansür edilmesi gerektiğini bildirmişti. Bu konudaki ısrarı nedeniyle, Brunetti İstanbul'daki müttefik komiserlerine bir muhtıra göndermiş, Stergiadis de Rodas'ı desteklemişti.⁵⁵⁸ *"Sansür işinde İtalyan temsilcileriyle aramızda o kadar zıtlık olmuştur ki ikimizden birinin sarsürden uzaklaşması lazım geliyordu"* diyen Rodas, 1920 Şubatı başında Stergiadis tarafından görevden alınmış, yerine 600 drahmi maaşla Stilpon Pittakis atanmıştı. Pittakis, Müttefik Sansür Kurulu'nda görevini icra ederken gereken talimatları basın bürosu Müdürü Rodas'tan alacaktı.⁵⁵⁹

Bu değişiklikle Müttefik Sansür Kurulu'nun denetiminin İtalya'ya geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim İtalya'nın aynı

⁵⁵⁷ Rodas, s. 117'de, kurula Amerika temsilci göndermemiş çıkarlarını kuruldaki Yunan üyeye devretmişti.

⁵⁵⁸ İzmir'e Doğru, 7 Kanun-ı Sani 1336'da, sansürün Yunanistan'da yayımlanan gazetelerin İzmir'e girişini menettiği, elden gelen gazetelerin toplatılarak yakıldığı yolunda verilen bilgi doğru değildir.

⁵⁵⁹ Rodas, s. 141-142, Öte yandan s. 139'da Rodas, İstanbul'daki yüksek komiserlerin görevden alınmasını sağlayacak açık bir şikayette bulunmadıklarını belirtmektedir.

günlerde, İzmir’de basını takip eden bir büro kurması tesadüf değildir. Büro, Rodos’taki Doğu Akdeniz İtalyan Kolordusuna bağlı İtalyan subayları tarafından yönetiliyor, Oniki Adalar İtalyan yönetimine düzenli olarak, İzmir’de yayımlanan gazetelerden yapılmış özet ve kesilmiş küpürleri gönderiyordu. İtalyan Albay Cordano’nun sıkı bir çalışma sonucu İzmir gazeteleri ve eğilimleri konusunda derlediği bilgileri kapsayan 2 Şubat 1920 tarihli rapor, büronun yaptığı işi ne denli ciddiye aldığına kanıtıydı.⁵⁶⁰ Sevr Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Müttefik Sansür Kurulu tasfiye edilmiş,⁵⁶¹ bundan böyle basının denetiminin Yunan Sansür Kurulu’na yapılacağı gazetelere gönderilen bir yazı ile duyurulmuştu.⁵⁶²

Yunanistan’da 14 Kasım 1920 tarihinde yapılan seçimlerin iktidarı değiştirmesi, işgal bölgesinde yaşayan halk üzerinde olduğu gibi, İzmir’de yayımlanmakta olan gazeteler üzerinde de değişik etkiler yapmıştı. Rodas, seçim sonuçlarının İtalyan propagandacıları Levanten ve Türkleri harekete geçirdiğini, hepsinin neşe ve mutluluk içinde *“Venizelos düşmüştür”* diye konuştuklarını yazmaktadır. Türklerin içinde bulunduğu ruh halini ise, *“Yunan mücadelesini daha genel bir şekilde hırpalamak için hükümet değişikliğinden mümkün olduğu kadar istifade etmek istiyorlardı... memnuniyetlerini saklamıyorlar, sinelerine basan Yunan kabusundan kurtulduklarını zannediyorlardı. Hepsi galip tavrını takınmış ve Yunanistan artık mevcut değildir demişlerdi. Bu düşünce genel yerlerde, kahvehanelerde tartışılmaktaydı”* şeklinde tanımlıyordu. Türkçe gazeteler seçim sonuçlarını yorumlamaktan kaçınmışlardı ama, hükümet değişikliğini bütün ayrıntılarıyla yazmaktan çekinmemişlerdi. Rodas, basın bürosu memurlarından Vafiadis’in aracılığı ile, bütün

⁵⁶⁰ Solomonidis (1959), s. 244; Rodas, s. 174’de İtalyan Albay’ın, Yunan ordusunun 1920 yılı Haziranı’nda Anadolu içlerine yapacağı genel taarruzu, İtalya adına izlemek üzere İzmir’de bulunduğunu söyleyen Rodas, onun basını izleme ve değerlendirme konusunda yapmış olduğu çalışmalardan habersizdi.

⁵⁶¹ Solomonidis, s. 192.

⁵⁶² Ahenk. 22 Teşrin-i Evvel 1336.

Tablo 27. İzmir'de Yayımlanmaya Başlayan "Yeni" Gazete ve Dergiler, 15 Mayıs 1919-15 Ekim 1920

TÜRÇE GAZETE VE DERGİLER*

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Mü- dürü Yaz işleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Şark(a)	1919	Müftüzade Halil Zeki Bey (İS)	Vilayet Yolu'nda, Beyler Sokağı'nda, Milli Kütüphane karşısında	1/1	"Cuma ertesiinden muvafık her gün neşr olunur menafı-yı millîye hacim, sîvası, ilmi, iktisadî, içtimai Türk gazetesi" alt başlığını taşıyan Şark, Rodas'a göre, "Bolşevik düşünceler taşıdığından ötürü müteffik sansür kısırlıca kapatılan Hukuk-u Beşer Gazetesi'nin (?) yerine çıkarılmak istenmişti." Aslen Bulgaristan'da doğup, Balkan Savaşları'ndan sonra geldiği İzmir'de Kürk ticareti ile uğraşan Halil Zeki Bey'in, Hukuk-u Beşer Gazetesi'nin siyasetini takip etmeyeceği yolunda kendilerine güvence vermesinden sonra, Şark Gazetesi'nin yayınına izin verdiklerini belirten Rodas, bunu iyiniyet ve liberalizm zihniyetlerinin ifadesi olarak görmektedir. Venizelos, 17 Ekim 1919'da tutuklandıktan sonra, yargılanıp mahkum edilen Halil Zeki Bey'in Yunanistan'ın "dış politikası gereği" serbest bırakılması gerektiğini 8.12.1919 tarihli bir tel. le Stergiadis'ten istenmişti. Bunun üzerine Stergiadis, İzmir'deki İtilaf Devletleri

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Mü- dürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
					Konsoloslarına gönderdiği 23.12.1919 tarihli protokolde "<i>olaya son vermek, İstanbul'daki İtilaf yüksek komiserleriyle, İzmir'deki İtilaf konsoloslarının arzusunu tatmin etmek amacıyla</i>" Halil Zeki Bey'in cezasının affedildiğini belirtmişti. İtalyan Albay Cordano'nun 2 Şubat 1920 tarihli raporunda, İngiliz dostu olduğunu ve Yunan makamlarının "<i>devrimci</i>" olarak gördüklerini yazdığı Şark Gazetesi'nin sahibi Halil Zeki Bey, Atina'da kalmakta olduğu hapisneden bırakılır bırakılmaz İzmir'e gelmişti. Rodas'ın, İzmir'e geldikten sonra kendisine eziyet edildiğini söylediğini yazdığı Halil Zeki Bey, Ahenk Gazetesi'nde yayımlanan bir duyurusunda "<i>Atina'dan geldim. Matbaa ve gazetemın başına geçtim... Şark Gazetesi nin birkaç güne kadar yine Kısve-yi Milliyesine bürünerek yayına başlayacağını müşterilere arz ederim</i>" diyordu. Rodas, yeniden yayımlanmaya başlayan Şark Gazetesi'nin Yunanistan'a karşı eskisi gibi düşmanca tavrılar içinde olmadığını belirtmektedir.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Mü- dürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Medeniyet *(b)	1919	Bekir Behlül ve Muftuzade Halil Zeki Beyler (SM)	Gıyazade Hamida, numara 31'de	1 1	İtalyan Albay Cordano'nun "milliyetçi Türk gazetesi", başlangıçta İtalya'dan nefret ediyordu, ancak tarafımızdan önemli ölçüde para yardımı yapılmasının ardından şimdi İtalyan dostu" diye tanımlandığı Medeniyet gazetesinin hiçbir nüshası elimizde bulunmamaktadır. İzmir'de yayımlanmakta olan diğer gazetelerden çalışmalarını izleyebildiğimiz Medeniyet Gazetesi'nin sansür tarafından sık sık kapatıldığı gözlenmektedir. 29 Haziran 1921 tarihi itibarıyla yayını kesmiş durumda olan Medeniyet Gazetesi'nin daha sonra çıktığını gösteren hiçbir veriye rastlayamadık.
Sağdıç*(c)	1919	Mehmet Refet ve Mehmet Sezai Bey'ler (SM)	Vilayet içindeki bir büroda	1 1	Kısa bir zaman zarfında kapandığını sandığımız gazetenin, hiçbir sayısı elimizde bulunmamaktadır.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazıhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Mü- dürü Basyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Sada-yı Hak(d)	1919	Mehmet Sırrı Bey (İS ve B.Y.) Hüseyin Hüsni Bey (SM)	İkinci Beyler Sokağında, Milli Sinema civarında, 10-17 numaralı daire	1/1	İlk sayısı 24 Mayıs'ta ve " <i>Hergün sabahları neşr olunur, fikri müstakil ve vicdanı hür Türk'e dosti olunun dostu Türk gazetesidir</i> " altbaşlığı ile yayımlanan Sada-yı Hak, isgal sonuna kadar yayımına devam edecekti.
Diken* (e)	1919	-	-	1/1	25 Kasım 1919'da 13. sayısı çıktığı belirtilen bu mizah dergisinin 6 Ocak 1920'de 37. sayısının yayımlandığını söylediği yazılmakta olup, devam edip etmediğini saptayamadık.
İzmir Fıp Dergisi * (f)	1920	-	-	-	2 Mart 1920 tarihinde 2. sayısı yayımlanan derginin, daha sonra yayınlanıp yayımlanmadığını saptayamadık.
Bahçe* (g)	1920	-	-	-	Edebi bir dergi olan Bahçe'nin ne 4 Ekim 1920'de yayımlandığı belirtilen sayısının numarasını, ne de yayımına devam edip etmediğini saptayabildik.

Türkçe Dışındaki Dillerde Yayınlanan Gazete ve Dergiler (y: Yunanca, e: Ermenice, i: İbranice, f: Fransızca)

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazıhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
İeros Polikar- pos ^{*)} (h)	1919	Metropolit Hrisostomos	-	7/1	İzmir Metropoliti Hrisostomos'un ilk kez 1911 yılında yayınlamaya başladığı resimli dini dergi İeros Polikarpos " <i>Yunan Hristiyanlarının dini otoriteye güvenlerini pekiştirmeyi, onları milletini ve vatanını sevmeye ölküsü etrafında birleştirmeyi</i> " amaçlıyordu. Anadolu'da bulunan metropolitlerin yazılarıyla destekledikleri dergi. 1914'de durdurduğu yayınına, İzmir'in işgalinden sonra Hrisostomos'un himayesinde yeniden başlamıştı.
Smir- nios ^{*)} (i)	1919	Dimitrios Lignadis (SM)	Patris Gaze- tesi'nde (Güller Yolu'nda, No: 5)	7/1	H. Solomonidis, bu haftalık mizah dergisinin 1920 Haziranı'nda edebiyatçı Drosos Avras tarafından çıkarıldığını yazmaktadır. Karikatürleri Dimitrios Lignatis, Sokratis Ronas ve Nakis tarafından çizilen derginin ömrü çok kısa olmuştur.
Tehni ^{*)} (j)	1920	Önce Aristos Peridis, daha sonra Angel Simiriotis (SM)	-	7/1	Müdürlüğünü K. Daveronis, S. Zagorianos ve G. Rumis'in yaptığı, İzmir'de bulunan Tehni Yayınevi tarafından 1920 Şubatı'nda çıkarılan Tehni edebi bir dergiydi. İzmirli ve işgalden sonra İzmir'e gelmiş birçok Yunan

Adı	Yayın Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı İşleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Armonia ³ (k)	1920	Miltiadis Seyzanis (İS) Pandelis I. Kapsis (SM) K.Mihailidis (BY)	Avrupa Yolu'nda, Vlissidos Pasajı'nda, No: 103-7	1 1	gazetecinin yazılarının yer aldığı derginin her sayısı 16 sayfadan oluşmakta olup, dış sayfaları renkli olarak basılıyordu.. 1874 yılında kurulup, zaman zaman yayını durduran Armonia Gazetesi son kez 1917 yılında durdurduğu yayınına, 1920 yılı Martı'nda yeniden başlamıştı. 1921 Temmuzunda Seyzanis gazetesinin imtiyazını ve işletme hakkını, ayda 60 kâğıt lira karşılığında Evangelos Karipis'e devretmişti. 1921 yılı sonuna gelindiğinde gazetesinin sorumlu müdürü Stavros Kukutzakis, yöneticisi ise Finmanuil Kukutzakis'ti. İşgal sonuna kadar yayınına devam edecek olan Armonia'da Pandelis Kapsis ve Boem takma ismiyle tarihi makaleler kaleme alan Silvios'un birçok yazısı bulunmaktaydı.
İyonya'nın İzci ⁴ *(İ)	1920	D.Angelomatis (SM)	-	-	Nisan ayında yayımlanmaya başlayan bu izci dergisi, hem basım tekniği hem de zengin içeriği ile ilgi toplamıştı.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Mü- dürü <u>Başyazar</u>	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
					Konsoloslarına gönderdiği 23.12.1919 tarihli protokolde "olaya son vermek, İstanbul'daki İtilaf yüksek komiserleriyle, İzmir'deki İtilaf konsoloslarının arzusunu tatmin etmek amacıyla" Halil Zeki Bey'in cezasının affedildiğini belirtmişti. İtalyan Albay Cordano'nun 2 Şubat 1920 tarihli raporunda, İngiliz dostu olduğunu ve Yunan makamlarının "devrimci" olarak gördüklerini yazdığı Şark Gazetesi'nin sahibi Halil Zeki Bey, Atina'da kalmakta olduğu hapis haneden bırakılır bırakılmaz İzmir'e gelmişti. Rodas'ın, İzmir'e geldikten sonra kendisine eziyet edildiğini söylediğini yazdığı Halil Zeki Bey, Ahenk Gazetesi'nde yayımlanan bir duyurusunda "Atina'dan geldim. Matbaa ve gazetemın başına geçtim... Şark Gazetesi nin birkaç güne kadar yine Kısve-yi Milliyesine bürünerek yayına başlayacağını müşterilere arz ederim" diyordu. Rodas, yeniden yayımlanmaya başlayan Şark Gazetesi'nin Yunanistan'a karşı eskisi gibi düşmanca tavırlar içinde olmadığını belirtmektedir.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı İşleri Mü- dürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Medeniyet *(b)	1919	Bekir Behlül ve Müftüzade Halil Zeki Beyler (SM)	Gayyazade Hamında, numara 31 de	1 / 1	İtalyan Albay Cordano'nun "milliyetçi Türk gazetesi", başlangıçta İtalya'dan nefret ediyordu, ancak tarafımızdan önemli ölçüde para yardımı yapılmasının ardından şimdi İtalyan dostu" diye tanınıldığı Medeniyet gazetesinin hiçbir nüshası elimizde bulunmamaktadır. İzmir'de yayınlanmakta olan diğer gazetelerden çalışmalarını izleyebildiğimiz Medeniyet Gazetesi'nin sansür tarafından sık sık kapatıldığı gözlenmektedir. 29 Haziran 1921 tarihi itibarıyla yayını kesmiş durumda olan Medeniyet Gazetesinin daha sonra çıktığını gösteren hiçbir veriye rastlayamadık.
Sağdıç*(c)	1919	Mehmet Refet ve Mehmet Sezai Bev'ler (SM)	Vilayet içindeki bir büroda	1 / 1	Kısa bir zaman zarfında kapandığını sandığımız gazetenin, hiçbir sayısı elimizde bulunmamaktadır.

Ach	Yayına Başlama Tarihi	Yazhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Kogia- mart*(u)	1920	Vartavian (SM)	-	-	29 Haziran 1921'de gazetenin müdürlüğünü Beniamin Mildovian yapıyordu.
İra- vunk*(v)	1920	-	-	-	İtalyan Albay Cordano, İravunk'u " <i>politik çehresi olmayan ciddi gazete</i> " olarak tanımlıyordu.
Prego- nero*(y)	1919	Rabno Kurient (SM)	Leblebici Hanı'nda	7/1	Albay Cordano'nun " <i>çehresi anlaşıl- mamıştır</i> " diye yazdığı Pregonero Dergisi'nin müdürlüğünde 29 Haziran 1921 tarihi itibarıyla, Yakov Abulafia ve Salomoçikinazi bulunuyordu.
Boz de İsmir*(z)	1919	Behor İlana (SM)	Sponti Pasajı'nda	7/1	Albay Cordano'nun " <i>sşyonist</i> " diye tanımladığı derginin müdürlüğünde 29 Haziran 1921 tarihi itibarıyla İlias Albaglis bulunuyordu.
Echo de France*(w)	1919	Karolos Fleri (SM) A. Filipoxi (BY)	Trassa Yolu'nda, Vintori'nin Matbaası'nda	1-1	Rodas ve İtalyan Albay Cordano'nun belirttiği üzere, İzmir'deki Fransız Konsolosluğu'nun " <i>resmî yayın organı</i> " olan Echo de France Gazetesi'nin ilk sayısı Haziran ayında yayımlanmıştı. Dört sayfa olarak yayımlanan gazetenin Yunanistan'a karşı dostça bir yaklaşım içinde olduğu yayımladığı makalelerden de açıkça anlaşıyordu.

Yarında (*) isareti taşıyan gazete ve dergiler Levha 5'te bulunmamaktadır.

- (a) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35; Solomonidi (1959), s. 245-46; Roda, s. 188, 137, 167; Solomonidis, s.192'de 12298 numaralı; Ahenk, 27 Kanun-ı Sani 1336, Şark, 30 Mart 1338.
- (b) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35; Solomonidi (1959), s. 246, AFDS, Zarf. 18-20, Bel.no. 18283/29 Haziran 1921; Ahenk, 2 Teşrin-i Evvel 1335; Kosmos, 25 Temmuz 1920.
- (c) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35.
- (d) Ahenk, 25 Mayıs 1335; Sada-yı Hak, 4 Nisan 1338; Ahenk, 23 Mayıs 1336.
- (e) Ahenk, 25 Teşrin-i Sani 1335, 6 Kanun-ı Sani 1336.
- (f) Ahenk, 2 Mart 1336.
- (g) Ahenk, 4 Teşrin-i Evvel 1336.
- (h) Solomonidi (1959), s. 227-230; Mayer, c. 3, s. 318.
- (i) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 34; Solomonidi(1959), s. 338.
- (j) Solomonidi (1959), s. 331.
- (k) Armonia, 30 Nisan 1920; Solomonidi (1959), s. 195-196.
- (l) Solomonidi (1957), s. 236.
- (m) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 34; AEDS, Zarf. 18-20, Bel.no. 18283/29 Haziran 1921; Solomonidi(1959), s. 246, 278; AFDS, Zarf. 75 b.
- (n) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 34; Solomonidi (1959), s. 278.
- (o) Solomonidi (1959), s. 278.
- (p) I Smirni prin apo tin katastrofi, s.34; Solomonidi (1959), s. 246, 278; AFDS, Zarf. 18-20, Bel.no. 18283/29 Haziran 1921.
- (r) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 34.
- (s) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 34.
- (t) Solomonidi (1959), s. 278; AEDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921.
- (u) Solomonidi (1959), s. 278; AFDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921.
- (v) Solomonidi (1959), s.246.
- (w) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 34; Solomonidi (1959), s. 245, 274; Roda, s. 117., 169-170, 196-197; AEDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921; Ahenk, 16 Temmuz 1336.
- (x) Solomonidi (1959), s. 275.
- (y) I Smirni prin apo tin katastrofi, s. 35; Solomonidi (1959), s. 279; AFDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921.
- (z) Solomonidi (1959), s. 246, 279; AFDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921.

gazete müdürlerini nezdine davet etmişti.⁵⁶³ Diğerlerinden önce gelip, çok üzgün oldukları anlaşılan Yunanca gazete müdürlerine Rodas, Yüksek Komiser ve tüm komiserlik memurlarının mevkilerini muhafaza ederek “*milli mücadeleye*” devam edeceklerini söylemişti. Daha sonra gelen Ermenice gazete müdürleri daha sakin olmakla birlikte, Türklerin bölgenin idaresini ele geçirmelerinden korkuyorlardı. Rodas hem bunlara, hem de Fransızca ve İbranice olarak yayımlanan gazetelerin müdürlerine, biraz önce Yunanca gazete müdürlerine söylemiş olduğu şeyleri tekrar etmişti. Son olarak kabul ettiği Türkçe gazete müdürlerine, özetle Atina’daki hükümet değişikliğinin, Yunanistan’ın dış politikasında bir değişiklik yapmayacağını belirten Rodas, Türkçe gazetelerin halkı tahrik edici makaleler yazma girişiminde bulunmaları halinde sorumluluğun kendilerine ait olacağını söylemişti. Rodas bu açıklamanın, veda etmek üzere çağrıldıklarını zanneden Türkçe gazete müdürleri üzerinde soğuk düş etkisi yaptığı kanısındadır.⁵⁶⁴

Müttefik sansür kurulunun tasfiye edilmesinden de cesaret alan İzmir’in Yunanca gazetelerinin bu kabûlden sonra, Ankara’da her geçen gün gelişip büyüyen milli Türk hareketine ve onun liderine karşı ağır saldırılarda bulundukları gözlenmektedir. Ankara hedef gösterilerek gerçekte, Türkler ve Türklüğe karşı yapıldığı maskelenmek istenen bu saldırılara, Türkçe gazetelerden bazıları kapatılma ve yargılanma tehdidi altında bulunmalarına rağmen karşı koymaktan çekinmemiştir. İbn-i Hazım Ferit 11 Mart 1921 tarihli Ahenk’te; “*Kosmos ve Tharros Gazeteleri anlaşıldığı üzere, serbest bir tarzda aleyhimize (sansür) olmaktan bir türlü kendilerini kurtaramıyorlar*” dedikten sonra, bu gazetelerin Yunanistan’ın İzmir üzerinde hakkı olduğu iddialarını örnekler vererek çürütüyor, “*Biz daha önceleri de söylediğimiz gibi hukukumuzu talep etmekle hiçbir milletin ne şahsiyet-i maneviyesinde ne de arazisinde gözüümüz yoktur. Arzu ederiz ki, komşularımızda bizim*

⁵⁶³ AEDS, Zarf. 75 g’da, basın bürosunun yerleştiği binanın sahibi Nikos Antakis’di. Yüksek Komiserlik bu bina için söz konusu kişiye 1921 Eylülü’nde ayda 250 drahmi kira ödüyordu.

⁵⁶⁴ Roda, s. 189-190.

açık olan haklarımıza taarruz etmesinler... bizim Harb-i Umumi'deki mağlubiyetimiz İtilaf Devletlerine karşıdır. Başkalarına ne savaş ilan ettik... ne de yenik düştük... Tharros ve Kosmos gazeteleri hissiyat-ı milliyetimizi rencide edecek mantıksız makaleler ile her gün ilan yapacaklarına, sütunlarını daha anlamlı makalelerle tahsis etseler ağırbaşlı hareket etmiş olurlar. Hem bilmelidir ki, milletler med ve cezr gibi bazen genişler bazen de daralırlar. Ama hiçbir zaman ölüme mahkum olmazlar... Zaten altı yüz senelik parlak bir tarihe sahip olan Türk Hükümeti ölmez ve ölmeyecektir. İşte ona göre idare-yi kelimat olunmasını Tharros ve Kosmos'a tavsiyeyi bir görev saydık” diyordu.⁵⁶⁵

Bir süre sonra İzmir basınında görülen ve “Yunan işgali altında bulunan yerlerde yayımlanan tüm gazetelere sansür koyuyoruz” diye başlayan, altında İzmir Askeri Komutanı Yorgos Meksas’ın imzasının bulunduğu 7 Mayıs 1921 tarihli askeri beyannamenin ne anlama geldiğini kestirmek mümkün değildir. Gazeteleri yayımlanmadan önce bir nüshalarını basın bürosuna göndermeye davet eden beyannamenin, 2. ve son maddesine göre, işgal bölgesiyle, Yunanistan’da çıkan Türkçe gazeteler dışındaki Türkçe yayımların basın bürosunun izni olmaksızın işgal bölgesine sokulması yasaklanıyor, aksine harekette bulunanların sıkıyönetim kanununun 10. maddesi uyarınca İzmir’de bulunan sıkıyönetim mahkemesince beş yıla kadar hapse mahkum edileceği belirtiliyordu.⁵⁶⁶ Müttefik Sansür Kurulu nun tasfiyesinden bu yana yapılmakta olan Yunan sansürünü yokmuş farzedenden⁵⁶⁷ bu beyanname bizce, Yüksek Komiserlik ile, ordu komutanlığı arasındaki diyalog eksikliğinin doğal sonuçlarından biriydi. Rodas’ın “Anadolu Yunanlılığının yaşama mücadelesi verdiği bir dönemde, üç önemli

⁵⁶⁵ Arıkan (1989b), s. 107-115’de Yunanca gazetelerin saldırgan yazılarından bazıları bulunmaktadır.

⁵⁶⁶ Sada-yı Hak, 9 Mayıs 1337.

⁵⁶⁷ Müttefik sansür kurulunun tasfiye edildiği Sevr Antlaşmasının imzasından, söz konusu beyannamenin yayınlanmasına kadar geçen yaklaşık 7-8 aylık dönemde, İzmir’de çıkan Türkçe ve Yunanca gazetelerin aralıksız olarak sansür edildiği, İzmir Milli Kütüphane ve Yunanistan’da gördüğümüz nüshalardan anlaşılmaktadır.

şahsiyet Yüksek Komiser Stergiadis, Ordu Komutanı Papulas ve Metropolit Hrisostomos arasında anlaşmazlık ve zulük mevcuttu. Bu üç şahsiyet arasında hiçbir temas ve irtibat bulunmuyordu” demesi düşüncemizi desteklemektedir.⁵⁶⁸ Atina ile İzmir arasında da benzer bir kopukluğun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Adalet Bakanlığı 20 Ekim 1921’de İzmir Yunan Yüksek Komiserliği’ne gönderdiği bir yazıda, “*Bakanlık kütüphanesi için İzmir’de yayımlanmakta olan resmi gazetenin şimdiye kadar çıkmış nüshalarını*” istemişti ki, Yüksek Komiser 28 Ekim’de böyle bir gazete yayımlamadıklarını yazmak zorunda kalmıştı.⁵⁶⁹

1922, Yunan sansürünün kapsamının daha da daraltıldığı bir yıldır. Papulas’ın yerinc ordu komutanlığına atanan General Hacı Anesti’nin imzasını taşıyan 7 Mayıs 1922 tarihli askeri emrinde “*Askeri olaylar ve Yunan askerlerinin Küçük Asya’daki girişimlerine ait tüm yayınların... sansür edilmek üzere İzmir askeri sansür kalemine gönderilmesi*” belirtiliyordu.⁵⁷⁰

Mütareke döneminde İzmir’de yayımlanmakta olduğunu yazdığımız Türkçe gazete ve dergilerden⁵⁷¹ *Islahat* dışında kalanlar, İzmir’in işgal edildiği gün yayımlarını durdurmuşlardı. Yunan makamlarının girişimleriyle birkaç gün sonra yeniden çıkmaya başlayan ve işgal yılları sonuna kadar yayımlanmaya devam edecek olan *Ahenk*, *Köylü* ve *Müsavat* hariç, yayımını durduran Türkçe gazete ve dergilerden hiçbirinin tekrar çıkmaya başladığını gösteren bir veri bulunmamaktadır. Mütareke döneminde diğer dillerde yayımlanan gazete ve dergilerin⁵⁷² işgal günü yayımlarına ara vermediği anlaşılmaktadır. Bunlardan Proodos, Eleftheros Tipos, Proia, Eleftheros, Neologos,

⁵⁶⁸ Roda, 267.

⁵⁶⁹ AEDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 47714.

⁵⁷⁰ Ahenk; Şark, 18 Haziran 1338.

⁵⁷¹ Bunlar için bkz. II. bölüm içindeki “Yerel Basın” bölümü.

⁵⁷² bkz. önceki dipnotta söz edilen yer.

Hırisus Eon ve Papagalos dışında kalanlar, işgal dönemi sonuna kadar yayımlanmaya devam etmişlerdi.⁵⁷³

İşgal yıllarında her dilde yayımlanmaya başlayan “yeni” gazete ve dergilerin çoğu kısa ömürlü olup, işgal yılları boyunca yayıma devam edememişlerdi. Bunlardan *Şark*, *Medeniyet* ve *Sada-yı Hak* gazeteleri, dönemin koşulları içinde *Anadolu*, *Duygu* ve *Hukuk-u Beşer*’in bıraktığı boşluğu önemli ölçüde doldurmuşlardır. Hiçbir kaynaktaki hakkında bilgiye rastlayamadığımızdan çizgisini tespit edemediğimiz *Sağdıç*’la birlikte, İzmir’in işgalinden sonra yayımlanan Türkçe gazetelerin ortak özelliği, hepsinin 1919 yılı içinde çıkmış olmasıdır. Stergiadis’in 1919 Aralığı’nda İzmir’deki İtilaf Devletleri konsoloslarıyla yaptığı görüşmeler sonucunda alınan “Barış antlaşması imzalanıncaya kadar işgal bölgesinde *Yunanca ve Türkçe ‘yeni’ gazete yayını yasak olacak*” kararını, hem Türkçe, hem de Yunanca gazeteler için uygulamıştı.⁵⁷⁴

Mütareke döneminde partizanca çekişmeler yüzünden biraraya gelemeyen Türkçe gazeteler, işgal döneminde de biraraya gelememişlerdi. Bunların karşı karşıya bulunduğu kağıt yokluğu ve maddi sıkıntıları gidermek suretiyle onları kazanma yolunda sarf edilen, ancak mütareke döneminde Haydar Rüştü Bey tarafından boşa çıkarılmış olan Yunan gayretleri, işgalden sonra olumlu sonuçlar vermişti. İtilafçı Emin Süreyya’ya Metropolithane’den maaş bağlanmak suretiyle *İslahat*,⁵⁷⁵ son zamanlarda yanlarına çekmeye çalıştıkları

⁵⁷³ Bu bilgi, AEDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921; Ekthesi Mikrasiatiku Tipu 1984; Solomonidi (1959); Mayer, c. 3 ve Roda’dan derlenerek sunulmuştur.

⁵⁷⁴ Sevr Antlaşması’nın imzasından sonra Türkçe gazete yayımlanmak amacıyla Yüksek Komiserlik’e başvuru yapıldığını gösteren bir bilgiye rastlamadık.

⁵⁷⁵ Muhtemelen Emin Süreyya, Stergiadis’in İyonya Devleti kurulması yolunda 30 Temmuz 1922 günü yayımladığı özerklik bildirisinde yer alan “*Türkiye işgal ettiği yerlerde zorla halkı dinini değiştirmek ve katliam yoluyla kendisine çıkar sağlamıştır*” maddesini gördükten sonra işgalden beri takındığı tavrın yanlış olduğunu anlamıştı. Bu maddeyi onur kırıcı bulan Emin Süreyya, Roda, s. 314’de belirtildiği üzere, Türk mahallelerini bir bir dolaşarak halkı ertesi gün yapılacak mitinge katılmamaya çağırıyordu. Ancak bu girişimi onu bir süre sonra idam sehпасına çıkmaktan alıkoyamayacaktı.

Tablo 28. İzmir'de Yayınlanmaya Başlayan "Yeni" Gazete ve Dergiler, 15 Kasım 1920-9 Eylül 1922

TÜRÇE GAZETE VE DERGİLER*

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazıhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı işleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Edebi Şark*(a)	1922	Hüseyin Avni Bey (Y.İM)	-	7/1	13 Mart günü yayınlanan bir haberden 3. sayısının çıktığını öğrendiğimiz edebiyat dergisi Edebi Şark'ın ilk sayısı. Şubat sonlarında yayınlanmış olmalıdır. 26 Temmuz'da yayınlanan bir haberde, yakında 18. sayısının yayımlanacağı duyurulan derginin yayına devam ettiği anlaşılmaktadır.
Yıldız*(b)	1922	-	-	15/1	"Memleketin erbab-ı kalemi"nin bir araya gelerek çıkardığı belirtilen Yıldız, "ilmi ve edebi" bir dergi idi.
TÜRKÇE DIŞINDAKİ DİLLERDE YAYIMLANAN GAZETE VE DERGİLER (y: Yunanca)					
Piras- mos**(c)	1921	Dimitrios Lignadis (SM)	-	7/1	29 Haziran 1921 tarihinde yayımda olduğunu saptadığımız mizah dergisi Pirasmos'un, 1922 yılı Mayıs'ında İzmirli Ressam Hristos Sirrakos tarafından yayımlandığını yazan H. Solomonidis yanılmaktadır. 1922 yılında dergiyi satın alanlara "Kivelis Sinemasına" ücretsiz girmesi için bir bilet verilmekteydi.

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazıhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı İşleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Sinadelfos*(d)	1922	İlia P. Vurieridis (S.M)	Trohiodor Yolu. Goztepe. No: 11	1/1	Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'nın 1921 yılı Mart ayından beri askerleri eğlendirmek amacıyla çıkarmaya gayret ettiği Sinadelfos Gazetesi'nin ilk sayısı 18 Mart 1922'de " <i>Ordu için günlük gazete</i> " albaşlığıyla yayımlanmıştı. Dört sayfadan oluşan gazete ordu matbaasında basılıyordu. Telgraf ve haberler yanında sütunlarını tarih yazıları, cepheden gönderilen mesajlar, asker mektupları, şiir, fıkra ve romanlarla da dolduran Sinadelfos, 28 Ağustos 1922 tarihine kadar yayını sürdürmüştü. Yıllardır amatör olarak yazılar yazan öğretmen Tonis Zanos tarafından çıkarılan bu akşam gazetesi kısa bir süre içinde yayını durdurmuştu. Gazetenin adı (savunma) ve yayın tarihi. Küçük Asya Savunma Orgütü'nün yayım organı olduğu izlenimini vermektedir. İzmir 4. Yunan Askeri Hastanesinde tedavi gören hastaların kendi aralarında çıkardıkları el yazılı bir mizah gazetesidir. Gazetenin 27 Haziran tarihini taşıyan beş numaralı nüshası dört sayfa olup çeşitli konularda birçok yazı içermekteydi.
Amina** (c)	1922	Tonis Zanos (SM)	-	1/1	
Pana***(f)	1922	-	Gaziemir	-	

Adı	Yayına Başlama Tarihi	Yazıhane ve Matbaası	İmtiyaz Sahibi Sorumlu Müdürü Yazı İşleri Müdürü Başyazar	Yayın Periyodu	AÇIKLAMALAR
Fuda ^γ (g)	1922	-	-	-	Komutanlığını Albay Plastiras'ın yaptığı 5/42. Efzon Alayı askerlerinin çıkardığı bu mizah gazetesinin 2 Temmuz 1922 tarihli 18 numaralı nüshası, daktilo ile yazılmış olup sekiz sayfa idi.
Arabas ^γ (h)	1922	-	-	-	"Cepheun Dergisi" altbaşlığı ile yayımlanan dergi. II. Yunan Kolordusunun telgraf bölümü tarafından çıkarılan el yazılı bir sanat ve mizah dergisiydi. Derginin 9 Temmuz tarihli sayısı 16 sayfa idi.
Efessos* ^γ (ı)	1922	Efes Metropolit Hrisostomos	Kordelio (Karşıyaka)	7/1	Merkezi Manisa'da bulunan Efes Metropolitliği'nin yayın organıydı.

Yanında (*) işareti taşıyan gazete ve dergiler Levha 5'te bulunmamaktadır.

- (a) Ahenk, 13 Mart 1338; Şark, 26 Temmuz 1338.
- (b) Islahat, 21 Haziran 1338.
- (c) AEDS, Zarf. 18-20, Bel. no. 18283/29 Haziran 1921; Solomonidi (1959), s. 338.
- (d) Sinadelfos, 27 Mayıs 1922; Solomonidi (1959), s. 241-242.
- (e) Solomonidi (1959), s. 243; Mayer, c. 3, s. 318.
- (f) Rizu, Spanies Hirografis Periodikis Ekdosis, Diavazo, 33 (Temmuz 1980), s.26.
- (g) Rizu, s. 26-27.
- (h) Rizu, s. 27, Estia Neas Smirnis (Demirbaş defteri).
- (ı) Ekthesi Mikrasiatiku Tipu 1984, Katalogos Ekthematon, Haz: Emmanuil Alex Kepas, Mayer, c. 3, s. 318.

Mehmet Refet'e de işgal sırasında tahrip edilen matbaasını tazmin etme adı altında yüklü bir meblağ ödenerek, Köylü Gazetesi elde edilmişti.⁵⁷⁶ Yüksek Komiserlik'in kendisiyle işbirliği yaptıkları için ilanlarını vermeyi tercih ettiği bu gazeteler, işgal yılları boyunca hiç küçümsenmeyecek bir reklam gelirine de kavuşmuşlardı.⁵⁷⁷ Arıkan'ın ifadesiyle "*satışı iki elin parmakları kadar azalmış*" bulunan İslahat Gazetesi'nin⁵⁷⁸ hala yayınına devam edebilmesini Yunan mali desteğiyle açıklamak yanlış olmayacaktır.

Yunanlıların satın almayı başaramadığı Türkçe gazetelerin başında Albay Cordano'nun "*Yunanlıların kendisiyle mücadele etmek zorunda kaldığı milliyetçi gazete*" diye tanımladığı *Ahenk* geliyordu. Gazetenin kurucusu ve sahibi olan Ali Nazmi Bey'in 1919 yılı sonlarında ölmesi üzerine, Cevriye İsmail Hanım'ın sahiplendiği *Ahenk*'in, Genel Devlet Arşivi'nde rastladığımız Yunan sansürünce yayımlanmasına izin verilmeyen bazı provaları, Albay Cordano'nun yanılmadığını ispatlamaktadır.⁵⁷⁹ Sütunlarında 1920 yılında gazetenin sorumlu

⁵⁷⁶ Bunlar dışında Solomonidi (1959), s. 245-246 ve Roda, s. 167'den, Yunanlıların Ermenice yayımlanan Aravelian Mamul ve Orizon ile İbranice yayımlanan Şalom ve Nuvelic gazetelerini satın aldığı anlaşılmaktadır. Mütarekeden beri yayımlanmakta olan Le Levant dışında kalanlar Köylü, 1 Mart 1919'da belirtildiği üzere "*Fransızca yazılmış olmasından başka, Fransızlıkla zerre kadar alakası bulunmayan sahibi Rum, sermayesi Rum, yazıcıları Rum, halis muhlis Yunan*" gazetesiydiler. Le Levant'a gelince İzmir'deki İtalyan Konsolosluğu'ndan ücretsiz olarak Stefani Ajansı'nın telgraflarını alan gazete, İtalya'ya sempoati besliyordu.

⁵⁷⁷ AEDS, Zarf. 75 g'da yeralan bir belgede, İslahat Gazetesi'nin 27 Kasım 1921 tarihli nüshasında yayımlanan ve Kemer Caddesi'nde bulunan 27 numaralı polis karakolunun tamiri için yapılacak açık artırmadan söz eden küçük bir ilanın iki gün yayımlanmasının karşılığı olarak gazeteye 60 drahm ödenmesi, Stergiadis'in 26 Kasım tarih ve 2119 numaralı bir emriyle ilgililere bildirilmişti.

⁵⁷⁸ Arıkan (1989b), s. 172.

⁵⁷⁹ AEDS, Zarf. 18-20'deki, Ahenk'in 12 Ağustos 1921 tarihli provasında bulunan ancak Yunan sansür memurlarınca çıkarılan "*Türkiye'nin Geleceği*" başlıklı imzasız bir makalede "... *Türkler hiçbir zaman aziz Türkiye'nin hürriyet ve istiklale sahip olmadan geçireceği kara günlerin acılarına tahammül kudretine sahip değildirler. Esasen dünyanın doğasında hürriyet ve istiklale karşı kuvvetli bir özlem vardır. Bu*

müdürlüğünü üstlenen İbn-i Hazım Ferit'in,⁵⁸⁰ "*hissiyat-ı milliyeyi rencide*" etmekle suçladığı Yunanca gazetelere hitaben yazdığı ateşli yazılara rastladığımız *Ahenk* Gazetesi'nin, İzmir ve civarındaki tutsak garnizonlarındaki Türklerin durumlarını iyileştirmek için başlatıp, başarıyla sonuçlandığı yardım kampanyası cesaret gerektiriyordu.⁵⁸¹ Albay Cordano'nun "*milliyetçi*" olarak tanımladığı Medeniyet ve Müsavat gazetelerinin İtalya tarafından finanse edilmeleri⁵⁸² bunların ekonomik durumlarının iyi olmadığını göstermektedir.

Yazarları, işgal döneminde, Yunan makamlarıyla işbirliği yapmayan Türkçe gazetelerin içinde bulunduğu koşullar oldukça ağırdı. Bu gazeteler keyfi tutuklamalar ve verilen mahkumiyet kararlarıyla yıldırmaya çalışılmıştı. 15 Mayıs 1919'dan Sevr'e uzanan döneme ait Türkçe gazetelerin, İzmir Milli Kütüphane'de mevcut nüshalarında yer alan haberlerde görülen büyük ve hatta bazen tam sayfa tutan boşluklar, Rodas'ın öne sürdüğü, Türkçe gazetelerin Müttefik Sansür Kurulu'na

özlem zaman zaman dayanılması mümkün olmayan bir sevdâ haline gelerek vicdanı isyana sevk eder. İşte Fashların İspanyollara karşı fevranı böyle bir olaydan ibarettir. (Bu cümlemin altı Yunan sansürünce çizilmiştir) Mısırlıların serbest çalışması da bu hüküm dışında değildir. İrlandalıların da öyle (Son iki sözcüğün altı çizilmiştir) Dünyanın hangi ücrâ köşesine bakılsa, istiklal ve hürriyet için çarpışan, asırlardan beri omuzlarına çöken esaret zincirini son bir çaba ile kırmağa uğraşan milletlere tesadüf olunuyor. Milletlerin hürriyet veistiklallerini kazanma konusundaki bu çabalarının ergeç başarıya ulaşacağına hiç şüphe edilmemelidir. Türkler milli davalarının doğruluğuna yılmaz bir imanla kanidirler. Zaten dünyadaki insafsahipleri Türklerin bu haklarını tasdikte hemfikirdir. Türk'ün bu hakkını inkara yeltenen Lloyd George sonunda Türk'ün istiklal hakkını tanımaktan başka görülecek bir iş bulamayacaktır. Böyle asırlardan beri cihangirane bir istiklale sahip olarak yaşamış bir millet doğal olarak birçok değerli vasıflar ile de diğer milletlerden farklıdır. Dünya bir kere daha öğrenmiş olacaktır ki, Türk demek fazilet, azim, iman, kerim demektir... Her hadise ve her olay ve bilhassa Türk'ün azim ve imanı diyor ki, Türkiye'nin geleceği her halukarda iyi ve parlak olacaktır. Çünkü bunun aksi için kabul noktası yoktur." denilmekteydi.

^{**} Mütareke döneminin koyu İtilafçılarından Müsavat Gazetesi baş yazarı İbn-i Hazım Ferit'in işgalden sonra çizgisini değiştirmesi dikkat çekmektedir.

⁵⁸¹ Bu girişim konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Berber (1989), s. 115-119.

⁵⁸² Solomonidi (1959), s. 246.

koruyup kollandığı iddiasını çürütmektedir. Aynı döneme ait Yunanca gazetelerde de büyük boşluklar görülmektedir. Rodas'ın kabullenemediği, sansür kurulunun galipler safında bulunan Yunanistan'a destek veren Yunanca gazetelerle, mağlup Türkiye'nin dilinde yayın yapan gazeteleri bir tutması, başka bir deyişle Yunanca gazetelerde Aydın olayları nedeniyle yazılmasına izin verdiği makalelerin artık yazılamayacak oluşuydu. Müttefik Sansür Kurulu'nun tasfiyesinden sonraki dönemde Yunan sansürü Türkçe gazetelerin sütunlarını, ajanslardan çekilen telgraflar (bunlar da sansür ediliyordu), basın bürosunun yayımlanmasını zorunlu kıldığı İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nın günlük emirleri, askeri raporları, İstanbul ve Ankara'da yayımlanan Türkçe gazetelerde yeralan Yunan aleyhtarı haberleri yalanlamayı amaçlayan tekzip-i resmiler ve anlamsız tefrikalarla doldurmak zorunda bırakmıştı. Müttefik Sansür Kurulu'nun çalıştığı dönemde zaman zaman sansürün çıkarılmasına karar verildiği sözcük, cümle ya da makaleleri birkaç gün kapatılmağı göze alarak yayımladığı anlaşılan Türkçe gazeteler⁵⁸³ kurulun tasfiyesinden sonra benzer girişimlerle bulunmaktan kaçınmışlardı.

Mütareke döneminde olduğu gibi işgal yıllarında da tek vücut olan ve ağız birliği eden İzmir'in Yunanca gazeteleri, Müttefik Sansür Kurulu'nun tasfiye edilmesinden sonra, Türklere ve Türklüğe karşı daha saldırgan bir tavır takınmışlardı. Yunan Sansür Kurulu'nun hoşgörüsüyle yapılan bu saldırının temelinde, Ankara'da gelişen milli Türk hareketinin varlıklarını tehdit edebileceğini anlamaları yatıyordu. Bu tehditin ordu tarafından da hissedildiğini, Yunan askerlerince peşpeşe yayımlanan mizah gazetelerinden anlamak mümkündür. Başarısızlıkla sonuçlanan Sakarya Savaşı'nın neden olduğu moralsizliği gidermeği hedefleyen bu gazeteler, okuyucularını savaş alanında yenilemeyen Mustafa Kemal'i hafife alarak güldürmeye çalışıyorlardı.⁵⁸⁴ Kasım 1920

⁵⁸³ Türkçe ve Yunanca gazetelerde yeralan haberlerden gördüğümüz üzere, bu dönemde özellikle Medeniyet, birçok kez iki gün için yayımdan atılkonulmuştu.

⁵⁸⁴ Rizu, s. 26'da Fuda'nın 2 Temmuz 1922 tarih ve 18 numaralı nüshasının kapağında son derece çirkin bir insan olarak resmedilen Mustafa Kemal (Levha 5'te sağ üstte görülen) Karagöz kuklası kılığındaki iki Türkü iplerle oynatmaktaydı. Bu figürlerin üzerinde "Ankara Tiyatrosu" yazısı bulunuyordu.

seçimlerinden sonra Stergiadis'in, Venizelos'tan bahseden her yazının sansür edilmesi yolunda sansür memurlarına verdiği emrin uygulanması, İzmir'in Yunanca gazetelerini son derece rahatsız etmekteydi. Stergiadis Venizelist Meletios'un Patrikliğe seçilmesi ile ilgili hiçbir haber ve yazıyı İzmir'de yayımlatmamıştı.⁵⁸⁵ Hükümeti eleştirdiği veya Türkleri tahrik ettiği gerekçesiyle, şehrin en çok tiraj yapan Yunanca gazetesi *Amalthia* da dahil olmak üzere bu dönemde, defalarca kapatılan İzmir'in Yunanca gazeteleri⁵⁸⁶ son ana kadar yayımlarını sürdürmüşler, hatta *Tharros* Türk süvarileri şehre girdiği sırada, Yunanlılığının Anadolu'da yayımlayacağı son Yunanca nüshayı çıkarmıştı.⁵⁸⁷

VII. Eğitim

Yunan işgal makamlarının Türk eğitimini hedef alan ilk eylemi, Türk halkını maşatlık mitingine çağıran davetiyeleri dağıtmış olan sultani öğrencileriyle bazı öğretmenlerini Hükümet Konağı önündeki çatışmadan sonra okul binasından çıkararak, Patris gemisine hapsedmek olmuştu.⁵⁸⁸ İşgal günü meydana gelen olaylar ve sıkıyönetim nedeniyle İzmir'deki diğer Türk okullarında da kesintiye uğradığı anlaşılan eğitim faaliyetinin, ortamın sakinleşmesinden sonra yeniden başladığını gösteren bir veriye rastlamadık. Bir ay gibi kısa bir sürede, tüm sancağı kaplayan Yunan işgal bölgesi içinde yaşayan Türk halkı için eğitim, bundan böyle "*işgal altında*", Rumlar içinse "*özgür bir ortamda*" yapılacaktı.

⁵⁸⁵ Solomonidi (1959), s. 352.

⁵⁸⁶ Roda, s. 262-264'de Vima Gazetesi'nin 23 Mayıs 1921 tarihli nüshasında, gazetenin sorumlu müdürü Aristos Peridis tarafından kaleme alınan "*Ağırılık Merkezi*" başlıklı makalenin, hükümete karşı olduğu düşüncesinde olan Stergiadis, Rodas'a "*sansürün hükümete karşı yapılacak en masum eleştirilere bile izin vermemesini*" emretmişti.

⁵⁸⁷ Roda, s. 348'de, 8 Eylül 1922 günü öğleden sonra İzmir'deki Yunanca gazetelerin muhtabaa ve bürolarının kapandığı ve gazetecilerin askeri bir nakliye gemisine bindikleri yazılmaktadır. s. 353 ve Solomonidi (1959), s. 220'de belirtildiği üzere, 9 Eylül günü, İzmir'den ayrılmayan bir muhabiri tarafından yayımlanan Tharros Gazetesi, yayıma devam edemeyecekti.

⁵⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taçalan, s. 211-13'de, Hamit Erdirik'in anlattıkları.

1. Türkler

1919-1920 öğretim yılında, Türk okullarının önceki yıllarda karşılaştıkları sorunlara işgalden kaynaklanan yeni sorunların eklenecekti. İşgal sırasında birçok öğretmen Yunanlılarca tutuklanmış ve işgal bölgesi dışına çıkartılmıştı. Bunların aylıklarının ne şekilde ödeneceği bilinemiyordu.⁵⁸⁹ Yunan işgal bölgesi içinde kalan kaza, nahiye ve köylerde görev yapan birçok öğretmen ise kendiliğinden İzmir'e gelmişti. Maarif Müdürlüğü 14 Temmuz'da yayımladığı bir ilanla, bu gibi öğretmenlerin iki gün içinde kendisine başvurmalarını istemiş,⁵⁹⁰ 8 Ağustos'ta "maaş için" gerekli olduğunu vurguluyarak, aynı çağrışı tekrarlamıştı.⁵⁹¹ 15 Eylül'de ilk ve orta dereceli okullarda öğretim başladığında⁵⁹² ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin mali durumu bir önceki yıldan farklı olmayıp, "*bazı kazalarda öğretmenler beş aydan beri maaş alamamışlardı.*"⁵⁹³ Ahenk Gazetesi'nde, maarif müdürüne hitaben yazdıkları açık bir mektupları yayımlanan Nif Kazası öğretmenleri, Kaza Maarif Encümeni'nin mesarif-i mecbure tevziat ve tahakkukunda gösterdiği kayıtsızlık yüzünden maaşlarının verilemediğini belirttikten sonra, "*Bugüne kadar birçok feryadlarımıza karşı yüreğe şifa verecek bir cevap veren yok. Bağırдық, çağırdık, açız dedik, muallimlik, mürebbilik salim bir fikir ve vücudla kaimdir kaziyyesini ileri sürdük. Kat'iyen aldran, ehemniyet veren yok. Bugünün fevkalade kaçınılmaz olan ihtiyaç ve zaruretlere karşı hiçbir kıymet ve ehemmiyeti haiz olmayan pek cüz'i maaşla yaşamaya devam etmek mecburiyetinde bulunan muallimler avlarca istihkaklarından mahrum*

⁵⁸⁹ Su (1981), s. 19.

⁵⁹⁰ Mısavat, 14 Temmuz 1335.

⁵⁹¹ Ahenk, 8 Ağustos 1335.

⁵⁹² Ahenk, 1 Eylül 1335. Öte yandan Ahenk, 18 Ağustos 1335'te, eğitim suresi dört yıl olan Darü'l Muallimin ve beş yıl olan Darü'l Muallimat'ta öğrenci kayıt ve kabul işlemlerinin başladığı yazılmaktadır. Ahenk, 28 Eylül 1335'te, öğrenci bulunamadığından olmalı, Darü'l Muallimat'a kayıt ve kabul 1 Ekim'e kadar uzatılmıştı.

⁵⁹³ Ahenk, 9 Tücrin-i Sani 1335'te, "*böyle bir zamanda beş ay değil, beş gün bile yaşamak mümkün olamıyacağı*" yazıyordu.

edilirse, rızıklarını kazanmak için harcadığı günler; saatler biraz insaf ile muhakeme edilmelidir. Her an düşüncesi, mefkuresi ailesinin geçim derdi olan ve her dakika vicdan azabı içerisinde eziyet çeken bir muallimden vatan ve milletin ilerlemesi namına ne beklenir ve ne beklenmek lazımdır? Binaenaleyh son bir ümit ile sefalet ve perişanımızı senelerden beri maarif sorunlarıyla hayatını geçiren tecrübeli ve alicenap maarif müdürü beyefendinin insaf ve merhametine vaz ediyor ve neticesini sabırsızlıkla bekliyoruz” diyorlardı.⁵⁹⁴

İlkokul öğretmenlerine maaş verilemeyişinin temel nedeni Yunan işgalinden sonra devletin icra gücü olan polis ve jandarmanın eskiden olduğu gibi kullanılamayıp nedeniyle “*mesarif-i mecbure*”nin layığıyla tahsil edilememesiydi. 1920 yılına girilmişti ama maarif müdürlüğü hala, 1919 senesinden kaldığını belirttiği 2.795.534 kuruş 30 paralık mesarif-i mecbureyi İzmir’deki mükelleflerden toplamaya çalışıyordu.

İlkokul öğretmenlerinin Şubat ayı sonunda dahiliye ve maarif müdürlüklerine telgraf, vilayet makamına ise dilekçe ile başvurarak encümen-i vilayetin maaşlarından yetkisi dışında kestiği %30’luk miktarın iadesini istemesi⁵⁹⁵ bize, vilayetin yukarıda sözü edilen mesarif-i mecburenin tahsil edebildiği % 70’ini İzmir’deki öğretmenlere dağıttığını düşündürmektedir.⁵⁹⁶ Maarif Nezareti, söz konusu verginin toplanamayışı nedeniyle vilayetçe gönderilen yazıya cevaben, ilkokulların açık kalabilmesi için iyiliksever halkın yardımlarına başvurmaktan başka acil bir çare bulunmadığını bildirmişti.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Ahenk, 16 Teşrin-i Sani 1335.

⁵⁹⁵ Ahenk, 29 Şubat, 12 Mart 1336.

⁵⁹⁶ Ahenk, 20 Şubat 1336’daki “Zavallı Muallimlerimiz” başlıklı yazıda “Geçen gün Foça Kazası muallimleri Maarif Müdürlüğü’ne maaşları verilmediği takdirde vazifelerini bırakacaklarını bildiriyorlardı. Ne oldu? Hiç değil mi? Bu biçare adamcağızlar hava ile mi geçinsinler? Yoksa talebelerinden sadaka mı istesinler?... Onun hissiyatı şahsiyesi acaba bu harekete müsaade midir?... Bazı kazalarda muallimlerin terki vazife ettiklerini ve okulların kapatıldığını haber alıyoruz. Memleketimizde artık maarife lüzum kalmadı mı? Yoksa muallimler bu hükümetin memuru değil mi?...” denmesi kazalardaki öğretmenlerin durumlarının günden güne kötüleştiğini göstermektedir.

⁵⁹⁷ Ahenk, 2 Nisan 1336.

**Tablo 29. Mükelleflerden 1919 Senedisinde Tahsil Edelemeyen
Mesarif-i Mecbure Vergisinin Merkez Kazadaki Semtlere Dağılımı**

Mahalle	Miktar	
	Kuruş	Par
Basmahane	144795	-
Eşrefpaşa	93297	20
Karantina	220602	20
Mahmudiye	914229	-
Beşdurak	815373	20
Paralı köprü	92696	-
Tilkilik	74109	25
Mecidiye	280209	-
Katipzade	23487	20
Karşıyaka	136753	5
TOPLAM	2795534	30

Kaynak: Ahenk, 12 Kanun-ı Sani 1336

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

İşgale bağlı olarak 1919-1920 öğretim yılında karşılaşılan bir diğer sorun, Nif Kazası'nda yapıldığını saptadığımız, Yunan ordusunun Türk okullarına el koyarak boşaltması uygulamasıydı.⁵⁹⁸ Mütareke döneminde mekan yokluğu sıkıntısı çekmeyen kazalarda bulunan Türk okullarındaki eğitim, bu el koymalar ve 1919 sonbaharında Rum göçmenlerin kazalara dönmeye başlamasından sonra, tasarruf ettikleri Rum okullarını boşaltmaları nedeniyle aksamış olmalıdır. Medreselerin durumuna gelince, kazalarda bulunanlarla ilgili bilgi sahibi olmamakla birlikte, İzmir içindekilere Yunan işgalinin yayılması sırasında şehre akın eden Türk göçmenler iskan edildiğinden, bunlar asli işlevlerini yerine getirememişlerdi.

Yunan işgali altındaki ikinci eğitim dönemini kapsayan 1920-1921 öğretim yılı başlamadan önce, Yunan makamlarının Aydın Vilayeti yönetimini devralması bölgedeki Türk eğitimini olumsuz etkilemişti. Yüksek Komiserlik'in beş yıllık bir süre için yönetimi devralınan bölgeyi Yunanistan'a katabilmek yolunda engel gördüğü her düşünceyle, kişi, kurum ve kuruluşları etkisiz hale getirmeye çalışacağına şüphe yoktu. Bu nedenle, onları diğer insanlardan farklı kılan kültürel birikimlerinden ötürü, Yunanistan'ın "*enosıs*" için atacağı adımlar konusunda, soydaşlarını uyarıp yönlendirecek ve yetişen kuşakların zihninde "*Türk*" idealini canlı tutabilecek olan Türk öğretmenler ve bir bütün olarak Türk eğitim sistemi Yüksek Komiserlik'in doğal hedefi konumundaydı.

Söz konusu tehlikeyi önlemenin ilk koşulunun eğitimde Türklüğü anımsatacak her vasfın budanması olduğunu düşünen Yüksek Komiserlik'in, bu konuda ne denli hassas olduğu, 1920 yılı baharında kurulmasına izin verilen Teshvik-i Maarif Cemiyeti'nin⁵⁹⁹ merkezi olan

⁵⁹⁸ DH/İ-UM, Ds. 19/11, Bel. no. 1/27'de, Aydın vali vekili Ali Saib Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 7 Şubat 1920 tarihli yazıda, Nif'teki İslam kız okulunun kazada bulunan Yunan alayının iskanı için boşaltıldığı yazılmaktadır.

⁵⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. III. bölüm "Toplumsal Örgütler" kısmı.

Milli Kütüphane'nin adının, İslam Kütüphanesi'ne çevrilmesi konusunda yaptığını sandığımız baskıdan açıkça anlaşılmaktaydı.⁶⁰⁰ Yüksek Komiserlik vilayet yönetimini devraldıktan bir süre sonra Maarif Müdürlüğü'nü, "*Müslüman eğitimi*" adıyla yeni oluşturduğu "*Müslüman Hizmetleri Müdürlüğü*"ne bağlı bir alt birim haline getirmişti. Bu alt birimin, gerçekte mutlak denetimi altında bulunduğu "*Eğitim Müdürlüğü*"nın bünyesinde yer almayış nedeni, İzmir Yunan İdaresi'nin Türklerin eğitim ihtiyaçlarını göz ardı etmediği imajını kamuoyuna "*etkin bir şekilde*" vermek ve dini duygularını okşamak istemesiydi.⁶⁰¹ Osmanlı Devleti'nin cemaatleştirdiği Rum okullarının, kilise ile işbirliği içinde Megali İdea ülküsünü Anadolu'da yaymada ne denli etkili olduğunu çok iyi bilen Yunan İdaresi'nin, Türk okullarını cemaatleştirmeyi hedefleyen bu kurumsal düzenleme ile yetinmesi beklenemezdi. Nitekim "*Müslüman eğitimi*" bölümünün çatısı altındaki Türk öğretmenleri, okul kapatma da dahil olmak üzere çeşitli yöntemleri kullanarak işten ayırma, sürekli ekonomik sıkıntı içinde bırakarak milli konulara gösterecekleri ilgilerini köreltme ve Türk okullarına son derece ilkel bir kültür emperyalizmini dayatma gibi, Türk eğitim sistemini yozlaştırıp içini boşaltacak uygulamalar yapılmak üzereydi.

Devir teslim işleminden önce Yunan makamları, Türk okullarında görevli personelin değiştirilmeyeceği taahhüdünde bulunmuşlardı.⁶⁰²

⁶⁰⁰ Yüksek Komiserlik in Türklüğü anımsatacak vasıfları budaması, eğitim dışındaki alanlarda da devam ediyordu. DH/İ-UM, Ds. 20/22, Bel. no. 14/55'te, İzmir kışlasının kapısı üzerine kazınmış tuğra-yı humayun ile ay-yıldız'ın alçı ile kapatılması DH/İ-UM, Ds. 20/23, Bel. no. 14/43'te, aynı kışlanın parka bakan cephesinde bulunan tuğranın badana ile boyanması DH/İ-UM, Ds. 20/27, Bel. no. 14/54'te Menemen Hükümet Konağı'nın kapısındaki armanın sökülmesi.

⁶⁰¹ Su (1981), s. 22'de, Maarif Müdürü Vekili Hüsnü Bey "*halkta bir islam kuruluşu olduğu izlenimini uyandırmak için Yunanlıların Maarif Müdürlüğü*" adını "*Mekatibi İslamiye Maarif İdaresi*" (Müslüman eğitimi kastediyor) olarak değiştirdiklerini belirtmektedir. "*Müslüman Hizmetleri*" ve "*Eğitim*" müdürlüklerinin merkez yapılması için bkz. "İzmir Yunan Yüksek Komiserliği" bölümüne.

⁶⁰² Solomonidis, s. 201-2.

Osmanlı yönetiminde daire müdürü konumunda olan Osmanlı memurlarını, dairelerinde bulunan demirbaş eşyaları gösteren protokolleri hazırlar hazırlamaz görevden uzaklaştıran Yunan İdaresi'nin, Maarif Müdürü Mahmut Ziya Bey için başlangıçta aynı uygulamayı yapmaktan kaçınmasının nedeni gerçekte çığnemek istediği yukarıdaki taahhüt ve planladığı eğitim uygulamalarını Türk Maarif Müdürü marifetiyle yaparak kamufle olmak ve sorumluluktan kaçmaktı. Yunanlıların idareye el koyduktan sonra bürosuna çağırıldığı Nehari ve Hilal İdadisi müdürlerini *"Okulunuzda Yunan hislerini incitecek kitaplar bulundurmaktan sakınız"* diyerek uyarın Mahmut Ziya Bey,⁶⁰³ bir süre sonra *"yeterli öğrencisi bulunmadığı"* gerekçesiyle kapattığı Nehari İdadisi⁶⁰⁴ Müdürü Naili, Hilal İdadisi Müdürü Mehmet Şevki ile, İzmir'deki Türk okullarında Fransızca öğretmenliği yapmakta olan eski Vilayet Mektupçusu Hasan Vasfi Bey'in görevlerine son vermişti.⁶⁰⁵ Kız İdadisi'ne davet etmiş olduğu Türk öğretmenlere, *"Ben Yunan hizmetini kabul eyledim, görevlerine devam edecek olanlar adlarını kaydettirsinler. Mahalli hükümet buradan gitmek isteyenleri istedikleri yere rahatlıkla gönderecektir. Tartışma ve karşı koyma yok..."* diyen Mahmut Ziya Bey'in *"... öğretmenlerin bir bölümünün aylıklarını kısmak, birkaç kişinin aylıklarına zam yapmak... erkek ve kız sultanisinin son sınıflarına eklenecek bazı derslerle erkek ve kız öğretmen okullarına bundan böyle ihtiyaç kalmayacağını"* Yunanlılara bildirmek,⁶⁰⁶ Arapça ve Farsça derslerinin bulunmadığı Hilal Sultanisi'ne bu derslerin öğretmenlerini atamak⁶⁰⁷ gibi anlamsız tasarruflarda bulunması sonraki

⁶⁰³ Su (1981), s. 21'de, İzmir'de görevli bazı öğretmen ve yöneticilerin Maarif Nezareti'ne gönderdiği 3 Aralık 1920 tarihli dilekçeden.

⁶⁰⁴ Kosmos, 6 Eylül 1920.

⁶⁰⁵ Ahenk, 16 Eylül 1336'da *"Le levant"* Gazetesi'nden naklen. Mütareke döneminde Nail Bey'in Türk Ocağı yönetim kurulunda üye olduğu, Hasan Vasfi Bey'in ise MHOC'de bulunduğu düşünüldüğünde, görevlerine niye son verildiğini anlamak zor değildir. (bkz. II. bölümde "Toplumsal Örgütler" kısmı)

⁶⁰⁶ Su (1981), s. 21'deki 3 Aralık 1920 tarihli dilekçeden.

⁶⁰⁷ Ahenk, 21 Teşrin-i Evvel 1336.

günlerde de devam etmişti. *Ahenk* Gazetesi “Haber aldığımıza göre Maarif Müdürü Mahmut Ziya Efendi bir takım uygunsuz hareketlerde bulunmaktadır. Türk okullarının statükosunu mutlak muhafaza etmek arzusunu göstermiş olan Mösyö Stergiadis’in bu gibi hareketleri olmamış kabul edeceğini kuvvetle ümit etmekle beraber, Ziya Bey’in İzmir’de muhit-i umumiye kazanmış irfanlarıyla meşhur çeşitli muallimleri azletmek konusundaki hareketini protesto ediyoruz” diye yazarken,⁶⁰⁸ bunları yaptırmanın gerçekte Yunan İdaresi olduğunu “bilmezlikten gelerek” onu zor durumda bırakmayı hedefliyordu.

Stergiadis arzuladığı değişiklikleri yaptırdıktan sonra, diğer Türk daire müdürleri gibi Maarif Müdürü Mahmut Ziya Bey’i de görevden almıştı.⁶⁰⁹ Eski Maarif Müdürlüğü’nün Müfettiş Mithat, Başkatip Hüsnü, Katipler Hakkı ve Alaattin Beyler’den oluşan kadrosu, “Müslüman Eğitimi Müdürlüğü”nün personeli haline gelmişti.⁶¹⁰ Bu dairenin başkanlığını ise, 1918 Kasımı’ndan beri Vilayet Umur-u Hukukiye Müdürlüğü görevini yürütmekte olan Dimitraki Efendi⁶¹¹ (Dimitrios Vuduris) yapıyordu.

16 Ağustos 1920 tarihinde yayımlanan bir gazete ilanıyla Maarif Müdürlüğü, ilkokulların kayıt ve kabul işlemine 15 Ağustos’ta başladığını, çocuklarını kaydettirmek isteyen velilerin çocuğun tastikname, nüfus tezkeresi ve aşı kağıdı ile okul idarelerine müracaat etmeleri gerektiğini ve 1 Eylül tarihinden itibaren eğitime başlanacağını kamuoyuna duyurmuştu.⁶¹² Gerek ilkokullar, gerekse Eylül ayının ikinci

⁶⁰⁸ *Ahenk*, 14 Eylül 1336.

⁶⁰⁹ Bu bilgi, Su (1981), s.20’de verilmekle birlikte, görevden ayrılış tarihi belirtilmiyor. İzmir basınında Mahmut Ziya Bey’den maarif müdürü olarak söz eden son yazı saptıyabildiğimiz kadariyle *Ahenk*, 21 Teşrin-i Evvel 1336 tarihli dir. Buradan hareketle Mahmut Ziya Bey’in 1920 yılı Ekimi sonunda görevden ayrıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

⁶¹⁰ Su (1981), s. 56-69’da, İzmir Maarif Müdürlüğü’nün nezarete gönderdiği 13 Mart 1921 tarihli yazıda, müdürlükte bu kişilerin çalıştıkları bildirilmektedir.

⁶¹¹ Anadolu, 15 Teşrin-i Sani 1334; Köylü, 28 Mart 1335.

⁶¹² *Ahenk*, 16 Ağustos 1336. Öte yandan *Ahenk*, 14 Eylül 1336’da, maarif müdürlüğü Darü’l-Muallimin ve Darü’l Muallimat’a 1-15 Eylül arasında talebe kabul ve kayıt

Tablo 30. 1919-1920 Öğretim Yılında Merkez Kazada Eğitim Veren Türk Okulları

ERKEK OKULLARI				
Adı	Adresi	Müdürlü (m) Sahibi (s)	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Darü'l Muallimin	Salullah	Şerif Bey (m)	18	200
Birinci Sultani (İzmir)	Vilâyet yarı	Ahmet Nuri Bey (m)	26	500
İkinci Sultani	Keçeciler	Kazım Bey (m)	18	210
Sanayi Mektebi	Karantina	Mehmet Sezai (m)	39	319
Hilal İdadisi	Arap Fırını	Şevki Bey (m)	26	450
Nehari İdadisi	Beyler Sokağı	Ahmet Naili Bey (m)	15	240
Turan Numune	Beyler Sokağı	Baha Bey (m)	11	246
Ti.şile İlkokulu	Tilkilik	Mehmet Cemal (m)	4	127
Gayret İlkokulu	İsretpaşa	Abdülkerim (m)	7	197
Karşıyaka Numune	Karşıyaka	Davis (Danış) Efendi (m)	6	123
Mendühiye İlkokulu	İkiçeşmelik	Hüsni Bey (m)	6	216
Hadikat-ül				
Vildan (İlkokul)	Beyler Sokağı	Mustafa Efendi (m)	5	74
Soğukkuyu İlkokulu	Karşıyaka	Mehmet Suzi (m)	1	59
Menba-yı İrfan İlkokulu	Karşıyaka	İbrahim Ethem (m)	1	33
Sahiliye İlkokulu	Karataş	Süleyman Asaf (m)	1	52
TOPLAM			184	3046

KIZ OKULLARI

Adı	Adresi	Müdürlü (m) Sahibi (s)	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Dar-ül-muallimat	Karşıyaka	Makbule Hanım (m)	23	250
İdadi	Namazgah	Şevket Hanım (m)	32	480
Namazgah İlkokulu	Namazgah	Hilmi Efendi (m)	14	242
Karşıyaka Numune	Karşıyaka	Davis (Danış) Efendi (m)	14	177
Karşıyaka İlkokulu	Karşıyaka	Gülmez Hanım (m)	8	304
Komite İlkokulu	Karantina	Mehmet Sırrı Bey(m)	11	194
İrakkı İlkokulu	Bevler Sokağı	Makbule Hanım (m)	12	320
İlefeyyüz İlkokulu	Kokaryah	Hafız Ahmet Nazmi (m)	-	222
Mecidiye İlkokulu	Birinci Mecidiye	Zehra Hanım (m)	6	169
Mecidiye İlkokulu	İkinci Mecidiye	Sakire Hanım (m)	5	167
Gayret İlkokulu	Esrefpaşa	Azimet Hanım (m)	6	195
Selimiye İlkokulu	Selimiye	İhsan Hanım (m)	3	98
Bozyaka İlkokulu	Karşıyaka	Halil Hilmi (m)	3	52
Birinci Anaokulu	Tilkilik	Zühtüye Hanım (m)	4	234
İkinci Anaokulu	Arap Fırını	Emine Hanım (m)	3	169
Üçüncü Anaokulu	Karşıyaka	Fikriye Hanım (m)	2	99
TOPLAM			153	3372

ÖZEL OKULLAR

Adı	Adresi	Müdürü (m) Sahibi (s)	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Revazin-i İrfan	Yahudi	Fatıma Hanım (m.s)	10	147
Şems-i Muana (')	Mahallesinde	Süleyman (m.s)	7	177
Darü'l İrfan	İkicesmelik Başdurak	Yusuf Rıza (m.s)	9	196
		TOPLAM	26	520
		GENEL TOPLAM	363	6938

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

haftası içinde açıldığını sandığımızı⁶¹³ İzmir’de bulunan orta dereceli Türk okullarını son derece zor ve sıkıntılı geçecek bir eğitim dönemi bekliyordu. Öğretim yılı başlamadan kısa bir süre önce, Yunanlılarca kapatıldığını yazdığımız Nehari İdadisi’ni, okulların açılmasından sonra İzmir Sultanisi’nin kapatılması olayı izleyecekti.

Yunan ordusu İzmir’e çıkmadan önce işgali önlemeye çalışan Türk gençlerinin toplandığı bir yer oluşu ve öğrencilerinin Maşatlık’ta yapılmış olan mitingin davetiyelerini dağıtması, İzmir Sultanisi’ni Yunanlıların gözünde sabıkalı bir okul haline getirmişti. Sultaninin işgal sırasında Yunan askerlerince boşaltılıp, öğrenci ve öğretmenleri tutuklanan tek Türk okulu olması tesadüf değildi. İzmir’de bulunan diğer orta dereceli Türk okulları gibi Eylül ayı başında öğrenci kayıt ve kabulüne, 13 Eylül’de ise eğitime başlayan İzmir Sultanisi’nin⁶¹⁴ binasını adliye olarak kullanmayı düşünen Yunan İdaresi, 19 Ekim 1920 tarihinde Maarif Müdürlüğü’ne davet ettiği okul müdüründen, bizzat Mahmut Ziya Bey aracılığıyla binanın boşaltılmasını istemişti. Sultani öğretmen ve öğrencilerini olduğu kadar, İzmir aydınlarını da heyecanasürükleyip üzünlüye boğan bu istekten vazgeçilmesi için, başlarında *Ahenk* Gazetesi yazarı ve avukat İbn-i Hazım Ferit, öğretmenlerden Ahmet Naili, Ahmet Nazmi ve Hasan Vasfi Beylerle, Müftü Rahmetullah Efendi’nin bulunduğu kalabalık bir kurul, 17 Kasım’da Yüksek Komiserlik’e giderek Genel Sekreter Gunarakis’le görüşmüşlerse de, bir sonuç alınamamıştı. Aralık ayında Yunan askerlerince süngü zoruyla boşaltılarak kapatılan⁶¹⁵ İzmir Sultanisi’nin tekrar açılması mümkün

işlemleri yapılacağını bildirmişse de *Ahenk*, 1 Teşrin-i Evvel 1336’da yayımlanan başka bir duyuru ile, “*Kazalardaki bazı öğrencilerin ahval-i hazıra dolayısıyla vakt ve zamanıyla mektebe yetişmeyeceklerini vaki olan müracaatlardan*” anlaşıldığından kayıt süresini onbeş gün daha uzatmıştı.

⁶¹³ *Ahenk*, 1 Eylül 1336’dan, Hilal Sultanisi ve *Ahenk*, 2, 5 Eylül 1336’dan, Sanayi Mektebi’nin 10 Eylül’de, Islahat, 28 Ağustos 1336’dan, Amerikan Kız Koleji Göztepe Türk şubesinin ise, 14 Eylül’de eğitime başlayacağını kamuoyuna duyurmuşlardı.

⁶¹⁴ *Ahenk*, 6 Eylül 1336.

⁶¹⁵ Su (1981). s. 26-27. İzmir Sultanisi binasının zorla boşaltılması ile ilgili olarakayrıntılı bilgi için bkz. Su (1978), s. 48-60.

olmadığından, öğrencilerinin Hilal İdadisi'ne devamlarının uygun görüldüğü, bu amaçla öğrencilerin vakit geçirmeden adı geçen okula kayıt yaptırarak eğitime devam etmeleri, “*Müslüman Eğitimi*” bölümünce ilan edilmişti.⁶¹⁶ İzmir Nehari İdadisi gibi İzmir Sultanisi de işgal dönemi boyunca bir daha açılmayacaktı.

Vilayet yönetimini devraldıktan sonra, öğretmenlere de diğer Türk memurlarına yapıldığı gibi Ağustos (17 günlük) ve Eylül ayında maaş ödeyen Yunan İdaresi, Türk eğitiminin sorunlarına ilgisiz kalmayacağı izlenimini vermek istemişti. Bu nedenle Yunan makamları, Türk okulların sorunları konusunda bilgi vermek üzere, Eylül ayı içinde sık sık “*eğitim müdürlüğü*”ne uğrayan Maarif Müfettişi Mithat Bey'i dinler gözükmüşlerdi. Ekim ayı başında Stergiadis'le de görüşmelerini sağladıkları Mithat Bey, Yunanlıların içten olduğuna o denli inanmıştı ki, bu görüşmeden birkaç gün sonra ilgisinden ötürü Eğitim Müdürlüğü'ne teşekkür ve minnettarlığını bildiren bir yazı bile göndermişti.⁶¹⁷ Eğitim Müdürlüğü bünyesinde müfettiş olarak görev yapan H. Palazoğlu'nun 23 Kasım 1920 tarihli raporundan anlaşıldığı üzere, Mithat Bey'in ziyaret ettiği günlerde Eğitim Müdürlüğü'nün yapmak istediği tek şey, Sevr'in Yunanistan'a bıraktığı bölgede bulunan orta dereceli heteredoks okullarına Yunanca dersleri koymaktı. Genel Müfettiş M. Mihailidis'in bu konudaki önerisini uygun gören Stergiadis'in, söz konusu okullara Yunan dilini öğretecek on-oniki Yunan öğretmenin atanması yolunda Eylül ayı başında aldığı karar⁶¹⁸ sonraki günlerde uygulanmış, Zarafın Efendi Sultani (Hilal olmalı) Yunanca öğretmenliğine tayin edilmişti.⁶¹⁹

Türk okullarını kapatan Yunan makamlarının, Türk öğretmenlerin maaşlarını sürekli olarak ödemesi beklenemezdi. Nitekim, Ekim ayında

⁶¹⁶ Ahenk, 26 Kanun-ı Evvel 1336.

⁶¹⁷ Ahenk, 30 Eylül 1336 tarihli nüshasında “*maarif işlerinin fevkalade komiserlik dairesince nazarı dikkate alındığını memnuniyetle istihbar eyledik*” yazabiliyordu.

⁶¹⁸ Mihailidi, s. 21-25.

⁶¹⁹ Su (1981), s. 20-21'de, İzmir'de görevli öğretmenlerin Maarif Nezareti'ne gönderdikleri 3 Aralık 1920 tarihli şikayet dilekçesinden.

ilkokul ve orta dereceli okullarda görev yapan Türk öğretmenlere maaş vermeyen İzmir Yunan İdaresi, Kasım ayında diğer Türk memurlara da söyleyeceği gibi, şimdiye kadar verilen maaşların ikramiye olduğunu, bundan böyle kendilerine maaş verilemeyeceğini, öğretmenlerin Osmanlı Hükümeti'nden maaş talep etmelerini bildirmişti.⁶²⁰ Genel Sekreter Gunarakis'in, yukarıda sözü edilen 17 Kasım tarihli konuşmada bu görüşü bir kez daha tekrarlaması üzerine Müftü Rahmetullah Efendi, İzmir eşrafı ve öğretmenlerin oluşturduğu bir kurul, dört kez toplantı yapmış, ancak soruna somut bir çözüm bulamamıştı.⁶²¹ Bu gelişmelerden yaklaşık 15 gün sonra Yunan İdaresi'nin İzmir'de bulunan bazı orta dereceli okullarda görev yapan Türk öğretmenlere, Aralık ayı başında maaş vermeye başladığı⁶²² İzmir'in Yunanca gazetelerinde yer alan parlak başlıklı makalelerle kamuoyuna duyurulmuştu.⁶²³

Orta dereceli okulların öğretmenlerinin maaşlarıyla, ısınma, beslenme, barınma, kırtasiye ve genel giderleri, ilkokulların benzer giderleri gibi vilayet bütçesinden değil, genel bütçeden karşılanıyordu. Osmanlı Devleti, Düyun-u Umumiye'nin toplamakta olduğu aşar vergisine orta dereceli okulların ihtiyaçlarına harcanmak üzere özel bir vergi daha ilave etmişti. Yapılan antlaşma gereğince, Düyun-u Umumiye tarafından devlet için tahsil edilen bu vergiden elde edilen para, vilayet bütçelerinde söz konusu okullar için gösterilen harcama kalemlerini tasfiye için kullanılmaktaydı. Müftü Rahmetullah Efendi 17 Kasım'daki görüşmede, İzmir'de bir "*Cemaat-i İslamiye Heyeti'nin*" kurulması ve Düyun-u Umumiye'nin topladığı eğitim gelirinin bu heyete devrine izin verilip verilmeyeceğini sorduğunda Gunarakis, bu konuda fikir bildirmeye yetkili olmadığını söylemişti.⁶²⁴ Kapatmış olduğu Nehari

⁶²⁰ Su (1981), s. 23 ve 29-30.

⁶²¹ Su (1981), s. 27-29.

⁶²² Kosmos, 8 Aralık 1920.

⁶²³ "*İşte Uygur Anlayış*", Kosmos, 8 Aralık 1920.

⁶²⁴ Su (1981), s. 27.

İdadisi'nde görevli öğretmenlerin tümünün,⁶²⁵ İzmir Sultanisi öğretmenlerinin ise çoğunun maaşlarını keserek onları yokluk ve açlığa sevkeden⁶²⁶ Yunan İdaresi'nin, bu vergiyi toplayamadığı halde⁶²⁷ İzmir'deki orta dereceli Türk okullarının giderlerini kendi bütçesinden karşılamaya başlaması, Stergiadis'in propaganda ve kamuoyunu aldatmayı hedefleyen yeni bir girişimiydi.

İzmir Sultanisi'nin kapatılması üzerine İstanbul ve dış basında yeralan, "*Yunan İdaresi dini kurumları ve onların mallarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanıyor*" şeklindeki yorumlar Stergiadis'i rahatsız etmişti.⁶²⁸ Yunan İdaresi'nin, İzmir'de açık kalabilen orta dereceli Türk okullarından birkaçına maddi yardımda bulunması kamuoyunda oluşan bu kötü imajın silinmesine yardımcı olabilirdi. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Basın Bürosu'nun yayımladığı 1921 tarihli propaganda broşüründe, İzmir Yunan İdaresi'nce para yardımında bulunulduğu belirtilen, ancak isimleri açıkça yazılmayan biri erkek diğeri kız iki Türk okulu⁶²⁹ bizim tespitlerimize göre Hilal erkek ve İzmir Kız İdadileriydi. Bu okulların genel giderleri için hiçbir ödenek tahsis etmeyip, sadece öğretmen maaşlarını vermesinden⁶³⁰ ciddiyetsizliği açıkça anlaşılan İzmir Yunan İdaresi'nin, Manisa, Ödemiş ve Tire'de bulunan bazı okul ve medreselere de maddi yardımda bulunduğu aynı broşürde belirtiliyordu.⁶³¹ 1920-1921 öğretim yılında, Sevr

⁶²⁵ Su (1981), s. 23.

⁶²⁶ Su (1981), s. 61'de Sultani öğretmenlerinden; Edebiyat öğretmeni, Hikmet Bey 1000 kuruş maaşla Edebiyat ve Hukuk, Matematik öğretmeni Nazmi Bey 1000 kuruş maaşla Matematik, Usamettin Bey 500 kuruş maaşla Fransızca öğretmenliklerine olmak üzere Darü'l Muallimin ve Darü'l Muallimat'a, ilk kısım öğretmenlerinden Osman Efendi ise 1000 kuruş maaşla Tefeyyüz İlkokulu öğretmenliğine atanmışlardı.

⁶²⁷ Solomonidis, s. 228.

⁶²⁸ Solomonidis, s. 228.

⁶²⁹ EMA, s. 6.

⁶³⁰ Su (1981), s. 23.

⁶³¹ EMA, s. 6.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Antlaşması'nın Yunanistan'a bıraktığı alandaki Türk okulları için İzmir Yunan İdaresince toplam 1.845.598 drahmi harcama yapılmıştı.⁶³² Bunun yaklaşık 700 bin kuruşuyukarıda sözü edilen okul ve medreselerdeki öğretmenlerin maaşı, 360 bin kuruşu ise, 210 Türk öğrencinin eğitim gördüğü sanayi mektebi için kullanılmıştı.⁶³³ Kalan miktar ise ilkokul öğretmenlerinin Ağustos ve Eylül maaşlarıyla “Müslüman Eğitimi” bölümünün Türk elemanlarının öğretim yılı sonuna kadar alacakları maaşların karşılığı olmalıdır.⁶³⁴

Yunan İdaresi'nin İzmir'de olup yardım etmediği orta dereceli Türk okullarının başında, Darü'l Muallimin ve Darü'l Muallimat geliyordu. Her ikisi de parasız yatılı eğitim yapan bu okullar, her zaman olduğu gibi vilayet bütçesinden para tahsis edileceğini düşünerek öğrencileri için gerekli beslenme erzakını piyasadan kredi ile almak istemişti. Ancak Yunan İdaresi yeni öğretim yılı için birçok öğrenci kaydetmiş olan söz konusu okulların ödeneklerini İslam Cemaati versin diyerek kesmişti. Okul yöneticileri, yardım istedikleri Mahmut Ziya Bey'den “*Elimden gelen herşey yaptım, fazla birşey yapamam. Şu durum karşısında Darü'l-Muallimin ve Darü'l Muallimat ölmüş demektir*” karşılığını alınca, Müftü Rahmetullah Efendi'ye başvurmuşlarsa da, ondan da birşey yapamayacağı cevabını almışlardı.⁶³⁵ Daha önce vilayetin verdiği

⁶³² Mihailidi, s. 62.

⁶³³ EMA, s. 6-7. Bizim tespitlerimize göre İzmir Yunan İdaresinin Sanayi Mektebi için harcadığı para broşürde belirtilen miktarı aşmaktadır. AEDS, Zarf. 75 g, Bel. no. 33871'de, Stergiadis 24 Ekim 1920'de okulun Ekim ayı giderleri için Ziraat Bankası'nda bulunan vilayet veznesinden 268.473 kuruş 60 para, AEDS, Zarf. 75 g'deki başka bir belgede Kasım ayı giderleri için 265.000 kuruş olmak üzere toplam 533.473 kuruş 60 paranın ödenmesini ilgililere emretmişti.

⁶³⁴ Su (1981), s. 22'de, Müslüman eğitimi bölümündeki Türk elemanların maaşları, 1920 yılı Kasım ayına kadar bordroları özel saymanlıkça onaylanmak suretiyle, bu tarihten sonra ise saymanlığa uğratılmadan Yunan Fevkalade Komiserlik veznesinden Türk parası olarak ödenmiş, 1921 yılı Şubat ayından sonra ise drahmi olarak ödenmesine devam edilmiştir.

⁶³⁵ Su (1981), s. 24-25'de Darü'l Muallimin Müdürlüğü'nün 20 Kasım 1920 tarih ve 350253 numaralı yazısı.

ödeneye güvenerek bu okullara erzak veren tüccarların birer birer piyasadan çekilmeleri, öğrencilerin yatılılık koşullarını ağırlaştırmıştı. Darü'l Muallimat öğrencilerinden taşradan ve fakir olan onikisi dışında kalanlar, öğretim yılı sonuna kadar her hafta yiyeceklerini okula getireceklerini taahhüt etmişlerdi. Ancak Darü'l Muallimin'de bulunan 28 kimsesiz öğrenci ve hizmetlilerin yiyecekleri sağlanamamıştı. Varlıklı Türkler tarafından yapılan yardımlar birkaç hafta içinde tükenince, okul idaresi bu kez belediyeden yardım istemişti. Belediye ekmek, sabah-akşam zeytinyağlı kuru fasulye vermek suretiyle, öğrencileri bir süre beslediyse de bu yardım da sürekli olamamıştı. Sonuçta vilayet Muhasebe Müdürü Tahsin Bey'le yapılan bir anlaşma uyarınca, eğitim akarları icar bedellerinden vilayet adına Ziraat Bankası'na yatırılmış ve her nasılsa Yunan makamları tarafından el konulmamış bulunan paradan Yunan İdaresi'ne bilgi verilmeden yapılan yardımlarla bu okullar 1920-21 öğretim yılını tamamlayabilmişlerdi.⁶³⁶ Nitekim Darü'l Muallimin Müdürü Hilmi Bey öğretim yılı sonunda 14 öğrencinin okulu bitirerek diploma aldığını kamuoyuna duyurmuştu.⁶³⁷

Aynı öğretim yılında, Türk ilkokullarıyla, bu okullarda çalışmakta olan öğretmenlerin durumunun orta dereceli Türk okullarından çok daha kötü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1920 yılı sonlarında *"ilkokullara ait işlerle uğraşmak üzere"* bir maarif komisyonu kuran Yunan İdaresi, tüccardan Ömer Lütfü, Mithat ve Mithat Paşa'nın damadı Süleyman Nüzhet Beyle, Hacı Fehmi Paşa ve Şerif Ali Efendi'yi üye olarak tayin etmişti. Türk öğretmenlerin maaşlarını Ekim ayında kesmekle, Türk ilkokullarının durumlarıyla hiç ilgilenmediği zaten anlaşılmış olan Yunan İdaresi'nin, göz boyamaya çalıştığı üyeliğe atadığı Şerif Ali Efendi'nin İzmir'de bulunmayışıyla bir kez daha görülmüştü.⁶³⁸ Kuruluşundan sonra komisyon, İzmirli aydınların da katıldığı genel

⁶³⁶ Su (1981), s. 25-26'da, Maarif Müdür Vekili Başkatip Hüsnü Bey'in 13 Mart 1921 tarihli yazısı ile, Tahsin Bey'in Vilayet Mektupçusu Haşmet Bey'e verdiği 6 Temmuz 1921 tarihli rapordan.

⁶³⁷ Ahenk, 13 Mayıs 1337.

⁶³⁸ Su (1981), s. 30-31.

bir toplantı yapmıştı. Daha sonra Süleyman Nüzhet Bey başta olmak üzere, Yunanlılarca kullanıldıklarını anlayan komisyon üyeleri birer birer istifa etmeye başlamışlardı. Türkçe gazeteler de oynanmak istenen oyunu sezmekte gecikmemişti. İbn-i Hazım Ferit 14 Şubat 1920 tarihli *Ahenk*'te yazdığı uzun makalede, *"Zaten böyle bir komisyon milli hedefleri tatmin edemezdi. Ve nitekim öyle oldu. Tabir mazur görülsün... doğmadan öldü. Bu bizim ne şaşkınlığımıza ne hayretimize sebep oluyor. Çünkü milletin kalbinin derinliğinden doğmayan komisyonlar ölsün, cemiyetler ölsün, hiçbir zaman payidar olmayarak zifti kalmamış kandil gibi pek çabuk sönerler. Maarif komisyonumuz da böyle olacak gibi... Şu bakımdan eminiz ki maarifimizin ışığı hiçbir zaman sönmez. Fakat muktedir ellere verilmek birinci şarttır. Çünkü emanet ehline verilmez ise hiçbir iş ileriye gümaz. Vaktü denilemez ki Maarif Komisyonu'nu oluşturan insanlar ehil değildir. Bu hatırımızdan geçmiyor. Fakat seçim demeğe dilim varmıyor. Tayin edilen bu kişilerin vazifelerine devam etmeleri de bir nevi emanete ihanet değil midir?..."*⁶³⁹ İstifa eden üyelerin yerine yenilerinin seçilmesi, Yunan İdaresi'nin hazırlamakta olduğu, ilkokulların, ait oldukları cemaatler tarafından yönetilmesi esasına dayalı bir kararnamenin hükümlerine göre seçilmesinin uygun olacağını bildirmesi yüzünden mümkün olamamıştı.⁶⁴⁰

"Bu öğretim yılının başlamış olmasına ve fevkalade komiserlikçe bundan böyle ilkokul öğretmenlerinin aylıklarının verilmesine devam edilemeyeceğinden ekli kararname hükümlerinin acele uygulanması suretiyle ilkokul öğretmenleri aylıklarının sağlanması çabuklaştırılması ve bu husustaki uygulamaların geniş biçimde fevkalade komiserliğe duyurulması rica olunur efendim" üst yazısıyla Maarif Komisyonu'na gönderilen söz konusu kararname, üç başlık altında 14 asıl ve geçici hükümden oluşuyordu.⁶⁴¹ 1. maddesinde Yunanİdaresi'nin, İslam cemaati hakkındaki kanunun yayımlanmasına değin, Osmanlı İdaresi'nin uygulamış olduğu ilkokullar rejiminin bazı

⁶³⁹ Ahenk, 14 Şubat 1337.

⁶⁴⁰ Su (1981), s. 31.

⁶⁴¹ Su (1981), s. 53-56.

değişikliklerle sürdürülmesi ve uygulanmasını uygun gördüğü belirtilen kararname, gerçekte 23 Eylül 1329 tarihli ve 101 maddeden oluşan “*Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı*”nın⁶⁴² özeti ve Aydın Vilayeti Maarif Müdür Vekili Hüsnü Bey’in de belirttiği üzere “*maarif-i mecbure ve bir kısım maddelerinin adem-i merkeziyet esasına göre tadil ve tebdilinden başka*” birşey değildi. Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu’nun ilk maddesinde bulunan “ilköğretimin mecburi” olduğu hükmünün yer almadığı kararnamenin en çarpıcı yönü, kurulmasını öngördüğü okul komisyonlarıydı. En az bir İslam okulu olan bir köy veya mahallede, mahalle veya köy ihtiyar heyetinin göstereceği adaylar arasından ilgili kaza maarif encümenince seçilecek üç üyeden oluşacak okul komisyonları (Madde 5) maarif encümenlerince belirlenecek mesarif-i mecbure vergisini halktan toplamak ve sarfetmekle yükümlüydü (Madde 7, 10). Komisyonlar, vergisini ödemek istemeyen mükellefleri kaymakamlık veya mutasarrıflık, İzmir’de ise Yüksek Komiserlik makamına bildirecek, bu makamlar inzibat memurları görevlendirmek de dahil olmak üzere gerekli yardımı yapacaklardı (Madde 11). Toplanacak paranın Kuva-yı Milliye’ye gitmesini önlemek isteyen Yunan İdaresi, komisyonların her yıl Temmuz ayında bağlı oldukları maarif encümenlerine yıllık gelir ve giderlerini gösteren cetvelleri vermesini, encümenlerce onaylanacak bu cetvellerin Ağustos ayı içinde mahalli en büyük mülkiye memuru aracılığıyla Komiserlik’in Eğitim Müdürlüğü’ne gönderilmesini zorunlu kılmıştı (Madde 13). İslam okullarında meydana gelebilecek bütçe açıkları mahalli parlamento gelir kaynakları tayin edinceye kadar, İzmir Yunan İdaresi’nin onayıyla genel gelir veya vilayetin maarif hissesi varidatından karşılanacaktı (Geçici hükümler).⁶⁴³

Bu okulların komisyonlarına uygun üyelerin seçilmesi sağlanmışsa da, bunların üyeliklerini tasdik edecek merkez kaza maarif encümeni kadı ile müftü arasındaki anlaşmazlık nedeniyle, Mart ayı ortasına

⁶⁴² Bu kanun için bkz. Takvim-i Vekayi, 1620/23 Eylül 1329.

⁶⁴³ Su (1981), s. 57’de, Hüsnü Bey’in Maarif Nezareti’ne gönderdiği 13 Mart 1921 tarihli yazıdan.

Tablo 31. Mesarif-i Mecbure Vergisinin Daha Çabuk ve Düzenli Olarak Tahsili Amacıyla Maarif Komisyonunun Merkez Kazada Bulunan İlkokullarda Yaptığı Düzenleme

Bölge	Okul İsimleri
Birinci	Namazgah, Mecidiye kız, Teshile erkek, Birinci anaokulları
İkinci	Numune, Hadikat-ül Vildan, Terakki kız, Memduhiye, İkinci anaokulları
Üçüncü	Gayret erkek ve kız, Bozyaka okulları
Dördüncü	Selimiye kız, Sahiliye erkek okulları
Beşinci	Karantina karma ve anaokulları
Altıncı	Tefeyyüz muhtelif ve anaokulları
Yedinci	Karşıyaka erkek ve kız, Numune ve kız ilk ve Menba-yı İrfan ve anaokulları

Kaynak: Su (1981), s. 57.

gelindiğinde henüz toplam kendi üyelerini bile seçememiş olduğundan, komisyon üyelerinin⁶⁴⁴ görevleri resmîyet kazanmamıştı. Vilayet Maarif Müdürü Vekili Hüsnü Bey, söz konusu encümen kurulmuş olsa bile, mesarif-i mecbureyi toplamak için en az iki aya ihtiyaç duyulduğunu belirtirken yanılmamıştı.⁶⁴⁵ 1920-21 öğretim yılı bitiyordu ama, ilkokul öğretmenleri üç aydan beri maaş alamamışlardı. Türkçe basın Ramazan Bayramı'nın yaklaştığı günlerde, çok zor durumda olan öğretmenlere maaş verilebilmesi için Müftü Rahmetullah Efendi'yi yardıma çağırırken,⁶⁴⁶ daha sonra olduğu anlaşılan Merkez Kaza Maarif Encümeni, aynı konuya çözüm bulmak amacıyla okul komisyonları üyelerini Keçeciler içindeki Darü'l Muallimin binasına davet etmişti.⁶⁴⁷ Söz konusu toplantıda mesarif-i mecburenin temini için mükellefler ilki 300-600 ödemek üzere, 200-290, 100-190 ve 10-90 kuruşluk dört sınıfa ayrılmış, Göztepe, Reşadiye, Karantina, Degirmen Dağı, Eşrefpaşa, Arap Fırını, Namazgah, Karşıyaka bölgesi mükelleflerinin isim ve ödeyeceği vergileri gösteren cetvellerin birkaç gün içinde ilgili mahallerde askıya çıkarılmasına karar verilmişti.⁶⁴⁸

Yunan işgali altında geçecek son eğitim dönemi olan 1921-22 öğretim yılı başlamadan önce, okul komisyonları Merkez Kaza Maarif Encümeni'nin daveti üzerine Haziran ayı başında gerçekleşen toplantıda alınan karar gereği, mükelleflerin ödeyeceği vergileri gösteren cetvelleri peşpeşe askıya çıkarmışlardı.⁶⁴⁹ İzmir'in Türkçe gazetelerinin *"böyle bir parayı vermeyen adamların Türk ismini almaya bile hakları olamaz"*

⁶⁴⁴ Okul komisyonlarına seçilen üyeler, işgal yılları İzmir'inde yaşayan ve çeşitli sosyal kesimlerden gelen Türkler'den oluşuyordu. Tamamı olmasa da Şubat 1921'den başlayarak, şehrin Türkçe gazetelerinde yayımlanan üye isimleri uzun bir liste oluşturduğundan, bunları yazmak yerine kaynağını vermekle yetiniyoruz: Ahenk, 20, 21 Şubat, 27 Temmuz 1337.

⁶⁴⁵ Su (1981), s. 56-60'da, Hüsnü Bey'in Maarif Nezareti'ne gönderdiği 13 Mart 1921 tarihli yazıdan.

⁶⁴⁶ Ahenk, 30 Mayıs 1337.

⁶⁴⁷ Ahenk, 1 Haziran 1337.

⁶⁴⁸ Ahenk, 3 Haziran 1337.

⁶⁴⁹ Ahenk, 12, 16, 19, 27 Haziran, 27 Temmuz 1337.

diye yazarak desteklemek istediği tahsilat işlemini,⁶⁵⁰ itiraz süresinin (15 gündü) bitimini müteakip, her komisyon tahsildarı marifetiyle yapmaya girişmişti.⁶⁵¹ Ancak 1921 Ağustosuna gelindiğinde, İzmir şehri ve kazalardaki Türk ilkokul öğretmenlerinden Eşrefpaşa Mahallesi'nde görevyapanlar hariç,⁶⁵² hiçbir kararnamenin çıktığı Şubat ayından beri maaş alamamıştı.⁶⁵³ Bu tablo okulların açılmasından sonra da pek değişmemişti.⁶⁵⁴

Önceki yıllarda Osmanlı Devleti'nin bile toplamakta güçlük çektiği mesarif-i mecbure'yi, Yunanlıların da mutlaka tahmin etmiş olduğu üzere hakkıyla toplanması mümkün olmayan okul komisyonları,⁶⁵⁵ ihtiyaç duyulan parayı tertip ettikleri müsamereler için sattıkları biletlerden sağlamaya çalışacaklardı. İzmir Yunan İdaresi İşçileri

⁶⁵⁰ Ahenk, 29 Haziran 1337.

⁶⁵¹ Ahenk, 19, 21 Temmuz 1337.

⁶⁵² Ahenk, 5 Haziran 1337'de, İzmir Gümrüğü Hammalbaşısı Bingazili Ömer Efendi, Eşrefpaşa Mahallesi öğretmenlerine Ramazan Bayramı münasebetiyle birer maaş verilmek üzere 400 lira hediye etmişti. Ahenk, 19 Ağustos 1337'den, Ağustos ayında başka bir maaş dağıtılması için 200 lira daha bağışladığını öğrendiğimiz Bingazili Ömer Efendi, Su (1981), s. 43'de, İzmir Müftülüğü'nün Maarif Nezareti'ne yazdığı 1 Ağustos 1921 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere ayrıca Eşrefpaşa Mahallesi'nde 70 öğrenciyi alacak kapasitede bir ilkokulu açarak, öğretmen maaşları da dahil olmak üzere okulun tüm giderlerini üzerine almış, İzmir Pazar yerindeki Kadiri Dergahı'nın onarımı için 500 lira, Eşrefpaşa İhsaniye Camii'nin onarımına 70, İzmir Darü'l Eytamı'na 30 lira bağışlamıştı.

⁶⁵³ Ahenk, 20 Haziran, 11 Temmuz 1337.

⁶⁵⁴ Ahenk, 10 Ağustos ve 7 Eylül 1337'de eğitimin "*İzmir Uluslararası Amerikan Okulu*"nun yatılı kısmında 29 Eylül, gündüzlü kısmında ve Göztepe'deki "*İzmir Amerikan Kızlar Koleji*"nde ise 3 Ekim'de başlayacağı duyuruluyordu. Maarif Müdürlüğü'nün alışılageldiği üzere basında okulların açılış tarihini bildiren bir duyurusuna bu yıl rastlayamamakla birlikte, ilk ve orta dereceli Türk okulları önceki yıllarda olduğu gibi Eylül ayı içinde açılmış olmalıydılar.

⁶⁵⁵ Ahenk, 7 Teşrin-i Evvel 1337'de yer alan Arap Fırını bölgesi maarif komisyonunun bu tarihte bölgesindeki öğretmenlere yarım maaş dağıttığı, yakın bir zamanda bütün bir maaş daha vereceği haberi, komisyonlarca verildiğini saptadığımız tek maaş haberi idi. Ahenk, 28 Teşrin-i Evvel 1337'de maaş alamamak yüzünden Karşıyaka ilkokulları öğretmenleri işten ayrılmışlardı.

Müdürlüğü'nce yayımlanan “İane Toplanması ve Kontrolü Hakkında” ki kararname⁶⁵⁶ uyarınca, Türk okulları yararına yapıldığını saptadığımız etkinlik, Karşıyaka Türk ilkokulları için rozet dağıtılmasıydı ki, bundan 20.392.5 kuruş toplanmıştı.⁶⁵⁷ Eşrefpaşa Mahallesi Maarifi İslamiye Komisyonu'nun yaptığı bir açıklamaya göre ise, 1922 yılının ilk günlerinde İkiçeşmelik Sineması'nda düzenlenen müsamerede 811.5 lira hasılat sağlanmış, bu sayede Gayret Erkek ve Kız ve Bozyaka Okulları öğretmenlerinin 1921 senesi Ekim maaşları ödenmişti.⁶⁵⁸ Değirmen Dağı bölgesi Türk okulları yararına 16 Şubat 1922 günü Beyler Sokağı'ndaki Milli Sinema'da, gündüz kadınlara akşam erkeklere gösterilen filmlerden 24.440 kuruş,⁶⁵⁹ Karantina bölgesi Türk ilkokulu yararına çektirilen piyangodan ise, 46.310 kuruş gelir sağlanmış, bunun 25.940 kuruşu öğretmenlerin Şubat (1922) maaşı, 17.955 kuruşu ise okulun onarımı için sarfedilmiş olup, geri kalan 2.415 kuruş'un pencere pancurlarının tamiri için harcanması düşünülmüştü.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ AEDS, Zarf. 70-74'de, üzerinde tarih bulunmayan bu kararname gerçekte “Cem-i İnanat Kanunu”na dayanılarak hazırlanmıştı. Kararnameye göre Tiyatro gösterisi, konser ve piyango çekilişi düzenlemek isteyenler kazalarda en büyük mülki makam olan kaymakamlara, İzmir'de ise İçişleri Müdürlüğü'ne, gösterinin düzenleneceği yer, gösterinin türü, süresi ve amacını yazdıkları bir dilekçe ile başvurarak istedikleri izni alabileceklerdi. İstek uygun görüldüğü takdirde içişleri müdürlüğü düzenin sağlanması açısından polis müdürlüğünü, biletleri damgalayarak rüsum alması için de belediyeyi gösteriden haberdar edecekti. Belediyenin görevlendireceği bir kontrol memuru gösteriden önce basılacak biletlerin miktarı ve satışından elde edilecek tahmini geliri gösteren bir tutanak hazırlayacak, gösteriye bizzat nezaret edecekti.

⁶⁵⁷ AEDS, Zarf. 18-20'deki Köylü, 1 Kanun-ı Evvel 1337'den.

⁶⁵⁸ Ahenk, 9 Kanun-ı Sani 1338; AEDS, Zarf. 70-74, Bel. No. 2630'dan anlaşıldığı üzere bu müsamereler için İzmir Kazası Maarif Encümeni 24 Aralık 1921 tarihinde İçişleri Müdürlüğü'nden izin talep etmişti.

⁶⁵⁹ AEDS, Zarf. 70-74'deki belgelerden anlaşıldığı üzere, merkez kaza maarif encümeni, Başkanı Ethem Bey'in, 2 Şubat 1922 tarihli dilekçesiyle içişleri müdürlüğünden gösteri için istediği izin, ertesi gün verilmiştir.

⁶⁶⁰ AEDS, Zarf. 70-74'de, bu piyangonun düzenlenmek istendiği “Müslüman Hizmetleri Müdürlüğü”nden İçişleri Müdürlüğü'ne 30 Şubat 1922 tarih ve 476 numaralı yazıyla bildirilmiş, İçişleri Müdürlüğü Polis Müdürlüğü'ne gönderdiği 4 Mart 1922 tarih ve 2181 numaralı yazıyla bu isteği onayladığını bildirmişti.

Bazı okulların düzenledikleri gösteriler için bastırdıkları biletleri damgalattırmadan satışa sunmaları nedeniyle İzmir Belediyesi rüsum alamayınca, 31 Ocak 1921'de İzmir Yunan İdaresi'nden kararname "*Hilafında harekete meydan verilmemesi hususunun lazım gelenlere emir ve tebliğ buyurulması arz ve istirham*" etmişti.⁶⁶¹ 28 Ocak 1922 akşamı Karataş Ermeni okulu yararına yapılan ve 6700 kuruş gelir sağlanan müzikli gösteri⁶⁶² ve Karşıyaka Ermeni okulu yararına 22 Ocak 1922 günü Kulüp Gazinosu'nda verilen müsamerenin⁶⁶³ biletlerinde belediyenin şikayetçi olduğu usulsüz uygulama yapılmıştı.

Bu tür gösteriler kazalarda da düzenlenmişti. Tire Kaymakamı'nın himayesinde 13 Mart akşamı Musevi okulu yararına yapılan tiyatro gösterisinden 23.125 kuruş hasılat sağlanmış, söz konusu meblağ belediyece kontrol memuru tayin edilen Emin Faik Efendi'den teslim alınarak okul sandığına konmuştu.⁶⁶⁴ Bu gösteriden kısa bir süre sonra Tire Kaymakamı kazadaki Türk, Rum ve Yahudi okullarının temsilcilerini ortak bir toplantı yapmaya davet etmişti. 24 Mart günü kaymakamlık binasında gerçekleşen toplantı sonucunda, Tire'ye ithal edilecek unun okkasından 10 para, petrolün tenekesinden 15 kuruş eğitim vergisi alınmasına ve toplanan paranın % 55'inin Türk, % 30'unun Rum, % 15'inin ise Yahudi okullarına dağıtılmasına karar verilmiş, İçişleri Müdürlüğü 30 Mart 1922'de, alınan kararı uygun bulduğunu Tire Kaymakamlığı'na bildirmişti.⁶⁶⁵

Bu gayretler sonucu, bazı bölgelerde çalışan ilkokul öğretmenlerine bir iki maaş vermek mümkün olabilmişse de, çoğu yerde toplanamayan

⁶⁶¹ AEDS, Zarf. 70-74'de, 593/127 numaralı yazı.

⁶⁶² AEDS, Zarf. 70-74'de İzmir Belediyesi'nin 2 Nisan 1922 tarih ve 339 numaralı başvurusu. Bu gösteriyi düzenleme isteği Ermeni Başpiskoposu'nca 5 Ocak 1922 tarihli bir dilekçeyle yapılmış, İçişleri Müdürlüğü 12 Ocak tarih ve 395 numaralı yazıyla isteği uygun gördüğünü belediyeye bildirmişti.

⁶⁶³ AEDS, Zarf. 70-74'de Karşıyaka Belediyesi'nin 31 Ocak 1922 tarih ve 91 numaralı başvurusu.

⁶⁶⁴ AEDS, Zarf. 70-74'deki 15 Mart 1922 tarihli belgeden.

⁶⁶⁵ AEDS, Zarf. 63-65'de, 557 numaralı yazı.

mesarif-i mecburi ödemelerin düzenli olarak yapılmasını engellemiştir. T ' 'atın yapılamayışı nedeniyle, Bornova Maarif Komisyonu üyeleri topluca istifa etmişler,⁶⁶⁶ durumun vehameti yabancı temsilciliklerce de anlaşılmıştı. İzmir Fransız Konsolosluğu Fransız himaye ve uyuğundan olup, bölge maarif komisyonları tarafından kendilerine yüklenen eğitim vergisini henüz vermeyenleri ödeme yapmaya davet etmişti.⁶⁶⁷ Kazalardan sadece Menemen'de öğretmenlere ödeme yapılabildiğini saptadık. Kaza Maarif Encümeni'nin Mart maaşlarını Mayıs başında, Nisan maaşlarını ise 25 Mayıs'ta ödemesi İzmir'in Türkçe basınında övgüye değer bulunmuştu.⁶⁶⁸

"Müslüman Hizmetleri" Dairesi Müdürü Dimitrios Vuduris'in, İzmir Yunan İdaresi tarafından sağlanacak ödeneklerle idare edileceğini sözlü olarak bildirdiği orta dereceli okulların durumuna gelince; önceki öğretim yılını zar zor tamamlayabilen Darü'l Muallimin ve Darü'l Muallimat kapatılarak, bu okulların öğretmen ve yöneticilerinin görevlerine son verilmişti. Binası eğitim müdürlüğü olarak kullanılan kız idadisi açılmamış,⁶⁶⁹ Hilal Erkek İdadisi "*İzmir İdadisi*" adı altında öğretim yılını tamamlayabilmişti. 1922-23 öğretim yılında yatılı kısmın da açılması düşünülen idadide yatılı öğrencilerden yıllık 225 lira alınması kararlaştırılmıştı.⁶⁷⁰ Müdürü "*Sanayi Mektebi Nazırı*" olarak

⁶⁶⁶ Şark, 28 Mart 1338.

⁶⁶⁷ Şark, 20 Temmuz 1338.

⁶⁶⁸ Islahat, 8 Haziran 1338.

⁶⁶⁹ Su (1981), s. 36, 45.

⁶⁷⁰ Islahat, 26 Haziran 1338'de "... şu pahalılık nazar-ı itibare alınır ve ecnebi kurumlarının talep ettiği ücret gözden kaçırılmazsa talep edilen paranın ne kadar cüz'i olduğu derhal anlaşılır. Yatması, yemesi, giymesi şu (225) lira ile temin edilen çocuk aynı zamanda daimi bir kontrol ve ciddi bir teftiş altında bulundurulacak, bir idare ve terbiye heyetinin nurlu ellerine bırakılacaktır." Arıkan, s. 403'de, dönemin görgü tanığı Enver Kösemen'in İzmir'de kurulduğunu iddia ettiği "*Yunan-Islam İdadisi*" gerçekte, İzmir İdadisi olmalıdır. Kösemen bu okulun İzmir İdadisinin kapatılmasından sonra kurulduğunu öne sürmektedir ki, idadinin kapatılmadığını biliyoruz.

isimlendirilen Sanayi Mektebi, İzmir İdadisi yanında İzmir’de açık kalmayı başarabilen tek orta dereceli Türk okuluydu. Yunanlılar Sanayi Mektebi için gereken ödeneği doğrudan okul idaresine vererek, harcama bakımından okulun saymanlıkla ilişkisini kesmişlerdi.⁶⁷¹

1921-22 öğretim yılında, İzmir Yunan İdaresi’nin sadece 3600 drahmi yardımda bulunduğu, Sevr’in Yunanistan’a bıraktığı alandaki Türk okullarında,⁶⁷² artık eğitimden sözemenin imkanı yoktu. İşgal altında geçen üç öğretim yılı gözden geçirildiğinde, Yunan makamlarının Su’nun da belirttiği üzere, medreselere müdahale etmediği hatta bunları maddi olarak destekledikleri dikkat çekmekteydi. Yunan İdaresi’nin bu kurumları, cemaatleştirmek istediği Türk eğitiminin yapılacağı mekanlar olarak gördüğüne kuşku yoktur.

2. Rumlar

Yanında Metropolitane’nin Meclis-i Cismani üyeleri olduğu halde, 16 Temmuz’da Darağacı Mahallesi’ne giderek, Ekim ayı başında bitmesi gereken birkaç Rum okulunun inşaat projelerini inceleyen Hrisostomos’un⁶⁷³ İzmir’in işgalinden sonra cemaat okullarının tamiri ve yenilerinin açılması için kapsamlı bir yardım kampanyası başlattığı anlaşılmaktadır. Metropolitane yaptığı yazılı bir açıklamayla, un tüccar ve sanayicilerinin eğitim ve insani amaçlarla maddi yardımlarda bulunduğunu, fakir mahallelerin okullarının tamir ve inşası için sarfedilen nakdi miktarı kamuoyuna açıklamıştı.

Şehir merkezi veya taşrada bulunan Rum ilkokullarında fakir öğrencilere kitap ve yazı malzemesi alımı için tahsisat ayrıldığı, öğretmenlerin maaşlarını desteklemek amacıyla 1919-1920 öğretim yılı için 9.000 lira harcanmasının planlandığı belirtilen aynı açıklamada, kilise gelirlerinin öğretmen maaşlarını tatminkar kılmaya muktedir olmadığı da vurgulanıyordu.

⁶⁷¹ Su (1981), s. 44-45.

⁶⁷² Mihailidi, s. 62. Önceki yılı yaptıkları yardıma kıyasla % 99.8’lik bir azalma söz konusuydu. Aynı yıl Yunan İdaresi Ermeni okullarına 4560, Yahudi okullarına ise 19.280 drahmi yardımda bulunmuştu.

⁶⁷³ Ahenk, 17 Temmuz 1335.

Tablo 32. İzmir Rum Metropolithanesi'nin Merkez Kazada Bulunan Cemaat Okullarına Aktardığı Para

Numara	Okulun Bulunduğu Mahallenin Adı	Miktar (T.L.)
İNŞAAT İÇİN		
1	Agios Markellias (Darağaç)	2000
2	Panagias (Salhane)	1400
3	Çamtepe (Halkapınar)	335
4	Agias Kiriakis	480
5	Agios Yoannis Ligarias	650
TAMİR İÇİN		
1	Kallithias -	1000
2	Agios Yoannis (Aşağı mahalle)	608.37
3	Pınarbaşı	500
4	Agios Konstantinos	400
5	Mersinli	350
6	Bayraklı	300
7	Agios Triados	300
8	Narlıköy	100
9	Agios Anargiron (Akkuyu)	100
10	Mortakke	600
OKUL SAHALARI İÇİN KAPORA		
1	Agios Annis	400
2	Miraktis Okuluna	100
1	Yardım kurumlarına	5.127.68
2	Agios Dimitrios ve Agios Yoannis için müzik enstrümanları alımına	485
3	Şimdiye kadar okulların değişik eğitim harcamaları için	782
TOPLAM		16. /18.25

Kaynak: Kosmos, 11 Kasım 1919.

Bu durumu bilen Stergiadis'in, öğretim yılı başlarken Rum okullarında görev yapan öğretmenlerin maaşlarının Yunanistan'da uygun görülen yeni bir talimatname uyarınca dağıtılmasını emretmesi ve bütçeleri yetersiz olan okulların açıklarının kendilerince kapatılacağını bildirmesi,⁶⁷⁴ Yüksek Komiserlik'in işgalden sonra Rum eğitimi iyileştirme yolunda yaptığı girişimlerden sadece biriydi. Kasım ayında, eğitimle ilgili olarak Metropolithane'de yapılan bir toplantıya katıldığını saptadığımız Stergiadis'in, Rum öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi konusundaki hassasiyeti devam etmişti⁶⁷⁵ ancak, Ocak ayında Metropolithane'de yapılan başka bir toplantıdan anlaşıldığı üzere, maaş ödemeleri sorun olmaya devam ediyordu. İşe yeni başlayan öğretmenlere aylık 200, hizmet yılı çok ve tecrübeli olanlarına 350 drahmiye kadar maaş ödenmesinin karara bağlandığı bu toplantıda maaş artışının yedi yılda bir yapılması uygun görülmüştü.⁶⁷⁶

İzmir'in işgalinden beş ay sonra, Stergiadis'in Yunanistan Eğitim Bakanlığı danışmanlarından Dimitris Yeorgakakis'i, üç sınıflı bir Rum Erkek Öğretmen Okulu açma çalışmalarını yürütmek için şehre davet etmesi, Yüksek Komiserlik'in Rum eğitimin iyileştirilmesi için yaptığı başka bir girişimdi. Daha önce Evangeliki Rum Okulu içinde açılıp, kısa bir eğitim döneminden sonra savaş yıllarında kapanarak öğrencileri dağılan Rum Erkek Öğretmen Okulu, Ekim 1919 ortalarında resmen kuruldu.⁶⁷⁷ Müdürlüğünü Pedagog P. Antonopulos'un yapacağı okulun öğretmenleri, İzmir'deki Rum okullarında görev yapan tecrübeli personelden seçilmişti. Sadece yatılı öğrenci kabul edecek olan Rum Erkek Öğretmen Okulu, savaş yıllarında Osmanlı Ordusunca el koyulan Agios Trifanos mahallesindeki Rum Kız Okulu binasına yerleştirilmişti. Yüksek Komiserlik'in katkısı ve müdürün özverili çalışması sonucu onbeş gün içinde eksikleri tamamlanan okul, Ekim sonlarında öğretime açıldı. Evangeliki Rum Okulu içinde açılmış Erkek

⁶⁷⁴ Ahenk, 17 Teşrin-i Evvel 1335'te "Rumca gazetelerin istihbaratına nazaren"

⁶⁷⁵ Ahenk, 10 Teşrin-i Sani 1335.

⁶⁷⁶ Kosmos, 11 Ocak 1920.

⁶⁷⁷ Ahenk, 14 Teşrin-i Sani 1335.

Öğretmen Okulu'na devam etmiş olup, eğitimleri yarım kalan 18 öğrenci yeni öğretmen okuluna tekrar yazılmış, (11'i 1., 3'ü 2., 4'ü 3. sınıfa) bunlardan 4'ü seferberliğe katıldığı, biri de hasta olduğu için eğitimi bıraktığından, devamlı öğrenci sayısı 13'e düşmüştü. Akşamları eğitim yapan okul öğretim yılı sonuna gelindiğinde, 4 öğrencisine ilkökul öğretmeni diploması vermiş, bunların 3'ü askere çağırılmıştı. Yüksek Komiserlik 1919-1920 öğretim yılında Rum okullarına 532.134 drahmilik maddi yardımda bulunmuştu ki, bunun 67.736 drahmisi Rum Erkek Okulu'na sarfedilmişti.⁶⁷⁸

Türk eğitimi açısından son derece kötü geçen 1920-21 öğretim yılı, Rum okulları ve eğitiminin büyük atılımlar yapacağı bir yıl olacaktı. Önceki öğretim yılında, savaş sırasında kötüleşen Rum eğitiminin durumunu iyileştirmek amacıyla yapmış olduğu çalışmaları geliştirmeyi hedefleyen Yüksek Komiserlik, genel müfettişlerden Mihail Mihailidis-Nuaros'u İzmir ve çevresinde eğitime çağdaş bir kimlik kazandırma ve komiserliğin eğitimle ilgilencek bölümünün örgütlenmesi konusunda araştırma yapmakla görevlendirmişti. Nuaros, ulaştığı sonuçları Stergiadis'e sunduğu 25 Temmuz 1920 tarihli raporunda önerdiği 15 yeni öğrencinin alınması halinde (7'si 1., 5'i 2., 3'ü 3. sınıfa) önceki yıl açılan Rum Erkek Öğretmen Okulu'na yapılacak harcama miktarının artacağını belirtmişti.

Nuaros'un raporunda üzerinde durduğu diğer bir nokta, 585'i normal, 189'u ticaret kısmında olmak üzere 14 sınıfında halen 774 öğrencinin eğitim gördüğü Evangeliki Okulu yanında İzmir'de 650'si normal 250'si ticaret kısmında olmak üzere 900 öğrenciyi barındıracak 14 sınıflı ikinci bir klasik lisenin açılmasıydı. Müfettiş, "*Yunan Yüksek Komiserliği Lisesi*" adı verilecek bu okulla İzmir'in, 9 lisesi bulunan Atina ile olmasa bile, her birinde 195-220 öğrenci olmak üzere 3 lisesi bulunan Pire ile kıyaslanabilecek düzeye gelebileceğini düşünüyordu.

Nuaros'un, şimdiye kadar 6 sınıflı ilkökul (tamamı 9), 3 sınıflı temel okul (tamamı 6) ve 3 sınıflı öğretmen okulunu (tamamı 4) bünyesinde

⁶⁷⁸ Mihailidi, s. 5-8, 11, 62.

Tablo 33. 1919-1920 Öğretim Yılında Merkez Kazada Cemaat ve Özel Olmak Üzere Eğitim Hizmeti Veren Run Okulları, Yabancı Eğitim Kurumları ve Diğer Cemaatlere Ait Okullar

CEMAAT OKULLARI (Rum)

Türü	Adı	Kuruluş Tarihi	Müdürlü (m) Sahibi (s)	Öğret-men Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Sayısı	Bulunduğu Adres	Diğer bilgiler
İlkokul (erkek)	Timos Prodromos	-	-	5	381	5	-	-
İlkokul (erkek)	Agios Dimitrios	1860	-	6	194	6	Agios Dimitrios	-
İlkokul	Evangelistrias	1879	-	6	254	6	-	-
İlkokul (karma)	Akkasoglios	-	-	2	190	2	-	-
İlkokul (karma)	Agios Trifonos	1876	-	8	712	4	Agios Trifonos	-
İlkokul (karma)	Agios Nikolaos	-	-	8	320	5	Agios Trifonos	-
İlkokul (karma)	Agios Yoannis	-	-	-	-	-	-	-
İlkokul (karma)	Figarias	-	-	3	279	3	Agios Yoannis Ligarias	-
İlkokul (karma)	Yukarı Mahalle	-	-	4	237	4	Yukarı Mahalle	-
İlkokul (karma)	Agios Yeorgios	-	-	6	424	3	Agios Yeorgios	-
İlkokul (karma)	Kutsal Mezarlık	1878	-	8	480	5	Kutsal Mezarlık	-
İlkokul (karma)	Agios Konstantinos	-	-	5	579	4	Agios Konstantinos	-
İlkokul (karma)	Agios Vukulos	-	-	4	200	4	Agios Vukulos	-
İlkokul (karma)	Agios Annis	-	-	2	148	5	Agios Annis	-
İlkokul (karma)	Mersinli	-	-	3	147	4	Mersinli	-
Öksüzler Okulu	Bayraklı	-	-	4	142	4	Bayraklı	-
Orta decereceli	Öksüzler	-	-	4	116	6	-	-
	Evangeliki	1851	1919 Martı	29	630	Panta		
	aşağıda isimleri yazılı uç şubesiyle beraber		na kadar K. Stilianopoulos ve G. Konstantinidis su anda Lithoksoos				1733 yılında I. Dendrinos, P. Sevastopoulos, G. Omiros ve G. Vitalis tarafından inşasına başlanan okul. 1778'de yakılmıştı. I. Kanas'ın mali desteğiyle 1842'de onarılan okul. 1842'de ikinci kez yakılmış, ancak 1851'de eski haline getirilmişti. 1908-1910 arası altın dönemini yaşayan okulda 1909'da ikinci sınıfta kurulan ticaret kısmı şu anda dört sınıflı olmuştur. 1910'da bir	
	1 Kupeçoğlu	50 yıldan beri		6	290	Agias Eakterinis		
	2. Fasula	20 yıldan beri		6	190	Fasula		
	3 Sofion	15 yıldan beri		6	250	Evselan		

Turu	Adı	Kuruluş Tarihi	Müdürü (m) Sahibi (s)	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Sayısı	Bulunduğu Adres	Diğer bilgiler
RUM ÖZEL OKULLARI								
Anaokulu	Pashalı Kardeşleri Himaye Yurdu	1886	K. Pashalı ve M. Pashalı (m)	9			Agias Ekaterinis Zervu Sokakı, numara: 23	Yunanca, Fransızca İngilizce ve dilleri öğretiliyordu.
Ana ve ilkokul (karma)	Nestoridis	1905	Th. Nestoridis	15	242 (62 si anaokul unda)	11	Agias Ekaterinis Kavaklı Sokak, Numara: 21	
İlkokul	Anastasiadis	1910	A. ve S. Anastasiadis (m s)	8	200		Agias Ekaterinis Soçakı	
İlkokul (karma)	Zografos	1884	Elpidiki Modisato (m)	4	132		Lagudaki Sokakı	
Orta dereceli	Th. Kotsios'un Milli Lisesi	1913	Theodoros S. Kotsios (m)	12	100	8	Sarıno Sokakı	Yatılı
Orta dereceli	Aroni	1854	Hristos Aronis (m s)	21	235		Alabras Sokakı no 9	1854 yılında Yeni Aroni adıyla ticaret okulu olarak kurulmuş, 1909 yılında Yunan Fransız Lisesi haline getirilmiştir 1911 den beri Yunanistan'daki devlet liselerine eşdeğer kabul edilmiştir. Yıllık ücreti 9-25 liradır
Orta dereceli	Yanniki Deneme Lisesi	1906	Mavromatis (m) I. Yanniki (s)					Önceleri Yunan-Alman lisesi olan bu okul, gerçekte yatılı bir ticaret lisesiydi.
	Daldaki	1885	Mania Daldaki (m)	13	200 civarında (karma)		Orman Yolu No: 31	Okul yatılıydı
	Nikomahis Kalliyeri	1900	Nikomahis Kalliyeri (m)	11			Yeni Mahalle Yolu	Okul yatılıydı

CEMAAT OKULLARI (Rum)

Adı	Kuruluş Tarihi	Müdürü (m) Sahibi (s)	Öğret- men Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Sayısı	Bulunduğu Adres	Diğer bilgiler
(Agios Fotinis) Merkez Kız	1830		46	1026	15	Mimaroglu sokağı (Agios Trifonos Mahallesi- de)	sınıfta kurulan Erkek Öğretmen Okulu ise, şu anda uç sınıftıydı. 14 Aralık 1914-16 Kasım 1918 arasında idare heyeti başkanlığı yapan piskopos Ksanthopoulos yerini Evfrimidos'a bırakmıştı. Okulun 1873 yılında kurulan kutuphanesinde 33.000 cilt kitap ve 1.200'ün üzerinde yazma olduğu tahmin edilmekte olup, 1919 yılında 3.500 okuyucuya hizmet vermişti. Sınıflardan 3'ü erkek öğretmen okulu, 3 u ticaret kısmı, 2'si lise, 6'sı temel, biri de anaokulu için ayrılmıştı. Okul encümeninde 7 üyenin bulunduğu okulda küçük yaşta 100 fakir kıza tabildot verilmekteydi. Okul encümeni 10 üyeden oluşmakta olup, başkanı K. Psaltof'du.
Omirion kız	1881	Eleni Lutz (m) E. Arnavut- oğlu (m yrd)	22	240	-	-	
Kuşçuoğlu Kız (aşağıda isimleri yazılı iki şubesiyle beraber)	-	-	9	316	6	-	
1. Timos Prodromos kız	-	-	3	392	7	-	
2. Agios Dimitrios kız	-	-	-	431	9	-	

Tablo 34. 1919-1920 Öğretim Yılında Rum Erkek Öğretmen Okulu İçin Yapılan Öngörülen Harcama Kalemleri

Numarası	Harcama Kalemleri	Miktar (Drahmi)
1	Müzik öğretmeni için dr. 150 x 12 ay	1800
2	Teknik öğretmeni için dr. 200 x 12 ay	2400
3	Beden eğitimi öğretmeni için dr. 200 x 12 ay	2400
4	Tarım öğretmeni için dr. 200 x 12 ay	2400
5	Sıralar için 120 x 80 dr.	9600
6	Kemanlar için 25 x 100 dr.	2500
7	Havagazı için	1000
8	Beş adet soba için	800
9	Bir döküm odasının inşası ve papaz odası olarak kullanılan iki mekanın onarımı için	3500
10	Jeoloji ve botanik haritaları, resimler ve diğer fizik ve kimya materyali için	6000
11	Beş öğretmenin maaşlarına yapılacak zamlar	12000
12	Görünmeyen masraflar	3000
13	Önceki yılki (1919-1920) harcama kalemleri	67736
	TOPLAM	115136

Kaynak: Mihailidi, s. 7-21.

Tablo 35. Yunan Yüksek Komiserliği Lisesi'nin 1920-1921 Yılına Ait Bütçe Taslağı

No	Harcama Kalemleri	Miktar (Drahmi)
1	Bina kirası	20.000
2	Beden eğitimi öğretmeninin maaşı	10.500
3	Birinci dereceden 3 profesörün maaşı	26.000
4	İkinci dereceden 1 profesörün maaşı	7.000
5	Bir Matematik öğretmeninin maaşı	9.000
6	Bir Fizik öğretmeninin maaşı	9.000
7	Bir Stajyer papazın maaşı	2.500
8	Bir Stajyer beden eğiticinin maaşı	2.500
9	Bir Stajyer müzisyenin maaşı	1.300
10	Bir Çocuk bakıcısının maaşı	2.000
11	Bir yardımcının maaşı	1.500
12	Bir Temizlikçinin maaşı	1.000
13	Yazı malzemesi	500
14	Üçyüz öğrenci için sıralar	24.000
15	Profesörler için 5 adet kürsü	1.000
16	Oniki adet iskemle	180
17	Beş adet müdür koltuğu	360
18	Bir küçük kitaplık	500
19	Bir dolap	700
20	İki beden eğitimi odası	800
21	Silgileriyle beraber 5 kara tahta	300
22	Coğrafya, jeoloji, botanik haritaları ve fizik, kimya mlz.	8.000
23	Isınma	800
24	Öğretmen kitaplarının satın alınması (öğretmen kitaplığı için)	1.000
25	Öğretmen kitaplığı için	600
	TOPLAM	134.540

No	GİDERLER Harcama Kalemleri	Miktar (Drahmi)
	Üçyüz öğrenciden Birinci dönem için kayıt parası	= 9.000
1	(kişi başına 30 drahmi)	
	İkinci dönemde kayıt yenileme için	= 6.000
2	(kişi başına 20 drahmi)	
	İkiyüzelli öğrencinin karnesinden	= 2.500
3	(kişi başına 10 drahmi)	
	Yirmibeş öğrencinin diploması	= 375
4	(kişi başına 15 drahmi)	
	Üçyüz öğrenciden ayda bir drahmi olmak üzere zorunlu bağış (10 aylık)	= 3.000
5		
	NET GİDER	134.540
	GELİR	20.875
	MASRAFLAR	113.665

Kaynak: Mihailidi, s. 7-21.

barındıran Agios Fotinis Merkez Kız Okulu'nda yapılmasını önerdiği ıslahat programı ise şöyleydi:

a- İlkokulun yer darlığı nedeniyle 6 sınıfla sınırlandırılması, üst sınıflara devam etmekte olan kız öğrencilerin okulun kurulacak orta kısmına geçmeleri, 6 sınıflı temel kız okulunun aynen muhafaza edilmesi, temel okulu bitiren ancak öğretmenlik yapmak istemeyen öğrencilerin devam edeceği bir kız ortaokulunun kurulması,

b- Yer darlığı nedeniyle, okul içindeki ticaret kısmının uygun bir yer bulununcaya kadar tek sınıfa indirilerek, buraya temel okulu bitiren veya diğer kız okullarından gelecek öğrencilerin kabul edilmesi, bunlara defter tutma, muhasebe, daktilo gibi değişik şirketlerde memur olabilmek için gerekli eğitimin verilmesi,

c- Uygun bir yer bulunduğu takdirde, Girit Kissamo'da olduğu gibi merkez kız okulu içinde açılacak mesleki bir ev idaresi okulunun, kabul edeceği ilkokulun 6. sınıfından sonraki öğrencilere sadece iyi bir ev hanımı olmayı değil, aynı zamanda sanatkar olmanın da öğretilmesi,

d- Küçük yaşlardaki çocukların eğitimi ve özellikle Küçük Asya'da Türkçe konuşan Yunanlıların çocuklarına, Yunancanın öğretilmesinde kullanılacak anaokulu öğretmenlerinin yetiştirilmesi için, merkez kız okulu içinde bir ana öğretmen okulunun açılmasının acil bir ihtiyaç olduğu, merkez kız okulunun yer tahsis edebileceğini belirttiği bu okula, Küçük Asya'da Yunanlıların Türkçe konuştuğu kısmından öğrenci kabul edilmesi.

Nuaros, öteden beri mahalle ve köy cemaatleriyle kiliseler tarafından yönetilmekte olan Rum okullarının yönetim biçiminin değiştirilmesi talebinde bulunmuyor, ancak 1919-1920 öğretim yılında açıkça görüldüğü üzere, bunların ekonomik güçlerinin okulların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu vurguluyordu. Başta öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi konusu olmak üzere, Yüksek Komiserlik'in önceki yıl yaptığı gibi, başlayacak olan yeni öğretim yılında da para yardımında bulunması gerektiği, çünkü Kıbrıs'ta Pankiprios Ortaokulu ve öğretmen okulunda eğitici olarak çalıştığı sırada, İngiliz Hükümeti'nce adadaki okullara yapılan benzer yardımların parlak sonuçlar verdiğini, gözlediğini ekliyordu. Buna karşılık Yüksek

Komiserlik, özeller olanlar da dahil olmak üzere, tüm Rum okullarının gelir-gider ve işleyişlerini sıkı bir şekilde denetleyecekti. Yabancı okulların işlemlerine ise kesinlikle müdahale edilmeyecek ve karışılmayacaktı.⁶⁷⁹

Yüksek komiserlik ilk ve orta dereceli Rum okullarında yapılması önerilen, yukarıda yazılı her değişikliği 1920-1921 öğretim yılında eksiksiz olarak gerçekleştirmişti. Rum Erkek Öğretmen Okulu'na müfettişin önerdiği miktarda öğrenci kabul edilmiş, klasik lise 3 sınıflı olarak "*Yüksek Komiserlik Lisesi*" adı altında açılmış, Agios Fotinis Merkez Kız Okulu'nun ticaret kısmı tek sınıfa indirilerek, orta kısım hizmete sokulmuştu. Öğretim yılı sonuna kadar İzmir Yunan İdaresi'nin Sevr'in Yunanistan'a bıraktığı alan içindeki Rum okullarına yaptığı yardım 1.322.553 drahmiyi bulmuştu ki, önceki öğretim yılına oranla % 248.5'luk artış söz konusuydu.⁶⁸⁰ Rum öğretmenlerin maaşlarının düzenli olarak ödendiği bu öğretim yılında, Rum öğretmenlerle Türk öğretmenlerin aldığı maaşlara bir göz atmak farkın görülmesi açısından ilgi çekici olacaktır. Daha önce Rum Erkek Öğretmen Okulu Müdürlüğü'ne atandığını yazdığımız P. Antonopulos 14.7.1920 tarihinde 900 drahmi (x 13.10 = 11.790 kuruş) aylık alırken,⁶⁸¹ birkaç ay sonra Türk Erkek Öğretmen Okulu'nda edebiyat ve hukuk öğretmenliği yapacak olan Hikmet Bey 1000 kuruş ($\div 7 = 142$ drahmi) alıyordu.⁶⁸²

⁶⁷⁹ Mihailidi, s. 7-21, Müfettişin Ayvalık Lisesi konusunda verdiği bilgiler çalışmamızın kapsamı dışında olduğu, komiserliğin eğitimle ilgili bölümünün düzenlemesi hakkındaki önerilerini ise, yapılanmasını yazdığımız eğitim müdürlüğü aşağı yukarı bu öneriler doğrultusunda şekillendiğinden vermiyoruz.

⁶⁸⁰ Mihailidi, s. 62, Bu rakam, Yunan İdaresi'nin aynı yıl Türk okullarına yapmış olduğu yardımın altında olmakla beraber, yardımın sayısı olarak Türk okullarının yarısı nispetinde olan Rum okullarına yapıldığı ve Yunan İdaresi'nin tahsisi dışında, cemaatlerin verdiği parayı bilmediğimiz düşünüldüğünde gerçek ortaya çıkmaktadır.

⁶⁸¹ AEDS, Zarf. 75 a'da Rum Erkek Öğretmen Okulu personelinin maaşlarını gösteren tablodan; Ahenk, 21 Temmuz 1336'dan drahmi'nin kuru 13.10 kuruş olarak belirlenmiştir.

⁶⁸² Su (1981), s. 60'da bulunan 22 Mart 1921 tarihli belge, drahminin kuru, Armonia, 29 Nisan 1921'den 7 kuruş olarak saptanmıştır.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Eğitim Müdürlüğü'nün önerisi ve Yunan İdaresi'nin uygun görmesi üzerine Rum öğretmenler, İzmir orta ve ilk eğitim derneklerinin temsilcileri ve okul encümenlerinin (cemaatlerin temsilcileri) katılımıyla, Paskalya Yortusu'nun devam ettiği 1921 Nisanı'nda Agios Fotinis Merkez Kız Okulu'nun salonunda yapılan "*I. İzmir Eğitim Kongresi*", Rum eğitiminin eksikliklerinin saptanması açısından son derece faydalı olmuştu.⁶⁸³ Öğretim yılı sonunda Rum okullarına bir yazı gönderen eğitim müdürlüğü, bitirilen öğretim yılına ait gelir-gider kayıtlarını okul encümenlerinden talep etmişti.⁶⁸⁴

1921-1922 öğretim yılında Rum eğitim kurumlarında önceki yıl başlayan atılımlar devam etmiş olmalıdır. İzmir Yunan İdaresi'nin 1.086.444, cemaatin ise 4.322.900 drahmi yardımıyla bulunduğu, Sevr'in Yunanistan'a bıraktığı alan içinde kalan ilk ve orta dereceli Rum eğitim kurumlarıyla⁶⁸⁵ ilgili olarak, bu öğretim yılında yerel basında hiçbir haberin yayımlanmayışı eğitimin problemsiz olarak sürdüğünün göstergesi sayılmalıdır.

İşgal yıllarında Rum eğitimi açısından Anadolu'da gözlenen en çarpıcı gelişme, İzmir'de bir Yunan Üniversitesi'nin kurulması yolunda yapılan çalışmalardır. İzmir'in işgalinden beri zihninde, burada bir Yunan Üniversitesi açma düşüncesi bulunan Venizelos,⁶⁸⁶ Hükümet 1 Ağustos 1919'da bu yolda karar alır almaz⁶⁸⁷ harekete geçmiş, son on yılda Yunanistan sınırlarının genişlemesine paralel olarak artan yüksek öğrenim ihtiyacını karşılamak ve ülkeyi 20. yüzyıla hazırlamakta ihtiyaç olduğuna inandığı yeni bir üniversitenin kurulması için Yunanistan'a

⁶⁸³ Mihailidi, s. 64-66'da, konferansa katılanların yaptığı öneri ve dilekleri yirmidört maddede toplamıştır.

⁶⁸⁴ Mihailidi, s. 27-28'de, 23 Haziran 1921 tarihli yazı.

⁶⁸⁵ Mihailidi, s. 62, İzmir Yunan İdaresi'nin yapmış olduğu para yardımının miktarı önceki öğretim yılına oranla düşmüştü ama, idarenin İzmir Yunan Üniversitesi için yapmış olduğu ve burada gözükmeyen harcamalarını gözönünde tutmak gerekir.

⁶⁸⁶ Solomonidi (1973), s. 5.

⁶⁸⁷ Kosmos, 3 Ağustos 1919'da, gazetenin Atina muhabiri hükümetin almış olduğu bu kararı aynı gün İzmir'e tellemiştir (48 numaralı tel.)

çağrıda bulunan Göttingen Üniversitesi'nden profesör Konstantinos Karatheodoris'i⁶⁸⁸ düşüncesini gerçekleştirmekle görevlendirmişti. 1919 yılı Ekimi'nde konuyla ilgili olarak, Venizelos'la görüş alışverişinde bulunmak üzere Paris'e davet edilen Karatheodoris, birkaç hafta sonra gerçekleşen toplantıda üniversitede bulunmasını istediği fakülte ve bölümleri içeren bir raporu başbakana sunmuş ve onun onayını almıştı.⁶⁸⁹ Rapora göre "*İzmir Yunan Üniversitesi*", ziraat, fizik, mühendislik bilimleri ve doğu dilleri fakülteleriyle, Hıfzısıhha Enstitüsü ve bunlara bağlı alt birimlerden oluşacaktı.⁶⁹⁰ Bu görüşmeden birkaç gün sonra, 1 Kasım 1919'da Paris'te bulunan Yunan elçiliğinde, Başbakan Venizelos'la Fransa'da yaşayan ve aslen Kayserili olan Yunan işadamlarından Stavros Yoannis Paladeis arasında bir anlaşma imzalandı. Yunanistan'ın Paris elçisi D. K. Benetatos, Mercedes Otel'i'nde kalmakta olan Yunan delegasyonundan Vasilios Paliuras ve Profesör Konstantinos Papadiamandopoulos'un şahit olarak imza koydukları bu anlaşmaya göre, Paladeis, İzmir'de bir Yunan

⁶⁸⁸ Solomonidi (1973), s. 23'de, 13.9.1873'de, Berlin'de doğan Karatheodoris'in babası, Berlin Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni sınırlarını belirlemede rol alan diplomatik bir şahsiyetti. (Kara Todorî Paşa) Orta ve politeknik eğitimini, Osmanlı Devleti elçi vekili olarak görev yapan babasının bulunduğu Belçika'da tamamlayan Karatheodoris, Mısır'ın Assuan Barajı'ndaki teknik çalışmalarda görev aldı. 1900'da Berlin daha sonra ise Göttingen Üniversitesi'ne kayıt yaptırdı. 1904-1905 yıllarında her iki üniversiteden de doktora diploması aldı. 1908'de Göttingen, 1908-1909'da Bonn Üniversitesi'nde uzman oldu. 1909-1910'da Hannover Üniversitesi'ne (burada 1913'e kadar kaldı) profesör olarak tayin edildi. 1913-18 yılları arasında Göttingen Üniversitesi'nde çalıştı. 1920'de Berlin Üniversitesi'ne tayin edildi. 1920-22 yılları arasında İzmir Yunan Üniversitesi'ni kurmak amacıyla İzmir'de bulundu. 1922-24 arasında Atina ve Atina Teknik Üniversitelerinde çalıştı. 1924'de atandığı Monako Üniversitesi profesörlüğünü ölünceye kadar sürdürdü. 1950 Şubatı'nda öldüğünde, Göttingen, Berlin, Atina, Roma Lidsey, Monako ve Vatikan (papalık) Akademileriyle birçok bilim kurusunun üyesi bulunuyordu. Karatheodoris'in bilimsel yönü üzerine yapılan değerlendirmeler için bkz. Hondru ve Kritikos, s. 24-31.

⁶⁸⁹ Solomonidis, s. 230.

⁶⁹⁰ EMA, c. 2, s. 9-10.

Tablo 36. 1921-1922 Öğretim Yılında İzmir Sancağı'nda Eğitim Hizmeti Veren Rum Okulları

İLKOKULLAR (Cemaat + Özel. Bunlar orta sınıfları da bulunan temel (şimdiki ilköğretim) okullardı)								
			Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
Numara	Yer	Okul Sayısı	Erkek	Kadın	TOPLAM	Erkek	Kız	TOPLAM
1	İzmir ve çevresi	82	125	243	369(8)	9202	7525	16727
2	Çeşme	17	25	40	65	2180	1824	4004
3	Karaburun	19	13	9	22	726	523	1249
4	Urla	19	25	32	57	1796	1420	3216
5	Seferihisar	2	3	4	7	230	124	354
6	Foçateyn	9	8	13	21	782	670	1452
7	Menemen	6	8	8	16	468	487	955
8	Nif	5	5	8	13	405	359	764
9	Ödemiş	4	-	12	19	773	762	1535
10	Bayındır	3	6	4	10	267	230	497
11	Tire	2	4	7	11	331	269	600
12	Bergama	14	21	16	37	1188	1015	2203
Ayrıca 16 anaokulunda 3.691 çocuk bulunmaktaydı.								
TOPLAM		182	250	396	646	18.348	15.208	33556

Kaynak: Mihailidi, s. 46-47, 61.

KARMA ORTAOKULLAR
(cemaat + özel)

Numara	Yer	Sınıf Sayısı	Öğretmen (hepsi erkek)	Erkek	Öğrenci Kız	Toplam	Öğretmenin Adı
1	Çeşme	2	1	57	22	79	Al. Çoronis
2	Alaçatı	2	1	38	7	45	G. Gogolos
3	Urla	2	1	45	-	45	D. Afaloniatis
4	Bergama	3	3	36	17	53	K. Manusos, I. Fthenakis,
5	Ödemiş	1	1	23	12	35	I. Koçavalos
6	Bayındır	1	1	14	-	14	M. Alevras
7	Tire	1	1	9	1	10	E. Mustafis Miroyannis
	TOPLAM	12	9	222	59	281	-

KIZ ORTAOKULLARI

1	Urla	3	1		64		A. Papagrigosriadis
2	Merkez Kız Okulu	2	-		252		Erkek Öğretmen Okulu öğret- menleri ders vermektedir
	TOPLAM	5	1		316		

LİSELER
(Resmi + Özel 6 lise ve 3 öğretmen okulu)

No	Adı	Sınıf Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Müdür	Yıllık Harcama
1	Yüksek Komiserlik Lis.	5	9	-	9	231	-	231	M. Luvaris	39.540 drahmi
2	Evangeliki (Ticaret Kısmı)	5 4	23 -	- -	23 -	462 156	- -	618 -	N. Lithoksoos Anast.	-
3	Ioniki	3	4	-	4	132	32	164	Anastasiadis	-
4	Omiron kız	5	14	3	17	-	104	104	Eleni Luizu	13.000
5	Aroni (Ticaret Kısmı)	5 3	12 -	-	12 -	78 54	15 1	148	Hristos Aronis	13.431 (İlkokulculu la
6	Yanniki	5	19	-	19	102	9	111	P. Myromatis I. Yannikis	birlikte)
TOPLAM		35	81	3	84	1215	161	1376		

ÖĞRETMEN OKULLARI

No	Adı	Sınıf Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Müdür	Yıllık harcama
1	Erkek Öğretmen	3	12	-	12	59	-	59	P. Antonopulos	
2	Merkez Kız Okulu'nda Bulunan Kız Öğretmen Okulu	8	22	4	26	-	119			
3	(Ticaret kısmı) 1 Merkez Kız Okulunda Ana Öğretmen Okulu	1	4	-	4	4	13	132	Urania Duka	35.000
		2	-	-	-	-	41	41	Urania Duka	
	TOPLAM	14	38	4	42	59	173	232	-	

Üniversitesi'nin kurulup açılmasında kullanılmak üzere, dört taksitte (30 Temmuz, 31 Aralık 1920, 30 Temmuz, 31 Aralık 1921) 2.000.000 Fransız Frangı, açıldıktan sonra düzenli olarak işlemesi için de iki taksitte, (1 Ocak ve 1 Temmuz) yılda 250.000 Frank verineği taahhüd ediyordu.⁶⁹¹

Venizelos'un önerisi üzerine, 1920 Nisanı'nda Stergiadis'in İzmir'e davet ettiği Karatheodoris, 1919-1920 akademik yılı tamamlanır tamamlanmaz çalışmakta olduğu Berlin Üniversitesi'nden ayrılarak Atina'ya gitmişti.⁶⁹² Onun Atina'da bulunduğu süre içinde hükümet, *"İzmir'de Yunan Üniversitesi'nin Kurulması ve İşlemesi Hakkında"*ki 2251 sayılı yasayı çıkararak işe resmîyet kazandırırken,⁶⁹³ Yüksek Komiserlik üniversiteyi tanımlayacak açıklamalarda bulunmuştu. Buna göre: Üniversitede eğitim dili Yunanca olacak ancak Türkçe ve diğer diller de kullanılabilirdi. Akademik personel sürekli ve geçici profesörlerden oluşacak, bunların derece ve maaşları Atina Üniversitesi'nde görev yapan meslektaşlarıyla aynı olacaktı. Başka bir kamu hizmeti de ifa edebilecek olan akademik personelin alt basamağı araştırmacı ve asistanlardan oluşacaktı. Üniversitenin hizmet personeli kapıcı, hademe, temizlikçi ve işçi olup, maaşları idarece belirlenecekti. Her ırk ve millettten öğrencinin kayıt yaptırabileceği üniversiteye dinleyici ve misafir de kabul edilecekti. Doktora ve uzmanlık diploması verecek olan üniversite, diğer idarecilere karşı sorumlu olmak kaydıyla rektör tarafından yönetilecekti. Bunlar, üniversite senatosunda da bulunacak olan fakülte dekanları ve bölüm başkanlarıydı ki, seçimleri ve yetkileri çıkarılacak emirlerle belirlenecekti.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ EK, 145, 1/14 Temmuz 1920 tarihli. Ahenk, 23 Teşrin-i Sani 1335, Kosmos, 24, 30 Kasım 1919'da, antlaşmanın imzalanmasından birkaç hafta sonra, İzmir'in Türkçe ve Yunanca yayımlanmakta olan gazetelerinde, Paladcis'in önce 5 milyon frank vermeyi taahhüd ettiği yazılmış, Kosmos, 2 Aralık 1919'da kısa bir süre sonra bu miktar 7 milyon franka yükselmişti.

⁶⁹² Solomonidis, s. 230-31; Solomonidi (1973), s. 7.

⁶⁹³ EK, 145, 1/14 Temmuz 1920.

⁶⁹⁴ Solomonidi (1973), s. 6-7.

Sonbaharda İzmir'e geçen Karatheodoris'e göre, örgütleyeceği üniversite klasik İngiliz ya da Alman eğitim sistemini aynen uygulamak yerine, yerel ihtiyaçları göz önünde tutan modern bir eğitim anlayışı benimsemeliydi. Atina Üniversitesi'nin rakibi olacağını düşündüğü İzmir Yunan Üniversitesi'nin, Doğu'yu bilim ve tekniğin nuruyla aydınlatacağına inanan Karatheodoris, üniversite arması olarak "*Doğu'nun Işığı*" sözcüklerini seçmişti.⁶⁹⁵ Stergiadis'in 27 Ekim 1920 tarihli kararnameyle, ayda 4.000 drahmi maaşla beş yıllık bir süre için "*kurucu*" olarak atadığı Karatheodoris, üniversitenin kadro ve ekipman eksikliğini tamamlamaya yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştı.

Karatheodoris, Berlin Üniversitesi'nden mikrobiyoloji Profesörü Yorgios Yovakimoğlu için de yaptığı gibi, alınmasını istediği kişiyi Stergiadis'e öneriyordu. İzmir Metropolit Hrisostomos'un kendisine yazdığı mektuplardan İzmir'de kurulacak üniversiteden haberi olan Yovakimoğlu⁶⁹⁶ 1920 Eylülünde, 1 Ocak 1921'den başlamak üzere beş yıllığına ve 3000 drahmi maaşla İzmir Yunan Üniversitesi'ne davet edilmişti. Hıfzısıhha Enstitüsü Müdürlüğü'nü yürütecek olan Yovakimoğlu yanında yine Karatheodoris'in önerisiyle birçok öğretim elemanı ve hizmetli üniversiteye alınmıştı.

Karatheodoris, fakülteler için gerekli eğitim ekipmanları da satın alma yoluyla toplamaya başlamıştı ki, bunların başında üniversitenin belkemiği olacağını düşündüğü kütüphaneye konulacak kitaplar geliyordu. Stergiadis'e Almanya'dan gönderdiği 14 Temmuz 1921 tarihli

⁶⁹⁵ Solomonidi (1973), s. 17; Solomonidis, s. 232.

⁶⁹⁶ Solomonidi (1973), s. 13'de, 1886 Aralıkta Aydın Vilayeti'nin sınırları içindeki Kula Kazası'nda doğan Yovakimoğlu'nun çocukluğu, ailesinin taşınmış olduğu İzmir'de geçti. İzmir Evangeliki Lisesi'ni çok iyi dereceyle bitiren Yovakimoğlu, Berlin Üniversitesi Kimya bölümüne yazıldı ve oradan mezun oldu. 1918 yılında uzmanlık payesi aldığı aynı üniversitenin tıp fakültesinde 1922 yılında kadrolu profesör oldu. 1927 yılında görev aldığı Atina Üniversitesi Farmakoloji Kürsüsü'ndeki görevini yaş haddinden emekli olduğu 1932 yılına kadar sürdürdü. 1929'da seçildiği Atina Akademisi'ne 1958'de başkan oldu. 1951'de Uluslararası Sağlık Teşkilatı'nın toksit ilaçlarla ilgilenen kısmına aktif üye ve narkotik kontrol kuruluşunun başkan yardımcılığına seçildi.

Tablo 37. İzmir Yunan Üniversitesi'nin Akademik ve İdari Personeli

No	Adı ve Görevi	Aylık maaşı (Drahmi)	Açıklamalar
1	Theologos Keşişoğlu (Profesör)	3000	Ziraat Fakültesini kurmakla görevlendirilen Keşişoğlu Kayserili olup, Belçika'nın Gembloux Yüksek Ziraat Fakültesi'ni bitirmişti. Çin, Kolombiya ve Uruguay'da kurduğu ziraat fakültelerinde hayvan besleme üzerine dersler veren Keşişoğlu, çalışmalarını çok iyi bildiği Fransızca ve İspanyolca'da kaleme almıştı.
2	Theodoridis Friksos (Profesör)	3000	Fizik bölümüne müdür olarak atanan Friksos, Zürih Teknik Üniversitesi'nden diplomalı olup, ünlü fizikçi Pierre Weiss'in öğrencisiydi.
3	P. Kiropulos (Profesör)	?	Yıllardan beri fizik ve metal mühendisi Tamann'ın laboratuvar asistanlığını yapmakta olan Kiropulos, kimya bölümüne atanmıştı.
4	Nikolaos Kritikos (Üniversite Sekreteri)	775	Atina Teknik Üniversitesinde Matematik Profesörü olan Kritikos, bu göreve atandığında Ayvalık tümeninde askerlik görevini yapıyordu. Ordu özel bir emirle kendisini üniversite hizmetine vermişti.
5	N. Zografos (Koruma)	562	
6	S. Tokatoğlu (Daktilo)	300	
7	3 adet Temizlik İşçisi, bir Bekçi ve bir Kapıcı	150-200	

mektubunda Karatheodoris, Alman ordusunun 1914 Ağustosunda Versay'ı alması sırasında Louvain Üniversitesi Kütüphanesi'nin yandığını, yanan kitapların yerine konulması için Almanların, Leipzig'de içinde birçok memurun çalıştığı bir büro kurarak kitap satın aldıklarını yazıyordu. Kitap konusunda tüm bilgilerin derlendiği bu büronun müdürlüğünü yapan Dr. Richard Ochler'i tanıyan Karatheodoris, Almanya'nın savaşı ve dolayısıyla Louvain'i kaybetmesi nedeniyle satın alınmış kitapların hiçbir kıymetinin kalmadığını, piyasa değeri 25 milyon markı bulan söz konusu kitapların 1/3 veya 1/4'ünün satın alınması halinde bile (20-25 bin İngiliz Lirası tutuyordu) İzmir'de, Doğu'da "*ikincisi olmayacak*" bir kütüphaneye sahip olacaklarını belirtiyordu. Bu nedenle kitapların satın alımı, korunması ve İzmir'e gönderilmesi işini yürütecek küçük bir büronun Leipzig'te kurulmasını teklif ediyordu. Stergiadis'in onayı üzerine açılan büro, Berlin Milli Kütüphanesi'nde oniki yıldır memur olarak görev yapmakta olan Dr. Ausserer ile Dr. Richard Ochler'in yardımlarıyla satın aldığı 36 büyük sandık dolusu kitabı İzmir'e göndermişti. Bu kitaplara, I. Dünya Savaşı yıllarında Efes'te kazılar yapmış olan Avusturyalı Arkeologlar tarafından toplanmış Küçük Asya ile ilgili çok değerli kitapları da eklemek gerekir ki, bunlar için 18 bin İsviçre Frangı ödenmişti. Üniversitede kullanılacak mobilya ise bizzat Karatheodoris tarafından Berlin'in büyük mağazalarından "*Zelder und Platen*"den satın alınmıştı.⁶⁹⁷

Hıfzısıhha Enstitüsü için gerekli olan laboratuvar malzemeleri, Yovakimoğlu'nun yardım ve desteğiyle tedarik edilerek 82 sandık içinde İzmir'e gönderilmişti. Bunların satın alınması için Dışişleri Bakanlığı, Berlin'deki Yunan Büyükelçiliği aracılığıyla 500 bin, Yüksek Komiserlik ise 200 bin mark tahsis etmişti ki, toplamı 700 bin markı buluyordu.⁶⁹⁸ Ziraat Fakültesi içinse, toplam değeri 93 bin drahmiyi bulan 4 adet gelişmiş pulluk satın alınmıştı.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Solomonidi (1973), s. 8-11; Solomonidis, s. 234.

⁶⁹⁸ Solomonidi (1973), s. 8.

⁶⁹⁹ Kosmos, 2 Aralık 1920.

Yüksek Komiserlik, Yunan Üniversitesi'nin Bahri Baba Parkı içinde yeralan, Vali Rahmi Bey'in okul olması için yaptırmaya başladığı ve halen inşaat halinde bulunan iki binaya yerleşmesini uygun görmüştü. Yarım kalan bu binaları tamamlamak ve üniversitenin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlemek isteyen İzmir Yunan İdaresi, teknik kadroyu oluşturmakla işe başlamıştı. Fizik ve kimya laboratuvarlarını yapmak üzere 1.800 drahmi maaşla inşaat mühendisi Paschevitz, 900 drahmi maaşla teknik ressam D. Dergalis ve mimar K. Yotulos işe alınmıştı. 1920-21 yılında başlayan inşaat çalışmalarına, taahhüdüne rağmen Yunan işadamı Paladcis belirlenemeyen bir nedenle yardımda bulunmamıştı.⁷⁰⁰ Bugün İzmir Kız Lisesi olarak kullanılan söz konusu binalardaki inşaat hızla ilerlemiş olmalı ki, Karatheodoris öğretim yılı sonuna doğru, gelecek ders yılı başında kimya dışındaki tüm bölümlerde eğitime başlanacağını söylüyordu.⁷⁰¹

1922 yılı yazında İzmir Yunan Üniversitesi'nin binası tamamlanmış durumdaydı. 110 bin Türk Lirası harcanarak bitirilen binada 70 sınıf, 320 kişilik bir anfi, akademik ve idari personelin odalarıyla, laboratuvarlar yer alıyordu. Bunlar şimdilik ihtiyacı karşılamaya yeterlyse de, gerekli olduğu takdirde park olarak kullanılacak bahçenin içine ek bina yapılması düşünülmekteydi.⁷⁰² 1922-23 öğretim yılında açılmaya hazır hale gelen İzmir Yunan Üniversitesi, Tükordusunun İzmir'e girmesi nedeniyle öğretime başlayamayacaktı. Rektör Karatheodoris 8 Eylül 1922'de Naksos Gemisi'yle İzmir'den ayrılırken, üniversitenin arşivi, kütüphanenin büyük bir kısmıyla, çok değerli laboratuvar ekipmanlarının bazılarını yanında götürmeyi başarmıştı.⁷⁰³ Anılarında İzmir Yunan Üniversitesi'nin "... azınlıkların düşünsel olarak Yunanistan'ın sosyal hayatında ve gelişmesinde aktif görevlerde bulunmaları düşünülerek" ve "... değişik nüfus toplulukları

⁷⁰⁰ Solomonidi (1973), s. 15, 17-18; Solomönidis, s. 231.

⁷⁰¹ Akşam, 6 Mayıs 1337'de "Boşfor" Gazetesi'nden naklen.

⁷⁰² Solomönidis, s. 232; Solomonidi (1973), s. 20; EMA, c. 2, s. 10.

⁷⁰³ Solomönidis, s. 234. Bu kitaplar ve arşiv malzemesi, Atina Üniversitesi'nin fizik ve kimya bölümlerine verilmişti.

arasındaki kültür farklılıklarının kaynaştırılmasına yardımcı olacak... aynı zamanda Yunanistan'ın Küçük Asya'da yabancı toplulukları egemenliği altına almak değil, onlara sahip olduğu üstün medeniyeti getirmek” amacıyla kurulduğunu öne süren Hıfzısıhha Enstitüsü Müdürü Yovakimoğlu'na⁷⁰⁴ katılmamız mümkün değildir. Venizelos'un da belirttiği üzere bu üniversite “Küçük Asya Yunanistanı'nın acil ihtiyaçlarını karşılamak için” kurulmuştur.⁷⁰⁵

IX. İşgalin Son Günlerinde İzmir Sancağı

Yunan ordusunu Anadolu'dan çıkaracak kapsamlı bir saldırı yapabilmesi için, Sakarya Savaşı'nın bitiminden beri eksikleri giderilmeye çalışılan Türk ordusu, 1922 Ağustos'u'na gelindiğinde, silah ve cephane bakımından olmasa bile kadro bakımından Yunan ordusuyla eş düzeye gelmişti. İzmir'de bulunan Yunan Karargahı ve Başkomutan Hacı Anesti genel bir Türk saldırısı beklemiyordu.⁷⁰⁶ Nitekim Türk saldırısının başladığı 26 Ağustos günü, İzmir basınında Hacı Anesti imzasıyla yayımlanan 25 Ağustos tarihli askeri bültene bakılacak olursa endişe edilecek bir durum yoktu: Düşman (Türk) kuvvetleri 24 Ağustos sabahı, topçu desteğini arkasına alarak Bilecek havalisinde Yunan birliklerine saldırmışlar, yapılan karşı saldırı sonucunda düşman öğleye doğru dağılık bir şekilde geri çekilmiş, savaş alanında ölü ve yaralı olarak on kişi bırakmıştı.⁷⁰⁷ Ancak, “Düşman saldırısının şiddeti nedeniyle dün Afyonkarahisar'ın tahliyesi emredilmiştir. Kıtaatımız Afyonkarahisar'ın batısında yerleşmiş, topçu desteğindeki düşman süvarisinin şiddetli bir saldırısı püskürtülmüştür” diyen 28 Ağustos

⁷⁰⁴ Solomonidis, s. 230'dan naklen.

⁷⁰⁵ Solomonidi (1973), s. 5.

⁷⁰⁶ El, s. 351-353; IEE, s. 209-210 gibi, gördüğümüz Yunan kaynaklarında cephedeki Yunan birliklerinin, Ağustos ayının üçüncü haftası sonlarından itibaren, gerek Türk fıratillerin verdiği bilgiler, gerekse uçak keşiflerinden Türk ordusunun olağan dışı bir hazırlık yaptığını anladıklarını yazmaktadır. Bu istihbarat 23 Ağustos ta İzmir'e iletilmiş, ancak Roda, s. 328'de de yazıldığı üzere, Yunan karargahı Türk ordusundaki hareketlenme ve yığınağı genel bir saldırıya yormamıştı.

⁷⁰⁷ Amalthia, 26 Ağustos 1922.

tarhli askeri bülten,⁷⁰⁸ durumun pek i ağacı olmadığına işaret ediyordu. Cephe gerisindeki Türkler gibi başlangıçta genel saldırıdan habersiz olan Rumlar, Afyonkarahisar'ın boşaltıldığını bildiren yukarıdaki bültenin yayımlanmasından sonra endişelenmişler, Yunan ordusunun durumunu öğrenme telaşına kapılmışlardı.⁷⁰⁹ Karargaha giderek General Hacı Anesti ile görüşen Stergiadis'in, Yunan ordusunun yenilgiye uğradığını kavradığı, görüşmeden sonra hkmetine çekmiş olduğu bir telgraftan açıkça anlaşılmaktadır. Bu telgrafta Hacı Anesti'nin hala soğukkanlılığını muhafaza ettiği, ancak ordunun durumunun fevkalade ciddi ve vahim olduğunu belirten Stergiadis, Savaş Bakanı'ndan vakit geçirmeden İzmir'e gelmesini istiyordu. 30 Ağustos'ta Egeon Vapuru'yla İzmir'e gelen Savaş Bakanı Theotakis ve İçişleri Bakanı Stratos karaya çıkar ıkmar karargaha gitmişler, Stergiadis'in de katıldığı ve gün boyu devam eden toplantıların ardından Atina'ya hareket etmişlerdi.⁷¹⁰

2 Eylül günü Yunanistan Hükümeti'nin Londra Elçiliği aracılığıyla, İngiltere Dışışleri Bakanlığı'na başvurarak Anadolu'yu derhal boşaltmak koşuluyla mütareke istemesi⁷¹¹ İzmir'i ziyaret eden Yunan bakanlarının

⁷⁰⁸ Amalthia, 30 Ağustos 1922'de, Hacı Anesti imzalı.

⁷⁰⁹ Roda, s. 333.

⁷¹⁰ Roda, s. 333-334.

⁷¹¹ şinşir (1989), s. 349-377'de Yunan ordusunun toparlanarak Türk birliklerini durdurabileceği umudunu taşıyan İngiltere, Yunanistan'ın mütareke teklifini bekleterek, 7 Eylül'e kadar Ankara'ya iletmemiş ve gizlemeğe çalışmıştı. İngiltere'nin Atina elçiliği 3 Eylül akşamı mütareke isteği ile ilgili haberlerin dışarıya sızdığı ve bunu Fransızların da duymuş olduklarını bildirmişti. CAA, A. III-10-6-1, Ds. 46, F.4-1, 4-2'de, bu bildirimden bir gün sonra, İstanbul'daki Ankara temsilcisi Hamit Bey Ankara'ya çektiği telde *"Bugün gizli ve inanılır kaynaklardan haber aldığıma göre Yunan Hükümeti kayıtsız şartsız Anadolu'yu terk etmek ve Trakya'da dahi biraz fedakarlıkta bulunmak üzere mütarekeye talip olduğunu İngiliz Sefirine bildirmiştir."* diyordu. CAA, A. III-10-6-1, Ds. 47, F.13, 13-1, 2'de, Hamit Bey'den Ankara'ya gönderilen 7/9/1922 tarih, 2/107 numaralı ve *"acil"* st notlu telgrafta yazılı olduğu üzere, İngiliz, Fransız ve İtalyan baş tercümanları 7 Eylül günü saat 10:45'de Hamit Bey'in nezdine gelerek, Yunanistan'ın Anadolu'yu boşaltmak koşuluyla mütareke istediğini resmen bildirmişlerdi. TBMM-Gizli Celse Zabıtları, c. 3, s. 750-751'de, bu telgraf İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey tarafından TBMM'nin 7 Eylül günü saat 16:10'da başlayan gizli oturumda milletvekillerine okunmuştu.

Stergiadis gibi, ordunun artık Anadolu’da tutunamayacağını gördüğü ve hükümeti de buna inandırdığını gösteriyordu. Hükümetinden aldığı emir üzerine İzmir’deki devlet memurlarına harekete hazır olmaları talimatı veren Stergiadis, Anadolu’daki siyasi temsilcilerine gönderdiği şifre telgrafta, gizlilik içinde arşiv malzemelerini toplamalarını, verilecek ilk emirle bulundukları bölgeden ayrılmak üzere hazırlanmalarını istemişti.⁷¹²

Yunan yönetiminin ve ordusunun Anadolu’yu boşaltması, onunla işbirliği yapan unsurlara yeniden göç etmek dışında bir seçenek bırakmıyordu.⁷¹³ Hükümetinden Hristiyanhalkın sahile akışına engel olması talimatını alan Stergiadis, Anadolu’daki siyasi temsilcileriyle yaptığı yazışmalarda bu konuyu ısrarla vurgulamışsa da,⁷¹⁴ Yunan ordusunun çekilmesinden sonra Türkler tarafından öldürüleceklerini düşünen Rumları yerlerinde tutmak mümkün olamıyordu. Nitekim Başkomutan Hacı Anesti’nin “*Tüm cephede geri çekilme düşman tazyiki olmaksızın devam ediyor*” diyen 2 Eylül tarihli askeri bülteni yayımlandığında,⁷¹⁵ çoğu Rumlardan oluşan kalabalık gruplar, başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu kıyılarındaki yerleşim merkezlerine yığılmaya başlamışlardı.⁷¹⁶ Bu günlerde Manisa’ya doğru bir araba yolculuğu yapan John Clayton göçü şöyle tanımlıyordu: “*Şehrin (İzmir) içine giden tüm yollar ismi belirlenemeyen bir korku yüzünden kaçma*

⁷¹² Roda, s. 335’de, Gemlik Mudanya üst temsilcisi Pahnos’a gönderilen 2831 numaralı tel. Pahnos ertesi gün Yunan Yüksek Komiserliği Genel Sekreterliği’ne gönderdiği 74 numaralı telgrafta, Rum halkın paniğe kapılıp talimat beklediğini bildirince s. 336’da aynı gün Gunarakis 2849 numaralı telgrafla halkın kazayı terketmemesi için moralinin takviye edilmesi istenmişti.

⁷¹³ bkz. n. 479.

⁷¹⁴ Roda, s. 335-336, Yüksek Komiser’in hükümetinden aldığı talimattan habersiz olduğu anlaşılan Smith, s. 327’de Hristiyan halkın göçünü engellemekten ötürü Stergiadis’i insanlık dışı davranmakla suçlamaktadır.

⁷¹⁵ Roda, s. 334.

⁷¹⁶ Aksoy, s. 185’de, Eczacıbaşı Süleyman Ferit Bey, İzmir’deki Yunan Mevki Komutanlığı’nın “... limana erişecek yolları barikatlar halinde kapamasına rağmen paniğe uğrayanlar engelleri nasıl aşıp ta rıhtıma dolabiliyorlardı?” diye sormaktadır.

dehşetine kapılmış mülteciler tarafından tıkanmıştı. Çoğunluğu Rum ve Ermenilerden oluşan bu insanlara Grek ordusu firarileri de kaşmışlardı. Mülteciler ve eski savaşçılar ellerine geçirdikleri her türlü nakil araçları ile seyahat ediyorlardı. Vagonlar, at arabaları, eşekler, katırlar, develer ve hatta tarih öncesi tahta tekerlekli öküz arabalarını bile zorla hizmete almışlardı. Bu bahsedilen ulaşım araçlarından hiçbirine sahip olmayan insanlar ise yürümek zorundaydılar. Ev eşyaları vagonlar üzerine yığılmış ve onların üzerinde bir kısım çocuklar ile aileleri iki veya üç keçi ve koyun, sığırları ve atları süren aileler, onların önünde kollarında çocukları ile anneleri, tümü nerede olduğunu bilmedikleri bir sığınağa doğru gidiyorlardı.⁷¹⁷

Adalara veya Yunanistan'a gitmek arzusuyla, gümrük ve iskeleleri tıka basa dolduran bu grupların Anadolu'dan ayrılmalarını Yüksek Komiserlik başlangıçta polis müdürlüğünden alınmış seyahat izni, fotoğraf ve pasaport talep etmek suretiyle engellemek istemişse de,⁷¹⁸ Rodas'ın "denizi tek kurtuluş yolu" olarak gördüğünü söylediği Rumlar polis ve görevlilerin emirlerini dinlemeyerek kontrolsüz bir şekilde vapurlara doluyorlardı.⁷¹⁹ Bir İngiliz görgü tanığı "İskeleler pasaportlarını almak veya bagajlarını gümrükten geçirmek için bekleyen insanlar ile doldurulmuştu. İzdiham o kadar arttı ki, gümrük yönetmelikleri tamamen bir kenara bırakılmıştı. Normal seferlerini yapan yolcu vapurları tıka basa doldurulmuştu, körfez vapurları ise, güvertelerindeki yolcular ve onların eşyalarını taşımakla iyi para kazandılar. İskelede kalmış olan yolcular geceleyin denizin kenarında konakladılar. Bazı gemilerin bordalarına binmek için ertesi gün iyi

⁷¹⁷ Oeconomos, s. 55-56'da, 12.9.1922'de Daily Telegraph Gazetesi'nde yayımlanan, "Kıyıya Doğru Hristiyan Göçü" başlıklı hatıratından.

⁷¹⁸ Roda, 337. Öte yandan CAA, A.III-10-6-1, Ds. 46. F. 4'de bulunan Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Hamit Bey'in Ankara'ya yolladığı 2/9/1922 tarihli tel.de "İzmir'den yabancılara (İstanbul'daki) gelen bilgilere nazaran Anadolu'dan İzmir'e hicret eden Rumlar kabul edilmemekte imiş" denmesi Türk ajanlarının durumdan hamen haberdar olduğunu göstermektedir.

⁷¹⁹ Roda, s. 337.

bir pozisyonda olsunlar diye, gecelemek amacıyla çocuklarının yataklarını denizden üç veya dört ayak yükseklikteki iskelelerin üzerinde hazırlayan annelerin garip manzaralarını gördüm. İskeleye çıkamamış olanlar yataklarını iskeleye çıkan caddelerin kenarındaki kaldırımlar üzerinde yapmak zorundaydılar. Üç veya dört metre karelik bir ev havası vermek için küçük mobilyalarını nasıl düzenlemeye çalıştıklarını görmek dokunaklıydı.”⁷²⁰ demektedir. Hacı Anesti’nin “Güney cephesindeki kıtaatımız geri çekilmeye devamla Alaşehir’in doğusundaki hatta varmışlardır. Kuzey cephesinde düşman taarruzu püstitülmüştür” diyen 4 Eylül tarihli askeri bülteni yayımlandığında,⁷²¹ İzmir’deki İngiliz Başkonsolosu Lamb üstlerine “Çok sayıda göçmen şimdiden geldi, 30 bin kişi daha bekleniyor. Yardım için Kızılhaç’a çağrıda bulunulamaz mı?” diye soruyordu.⁷²² Ardı arkası kesilmeyen göçmen kalabalığı⁷²³ nedeniyle, 5 Eylül’de şehirde ekmek kıtlığı başlamıştı.⁷²⁴ Ne Hacı Anesti’nin İzmir halkına hitaben telaş edilmemesini, çünkü dahilden çekilen Yunan askerlerinin Rumları da beraberinde aldığını söylemesi,⁷²⁵ ne de Kosmos Gazetesi’nin göç edilmemesi yönünde yaptığı çağrılar,⁷²⁶ 7 Eylül’de bile göçmen akınına uğrayan İzmir’de⁷²⁷ yaşayan Rumların şehirden ayrılışını engelleyememiş, Yüksek

⁷²⁰ Oeconomos, s. 54-55’de “İzmir’in son günleri, Manchester’li bir adamın gözlemleri” başlığı altında, Manchester Guardian Gazetesi’nin 28.9.1922 tarihli nüshasında, yayımlanan bir hatıratıttan.

⁷²¹ Şark, 6 Eylül 1338.

⁷²² Şimşir (1989), s. 364’de, Curzon’a çektiği 4/9/1922 tarih ve 62 numaralı tel.

⁷²³ Sada-yı Hak, 6 Eylül 1338’de, “Dün ve evvelki gün şehrimize pekçok muhacir gelmiştir” denilmektedir.

⁷²⁴ Şimşir (1989), s. 365’de, Lamb’dan Curzon’a, 5/9/1922 tarih ve 63 numaralı tel. s. 352’de, Lamb Curzon’a gönderdiği 57 numaralı bir tel.de “kentin yiyecek stokunun büyük göçmen kitlelerine yetmeyeceğini” daha 2 Eylül’de bildirmişti.

⁷²⁵ Sada-yı Hak, 6 Eylül 1338.

⁷²⁶ Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338.

⁷²⁷ Şark, 7 Eylül 1338’de “Dahilin çeşitli kesimlerinden hala göçmen gelmektedir. Kasaba hatından başka dün Aydın hattından da göçmen gelmiştir” denilmektedir.

Komiserlik'in bazı vapurlara el koyarak adalara sefer yaptırması Kordon'da biriken kalabalığı eritmeye yetmemişti. *"... Vapurlar normalde almış oldukları yolcuların üç mislini alıyorlardı. Küçük vapurlar içindeki insanların ağırlığı nedeniyle güçlüklerle hareket ediyorlardı. Yıllardan beri İzmir Limanı içinde depo olarak kullanılan bazı gemiler bile insan nakliyatına tahsis edilmişti. Büyük ve küçük olmak üzere birçok yelkenli gemi de aileleri yakın adalara naklediyorlardı."* *Şark Gazetesi* 7 Eylül tarihli nüshasında *"... yarın Smirni, Abasya vapurları gelecek ve şüphesiz dolacaktır. Çünkü her an Kordon sıkışmaktadır"* diye yazmaktaydı. Aynı gün Kordon'da bir gezinti yapan Rodas, *"İzmir rıhtımı bir uçtan bir uca insan, hayvan ve eşyalar ile dolmuştu. Herkes güçlüklerle ve tarifi anlatılmaz bir üzüntü içinde hareket edebiliyordu. Çeşitli mahallelerin dar sokaklarından rıhtıma doğru insan dalgaları akıyordu. Herkes felaketten uzak kalmak için vapurlarda hatta sandallarda bile bir yer aramaktaydı. Ortada ne yetkili, ne ordu ve ne de güç vardı. Hepsi ortadan kaybolmuş ve yalnız jandarmalar yerlerini muhafaza etmekteydiler. Yollarda sadece zayıf ve bitkin askerler ve insan iskeletleri dolaşıyor."*⁷²⁸

İzmir'deki İngiliz Başkonsolosu Lamb'ın başvurusu üzerine⁷²⁹ Curzon, İstanbul'daki Amerikan yardım teşkilatını İzmir'e yığmakta olan gruplara yardıma çağırıyordu.⁷³⁰ İstanbul'daki Amerika Yüksek Komiseri, Amerikan teşkilatının göçmenler için *"elinden gelen bütün yardımı yapacağını"* bildirirken,⁷³¹ İzmir'deki Amerikan Büyükelçisi George Horton ve Amerikan kolonisi göçmek isteyenlere yardım etmeye başlamıştı.⁷³² Amerikan Kızlar Koleji ve Genç Hristiyan

⁷²⁸ Roda, s. 345.

⁷²⁹ n. 722'de belirtilen.

⁷³⁰ Şimşir (1989), s. 364'de, Curzon'dan İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a gönderilen 4/9/1922 tarih ve 350 numaralı tel.

⁷³¹ Şimşir (1989), s. 378'de, Rumbold'dan Curzon'a gönderilen 7/9/1922 tarih ve 395 numaralı tel.

⁷³² IEE, s. 245'de, bayan Doktor Esther Lovejoy, İzmir'deki Amerikan Kızlar Koleji Müdürü M. Mills, Genç Hristiyanlar Derneği Müdür Yardımcısı Asa Jennings'in Amerikan kolonisinden yardıma koşanların başında geldiği yazılmaktadır.

Derneği'nin binaları ve geniş bahçeleri panik içindeki Rum ve Ermenilerle doldurulmuştu.⁷³³ Büyükelçi Horton,⁷³⁴ şehrin Amerikalılarından oluşan bir yardım komitesi kurarak para toplamıştı. Satın alınan un çuvalları Amerikan şirketlerine ait kamyon ve taşıtlarla ücretsiz olarak ilgili yerlere ulaştırılarak göçmenler beslenmeye çalışılmıştı.⁷³⁵ Aynı günlerde Şark, Horton'un ülkesinden İzmir'e bir kızılhaç heyeti göndermesi için harekete geçtiğini yazmıştı.⁷³⁶ Rıhtım ve yollar dışında göçmenlerin konakladığı önemli mekanlardan biri de kiliselerdi. Ayafotini Kilisesi'nin bahçesinde toplananların eşyalarının tutuşması nedeniyle çıkan yangın büyümeden söndürülmüştü.⁷³⁷

Yunan cephesinin çökmesi üzerine, başıbozuk askerlerin, oturdukları şehir, kaza ve köyleri yakıp yıkacağı ve kendilerini öldürecekleri endişesini taşıyan birçok Türk de, İzmir'e gelmişti.⁷³⁸ *Islahat* 7 Eylül'de yayımladığı "Muhacirler İçin" başlıklı bir yazıda "... Evini barkını, varını yoğunu bırakıp, canlarını kurtararak İzmir'e şefkatimize sığınan bu dindaşlarımızın ellerinde paralarıyla otellerde ve hanlarda yer bulamadıklarını ve şurada burada merhamete muhtaç bir halde dolaştıklarını üzülenek görüyoruz. Bu zavallıların imdadına koymak onların iane ve işçilerini temin etmek hepimizin boynuna düşen bir iyilik ve bir insaniyet borcudur. Hiç şüphe yok ki bunlar için öncelikle düşüneneğimiz mesele iskan meselesidir. Şehrimizde birçok mektep ve medrese ve cevami mevcuttur. Geçici bir müddet için esasen henüz layıkıyla başlamayan eğitimi tatil ederek bu dindaşlarımızın mekteplerde

⁷³³ Horton, s. 90.

⁷³⁴ İzmir'deki görevine atanmazdan önce uzun yıllar A.B.D.'nin Selanik Büyükelçiliğini yapan Horton, Megalı İdea'nın hararetli destekçilerinden biriydi. bkz. Kosmos, 1 Eylül, 31 Aralık 1919; Roda, s. 359'da, Horton'u "Yunan dostu" olarak tanımlamaktadır.

⁷³⁵ Smith, s. 332.

⁷³⁶ Şark, 6 Eylül 1338.

⁷³⁷ Şark, 7 Eylül 1338.

⁷³⁸ Roda, s. 336'da "Türk nüfus geri çekilen Yunan askerlerinin hiddet ve taşkınlığından korkarak evlerine kapanmakta ve dağlara sığınmaktaydılar" denmektedir.

ve sair münasip mahallerde yerleştirilmesi konusunda girişimde bulunulmasını rica ederiz” diyordu. Sada-yı Hak, Islahat’ın görüşlerini paylaşıyor, “Millet ve memlekete ait her hususta öteden beri cansiperane hareket eden ve uğradığı birçok müşkülâtı bütün mevcudiyetiyle karşılayan faziletmeab müftü ve hakim efendiler hazretlerinin delaletiyle uygun kişilerden kurulu komisyonlar oluşturulmasını talep ve rica eder, İslam halk ve bilhassa zenginlerimizden de bu sefil ve perişan kâfîlenin himaye ve kollanmasını” istiyordu.⁷³⁹ Bu çağrılar karşılıksız kalmadı. Türk göçmenlere yardım etmek üzere müftünün başkanlığını yaptığı bir komisyon kurulurken,⁷⁴⁰ Türk-Amerikan Kulübü başkanı Mr. Berç beraberinde Sadık ve Baha Beyler olduğu halde, Türk göçmenlerin yerleştirildiği yerleri gezmiş, bunlara ve Guraba Hastanesi’ne yardımda bulunmak üzere girişimde bulunmuştu.⁷⁴¹

İzmir’e yığılmaya başlayan Rum ve Ermeniler, şehirde yaşayan soydaşlarını olduğu kadar Türkleri de rahatsız etmişlerdi. Rodas “*Kemal ordularının kısa bir süre içinde şehirlerine gireceğini tahmin etmeyen İzmir Türklerinin göçmenlerin ve Yunan askerlerinin sorun çıkarmalarından korktuklarını*” yazmaktadır.⁷⁴² Nitekim bu günlerde İngiliz Başkonsolosu Sir Harry Lamb’ı ziyaret eden İzmir Müftüsü, kaçan Rumların Türk Mahallelerini yakmaları olasılığına karşı korunmalarını istemişti.⁷⁴³ İtilaf Devletleri’nin şehirdeki kolonilerini harıl harıl tahliye ettiği bir sırada Türklerin endişelenmemesi beklenemezdi.

Yunanistan Hükümeti 2 Eylül’de, Londra’daki elçiliği kanalıyla İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na yapmış olduğu bir başvuruda, Yunan ordusu artık İzmir’i savunamayacağından, kendi yurttaşlarını korumaları için büyük devletlerin hemen önlem almalarını istemişti.⁷⁴⁴ Söz konusu

⁷³⁹ “Mühacirleri Himaye Edelim”, Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338.

⁷⁴⁰ Şark, 8 Eylül 1338.

⁷⁴¹ Islahat, 8 Eylül 1338.

⁷⁴² Roda, s. 336.

⁷⁴³ Şimşir (1989), s. 370’de, Amiral Brock’un 2.10.1922 günlü raporu.

⁷⁴⁴ Şimşir (1989), s. 350-351 de, Rangabe’den Curzon’a nota.

bakanlık İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği bir talimatla İzmir'deki İngiliz kolonisinin korunması ve büyük olasılıkla boşaltılması konusunda Akdeniz Başkomutanlığı ile birlikte gereken tedbirlerin alınmasını istemiş, İstanbul'daki Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleriyle, İzmir Başkonsolosu'na haber verilmesini bildirmişti.⁷⁴⁵ Bu gelişmelerden habersiz olarak Stergiadis aynı gün İzmir'deki Fransız Konsolosu Graillet'i ziyaret ederek Yunan ordusunun firar etmeye başladığını, bu nedenle şimdiye kadar üstlendiği asayişli sağlama sorumluluğunu bundan böyle kabul edemeyeceğini söylemiş, azınlıkların korunmasını üzerine almasını Fransa Hükümeti'nden istemişti. Bunun üzerine İzmir'de bulunan İtilaf Devletleri konsolosları bir toplantı yaparak hükümetlerinden savaş gemisi isteme kararı almışlardı.⁷⁴⁶

Yunan ordusu ve yönetiminin Anadolu'dan çekilmesinin doğuracağı otorite boşluğu İtilaf Devletleri'ni kaygılandırmaktaydı. İzmir'deki kolonileri tahliye etmek mümkündü ancak, çeşitli depolarda bulunan ve tahliye edilmesi mümkün olmayan, bunlara ait yüzbinlerce lira değerindeki mal varlığının⁷⁴⁷ şehirde Türk otoritesi kuruluncaya kadar yağma ve yangın gibi olası tehlikelerden korunması gerekiyordu. Bu nedenle Lamb, 3 Eylül'de Curzon'a söz konusu boşluğun müttefiklerce doldurulmasını önermişti.⁷⁴⁸ Aynı gün Amiral Sir Osmond de Beauvoir Brock'un komutasındaki Iron Duke, George V, Cardiff ve Tumult isimli savaş gemilerinden oluşan İngiltere'nin Akdeniz donanması İzmir Limanı'na demirlemişti.⁷⁴⁹ Amiral'in vakit geçirmeden Lamb ve Gene-

⁷⁴⁵ Şimşir (1989), s. 351'de, Curzon'dan Rumbold'a gönderilen 2/9/1922 tarih ve 344 numaralı "acele" üst notlu tel.

⁷⁴⁶ CAA, A. III-10-6-1, Ds. 46, F.6, 6-1'de, Hamit Bey'in İstanbul'dan Ankara'ya gönderdiği 3/9/1922 tarihli tel. Bu telgraf, işgal bölgesi içindeki gelişmelerden Ankara'nın, ne kadar çabuk haberdar olduğunu da göstermektedir.

⁷⁴⁷ Oeconomos, s. 65-66'da, John Clayton, Daily Telegraph Gazetesi'nde 15/9/1922'de yayımlanan hatıratında; İzmir yangınında Amerika'nın maddi kaybının 5 milyon \$, toplam kaybın ise 60 milyon \$ olduğunu yazmaktadır ki, bu İtilaf Devletlerinin kaygılanmakta haklı oldukları konusunda fikir vermektedir.

⁷⁴⁸ Şimşir (1989), s. 356'da 60 numaralı tel.

⁷⁴⁹ Şimşir (1989), s. 364; Smith, s. 327.

ral Harrington'ın İzmir'de bulunan irtibat subayları ile yaptığı bir toplantıda Yunan ordusunun artık toparlanamayacağı sonucuna varılmış, şehirdeki İngiliz kolonisinin ileri gelenleriyle 4 Eylül'de yapılan bir toplantıdan sonra ise koloninin tahliyesinin uygun olacağı kararı verilmişti. İngiliz Konsolosluğu kapısına astığı bir duyuru ile, şehirden ayrılmak isteyen vatandaşlarının İngiliz bandrası taşıyan vapurlarla Kıbrıs'a götürüleceklerini bildirmişti.⁷⁵⁰ Bu amaçla Levant Steamship Kumpanyası'na ait dört gemi tahsis edilmiş, Yunan makamlarının bunları kullanmasını engellemek için, İzmir Başkonsolosluğu kumpanyayla anlaşarak gemilere el koyduğunu açıklamıştı. Yaklaşık 3000 kişiden oluşan İzmir'deki İngiliz kolonisini⁷⁵¹ nakliye gemilerine bindirmek kolay olmamıştı. Çoğu Bornova ve Buca'da ikamet etmekte olan İngiliz vatandaşlarının yanlarına bir çanta, yatak ve üç günlük yiyecek almaları kararlaştırılmıştı. 5 Eylül günü sabahı, saat 6:00'da başlayan bindirme işlemi, birçoğu İngilizce konuşamayan Kıbrıs ve Maltalıların gitmekten vazgeçmek istemeleri yüzünden⁷⁵² zaman zaman aksamıştı. İlk gemi 6 Eylül günü öğleye doğru Kıbrıs'a gitmek üzere demir almış,⁷⁵³ aynı gün bir torpido ve karaya çıkarılmış olan 210 İngiliz denizcinin nezareti altında, Karantina İskeleyi'ne yanaşan iki küçük İngiliz gemisine alınan İngiliz vatandaşları⁷⁵⁴ "*Mingari*" isimli gemiye aktarılmışlardı. Gece yarısından önce limandan ayrılan bu gemi, İngiltere'nin İzmir'deki kolonisinin son bölümünü Kıbrıs'a götürme emri almıştı. Öte yandan İzmir dışındaki her liman İngiliz vatandaşlarının

⁷⁵⁰ Roda, s. 336; Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338.

⁷⁵¹ Şimşir (1989), s. 364'de, Amiral Brock'un 2/10/1922 gün ve 1992/742 sayılı raporuyla, Lamb'dan Curzon'a gönderilen 4/9/1922 tarih ve 61 numaralı tel.den.

⁷⁵² Şimşir (1989), s. 370'de, İngiliz vatandaşlarının şehrin müttefik kıtalarınca işgal edilmesini umduklarından, işlerini bırakıp ayrılmak istemedikleri yazılmaktadır.

⁷⁵³ Oeconomos, s. 54'de, Manchester'li bir İngiliz'in, Manchester Guardian'da 28/9/1922'de yayımlanan ve Daily Mail Gazetesi'nin İzmir'deki muhabiri Mr. Ward Price'nin, 13/9/1922'de gazetesinde yayımlanan hatıratlarından.

⁷⁵⁴ Şark, 7 Eylül 1338.

bulunması muhtemel olduğundan bir destroyer tarafından ziyaret edilmişti.⁷⁵⁵

Fransa'nın, şehirdeki kolonisini korumak amacıyla Amiral Dumesnil'in komutası altında İzmir'e yolladığı, Ernest Renan ve Edgar Quinet kruvazörleriyle, Jean Bart zırhlısı ve birçok torpidodan oluşan donanması 4 Eylül günü İzmir Limanı'na demirlemiş, Fransız Konsolosu Graillet vakit geçirmeden Amirali ziyaret etmişti.⁷⁵⁶ Fransız Konsoloslugu vatandaşlarına gitmek veya kalmak konusunda hiçbir tavsiyede bulunmazken, İtalyan Konsoloslugu korkulacak birşey olmadığını belirterek vatandaşlarına kalmalarını tavsiye etmişti.⁷⁵⁷ Şehirde bulunan az sayıdaki Amerikan vatandaşı Amerikan Büyükelçisi Horton'un çağrısı üzerine İzmir'e gönderilen Litchfield ve Simpson isimli Amerikan savaş gemilerine bindirilmişlerdi.⁷⁵⁸ İzmir'deki İtilaf Devletleri temsilcileri kendi kolonilerini güvence altına alırken, bir yandan öldürülme endişesi içinde olan Rum, Ermeni ve Türkler'in sızlanmalarını göğüslemek, öte yandan kolonilerine ait mal varlığını koruma çabası içindeydiler.

3 Eylül günü, iki Yunan savaş gemisinin nezaret ettiği çok sayıda Yunan nakliye gemisi, İzmir'de bulunan orduya ait mühimmat ve

⁷⁵⁵ Oeconomos, s. 71'de, Daily Mail Gazetesi'nin İzmir'deki muhabiri Mr. Ward Price'nin 13/9/1922'de gazetesinde yayımlanan hatıratından, İngiliz kolonisinin boşaltılmasında Amerikan Konsolosu'nun da yardımları olmuştur. Horton, s. 92'de yazıldığı üzere, İngiliz Başkonsolosu Lamb, Horton'dan Doktor Murphy ve ailesini Bornova'dan İzmir'e getirmek üzere, iki arabanın gönderilmesini istemişti.

⁷⁵⁶ Benoist-Mechin, s. 467.

⁷⁵⁷ Roda, s. 336.

⁷⁵⁸ Oeconomos, s. 59-60'da, John Clayton'un Daily Telegraph Gazetesi'nde 11/9/1922'de yayımlanan ve Daily Mail Gazetesi'nin İzmir'deki muhabiri Mr. Ward Price'in 13/9/1922'de yayımlanan hatıratlarından. Tilegrafos, 6 Eylül 1922'de, 5 Eylül günü itibarıyla, limanda demirli müttefik donanma, şu gemilerden oluşuyordu. İngiliz: Iron Duke, George V, D.02, D.07, D.08, D.09, D.16, Fransız: Ernest Renan, Edgar Quinet, Tonkinosa, Hova, İtalyan: Venicia, Solferino, Yunan: Limnos, Kalkis, Elli, Sfendoni, Aspis, Thetis. Aşağı yukarı aynı isimleri zikreden bir listede aynı günlü Sada-yı Hak Gazetesi'nde yer almaktaydı.

cephaneyi yüklemekteydi.⁷⁵⁹ Başkomutan Hacı Anesti ertesi gün, İzmir'deki personel ve hayvanların da gemilere bindirilmesini, "*Ordunun bütün arşivlerinin toplanarak 5 Eylül saat 14.00'da limana gelecek Platee isimli gemiye yüklenmesini*" emrediyordu.⁷⁶⁰ Subaylar ailelerini adalara veya Pire'ye gönderirken, devlet memurları gruplar halinde İzmir'den ayrılıyor, daireler birer birer kapanıyordu. "*Saatler geçtikçe Yunan Devleti'nin İzmir'de mevcudiyetinin kalmadığının hissedilmesi*"⁷⁶¹ üzerine, Küçük Asya Savunma Örgütü üyeleri ve örgüte katılan bazı subaylar, Nif'te bir savunma hattı kurma amacıyla hazırlık yapmaya başlamışlardı.⁷⁶² Bu amaçla, İzmir'deki Rum ve Ermenilerden gönüllü kaydedilme işlemine girilmiş,⁷⁶³ *La Reform* gazetesi çeşitli milletlere mensup birçok kişinin Fransız Konsolosluğu'na başvurarak, kurulacak milis gücüne katılmak istediklerini yazmıştı.⁷⁶⁴ Küçük Asya Savunma Örgütü'ne katılan subayların lideri konumunda olan Albay T. Botsaris, İzmir Mevki Komutanı General Andreas Platis'ten elde mevcut tüm topların Nif'te tabya edilmesini ve 3. Kolordu'nun İzmir'e naklini rica etmişse de, "*yetkililer ne yaptıklarını bilirler*" cevabını almıştı.⁷⁶⁵

⁷⁵⁹ Şimşir (1989), s. 356'da, Atina'daki İngiliz Maslahatgüzarı Bentinck'ten Curzon'a gönderilen 3.9.1922 tarih ve 367 numaralı şifre tel.

⁷⁶⁰ Yunan Askeri ve Bahri Ansiklopedisi, I., s. 166'da Hacı Anesti'nin 25279/6080/III numaralı "*gizli-acele*" notlu ve 25280/1090 numaralı emirleri.

⁷⁶¹ Roda, s. 337. Öte yandan Şimşir (1989), s. 365'de Lamb'ın Curzon'a gönderdiği 63 numaralı tel.de, 5 Eylül günü Yunan Postanesi'nin kapanmış, Yunan Milli Bankası'nın ise kapanmak üzere olduğu yazılmaktaydı. Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338'de yer alan bir haberdan, Yunan Milli Bankası'nın 6 Eylül'de bir vapurla Atina'ya nakledildiği anlaşılmaktadır.

⁷⁶² Roda, s. 338.

⁷⁶³ Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338.

⁷⁶⁴ Islahat, 8 Eylül 1338'deki bir alıntıdan.

⁷⁶⁵ Roda, s. 340'da "*Halk o derece perişan bir vaziyetteydi ki, en küçük bir hareketi bile kurtuluş ümidi olarak görüyordu. Bir öğleden sonra Egiptiakon Vapuru'yla General Yoannu'nun İstanbul'dan İzmir'e geldiği söylentisi yayılmış ve birkaç dakika içinde Kordonboyu binlerce kişinin akınına uğramıştı... Ancak General Yoannu gelmemiş herkes üzüntü içinde rıhtımdan ayrılmıştı*" demektedir.

Gerçekte askeri anlamda artık yapılacak bir şey kalmamıştı. “*Uyuyan insanlar gibi gözlerini önlerine dikmiş, yitik, tozlu paçavra*ya dönüşmüş üniformalarıyla Yunan askerleri İzmir’e gelmeye” başladıklarında⁷⁶⁶ Başkomutan Hacı Anesti askeri bülten yayımlamanın ötesinde bir şey yapacak durumda değildi. 2 Eylül akşamı Yunan karargahındaki subayların Hacı Anesti’yi tutuklayarak başkomutanlık görevini üstlenecekleri söylentileri İzmir’e yayılmıştı. Hacı Anesti’ye cephe alan Kurmay İkinci Başkanı Mih. Passaris ile topçu komutanı Athanasiadis, Atina’ya başkomutanın değiştirilmesini bildiren sert bir telgraf göndermişlerdi. Bu telgraf üzerine hükümet, Stergiadis’ten durumu sormuş, Yüksek Komiser’in verdiği yanıt, karargah subaylarını destekler nitelikte olmuştu.⁷⁶⁷ İzmir’de asayişsizlik son derece artmış, Yunan askerlerinin “*Yaşasın Lenin*” sloganları atarak başladıkları yağma ve talan⁷⁶⁸ Yunan askeri yetkilileri sıkıyönetim ilan ederek durdurmak istemişlerdi.⁷⁶⁹ Şehirdeki İtilaf Devletleri konsoloslarının, Yunan askerlerinin şiddet ve karışıklık çıkarmamaları için ne tür önlemler alacağını öğrenmek için ziyaret ettikleri Hacı Anesti, soğukkanlılığını muhafaza ederek, her an Trakya’dan gelmesini beklediği ve şehre gelmekte olan dağınık birlikleri toplamada kullanmayı düşündüğü disiplinli bir tümenden söz etmişti.⁷⁷⁰ 4 Eylül günü ziyaretine gelen İzmir ve Efes Metropolitleriyle, Ermeni Başpiskoposu’na “*Daha bir sene İzmir ve civarının savunmasını sağlayabileceği*” ancak

⁷⁶⁶ Smith, s. 329.

⁷⁶⁷ Roda, s. 334-335. Öte yandan s. 337’de Rodas’ın, “*O feci günlerin şahitleri sıfatıyla şunu söylemek durumundayız ki, İzmir’deki mühimmat depoları bol miktarda malzeme ile dolu olduğu halde, düşman saldırısından sonra cepheye tek bir fişek bile gönderilmemişti. Başkomutan ve kurmay başkanı görevden uzak kalmışlardı*” demesi, yukarıda adları yazılı subayların görüşlerini desteklediği anlamına gelmektedir.

⁷⁶⁸ CAA, A.III-10-6-1, Ds. 46, F.10’da, Hamit Bey’in İstanbul’dan Ankara’ya gönderdiği 6/9/1922 tarihli tel.

⁷⁶⁹ Islahat, 7 Eylül 1338’de, Mevki Komutanı Andreas Platis imzalı ve 4 Eylül 1922 tarihli askeri emir.

⁷⁷⁰ IEE, s. 234-235; Smith, s. 328.

"Afyonkarahisar'da kestaneleri ateşten çıkaramayacaklarını" söyleyen Hacı Anesti,⁷⁷¹ aynı gün görevden alınmış, yerine kısa bir süre önce Korgenerallğe yükseltilmiş olan ve Türk saldırısından önce Afyonkarahisar'da üstlenmiş I. Yunan Kolordusu'na komuta eden Nikolaos Trikupis atanmıştı.⁷⁷² Trikupis'in ve kolordusunun akıbetinden henüz habersiz olan Yunanistan Hükümeti'nin muhtemelen İzmir'de emir-komuta zincirini bozmamak için bu atamadan Hacı Anesti'yi haberdar etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim, *Islahat*, 7 Eylül 1922'de, Hacı Anesti'nin imzasını ve 7 Eylül tarihini taşıyan, Yunan ordusunun güney kolunun Salihli'de toplandığını belirten bir askeri bülteni yer almaktaydı. 5 Eylül'de, Hacı Anesti'nin gelmesini beklediği, General Skarlatos Komutasındaki Trakya Tümeni'ni taşıyan gemiler İzmir Limanı'na demirlemişlerdi. Fesopulos komutasındaki iki tabur asker hemen karaya çıkarak geri çekilen askerlerin yolunu kesmek ve morallerini takviye etmek amacıyla demiryolu hattı boyunca Menemen'e doğru ilerlemeye başlamışsa da, *"tek amacı gemilere binmek olan"* askerleri durdurmakta başarılı olamamıştı. Tümenin gemilerde bekleyen kısmının karaya çıkmaları için yapılan çağrışı reddederek geri dönmek isteğiyle havaya ateş etmeye başladıkları⁷⁷³ 6 Eylül günü, General Trikupis'in Türk ordusu tarafından tutsak edildiği öğrenilmişti.⁷⁷⁴ Ertesi gün İzmir'e gelen Velos Torpidosu'nun yolcuları arasında Savaş Bakanı Theotakis, General Dusmanis, Pallis ve Albay

⁷⁷¹ Roda, s. 339.

⁷⁷² Şimşir (1989), s. 370.

⁷⁷³ Roda, s. 344; Pandelia, s. 63-64'de, Başkomutan Polimenakos Trakya Tümenini karaya çıkmağa ikna etmek için gemiye çıktığında, askerlerin *"çıkıyoruz, evlerimize"* diyerek, hep bir ağızdan tempo tuttuğu yazılmaktadır.

⁷⁷⁴ Şimşir (1989), s. 371'de, İstanbul'daki Müttefik Orduları Başkomutanı General Harrington, Savaş Bakanlığı'na gönderdiği 6 Eylül 1922 tarih ve 2197 numaralı tel'de *"General Trikupis'in tutsak edildiği bu sabahki Türk bildirisinde açıklanmıştı, ondan sonra Türk Kızılayının resmi bir bildiriyle doğrulandı"* demektedir. General Trikupis'in Hatıraları, s. 103'de, Trikupis Başkomutanlık'a atandığını bilmiyordu. Bu haber kendisine, tutsak alındıktan sonra bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından söylenmişti.

Sarıyannis yanında, yeni Ordu Komutanı Yeorgios Polimenakos da bulunuyordu.⁷⁷⁵ Karaya ayak basar basmaz görevi devralan Polimenakos, *aynı gün yayımladığı bir askeri bültende şöyle diyordu: “Ordunun Başkomutanlığını devralırken eski silah arkadaşlarımı içtenlikle selamlar ve kendilerine sadece düzen ve itaat tavsiye ederim. Bu bireylerin ve ordunun kurtulması için tek yoldur.”* Savaş Bakanı ve yeni ordu komutanının İzmir’de olduğunu duyan Rumlar Kordon’da toplandıktan sonra, hükümet önüne yürüyerek bölgeyi abluka altına almışlardı. Son derece hiddetli olan kalabalık çekilme konusunda ne yapıldığını öğrenmek ve gemilere yüklenen askeri mühimmatın Nif’i savunmak isteyen Küçük Asya Savunma Örgütü’ne teslimini istiyordu. Toplanan kalabalık bağıştığı sırada, asker ve sivillerden oluşan bir kurulu kabul eden Savaş Bakanı ve Stergiadis, korktuklarından isteklerin yerine getirileceği yalanını söylemekten çekinmemiş, verilen cevabın mevki komutanı Albay Panayotakis tarafından duyurulmasından sonra kalabalık dağılmıştı.⁷⁷⁶

Bu gelişmelerin yaşandığı 7 Eylül günü, Rodas’ın da belirttiği üzere *“gerçekte İzmir’deki Yunan işgali”*nin sona erdiği gündü. Bütün daireler kapanmış, büyük masraf yapılarak tamir edilen Hükümet Konağı’nda, İzmir’deki Yunan Konsolosluğu’nda yaklaşık 20 senedir kavalık yapmakta olan Dimos dışında kimse kalmamıştı. 8 Eylül sabahı Yunan İdaresi’nin kıdemli memurları, çalıştıkları dairelerin arşivleri yanlarında olduğu halde Stergiadis’ten aldıkları kağıtları göstererek, kendileri için limanda alıkonulan Naksos gemisine binerlerken, aynı günün akşamı Dimos, Hükümet Konağı’ndaki Yunan bayrağını indirmişti.⁷⁷⁷ Türk ordusunun İzmir’e girmesinin gecikeceği düşüncesinde olan Genel Sekreter Gunarakis, Hakim Mutusif ve daha birçok kıdemli Yunan memuru Naksos’a binmeyerek, limanda kalan son nakliye gemisi olan İngiliz Bandrah Amazonia gemisine bilet almışlardı. 7 Eylül’de

⁷⁷⁵ Roda, s. 341’de, bu torpidonun 5 Eylül’de İzmir’e geldiği yazılıyorsa da gerçekte torpido, Islahat, 8 Eylül 1922’de de yazıldığı üzere, 7 Eylül’de İzmir’e gelmişti.

⁷⁷⁶ Roda, s. 341.

⁷⁷⁷ Roda, s. 346-347.

İngiliz Amirali Brock'un bir İngiliz savaş gemisine sığınabileceği güvencesini verdiği İzmir Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in⁷⁷⁸ 8 Eylül akşamı, Rumların "*lanet ve nefret haine*" bağrıışları ve jandarma ve polis koruması altında bir İngiliz motoruna binerek limanda bulunan Iron Duke Gemisi'ne çıkarılmasıyla, Batı Anadolu'daki Yunan işgali resmen sona ermiş oluyordu.⁷⁷⁹ Stergiadis'in Iron Duke'a çıktığı saatlerde İzmir'de kalmış bulunan Yunan birlikleri gemilere bindirilecekleri Çeşme Yarımadası'na çekiliyorlardı.⁷⁸⁰ Karargahıyla birlikte gece yarısı körfezde demirli bir Yunan savaş gemisine binen Polimenakos, Savaş Bakanlığı'na Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'nın 9 Eylül öğle saatlerinden itibaren Çeşme'de olacağını bildirmişti.⁷⁸¹

İngiltere'nin Atina Maslahatgüzarı Bentick'in de rapor ettiği gibi, Yunanistan Hükümeti Batı Anadolu kıyılarına yığılan sivilleri tahliye etmek için hiçbir önlem almamıştı.⁷⁸² Hükümetin göçü önlemek amacıyla takındığı bu tavır başlangıçta Stergiadis tarafından desteklenmiş de, giderek zayıflayan otoritesinin İzmir'den ayrılmak isteyen göçmenleri durduramayacağını anlayan Yunan İdaresi, son zamanlarda el koyduğu veya daha önce hizmet dışı bulunan her türden deniz nakliye taşıtını onlara tahsis etme yoluna gitmişti. Yunan ordusunun bozulduğuna ilişkin söylentilerin İzmir'de yaygınlık

⁷⁷⁸ Şimşir (1989), s. 377'de, Amiral Brock 2/10/1922 tarih ve 1992/742 numaralı raporu.

⁷⁷⁹ Roda, s. 349-350; Solomonidis, s. 269'da belirtildiği üzere, Stergiadis öldüğü 1950 yılına kadar çok az insan içine çıktığı Paris'te yaşayacaktı.

⁷⁸⁰ Geri çekilen birlikler iç düzeni bozulmamış olanlardı. Yunan Askeri ve Bahri Ansiklopedisi, c. 1, s. 179'da belirtildiği üzere 9 Eylül sabahı değişik birliklere mensup perakende Yunan subay ve erleri, ordu komutanlığının gece yarısı şehri terkettiğinden habersiz bir şekilde İzmir'de dolaşmaktaydılar. Oeconomos, s. 74-75'de, Mr. Stepheson 18.9.1992 tarihinde Daily Telegraph'da yayımlanan hatıratında "*Grek Başkomutanlığı sessizce gitmişti ve herhalde birlik konutanlarına bunu bildirmeği unutmuştu*" demektedir.

⁷⁸¹ Yunan Askeri ve Bahri Ansiklopedisi, c. 1, s. 179'da 6213 numaralı tel.

⁷⁸² Şimşir (1989), s. 356'da, Curzon'a çektiği 3.9.1922 tarih ve 367 numaralı şifre tel.

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

kazanması üzerine, 3 Eylül'de ziyaret ettikleri Stergiadis'ten, *"konsoloslardan himaye talep etmeleri"* tavsiyesini alan İzmir'deki RumMetropolitleriyle Ermeni Başpiskoposu,⁷⁸³ cemaatlerinin kolay kolay şehirden ayrılamayacağını kavramışlar, *"korunma sağlamak amacıyla"* sonraki günlerde, başta İzmir'deki İtilaf Devletleri konsolosları katında olmak üzere birçok girişimde bulunmuşlardı. 4 Eylül'de İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu Lamb'ı ziyaret eden İzmir ve Efes Metropolitleriyle, Ermeni Başpiskoposu, Hristiyanların korunması için düşünülen önlemleri sormuşlar, müttefikler arasında asker çıkarılması için görüşmelerin devam etmekte olduğu konusunda güvence veren konsolosun son derece meşgul olan amiralin ziyaret edilmemesi konusundaki tavsiyesini dinlemeyerek, Iron Duke Zırhlısı'na çıkmışlardı. Amiral Brock sorumluluk üstlenmekten çekinerek, on gün daha direnilmiş olunsaydı bazı önlemlerin alınmış olunabileceğini söylemişti.⁷⁸⁴ Ertesi gün öğleden sonra Amerikan Büyükelçisi Horton'u ziyaret eden aynı kurul, yine himaye talebinde bulunmuş, büyükelçi Amerikan donanmasının İzmir'e gelmesi için hükümetinden gerekli istekte bulunduğunu söylemekle yetinmişti.⁷⁸⁵

İzmir'in işgalinden beri *"gönüllü olarak"* biraraya geldiklerine tanık olamadığımız Türk ve Rum dini liderlerinin, cemaatlerinin giderek tırmanan heyecanını yatıştırmak amacıyla⁷⁸⁶ Beyler Sokağı'ndaki şeriyе mahkemesinde toplanmaları, son derece hareketli geçen 6 Eylül gününün

⁷⁸³ Roda, s. 339.

⁷⁸⁴ Roda, s. 339; Şark, Sada-yı Hak, 6 Eylül 1338.

⁷⁸⁵ Sada-yı Hak, 6 Eylül 1338; Horton, s. 93.

⁷⁸⁶ Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338'de yer alan bir haber sinirlerin ne kadar gergin olduğunu göstermeğe yetmektedir: *"Dünkü Çarşamba sabahı saat onbuçuk alafrangada bütün halkı heyecana veren bir hadise vuku bulmuştur. Meydanda hiçbir sebep yok iken bütün herkes kaçışmağa, dükkanlar kapanmağa, kadınlar, çocuklar bağırıp çağırmağa başlamışlardır. Tabii bu olay dolayısıyla birçok camlar kırılmış, bazı kimseler süratle kaçmağa çalışırken düşerek ötesini berisini zedelemişlerdir. Bu gibi olayların meydana boş bularak öte beri aşınmak isteyen bazı münasebetsizler tarafından yapıldığı şüphesizdir... Kemeralıdaki olayın şehrin diğer bazı mahallelerinde de vuku bulduğu haber alınmıştır."*

bizce en önemli olaydır. İzmir Müftüsü Rahmetullah ve Hakim Suhpî Efendiler ile Rum Metropoliti Hrisostomos'la birlikte Türkçe ve Rumca basının temsilcileri, İslam “eşraf ve muteberanı”ndan bazı kimseler, Ermeni temsilcisi ve Hahambaşı'nın katıldığı bu toplantıda hiçbir sonuç alınamamıştı ama, ertesi gün sabah 9:00'da yeni bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştı.⁷⁸⁷ Hrisostomos toplantıdan sonra önce Fransa, ardından İtalya Konsolosluklarını ziyaret ederek gelişmeleri aktarmış ve Hristiyanların himayesini talep etmişti. Asayişin sağlanması amacıyla kendi aralarında görüşmeler yaptıklarını belirten her iki konsolos, soğukkanlılığın muhafaza edilmesini, gerekli önlemlerin alınmakta olduğunu Metropolit'e söylemişlerdi.⁷⁸⁸ Aynı gün söz konusu konsoloslukları ziyaret ettiği anlaşılan Müftü Rahmetullah Efendi'ye ise, Fransız Konsolosu Graillet tarafından asayişin temin için Fransa ve İtalya'nın karaya asker çıkaracağı bildirilmişti.⁷⁸⁹ Kararlaştırıldığı üzere 7 Eylül'de şerîye mahkemesinde yapılan toplantı sonucunda alınan kararlar bir “*beyanname*” haline getirilmişti.⁷⁹⁰ Ertesi günkü *İslahat ve Şark* Gazetelerinin ilk sayfasında yeralan ve altında Protestan Ruhani Reisi, Katolik Murahhas Vekili, Musevi Hahambaşısı, Ermeni Murahhası, İzmir Metropoliti ve İzmir Müftüsü'nün imzası bulunan bu beyanname, yaşanmakta olan kritik günlere dikkat çekilerek

⁷⁸⁷ *İslahat*; Sada-yı Hak, 7 Eylül 1338.

⁷⁸⁸ *Şark*; *İslahat*, 7 Eylül 1338.

⁷⁸⁸ *Şark*; *İslahat*, 7 Eylül 1338.

⁷⁸⁹ *İslahat*, 7 Eylül 1338, Aynı gün, İngiltere, Fransa ve İtalya Konsolosları toplanarak uzun süren bir görüşme yapmışlardı. Konsolosların Hrisostomos'a muğlak, Rahmetullah Efendi'ye ise daha açık bildirimlerde bulunmaları, metropolitin sözü edilen konsoloslar toplantısından önce, müftünün ise sonra kabul edildiğini akla getirmektedir. Öte yandan hem metropolit, hem de müftünün aynı gün aynı konsolosları ziyaret etmesi toplantı olması gerektir. Gazetelerin hiçbir sonuç alınamadığını yazdığı şerîye mahkemesindeki 6 Eylül tarihli toplantıda bizce bu ziyaret kararı alınmıştı.

⁷⁹⁰ *İslahat*, 7 Eylül 1338'de, toplantıya katılan kurulun bundan böyle her gün saat 16.00'da Belediye dairesinde toplanarak asayiş konusunda görüşecekleri belirtiliyorsa da, 8 Eylül'de böyle bir toplantının yapıldığını gösteren hiçbir veriye rastlayamadık.

cemaatlere, birbirlerinin izzet-i nefislerini incitecek söz söylemek ve silah taşımak gibi üzüntü verici olaylara yol açacak her türlü davranıştan kaçınılması öğütlenmekteydi.⁷⁹¹

Şeriye mahkemesindeki toplantının devam ettiği sırada, Velos Torpidosu'yla İzmir'e gelen Yunan Savaş Bakanı Theotokis'i ziyaret eden İzmir'deki İtilaf Devletleri konsolosları verdikleri bir nota ile halkın korunması ve asayişin temini için ne yapıldığını sormuşlardı. Theotokis'in ordu komuta kadrosunun değiştirildiği ve gereken önlemlerin alındığı yolundaki cevabından⁷⁹² tatmin olmadığı anlaşılan müttefik konsoloslar, Rumlara açık olarak güvence vermeye başlamışlar ve karaya asker çıkartılması yolunda daha önce almış oldukları kararı uygulamaya koymuşlardı. Öğleye doğru İngiliz Amirali Brock adına Hrisostomos'u ziyaret eden Davison, "*Şehir halkının korkmaması gerektiğini, çünkü herne olursa olsun şehrin bir tehlikeye maruz olmadığını*" söylemişti. Alınan önlemlerin sonuç vermesinin halkın asayişini ihlal etmemesine bağlı olduğunu belirten Davison, elden geldiğince çabuk hareket edilerek Cebelitarık'tan beş zırhlı daha getirilmek suretiyle İngiliz donanmasının takviye edileceğini eklemişti.⁷⁹³ Fransız Konsolosu Graillet ise, 8 Eylül günü İzmir'deki Fransız kolonisinin katılımıyla yapılan bir toplantıda "*Yalnız Fransızların değil, bütün İzmir halkının mal ve canlarının muhafazası için gerekli önlemler alındığından müsterih olabileceklerini*" açıklamış, her ihtimale karşı şehre deniz askerlerinin çıkarılacağı Alliance Française ile Frere'ler Okulu ve konsolosluğa sığınacak halkın bunlar tarafından korunacağını söylemişti.⁷⁹⁴ Aynı günün akşamı limanda demirli İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan donanmalarına mensup

⁷⁹¹ Şark; Islahat, 8 Eylül 1338. Beyannameye yer verilen görüşlerin Türkçe ve Rumca gazeteler tarafından desteklenmiş olduğu 7 ve 8 Eylül tarihli nüshalarına koydukları makalelerden anlaşılmaktadır. Bunlar hakkında bkz. Arıkan (1989b), s. 164-168.

⁷⁹² Islahat, 8 Eylül 1338.

⁷⁹³ Islahat, 8 Eylül 1338.

⁷⁹⁴ Islahat, 8 Eylül 1338.

deniz askerleri Kordon'da devriye hizmeti yapmaya başlamışlardı.⁷⁹⁵ İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, 8 Eylül akşamı saat 21:50'de Londra'ya çektiği bir telgrafta, şehirdeki Yunan Yüksek Komiseri'nin müttefik devletler komiserlerine başvurarak, İzmir'in orada bulunan müttefik amiral ve konsolosları eliyle Türk ordusuna teslimini talep ettiğini, bunun üzerine kendilerinin, işin "*son derece acil olmasını*" göz önünde tutarak hükümetleriyle yazışmada bulunmadan İzmir'de bulunan Akdeniz Orduları Başkomutanı Amiral Brock'a yetki verdiklerini yazıyordu.⁷⁹⁶ Nif'te bulunan 8. Türk Tümeni Komutanı Kazım Bey, muhtemelen gece yarısından sonra birliklerine verdiği emirde "8 Eylül 1922 saat 10:30 sonrada, İzmir Limanı'nda olduğu tahmin edilen (Edgar Kine) Fransız Kruvazörü'nün açık ve genel telsizinde, İzmir general ve konsoloslarının, İzmir'in teslimini görüşmek, en yakın Türk komutanıyla ilişkiye girişmek arzu ettiklerinden temsilciler göndermek üzere acil bir işlemin takibini rica ettikleri bildirilmiştir. Başkumandanlıktan Ankara, İstanbul vasıtasıyla verilen cevapta temsilcilerin otomobil ile İzmir-Turgutlu (Kasaba) yoluyla gönderilmesi ve beyaz bayrak bulundurmaları uygun olacağı haber verilmiştir" diyordu.⁷⁹⁷ Türk Başkomutanlığı'nın çağrılarına verdiği cevabı almadıkları anlaşılan amiral ve konsoloslar, 9 Eylül sabahı Iron Duke Zırhlısı'nda toplanarak hazırladıkları notayı en yakındaki Türk nizami birliğine iletmesi için temsilci gönderdikleri sırada,⁷⁹⁸ 5. Süvari Kolordusu'nun 2. Tümeni'ne mensup Yüzbaşı Şercfettin Bey komutasındaki öncü Türk birliği, İzmir rıhtımında yığılı on binlerce göçmenin önünden düzenli bir şekilde geçerek saat 10:30'da Hükümet

⁷⁹⁵ Oeconomos, s. 59-60'da, John Clayton'un Daily Telegraph'ın 11/9/1922 tarihli nüshasındaki "İzmir boşaltıldı" başlıklı ve 12/9/1922 tarihli nüshasındaki "İngiliz Devriyeleri İzmir'den çekildiler" başlıklı hatıratlarından, Şimşir (1989), s. 379'da, Lamb üstlerine şehre devriyelerin çıkarılmasını Stergiadis'in rica ettiğini yazıyordu.

⁷⁹⁷ ATASE Arş., K. 2267, Ds. 7, F. 3-69'daki 9/9/1922 tarih ve 40 numaralı tümen emri.

⁷⁹⁸ Şimşir (1989), s. 385-86'da, Amiral Brock'un 2.10.1922 gün ve 1992/742 numaralı raporundan.

Konağı'na varmıştı.⁷⁹⁹ Ödemiş, Tire, Bayındır, Kuşadası, Menemen ve Nif'ten ve İzmir'den sonra, Çeşme Yarımadası ile Foça ve Bergama Kazalarında bulunan Yunan birliklerinin 16 Eylül'de tahliye edilmeleri tamamlandığında sancağın bütününde işgal sona ermişti.

Sakarya Savaşı'ndan sonra, çekildikleri bölgede kalan Türk köylerini yaktıkları anlaşılan Yunan birlikleri,⁸⁰⁰ 26 Ağustos'ta başlayan genel Türk taarruzundan sonra da aynı uygulamaya başvurmuşlardı. İngiliz Başkonsolosu Lamb Curzon'a gönderdiği 6/9/1922 tarihli telgrafta, "*Yunanlılar hala geriliyorlar ve geçerken herşeyi yakıyorlar...*" diye yazmaktan çekinmiyordu.⁸⁰¹ Eylül ayının ilk haftası içinde Rum ve Ermenilerle beraber çok sayıda Türk'ün de İzmir'e gelmesi boşuna değildi. Bir gün önce TBMM'nin yaptığı uyarıya rağmen⁸⁰² 8 Eylül akşamı Nif Kazası ve köyleri yanıyordu.⁸⁰³

⁷⁹⁹ İzmir'in Kurtuluşu 9 Eylül 1922, s. 20.

⁸⁰⁰ Kendi arşivimizde bulunan bir belge bu uygulamayı tartışmaya mahal bırakmamak üzere ortaya koymaktadır. *Atrocites Grecques en Asie Mineure, 3^e em partie, Constantinople (1922)* adını taşıyan kitapçığın arka kapağına yazılmış bir sayfalık belgenin içeriği vicdan sahibi bir Yunanlı tarafından kaleme alındığını göstermektedir: "*Akşehir, 17 Ocak 1922, Midilli'denim, adım Yoannis Eleftheriu Danglis, 7. Tümen, 23. Alay, 3. Tabur, 11. Bölüktenim. Bir süredir Sakarya cephesinden geri çekiliyoruz. Komutanlık ordunun köyleri yakması emrini verdi. Tümenin 10 numaralı emrinin alınmasından sonra, köyleri yakmakla görevli, Yunan ordusuna mensup özel mangaların ateşe verdiği köyleri bizzat gördüm...*"

⁸⁰¹ Şimşir (1989), s. 373'de, 65 numaralı.

⁸⁰² Şimşir (1989), s. 373-374'de, TBMM 7 Eylül'de yaptığı toplantıda, Meclis Başkan Vekili Dr. Adnan, imzasını taşıyan şu yazıyla uygar dünyanın dikkatini çekiyordu: "*1. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin silahsızlandırıldığı bir sırada yurdun içlerine kadar sokulmuş olan Yunan*

⁸⁰³ ATASE Arş., K. 2267, Ds. 7, F. 3-66'da bulunan, I. Ordu Komutanı General Nurettin İbrahim imzalı 8/9/1922 tarihli savaş raporundan.

SONUÇ

Bu çalışmayı zaman boyutunda sınırlayan mütareke ve işgal dönemi Yunanistan'da genellikle *"Küçük Asya Felaketi"* (Mikrasiyatiki Katastrofi) kavramıyla tanımlanmaktadır. Konuyla ilgili olarak Yunanistan'da yapılan birçok çalışmada vurgulanan, *"İtilaf Devletleri'nin Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak ve kollamak amacıyla Yunanistan'ı Anadolu'ya gönderdikleri"* savına biz de katılıyoruz. Ancak, Yunan burjuvazisinin bu yolculuğa çıkmak konusundaki istegini göz ardı etmemek gerekir. Burada, açık bir çelişkinin varlığı gözlenmektedir. Tekelci sermaye, Tiablusgarp ve Oniki Ada'ya yerleşmesi nedeniyle rahatsız olduğu fırsatçı İtalyan emperyalizmine yeni bir köprü başı vermemek için Yunanistan'ı tercih etmişti. İtilaf Devletleri ekonomik açıdan avuçlarında bulunan Yunan burjuvazisinin kendilerini dışlayan bir politika güdemeyeceği düşüncesinde olduklarından, İzmir ve artbölgesini Yunanistan'a bırakmakta hiçbir sakınca görmemişlerdi. Oysa Yunan burjuvazisi, Anadolu yolculuğunu, kendisini tercih eden tekelci sermayenin denetiminden sıyrılmanın aracı olarak görüyordu. Zengin kaynakların bulunduğu Batı Anadolu, Yunanistan'da ekonominin dizginlerini tekelci sermayeye kaptıran Yunan burjuvazisi için kendisini güçlendirecek ekonomik bir açılım merkezi olacaktı.

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekenamesi'ni imzalamasından sonra Yunanistan, tekelci sermayeye kendisini tercih ettirecek yoğun bir diplomatik etkinlik yürüttü. Propaganda bu etkinliğin en çarpıcı ve en acımasız yönüydü. Hiç varolmayan nüfus sayımlarına dayandırılan istatistikler, broşürler ve renkli haritalar, büyük paralar karşılığında bastırılıp dağıtılarak, Yunan halkın demografik üstünlüğe sahip olduğu ispatlanmaya çalışıldı. Osmanlı Devleti'nin Yunan kökenli vatandaşlarını katletmeyi planladığını gösteren uydurma belgeler düzenlenmek suretiyle dünya kamuoyu aldatıldı.

Ortadoğu pazarını bölüşmek dışında hiçbir kaygısı olmayan tekelci sermayeyi konferansta temsil eden üyelerin yukarıda sözü edilen etkinlikten ötürü Yunanistan'ı tercih ettiğini söylemek mümkün değildir. Konferansa katılan Amerikan delegasyonundan Doktor Isaiah

Bowman'ın söyledikleri düşüncemizi desteklemektedir: *“Orta Avrupa milletlerinden herbiri bir tomar hileli harita ve istatistikle birlikte geliyordu. İstatistikler pes edince ortaya, renkli haritalar çıkarılıyordu. Harbin ve konferansın icat ettiği bu bol makyajlı haritaların içyüzünü ve birbirinden farkını incelemeye kalın bir cilt bile yetmez sanırım. Haritalar politikada yeni bir ifade vasıtası sayılmıştı. Aslında konferans masasına açılan bir haritanın bir reklam afişinden fazla değeri yoktu, ama ne de olsa saygıdeğer ve gerçeğe benzer bir görünüşü oluyordu. İyi hazırlanmış güzel bir harita, iflas etmiş iddialar ve beş para etmez belgeler için sanki bir cankurtaran simidiydi. Bu usulün uygulanması, bilhassa Balkanlar’da en yüksek noktasına erişmiştir.”*

Osmanlı Devleti etkili bir karşı propaganda yürütemedi. Bizce bunun temel nedeni, Osmanlı Devleti’nin propagandanın uluslararası politikada ne denli etkili bir araç olduğu gerçeğini henüz kavrayamamış olması nedeniyle yurtdışında gerekli örgütler kuramayışydı. Bu nedenle yapılan birçok yayının etkisi İstanbul’un sınırlarının dışına çıkamamış, müttefiklere hoş görünerek verilecek cezayı hafifletmek Osmanlı politikacılarının temel politikası olmuştur. Bu politika doğrultusunda 1919 Mart ve Nisan aylarında Aydın Vilayeti Valiliği ve 17. Kolordu Komutanlığı’na yapılan atamalar bölgenin Yunanlılarca işgalini kolaylaştıracaktı. *“Partizanlık”* ve *“bölünmüşlük”* mütareke döneminde Türkleri ve Türklüğü en iyi tanımlayan kavramlardır. Savaş yıllarında İttihat ve Terakki çizgisinde yer alan tüm sivil toplum örgütleri ve basın, mütarekeden kısa bir süre sonra Yunan emellerine işaret etmeye başlamasını aynı parti tarafından yıllardır susmaya mahkum edilmiş olan Hürriyet ve İtilaf Partisi ve İtilafçı basın İttihatçı oyunu olarak görmüş, bütünleşme teklifini geri çevirmişti.

Aynı dönemde Batı Anadolu Rumları *“enosis”* etrafında kenetlenmişti. Venizelos’a büyük sevgi ve sempati besleyen Rumların, mütarekenamenin imzalanmasından sonra müttefiklere veya Yunanistan’a ait gemilerin İzmir Limanı’na demirlemesi sırasında

¹ Kitsikis (ty), s. 145.

yaptıkları taşkınlıklara yönetim anında müdahale etmekten kaçınmıştı. Venizelos, bu taşkınlıkların Türk milliyetçiliğini körükleyerek Yunan davasına zarar vereceğini düşünüyordu. Bu nedenle, İzmir'e gönderdiği yetkililere hem bunları önlemeyi, hem de Türkleri yanlarına çekmeyi hedefleyen kapsamlı bir propaganda yürütmeleri talimatını vermişti. Ancak, mütarekenamenin 7. maddesine işlerlik kazandırmak amacıyla, Rumların zaman zaman isyan boyutuna varan taşkınlıklarını önlemek, 17. Kolordu'nun terhis nedeniyle mevcutları iyice azalmış birliklerinin fedakar çalışmalarıyla mümkün olabilmişti. Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi'nin sağladığı destekle mütareke dönemi boyunca sancağın iç güvenliğini sağlamada son derece başarılı olan Nurettin Paşa komutasındaki 17. Kolordu, 15 Mayıs 1919'da Ali Nadir Paşa tarafından Yunan birliklerine teslim edilmisti.

Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasından kısa bir süre sonra, Hükümet Konağı önünde çıkan çatışma Türklerin işgali sessiz sedasız kabul etmeyeceğinin deliliydi. 15 Mayıs'ı takip eden günlerde olası bir Türk başkaldırısını engellemek amacıyla almış olduğu önlemlerin ardından, Yunanistan Hükümeti bölgenin kendi idaresine geçişinin zeminini hazırlayacak çalışmalar yapmaya başlamıştı. İşgalin iç kesimlere yayılması sırasında, Türklerin öldürölme korkusuyla evlerini terkederek daha güvenli bölgelere doğru göç etmeye başlaması, İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin, Yunanistan'da ve adalarda bekleyen Rum göçmenleri iskan etmesini kolaylaştırmıştı. Yeterince ön hazırlık yapılmadan başlayan göç, Komiserlik'in ısrarla uyguladığı kararlar ve yaptığı isabetli görevlendirmeler nedeniyle sonuçlandırabilmişti. Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri katında yapmış olduğu girişimlerin de etkisiyle Anadolu'dan göç etmiş olanlar dışındaki soydaşlarını bölgeye getiremeyen İzmir Yunan Yüksek Komiserliği'nin, Sevr'in kendisine bırakmadığı yerleşim birimlerini iskana açması, uzun vadede yeni göçmenlerin bölgeye getirileceğine işaret etmekteydi.

Stergiadis'in başında bulunduğu Yüksek Komiserlik, Sevr Antlaşması imzalandığında İzmir'in işgalinden beri şeklen varolup, gerçekte kendisine ve İstanbul'a yazı gönderip almak dışında hiçbir etkinliği bulunmayan Defterdar Ahmet Besim Bey'in vekalet ettiği

vilayet yönetimini devralacak fiziki altyapıyı tamamlamış, dil bilmeme vb. teknik sebeplerden kaynaklanan kadro açıkları önceki yönetimde görev almış memurların atanmasıyla doldurulmuştu. Vilayet yönetimini devralmasından sonra, Yüksek Komiserlik'in ciddiyetle üzerinde durduğu iki konudan biri sağlıktı. Yunan işgalinin yayılması sırasında binlerce Türk ve Rumun göçmen olarak geldiği İzmir'de patlak veren bulaşıcı hastalıkların Yunan ordusunda etkili olmasından çekinen yüksek komiserlik, aşılama kampanyaları, ücretsiz vizite, tedavi ve ilaç dağıtımı uygulamalarıyla, işgal bölgesinde frengi dışındaki hastalıklarda iyi bir sağlık standartı oluşturmayı başarmıştı. İkinci konu ise eğitim yatırımlarıydı. Yüksek Komiserlik bütçesinden olduğu kadar milli hükümet bütçesinden de açılması için yapılan hazırlıklara önemli miktarda para akıtılan İzmir Yunan Üniversitesi ile Yunan burjuvazisinin amaçladığı Batı Anadolu'nun ekonomik ve kültürel potansiyelini verimli kılmaktı.

Ancak, emperyalizmin komprodor burjuvaziye kullanarak yaptığı bu girişim, sevinçleri ve üzüntüleriyle uzun yıllar aynı coğrafyayı paylaşan insanları, Ege'nin iki yakasında yorgun, yoksul ve umutsuz kalabalıklara dönüştürmüştü.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

T ü r k i y e

A) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Ankara

K. 12, D. (49)-1, Ds. (87)-46
K. 118, Ds. 81-423
K. 184, Ds. 88-19
K. 265, Ds. 1094
K. 320, Ds .7
K. 400, D. 7, Ds. H. 5: 8
K. 400, D. 7, Ds. H. 1:4
K. 400, D. (52)-7, Ds. (1-5)-1
K. 401, D. 7, Ds.(6-2)-2
K. 404, D. (52)-7, Ds. (48)-12
K. 2267, Ds. 7

B) Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi, İstanbul

1) Harita Kataloğu

503a.

2) Dahiliye İdare-yi Umumiye (DH/İ-UM) Kataloğu

Ds. 7/3, Ds. 10/3, Ds. 11/1, Ds. 11/6, Ds.
19/3, Ds. 19/4, Ds. 19/5, Ds. 19/10, Ds.
19/11, Ds. 19/13, Ds. 20/22, Ds. 20/23,
Ds. 20/24, Ds. 20/25, Ds. 20/27, Ds.
20/29.

3) Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH-KMS) Kataloğu

Ds. 49/1, Ds. 50/1, Ds.50/2, Ds. 51/1, Ds.
52/1, Ds. 52/2, Ds. 52/4, Ds. 52/5, Ds.
53/1, Ds.54/2, Ds.57.

4) Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT)

Ds. 66/1.

5) Dahiliye Şifre Kalemi (DH-ŞFR)

Ds. 97, 98.

6) Mecslis-i Vükela Mazbataları (MVM)

213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222.

C) Türk Tarih Kurumu, Ankara

1) Bekir Sami Arşivi (BSA)

I, III.

D) Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi (CAA), Ankara

A. III-5, Ds. 16.

A. III-10-6-1, Ds. 46.

A. III-10 6-1, Ds. 47.

Y u n a n i s t a n

A) Γενικά Αρχεία του Κράτους (GAK), **Atina**
Genel Devlet Arşivi.

1) Αρχείο Ελληνικής Διοίκησης Σμυρνης (AEDS)

İzmir Yunan İdaresi Arşivi

-Ανευ διαίρεσεως εις κλάδους, 1919-1920.

Bölüme ayrılmamış, Zarf: 1-7

-Ανευ διαίρεσεως εις κλάδους, 1919-1920.

Bölüme ayrılmamış, Zarf: 11-14

-Γενική Γραμματεία, Τμήμα Πολιτικών Α και Β, 1920-1921.

Genel Sekreterlik, A ve B Siyasi Bölümleri, Zarf: 15-17

-Γενική Γραμματεία, Τμήμα Πολιτικών Α και Β, 1920-1921.

Genel Sekreterlik, A ve B Siyasi Bölümleri, Zarf: 18-20

-Γενική Γραμματεία, Τμήμα Γ, Εξωτερικών Ψποθεσεων, 1921-1922.

Genel Sekreterlik, C Bölümü, Dış Konular, Zarf: 21-23

-Γενική Γραμματεία, Τμήμα ΣΤ, Εσωτερικών Ψποθεσεων, 1921.

Genel Sekreterlik, F Bölümü, İç Konular, Zarf: 21-23

-Γενική Γραμματεία, Τμήμα ΣΤ, Εσωτερικών Ψποθεσεων, 1921.

Genel Sekreterlik, F Bölümü, İç Konular, Zarf: 37

-Τμήμα Δημοσίας Ασφαλείας, 1919-1921.

Kamu Güvenliği Bölümü, Zarf: 43

-Τμήμα Δημοσίας Ασφαλείας, 1919-1921.

Kamu Güvenliği Bölümü, Zarf: 52

-Διευθυνσις Εσωτερικών, Τμήμα Διοικητικών, Υπηρεσία Επιθεωρησεως, 1920-1922.

İç Konular Müdürlüğü, İdari Bölüm, Teftiş Kısmı, Zarf: 58-59

-Διευθυνσις Εσωτερικών, Τμήμα Διοικητικών, Υπηρεσία Επιθεωρησεως, 1920-1922.

İç Konular Müdürlüğü, İdari Bölüm, Teftiş Kısmı, Zarf: 60-62

-Διευθυνσις Εσωτερικών, Τμήμα Τοπικής Διοικησεως Α Β, 1921-1922.

İç Konular Müdürlüğü, A ve B Yerel İdare Bölümü, Zarf: 63-65

-Διευθυνσις Εσωτερικών, Τμήμα Δημοσίας Ασφαλείας, 1921-1922.

İç Konular Müdürlüğü, Kamu Güvenliği Bölümü, Zarf: 67-70

-Διευθυνσις Εσωτερικών, Τμήμα Διοικησις Στρατιωτικως Κατεχομενων Χωρων, 1922.

İç Konular Müdürlüğü, İşgal Edilmiş Bölgenin Askeri İdaresi Bölümü, Zarf: 71-74

-Υπαλληλοι Αρμοστείας Σμυρνης, 1919-1922

İzmir Komiserliği Memurları, Zarf: 75, a, b, g, e

-Αντιπροσωπεία, Φιλαδελφείας, 1922.

Temsilcilikler, Alaşehir, Zarf: 93

-Αντιπροσωπεία, Αρτακης, 1921-1922.

Temsilcilikler, Erdek, Zarf: 94

2) Αρχείου Τεως Ταμείου Ανταλαζιμων Κωδικες, (ATTA)

"Eski Defterler" Arşivi

-Βιβλίο λογιστικό της Αμυνας Σμυρνης, 23 Mart 1922-22 Ağustos 1923.

İzmir'in Savunması (Küçük Asya Savunma Örgütü) Muhasebe Defteri, 463

-Βιβλίο λογιστικό της Αμυνας Σμυρνης, Nisan 1922-Aralık 1922.

İzmir'in Savunması Muhasebe Defteri, 464

-Βιβλίο λογιστικό της Αμυνας Σμυρνης, 22 Nisan 1922-14 Ağustos 1925.

İzmir'in Savunması Muhasebe Defteri, 465

-Βιβλίο λογιστικό της Αμυνας Σμυρνης, 27 Ağustos 1923-31 Temmuz 1925.

İzmir'in Savunması Muhasebe Defteri, 466

-Βιβλίο υροεπιτροπων για τις εισπραξεις ερανων, 20 Nisan 1922-3 Ağustos 1922.

Bağış Gelirleri Defteri, 467

-Βιβλίο λογιστικό της Αμυνας Σμυρνης για τη διαχειριση των αποδειξεων, Nisan 1922-Ağustos 1922.

İzmir'in Savunmasının Makbuzlarını İçeren Muhasebe Defteri, 468

-Βιβλίο Πρακτικων της Οικονομικης Επιτροπης της Ελληνικης Μικρασιατικης Αμυνας, 25 Mart 1922-12 Ağustos 1922.

Yunan Küçük Asya Savunması Ekonomik Encümeni Zabıt Defteri, 469

-Βιβλίο προσφορων Αμυνας Σμυρνης, 1922.

İzmir'in Savunması'nın Yaptığı Bağışlar Defteri, 470

-Μισθολογιο της Αμυνας Σμυρνης, 1 Nisan 1922-27 Aralık 1923.

İzmir'in Savunması'nın Maaş Çizelgesi, 471

-Βιβλίο λογισθκο της κοινοτητας (Παλαιας Φωκαιας), Ekim 1919-Ağustos 1922.

(Eski Foça) Cemaatinin Muhasebe Defteri, 477

II. RESMİ YAYINLAR

(Rapor, salname, resmi gazete ve tutanaklar)

T ü r k i y e

-*Anadolu'da Yunan Mezalimi*. Üçüncü kısım. Ankara: 1338.

-*Cemiyet-i Akvam ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar*. İstanbul: 1337.

-*Depeches Reçues sur L'occupation de Smyrne* (yy ve ty).

-*Greek Atrocities in Turkey*. Second Book. 1337.

-*İzmir, Ayvalık ve Aydın ve Havalisinin Yunanlılar Tarafından İşgalini ve Yunan Mezalimi Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporları Havi İkinci Kitap*. Dersaadet: 1335.

-*İzmir Fecayii* (ty).

-*İzmir'in Kurtuluşu 9 Eylül 1922*. Dördüncü Yıl Dönümü Münasebetiyle. İzmir: 1925.

-*İzmir'in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar Vesair Vesikalar*.

-*İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Komutanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları*. Dersaadet: 1335.

-*İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar*. Dersaadet: 1335.

-*Les atrocities commiser a Smyrne et aux ouivrons Pendant L'occupation Helleniques*. Constantinople (ty).

-*Matbuat*. Matbaa-yı Askeriye. Dersaadet: 1335.

-*Ondördüncü Kolordu Komutanlığının 19.8.35 Tezkeresine Merbuten Vürud Eden Yunan Fecayiine Müteallik Liste*. Üçüncü Kitap. Dersaadet: 1335.

-*Rapports officiels resudes autories militerres Ottomanes sur L'occupation de Smyrne por les troupes Helleniques*. Constantinople: 1919.

- Salname-yi Vilayet-i Aydın*. Mali 1307.
- Takvim-i Vekayi*. İstanbul.
- Türkiye'de Yunan Fecayii*. I. İstanbul: 1337.
- Türkiye'de Yunan Fecayii*. II. İstanbul: 1337.
- TBMM-Gizli Celse Zabıtları*, III. Ankara: 1985.
- Yunan Elllerinde Zavallı Esirlerimiz*. Ankara: 1339.
- Yunan Fecayiiine Müteallik Aydın Vilayeti'nin Beynelminel Tahkik Heyetine Verilmek Üzere Topladığı Vesaik-i Resmîyeye Müstenid Hülâsa*. Dersaadet: 1335.
- Yunan İşgalinden Mütehaddis Fecayii Hakkında Vürud Eden Raporlar İle Bazı Muharrerat*. Dersaadet: 1335.
- 1333 Senesi Tevellüdat ve Vefiyat İstatistiği, Aydın İstatistik Müdüriyeti*.

Y u n a n i s t a n

- Αιλιανου, Μιχαηλ χρ. Το Εργον της Ελληνικης Περιθαλψεως (Yunan Yardımının Bilançosu). Ev Αθηναι: 1921.
- Η Ελλάς εις την Μικράν Ασίαν (Yunanistan Küçük Asya'da). Αθηναι: 1921.
- Η Ελλάς εις την Μικράν Ασίαν (Yunanistan Küçük Asya'da), Τευχος II. Αθηναι: 1922.
- Εφημερις της Κυβερνησεως (Resmi Gazete). Ατινα.
- Η Εφημερις των συζητησεων της Βουλης (Yunan Meclisi Tutanakları). Ev Αθηναις: 1931.
- Η Περιθαλψις των Προσφυγων 1917-1920 (Göçmenlere yardım 1917-1920). Ev Αθηναις: 1920.

III. GAZETE ve DERGİLER

Türkçe

Ahenk (İzmir).
Akşam (İstanbul).
Anadolu (İzmir).
Ati (İstanbul).
Hakimiyet-i Milliye (Ankara).
Halka Doğru Mecmuası (İzmir).
Hukuk-u Beşer (İzmir).
İslahat (İzmir).
İkdam (İstanbul).
İzmir'e Doğru (Balıkesir).
Karesi (Balıkesir).
Köylü (İzmir).
Müsavat (İzmir).
Sada-yı Hak (İzmir).
Sulh ve Selamet (İzmir).
Şark, (İzmir).
Takvim-i Vakayi (İstanbul).
Yeni İzmir (İzmir).

Yunanca

Amaltheia (İzmir).
Armonia (İzmir).
Vima (İzmir).
Estia (İzmir).
Tarros (İzmir).
Kosmos (İzmir).
Patris (İzmir).
Sinadelfos (İzmir).
Tilegrafos (İzmir).

Fransızca

L'Independant (İzmir).

IV. KÜTÜPHANELER

Türkiye

İstanbul

1) *Muzaffer Ordumuzun Kumandan-ı Muhteremi Ferik Nurettin Paşa Hazretlerinin İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi Hazretlerine Yazdıkları Mektubun Suretidir.* Matbaa-yı Osmâniye, 14 s.

Ankara

1) **ATASE Arş. Kütüphanesi (Basılmamış daktilo metinler)**

-Mihailidis. *Küçük Asya Seferi*, Çev. S. Karaoğlu (Yt ve yy)

Nider Konstantinos, *Küçük Asya Harekatı 1919-1920*, Çev. Lefter Ksantopulos. Atina: 1928.

-Yunan Askeri ve Bahri Ansiklopedisi, I, Çev. Vasil Kiryakidis. Ankara: 1957.

-Yunan Ordusu İzmir'de, Çev. Koço Teodoris, Konstantinos Ioannis. Atina: 1956.

2) **Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi**

-İlhakı Red Heyet-i Milliyesi'nin El İlanı

-İzmir Fatihi, Karahisar ve Dumlupınar Muharebeleri Galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Terceme-yi Hali, Matbaa-yı Osmaniye: 1339, 19 s.

-Smyrne Turque, Publiation de la Societe de Defense Droits Ottomans-Smyrne, Imprimerie Ahmet İhsan, No: 4, 1919.

İzmir

1) **İzmir Milli Kütüphanesi**

-Aydın Vilayeti En Son İstatistikler Mucibinde Aydın Vilayeti'nin Taksimat-ı Mülkiyesi Vechile Mekatib ve Maabid ve Nüfus-u Umumiyesini İtimatbahş Rakamlarla İrae...

-*Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin Nizamname-yi Dahilisi*, İzmir, 1334, 8 s.

Y u n a n i s t a n

A t i n a

1) Εστια Νεας Σμυρνής (*Yeni İzmir Yurdu*) *Kütüphanesi Demirbaş Defteri*

-*Appels des Femmes de Thrace et d Asie Mineure. Appeal of the Women of Thrace and of Asia Minor*, Διαμαρτυριαί Γυναικων Θρακης και Μικρασιας, Αθηναί: 1922.

-Botzaris, Noti. *Les Hellenes et L'Asie Mineure*. Paris: 1919.

V. KİTAP ve MAKALELER

T ü r k ç e

- Ahmed. *Türk İstiklal Harbinin Başında Milli Mücadele*, Ankara: 1928.

- Aksoy, Yaşar. *Bir Kent Bir İnsan*. İstanbul: 1986.

- Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: 1976.

_____. "Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *Türk-Yunan İlişkileri. Üçüncü Askeri Tarih Semineri*. Ankara: 1986.

_____. *Siyasal Tarih (1789-1908)*, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti (1600-1900)*, İstanbul: 1988.

- Alim, Tülay. *Balkan Harplerinin Bütümi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basma Göre İzmir*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1988.

- Altay, Fahrettin. "İzmir Faciasının Muhakemesi". *Bellekten*, 23/89, 1959.

- Arı, Oğuz. *İzmir'de Kütle Haberleşmesi*. Ankara: 1972.

- Arıkan, Zeki. "1821 Ayvalık İsyanı". *Bellekten*, 52/203, 1988 (a).

_____. "Köylü Gazetesi ve İşgal". *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 2, Kasım, 1988 (b).

_____. "İzmir-Kasaba-Aydın Demiryolu İşçilerinin Bir Muhtırası"

Tarih ve Toplum, 49 Ocak, 1988 (c).

_____. *“İşgal Sırasında İzmir’de Kurulan Bir Dernek”*. Atatürk Yolu, 2/3 Mayıs, 1989 (a).

_____. *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*. Ankara: 1989 (b).

_____. *“Milli Mücadeleyi Etkisiz Kılma Çalışmalarından Biri: İyonya Devleti Tasarısı”*. Milli Mücadelede Konya ve Milli Egemenlik Sempozyumu, Basılmamış bildiri, Konya: 23-24 Mayıs 1991 (a).

_____. *“Teşvik-i Maarif Cemiyeti İç Tüzüğü”*. Atatürk Yolu, 2/7 Mayıs 1991 (b).

_____. *“Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını”*. Tanzimat Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.

- Aımaoğlu, Fahir. *Siyasi Tarih (1789-1960)*. Ankara: 1964.

- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye’nin Düzeni*. Ankara: 1969.

- Başmabeyinci Lütfi Bey. *Osmanlı Sarayının Son Günleri*. İstanbul (ty)

- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım*, V. İstanbul: 1967.

- Baykal, Bekir Sıtkı. *“İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri”*. Belleten, 33/132, 1969.

- Berber, Engin. *“Aydın Valisi İzzet Bey’in Hastalığı ve Ölümü”*, Toplumsal Tarih, 12 Aralık, 1994.

_____. *“İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti’nde İç Güvenlik Sorunu”*, Askeri Tarih Bülteni, 28, Şubat, 1990.

_____. *“Kurtuluşun Sonra İzmir’de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler”*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 3/8 Mart, 1987.

_____. *Kurtuluşundan Cumhuriyetin İlanına Kadar İzmir*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: 1985.

_____. *“Mütareke Döneminde, İzmir Sancağı’nda, Yunanistan Karşısı Çalışmalarda Bulunan Toplumsal Örgütler (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)”*, Deltio Kentrou Mikrasiatikwn Spoudwn. Aqhna. (Baskıda).

_____. *“Türk-Yunan Savaşından Sonra Sivil Tutukluların ve Savaş Tutsaklarının Değişimi”*. Tarih İncelemeleri Dergisi, IV, 1989.

- Belen, Fahri. *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi. 1918 Yılı Hareketleri*, V., Ankara: 1967.

- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: 1978.

- Birinci, Ali. *Hürriyet ve İtilaf Partisi*, İstanbul: 1990.
- Buytuulluoğlu, Hamdi. “*Milli Mücadele Başlıyor*”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 4/24, Eylül, 1969.
- Çadırcı, Musa. “*II. Mahmut Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları*”, Türkiye Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920). Ankara: 1980.
- Çelebi, Mevlüt. “*İzmir’in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyeti Nasihası)*”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 6/18, Temmuz, 1990.
- Çerkes Cemiyeti Nizamname-yi Esasini Açıklayıcı Ek (1921).
- Çerkes Ethem’in Haturaları (1962).
- Çukalas, Konstantin. *Yunanistan Dosyası*. Çev. Şeyla. İstanbul: 1970.
- Demir, Fevzi. *Aydın Vilayeti’nde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1988.
- Devlet-i Aliye ile Sulh Muahedesi. Konya: 1336-1920.
- Erdeha, Kamil. *Milli Mücadele Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: 1975.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara: 1953.
- Fehmi, Hasan. *Telhis-i Hukuk-u Düvel*. Dersaadet: 1326.
- General Tilkupis’in Haturaları. Çev. Ahmet Angın. İstanbul: 1967.
- Göztepe, Tarık Mümtaz. *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Mütareke Gayyasında*. İstanbul: 1969.
- Gül, Mustafa. *Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir’de Yayımlanan Dergiler Bibliyografyası*, Basılmamış Lisans Tezi. İzmir: 1984.
- Gündemir, Şeniz. *İkinci Meşrutiyetin İzmir Basınındaki Yankıları*. Basılmamış Lisans Tezi. İzmir: 1987-1988.
- Güneş, Günver. *İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri 1923-31*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1990.
- İskit, Server R. *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*. İstanbul: 1939.
- *İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör*. Yay. haz. Hayri Mutluçağ. İstanbul: 1986.
- Jaeschke, Gotthard. “*İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması*”, Çev. Mihin Eren, Belleten, 32/128.
- _____. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. Ankara: 1971.

_____. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. Ankara: 1970.

Kabacalı, Alpay. “*Sansür tarihiyle ilgili iki belge*”. Tarih ve Toplum, 66, Haziran 1989.

Karay, Refik Halit. *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: 1964.

Kaygusuz, Bezmi Nusret. *Bir Roman Gibi*. İzmir: 1955.

Keyder, Çağlar. *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*. Ankara: 1982.

Kitsikis, Dimitri. “*20. Asırda Karşılaştırmalı Türk-Yunan Tarihi*”. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Çev. Abdürrahim Dede, 2/8, 1980.

_____. *Yunan Propagandası*. İstanbul (ty).

Kozanoğlu, Zeynel. *Anıt Adam Osman Nevres “Hasan Tahsin”*. İzmir (ty).

Kuran, Ahmet Bedevi. *Inkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: 1948.

_____. *İnkılâp Tarihimiz ve Milli Mücadele*. İstanbul: 1956.

Kurat, Yuluğ Tekin. *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*. Ankara: 1986.

Kurmuş, Orhan. *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*. Ankara: 1982.

Kurt, Sadık. *Hizmet Gazetesine Göre İzmir (1887-1888)*. Basılmamış Lisans Tezi. İzmir: 1980-81.

Kütükoğlu, Mübahat. “*Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları*”. Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri. Ankara: 1986.

Lewinsohn, Richard. *Esrarengiz Avrupalı Zaharoff*. İstanbul: 1991.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: 1988.

Mathuat. Dersaadet: 1335.

Mehmetefendioğlu, Ahmet. *Rahmi Arslan, Yaşamı ve İzmir Valiliği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1990.

Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını. Hazırlayanlar: Zekai Güner-Orhan Kabataş, Ankara: 1990.

Moralı, Nail. *Mütareke’de İzmir Olayları*, Ankara: 1973.

_____. *Mütareke’de İzmir, Önceleri ve Sonraları*. İstanbul: 1976.

Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin Nizamname-yi Dahilisi. İzmir: 1334.

Nebioglu, Osman. *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*. Ankara: 1986.

- Noviçev, A.D. *Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi*. Çev. Nebi Dinçer, Ankara: 1979.
- Orhonlu, Cengiz. “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yapıtları “Tehcir”in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”. Belleten, 37/148 Ekim, 1973.
- Ortaylı, İlber. “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”. Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri. Ankara: 1986.
- Özalp, Kazım. *Milli Mücadele 1919-1922*, I. Ankara: 1985.
- Özkaya, Yücel. “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 4/10 Kasım, 1987.
- Öktem, Haydar Rüştü. *Mütareke ve İşgal Anıları*. Hazırlayan: Zeki Arıkan, Ankara: 1991.
- Öztürk, Adil Adnan. *1877-1878 Savaşından Balkan Savaşına Kadar İzmir’de Göçmen Sorunu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1990.
- Saraç, Tahsin. *Fransızca Türkçe Büyük Sözlük*, I. Ankara: 1976.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I. Mondoros’tan Erzurum Kongresine*. Ankara: 1986.
- Senai, Osman. *İzmir Fatihi, Karahisar ve Dumlupınar Muharebeleri Galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Terceme-yı Hali*. Mathaa-yı Osmaniye, 1339.
- Serçe, Erkan. *İzmir’de Kitapçılık (Başlangıcından Harf Devrimine)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 1990.
- _____. *İzmir Belediyesi’nin Evrimi*. Basılmamış Doktora Tezi. İzmir: 1996.
- Sevig, Muammer Raşit. *Özel Devletler Umumi Hukuku*. İstanbul: 1958.
- Smith, Michael Llewellyn. *Anadolu Üzerindeki Göz*. İstanbul: 1978.
- Somar, Ziya. *Bir Şehrin ve Bir Adamın Tarihi: Tefik Nevzat*. İzmir: 1948.
- _____. *Yakınçağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir*, I. İzmir: 1944.
- Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I. Ankara: 1973.
- _____. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, II. Ankara: 1986.
- Soysal, İlhami. *150’likler*. İstanbul: 1985.
- Su, Kamil. “İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi”. Türk Kültürü, 181, 1977-1978.

- _____. "Sevr Antlaşmasının İzmir'de Uygulanması". Ulusal Kültür, 5, Temmuz, 1979.
- _____. *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*. Ankara: 1981.
- _____. "Sevr Antlaşması ve 'İzmir Vilayet Merkezi' Sorunu". Ulusal Kültür, 6, Ekim, 1979.
- Sürgevil, Sabri. *1914-1918 Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkasının İzmir Politikası*. Basılmamış Doktora Tezi. İzmir: 1984.
- _____. *"1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve İzmir"*. Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri. Ankara: 1986.
- _____. *"Tanzimattan Cumhuriyete Batı Anadolu Bölgesinin Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler"*. Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri. İzmir: 1992.
- Şefik, Mehmed. *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, I ve II*. İstanbul: 1937.
- Şimşir, Bilal. *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), II. Nisan-Aralık 1920*. Ankara: 1975.
- _____. *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e "1921-1922"*. Ankara: 1989.
- Taçalan, Nurdoğan. *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*. İstanbul: 1981.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I*. Ankara: 1973.
- Tanör, Bülent. *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: 1992.
- Tezel, Yahya S. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara: 1982.
- Toprak, Zafer. *"İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri"*. Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, VII, 1979.
- _____. *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*. Ankara: 1982.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul: 1952.
- _____. *Türkiye'de Siyasal Partiler, I*. İstanbul: 1984.
- _____. *Türkiye'de Siyasal Partiler, II*. İstanbul: 1986.
- _____. *Türkiye'de Siyasal Partiler, III*. İstanbul: 1989.
- Turan, Mustafa. *Aydın Vilayeti'nde Yunan Mezalimi ve Tepkiler 1919-1923*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: 1990.
- *Türk İstiklal Harbi, I*. Ankara: 1962.
- *Türk İstiklal Harbi, II/1*. Ankara: 1963.
- *Türk İstiklal Harbi, VI*. Ankara: 1974.

- *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanlarının Biyografileri*. Ankara: 1972.
- *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III. Ankara: 1971.
- Umar, Bilge. *“İstirdat Destanı”*. İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9, Kasım-Aralık, 1971.
- _____. *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*. Ankara: 1974.
- Uran, Hilmi. *Hatıralar*. Ankara: 1959.
- Varlık, Bülent. *“Mütareke ve Milli Mücadele Basını”*. Tanzimat Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.

Y u n a n c a

- Aleksandris, Aleksis. Οι Έλληνες στην Υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1850-1922 (Osmanlı İmparatorluğunun Hizmetinde Yunanlılar 1850-1922). Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, XXIII, 1986.
- Allamani, Efi-Krista Panayiotopulu. Η Συμμαχική Εντολή για την Καταληψη της Σμυρνης και η Δραστηριοποίηση της Ελληνικής Ηγεσίας (İzmir’in İşgali İçin Müttefik Emri ve Yunan Yönetimin Çabası). Μελετήματα Υψω από τον Βενιζέλο και την Εποχή του. Αθήνα: 1980.
- Botsari, Noti. Η Μικρά Ασία και ο Ελληνισμός (Küçük Asya ve Yunanlılık). Αθήνα: 1919.
- Corc, Horton. Αναφορικά με την Τουρκία (Türkiye’yle İlgili). Μετάφραση: Ολγα Μαυρου. Αθήνα: 1992.
- Demirzaki, Emm D. Βιομηχανική Παραγωγή Νομού Αιδινίου (Aydın Vilayetinin Sanayi Üretimi). Μικρασιατικά Ξρονικά, ΞII. Αθήνα: 1965.
- Εκθεση Μικρασιατικού Τυπου 1984, Κατάλογος Εκθεμάτων (Küçük Asya Basını Sergisi, 1984, Sergilenenler Kataloğu). Haz. Εμμανουήλ Αλεξ Καϊπας.
- Επιτομος Ιστορία της εις Μικράν Ασιαν Εκστρατίας 1919–1922 (Küçük Asya Harekatının Resmi Tarihi 1919-1922). Εκδοσις Διευθυνσεως Ιστορίας Στρατου. Αθήνα: 1967.
- Η Σμυρνη πριν απο την καταστροφη (Felaketten Önce İzmir).

Εκδόσεις το ποντικι. Αθήνα: 1992.

- Hondru, D. O. K. Καραθεοδωρη ως φυσικός. Κωνσταντίνος Καραθεοδωρη, Οργανωτής του Πανεπιστημίου Σμυρνης (Επιτροπή Πεντηκονταετηρίδος από τη Μικρασιατικής Καταστροφής 1922/1972) (Fizikçi olarak Bay Konstantinos Karatheodoris, İzmir Üniversitesinin Örgütleyicisi-Küçük Asya Felaketinin 50. Yıldönümü Sempozyumu (1922-1972). Αθήνα: 1973.

- Horton, Yeorge. Η Κατάρτα της Ασίας (Asya'nın Laneti). Μετάφραση: Γεωργίου Α. Τσελικά, Αθήνα: Μάιος 1980.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ΙΕ (Yunan Ulusunun Tarihi). Αθήνα: 1980.

- Karara, Niko. Μπουτσας (Buca). Αθήνα: 1962.

- Kondili, Yeorgiu Th. Ο Δρόμος προς την Καταστροφήν (Felakete Giden Yol). Αθήνα: 1979.

- Kritikos, N. Το Μαθηματικό Έργο του Κ. Καραθεοδωρη. Κωνσταντίνος Καραθεοδωρη, Οργανωτής του Πανεπιστημίου Σμυρνης (Επιτροπή Πεντηκονταετηρίδος από τη Μικρασιατικής Καταστροφής 1922/1972) (Konstantinos Karatheodoris, İzmir Üniversitesinin Örgütleyicisi-Küçük Asya Felaketinin 50. Yıldönümü Sempozyumu (1922-1972). Αθήνα: 1973.

- Loverdos, Spirilon. Ο Μητροπολίτης Σμυρνης Χρυσόστομος (İzmir Metropolitisi Hrisostomos). Αθήνα: 1929.

- Mayer, K. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Yunan Basımının Tarihi). 3. Cilt. Αθήνα: 1960.

- Mamoni, Kiriaki. Σωματειακή Οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία Β Συλλογές της Ιωνίας (Küçük Asya'da Yunanlılığın Dernekleşmesi, İyonya Dernekleri). Δελτίου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος. XXVIII, 1985.

- Mihailidi, M.-Nuaru. Η Εκπαιδευτική Πολιτική της Ελλάδος εις την Εντός της Ζώνης των Σεβρών Μικρασιατικήν Περιοχήν (Küçük Asya'da Sevr'in Çizdiği Sınır İçinde Yunanistan'ın Eğitim Politikası). Μικρασιατικά Χρονικά, VI, Αθήνα: 1955.

- Muzelis, Nikos. Οικονομία και Κράτος την Εποχή του Βενιζέλου. (Venizelos Döneminde Ekonomi ve Devlet). Μελετήματα Γύρω από τον Βενιζέλο και την Εποχή του. Αθήνα: 1980.

- Notara, Mihail I. Εις την Ιωνίαν, Αιολίαν και Λυδίαν, Πριν

Πενήντα Χρόνια (Elli Yıl Önce İyonya, Ayolya ve Lidya'da). Αθήναι: Δεκεμβριος, 1972.

- Pandazidi, Ksenofonda L. Η Ιστορία του Ελληνικού Ερυθρου Σταυρου (Yunan Kızıllaç'ının Tarihi). Τομος Πρωτος. Αθήνα: 1987.

- Pantelia, Dimitriu G. Αιμα και Πυρ, οι Τελευταίες Μερές της Σμυρνης (Kan ve Ateş, İzmir'in Son Günleri). Αθήναι: 1976.

- Psiruki, Niku. *H Mikrasiatiki Katastrofi* (Küçük Asya Felaketi). Αθήνα: 1988.

- Rizu, Despina. Σπανιές Χειρογραφές Περιοδικές Εκδόσεις (Elyazılı Nadir Süreli Yayınlar). Διαβαζω, 33 Αθήνα: Temmuz, 1980.

- Roda, Mihail. Η Ελλάδα στη Μικράν Ασία (1918-1922) (Yunanistan Küçük Asya'da). Αθήναι: 1958.

- Svoronos, Nikos G. Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας (Yeni Yunan Tarihinin Eleştirisi). Μετάφραση: Αικατερινή Ασδραχά. Πάρις: 1972.

- Skaliari, Yiorgiu Kleanthus. Λαοι και Φύλοι της Μικράς Ασίας (Küçük Asya'nın Halkları ve Irkları). Ev Αθηναίς: 1922, Β Έκδοση, Αυγουστος: 1990.

- Solomonidi, Hristu. Η Δημοσιογραφία στη Σμυρνη (1821-1922) (İzmir'de Gazetecilik 1821-1922). Αθήνα: 1959.

_____. Το Πανεπιστήμιο της Σμυρνης. Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, Οργανωτής του Πανεπιστημιου Σμυρνης (Επιτροπή Ηεντηκονταετηριδός απο τη Μικρασιατικής Καταστροφής 1922/1972) (İzmir Üniversitesi, Konstantinos Karatheodoris, İzmir Üniversitesinin Örgütleyicisi-Küçük Asya Felaketinin 50. Yıldönümü Sempozyumu (1922-1972). Αθήνα: 1973.

_____. Της Σμυρνης (İzmir'in). Αθήνα: 1957.

- Sulioti. Οι Κατοικοί της Μικράς Ασίας (Küçük Asya'nın Sakinleri). Αθήναι: 1921.

- Τα Γεγονάτα του Αιδινιου. Η Δολοφονός Δίκη του Αντισυνταγματαρχου Αλεζανδρου Σχίνα (Aydın Olayları, Yarbay Aleksandros Shinas'ın Facia Duruşması) (yy ve ty).

- Triantafillidi, D. Haralambus. Η Μικρασιατική Εκστρατεία και το Ημερολογειον Ενος Οπλιτου (Küçük Asya Harekatı ve Bir Savaşının Günlüğü). Βιβλιου Πρωτο, Αθήνα-Γιαννίνα: 1984.

- Vakas, Dim. Η Μεγάλη Ελλάδα. Ο Ελευθεριός Βενιζέλος Η Πολεμικός

Ηγετης (Büyük Yunanistan, Eleftherios Venizelos, Savaş Lideri). Αθηναι: 1968.

- Veremis, Thanos. Η Εθνική Τραπεζα στη Σμυρνη (Izmir'de Milli Banka). Διαβάζω, 74, 27.7.1982.

Diğer Dillerde

- Alexandris, Alexis. *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens: 1983.

- Benoist-Mechin. *Mustapha Kemal ou la Mort d'un Empire*. Paris: 1967.

- Fesch, Paul. *Constantinople aux derniers jours d'Abdul Hamid*. Paris: 1907.

- *Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrni (May to July 1919) Nedited Documents and Evidence of English and French Officers (first serves)*. Lausanne: 1919.

- Hassiotis, J.K. *Shared Illusions: Greek Armenian Co-operation in Asia Minor and the Caucasus (1917-1922)*. Thessaloniki: 1985.

- Karpat, Kemal. *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Chractaristics*. London: 1985.

- McCarthy, Justin. *Greek Statistics on Ottoman Greek Population*. International Journal of Turkish Studies. Autumn, 1980.

_____. *Muslims and Minorities, the Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*. Newyork and London: 1983.

- Oeconomos, Lysimachos. *The Martyrdom of Smyrna and Eastern Christendom*. London: 1922.

- Shaw, Stanford J. *Ottoman Population Movements During the Last Years of the Empire 1885-1914 Some Preliminary Remarks*. Osmanlı Araştırmaları, I , 1980.

- Solomonidis, Victoria. *Greece in Asia Minor: The Greek Administration of the Vilayet of Aidin 1919-1922*. PhD.University of London: 1984.

SANCILI YILLAR : İZMİR 1918 - 1922

MÜTAREKE VE YUNAN İŞGALİ DÖNEMİNDE İZMİR SANCAĞI

Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi

Engin Berber'in "**Sancılı Yıllar : İzmir 1918 -1922**

Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı " adlı çalışması. AYRAÇ Yayınları - *Tarih Dizisi* İzmir ilçemesinin ilk kitabı. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üzerine kurulduğu

İzmir'in Yunanlılarca işgalini ve ardından başlayan Kurtuluş Savaşı'nı, İzmir Sancağı kapsamında, Türk ve

Avrupa ülkeleri kaynaklarıyla

birlikte ilk kez Yunan belgelerini de inceleyerek ele alıyor.İzmir'in Yunanlılarca işgalinin basit bir işgal olmadığını, Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu kendine ekonomik, politik ve kültürel açıdan eklemeye

çalıştığını, Batı Anadolu Rumlarının

- hatta bazı Türklerin - buna ne kadar hazır olduğunu bu çalışmada açıkça görüyoruz.

"Sevinçleri ve üzüntüleriyle uzun yıllar ayın coğrafyası paylaşan insanların, Ege'nin iki vakasında varlığını, yoksul

ve umutsuz kalabalıklara dönüşünü" titiz bir arşiv

çalışmasıyla ve resmî tarihi sorgulayarak anlatan bu eser,

ilçemenin diğer kitaplarıyla birlikte Anadolu Rumlarının trajik sonunun izini sürüyor.

ISBN 975 - 8087 - 12 - 6

9 789758 087129

